

ДИМИТЪР ДИМОВ

СЪЧИНЕНИЯ
В ПЕТ ТОМА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ, БОГОМИЛ НОНЕВ
ЛЮБОМИР ТЕНЕВ.

ДИМИТЪР ДИМОВ

СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ПЪРВИ

ПОРУЧИК БЕНЦ
ОСЪДЕНИ ДУШИ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ДИМИТЪР
ДИМОВ

1

ПОРУЧИК БЕНЦ
ОСЪДЕНИ ДУШИ

Димитър
ДИМОВ
СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ПЪРВИ

ПОРУЧИК БЕНЦ
ОСЪДЕНИ ДУШИ

1

ДИМИТЪР
ДИМОВ

ДИМИТЪР
ДИМОВ
СЪЧИНЕНИЯ

1

ПОРУЧИК
БЕНЦ
ОСЪДЕНИ
ДУШИ

РЕДАКТОР: КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ

ДИМИТЪР ДИМОВ И НЕГОВИЯТ РОМАН

Димитър Димов е автор на три романа — «Поручик Бенц» (1938), «Осъдени души» (1945 г.) и «Тютюн» (1951 г.). В архивите на писателя са намерени ръкописите на два други незавършени романа — единият без заглавие, писан някъде в годините между «Поручик Бенц» и «Осъдени души»; другият — «Ахилесова пета» — е започнат в началото на 60-те години и остава незавършен поради ненадейната смърт на автора през 1966 г. Но романът на Димитър Димов остава «Тютюн», това е произведението на неговия живот, тук се изявява цялата мощ на неговия ум и талант, тук намират своя завършен вид всички ония мотиви, идеи, образи, които цял живот са занимавали мисълта му.

За първите негови произведения можем да кажем, че са написани от един интересен, културен и своеобразен майстор с интелектуални виждания за света, с философско-драматично отношение към човека и човешката съдба, надарен с психологическа проникновеност и пластична дарба. За «Осъдени души» дори бихме могли да кажем, че е написан виртуозно, че представлява нещо ново в традициите на българския роман, обогатява неговите изразни средства, приближава го до една философско-аналитична проза (един критик го нарича «роман-метафора»¹), преодолявайки в някои отношения образно-описателната традиция в нашата проза. Но с «Тютюн» той достигна върховете на българската художествена литература.

Не можем да кажем, че «Поручик Бенц» и «Осъдени души» не са самостоятелни произведения със свое място не само в творческия път на автора, но и в развитието на нашата проза. Но като ги сравним с «Тютюн», виждаме, че те са един подготвителен етап за неговото произведение, по-низши негови варианти, нещо като

¹ Борис Делчев, «Срещи и разговори с Дим. Димов», «Литературна мисъл», 1971, кн. 4.

ескизи за голямото платно. Всичко у тях ни води към големия роман, всичко се събира у него като във фокус. По същия начин неговите пиеси, макар и писани вече на друга тема, представляват отломъци от голямото произведение, вариации на по-стари мотиви. Виждаме, че целият му дух и въображение са изчерпани с «Тютюн».

«Поручик Бенц» и «Осъдени души» са етапи в неговото развитие, станции по пътя му към върха. За всички, които са следели неговото развитие, е било ясно, че той няма да спре дотук. С «Тютюн» той се изказва напълно, целият. Тук той отрази една национална трагедия. По свой начин осмисли един етап от историята на нашия народ. Със замаха на художника и философска дълбочина изобрази залеза на една класа. По своя морален патос «Тютюн» надминава всичко писано от Димитър Димов. Никой дотогава не е изобразявал с такива ярки краски моралния упадък на българската буржоазия и още дълго време ние ще мислим за разложението на тая класа чрез образите, които Димитър Димов ни заваща.

* * *

За живота на Димитър Димов могат да се кажат малко и не много интересни неща. Това е живот на типичен интелектуалец. Биографията на неговата мисъл е по-интересна от външната му биография, в която няма никакви приключения, никакви изключителни ситуации; конфликтите на неговата мисъл носят повече драматизъм, отколкото жизненият му път. За него можем да научим повече неща от романите му, отколкото от биографията му. Той завършва ветеринарна медицина, после постъпва на научна работа, става доцент, професор, написва три романа и всеки от тях му носи все по-голяма известност, завършва живота си като един от най-популярните писатели на България, учен и общественик. Но ако с няколко изречения можем да изчерпим най-важните моменти на жизнения му път, за вътрешния му живот, за живота на духа му ще трябва да пишем много.

Може би най-интересният епизод от неговата биография е близо едногодишният му престой в Испания през 1943 г. Но това е само жалка компенсация на неговата мечта да замине за Южна Америка. От юноша той мечтае за пътешествия из тия далечни страни, за приключения и авантюри, за слънцето на Юга и опасния живот из пампасите на Аржентина. Затова и научава испански език. В университета най-напред постъпва в Юридическия факултет, но след един семестър се прехвърля ветеринарна медицина, тъй като

ветеринарната медицина е подходящ занаят за Аржентина, където животновъдството е силно развито. Намерението му е било съвсем сериозно!

Ако вземем това само като юношеска екзалтация, незряло увлечение, нямаше да можем да си обясним неговия вечен копнеж по екзотиката. Още в първия си роман, писан на двайсет и няколко годишна възраст, той взема за герой един чужденец. Малкият му жизнен опит не му позволява да опише средата, която познава, пък и тънките, сложни, почти болезнени и необикновени преживявания, за които иска да разкаже, не могат да се припишат на никой обикновен човек, с каквито ни сблъсква ежедневието. Тук трябва нещо изключително, чуждо, необикновено.

Испания го привлича по същата причина: защото не прилича на никоя друга страна, защото е загадъчна, странна, болезнено любопитна и необяснима. Когато заминава за Испания, той е вече 34-годишен мъж, юношеските блънувания за пътешествия по далечни континенти са отминали, но страстта по екзотиката и необикновеното не загасва. Тоя младеж с грозно лице и занесен, разсеян поглед е надарен с голямо, почти болезнено въображение. То го подтиква да търси винаги странното, необикновеното в живота, да се интересува от редки човешки характери, от съдбоносното, извънмерното у човека. Екзотиката винаги ще го привлича, тя винаги ще присъствува в творчеството му — и в географски смисъл, и като душевен пейзаж. Той никога няма да описва обикновеното, делничното в живота, никога няма да търси смисъла на «всекидневния трагизъм». Него винаги ще го интересува трагизмът на големите неща, на великите страсти.

За щастие на българската литература Димитър Димов не успява да замине за Южна Америка. . . Вместо да живее необикновен живот, той ще описва необикновени съдби. Отнемайки му живописните краски и очароващи подробности на една необикновена биография, съдбата го утешава с други, духовни дарове. Образите на неговото въображение ще утоляват жаждата му по екзотиката, по всичко извънмерно, странно и необичайно. Биографията на неговите герои ще бъде собствената му неосъществена биография.

* * *

Причините за успеха на Димитър Димов с романа «Тютюн» трябва да търсим в две посоки: в общественото развитие и условия, създадени след деветосептемврийската социалистическа ре-

волюция, и в самото творческо и идейно развитие на писателя.

Като казваме условията на общественото развитие, не бива да разбираме това буквално. Социалистическата революция не може автоматически да направи някого писател. Но трябва да имаме пред вид: 9 септември означава един коренен преврат, коренна промяна в цялостния живот на нашия народ. Издъно се разместиха всички социални пластове. Буржоазията беше ликвидирана като господстваща класа и въобще като класа с всичките ѝ устои и условия на съществуване. Промени се съдбата на милиони хора. За един кратък период всички представи получиха обратен знак, преоценени се всички ценности, нови означения, нова номенклатура получиха всички неща, разрушиха се основни гледища за човешкото битие и човешката стойност. . . В такъв един момент ние започваме да мислим за историята. Започваме да оценяваме всичко чрез историческите категории, в перспективите на историята. Отделният човек, отделната съдба започват да се открояват пред нас в обществения си смисъл и значение. Пред нас се откриват закономерностите на общественото развитие, ние започваме да търсим нравствения и философски смисъл на това, което е станало.

Тогава литературата започва да търси смисъла на големите неща, започва да живее в света на историческите идеи. Тя осмисля, оценява случилото се, стреми се да разгадае загадката на човешкото съществуване, което в такива епохи се разкрива в най-едриите си очертания. Тогава се ражда и големият роман, който в най-широкия си смисъл представлява размисъл, философия за големите преживявания на един народ, една равностетка на преживяната историческа драма. Както Великата френска революция даде храна за мисълта на големите френски романисти Балзак, Стендал и др. и техните романи бяха стремеж да се разгадае смисълът на тая драма на френския народ, както «Под игото» беше една «равностетка» на националноосвободителните борби на българите, така 9 септември оплоди мисълта на много наши писатели и доведе до големи завоевания в областта на романа през 50-те години. Например в «Железният светилник» Димитър Талев описва една далечна епоха от нашата история, но именно историческият преврат на 9 септември го накара да осмисли по новому тая епоха, хвърли нови светлини върху нея, помогна на писателя да я види под нов ъгъл, да осмисли историческото ѝ значение. Такава една равностетка на голямата национална драма беше романът «Тютюн».

От друга страна, Димитър Димов, достигайки до смисъла на историческия живот, до историческия драматизъм на човешкото съществуване, търсейки трагизма и смисъла на човешкия живот

в неговите исторически, конкретни означения и граници, не можеше да мине без цялостен възглед за обществото и неговото развитие. Тоя възглед можеше да му даде само марксистическата философия, само тя можеше да осветли тъмните гатанки на човешката история, да разнищи привидния хаос на човешкото съществуване, да внесе порядък там, където всичко изглежда абсурд, безсмисленост. Ето какво сам писателят казва по тоя повод в писмо до съветския литературовед проф. Д. Ф. Марков: «. . . Аз можех да замисля и да напиша «Тютюн» само след като се запознах с основните въпроси на марксистическата философия. Без мирогледа на тази философия целият жизнен материал на романа щеше да се излее във формата на сладникава мелодрама. . . Откъде и защо идват конфликтите — за това авторът, както и читателите му щяха само смътно да се догаждат. . . Всичко, което дотогава бях таил несъзнателно в душата си срещу миналия свят и което не можеше да намери определен израз, понеже се заплиташе в безизходни противоречия, сега кристализираше в категориите на ясно изразени мисли и чувства.»

Димитър Димов е поет и философ на трагичното у човека. Както в «Тютюн», така и в първите си романи той изобразява трагичните, неразрешими противоречия на човешката душа, страшната, разрушаваща власт на страстите, безизходността на индивида в един свят на отчуждение и самота, абсурдността на индивидуализма. В първия му роман, «Поручик Бенц» се разглежда драмата на хайлайфната дама Елена Петрашева и германския поручик Бенц на фона на големи исторически събития от края на Първата световна война. Но писателското внимание е съсредоточено главно върху преживяванията на двамата герои. Историческите масови движения са останали извън неговите интереси, съдбата на неговите герои никъде не се преплита с обществените процеси, остава незаангажирана от класовите сътолковения и политически борби на времето, не се определя от тях, както е в «Тютюн». В «Осъдени души», мъдето всъщност се повтаря драматургичният скелет на «Поручик Бенц», отново на преден план е трагедията на Фани Хорн и нейната безнадеждна любов към йезуита отец Ередиа, и тук за фон на тая трагедия служи испанската гражданска война. Както и в «Поручик Бенц», и тук историческите и обществените процеси не определят, не взаимодействуват със съдбата на героите освен по някои външни точки, сюжетно. Испания и гражданската война са само екзотичен пейзаж, колоритна декорация, а не обществена среда, историческа съдба на неговите герои. Те по душа са космополитни и за тях, космополитите, отчуждени както от собствената си нация, от собствения си род, така и от целия свят, участва на Испания и на испанския народ е толкова важна, колкото на която и

да било друга страна. Но в «Осъдени души» Димитър Димов си дава сметка за революционните борби на масите, за класовите конфликти и строеж на буржоазното общество. Неговата героиня Фани Хорн често разсъждава за испанската революция и страданията на испанския народ, за историческата вина на капиталистическата класа, за нейните грехове и престъпления. В някои сцени на романа дори се появяват испански революционери и работници.

Трите романа на Димитър Димов са три етапа в неговото художествено узряване. Той все по-плътено се доближава до конкретния обществен живот, до историята и нейните драми. Докато «Поручик Бенц» не е още роман в дълбокия художествен смисъл на думата, а само психологически етюд, «Осъдени души» вече има много допирни точки с историята. Тук зрее мисълта за историческата обусловеност на човешкия живот, за историческия трагизъм на човека. Ако дотогава Димитър Димов мислеше за вечния, абстрактния смисъл на човешкия трагизъм, той вече започва да го търси отразен в историята, да търси връзката между философията и историческите процеси.

Какво би станало с Димитър Димов като романист, като художник без 9. IX. 1944 г., без идеите на марксизма, без историческото гледище за човешкото общество, което му беше подсказано не само от марксистическата идеология и историческия материализъм, но и от самия исторически революционен акт на 9 септември? Накъде би се развил той? Докога щеше да описва осъдените души, докога щеше да заплита и разплита тяхната трагедия, една трагедия, която не води до нищо? Докога щеше да се занимава с н и щ о т о, което се крие зад каменната маска на Борис Морев, тоя негов герой, който най-пълно, с категоричността на дефиниция изразява идеята, смисъла, по-точно, безсмислието, абсурда на своя свят? Какво следва след Фани Хорн, в чийто неподвижен, стъклен поглед можем да прочетем само историята на смъртта, разпадането, разрушаването, отчуждението от човечеството? Нямаше ли да започне едно саморазрушаване на неговия талант? Защото картината на света, която ни се разкрива в «Поручик Бенц» и «Осъдени души», съдбата на нещастните му герои ни водят само към заключението, че всеки човешки живот е поражение и всяка амбиция сама по себе си е луда и безсмислена; че всеки човек е един залутан атом и нищо не го свързва с милиардите други човешки атоми; че всички са чужди един на друг и нищо не може да направи близки два човешки индивида, между тях винаги ще останат космически пустинни разстояния; че всеки е чужденец навсякъде (да изразим с думите на Камю това, което Д. Димов изобразяваше в своите романи) и всички са чужденци един за друг, че всички връзки, които свър-

зват света и хората в едно цяло, се разпадат; че и отделният човек не е цял, а само конгломерат от отделни късове време, отделни минути на съществуване и остава чужд на самия себе си. Какво остава по-нататък, къде може да продължи изкуството върху основата на такова гледище за света? Модерната западноевропейска философия, разглеждайки човека извън времето, извън историята, достига до такива мрачни изводи относно съществуването на човека. На Димитър Димов му оставаше само тоя път на развитие. Той щеше да убие и романа, това, за което беше създаден. Защото «Осъдени души» показва, че като романист той беше започнал да си служи виртуозно със средствата на романиста, беше изучил до най-големи тънкости тайните на занаята, неговата техника се приближаваше до техниката на първостепенните съвременни европейски белетристи. Но изкуството на романа не е само виртуозност и блясък на белетристичните средства. Без главна идея и цялостна представа за света, без философия, която обяснява не отделния миг, отделния откъс от човешкия живот, мимолетния трепет на човешката душа, отделната трагедия, а цялостната верига от причини и следствия в историческия живот на народа; без морална система, без възглед върху развитието както на отделното, така и на цялото — не може да съществува романът. В известен смисъл той се изгражда върху една строго подредена система от ценности, която обхваща както отделния атом, така и целия космос; върху гледището, че в историята съществува порядък, закономерност, движение в определена посока. За Димитър Димов трябваше да прогърми страшната присъда на 9 септември за историята, за да добият смисъл всички събития, всички съществувания, всички съдби, които за него дотогава сякаш излизаха от някакъв хаос, за да потънат отново в същия хаос.

Естествено, това не бива да се разбира буквално. Защото Лев Толстой не беше и чувал за историческия материализъм, когато написа най-великия роман на руския живот — «Война и мир». И точно разсъжденията му за историята и нейните движещи сили са най-неубедителни и наивни. За него, руския аристократ, Наполеон, разрушителят на феодализма и средновековните остатъци в Европа, носителят на революционните идеали на 89-та година, е само някакво нелепо чудовище, а нахлуването на френската армия в една страна на диво азиатско потисничество над човека е най-варварски и безчовечен акт. Но какво значение имат за княз Болконски например историческите процеси и раждането на един нов свят след Великата френска революция, когато е заплашен неговият дворянски бит, когато се бунтуват срещу него собствените му роби, когато се посяга на устоите на неговия свят? Неговото философско

гледнище и мироглед си имат своя вътрешна хармония, за него вселената е устроена според собствения му морален закон.¹ При оценката на историята Толстой изхождаше от житейския, нравствен и философски постулат на една кристализирана система, на руската аристократична старина, вече разклатена от историята. За нея светът живее по строго установени, стари, вечни и неизменни закони и нищо не може да наруши неговата хармония, като се започне от движението на небесните светила и се стигне до уюта на домашния ѝ бит. Нейният възглед за света е строен, установен, той ѝ създава духовна устойчивост и непоклатимост, увереност в реда, във вечността на световното устройство:

Чти закон времен спокойный;
Знай течение лун и лет,
Знай, как движится под стройной
их гармониею свет.

Оттук тая хармония и пълноводие на Толстоевата епопея, това пълнокръвие и изобилие на живот, сякаш е създадена не от човешка ръка, а от самата природа.

Идеята на 9 септември, марксистическата концепция за историческото развитие на обществото стават основа и за художествената постройка на романа «Тютюн». Идеите на марксизма стават ония мощни връзки, които свързват наново в едно цяло разпадащия се на части свят. Без тях той не можеше да събере в една стройна система, каквато е «Тютюн», безбройните късчета на отделните човешки съдби, не можеше да нарисува върху едно платно, върху една картина историята на една голяма народна преживелица, не можеше да изгради грамадната постройка на своето произведение. Без тях той щеше да се развие към фрагмента, към етюда, към отделното, частното, единичното, което колкото и интересно, необикновено, талантиливо описано, не може да ни даде цялостната картина на историческия процес. Без тия идеи великолепно описаният свят на «Никотиана» се превръща в един кошмар, в една лудост, в една демонична игра. Какво става с живота на човека, накъде го тласкат невидимите сили, които го владеят, до какво опи-

¹ Разбира се, Отечествената война от 1812 г. беше за руския народ един велик акт на национално единство, на героизъм и национално самосъзнаване. Погледната от тая страна, епопеята от 1812 г. придобива нов смисъл и величие. Но тук говорим за гледището и философията на руската аристокрация, която имаше основание по свой начин да тълкува историческите движения на времето.

рат неговите стремежи, цели, амбиции? Животът на Ирина, на Борис Морев, на фон Гайер е едно непрекъснато вледеняване, бавно умирање, вкостеняване на душата. Чужди на всичко — на рода си, на класата си, на народа си, на целия свят, — те стават чужди и на себе си. Те започват да се раздвояват, да не се познават, да оглеждат учудено сами себе си. Те се устремяват към нещо, а достигат до нищо. Тяхното съществуване става абсурдно. Въобще животът на човека започва да изглежда абсурден и невероятен, самото човешко общество — абсурдно, един безсмислен водовъртеж, едно колело на Иксион, един бесен затворен кръг на амбиции, страсти, желания, страхове, погнуси, стремежи, отвращения, възторзи, злоби, един бесен кръг, който се върти безкрайно. Всички човешки стремежи се превръщат в Сизифов камък, влачен със зверски усилия към върха, откъдето отново се сгромолясва. . . Но щом в развитието на обществото съществува закон, който можем да разберем, тогава и животът на човека, неговата участ вече виждаме в нова светлина. Тогава всичко си идва на своето място. Ако не всичко — главните неща. Сякаш от хаоса, от небулозата се ражда Лапласовият свят на реда и хармоничното движение. Намерен е център, ос на мирозданието. Започва кристализацията на ценностите. Отделният човек намира място в една система, в една наново изградена структура на битието, неговите цели добиват смисъл. Спира разпадането на човешката душа и морал, на света, в който живеем. Спира безсмисленото и жестоко въртене на Иксионовото колело; неизмеримите ужаси на нашето битие престават да бъдат Сизифов камък, а само страшни препятствия по пътя ни напред. Пред нас се очертават границите на доброто и злото.

Нека не бъде неправилно разбран. «Поручик Бенц» и «Осъдени души» са също хуманистични произведения, и в тях съществува добро и зло, истина и лъжа, стремеж към живота и отвращение към смъртта и разпадането. Но при тях контрастите, колкото и рязко очертани, не почиват на сигурна основа, някъде смътно се преливат; «грехът» и «добродетелта» странно се преплитат и там някъде, в някакви коварни дълбини, под няколко пласта наслоения от представи, оценки, предразсъдъци, условности, морални догмати, започват ехидно да се плъзгат, да разменят местата си, да стават двусмислени, несигурни и смътни. Малко още трябваше, за да се разклатят устойчиви стойности на хуманистичната култура, нравственият възглед да отстъпи пред естетическия, да се смеси истината и лъжата, да изчезне фундаментът под доброто и злото, да възтържествува философията на отчаянието и песимизма.

Разбира се, тук работата не е до квалификации, защото никакви епитети не могат да омаловажат грамадното дело на Димитър

Димов в нашата литература. Въпросът е да се анализира явлението, а не да се квалифицира, да му се намери теоретичният еквивалент. За това можем да кажем, че 9 септември прекъсна тоя идеен процес при Димитър Димов и постави категорично пред него въпроса за историческото добро и историческото зло, без които той, романистът на една епоха в нашата история, не можеше да мине. Това вече му създава устойчивост и сигурност, недвусмисленост в оценката на историята и оттам — на отделната човешка съдба. Той, както казах, построява произведението си върху тая схема. «Тютюн» е изграден върху тая антитеза — и в главното, и в частите. Това е въобще склонност на Димитър Димов като романист, белетристичен прием, който откриваме и в първите му два романа — да противопоставя черното на бялото, светлината на мрака, «греха» на «светостта». Но в «Тютюн» тия противоположности добиват определен исторически смисъл. Две класи, два морала, две философии. От едната страна — експлоататори, от другата — експлоатирани; от едната страна — крайна форма на нравствената деградация, от другата — крайна форма на нравственото извисяване — саможертвата; от едната страна — разпадането, гибелта, от другата — животът, раждането, движението напред; от едната страна — студеното чудовище «Никотиана», като символ на отровата, гниенето на душите, разрухата и мрака, от другата — партията като олицетворение на най-светлите човешки стремежи, висше единение на човешките души в името на възвишени идеали. Това противопоставяне започва от най-абстрактните неща, от философията и морала в исторически аспект и продължава във всички подробности на романа, в съдбите на героите, в техните стремежи и амбиции: Борис Морев и Павел Морев, Макс Ешкенази и Костов, Ирина и Лиля, Шишко и Лихтенфелд — докато се стигне до вътрешната структура на отделните образи, където героите започват да се противопоставят сами на себе си: ранната Ирина, мечтателната гимназистка — на покварената светска жена, самоубийцата Ирина, младият романтичен безумец Борис — на жалкия търговец Борис Морев, който се пазари с брат си за кожата си, и т. н. Сякаш целият свят е разделен с една черта на две борещи се половини, на две антиподни, противоположни части. Но именно тая огнена черта, която разцепва живота надве, създава и равновесието, целостта, единството на света. Без това разграничение, без тоя закон за борба и антагонизъм на две начала всичко би потънало в някакво безумие.

Но тук трябва да направя едно уточнение. Ние нямаме по-голям пример за роман в нашата литература от «Под игото», затова често трябва да се обръщаме към него за сравнения. Вазовият епи-

чен мир е цялостен и хармоничен не само в общото, в абстрактната скелета; той е пълен и завършен — от простото усещане за уют и равновесие сред предметите и природата на патриархалния свят до морала, идеологията и философията на тоя свят. При Вазов постройката не се предшества от разпадане. Димитър Димовият свят е само идеологически, абстрактно цялостен и ненавършен. Той има само идейни рамки, конструкция, той е само абстрактно-философски хармоничен, но в тия рамки като в грамадни, системно подредени аквариуми продължават да плуват дълбокоморски чудовища, безобразни хищници на съмнението, раздвоението, дисхармонията. Те не са убити или опитомени, а само затворени, откъдето с ярост поглеждат към стените на своите клетки. И той никога няма да престане да страда от тая липса на съзвучие и равновесие. Той много добре съзнава тая липса, недостатъчност, напълненост и непълнота в цялостното си светоусещане и в последния си незавършен роман «Ахилесова пета» отново се връща към тоя въпрос. Дори ако можем да съдим по заглавието («Ахилесова пета» тук за него са несъзвучията и дисхармонията, които животът поражда в душата на комуниста) и по завършената част, романът е посветен точно на тоя проблем: «Истинското щастие идва, когато душата почне да трепти в съзвучие с външния свят. Погледнете мраморното лице на Милоската Венера! . . . Откъде идва това спокойствие, тази ведрина, тази недостижима външна и вътрешна красота на образа на човека в нея? . . . Аз бих казал без колебание: от съзвучието между външния и вътрешния свят на нейния създател. Как? . . . Нима ваятелят не е виждал около себе си жестокостта и ужасите на робовладелческия свят и не е бил потресен като човек и художник от тях? . . . Виждал ги е, разбира се, но те не са докарвали у него нравствени кризи, защото му са се стрували напълно естествени. В душата му не е имало никакви тежки конфликти. Той се е отдал на съзвучието и е създал прекрасния, но малко студен образ на античния човек.» И по-нататък: «Докато комунистическата идея е безсмъртното в душите ни, тази Ахилесова пета е белег за смъртното и тлението у нас, което ни свързва с останалите хора, което ни позволява да ги разбираме и убеждаваме, да се лутаме, да страдаме и да умираме като тях.» Докато комунистическата идея му дава историческата увереност и оптимизъм, идейната схема за световното равновесие, вътре в клетките на тая схема продължават да живеят дисхармонията и неравновесието на нашата катастрофична епоха.

* * *

Мислейки върху сюжета на «Тютюн», ние откриваме, че в края на краищата това е романът на Ирина и Борис. В историята на цялата световна литература това е най-често срещаният сюжет: историята на една любов. И ако трагедията на Ромео и Жулиета, на всички ромеоуци и жулиети по света, най-често се състои в това, че външните обстоятелства не позволяват да се осъществи тяхната любов, тук всичко е обратно. Любовта на Ирина и Борис преминава през различни препятствия, но в края на краищата те получават всичко, към което са се стремили, те имат богатство, власт, мощ, между тях не остава никаква пречка. Но точно тогава се разбира, че между тях лежи някакво страотно празно пространство, някакви ледени пустини, които не могат да преодолеят. Между тях стои някакъв студен призрак на отчуждението и самотата. Те сами откриват, че между тях винаги е стояла «Никотиана».

В романа «Тютюн» «Никотиана» се издига като един многозначителен символ. Ако разгадаем този символ, ако разкрием многобройните му значения, ние ще разберем много от смисъла на романа.

В някои отношения «Никотиана» е централна ос на романа, един център, около който се движат всички съдби. Тя държи нишките на всички съществування, тя дърпа конците на всички марионетки, тя е мълчаливият режисьор на всички драми. Всичко става в името на «Никотиана»: заради нея Борис изоставя Ирина, а след това я продава на фон Гайер; заради нея се изцеждат последните сили от гладните работници; заради нея става стачката, в която намират смъртта си Спасуна и Чакъра; заради нея умира Борис, след като е продал интересите на народа си на германците; заради нея Ирина пропилява живота си, превръща се в разменна монета в ръцете на Борис. В архитектуриката на романа «Никотиана» заема централно място, нейната идея споява всички сводове и арки, всички колони и архитектурни решения. Тя е мълчалива и безучастна, с някаква божествена жестокост приема всички жертви в своето подножие. Тя се храни с кръв и човешки съществування. В своето мълчание «Никотиана» сякаш ни наемква, че тя е съдбата.

В тая представа има нещо романтично двузвучно, освен прекия си смисъл тя подсказва и друго, тайно значение, в нея има някаква алегорична недоизказаност. Борис може да постъпи и в други фирми, навсякъде го очаква кариера, всички му предлагат работа, защото чувствуват несъкрушимата му енергия. Но той, сякаш по някаква предначертаност, се стреми именно към «Никотиана».

Името на тая фирма произлиза от наименованието на отровата никотин. Тук символният намек е повече от очевиден, в него има някаква заплашителна двусмисленост. В света на капитала «Никотиана» се издига като анчар, все по-мощно и по-мощно, излъчвайки своята отрова и смъртоносни изпарения. Тя вече олицетворява не само властта на парите, на тютюневите магнати, тя в същото време представлява един смразяващ, самоиронизиращ се намек за дълбоката същност на този свят, за края му, за гибелта. Тя е пронизала с отровата си всеки, който е попаднал в нейните сфери. Борис е предварително отровен, в неговото влечение към «Никотиана» има нещо сомнамбулно, непоносимо и катастрофално, това е влечение към отровата, към смъртта. Той не може да се свърже с никоя друга фирма с почтено буржоазно име. Защото никоя друга не носи тая ехидна двусмисленост, никоя друга не изразява с такава цинична откровеност и едновременно иронична недоизказаност съдбоносното, гибелно значение на капитала за човека, както тоя сторък октопод, наречен «Никотиана». За Борис тя е наистина съдба, тя е повече от едно предприятие, което носи пари. Тя е една представа, която той носи в душата си, без да е имал време да я анализира, да открие опасния ѝ смисъл. Той я приема съзнателно само с едната ѝ страна, тази страна, която означава мощ, пари, слава и власт; за другата не се замисля, там неговото влечение е несъзнателно, хипнотично пристъпване към пропастта. Случва се така, че тоя най-демоничен представител на тютюневия свят се превръща в служител и жрец на чудовищното божество «Никотиана»! те са създадени един за друг. Сякаш никой друг човек освен Борис не изразява така ярко законите на тоя свят, където царува «Никотиана».

Ето тоя страхотен призрак стои между Борис и Ирина. Заради него Борис е забравил всичко на света, превръща се в един автомат за печелене на пари, в нечовек, маска на човек, зад която няма нищо. Той достига върховете на обществото, най-голяма мощ и власт, най-много слава и влияние с цената на нещо много страшно, загубвайки човешката си същност. Той е изпразнен от морално съдържание, той престава да изживява всяко човешко чувство, защото всичко, което е имал, е сложил в подножието на своя идол — «Никотиана». Същото е и с Ирина. За да достигне върховете на обществото, блясъка и разкоша, за който е мечтала, тя също загубва човешката си стойност, превръща се в платена жена, хладна развратница, студена търговка със себе си. «Никотиана» я заплита неусетно в мрежите си. Ирина неусетно започва да ѝ служи.

Ако смъкнем от «Никотиана» всички романтични драпировки, цялата ѝ инфернална орнаментика, ако разпръснем всичките ѝ

луциферовски блясъци и демонични чарове, ще видим, че това е обикновеният закон на буржоазното общество, че всъщност тя олицетворява властта на парите и нищо друго. Зад цялата ѝ сатанинска естетика и зловеща псестичност се крие нещо съвсем прозаично, антипоетично, недуховно. Така е постъпил и Димитър Димов. Разкривайки магическите чарове, които светът на «Никотиана» излъчва за Борис и Ирина, Димитър Димов в същото време безпощадно развенчава цялата му царствено-луциферовска поезия. Ние виждаме, че зад неговите блясъци се крие само пустотата, един убийствен, сив делник, едно делнично, прозаично опустошение на човешката душа, една прозаична смърт. Владейки цялата мощ на своята душа в стремѐжа ѝ да властвува в света на «Никотиана», стремейки се да притисне до гърдите си всички блага на света, Борис Морев всъщност прегръща пустотата, нищото. Той изгубва Ирина, изгубва себе си, изгубва всичко. Той притежава само парите, с които не знае какво да прави, само властта, която не може да му върне Ирина, само «Никотиана», която властвува над него. Той постига всичко, за което е мечтал, и в тоя момент се оказва по-беден и по-самотен от Йов.

Тук художествената идея на Димитър Димов добива блясък и съвършенство. Тоя писател, който навлезе в сложните, неизследвани лабиринти на един непознат за нашето изкуство свят, който пръв в нашата литература започна изследването на една епоха, за която още нямаме художествена традиция на изображение, която за нашата белетристика е *terra incognita* със своите непознати драми, характери, неразплитани трагедии, този писател произнесе присъдата си с интелектуална виртуозност. Никой преди него не е разкривал така дълбоко безизходността на човешката морална идея в буржоазното общество, пълната непригодност на моралните принципи в света на капитала.

* * *

Когато мислим за образите, създадени от Димитър Димов, пред нас изпъква на преден план светът на осъдените души, на «Никотиана». На втори план остават комунистите, революционерите, героите на епохата. Ние сякаш забравяме, че той се е стремил да изобрази героичното, патоса на борбата срещу капитализма, че се е старал да опише възвишени характери, светците на работническото революционно движение. Защото героите на осъдения свят, тютюневите асове, скорпионите на буржоазното общество, всички ония, за които капиталистическият физически и духовен

мир се е превърнал в единствена арена за човешка дейност, пълен кръгозор, космос, които са приковани завинаги към него, към неговия омагьосан кръг, към неговата идея — всички те затъмняват със своята яркост останалото, запечатват се в съзнанието. Тях Димитър Димов изобрази най-силно, най-дълбоко и най-ярко, те дават характеристика на неговите романи. Затова, когато говорим за неговите герои, трябва най-напред да говорим за тях, тия мрачни сенки на миналото, които витаят из развалините на един завинаги рухнал свят.

Те са чеда на Измаила — те нямат род и родина, те са изгнаниците на рода. Те са отцепници от класата си, от средата си, навсякъде са чужди и никъде — между свои. те плуват в тъмните води на обществото, изтръгнати от корена си. Още в «Поручик Бенц» се срещаме с тия окаяни безродници и космополити. Откъде са дошли тия хиршфогеловци, бенцсвици, откъде са ги изтръгнали злите ветрозе на съдбата, за да ги захвърлят в дивата балканска страна? Те се събират тук като тъжни призрци в някакво малко провинциално градче, където ще пият и страдат, със студени и празни погледи, с дива самота в сърцата си. Но на тях им е все едно къде ще страдат, в кой край на света ще гризат самотните си болки, защото те навсякъде ще бъдат чужденци.

В някакъв мадридски хотел прекарва последните си дни англичанката Фани Хорн, довършвана от подлудяващата отрова на морфина. Нейната горда северна красота, нейната аристократична изнеженост, нейните декадентски изтънчени черти се разрушават бавно от отровата, за да придадат на облика ѝ все по-упадъчен чар, оная привлекателност на разрухата, която приковава властно вниманието и любопитството ни. Край леглото ѝ е един международен мошеник, също осъдена душа, испанският благородник дон Луис Ромеро, който е напуснал дом и родина, за да потъне в разврата на средиземноморските публични домове, търговията с кокаин, сред престъпници космополити, хора без националност и отечество.

За Димитър Димов хората са интересни и трагични, когато се откъснат от средата си, когато се превърнат в космополити и в известна степен в несретници. В нашата критика често казват, че негови любими герои са изключителните характери. А всъщност най-изключителното в тях е туй, че нямат определена социално-нравствена среда, откъснали са се от родилото ги обществено-нравствена среда, откъснали са се от родилото ги обществено-нравствена среда, откъснали са се от родилото ги обществено-нравствена среда, откъснали са се от родилото ги обществено-нравствена среда. Оттук започват необичайните им психологически приключения, тяхната арктическа самотност, характерна за човека в буржоазния мир.

Спомнете си например немца фон Гайер, тоя мрачен, трагично самотен дух, който твърде много прилича на Хиршфогел от първия роман на Димитър Димов. Но докато Хиршфогел няма плът, няма конкретен живот и представлява една книжна алегория, фон Гайер олицетворява една историческа драма, обречеността на немския реакционен романтизъм. Това е деградацията, катастрофата на немския романтизъм, който достига до една уродлива форма — нацизма. Тоя аристократ, който носи в душата си тевтонската суровост и аскетично мрачния идеал на средновековните си прадеди, е всъщност един отчаян човек. Той има достатъчно разум да разбере, че служи на една банда от разбойници, сред които той, аристократът, няма място, но съзнателно си затваря очите, защото в живота никъде няма място, в отчаянието си той се хваща за последната надежда, че отново може да се приобщи към някаква общност, че може да излезе от самотата си, че може да спре разпадането на собствения си дух. В неговата дейност се получава нещо автоматично. Философският хор и Вагнеровата музика, които би трябвало да укрепват духа му, всъщност му нашепват за неговото безсилие и за краха на суровите му мечти. Той сам разбира, че в него няма нищо градивно, че светът, за който мечтае, е мъртъв, че в съвременния разпокъсан, неединен свят е мъртъв и самият той, самотна сянка.

Докато Димитър Димов се занимаваше с «космополитични» сюжети и теми, тоя афинитет към безродните и космополитите, неговата склонност към едно по-абстрактно решаване на характеристиките и въобще на художествените проблеми можехме да си обясним с непознаване на бита, подробности и жизнени детайли от живота и характера на дадена страна. Но същото се повтаря и в «Тютюн». Кой от героите живее в средата, която го е закърмила със своите принципи и морални аксиоми? Още с появяването си на страниците на романа Ирина се разкрива със своето презрение към полупатриархалната си среда, с жаждата си по чужди, непознати земи, по екзотични светове. Историята на Ирина е история на нейното постепенно откъсване от народа, сред който е израснала. Тя попада в един нов, чужд и враждебен свят, тя привиква към него, научава се да живее, но фактически се научава как да запази силите си, как да се съхранява, как да се брани от остриетата, насочени към нея от всички страни. Тя често ще си спомня тихите вечери в родния град, където е събирала с баща си тютюневите низи, където животът е прост и ясен, където светът не е раздробен на милиони залутани атоми, където хората се чувствуват силни, усещат земята под краката си. Тя разбира, че в света на «Никотиана» е изгубила всичко, след като е изгубила родината си. Нея вече не

я интересува съдбата на родината, тя се е подготвила да живее в чужбина от капиталите, които тайно си е събрала, и най-вероятно нейното бъдеще е да скита по европейските курорти, бездомна и безродна, за да завърши може би като Фани Хорн.

Същото е и с Борис Морев. Тоя самотен и нещастен човек, който се счита за господар след бога, за силен и непокатим, е всъщност безпочвен като дърво без корен, като морско водорасло — играчка на вълните и вятъра. Той няма семейство, защото отрано презира своя оглупял от бедността баща, няма братя, защото не приема техния път и се превръща в техен враг; той няма близки освен Ирина, от която прави предмет за размяна при сделките си; няма роден град, защото там всички го презират, а сам той се чувства над всички; няма родина, защото я продава на германците. В живота той е сам като в пустиня, под едно враждебно и пусто небе, отвсякъде го дебнат опасности. Той в нищо няма опора, няма какво да подкрепя силите му, няма братска ръка, на която да се опре, родна земя, която да го приюти след бурите. Той ще се сгромоляса при първото поражение.

Такъв е и Костов, такива са фон Гайер и Лихтенфелд, безпочвеници.

Ако един от нашите писатели класици се изправеше пред човек от типа на Борис, на Костов, на фон Гайер или кой да е от героите на Димитър Димов, той няма какво да каже за него. Такъв човек за него е едно непонятно, абсурдно явление. Вазов, Елин Пелин, Йовков и др. не могат да видят човека вън от бита му, вън от природата, макар и да разбираха трагичната безвъзвратност на тоя естествен ред. Те виждаха човека красив и привлекателен в природата, щом изпадне от нея, той става нещастен, слаб и уродлив.

Нашите класици описаха разпадането на вековния патриархален ред, разрушаването на вековната връзка между индивида и природата. Вън от тая връзка човекът почти не ги интересува. Те нямат какво да кажат за тоя нецялостен, неединен човек, за тая раздробеност на съзнанието и мисълта, за тая самотност на човека в капиталистическия мир. Те не познават това явление, то не се е очертало ясно в живота. Димитър Димов е писател на по-ново време, времето, когато нашето общество се сблъсква с тоя проблем. И ако в първите си два романа той го решава в един по-абстрактен план, често използвайки чужди схеми, чужди инвенции, то в «Тютюн» той вече открива социално-историческите му корени, социално-историческата обусловеност на явлениято, проблемът придобива конкретност и историческа плът. И трите му романа са драматичен размисъл за тая ужасна самотност на личността в обществото, за разединението и пропастта, която зее между индивида

и колектива.

Как може да се подходи към човека, когато той е свободен от морални задръжки, когато е дадена пълна свобода за осъществяване на егоистичните му домогвания да спечели власт над хората? Власт, която се достига не посредством лични качества, духовна сила, воински добродетели, храброст, героизъм, не посредством обаянието на подвига или на мъдростта, а посредством парите, които може да притежава и най-низшият между хората. Съвестта на такъв човек е недостъпна, състраданието му е непознато, приличното му се струва фалшива монета, моралните максими за него са археологически експонати. Борис Морев го завладява чувството за хумор, когато апелират към съвестта му, защото много добре знае какво се крие зад тоя апел и кой апелира. Какво човешко остава в човека, когато за неговия животински индивидуализъм не съществуват никакви барieri? Не е ли смешно да се иска честност, рицарство, милост в тая борба на живот и смърт, където за падналия няма кой да се погрижи, победителя няма кой да съди?

Героите на Димитър Димов са ония, които са издигнали бялото знаме на капитулация пред буржоазния жизнен принцип. Те са предали човешката морална идея, те са вътрешни капитуланти, духовни изгнаници. Въпреки огромната си жизнена енергия и интелектуални сили като личности те са развалени, защото, оказва се, тъкмо моралът е крепителят на личността, извън него индивидът се разрушава. Защото въпреки че нравственият постулат е барьерата, строгата желязна ръка на общността, протегната над желанията на индивида, над неговия индивидуализъм, той си остава и единствената духовна крепост — убежище от мрачните сили, които дебнат и разтерзават човека. Героите на Димитър Димов доброволно са напуснали тая крепост, съблазнени от изкушенията на врага, който я обсажда. В това се състои тяхната неустойчивост и безпочвеност.

* * *

В «Тютюн» има една сцена, където Костов е при туберкулозен търговец на тютюн Барутчиев, за да му предлага някаква сделка. В умиращия търговец има нещо гордо и недостъпно, той прилича на престарял болен лъв, който умее да умре по лъвски. Той говори с презрение за бандата парвенюта, които са тръгнали по стъпките на измиращата вече раса от блестящи дейци на капитала, той мрачно пророкува гибелта на собствената си класа, която ве-

че е изгубила чувството за човешка и историческа отговорност. Думите му са изпълнени с ледена, черна безнадеждност. В самотната му агония има някаква мрачна, траурна красота. Сякаш тоя болен човек, който храни кръв и брой последните си часове, олицетворява могъществото и падението на една раса, на една порода титани, които и при гибелта си разтърсват земята със страхотни трясъци.

Струва ми се, че подобни образи могат да бъдат творение само на едно романтично въображение, на едно съзнание, за което явленията от живота се пречупват през призмата на много пластове интелектуални наслоения, придобиват формите на предварителни културни инвенции. В «Тютюн» най-силно се проявяват тия черти от писателския натюрел на Димитър Димов въпреки огромната разобличителна сила, мощните развенчаващи акорди и реалистичен размах на тоя роман. В героите на «Тютюн» има нещо фантастично, гротескно-романтично, призрачно и нереално, те са преплетени от символика. Тук българската буржоазия е демонологизирана, образите се издигат до символи и алегии. Скорпионите на капитала, без да се идеализират, понякога се явяват наметнати в тогата на самотно величие и трагизъм. Димитър Димов е навсякъде сериозен, където изобразява тия хора като могъщи хищници, ужасни питони, хипнотизиращи гигантски змии, които отнасят в самотните си леговища своите студени болки и стръвни желания. Тия моревци, барутчиевци, пиеровци сякаш са изпълнени с чудовишна, нечовешка сила, те навяват страх със своята отчужденост от човешкото, те сякаш носят свещената жестокост на финикийски божества, в студените им лепкави прегръдки техните жертви издъхват безгласно, с ужас в очите.

Разбира се, в самото монополистично общество има нещо призрачно и мистично, за невъоръженото от науката око отношенията тук са непонятни, в даден момент могат да ни се сторят невероятни и нереални, изплетени от материята на кошмарите. Най-напред това служене на вещите — банки, концерни, тръстове, финансови групи, акционерни дружества, които са само имена, зад тях не се крие човешко съдържание. Хората им служат и влизат в отношения с тях, а не с други хора, в тяхната дейност съществува един автоматизъм, който не познава милост, от който не можеш да измислиш снизхождение. Дори в най-тежкото робство човекът познава силата, която властвува над него и в обществото, тя му е дадена в сетивата, тя е човешка и понятна, макар, разбира се, безмилостна и жестока. Но и най-страшната жестокост е човешко проявление, докато тук си във властта на предмети, на автомати, чиято същност не познаваш, които забулват с мистична пелена отноше-

нията между хората. Тия банки и дружества подобно на «Никотиана» нахално се представят за съдба и при техния жалък автоматизъм неволно си припомняме за мъдрите, замислени Мойри. Ето, за да се обяснят взаимоотношенията между хората в буржоазното общество, съществува специална наука, която разлага сложните му механизми и пружини, прави го ясно за посветените, дава го, тъй да се каже, на нашия разум, но на човешката ни същност то си остава все тъй чуждо и необяснимо. За непосветения тия акции, дивиденти, финансови операции, борси и т. н. ще си останат винаги тайнствени питагорейски числа, халдейски формули, жречески йероглифи. Човек не може да им се довери, те го отделят от човечеството, омагьосват света около него, отнемат му близостта с хората. За едно по-изтънено въображение не може да няма нещо кошмарно и демонично в тоя свят, някаква сатанинска ехидност, луциферовска сардоника.

Но, мисля, Димитър Димов не може да опише бита, вътрешния свят, домашния мир на нашата буржоазия, която беше далеч по-невзрачна и парвенюшка, далеч по-мизерна и лишена от величави пороци, живописна поквара и демонизъм. Той я познава в един по-духовен и интелектуален смисъл и я изобрази интелектуално, каквото е цялото му творчество. Той е по-близо до закона, до абстракцията, отколкото до живата плът и безкрайното многообразие на материалното. За него е по-важно поетично-общото, емоционално-отвлеченото, ако може така да се каже, отколкото предметното, живописно-частното, индивидуалното. Хиперболизирайки отделни качества на нашата буржоазия, той разкри най-дълбоките ѝ духовни същности, които са разрушителни за личността, античовешки, дълбоко аморални и заплашителни за човечеството.

Затова не можем да очакваме, че Димитър Димов ще опише тия хора с епическо безстрашие и обективност. Те са му интересни и нужни като съдба, като една изключителна жизнена параболa, те са за него явления, които той трябва да постави на съд пред морала. Той няма художническата сила на един Вазов например да пресъздаде епохата чрез нейните подробности, чрез епическия аксесоар, чрез живота на предметите, оръдията на човека. Вазов претворява духовните копнежи на своята епоха в материалния свят, чрез света, в чийто глъбини са израснали и дремят, чрез несъзнателните им носители и техния живот, чрез иманентното, ако можем да се изразим с тоя кантиански термин. Вазов материализира духа на своето време, докато Димитър Димов интелектуализира материалните процеси на епохата. Той пресъздава обществените движения на своето време чрез интелектуалното, през призмата на нравствеността, той ги пренася в сферата на културата и духа. И

това не произтича само от особеностите на таланта, а си има дълбоки обществено-исторически основания. Вазов имаше гения да изобрази изконно българското, както никой друг българин. Той можеше да бъде епичен не просто защото е епично «обективен», на пръв поглед, той е пристрастен и субективен към всичко, което е враждебно на чорбаджи Марковия мир, а защото отрази една епоха, чийто форми на живот са пречистени и избистрени от историята, форми, които са се сложили от векове и в тях е кристализирала човешката мярка, нравствеността и жизнената философия. Тук духът, моралът живеят в иманентното, в материалния живот, а не идват отвън, не влизат в противоречие с материалните форми на живот. Тук всяка вещ, всяка форма носи печата на човешката мярка; човешката идея одухотворява обстановката, материалната среда. Тук духът е в хармония с цялостното битие на човека. Както върху щита на Ахил, изкован от Хефест, се оглежда античният мир на Омир, така върху чимширите, калдъръмите, чаршията на стария Сопот се оглежда идеята на чорбаджи Марковия мир. Тук всичко е устойчиво, непоклатимо, понятно. Епическият свят е единен, вътрешно неконфликтен, една завършена хармонична сфера. Разбира се, не става дума, че тук няма страдания и болка. Но данайците и троянците са дълбоко вътрешно сходни въпреки външния си конфликт, те еднакво са подчинени на боговете от олимпийската йерархия, над които стои съдбата, Парките, най-върховният арбитър; те са от една плоскост, от един свят, с който живеят в духовно съгласие. А светът на Димитър Димов е духовно съкрушен, разрушен на части, той се е разпаднал и всичките му части са в пълно несъгласие помежду си.

В тоя свят Димитър Димов влиза като чужд, като съдия. Той го съди и основанията на тая присъда не се съдържат в самия буржоазен мир, а идват отвън. Писателят се интересува повече от моралния смисъл на нещата, духовния екстракт на историята, философската сферичност на проблема, а много по-малко от формите и ароматите, от живописните детайли, от аксесоара и декорацията на драмата, която ще се разиграе пред погледа му. Защото предметите на монополистичния мир са лишени от епична съдържателност. За Димитър Димов е по-важно, че драмата е станала, че в исторически смисъл това е вярно, че психологически, морално и философски е прав. А има още едно допълнително обстоятелство — това е историческата съдба на българската буржоазия, която освен с жалките си пороци се отличаваше с исторически неустановената си физиономия, с липса на традиции, трайни форми на съществуване, установен бит и семейни отношения и т. н., особено пък едната финансова буржоазия, която се създаде в продължение на

20—30-те години такава, каквато я виждаме в «Тютюн». Тя не остави нищо трайно, не се наложи в съдбата на народа, не се свърза с нищо от неговите интереси, не закрепи в себе си нищо устойчиво от българския дух, не създаде духовни ценности. Тя нямаше ясни национални черти, в нея нямаше характери, типове. Всичко това прави нейния облик по-неясен, неуловим, разводнен и разплут.

Затова аз казвам, че изкуството на Димитър Димов е повече психологически затворено, емоционално-абстрактно, интелектуално-субективно, отколкото епично-многообразно. Във всеки ред, където се разказва за тия безобразни паяци на финансовия свят, се чувства страх, те го бяха хипнотизирали със страшната си власт, те бяха завладели въображението му с ужасното, което носеха в себе си, те му се сториха чудовища от един гоъевски свят. Интелектуалното му въображение търсеше именно тия черти. Тия черти той най-добре схвана: тях веднага улесни и обогати със собствената си фантазия, склонна към болното и демоничното. Той, който търсеше демоничното в жената, във фанатичния урод Ередия, където и да било, защото изпитваше болезнена наслада да го наблюдава, го откри съвсем близо, където може би не е очаквал да го намери. И не бива да се учудваме, когато дочуем иuferнални ноти, сатанински мотиви в описанието на един съвсем прозаичен, дълбоко непоетичен свят. От това неговите образи не престават да бъдат верни на действителността, същността им, макар и прехвърлена на друга плсскст, се проявява по-внушително, излиза на преден план, става пряка.

Балзак търсеше шекспировски сюжети в прозаичния буржуазен мир. Димитър Димов откри поетичен план, естетическа перспектива в най-пошлата, най-жалката, най-дребнаво жестоката и страхлива буржоазия, която може да съществува. Той я удостои естетически, той я изобрази трагедийно и с това ѝ направи голям комплимент. За да я отрече морално, той трябваше да я утвърди поетически. Никой преди него не е разкривал толкова дълбоко нейните пороци, не е показвал тъй всенародно нейните язви.

Да вземем «Човешка комедия» на Балзак. Това е наистина една «комедия» на душите в средновековния смисъл на думата, едно страдание и спасение в лоното на буржоазния мир или падение извън неговите сфери. Това не е пародиране на средновековната алегория или на гениалното произведение на Данте, а на самия буржуазен свят, съвсем неподатлив на опсезиране, антидуховен, небожествен, лишен от светли сфери, материален и груб. И в тая пародийна игра чувстваваме редуцирания, но могъщ смях на художника, неговото епическо веселие и ирония. Балзак виждаше трагедийното, патетичното в този свят, но като цяло го показва до-

стоен за осмиване, за комедия. И той смесваше възвишеното със смешното, намяташе търгсвците на макарсни с царствената мантия на крал Лир, поставяше такива патетични заглавия, като «Блясък и нищета на куртизанките», «Величие и падение на Сезар Бирото» и т. н., пред най-пошли буржоазни истории. Изображението на Балзак се облива от лъчите на цяла гама осветления — от най-трагедийното до водевила, — многообразието му напомня многообразието на живота. Докато при Димитър Димов разните моревци, барутчиевци и т. н. добиват характера на универсалност, те се митологизират, превръщат се в символи, а там вече всяка ирония отпада. В тяхната самотност и титаничност, в тяхната чудовищна студенина, в тяхната кошмарна власт и нагон към злото има нещо луциферовски блестящо, нещо от ледената божественост на исландските Йотуни, царствено и недостъпно, което хвърля поетични отблясъци върху тяхната гибел. Катастрофата на техния свят напомня падението на една Валхала на злото, залеза на боговете, нещо, което е пронизано от тънки поетични ноти.

* * *

Разкривайки най-дълбоките духовни същности на буржоазията, които са разрушителни за личността, античовешки, аморални и заплашителни за човечеството, Димитър Димов в същото време развенчава представата за нейната мощ и величие. Успоредно със света на «Никотиана» живее един друг свят, противоположният полюс, заплашителният съпровождащ мотив, напомнящ за възмездие, memento mori.

Това е пролетариатът, революционната класа, която ще събори престъпната власт на «Никотиана». Образите на комунисти и революционери в романа носят противоположната нравственост, те са антитезата на «Никотиана». «Тютюн» е изграден върху тая антитеза — и в главното, и в частите. Върху основата на тоя мотив започва развенчаването на света на капитала.

Но трябва веднага да кажем, че образите на комунисти в «Тютюн» нямат тая художествена плътност и убедителност, както другите му герои. Първото, което ни се хвърля в очи при неговите комунисти, е, че те са построени върху отвлечените понятия за комунистическа нравственост, дълг, вяра, душевна чистота и т. н. Те са носители на идеи, но човешки са бедни, лишени от красота. Те не ни вълнуват, не ни покоряват с човешко обаяние. Лиля, Павел, Макс и др. изразяват идеята за комунистически добродетели, те са наистина морални антиподи на другите му герои, в нрав-

ствено отношение стоят неизмеримо по-високо, но художествено са далеч по-малощени. Те са изградени върху абстракции, техният вътрешен живот е идеален. В тяхната психология има повече признаци на вида, на рода, отколкото на индивида. Стремещът на Димитър Димов да ги надари с човешки черти е почти безплоден, защото, най-банално казано, те не са изживени, не са негови душевни рожби, вътрешно преживяване, обективизиране на неговия дух. Те имат логика, но нямат лична страст. Те живеят само живота на ума. Участи им, съдбата им се решава от самите тях въз основа на нравствените правила. Те никога няма да кажат като Медея: «Моята ярост е по-силна от мен.» Те няма защо да се плашат от сърцето си, от неговата ужасяваща сложност и непонятност, от неговата реална и необикновена сила, която показва, че нашето сърце е създадено от същата материя, от която е създаден целият космос. Те са толкова пречистени интелектуално, толкова спиритуализирани, че се превръщат в незаангажиран с нищо земно дух, нравствен абсолютен, пред когото светът на греховните човешки страсти и желания, на непокръстената природа е безсилен и остава някъде далеч зад тях, преодолян.

Можете ли да си представите, че тоя леден Павел Морев, който е незасегнат от сектантството в партията, който се оказва по-умен от всички около него, безстрастно високомерен поради превъзходството си, по-хладнокръвен от всички, би могъл да застане някога на кръстопът, да се извива от болка, да проклина съдбата? Той е преодолел всичко земно и неговият освободен дух лети над грешния свят към деветте сфери на вечното блаженство. Но от това той не става художествен образ, липсва му човешка убедителност.¹

Защо се е получило така? Една от основните причини е, че Димитър Димов няма за тях хора конкретни усещания и впечатления, сетивни представи, виждания за пълнокръвното на техния живот. И затова до голяма степен те са решени като психологически задачи, като духовни, философски проблеми. Те са сякаш извадени от природата и поставени в света на абстракциите. Разбира се, представена така, съдбата на комуниста се озарява от ореола на героизма и себепожертвуванието, в нея личат най-висши нравствени добродетели, романтически блясък, древнохристиянско величие, това е живот, който се крепи само на титаничната воля и

¹ Вж. статията на Емил Манов «За някои недостатъци на романа «Тютюн», в. «Литературен фронт», бр. 64, 1954 г. Като цяло смятам статията на Емил Манов за прекалено строга и придирчива, но той вярно е доловил слабостите в обрисовката на положителните герои.

титаничната вяра. Но това е една представа колкото вярна, толкова и псевдна. Колкото и духовни чарове да притежава един Макс например със своята готовност да приеме смъртта и всички страдания, със своята воля да се отрече от един отровно привлекателен свят и сладостни миражи, със своята мъжественост и сурово величие на самообрекл се мъченик, в същото време в него има нещо студено и мрачно. Не за това, че съзнателно се е лишил от всички радости на живота, че се е посветил напълно на една идея, че неговият живот се превръща в един низ от страдания, нечовешко напрежение на волята, страхове и самота — това го налага самата логика на една борба, в двубоя с господарите той не може да бъде друг, в своето пълно отдаване на партията и революцията той е принуден да потисне много пориви в себе си, да изсуши много сокове на душата си. Но има и нещо друго — той няма друг живот освен умствен. За Варвара също е казано — «тя е мозъчно същество». Те не са цялостни хора, а само духовни и волеви екстракти. Те са почти лишени от обикновените човешки прелести. Такива хора могат да ни плашат, в тях има нещо робеспьеровско. Те са опасни. Какво би станало от нашия живот, ако той се подчинеше само на ума? Правата на ума са безгранични, желанията му нямат предел, но ние нямаме сили да го следим във всичките му стремежи.

Димитър Димов виждаше, че комунистите, революционерите бяха отхвърлили земния хляб заради небесния, той виждаше тяхната евангелска чистота, повярва в техния идеализъм. Но той не разбра, че те, както всички хора, отдаваха божият бог и кесаревото кесарю. Той сякаш забрави, че комунистическият идеал е и земен, че крайният смисъл на нашата борба е земното щастие на хората, макар че ние и можем да кажем — не хлебом единым. И затова той представи комунистите донякъде като аскети, опасни фанатици на своята вяра, като студени схимници, които не признават и се боят от света на природата и земните страсти. Неговите комунисти приличат на мрачни пустинници, които спасяват душите си, ограждайки се от живота на милионите, защото единствени, както ония сто четиридесет и четири хиляди от Откровението на Йоанна, знаят химните на Агнеца. Той не ги видя в тяхното естествено битие на хора, на които нищо човешко не им е чуждо. От неговите комунисти лъха на нещо студено и неприетно, на отшелническа самотност, фанатична сухота и неприязън към душевния свят, към естеството, към човешкото.

Но защо тогава Димитър Димов успява с образите на някои работници, например Шишко, Спасуна, Блаже? Мисля, че при тях той повече се е доверявал на своя писателски инстинкт, на лични-

те си наблюдения, на художествения усет, отколкото на някои пред-
вzeti постулати от онзи период. Той ги е виждал в техния естест-
вен живот, в тяхното убедително човешко битие и конкретна среда,
в тяхната сила и жизнена енергия, в човешката им пълнота и зем-
на материална осезаемост. Те не живеят тоя напрегнат до невъз-
можност живот на духа, какъвто живеят Павел, Лила, Варвара,
Макс, тяхното съзнание не се терзае постоянно от нравствени им-
перативи. Писателят не се е стремил изкуствено да ги възвиси, да
ги издигне в областта на хладните аскетични добродетели. Те са
реалността, понякога груба и не съвсем деликатна, каквато е Спа-
суна. Но от нея лъха сила, жизнена достоверност и енергичност.
В тях няма нищо неземно, спиритуално, никакъв копнеж по тран-
сцендентното, както в Лила, Павел и т. н. Те не размишляват по-
стоянно, не определят жизненото си поведение чрез решения. Тях
животът естествено ги е довел до работническото движение, те се
приобщават към идеалите на партията просто и естествено, и ние
вече знаем, че тия идеали живеят в сърцата им така просто, каквото
е цялото им обикновено съществуване.

У Шишко например няма нищо аскетично, макар че е посветил
целия си живот на борбата на партията. Той не е създаден в ретор-
та, както Лила и Павел, а е жив. Той е обикновен човек, една пра-
ведна душа, която обитава дебелото тромаво тяло на астматик. Въз-
вишените пориви, справедливостта, вярата, чувството за дълг са
сякаш вродени качества на неговото правдиво и чисто сърце. Той
не достига до саможертвата и жизнения подвиг, преминавайки
през горнилото на нравствените усъвършенствувания, пости-
гайки чрез разума и науката величието на комунистическа-
та идея, а спонтанно, както е живял и вършил всички дела
както във великата наивност дремят гигантските прояви на духа.
Той сигурно никога не си задава въпроса, какъв трябва да бъде
комунистът, или да размишлява върху моралния кодекс на рево-
люционера. Шишко ни убеждава не чрез могъществото на духа си,
а чрез конкретното си човешко съществуване. И когато в послед-
ния партизански бой той достига до величествените върхове на
героизма и нравствения подвиг, до такова шеметно и бляскаво
издигане на духа и застава пред нас сякаш озарен от сияние, той
не изгубва човешката си убедителност, ние затаяваме дъх и се пре-
клоняваме не пред идеята, моралния постулат, свещената догма, а
пред човека, разкъсал болезнено всички връзки с родилата го земя,
обрекъл себе си на страдание и смърт в името на хората, в името
на идеята и идеалите, в името на духа, към който се приобщава за-
винаги. Тук той ни покорява не само нравствено, но и естетически
той загива като човек, сред кръв и болки, както не биха могли да

загинат Лила и Павел. Нашето страдание за Шишко е конкретно,
защото той самият не е представител на вида, на рода, не е екзем-
пляр, а индивид, личност, нашето съпреживяване е пълно, есте-
тически ние сме задоволени. Ние сме в сферите на изкуството.

В перспективата на историята Димитър Димов виждаше в ли-
цето на комунистите хората, които ще съборят престъпния бур-
жоазен закон, които ще извършат заедно с народа един велик акт
на възмездие и справедливост. За него те бяха ръка на съдбата,
която наказва за извършените грехове, архангели с огнен меч,
озарени от потоци светлина. Те се явяват на историческата сцена,
когато трябва да се раздава правосъдие, когато трябва да се въз-
станови правдата. Те бяха поразили въображението му със своята
нравствена сила, духовна издръжливост, със своите достижения до
святост себепристрастие и жертвоготовност в борбата. Поразило го
беше величието на техните цели, висшата справедливост на тех-
ните исторически намерения. И затова, когато на 9 септември тях-
ната борба се увенча с успех, за него това беше пълно тържество на
правдата, грандиозен акт на историческа и човешка справедливост.
Нравственото решение на 9 септември е и решение на романа «Тю-
тюн», това е пълно приемане моралната санкция на народната ре-
волюция. «Тютюн» е пронизан от идеята за историческото въз-
мездие, той е изцяло подчинен и просмукан с оценката, която 9 сеп-
тември даде на историята. Димитър Димов не се отклонява никъде
от тая оценка, никъде не излиза извън нейната сфера, за него тя
е последна инстанция на човешката и историческа присъда, пос-
ледно решение на проблема за човешките ценности, за предназ-
начението на човека. За Димитър Димов революцията на 9 сеп-
тември беше светкавичният блясък на историята, която прогърмява
своята дума, нейният полунощен удар, дванайсетият час, безвъз-
вратно и висше решение на съдбата, върховно осветляване на всич-
ки ценности. И ако след години комунистическата оценка на това
велико събитие се уточнява, нюансира и задълбочава, «Тютюн»
ще остане като един вечно жив документ за това, как българската
интелигенция възприе моралния смисъл на 9 септември.

Кръстьо Куюмджиев

ПОРУЧИК БЕНЦ

РОМАН

— Infâme á qui je suis lié
Comme le forçat à la chaîne.

Comme au jeu le joueur têtú,
Comme à la bouteille l'ivrogne,
Comme aux vermines la charogne
— Maudite, maudite sois-tu!

Baudelaire

— Господин поручик, автомобилът дойде! — И българският санитар, с мургаво лице и черна като смола коса, посочи към прозореца.

В голямата градинска алея, между зданието и улицата, чакаше автомобилът на германското интендантство. Автомобилът служеше само на доктор Бенц. Българските лекари употребяваха файтон. Това бе една от външните му привилегии като германец и специалист.

Доктор Бенц свали престилката си и по дългите мрачни коридори на болницата тръгна към изхода. Той вървеше бавно, както вървят хора с атлетично телосложение и спокойни нерви. Той имаше великолепно развито тяло, златна коса и сини очи — прости, но силни неща, които доказваха чистотата на расата му. Той изглеждаше зрял, а всъщност бе млад и макар да не работеше повече от българските лекари, всички го считаха неуморим. Сивозелената униформа правеше да изпъква по-силно отсенката на лицето му — един възмургав, червеникав, загорял от слънцето цвят, който говореше за бодрост и телесно здраве. Самото лице бе оригинално и красиво с широкия замах в моделировката си, като че изваяно само с няколко удара, без преход в отделните линии, твърдо, упорито и неотстъпчиво, но със странно нежни и мечтателни сини очи. Главата му стоеше много сигурно върху широките рамене и допълваше по този начин впечатлението за физическа сила и издръжливост.

Минаването му стресна две дежурни сестри, които бяха потънали в безкраен, сладък и тих разговор помежду си. Но Бенц не ги смъра, защото това щеше да ги разсмее. Той не говореше още добре български.

Навън по алеята се разхождаха ранените в измачкани халати, отслабнали, посърнали и печални. Те разговаряха тихо, но понякога един смях или едно възкли-

цание се издигаха над общата унилоост и замираха самотно. Имаше нещо безсмислено и жалко в закачките им, в движенията им, в говора им, като че тия хора под влиянието на преживения ужас бяха регресирали умствено, за да се върнат в детинския стадий на развитието си.

Шофьорът запали мотора и нададе оглушителни и безполезни сигнали, които причиниха болезнени гримаси върху лицата на ранените. Той бе пълна противоположност на Бенц — къс, дебел, безформен померанец, с блажено лице и мънички, тясно поставени очи. Той сякаш доказваше гениалната способност на немската раса да поставя индивидите си в огромния военен механизъм според способностите им. Човек веднага долавяше, че този шишко е годен само за тилов шофьор и за нищо друго.

Колата излезе на улицата и полетя към центъра на града, като остави зад себе си облак от бял варовит прах.

Бе часът на вечерната отмора, часът, в който новобранците се връщаха от учение, полковниците и генералите напушаха канцелариите, милосърдните сестри излизаха от болниците и раздавачите плъзваха из града, за да носят писмата от фронта, които щяха да бъдат разтваряни с треперещи пръсти, четени със затаен дъх, целувани или обливани със сълзи, защото съдържаха известия за любов, изневяра или смърт. Пред вратите на къщите, върху четвъртити камъни или малки, дървени столчета, седяха стари жени, облечени в черно, пушеха тютюн или подвикваха на нечистите и загорели деца, които се валяха в изобилния прах на улицата. По тротоарите се разхождаха непълнолетни момичета, у които военните години бяха създали опасна и преждевременна за възрастта им самостоятелност. Повечето бяха от бедната класа, работнички от тютюневите складове, но не още уличници. Върху лицата им играеше усмивката на полудевственици, които се преструват, че минават случайно и не обръщат внимание на задевките. И все пак те се оставяха да бъдат преследвани, ухажвани, дори прелъстявани срещу войнишки хляб. Дрипави деца, озлобени и кресливи, отиваха към казармата с тенекиени кутии да приберат остатъците от войнишката трапеза и се караха ожесточено помежду си. Имаше нещо грозно и неприятно в крясъците им.

Слънцето се скри зад хоризонта огромно, потъмняло, кървавочервено, като че се потапяше в кръвта на убити-

Бенц запали цигара и жадно глътна дима ѝ.

Вечерният хлад освежаваше лицето му, разсейваше умората му, събуждаше желанието му да види познати. Състоянието, в което се намираше, бе състояние на съвършено равновесие на нервите и създаваше необикновена пълнота в усещанията. Но тъкмо то криеше в себе си тръпките на неуловима печал. Бенц ги почувствува, когато помисли за предстоящата вечер, която по нищо нямаше да се различава от миналите. В мисълта му изпъкна позната картина: маса, приготвена за покер, бутилки вермут и ъглестите лица на няколко български офицери. Имаше нещо непобедимо тъжно в суровите и самотни мъже, с които дружеше.

Автомобилът караше бавно по неравната улица, с друсане и клатушкане, между два реда пожълтели акации, които ронеха листата си при всяко подухване на вятъра. Червената мъгла на запад стана виолетова и върху нежния ѝ фон се очертаха силуети на далечни планини.

Неусетно видът на улицата се промени. Простолудното спокойствие на крайния квартал отстъпи място на известна елегантност. По тротоарите се замяркаха офицери в бели фуражки и небесносини пелерини. Добре облечени млади жени бързаха към домовете си, за да не се смесят с тълпата от новобранци и работнички, след като бяха свършили заседанието си в някой благотворителен комитет. Те вървяха с изящни, леки движения, като оставяха зад себе си благоухание на виенски парфюм и смешна предвзетост. Те извърщаха към него лицата си и поздравяваха с усмивки, които събуждаха в паметта му спомени от мимолетен флирт. Но те не го вълнуваха повече. Бенц не ги обичаше със заслепление, нито ги презираше, нито ги ревнуваше, нито имаше угризения по отношение на тях. Те се плъзгаха по повърхността на живота му, без да оставят възторзи или печал.

Когато автомобилът стигна пред германското интендантство, Бенц освободи шофьора и седна на мястото му. След това подкара колата бързо и зави по улицата, която извеждаше на шосето за София. Последното изглеждаше безлюдно и печално. Но скоро от един завой, на път към града, се зададоха войници. Вероятно поради срутването на един железопътен мост, който сега се поправяше, те бяха слезли от влака и продължаваха пътя си по шосето. Краят на върволицата се губеше в облак от прах.

Войниците вървяха мълчаливо, повехнали от умора, изтънели от недояждане, озлобени от лишения, стегнати с веригите на съмнителна дисциплина. Окъсани и загубили цвета си униформи, смачкани фуражки, продънени ботуши, прашни и начумерени лица, които се взираха враждебно в лъскавото тяло на машината, в чистото и охранено лице на тоя, що държеше кормилото — това бе картината, която Бенц гледаше, докато отминаваха. И макар да бяха българи, вълнение подобно на срам раздвижи гърдите му, когато помисли за новата си униформа, стегната с лъскави ремъци, за безгрижието и развлеченията си. Но угризенията му изчезнаха, щом се почувствува освободен от погледите им.

Всяка вечер Бенц правеше по това шосе една стремглава разходка, като пушаше колата с най-голяма бързина. В тази разходка имаше нещо от парливия вкус на бързо изпита чаша алкохол. Той измина с умерена бързина няколко завоя и засили колата към едно възвишение на хоризонта, от което пътят се спущаше надолу по права линия. Оттам почваше удоволствието му. Но преди да се впусне в лудия бяг, когато стигна това място, той спря автомобила и огледа пътя. Нито една досадна точка не се виждаше върху светлата лента на шосето. Осени го суетно съзнание за мощ — безформената мощ на мотора, който с луда бързина щеше да го отнесе до другия край на хоризонта и после да го върне. Минута по-късно яростното свистене на течението се сля в ушите му с трясъка на мотора.

Дали тъжното спокойствие, в което се намираше, го бе опиянило, та не забеляза кога стигна един средновековен турски мост? Мостът бе построен от розов гранит. Под него течеше с величествена бавност широка и мътна река, а покрай нея растяха върби, зад които се простираха оризища. От другата страна на моста се гущеше между върбите ханче с много жалък вид, но запазващо всред усамотеността си наивната прелест на ханчетата в приказките. Огромна тишина царуваше над равното поле, заобиколено с планини, чиито силуети се губеха в синкавата пепел на залеза. Полъхваше вятър, топъл и влажен, като дъх на целуваща жена, и замираше всред тръпките на приближаващата нощ. Бе тъжно и спокойно.

Бенц спря автомобила, доста учуден от едно купе, което чакаше пред ханчето. Това бе частен или може би реквизиран автомобил, който веднага привлече вниманието му. Разбира се, той нямаше сегашните аеродинамични линии, вътрешни спирачки и електрически фарове, но за онова време представляваше последната дума на техниката и Бенц почна да го разглежда с всепоглъщащия интерес на дилетантите. Автомобилът чакаше без пътниците, които навярно бяха в ханчето. Още веднага щом го видя, той разбра причината на спирането му: шофьорът лепеше една от гумите — тия лоши вътрешни гуми, примесени със сурогати на каучук, които германските фабрики изкарваха на пазара през голямата война и които се пукаха на всеки километър.

Тъкмо когато Бенц угаси мотора и се готвеше да слезе, върху прага на ханчето се показва една девойка, последвана от двама офицери. Единият от офицерите беше българин — мургав, много елегантен, облечен в тъмносиня гвардейска униформа. Другият, германец, излъкваше с хусарския си мундир. Той беше малко пълен, рус, с голямо широко лице и чип нос. Бенц го познаваше малко. Този офицер беше аташиран от София към една холандска санитарна мисия, която преди два месеца мина през града и раздаде подаръци в болницата. Наричаше се поручик Андерсон. Поради това, че в града нямаше други германски офицери (и Бенц се чувствуваше между българите някак самотно), обзе го радостно оживление. Приблжи се до германеца и му подаде ръката си. Андерсон я прие със сдържана вежливост и онова, което не позволи на Бенц да забележи малко равнодушния прием, който неговият съотечественик му направи, бе девойката.

Тя погълна вниманието му изведнъж. В продължение на няколко секунди Бенц успя да я разгледа и първата, безусловно първата увереност, която доби за нея, бе, че тя е сестра на българския офицер. Приличаше на него поразително. Второто впечатление бе това за свършената хармония на личността ѝ. То като че изпревари по-обикновеното впечатление за телесна красота и елегантност в облеклото. Тя бе в сребърносив английски костюм, шапка от същия цвят и тъмни кожени ръкавици. Тя бе мургава като брат си, но не тъй много и в полумрака на вечерния здрач се стори на Бенц необикновено красива.

Андерсон го представи на познатите си: фройлайн Петрашева и ротмистър Петрашев. Бенц се поклони леко и сериозно. Фройлайн Петрашева подаде ръката си със студена вежливост. Очевидно тя не принадлежеше към българките, които се въодушевяваха лесно по отношение на германците. Дори в начина, по който подаде ръката си, Бенц долови сянка от надменност. Това качество обаче изглеждаше привидно и като че представляваше част от лекото втвърдяване на личността ѝ при съприкосновението с непознат мъж. Но каквато и да бе, надменна или простодушна, тя подаде малката си ръка откровено, като момче, без задни мисли, без онова преднамерено кокетство, което разваля маниерите на толкова много жени.

Веднага след запознаването ротмистър Петрашев промърмори някакво извинение и отиде при шофьора, Андерсон каза на девойката с изящен тон няколко ласкави неща за Бенц (отличното впечатление, което произвел на двама холандски полковници), каза въобще каквото бе прието да се казва при подобни обстоятелства. После се извини, макар и не тъй мъгливо, както другарят си, и отиде при него. По този начин Бенц остана сам с девойката, осъзнавайки неприятно безразличието, с което го наградиха кавалерите ѝ. Тя заговори на немски почти без акцент, като обясни, че гумата им се пукала вече за четвърти път и спиранията ги забавили много. Това било извънредно неприятно, тъй като трябвало да бъдат в Х... най-много след един час. Мисли ли, че ще стигнат в Х... след един час? Не! Крайно неприятно!

— Завиждам на автомобила ви! — каза тя, гледайки грубия, но здрав военен автомобил.

Бенц обясни, че последният е гордостта на германското интендантство в Х... И понеже германците са сложили вече ръка на румънския петрол, нямало защо да икономисват много бензина. След малко Бенц описваше удоволствието от автомобилните си разходки с изрази, които не му бяха идвали на ум досега. Описваше ги, преплитайки в тях няколко весели случки, които искрено разсмяха фройлайн Петрашева. Но смехът ѝ не бе много жизнерадостен. Той замираще изведнъж, като оставяше след себе си тъжна пауза, защото с него замираще и чаровното движение на устните ѝ. Но все пак тя можеше да се смее. Тя се смееше с лицето си, с очите си, с движения-

та си, като че искаше да се наслади на всичката пълнота на смеха си. И както налагаше приличието, Бенц счете за нужно да прекрати разговора тъкмо в момента, когато му се стори, че можеше да стане досаден за фройлайн Петрашева. Смехът ѝ пресекна изведнъж и последната му пауза се сля с необятната тишина на полето.

Бенц отиде при автомобила, но само за да го обърне. Когато се върна за сбогом, завари при фройлайн Петрашева елегантните ѝ спътници. Дали бе станало някакво съвещание между тримата? Или предложението на Андерсон бе самостоятелно хрумване? Но в следващия миг Бенц трябваше да чуе следната молба, която, тъй да се каже, му подсказа възможността да види девойката още веднъж: тъй като един от тях трябвало на всяка цена да бъде в Х... преди пристигането на влака от юг, Бенц щял да задължи и тримата, ако вземе поручик Андерсон с колата си.

— Това е единственият начин да спестим безползното пътуване на един човек до София — обясни Андерсон.

Очите на фройлайн Петрашева потвърдиха думите с прелестно оживление.

— Този човек е разнебитен от малария — допълни ротмистър Петрашев. — Освен това е германец, знаете,

Ротмистър Петрашев говореше немски много лошо, съвсем не като сестра си. Дори бъркаше падежите. Но тонът му бе станал извънредно изящен. Бенц се усмихна вътрешно на заинтересованата му любезност. Но тя не бе неприятна. Тя просто изразяваше готовността му да приеме една услуга, без да си дава вид, че ще се чувствава задължен наистина от нея.

Преди да седне в автомобила, Андерсон се отдалечи с фройлайн Петрашева на няколко крачки. Двамата заговориха на френски. Този разговор не продължи повече от минута, но той бе достатъчен да смае Бенц: фройлайн Петрашева говореше френски съвършено. Това му се стори тъй странно (макар в него да нямаше нищо необикновено; само настроението на Бенц бе тая вечер някак особено!..), щото той не можеше да не се обърне към ротмистър Петрашев и да каже възхитено:

— Сестра ви говори отлично френски!... Прекарал съм две години в окупираните области на Франция и мога да кажа, че...

— Майка ни беше францужойка! — бързо обясни ротмистър Петрашев.

Той се намръщи леко, като че раздразнен от неуместната интимност на обяснението си.

— Тъй ли? . . . — промърмори Бенц забъркано.

Тъмните очи на ротмистър Петрашев се втренчиха изпитателно в лицето на Бенц и като не откриха в израза му сянка на расова омраза, добиха изведнъж златист блясък.

— Но аз се чувствавам българин — спокойно заяви ротмистър Петрашев. — Също и сестра ми.

Фройлайн Петрашева завърши разговора си с Андерсон, като се докосна леко с пръсти до ръкава на мундира му, искайки да го задържи още; но като видя Бенц седнал при кормилото и гледащ въпросително към тях, потисна намерението си някак угнетено.

Андерсон седна на предното седалище до Бенц.

Ротмистър Петрашев и сестра му останаха забулени в тъмнеещия здрач един до друг в своята самотност, в своята затвореност. . .

— Кажете ми — попита Бенц, когато автомобилът се понесе по шосето, — какви са тия хора?

Андерсон извърна в усмивка широкото си лице и се премести по-близо до Бенц. Явно бе, че е готов да разговаря.

— Много симпатични! — каза той. — Може би е интересно да научите, че не са чисти българи! . . .

— Научих! — каза Бенц.

— А! . . . — възкликна Андерсон. — От брата ли?

Гласът му изглеждаше доволен.

Мракът се бе съгъстил съвършено и само светлината на фаровете показваше пътя. Бенц намали скоростта, като взе пред вид времето, в което Андерсон искаше да пристигне в Х. . .

— Те са само наполовина българи. Останалото е френска кръв. Някога бащата заемал дипломатическа служба в Цариград. Военна, струва ми се. Там се оженил за дъщерята на един френски концесионер. Това било през времето на Абдул Хамида и капитулациите.

Андерсон замълча.

— Приятни са! — каза Бенц сдържано.

— Много! — настойчиво увери Андерсон. — Особено сестрата, която е заобиколена с всякакъв вид обожатели. . . Искам да кажа, беше по-рано. . .

Той се разсмя изведнъж:

— Предполагам, че не ще ме сложите между тях. Нито пък аз вас. Но вие ще я опознаете по-добре в Х. . .

Бенц го погледна изненадан. Под отразената от шосето светлина на фаровете кадифенозелените очи на Андерсон се усмихваха с лукаво добродушие.

— О, те ще ви поканят, бъдете уверен! Те имат къща в Х. . . и ще останат там две седмици. Сестрата най-малко, ако гостуването на кайзера принуди брата да се върне в София. Повтарям, ще ги намерите крайно симпатични. Колкото за сестрата, тя има вече отлично мнение за вас. Каза ми го, преди да тръгнем.

— Благодаря — каза Бенц. — Не мога да се въздържа да не забележа, че тя е извънредно красива.

Андерсон замълча, като че обмисляше думите му. После, като не откри нищо необикновено в тях, произнесе с равен глас:

— Красотата е банално качество у много жени. Същинското очарование иде от вътрешния пламък на личността. Аз съм съвсем обикновен мъж в униформа и не съм виждал кой знае какво, но за мене фройлайн Петрашева е най-приятната жена.

Андерсон замълча отново.

До края на пътуването той говореше, прекъсвайки речта си с дълги паузи, в които Бенц чувствуваше погледа му върху себе си. Автомобилът се хлъзгаше със задавено бумтене по светлата лента на шосето. Отминаха оризищата и се понесоха из високата част на полето, между два реда мълчаливи тополи. Из въздуха се носеше благоухание на сено, щурци пееха из храстите, а над всичко трептеше сладостен и тъжен покой.

— Да — продължи Андерсон със същия равен глас, но малко по-нисък, — тя е удивително интелигентна и същевременно импулсивна. Тя ви поразява с това качество, за да ви разкрие след миг колко човешко има в личността си. Изпитах това, когато я видях за първи път. Тя бе под възрастта, в която се излиза пред обществото, но очите ѝ излъчваха зрелост, а думите ѝ смайваха. . .

Андерсон направи втора пауза, в която Бенц се попита дали събеседникът му не бе влюбен във фройлайн

Петрашева. Но очевидно не бе: Или най-малко Андерсон стоеше твърде далеч от просташката искреност на обикновен влюбен. Онова, що озадачаваше Бенц, бе странната преднамереност в Андерсоновия глас.

Внезапно Андерсон се раздвижи и Бенц чу гласа му съвсем близо до ухото си:

— Тя ще ви се разкрие в няколко дни или в няколко часа всред всичката съблазън на онова, което ще наречете непосредственост. Животът ѝ е тъжен роман. Вярвам, че не ще се покажете суров, когато го преценявате. Аз апелирам към простата честност на мисълта ви. Но не ви ли говоря твърде много за нея? Понякога човек е наклонен да злоупотребява с личността на събеседника си. Например, когато иска да спаси някого. Тук няма никакъв егоизъм. И все пак аз се питам, дали в този момент не ви се виждам странен и може би досаден?

— Не!... Никак!... — измърмори Бенц, без да проумява нито дума от онова, което му говореха.

— Има неща — каза Андерсон, — за които човек чувства огромна отговорност. Простото разкриване на една личност например. Светът е пълен с предателство, знаете...

Той млъкна изведнъж. Шум от щракане на запалка показва, че пали цигара.

Бенц осигури с поглед липсата на препятствие пред автомобила и извърна главата си към Андерсон. Под жълтата светлина на пламъка с изопнатото си и съсредоточено лице, с бързото и нервно смучене на цигарата си Андерсон имаше вид на човек, натоварен да въвлече някого в съзаклатие.

— И бърбив — добави Андерсон, като изпусна кълба дим и презрително сви пълните си устни. — Аз съм приятел на фройлайн Петрашева. Нищо повече. И нека ви спася от безполезни размишления: тя е годеница на един австрийски капитан.

Съобщението му беше тъй неочаквано, щото произведе върху Бенц впечатление, подобно на онова, което би произвела една стена, ако внезапно се изпречеше пред автомобила.

Андерсон не му даде време да се опомни:

— Посрещането на кайзера го задържа в София. Но ще дойде след няколко дни. Вие се досещате: с него, с човека, когото очакваме тази вечер, и с вас ще образу-

аме малка почиваща компания. Председател: фройлайн Петрашева. Кажете ми, жизнерадостен ли сте?

— Не особено — каза Бенц, потискайки някакво странно, нелепо угнетение.

— Ние всички сме тъжни — заяви шеговито Андерсон. — Малко преди да ви срещнем, фройлайн Петрашева се оплакваше, че ще се изправим в Х... един срещу друг напълно същите хора, със същите мисли, както в София.

— Аз едва ли ще внеса голямо оживление — скромно предупреди Бенц.

Андерсон се разсмя високо и сложи ръка си върху рамото му.

— Мислих ви по-мъчен — произнесе той. — Много се радвам, че се срещнахме.

Автомобилът наближи града. От едната страна на шосето се показваха светлините на бивачни огньове и по-ни готварници. Войниците, които Бенц срещна на отиване, се бяха разположили на лагер. Пушките им лъщяха, събрани на пирамиди.

— Виждал съм фронта, но не съм преживявал ужаса му — замислено произнесе Андерсон. — Вие също може би. Но не е ли някак срамно да се стои вечно в тила дори когато това е против волята ни? Жените ни презират скрито — дори тия, които иначе биха били по-снизходителни към нас. И всеки безумен негодник с кръст на гърдите добива в очите им ореола на желан мъж.

Той се взираше в лагера, докато бивачните огньове оредяха и последните часове с натъкнати ножове останаха зад автомобила.

— Не чувствувате ли мрачното величие на войната? — отново заговори Андерсон. — Този денонощен кървав призрак, който разпилява милиони човешки същества из незнайни краища, блъска ги, изпълва ги с ужас, надежди или съмнения, унищожава ги или ги възражда за нов живот!... Срещи, които ни се струват невъзможни, страсти, които не бихме допуснали у себе си, постъпки, които не сме очаквали да извършим, намират място в този гигантски катаклизъм...

Светлините на гарата прекъснаха разсъжденията му. Той погледна светещия си ръчен часовник и помоли Бенц да спре автомобила. Тъй било най-добре. До идва-

нето на влака от юг оставали десет минути. И после с човека, когото очаквал, могли да вземат файтон.

— Вие ще го видите още тази вечер може би — обясни той. — Един маларичен артилерийски поручик. Не знаей дали ще ви хареса отначало. . . Един несретник, един саможивец — настръхнал, болен и вечно кисел. . . В краен случай можете да не му обръщате внимание.

Андерсон подаде ръката си:

— След два часа ще бъдем в клуба. Ако искате да се видим, чакайте ни в трапезарията.

И елегантната му фигура изчезна в широкия вход на гарата.

II

Часът минаваше девет, когато Бенц влезе в трапезарията на клуба. Тя бе шумна и осветена. Българските офицери разговаряха с гърмящи гласове и ядяха с вълчи апетит. Бенц седна на ъгловата маса в дъното на залата, където се хранеше обикновено, и заръча да му донесат вечерята.

Онова, което му се струваше необикновено, бе леката възбуда, с която влезе в трапезарията, като че тъжното спокойствие на живота му бе нарушено вече. Самата среща изглеждаше необикновена поради това, че ако Андерсон не я бе предложил, Бенц щеше да я желае в мисълта си. Начинът, по който Андерсон говореше за фройлайн Петрашева, бе оставил чувство на необяснима напрегнатост. Бенц искаше, без сам да знае защо, да я види повторно, като че това щеше да го освободи от тягостното любопитство, което бе създал разговорът с Андерсон в автомобила.

Ротмистър Петрашев и Андерсон не закъсняха да дойдат, последвани от един непознат германски офицер, вероятно човека, когото очакваха. Бенц се учуди на точността им. Веднага щом влязоха, те обхванаха с погледи си залата и като го видяха, тръгнаха към масата му с изглед на хора, които търсят именно него. Андерсон носеше същата униформа, а ротмистър Петрашев бе облякъл бяла лятна куртка, в която изглеждаше още по-мургав. Непознатият, който вървеше зад тях, привлече не само Бенцовото внимание, но и това на всички бълга-

ри от залата. Преди всичко той бе в шинел и това обстоятелство изглеждаше комично в тъй топлата вечер. Самият шинел бе някак чрезмерно дълъг, тесен и орфан. Непознатият имаше висока кокалеста фигура, с потъмняло лице и светещи зелени очи, на които дългият орлов нос придаваше хищен израз. Той изглеждаше около четиридесетгодишен, а може би и повече.

Андерсон го представи: поручик Хиршфогел. Ново-дошлият удари петите си и се поклони. Безкръвните му устни направиха движение, подобно на усмивка, която не можа да победи израза на сурова печал, лъхаща от цялата му личност. Още в първия миг Бенц почувствува известно разочарование. Не че този човек изглеждаше неприятен или лош. Но той му се стори твърде далеч от въодушевлението, с което му подаде ръката си, като че Бенцовото качество на съотечественик в това море от българи бе твърде незначително, за да го изпълни със същото чувство.

Тъй като в залата царуваше известна жизнерадост (през целия ден българите ликуваха, опиянени от победите над румъните в Добруджа), Бенц почувствува доста осезателно контраста между атмосферата на останалите офицери и изисканата сдържаност на новите си познати, които веднага издигнаха между себе си и останалите като че стената на някаква съсловна разлика. Това впечатление бе интересно. Бенц го осъзна в момента, когато ротмистър Петрашев поздрави няколко души с механична вежливост.

Хиршфогел седна срещу Бенц от другата страна на масата. Той бе положително грозен. Маларичното му лице, изгоряло от слънцето и загрубяло от ветровете, носеше отпечатък на умора и болезненост. Върху тъжните гънки на мундира му, които издаваха лошо телосложение, висеше железният кръст. Нямаше нищо чудно, ако го бе заслужил. Такива хора можеха да проявят храброст не толкова от любов към Германия, колкото от омраза към враговете ѝ. Той погледна Бенц изпитателно няколко пъти, после очите му заскитаха из залата, уморени и безразлични.

Андерсон, напротив, изглеждаше бодър и съсредоточен, Бенц усещаше присъствието му тъй, както се усеща в музей присъствието на интересен предмет, докато посетителят разглежда съседните дреболии от по-малка

стойност. То проникваше между лицата и предметите, създавайки познатата, необяснима напрегнатост. Бенц чувствуваше върху себе си кадифения му поглед, който го изследваше внимателно и като че преценяваше.

Колкото се отнася до ротмистър Петрашев, лицето на последния издаваше един вид съжаление, че не владее достатъчно добре немски (той почна с една фраза за радостта да види човек съотечественик в далечна страна, но после я забърка и млъкна). Но и неговото лице носеше същия отпечатък на съсредоточеност и интерес.

Всичко това бе анализ на краткото и някак стеснително мълчание след първата размяна на любезности. За да го разсее, Бенц поднесе на ротмистър Петрашев радостта си от великолепната победа на българската конница в Добруджа. Бенц направи това на български. Самолюбие то му се ласкаеше да покаже, че е надвил мъчнотиите на този език, от който толкова много германци се отчайваха.

Андерсон остана изненадан.

— Отдавна ли сте в България? — попита той с много голям интерес и също на български.

— Осем месеца — каза Бенц.

— И вие научихте български в осем месеца? — живо попита ротмистър Петрашев.

Той извърна към Бенц възхитеното си лице. Погледът му засили Бенцовата напрегнатост, чийто първоизточник обаче си оставаше Андерсон. Явно бе, че любезността на тия хора гонеше незначителна цел. Дори аскетичната фигура на Хиршфогел престана да изглежда тъй затворена в мълчанието си. Бенц прочете в очите му готовност да заговори — един вид благосклонна общителност, която не насърчаваше много, ала все пак бе налице.

Хиршфогел наистина попита след малко:

— Вие специалист ли сте, моля? Какъв?

Тонът му бе твърде изящен, почти неочакван за такава груба външност. Бенц остана изненадан от определения му интерес. Но онова, което го смая много повече, бе ефектът на този въпрос върху лицето на ротмистър Петрашев, което изведнъж потъмня от сянката на някаква мисъл, за да се съвземе едва след няколко мига. Ротмистър Петрашев направи това изведнъж, със светско самообладание, което подчерта силата на вълнението му. Андерсон бързо повдигна главата си, за да погледне пър-

во Хиршфогел и после ротмистър Петрашев. Хиршфогел на свой ред ги погледна и между тримата стана мигновено съвещание с очи. Веднага след това ротмистър Петрашев наведе главата си, като че потиснат от вълнението, което преживя. Чертите му приеха отпуснат вид. Всичко това бе поразително. Андерсон се помъчи да изясни Хиршфогеловия въпрос някак неубедително:

— Поручик Хиршфогел боледува от малария и навсякъде разпитва за специалисти.

— Това е вярно — бързо призна Хиршфогел с много висок глас. — Аз ида от Южния фронт.

Бенц погледна Хиршфогел: нямаше нищо по-вярно от признанието му. Меланичният пигмент, хлътналите очи, напуканите устни — всичко това бе красноречиво доказателство за страданието му; възможно бе също тъй да страда и от вътрешно усложнение. И все пак в признанието му имаше нещо непобедимо двусмислено. То като че бе насочено в съдружие с Андерсон да прикрие вълнението на ротмистър Петрашев.

— Аз съм хирург — заяви Бенц.

И после насърчи Хиршфогел:

— Ако искате, да ви предпиша нещо? . . .

— Разбира се — каза Хиршфогел. — Аз имам атаки в черния дроб. Но къде бих могъл да ви потърся?

— В болницата естествено.

— Искам да кажа във от работното време — определено поясни Хиршфогел.

— Навсякъде — каза Бенц, без да разбира защо Хиршфогел не искаше да го потърси в болницата. И после добави шеговито: — Но най-вече в някоя четворна компания. Предполагам да се досещате, че покерът е единственото развлечение тук. . .

— Както и на фронта — допълни Хиршфогел.

По тоя повод Хиршфогел се впусна да описва живота в окопите. Той говореше с грубо, но силно красноречие, което се харесваше.

— Ако има нещо — заключи той, — което ни спасява от пълна лудост в празните и лениви часове, когато сме зад позициите, това е покерът. . . Нас, офицерите, искам да кажа.

Той замълча и направи гримаса, като че споменът за тия часове му причиняваше неизразимо отвращение. Настъпи, тъй да се каже, едно почтително мълчание, в кое-

то всички очакваха да продължи. Но вместо това Хиршфогел предложи неочаквано:

— Искате ли да образуваме едно каре тази вечер?

Въпросът бе отправен изключително към Бенц, като че съгласието на Андерсон и ротмистър Петрашев бе предварително осигурено. Бенц се съгласи без колебание. Първо, искаше да засвидетелствува внимание към новите си познати и, второ, покерът можеше да бъде щастлив предлог на по-нататъшните им отношения.

Ротмистър Петрашев веднага предложи играта да бъде у него.

— Сестра ми е във втория етаж — обърна се той към Бенц, — тъй че не ще ни безпокои ни най-малко. Когато пожелаете, колата ми ще ви заведе до квартирата ви. Колкото за тях — той посочи с глава Андерсон и Хиршфогел, — ние сме под един покрив. . .

— И под едно подозрение — усмихнато вметна Андерсон.

И после към ротмистър Петрашев:

— Преди да излезем, сестра ви ме попита дали нямаме намерение да го ограбим! . . .

Той посочи към Бенца.

— Да — каза ротмистър Петрашев, — защото бяхме настойчиви. Но аз я освободих от задължението да ни отегчава. Тъй щото можем да изпълним заговора. Ха-ха-ха! . . . Разбира се, не сме длъжни да играем покер. Можем и да се напием също тъй.

И като продължаваше да се смее със своя красив пътен смях, той съобщи, че могъл да ги изненада с токайско вино.

— С токайско ли? — попита Хиршфогел, крайно заинтересуван.

— С токайско! . . . Клаудиус го поръчал по един чиновник от легацията, който бил в отпуск. Имахме честта да получим една каса бутилки. Сестра ми има тая чест, по-право! . . .

— Тя не ще ги изпие сама — каза Хиршфогел.

— Нито пък с него — с малко пресилено оживление допълни ротмистър Петрашев. — Извинете! . . . — обърна се той към Бенц. — Всичко това се отнася до годеника на сестра ми.

— И до приятелите му — добави Андерсон. — Разбира се, поръчките на токайско не са единственото му

занимание. Но ако има човек, който ви вдъхва уважение дори когато пие токайско, това е. . .

Андерсон се поколеба за миг и като погледна ротмистър Петрашев, произнесе бързо:

— Капитан фон Харсфелд, годеникът на фройлайн Петрашева.

Лицето на ротмистър Петрашев доби изведнъж обтегнат и съсредоточен вид.

— Точно тъй — продължи Андерсон. — Аз не преувеличавам. Оня ден го чух как изкопчи от устата на един цербер от Военното министерство няколко думи за настрояването в Главната квартира след изтеглянето на част от прословутата ни тежка артилерия. Дявол да го вземе, още не вярвам на ушите си! . . . Един страшно мълчалив и делови български полковник се беше разприказвал само защото на масата имаше токайско и Клаудиус го обсипваше с виртуозните си комплименти. Всичко това се случи на един интимен обед. Ако някога съм съзнавал обидното превъзходство на съперник по служба, това беше именно в този момент. През останалото време на обела се чувствах като нищожество. Защото само един ден преди това бях употребил напразно жалкото си красноречие да разтворя устата на този лукав старец. . .

— И не успяхте? — удиви се Хиршфогел.

— Не успях. Но Клаудиус успя блестящо. На другия ден в легацията се получи препис от доклада му. Трябва да ви кажа, че последният действа като студен душ. Знаете, никой не предполагаше, че българите ще се разсърдят, задето сме изтеглили два топа.

Ротмистър Петрашев направи движение да възрази нещо.

За миг на Бенц се стори, че разговорът ще потече всред блудкавост от политико-военен характер. Тъкмо тогава обаче Хиршфогел внезапно направи гримаса и сви тялото си, сякаш почувствува студ.

— Треската ли? — попита Андерсон и сложи ръката си върху гърба му.

Хиршфогел кимна утвърдително. Мрачните му и дълбоко поставени очи святкаха в орбитите си, мъчейки се да запазят израз на вежлива съсредоточеност. Но явно бе, че тягостното чувство на приближаващата треска го завладява неумолимо. Лицето му изглеждаше мъртвешки бледно. Ротмистър Петрашев се изправи бързо.

— Аз ще извикам по телефона автомобила — каза той. — Това ще бъде най-добре. Хиршфогел ще се прибере в къщи, а ние ще поседим тук, докато мине треската му.

Еlegantната му фигура забърза между масите към изхода на залата.

— Вие не ще се поправите в тоя град — предупреди Бенц Хиршфогел, — въздухът тук е горещ и тежък.

Хиршфогел наведе глава, без да каже нещо. Той не чуваше или не искаше да отговори.

— Аз го извиках тук — призна Андерсон с явен упрек към себе си. — Това не ще рече, че съм без угризение. Нито пък фройлайн Петрашева. Но колкото се отнася до нея, тя не може да се обвинява по отношение на когото и да било.

Хиршфогел повдигна главата си много бързо и на Бенц се стори, че името на фройлайн Петрашева бе споменато от Андерсон съвсем неуместно. При все това очите на Хиршфогел не изразиха никакво учудване. Онова, що каза обаче, смая Бенц повече от всичко.

— Този човек — произнесе Хиршфогел, като посочи Андерсон — е потомец на рицари и е готов да защити всяка личност дори от справедливия гняв на собствената ѝ съдба.

Бенц погледна Андерсон. Последният седеше облегнат на стола си, неподвижно загледан в синкавия дим над масите, като че съзерцаваше някакъв много висш обект, извън сетивните възможности на събеседниците си. Той изведнъж дойде на себе си и заяви с един вид скръбно съжаление:

— Фройлайн Петрашева се бори със собствената си съдба. . .

Хиршфогел доби вид на човек, готов да възроптае. Но втора тръпка, която, изглежда, премина по цялото му тяло, го накара да замълчи. Лицето му изразяваше най-жалка безпомощност.

— Извинете — каза той. — По-добре е треската да ме завари в леглото. Аз не ще дочакам автомобила.

Той стана. Андерсон изтича и му донесе от закачалката шинела — дългия, орфан, избелял шинел, който българските офицери от съседните маси изгледаха с любопитство. Хиршфогел го облече с тракащи зъби. След това подаде на Бенц горещата си костелива ръка. Крайно

неприятно! . . . Трябвало да се тръшне в леглото, докато минела тая проклета треска. Той бил извънредно доволен, обаче от що? Навярно от запознаването. Бенц не можа да чуе, защото думите на Хиршфогел се заплетоха. Андерсон го попита дали има нужда да го придружи до къщи, но Хиршфогел отказа с движение на ръка и забърза към изхода.

Ротмистър Петрашев се завърна много скоро след излизането на Хиршфогел и седна на мястото му. Онова, що не избягна от очите на Бенц, бе въпросителният поглед, който ротмистър Петрашев отправи към Андерсон. Последният му отговори с един вид успокоителна неподвижност на лицето си, сякаш тайнственият заговор срещу Бенц се развиваше със задоволителен успех.

— Хубава треска — каза ротмистър Петрашев. — Срегнах Хиршфогел в коридора. Но струва ми се, че е по-издръжлив, отколкото изглежда. След един час обеща да го видим в най-добро разположение. . . Ще играем покер, нали?

Андерсон измърмори едно «разбира се».

Ротмистър Петрашев запали цигара, чийто дим удиви Бенц: ароматичен, но мек дим на цигари, каквито пушат жените. Ротмистър Петрашев обясни: от тия цигари пушела сестра му. Взел от тях, защото не намерил в къщи други. И той поднесе на Бенц сребърната си табакера.

— Те ще изнежат гърдите ви! . . . — предупреди Андерсон със слаба усмивка, като че отсега нататък Бенц щеше да пуши само тях.

— Сестра ми пуши — продължи ротмистър Петрашев, — но това не е най-лошият ѝ навик. По-нетърпима е, когато опитва ликьори или настоява да играе покер. . .

Той се разсмя най-непочтително и смехът му накара Андерсон да се намръщи леко. Ротмистър Петрашев изведнъж стана сериозен:

— Но тая вечер именно тя отказа да играе. Знаете, тя играе като мъж. Веднъж ограби всички ни. Накарах я по телефона да замести Хиршфогел; докато мине треската му. Имате ли нещо против? Ако ни досажда, ще я изпъдим. . .

Андерсон се намръщи по същия начин, както преди малко. Ротмистър Петрашев като че се наслаждаваше от ефекта на шегите си върху лицето му. Той съзнаваше

напълно красотата на сестра си и очарованието, което бе разляла върху Андерсон, а може би и върху Бенц. Не се ли подиграваше с тях?

Мълчанието, което настъпи, бе извънредно тягостно.

Трапезарията почна да се опразва. Офицерите се събираха на групи и излизаха да търсят жени, да играят карти или просто отиваха да спят в квартирите си. Повечето бяха в летни униформи. Те разговаряха тъй високо, сякаш се караха, и ръкомахаха тъй енергично, като че бяха разгневени. Те бяха прости, груби и откровени като войниците си. Гърмящите им смехове караха Андерсон да се обръща ту към една, ту към друга маса. Очевидно той не бе свикнал с офицери от провинциалните гарнизони. Бенц си позволи да го попита отдавна ли е в България.

— Четири години — отговори Андерсон.

Ясните му очи погълнаха Бенцовото учудване, за да се наведат след това, когато произнесе някак небрежно:

— Аз съм в легацията.

И той добави, че службата му се състояла да поддържа връзката между Главната квартира и легацията. Бил в София от 1914 година. Облякъл униформата по-късно, разбира се. Пребиваването му в България до обявяването на съюза било, тъй да се каже, тайно.

— Аз се чувствах като шпионин — обясни той. — Едно неприятно положение, когато дружих с български офицери и се стараех да изкопча от тях сведения, полезни за каузата ни.

Той се усмихна със стиснати устни, извърщайки очите си към ротмистър Петрашев, който също се усмихваше.

— Да — каза ротмистър Петрашев, — но и аз имах същите угризения по отношение на него. Ние винаги се преструвахме един пред друг на малко осведомени и невинно любопитни. Аз изпълнявах във Военното министерство същата служба от дребен калибър, каквато той изпълняваше в легацията си. Всъщност играта ни беше напълно почтена. Една сутрин аз го видях във Военното министерство с един от шефовете му. Помислих, че сънувам: и двамата бяха в българска униформа. Дотогава, уверявам ви, не подозирах, че тия хора са военни. Стори ми се, че цялото министерство се люлее. След пет минути един побелял генерал обяви на всички, че влизаме във войната и сме съюзници на Германия. От тоя

ден собствено аз престанах да бъда във Военното министерство.

Той млъкна, за да си запали нова цигара. Андерсон използва паузата и осведоми равнодушно:

— Ротмистър Петрашев е руски възпитаник и русофил.

— Хм. . . да! — потвърди ротмистър Петрашев с тон, който много малко отговаряше на капризно-шеговитата усмивка, която насили върху лицето си. — Да вървим в къщи, ако искате?

Бенц погледна часовника в залата. Минаваше десет. Един войник с остригана глава и роза зад ухото приближаше последните чинии.

Ротмистър Петрашев и Андерсон се изправиха с решителна настойчивост, която на Бенц се стори фатална.

III

Те излязоха от клуба и завиха по една пуста улица към горната част на града. Къщите на тая улица бяха стари, безформени, мрачни, с изтърбушени порти и големи тревясали дворове, осветени от луната. Имаше нещо фантастично във вида им. Те излъчваха своя собствена светлина, която сякаш не бе отразена.

Вратата, пред която Андерсон и ротмистър Петрашев се спряха, бе голяма, желязна и черно боядисана. Те се спряха, след като вървяха стотина крачки покрай една също такава ограда, зад която се виждаше просторна и дълбока градина. Луната плетеше сребърна мрежа върху листата на чимширите, клоните на дърветата и тревата, с която бяха обрасли пътеките. В дъното се виждаше лицето на една двуетажна къща със сводести прозорци и веранда.

Ротмистър Петрашев тласна вратата и я остави да се затвори сама. Резетата изскърцаха продължително и тъжно. Бенц запомни това скърцане. То бе една от особеностите на къщата и като че първата, с която се запознаваше човек при влизането си отвън.

Тримата тръгнаха към главния вход по алеята между два реда доста високи чимшири. Андерсон отвори вратата. Под лунната светлина, която проникваше през прозорците на широкия вестибюл, Бенц различи кактуси в

големи саксии, няколко врати и дървена стълба, водеща към втория етаж. Андерсон тръгна към една от вратите, Бенц го последва, ориентирайки се в тъмнината по стъпките му, а ротмистър Петрашев се изкачи нагоре по стълбата. Минаха през няколко свършено тъмни стаи, в които Бенц не можа да различи нищо, но почувствува дъх на застоял въздух и стари мебели.

Стаята на Хиршфогел бе обширна, висока и осветена само от една свещ, която хвърляше жълтеникави отблясъци върху меланхоличното спокойствие на един нисък креват, на една нощна масичка и на един гардероб — всички старомодни, потъмнели, овехтели, но запазващи тежкото спокойствие на скъпи предмети. Самият Хиршфогел лежеше проснат върху леглото, с неизути ботуши. Някой го бе увил грижливо с две одеяла. Под светлината на свещта лицето му изглеждаше още по-болнаво и жълто, отколкото в клуба. Бенц го оприличи на мъртвец.

— Как сте? — попита Бенц.

Хиршфогел измъкна ръцете си изпод одеялото и със слаб глас отговори, че треската е минала, но изпитвал голяма отпадналост. Той се потеше изобилно. Потта течеше по челото му, слепваше косите му и придаваше на лицето му жалък, безпомощен и хлътнал вид — вид на ранен и изоставен в полето войник.

Андерсон отпусна ножа си и го хвърли заедно с фуражката си върху едно кресло. Изведнъж Бенц се почувствува свойски в средата им. Докато Андерсон разкопчаваше яката на куртката си, а Хиршфогел бързеше усърдно потта от лицето си, Бенц успя да си състави понятие за разпределението на стаите. Андерсон обясни, че къщата е на Петрашеви. И, разбира се, нямало да остане празна, ако не служела като странноприемница за известни лица, които постоянно сновели между София и Главната квартира. Но оня ден съседите направили някакво оплакване, защото всички околни къщи били претъпкани с разквартирувани войници.

Той извади от Хиршфогеловия куфар долни дрехи, които постави на леглото, и се обърна към Бенц: ако иска, да излязат на верандата. През това време Хиршфогел можел да се преоблече и да дойде при тях.

През същите тъмни стаи те се върнаха във вестибюла. Дървената стълба ги отведе в коридора на втория етаж, който не бе осветен от луната, а от една малка нощна

лампичка със син абажур. И под светлината на тая именно лампичка Бенц забеляза първата, тъй да се каже, материална следа от фройлайн Петрашева: една широкопола сламена шапка, хвърлена върху закачалката. Нямаше нищо особено във вида ѝ. Онова, което му се виждаше необяснимо и някак глупаво, бе поразителната отчетливост, с която възприемаше подробностите в тази къща, като че въздухът ѝ притежаваше свойството да изостря сетивата му. Това важеше еднакво за хората, предметите и събитията.

Верандата бе по-голяма, отколкото се стори на Бенц отдолу. Една маса с бяла покривка и няколко плетени стола ѝ придаваха вид на място, което чака хора. Върху масата някой бе поставил фруктиера с грозде и десертни чинии. Една газена лампа с кремав абажур, около който се въртеше вихрушка от насекоми, разливаше мека светлина върху цялата обстановка и я правеше извънредно приятна. Бенц почувствува леко опиянение.

Андерсон не заговори веднага, а известно време гледа осветения и отворен прозорец, който прозираше между клоните на едно дърво отстрана на верандата. Навярно този прозорец гледаше от стаята на фройлайн Петрашева, защото Бенц чу гласа ѝ, размесен с нервни стъпки. Тя разговаряше с брат си на български, но от целия разговор, който изглеждаше напрегнат и важен, Бенц долавяше само отделни, неразбираеми думи. Андерсон обаче го слушаше с явна заинтересованост, но без изненада и това бе указание за привилегията му като довереник на брата или на сестрата.

— Те ще ви поканят утре на обед — каза той. — Предполагам, че не ще откажете дори ако се почувствувате прекалено отрупан с проявите на нашата любезност. Аз не знам дали след всичко няма да помислите, че се готвим изведнъж да ви поискаме някаква услуга. Всъщност работата стои именно тъй. Аз се чувствам задължен да ви предупредя. В първия момент обаче, кълна ви се, всички се водехме от чувство на най-безкористна симпатия. Инак нямаше да помислим за вас. Кажете ми сега: можете ли да бъдете достатъчно професионален?

— Т. е. как? — попита Бенц, смаян в най-висша степен.

Андерсон не отговори.

Внезапно появилият се на верандата Хиршфогел прекъсна разговора. Хиршфогел се бе преоблякъл необикновено бързо или просто не се бе преоблякъл. От начина, по който той се стръшна върху най-близкия стол, Бенц доби впечатлението, че изкачването му бе струвало огромни усилия. И все пак Хиршфогел се бе изкачил, сякаш само да покаже колко изнурителна може да бъде маларичната треска. Безкръвното му лице се втрени в луната, като че парализирано от блясъка ѝ. Той попита Андерсон:

— Защо не я повикахте?

— Тя е уморена — обясни Андерсон.

— Уморена ли? — извика Хиршфогел, внезапно съживен. — Уверявам ви, тя е способна да бърбе цяла нощ. Днес ми каза, че това било единственият начин да пропъди някакви мрачни мисли. Щях да се почувствувам поласкан, ако веднага не ми дойде наум, че тя има навик да разговаря и с кучето на фон Харсфелд. Ха-ха-ха!...

Смехът му бе саркастичен. Андерсон го понесе мълчаливо (но като че с усилие), докато Бенц, обзет от желание да реагира, попита високо:

— С всички ли разговаря тъй?

Хиршфогел стана сериозен.

— Това, разбира се, не мога да зная — каза той. — Но струва ми се, че този булдог и аз сме единствените същества, които не я обожават. Всички останали я заобикалят с повече или по-малко почит. За нещастие, тя е толкова умна, колкото и красива. . .

— И вие сте равнодушен към тия качества? — попита Бенц недоверчиво.

— Напротив, заради тях собствено доход в този смешен град. Цивилната ми професия е художник. Колкото за ума, той може да ви забавлява тъй добре, както извънредната глупост. Ха-ха-ха! . . .

Той се смееше гласно, но без да движи мускулите на лицето си, и под лунната светлина зелените му очи изглеждаха фосфорни.

— Тя ще се възхити, ако ви чуеше — забеляза Бенц.

— Възхищавал съм я много пъти — нахално призна Хиршфогел. — Но, струва ми се, ще бъде полезно да бъдете предупреден за характера ѝ. На всеки мъж, който ѝ направи минимална услуга или просто я забавлява,

тя залепва етикета «приятел». Казвам това в най-почтен смисъл, разбира се — добави той с коварно безпристрастие.

Бенц очакваше да последва познатото «ха-ха-ха», но вместо това Хиршфогел направи гримаса и продължи:

— Аз не мога да си представя по-смешно положение от това, да бъдеш приятел на това знаменито момиче, т. е. да слушаш търпеливо безкрайния анализ на всичко, което е вършила или мисли да върши. Тя ви присвоява като вещ, докато ѝ омръзнете, докато изчерпи всичкия си запас от неща, с които може да ви учуди. Тогава собствено и тя ви омръзва. Но нейният живот е доста необикновен наистина. Той ще ви го разправи. Той е най-големият ѝ «приятел»!

Хиршфогел посочи насмешливо Андерсон с главата си. Последният го слушаше търпеливо. В ъглите на устните му трептеше усмивка, която засилваше несериозния характер на Хиршфогеловото нахалство.

— Ние достатъчно го занимавахме тая вечер с фройлайн Петрашева — каза Андерсон. — Колкото за живота ѝ, аз наистина бих желал да го научи най-напред от мене. Мълвата предава фактите цинично изтърбушени.

— Тъй е по-забавно — каза Хиршфогел — и по-достоверно. Аз предпочетох да ги науча от мълвата. Предупреждавам ви — обърна се той към Бенц, — не мислете, че сте много близо до истината, ако слушате само него.

— Аз съм най-близо до истината все пак — спокойно заяви Андерсон — и знам положително, че в тоя момент фройлайн Петрашева е разстроена например. . .

Хиршфогел се захили злорадо.

— Аз бих казал — уплашена от вината си — произнесе той след късо мълчание. — Помислила за. . . О-хо! Ето ги!

Ротмистър Петрашев и сестра му излязоха на верандата. Можеше да се помисли, че те бяха чули последните думи на Хиршфогел.

Хиршфогел обаче ги гледаше с нахална невъзмутимост, сякаш бе готов да продължи в тяхно присъствие.

Андерсон отстъпи мястото си до Бенц на фройлайн Петрашева. Тя бе все още с полата на костюма, с който пътуваше, и тънка блуза с къси ръкави. На Бенц се стори, че лаченият колан на полата стягаше прекалено кръста

й, защото при сядането направи гримаса и го улови инстинктивно с ръката си. Тя погледна първо Хиршфогел с недоверие, после Бенц.

— Ще играете ли покер? — попита тя и взе от масата една цигара. Но движението, с което я поднесе към устните си, спря изведнъж. Ръката ѝ падна отпуснато и захвърли цигарата незапалена. Тя изглеждаше поразена от внезапна мисъл, която уби желанието ѝ да пуши.

— Изпуснете цигарата си — ехидно настоя Хиршфогел.

— Не! — отпаднало произнесе тя. — Аз дойдох да покана господин Бенц утре на обед. Елате! — обърна се тя към Бенц. — Може би всичко ви се вижда необикновено, но елате!...

— Къде е необикновеното? — високо попита Хиршфогел.

— Да, къде е? — мрачно повтори фройлайн Петрашева. — Цялата история е толкова жалка! Често бих желала, поручик Хиршфогел, да проявявам към себе си и другите толкова свирепост, колкото проявявате вие. Черните ѝ очи погледнаха Хиршфогел решително.

— Това не ще върне спокойствието ви — каза Хиршфогел. — По-добре останете такава, каквата сте.

— Къде е моето спокойствие? — попита тя замислено.

Очите ѝ се спряха повторно върху грозната фигура на Хиршфогел с някакво скръбно съжаление. После го посочи и се обърна към Бенц:

— Вижте този например! Попитайте го защо дойде тук!

Мъртвешкото лице на Хиршфогел се набръчка като смачкан пергамент. Не можеше да се определи дали се усмихва, или мръщи.

— Аз му обясних — убедително каза Хиршфогел.

Фройлайн Петрашева се загледа в железния кръст на гърдите му.

— Вие сте безразсъден — произнесе тя, като поклати глава.

— Не съм — заяви Хиршфогел.

Той изсипа жетони от една кутия и почна да ги брои.

— Не сте ли? — Гласът на фройлайн Петрашева бе пълен със съмнение. — Питам се, поручик Хиршфогел,

дали не искате да прибавите нови угризения към тия, които имам?

— Не! — отговори Хиршфогел с вид на крайна досада. — Но защо се питате? Искам да кажа, по отношение на мен?

Тя извърна главата си към Андерсон с израз на отчаяние:

— О, не зная! Навярно, защото съм морален идиот.

— Не сте! — каза Хиршфогел. — И това е най-лошото. О, ако бяхте!... Но ние ще го уплашим, мила моя!...

Той посочи Бенц.

— Да, сигурна съм, че поручик Бенц попада рядко в такава атмосфера. Уплашихте ли се? — попита тя Бенц. — Но той не е толкова лош. Той е зъл само към мен.

Хиршфогел не опроверга. В продължение на няколко секунди двамата имаха вид на противници, които търсят в мисълта си думи, за да се сразят отново. Но не го направиха. Фройлайн Петрашева се изправи мълчаливо. Бенц запомни този вид на свършено светско самообладание. То бе като че неразделна част от личността ѝ. То я обвиняваше като броня, в която можеха да се притъпят и най-острите стрели на Хиршфогел.

Останалото, което Бенц си спомняше от тази вечер, бе токайското и покерът. Една едра, пълна чернокоса слугиня с бяла престилка и изглед на *femme de chambre* донесе бутилките и веднага изчезна в дълбочините на къщата. Хиршфогел ги отвори много ловко. След половин час всички бяха погълнати от играта. Дали жълтото вино възбуди и четиримата? Хиршфогел бе първият, който почна с големи суми. И той печелеше, ужасно печелеше, като че щастието му в играта искаше да покаже колко далеч стоеше от любовта.

Късно след полунощ те станаха от масата. Всред празните бутилки, захвърлените цигари и разпилените жетони Бенц пресметна, че бе загубил половината от заплатата си. Дължеше на Хиршфогел и на Андерсон. Но цялата загуба не му направи никакво впечатление. Хиршфогел вежливо предупреди, че не бързал с парите, докато Андерсон изглеждаше явно стеснен от печалбата си.

Четиримата влязоха в коридора. Синята лампичка светеше по-слабо и някак тайнствено. Бенц потърси с

очи шапката на фройлайн Петрашева и я откри на същото място върху закачалката. Сладостно вълнение пропъди неприятната мисъл за заема, които трябваше да направи от касата на германското интенданство.

Ротмистър Петрашев и Андерсон го изпратиха до пътната врата. Бенц се сбогува и закрачи из пустите улици към къщи. Луната продължаваше да грее. Самотни патрули пресичаха осветените площади и блясъкът на ножовете им се губеше в сянката на къщите. Нощни шумове, сподавени и тъжни, идеха от незнайни посоки и замираха във вечността.

Онова, що даваше изключителен характер на преживяното, бе преднамереността, с която се разви. Усещането за това не оставяше Бенц нито за миг. Дори то се разрасна до представата за нещо безформено и съдбовно, което направляваше действията на всички през тая вечер и се губеше в живота на фройлайн Петрашева. Бенц се опита да мисли върху него, но не можа. Мисълта му се губеше в забъркани изводи, в невъзможни заключения. Едно вълнение, граничещо с екзалтация, заливаше събитията с ослепителна светлина и хвърляше зад тях дълбоки и непрогледни сенки.

IV

Улицата, в която се намираше къщата на Петрашеви, носеше дълго, трудно произносимо българско име, което Бенц не можа да запомни. Затова пък се намираше в най-здравата част на града, далеч от дизентерията и тифуса на ниските квартали. Самата къща бе стара, с потъмняло лице и сводести прозорци. Една дървена, решетеста и на много места прогнила ограда разделяше постлания с плочи двор от градината, кичеста и просторна, ала твърде запусната.

Едрата и чернокоса слугиня отвори вратата тъй бързо, сякаш дебнеше идването му. Веднага след това от дъното на коридора изникна ротмистър Петрашев в тъмноси-нята си галонирана униформа.

— Чакахме ви с нетърпение — каза той на немски със своето лошо произношение, като се ръкуваше с Бенц. — Всички са в трапезарията.

Той посочи разтворената двукрила врата. Бенц влезе в трапезарията последван от неизменната вежливост на ротмистър Петрашев. Върху един от столовете, наредени до стената, седеше Андерсон. Хиршфогел с гръб към вратата търсеше нещо в бюфета. Фройлайн Петрашева се показва от съседния салон с ваза в ръце, която постави на масата. Вазата бе пълна с разкошни хризантеми.

Фройлайн Петрашева се усмихна, като показва два реда непокътнати, бели зъби, и разля с гласа си най-сладостна непринуденост.

— Как сте? — попита тя, като протегна ръката си. — Обраха ли ви снощи?

Тя се закани на останалите, а най-вече на Хиршфогел, който проверяваше срещу светлината съдържанието на някакви бутилки. На Бенц се стори, че малките ѝ пръсти стиснаха ръката му много силно. Минута след това тя посочи местата на всички. Бенц седна срещу нея.

Онова, що изпитваше, бе някакво чудесно усещане, че е свързан навеки в мисълта си с нея. То бе сладостно усещане за нов живот, който начеваше от снощи в тая къща, всред тия хора, който бе обречен на нея и криеше в себе си примирението на пълната всеотдайност. Какво важеше дали бе любовница другиму? Отчаян или безгрижен, образът ѝ щеше да бъде вечният спътник в живота му. Опиянен от любовта си, Бенц гледаше лицето ѝ, тъй далечно в пространството, тъй близко в сърцето му, и изпитваше безумен порив да сложи устните си върху това прекрасно матово чело, излъчващо най-съблазнителна женственост.

Хиршфогел се върна от бюфета с бутилка вермут, който наля в чашите. Фройлайн Петрашева изпи своята наведнъж с удивителна лекота. След малко всички ядяха с голям апетит. Чернокосата слугиня носеше блюдата с безшумни, котешки движения и изчезваше незабелязано. За крайна изненада на Бенц Хиршфогел разправи няколко интимни приключения на германския кронпринц, когото наричаше «нашия Вили». Разправи ги цинично и предизвика смях. Самият той се хилеше по най-безсрамен начин, без да се стеснява от присъствието на фройлайн Петрашева, и повишаваше постепенно градус на нахалството си. Но към средата на обедата той млъкна изведнъж, за да вземе някакви хапове, и втв връзка с това стана

дума за маларията му. Бенц го посъветва още веднъж да се върне в Германия.

— А вие? — внезапно попита фройлайн Петрашева, като излезе от неопределимото мълчание, с което слушаше Хиршфогел. — Вие ще се върнете ли скоро в родината си?

— Не зная — отговори Бенц. — На всеки случай нямам причини да бързам.

— Дали? — попита тя със сладостно вълнение. — Не ви ли чака някоя Лорелай?

И после добави настойчиво:

— Кажете ми, виждали ли сте Лорелай?

— За да я види човек, трябва да бъде или поет, или луд — каза Бенц.

Фройлайн Петрашева се оживи.

— Аз бях луда, когато я видях — бързо произнесе тя.

— Къде сте виждали Лорелай? — попита Бенц учудено.

— О!... — каза тя и задържа вилицата си неподвижно. — Аз я видях въплътена в едно германско момиче, което търсеше любимия си из болниците. Тя бе дошла в България сама, със светла лятна рокля и мъничък куфар. Случаят нямаше нищо общо с легендата, но аз я видях в късните часове на един следобед точно такава, както си я представях. Тя бе седнала върху една от скамейките на болничната градина, забъркана, уморена и огряна от червените лъчи на залязващото слънце. Руса и синеока беше. Приближих се нахално и я попитах мога ли да ѝ услужа с нещо. Всъщност изпитвах непреодолимо желание да я прегърна, което направих, след като се съгласи да пием чай заедно. Тъкмо бях свършила раздаването на дрехи... На другия ден спа у дома. Не зная какви чувства вложих в това ефимерно приятелство. И нямаше да се питам никога, ако...

Тя посочи Хиршфогел с много сдържана усмивка и произнесе спокойно:

— Милостта му не бе изразил известни подозрения!... Не криех нищо, за да се отърва от тях.

Тя се разсмя ниско и като наведе главата си, погледна Хиршфогел в лицето. Последният направи гримаса, без да възрази нещо.

— А какво стана момичето? — попита Бенц.

— О!... Тя намери любимия си много далеч, в ед-

на македонска болница. Аз пък я загубих. Казвам ви, бях луда от любов. Имаше часове, когато не знаех какво върша. Ние спяхме в едно широко легло и сутрин, когато се събуждах, покривах лицето ѝ с целувки. Твърде е възможно, поручик Хиршфогел, да повярвате някога колко невинно беше всичко това.

— Възможно е — произнесе Хиршфогел и се захили по своя определен начин, който потвърждаваше, че мисли тъкмо обратното на това, що казва.

— Не вярвате ли? — попита тя и лицето ѝ прие почти раздражен израз.

— Напротив! Повече, отколкото на всеки друг!

Хиршфогел посочи с вилицата си Андерсон.

Тя проследи движението на ръката му с уморена усмивка.

— Достатъчно! — каза тя. — Поне за днес. И нека — обърна се после към Бенц — Хиршфогел да не бъде първият, който ви говори за неща, които съм преживяла. Направете ми тая милост, поручик Хиршфогел!

— Аз винаги говоря след вас — почтително заяви Хиршфогел. — И то само когато ме питате.

В това време слугинята донесе десерта и двамата заключиха временно примирие. Пронизителният звук на една автомобилна сирена обаче попречи на Хиршфогел да го наруши веднага. Лицата на всички изразиха най-голяма изненада. Ротмистър Петрашев стана бързо и тръгна към вратата. Но преди да стигне до нея, тя се отвори и на прага се показа слугинята с писмо в ръка. Зад нея в коридора стоеше един шофьор в българска униформа. Ротмистър Петрашев взе писмото и се разписа в разносната книга. След това се върна на масата и го разтвори бързо. Сестра му го следеше с нетърпеливо любопитство.

— Много съжалявам — каза ротмистър Петрашев, след като прочете писмото. — Довечера трябва да бъда в София.

И като правеше усилие да омаловажи факта, той добави небрежно:

— Аташиран съм към особата на кронпринца. Дявол да го вземе, като си помисля, че едва говоря немски!...

Но под привидната му досада се криеше суетна радост. Ротмистър Петрашев се радваше, радваше!... Сестра му също се радваше може би. И някак угнетен, Бенц

почувствува, че светската почит бе дълбоко удовлетворение за тях.

— Вие ще получите орден — каза Хиршфогел с възможно най-прилична насмешливост.

Ротмистър Петрашев прие думите му с пълно мълчание.

Обедът завърши под впечатлението на Хиршфогеловата словоохотливост. Но никой не вземаше думите му сериозно. Всичко, що казваше, произвеждаше впечатление на капризна игра с думи.

След кафето Андерсон стана от масата и отиде в съседния салон. Хиршфогел и ротмистър Петрашев го последваха почти веднага. Вследствие на тази вежлива маневра Бенц остана на масата сам с фройлайн Петрашева.

— Огън и жупел! — каза тя и се разсмя ниско, сочейки салона. — Предполагам, че Андерсон ви е предупредил за нрава му. Колкото за ордените, кайзерът наистина ги раздава с шепи. Но брат ми има кръстове за храброст, получени при Булаир. Хиршфогел не ви ли говори за мен твърде много, моля?

— Той ви ласкае — каза Бенц.

— Знам как. Ако има нещо, което да обясни неутолимата му омраза към света, това е неговата съдба. Той е разорен, болен и разочарован от всичко. Съдбата можеше да го пощади с пълната безчувственост на толкова несретници, ако в младините си не бе вкусил от славата, богатството и любовта. Сега той е пресушен художник, както знаете. . .

— Зная — каза Бенц, — но не ми каза дали ви е рисувал.

— И никога не ще ви каже. Той е снизходителен към себе си. Видяхме го за първи път с Андерсон на една изложба в София и когато почнахме да говорим за картините му, той ни удостои с най-презрително безразличие. Нямаше да си спомним втори път за него и той за нас, ако не бяхме открили една детска главичка, рисувана с пастел. Скицата носеше неговия подпис. Струва ми се, това бе единствената от картините му, която заслужаваше внимание. Останалите бяха зловещи и банално предани сюжети от войната. Пастелната главичка хареса на Андерсона. Хрумна му да ми я подари и попитахме Хирш-

фогел за цената ѝ. Може би сте чували за художници, които удивително надценяват картините си. Онова, що чухме от Хиршфогел, обаче надминаваше всяко очакване. Бях смаяна от прекалената цена за една проста рисунка. Почнах да правя знаци на Андерсон. Мислех, че е по-добре да внесе същата сума в касата на Червения кръст. Дори щях да го кажа пред Хиршфогел. Той се преструваше, че не обръща никакво внимание на мен. Може би наистина бе така. Но в един момент ужасните му очи се втренчиха в лицето ми със смесен израз на враждебност и нахално любопитство. Трябва да бе забелязал знаците, които правех на Андерсон. Когато Андерсон му подаваше парите, той направи отрицателен знак и каза, че сумата могла да се пусне в кутията на Червения кръст пред входа на изложбата. Всичкият ми яд срещу изнудваческата цена се превърна във възхищение пред този красив жест. Бях смаяна и същевременно трогната. Е, всъщност аз трябваше да платя за всичко. . .

— Как? — попита Бенц заинтересуван.

Фройлайн Петрашева се разсмя с познатия нисък смях и като го задуши, каза живо:

— Той пожела да ме рисува.

— И не се учудихте, предполагам. Една жена като вас знае цената си.

Тя се намръщи леко:

— Да, цената! . . . Струва ми се, от всички мъже Хиршфогел я определи най-ниско. Винаги съм се съмнявала дали допуска у мене нещо повече от това окаяно тяло. В този момент обаче не мислех за цената си и се съгласих веднага.

На Бенц се стори, че тя се оглежда в огледалото на бюфета, който беше зад гърба му. Веднага след това очите ѝ се спряха върху лицето му. Сладостният рисунък на устните ѝ разкриваше трептенето на съдържана усмивка. Настъпи мълчание, в което Бенц осъзна най-ясно значението на думите «окаяно тяло».

— Ще ми позволите ли да забележа — каза Бенц, — че това окаяно тяло е разбунтувало гордостта му повече, отколкото сте предположили?

— Не зная — замислено произнесе тя. — Бих желала да беше тъй. Неговата надменност ме раздразни и почувствувах лоша амбиция да играя с думи. Още веднага хвърлих ръкавицата за двубой. На другия ден дойде

у дома с платно и бои. Искях да направя ефект и се представих en toilette. Мислех, че ще позирам за голям, салонен портрет. «О! — каза той, като ме видя в бална рокля и накити. — Не искате ли да смъкнете всичко това?» Той употреби думата «смъкнете» и я произнесе тъй, сякаш бях платен модел. След половин час стоях пред него в обикновена рокля. Той бе достатъчно вежлив и ме остави да избира разговора. Хвърлих се безразсъдно върху темата за човешките страсти и в продължение на два часа слушах ужасни присъди над жените и любовта. Вече се чувствах разнебитена морално. Онова, що изпитвах, бе желанието да го видя повторно. Страхувах се да призная, че ми харесваше. Той! . . . Един зъл, болен, стар мъж. . . Кажете ми — попита тя настойчиво, — не ви ли разправи нещо подобно?

— Не — каза Бенц сухо.

— Той рисува един портрет. И още няколко след това. Всички до един несполучливи. . .

Тя се разсмя и в този нисък гърлен смях Бенц долови повече ожесточеност, отколкото в думите ѝ. Стори му се, че тя изгуби самообладание, за да се отдаде на мигновено злорадство. Веднага след това тя се овладя:

— Казах ви, че е посредствен художник. Има талант, но му липсва гений. Можех да го обиждам. Можех да му отвърщам поне с толкова сарказъм, с колкото ме удостоверяваше и той. Пожелал да го търпя. Искях да проникна в миналото му. Жестоко любопитство, което не бих проявила в друг случай, защото подозирах в живота му някаква трагедия. Но бях свикнала с ласкателства, а той ме унижаваше всеки миг. Никой от германските офицери, с които дружихме, не знаеше нещо за него. Една вечер обаче той сам разкри всичко: жена му избягала с любовника си. Хиршфогел съобщи това съвсем неочаквано, без всякакъв повод. Той каза просто: «На днешния ден преди петнадесет години жена ми избяга с любовника си.» Изпитах необикновено вълнение и го помолих да ми разкаже всичко. За нещастие, тази вечер той беше съвършено пиян. Той махна с ръка, като изпадна във вцепенението, в което го заварих. Бях отишла да го питам не иска ли да дойде при другите гости. Когато идваше у дома, той имаше навик да се уединява в стаята на брат ми и да пие сам. Той пие ужасно. Дори веднъж се бе появила върху ръцете му някаква екзема от това. На другия

ден го попитах дали всички жени му се струват подобни на тая, която презира. «Безусловно!» — каза той. Трябваше да чуе мрачната увереност в гласа му. После добави иронично: «Дори най-великодушните.» Бях смаяна от толкова нахалство. Казах му просто, че никога не съм го търпяла от великодушие. Това бе вярно, но помътнелите му очи ме гледаха подозрително и сякаш не вярваха на думите ми. Можех да се усъмня дали пиянството още не замъгляваше разсъдъка му. Гласът му обаче бе извънредно трезв. «Много добре — каза той с ужасно доволство. — Ако си въобразявате, че сте великодушна, нямаше да дружа с вас.» Помислих от глупост, че ме ласкае, и го попитах какво собствено намира у мен. Спомням си, че бях трогната от съсипания вид на лицето му. «Всичко — каза той. — Всичко, което засилва омразата на един мъж към жените и по тоя начин му създава удовлетворението да ги презира повече!» Чували ли сте подобно нещо? И кажете ми, не е ли луд? Мисля, че издадох слаб вик, вик на ужас може би. Почувствах пълна липса на възможност да се мръдна от мястото си, да проговоря една дума. Андерсон ме изведе в съседната стая. Денят бе горещ, но чувствах студ. Голите ми ръце трепереха. Струваше ми се, че това бе последната степен, до която можеше да стигне омразата на измамен мъж. Не зная дали не би стрелял върху жена си, ако можеше да я намери след бягството ѝ. Не знам дали не я е застрелял въобще. Онова, що надминаваше всичко човешко, бе жаждата му да засилва омразата си. Искях да се хвърля в леглото и да плача, но няха възможност да направя това и продължавах да стоя в ръцете на Андерсон вцепенена. Върнах се при другите с върховно усилие. Хиршфогел стоеше на същото място. «Развълнувах ли ви? — попита той, като дойде при мен. — Можем да не се виждаме повече, ако желаете. Колкото за мен, нима бихте предпочели да бъда друг?» Той се усмихваше сатанински и настояваше да му отговоря може ли да идва и занаят у дома, без да променя нещо в маниерите си. «Можете! . . . — извиках. — Аз съм най-порочната, най-леконравната, най-недостойната от всички, които познавате. Идвайте, не ще намерите друга като мен! . . .»

Тя замълча, като се намръщи леко и втренчи погледа си в покривката на масата. В паузата, която настъпи, се чу оживеният глас на ротмистър Петрашев и веднага

след това познатото «ха-ха-ха» на Хиршфогел. Смехът долетя сдържан и тих, но запазващ онова неопределимо качество на безочливост, което характеризираше цялата личност на Хиршфогел.

— По онова време клюките ме разпъваха накръст. Бях свикнала да хвърлят камъни след мен и не се разсърдих особено. Повече ме засегна желанието на Хиршфогел да ме оскърби, отколкото безсмислицата на онова, що казваше. Нямаше да се разплача, ако в този момент не ми дойде на ум, че Хиршфогел запазва приличие пред много по-недостойни от мен. Но те бяха закриляни от лицемерието. Те имаха родители и това обстоятелство ги спасяваше от необходимостта да минават за момичета без контрол. Чували ли сте по-страшни думи? Всеки идиот можеше да хвърли върху мен най-грозните обвинения, защото нямало кой да ми посочи правия път. Всичко това ми дойде на ум и се разхлипах внезапно. Никога не се бях разчувствувала по толкова просташки начин. Хиршфогел можеше да почувствува угризение. Но когато повдигнах главата си, до мене стоеше Андерсон. Хиршфогел просто бе излязъл от стаята. Не от угризение, разбира се. После ми дойде на ум, че той презира всички жени еднакво. Но по отношение на себе си бях права: никой не се застъпваше за мен. Никой освен Андерсон. . . Той ме попита, знаете, дали трябвало да се искат обяснения от Хиршфогел. Гласът му трепереше от гняв. Знаех пълната му неспособност да се кара с когото и да било и се разсмях като луда. «Няма нужда, казах, Хиршфогел бе по-ясен отвсякога. Кажете му да не променя маниерите си.» В този момент бях чиста, но удоволствията, всред които живеех, приличаха на локва мътна вода в пустиня. Пиех въпреки отвращението си. Сърцето ми беше пустиня. Всичко около мен беше пустиня. Целият свят ми се струваше пустиня. . .

Гласът ѝ млъкна в най-ниските си нотки. Той бе почти шепнещ. Той проникваше чрез неопределимото си качество на пламенност и мекота, за да остави след себе си тъжни паузи, сякаш бе глас на уморена душа, която почваше да се разкрива. Спуснатите ѝ клепки бяха неподвижни и под тях светеше ивица от тайнствената белота на очите ѝ. Черната коса образуваше тъмен ореол около нежното ѝ мургаво лице, което всеки миг се струваше на Бенц по-прекрасно.

— Искях да изчезна — продължи тя. — Бях слушала истории за момичета, които се отравят с веронал. Но нямаш сили да прибегна към смъртта. Ако имаше някой, който можеше да ме спаси от всичко, що се случи по-нататък, това бе. . .

Бърз и тих шепот напрегна Бенцовия слух. Тя завърши с думите:

— Моят баща! . . .

Движението, с което се изправи, бе настойчиво и Бенц я последва машинално. Тя се отправи към салона, в който разговаряха Хиршфогел и Андерсон. Димът на цигарите им се носеше между креслата и пълнеше стаята с познатото благоухание на хубав тютюн. Върху една от стените Бенц видя портрета на дебел, възрастен мъж в униформа и с ордени. Той бе рисуван с маслени бои, с много големи подробности и позлатената му рамка бе украсена с красива резба. Андерсон и Хиршфогел млъкнаха изведнъж от вежливост или изненада.

Фройлайн Петрашева посочи портрета мълчаливо. След това отиде при отворения прозорец и се опря живописно върху рамото на брат си. Последният обаче развали внезапно позата ѝ, като се отправи към вратата. Подир малко отвън се чува гласовете на ротмистър Петрашев и българския шофьор.

Фройлайн Петрашева погледна нетърпеливо навън.

— Един момент — каза тя, като извърна главата си към Бенц и Андерсон, — трябва да кажа две думи.

— Две думи! — измърмори Хиршфогел през зъби. — Обзалагам се, че са много повече. Тя ще иска да замине с него.

— За да види кронпринца ли? — попита Бенц.

Безпричинната язвителност на Хиршфогел към фройлайн Петрашева почваше да го дразни и Бенц зададе въпроса по-високо, отколкото искаше.

— Не — каза Хиршфогел сериозно, — но за да я видят с брат ѝ до кронпринца. Тя е суетна, не допускате ли? — попита той насмешливо и после добави поучително: — Тя е като другите, само че по-изтънчена, по-умна. Пазете се от такива жени, младежо! . . . Казвам ви го, защото в този момент държа вашата страна.

След това приятелско, но полусериозно изявление той се изправи бързо. Трябвало да почине. И като мърмореше някакви проклетия срещу маларията си, той взе

шепа цигари от кутията върху една масичка. Той вървеше по килима с крачки, които изглеждаха несигурни. Нито елегантната униформа, нито лачените ботуши, които бе сложил сега, можеха да скрият в телосложението му печата на старостта, жалката сломеност на грохнал и разнебитен от алкохола мъж. И все пак се долавяше, че това тяло е било някога стройно и силно, очите са светели от възторг и устните вместо злъчни остроумия са произнасяли любовни думи.

В това време фройлайн Петрашева свърши разговора през прозореца.

— Оставяте ли ни? — попита тя изненадана.

— С ваше позволение — каза Хиршфогел и се поклонил леко.

Той излезе от стаята, оставяйки след себе си всеобщо облекчение.

Фройлайн Петрашева се изправи до прозореца.

Ярките лъчи на следобедното слънце, като разкриха върху лицето й следите от лоши удоволствия, запазваха върху него оная пламенна нежност, която бе най-силното му очарование. След момент на кратко колебание Бенц стана от мястото си и отиде при нея. Тя посрещна приближаването му с приятелска усмивка, която потвърди желанието й да продължи прекъснатия разговор.

— Той бе духът — замислено произнесе тя и погледна портрета на баща си. — Представях си го, както в приказката за добрия великан. Всяка вечер той влизаше в стаята ми и ме питаше какво съм вършила през деня. Получавах похвали и никога упреци. Цялото ми съществуване тогава бе оцветено с един особен страх — страха дали съм безукорна. Чела съм за калугерки, които се измъчват от въображаеми грехове. Аз самата бях нещо подобно. В деня, когато баща ми заминаваше с дивизията си, повикаха ме да сляза при него. Завтекох се развълнувана! Докато тичах по стълбите, предчувствах нещо необикновено. Той ме чакаше в кабинета си. Един офицер сгъваше бързо някакви военни карти. Приближих се до бюрото, зад което седеше баща ми, и спрях. Исках да го целуна, но ме спря присъствието на непознатия офицер. Целувката бе неизменният обред при всеки разговор помежду ни. Като ме видя нерешителна, той стана сам и ме улови за раменете. Гласът му бе по-тих от обикновено. Той каза: «Аз отивам на война.» Думите не

ми направиха никакво впечатление. Войната ми се струваше нещо живописно, в което хората умираха по необходимост, но без болка и кръв. «Мога ли да ви изпратя?» — попитах забъркано. Той ме поведе и двамата излязохме в градината. Пред пътната врата чакаха други офицери. Един от тях имаше голяма черна брада и страшни очи. Мъчех се да го сравня с някакъв образ от книгите, но не успявах. Всички отдадоха чест със сурова почителност и се метнаха на конете си. Денят беше дъждовен, валеше дребен мътен дъжд и когато шинелите им се загубиха в есенната мъгла, почувствувах страх. . .

Тя хвърли бърз поглед към Андерсон. Последният кимна с глава зад облаците тютюнев дим, които заобикаляха лицето му. Той изглеждаше напълно съгласен и не прояви никакво учудване. Поклащането на глава само потвърди необикновената му осведоменост върху всичко, що засягаше живота на фройлайн Петрашева.

— Страх — повтори тя след кратка пауза, която изрази мигновеното й колебание, преди да продължи, сладостна и парлива мисъл да скъсам изведнъж с всекидневния аскетизъм на духа си. Някакво угризение ме направи необикновено прилежна първите седмици след заминаването му. Приемах българските си учители редовно и пишех дълги упражнения. Ако някога съм съзнавала моралната сила на спокойствието, това беше в тия безоблачни часове.

Тя замълча. Очите й следяха синкавите кълба дим, които Андерсон изпущаше капризно. След малко погледите им се срещнаха и Бенц осъзна мълчаливата неподвижност, с която двамата размениха мислите си. Веднага след това красивото оживление от лицето на фройлайн Петрашева изчезна. Преходът бе внезапен. Тя се отпусна в най-близкото кресло и запуши, като предостави напълно разговора на мъжете. Тя пушеше със спуснати клепки, погълната от мислите си или от удоволствието, като гълташе безразсъдно тютюневия дим и после го изпущаше с ленива гримаса, с уморено издуване на бузите си.

Бенц напусна къщата малко преди часа на следобедното дежурство в болницата. Смекченият блясък на слънцето, дълбокото и синьо небе заедно с тишината, която насищаше въздуха, будеха в душата му неясен възторг. Фасадите на къщите бяха покрити с дълги мизни изсъх-

нал тютюн, които излъчваха странно и приятно благоухание. Морави сенки и петна от кармин придаваха на хълмовете около града и целия пейзаж някаква прозрачна разводненост.

Бенц тръгна към болницата с чувство на неизвестност, зад която се криеше блаженство или печал.

V

Вечерта Бенц влезе в трапезарията на клуба малко потиснат от съмнението дали Андерсон и Хиршфогел държаха наистина за него, т. е. дали щяха да го потърсят сами. Но независимо от това съмнение Хиршфогеловата малария заедно с парите, които им дължеше след снощния покер, даваха повод за едно посещение от негова страна.

Андерсон и Хиршфогел обаче бяха в трапезарията и самото им присъствие го накара да се зарадва. Бенц ги откри на същата ъглова маса, на която седя с тях миналата вечер. Андерсон му кимна с глава, докато Хиршфогел, по-жълт и по-слаб отвсякога, не се помръдна дори. Бенц отиде при тях. След бързата размяна на поздравите го поканиха да седне на масата и продължиха разговора си, от който Бенц извлече представата за възможното отиване на фройлайн Петрашева в София. По-после разговорът взе общ характер, като остана обаче пак върху темата за фройлайн Петрашева. Те си говореха на «вие» и се обръщаха изключително един към друг. Дълбоко поставените очи на Хиршфогел скитаха из залата без определен израз. Имаше нещо фатално в сърдитите нотки на гласа му, в святканията на очите му, в бързите движения на цялата му неспокойна и безпричинно раздражена личност.

— Вие знаете за пълната ѝ неспособност да понася каквито и да било ограничения — каза Хиршфогел с внезапно повишен глас. — Тя е готова да изпълни всяко фантастично решение. Дори да лети — добави той със стиснати зъби, като се обърна към Бенц. — Веднъж ми призна, че не знаела какво може да направи всеки следващ момент. Според думите ѝ тя се излюпила в обществото изведнъж, напълно зряла, с най-ексцентрични наклонно-

сти и за безкрайно удивление на всички. Дори и на Райхерт, който познаваше основно жените. . .

— И който не бе напълно донжуан — вметна Андерсон. — Познавахте ли Райхерт? — попита той Хиршфогел и като че за миг забрави Бенцовото присъствие.

Хиршфогел лениво поклати глава:

— Не. Аз съм много стар, за да дружа с летци. Но от онова, що съм чул за него. . . от простия факт на нашето пребиваване в тоя глупав град, хм. . .

Той прекъсна мисълта си с внезапно обяснение към Бенц:

— Един летец, който заради нея се амбицира да надмине Ешвеге.

— И плати с живота си за това — каза Андерсон с наведена глава.

Гласът му бе малко хриплив.

Очите на Хиршфогел направиха един налудничав кръг из залата, за да се спрат после върху Бенц, но само за миг.

— Аз не знам, при какви обстоятелства е станало това? — попита той.

Андерсоновият глас отново стана ясен:

— При най-фатални обстоятелства. В разгара на четвъртия въздушен бой картечницата му направила засечка. Той имал срещу себе си стар английски майстор. И паднал, разбира се. Апаратът му не се запалил. Българските санитарни го измъкнали от развалините. Той бил съвършено обезобразен, но все още давал признаци на живот. След два часа издъхнал.

— И всичко това? — попита Хиршфогел с явна преднамереност и съвсем слабо състрадание.

Андерсон бе също тъй преднамерен в отговора си:

— Не заради българските фелдфебели, мисля, които, щом видят неприятелски аероплани, вадят пистолети и стрелят гневно срещу тях. Разбирате, нали?

Хиршфогел кимна с глава, че разбира.

Бенц гледеше сътрапезниците си с широко отворени очи, докато войникът прислужник нареждаше приборите върху масата с тромави движения.

— Аз четох някои от писмата му — каза Андерсон, обръщайки се тоя път към Бенц. — В доста невъзможен стил. Но виждаше се ясно как образът на фройлайн Пе-

трашева е летял с апарата му. По това време тя знаеше достатъчно за Ешвеге и за въздушните сражения.

— Тя трябва да е фатална — каза Бенц и сам почувствува гласа си развълнуван.

Кадифенозелените очи на Андерсон го погледнаха с продължителност, която му се стори изпитателна:

— Като Кармен! . . Съвсем не! Тя никога не ще ви накара да извършите нещо!

Хиршфогел немощно се облегна на стола си и запали цигара.

— Това е по-лошо, разбира се — каза той. — Инак Райхерт щеше да се убеди навреме, че е неспособен да извърши всичко. Но вие не ще платите с живота си, предполагам! . . А? Вие, казвам! Ха-ха-ха! . .

Той погледна Андерсон и като прекъсна изведнъж смеха си, посочи го на Бенц с цигарата си.

— Този момък — каза Хиршфогел — я брани навсякъде.

— Това е красиво — произнесе Бенц на свой ред.

Но Хиршфогел извърна лицето си и не чу. Войникът с остриганата глава постави отпреде му чиния с кисело мляко, а пред Бенц и Андерсон — лютив и български ястия.

— Вие също не ще платите с живота си, ако тая вечер дойдете пак у фройлайн Петрашева — усмихнато се обърна Андерсон към Бенц. — Не се безпокойте, тя ни натовари да ви поканим.

Хиршфогел потвърди думите му с кимване на глава и стиснати устни. После се отказа с гримаса от млякото и запали нова цигара. Само гласът му запазваше бодрата си язвителност. Той каза:

— Тя ще прекара една скучна вечер, ако няма с кого да бърбе. Затова собствено настоя да идем. Не вярвам да се уплашите, ако дойде един роднина на баща ѝ, едно докачливо старо човече. . . Ще се забавляваме заедно в такъв случай. . .

— Познавате ли баща ѝ? — попита Бенц.

Хиршфогел се прозина лениво:

— Чувал съм за него. . . Гениален стратег, заповядвал атаки в японски стил.

— Аз не знам дали е бил гениален — пресече Андерсон, — но дивизията му нанесла светкавични удари върху турците. Самият той олицетворявал върха на чудо-

вищната издръжливост у българите. Към края на войната починал от преумора.

— И от подагра — добави Хиршфогел. — Но аз не знам защо пожелал да види дъщеря си, преди да умре.

Андерсон обясни:

— Предполагам да е долавял трагичната сила на смъртта при изтръгването на известно обещание. Дъщеря му била на четиринадесет години и, струва ми се, могла да осъзнае един съвет. Той искал да използва обстоятелствата на смъртта си, като свърже вълнението ѝ с обещанието да остане безукорна. Досещате се за опасностите, на които е била изложена. Той пожелал да я види в полската болница, където лекарите броели последните му часове.

— Добре замислена стратагема — каза Хиршфогел с подигравателно учудване. Но нищо не можеше да изкорени Бенцовото убеждение, че това учудване бе престорено. — И планът щял да успее — продължи Хиршфогел, — ако смъртта не го изпреварила. Доколкото знам, фройлайн Петрашева направила пътуването до полската болница. И според собствените ѝ думи то било съдбовно за нея. Не казвам — гибелно. Нито пък особено щастливо според мен. През това пътуване тя се запознала с фон Харсфелд. Паднала в ръцете му по-право! Ха-ха-ха! . .

Лицето на Хиршфогел се набръчка от оня смях, който му придаваше почти дяволски израз. Нервното смучене на цигарата издаде нетърпението му да говори още.

— Съгласен съм обаче — продължи той с неубедително безпристрастие и ядовит цинизъм, — че без него тя щеше да остане девственица за пет пари. Познавам братовчедките ѝ, които са безупречни и струват тъкмо толкова.

Андерсон се намръщи. Бързото движение, с което погледна часовника си, можеше да се изтълкува като мълчаливо роптание срещу Хиршфогеловите думи. Хиршфогел прие жеста му с прасташко намигване към Бенц.

— Да вървим — каза Андерсон.

Той се изправи пръв и тръгна към изхода на залата. Хиршфогел и Бенц го последваха, лъкатушейки между масите. Бенц поздрави няколко познати български офицери със странното усещане за недействителност в съществуването им, като че истинският живот бе присъщ са-

мо на хората, които познаваше от снощи. Навън валише дъжд и улицата бе пуста. Автомобилът на германското интендантство чакаше Бенц пред клуба. Тримата се настаняха мълчаливо в него. (И това мълчание като че бе несъзнавано; дори Хиршфогел навярно в този момент мислеше за фройлайн Петрашева.) Автомобилът потегли. Редки светлини се отразяваха в мътни локви дъждовна вода. Далечно и сподавено бумтеше някъде моторът на електрическата инсталация.

Бенц почувствува тръпки, които не се дължеха на студа и влагата.

Тримата слязоха от автомобила, загърнати в шинелите си. Познатата желязна, черно боядисана и лъсната от дъжда врата се изпречи веднага пред очите им. Андерсон избърза напред и я отвори, като вдигна високо електрическото си фенерче, чийто сноп лъчи проектира сенките им върху фасадата на отсрещната къща. Андерсон и Хиршфогел не позвъниха и във връзка с това Бенц научи, че слугинята е заминала за София, натоварена с някаква поръчка от фройлайн Петрашева.

Хиршфогел почна да се мъчи с ключалката, но Андерсон го отстрани с едно учтиво «позволете» и веднага отвори. Личеше си, че я бе отварял много пъти. Трябвало да се повдигне вратата в момента на отключването. Андерсон и Хиршфогел се ориентираха веднага в тъмния вестибюл. Андерсон отиде с фенерчето в една от стаите и донесе кутия с карбид и ацетиленова лампа, която Хиршфогел разглоби, напълни и приготви за запалване много сръчно. Докато стояха в полумрака, отгоре се чуха стъпки и кристалният глас на фройлайн Петрашева прозвнесе на немски с вълнуваща простота:

— Благодаря ви, че дойдохте. Ей сега ще сляза.

Чудните трептения на гласа ѝ замряха мигновено, без резонанс. Това бе втората особеност на къщата. Всички шумове умираха с причината, която ги произвеждаше, без отражение. Килимите унищожаваха всякаво ехо.

Хиршфогел запали карбидната лампа. Пламъкът освети една стена с книги (стаята, в която се намираха, бе работен кабинет с библиотека), няколко кресла и няколко стъклени шкафа, пълни със странни, потъмнели старовремски украшения от сребро, от бронз и от мед. Андерсон сложи кутията с карбида върху един рафт с книги.

Хиршфогел взе ацетиленовата лампа и мина в трапезарията.

— Мисля, че тук е прекарвало по няколко месеца в годината цялото им семейство — каза Андерсон. — Тия мебели са от Франция. . .

Той се загледа през отворената врата в красивите, но с хлътнали седалища кресла на съседния салон.

— Ротмистър Петрашев ги опропастил — забеляза Хиршфогел, — гостите му се считали задължени да счупят нещо при всяко идване.

В това време от стълбите долетяха тичащи стъпки. Фройлайн Петрашева се показва на вратата в светла домашна рокля. Кадифените ѝ пантофки с ниски токове стягаха малките, обути в лъскава коприна крака. Деликатната ѝ фигура се оживяваше от бързи, леки, танцуващи движения. Тя изпрати към тримата най-любезна усмивка и святкащия блясък на зъбите си. После протегна сърдечно малката си суха, гореща и нервна ръка.

Тя постави върху масата кутията с цигари, която бе донесла отгоре, и се отдели с Андерсон, говорейки му нещо тихо.

— Това не е тайна — обърна се тя към Бенц с чаровна усмивка, а работа, с която не искам да ви отегчавам. Поручик Хиршфогел, обяснете му, че съм изтървано животно! . .

Тя се отдръпна с Андерсон.

Хиршфогел не прояви никакво желание да обяснява, а се задоволи да измърмори, че фройлайн Петрашева трябвало да замине за София.

— И ще замине ли? — попита Бенц тревожно.

Хиршфогел го погледна иронично:

— Струва ми се. . . Ако я подгонят. Искам да кажа, някой от роднините ѝ.

Той се залови много съсредоточено да изравни пламъка на ацетиленовата лампа. Бенц остана с наведена глава, загледал в кутията с цигари.

Фройлайн Петрашева завърши разговора си с Андерсон, като издаде възклицание, и се разсмя някак горчиво, равно, тихо, не продължително, но без гняв и без ирония. Тя погледна Бенц с остатъка от този смях. После с решителни стъпки се приближи до масата и седна срещу него. Хиршфогел остави лампата, напълно задоволен от пламъка ѝ.

— Понякога човек се страхува от себе си — замислено произнесе тя.

След това сграбчи една цигара и я стисна между устните си. Хиршфогел ѝ поднесе запалката си.

— Аз имам куп лоши навици — обърна се тя към Бенц. — Това е първият. Всички в къщи пушеха. Баща ми пушеше, майка ми пушеше, брат ми пушеше, гувернантката ми — германка — пушеше, цялата къща пушеше!... Вижте!

Тя разпери пожълтелите си пръсти.

— Непоносимо! — каза тя. — Брат ми има такива пръсти. Тютюнът вреден ли е, моля?

Тя не дочака отговора, а глътна дълбоко дима и го изкара на две тънки струи през разширените си ноздри. След това заяви с неочаквана отпадналост:

— Бих желала да се превърна в пепел! Като тази!

Тя посочи върха на цигарата си.

— Как? — попита Хиршфогел с възможно най-слаба изненада.

— Спомням си една стара, набръчкана гъркиня, която държеше златарски магазин в Цариград. Много известна. Говореше всякакви езици. На младини била забележителна красавица. Имала влиятелни любовници. Но после угаснала и мъжете я забравили. Веднъж отидох в магазина ѝ с прислужницата на майка ми. Искях да използвам камъните и златото на една демодирана гривна. Казах ѝ, че искам да се претопи. Тя разглежда гривната около половин час. Черните ѝ очи святкаха ужасно. След това ме попита дали не бих желала да я продам. Отговорих отрицателно. Тогава тя ми предложи други скъпоценности срещу гривната, на същата стойност и даже повече. Долових, че гривната имаше особена стойност за нея, и се помъчих да спекулирам. Казах ѝ, че ще се посъветвам с майка си. «Добре ще направите, каза тя, но тази гривна не струва повече от материала си. Аз ви предлагам двойна цена. Това не би направил никой друг. Осведомете се и елате при мен. Имам един клиент, който търси тъкмо такава гривна.» Гривната действително не струваше повече и ние се върнахме в магазина ѝ. Тя ни посрещна с учтив поклон, с радостни гърчения на пергаментовото си лице. Никога не бях виждала по-щастливо лице от нейното. Тя грееше от радост. Буквално!... И всичко това заради износната сделка! Навярно щеше

да продаде гривната десет пъти по-скъпо. Когато си спомням тая сцена, мисля за миналото ѝ. Тя е била богата, красива, обичана, могъща. А от всичко това бе останала само жалката ѝ способност да търгува. Да, но тя бе щастлива!... Може би повече, отколкото на младини, когато е била измъчвана от любов, от ревност или от честолюбие. Тя бе пепел!... Разбира се, тогава не мислех нищо подобно.

Гласът ѝ млъкна тайнствено.

— Вие не бихте могли да търгувате с гривни — каза Андерсон.

— Но бих могла да се намирам в състоянието на тая забравена гъркиня. О, без да бъда алчна. Защото...

— Да умрете ли? — попита Бенц развълнувано.

Тя го погледна учудено:

— Не! Аз се страхувам от смъртта... Аз съм виждала смъртта. Точно тъй, както вие в болницата. Аз помня смъртта на майка си. Но пред очите ми е един полски лазарет през турската война. Баща ми лежеше върху походното легло, завит в одеяло, ужасно подпухнал, ужасно неподвижен. Извиках «папа», но той не отговори. Всъщност знаех преди това, че е умрял. Някакъв лекар с бяла престилка ме гледаше състрадателно. Стените на палатката се люлееха от слаб вятър. Тия неща са врязани в паметта ми. Бях на четиринадесет години тогава. Съзнавах всичко. Поисках да се приближа, но лекарят ми забрани. Не плаках... Не можех да плача. Ужасът ме бе парализирал.

Тя втренчи погледа си в бронзовата пепелница с дълбока въздишка. Тютюневият дим (цигарите бяха великолепни и всички пушеха жадно) смекчаваше очертанията на лицето ѝ, макар светлината на ацетиленовата лампа да бе твърде силна. И това лице бе прекрасно с гордия и тъжен израз на очите си. Тя прекъсна мълчанието с бързо ставане:

— Един момент!... Ще донеса малко вино.

Личността ѝ придаваше фантастичен характер на цялата обстановка. След излизането ѝ Бенц дойде на себе си, но не напълно.

— Тя е видяла всичко това? — произнесе Хиршфогел с неизкоренимо предназначения си тон.

— Много повече — каза Андерсон с полузатворени очи и отпусната назад глава. — Тя е видяла гари, осеяни

с трупове на умрели от холера турски войници. Върху шапките им имало ленти с надпис: «София или смърт.» Тя знаела да чете турски. Тя била притъпена вече и гледала с механично разтворени очи. . . Но това не било всичко. Брат ѝ внезапно заболял. Не знам от какво. Лекарите помислили — холера, но не било холера. Положението ѝ станало безизходно. Нямамо с кого да се върне в София. Някаква американска санитарна мисия я взела под свое покровителство за двадесет и четири часа. В това време на сцената се появил. . .

Андерсон млъкна изведнъж, защото от коридора се чуха стъпките ѝ. Но до ушите на Бенц стигна неясно промърмореното от Хиршфогел:

— Клаудиус фон Харсфелд! . . .

Тя влезе, носейки бутилка вино и четири кристални чаши, които постави на масата и веднага напълни. Докато правеше това, Бенц видя чудесните ѝ мургави ръце с розови нокти. Всяка подробност у нея носеше отпечатък на изтънчено съвършенство. Гласът ѝ бе омайващ. Човек не можеше да си представи по-сладък, по-напевен, по-кристален глас от нейния, който да вълнува и прониква, да завладява с по-голяма сила чрез тръпките на неуволима тъга, лъхащи от всяка дума. Човек неволно искаше да ѝ посвети живота си, да ѝ се обрече до смърт, да се пожертвува за нея.

Тя почна да говори за минарета, за градини с кипариси, за живописни просяци, за тесни, криви улички с глухи стени, в които царувала загадъчна и сънлива тишина, всред която човек очаквал да стане герой на някое събитие, заговор или интрига, както в романите. Тя разказваше с поразителна живост. Образите на речта ѝ като че се материализираха в пространството. Въображението на Бенц я рисуваше във възрастта на границата между юношеството и осъзнатата женственост, съзерцаваща неподвижно далечните очертания на дворци, на минарета и къщи, чезнещи във виолетовата мъгла на заник слънце. Късният час, леката възбуда от виното, святкането на цигарата ѝ, носталгията, с която говореше, придаваха неизразим чар на съществото ѝ. И колкото повече я гледаше и слушаше, колкото повече се разкриваше миналото ѝ, средата ѝ, печалните обстоятелства в живота ѝ, толкова по-силно ставаше убеждението на Бенц, че отсега нататък той почва да живее само за нея.

Едно неочаквано извъняване го върна към действителността.

Тя погледна към коридора с тревожно нетърпение. Андерсон смачка цигарата си, а Хиршфогел, който стоеше най-близо до вратата, стана и отиде да види кой е. Бенц изпита неприятното усещане на човек, комуто прекъсват илюзията.

Най-напред се чу шумно влизане, после запъхтяно дишане, след това откачане на шашка и най-послед събличане на мушама. През отворената врата Бенц видя дългата фигура на Хиршфогел, която се изпъна като струна пред все още невидимата личност на непознатия.

Лицето на фройлайн Петрашева прие мигновено израз на примирена досада. Удивителен бе контрастът с предишния чар на движението му, когато всяка усмивка откриваше бялото святкане на зъбите ѝ.

— Настояникът ми — каза тя, като че искаше да се извини. — Ще позволите да го приема тук.

На вратата се показва дребно, пъргаво старче в генералска униформа. Очите му се спряха с недоумение, а после с подозрение върху Бенц. Веднага след това погледна фройлайн Петрашева. В това време Бенц си спомни за военната йерархия и се изправи отсечено. Андерсон последва примера му, а Хиршфогел, изпълнил задължението си в коридора, наблюдаваше церемонията с иронична почителност. Непознатият им позволи да седнат с обидно махване на ръка, което трябваше да подчертае огромното превъзходство на българския генерал пред германските поручици.

— Добър вечер! Изненадах ли ви? Заклевам се, Hélène, не ще те издам! . . .

След това обещание той се приближи до нея и най-нахално я улови за раменете. Тя го погледна с търпеливо безразличие, което никак не изстуди горещината, с която дланите му се плъзнаха по голите ѝ ръце, за да стиснат китките ѝ.

— Забавлявате ли се? Няма ли да ви преча? Не? . . . Ще остана при вас тогава! Ах, Hélène, колко приличаш на клетата си майка: блестяща и миловидна едновременно! . . .

Гласът му стана трагичен, но само за миг. След това обясни надълго и нашироко посещението си. Той идеал от Главната квартира. Отивал да прекара мъничката си отпускат в София. Отивал да успокои роднините. Отивал само за това. Той знаел всичко. Но той вярвал, че неговата Елена все пак щяла да вземе благоразумно решение. О, не се съмнявал в това! . . .

Очите му се спряха върху фройлайн Петрашева с израз на тъпа упоритост. Тя направи нам, отрицателен знак с глава. В лицето ѝ имаше нещо твърдо, блестящо, неизразимо красиво, сякаш бе статуя от мрамор с диамантени очи, замръзнала в строга неподвижност.

Андерсон и Хиршфогел пушеха като автомати. Бенц не можеше да усвои държането им. Липсваше му съвършенството на светски човек. Липсваше му способността да задуши вълнението, което създаваше в него личността на тази жена. Той можеше да се владее без съмнение. Но той не можеше да се откъсне от съзерцанието си тъй бързо, както Хиршфогел и Андерсон. Новодошлият продължаваше да говори. Най-напред той заяви, че е отчаян. Той очаквал положителен отговор. Той очаквал да завари Елена жизнерадостна и пълна с проекти, а вместо това. . .

Очите му се втренчиха в Бенц с ужасна подозрителност.

— Не бива да я задържате — обърна се той към тримата. — Тя има светски задължения, на които средата ѝ твърде много държи. И лични също тъй, нали! . . . Инак с едно загатване на Шолц ще ви пръсна по трите фронта. Ха-ха-ха! . . . Разбира се, няма да го направя никога. Шегувам се! . . .

— Ние не зависим от Шолц — заяви Бенц дръзко.

— Тъй ли? Не бъдете много сигурен, Камерад! . . .

И той потупа Бенц по рамото свойски. Но нито това, нито снизходителният тон на думите му го направиха по-малко неприятен.

— Честна дума, Hélène, не искам да развалям малките ти флиртове. Този момък е навярно последният новобранец от гвардията ти. . .

— Вечеряхте ли? — прекъсна го тя.

Не, не бил вечерял. Дори бил гладен като вълк. Няколко чапки с полковник Ладенбург при поправката на автомобила в аеродрума засилили много апетита му.

Фройлайн Петрашева излезе и след малко донесе върху една табла студено месо, грозде и бутилка вино.

Генерал Д. (Бенц научи името му по-късно) почна да яде наистина с вълчи апетит. Виното като че развърза езика му по отношение на работите в Главната квартира, където изглеждаше да играе известна роля. Той употребяваше изрази като «посъветвах главнокомандующия», «обърнах внимание на главнокомандующия», «изтъкнах пред главнокомандующия». Но след една пауза той се върна отново на предишната тема, обръщайки се тоя път към Андерсон на френски:

— Трябва да я убедите вие, mon cher. Научих, че сте ѝ довереник.

Той почна да гледа ту фройлайн Петрашева, ту Андерсон с широко разтворените си, кръгли, изпъкнали очи, дъвчейки бавно. Най-после непоносимият му поглед се спря върху фройлайн Петрашева:

— Никой не би имал нищо против. . .

И после към Андерсон:

— Ако я убедите да вземе благоразумното решение. . . Чува ли, Hélène? Благоразумното решение, от което зависи щастието ти и щастието на тия, които те обичат. . .

Последните думи той произнесе с особена тържественост, слагайки украсената си с пръстени ръка върху кощата на Елена.

— Аз реших — каза тя, без да излиза от неподвижността си.

Гласът ѝ бе пълен със значение. За първи път Бенц се запозна с чудната особеност на този глас да бъде кристално ясен не само във физическо качество на тембъра си, но и в чувствата, които изразяваше. Нищо не би могло да предаде решението ѝ да не отива в София по-добре от равното, твърдото, спокойното произнасяне на тия думи. Те като че подеждаха на настойника ѝ, който изпадна в привидна скръб, но всъщност съобразяваше нещо, защото кръглите му очи се въртяха във всички направления.

— Сбогом! . . . — каза той най-сетне и улови почтената си брадичка с ръка. — След няколко часа съм в София. Сбогом, господа! . . .

Той се изправи за голямо облекчение на всички. Три чифта ботуши удариха токовете си, но никой не му пожела добър път. Фройлайн Петрашева излезе да го изпрати.

— Един от доброжелателите ѝ — каза Андерсон. — Тя има много, но този урежда работите с нотариуса. Мисля, че е почтен, като изключим бащинската му нежност...

Влизането на фройлайн Петрашева го смълча. Лицето ѝ запазваше все още част от предишната си неподвижност.

— Как ви се струва? — попита тя със слаба усмивка.

— Великолепен генерал — непочтително заяви Хиршфогел.

— Обаче той ме накара да осъзная народността си... Знаете, той дойде при мен няколко дни след смъртта на баща ми и ми говори за подвига му... Аз разбирах много слабо български тогава. Говореше ми на френски. Но почувствувах гордост, че папа е българин. Това бе странно усещане. Дотогава не съзнавах добре народността си, макар френските ми братовчеди да ме наричаха «la bulgare» винаги, когато имаха да ме упрекнат за нещо.

Тя се замисли. Бенц откри, че паузите бяха навик у нея. Тя говореше бързо, живо и после изведнъж млъкваше, като че убита от някаква мисъл.

— Вие говорехте за гробницата на султаните, фройлайн — напомни Бенц учтиво.

Тя го погледна със слаба усмивка и малко учудено:

— Бях се забравила!... Но аз повтарям пред тях едни и същи неща, знаете...

Тя посочи Андерсон и Хиршфогел.

— И винаги с чудесен усет към романтичното! — възторжено заяви Андерсон.

Тя му отправи черния блясък на очите си, полуусмивката и като че признателна за съществуването му.

— Романтичното... Но то е у вас!

И после към Бенц:

— Уверявам ви, този човек е поет. Влага романтика дори в моя живот. Хора като него одухотворяват всичко. Добър приятел за едно момиче с живот като моя...

VI

Андерсон и Хиршфогел се хранеха във военния клуб на същата ъглова, отдалечена и затулена от погледите маса, на която завариха Бенц първата вечер. Бенц се

хранеше с тях. Онова, което го смущаваше и го караше да се чувства като субект на някакъв заговор, бе неизменната им вежливост. Те го посрещаха с доволните си погледи, с любезните си усмивки (дори Хиршфогел се усмихваше понякога), със сърдечното си ръкуване, с тънкото изящество на салонни хора. Но всред всичко това Бенц изпитваше поразителното усещане за някаква преднамереност. Те имаха странния вид на хора, откъснати от всепоглещашия интерес на войната и съсредоточени в някакво неопределено, губещо се в постъпките на фройлайн Петрашева събитие. Бенц се оставяше да бъде воден от това усещане със спокойна самоувереност в силите си.

Те не четяха бюлетините на Главната квартира. Те дори не се развълнуваха, когато една вечер Бенц им съобщи телеграфната вест за падането на Ешвеге. Хиршфогел обаче забеляза, че фройлайн Петрашева го е виждала, и като че той факт имаше за тях по-голямо значение от загиването му.

— Познавала ли се е с Ешвеге? — попита Бенц.

— Не — каза Андерсон. — Тя го е виждала само отдалеч. Някой ѝ го посочил. На един парад, струва ми се... Тънкият рус и нежен Ешвеге нямал нищо героично във външността си. Дори гърдите му били без ордени. Това било всичко. Никому неизвестният Райхерт я поразил много повече.

Андерсоновият поглед срещна този на Хиршфогел и Бенц долови по-ясно от всеки друг път тайнствения им съюз. Хиршфогел веднага прие вид на по-малко осведомен и каза със съжаление:

— Не съм го виждал.

— Тя открила у Райхерт тъкмо обратното на онова, което виждала всеки ден около себе си.

— И тя го е обичала? — попита Бенц със странно предусещане.

Андерсон не се изненада, но очите му се спряха изпитателно върху Бенц. Лицето на последния изрази много ловко спокоен интерес. Неусетно Бенц усвояваше съвършенството, с което сътрапезниците му изразяваха или прикриваха чувствата си.

— Не зная — каза Андерсон. — Райхерт изглеждаше груб, безогледен и жесток, но всъщност беше чувствителен и безволен. Жените го обичаха, защото ги скан-

дализираше. Той я бе зашеметил, по-скоро. . . Състоянието, в което изпаднала, било. . . Аз ще си послужа с неяния израз; тя употреби думата «gut» и се нарече животно. Трябва да знаете, че една година преди това живееше като калугерка. Аз не преувеличавам. Между посещенията у някакви роднини и вечерната разходка с гувернантката си, Клаудиус, брат ѝ и аз бяхме единствените мъже, които виждаше.

— Тя била на шестнадесет години тогава — поясни Хиршфогел с бързо святване на очите си.

— И със сини кръгове под очите. Тя беше анемична, тънка и неаклиматизирана. Приличаше на ефирно създание и когато подаваше ръката си за сбогом, човек се съмняваше дали ще почувствува докосването ѝ.

— Кой се съмняваше? — попита Хиршфогел и като че за миг излезе от своята условност.

— Аз — каза Андерсон, — но понякога и Клаудиус, който пълнеше клетия ѝ мозък с теориите си за аристокрацията. Защото тя разбираше и може би преценяваше. И все пак аз не мога да си представя човек по-измамен в илюзиите си от Клаудиус. . .

— Тя му отмъстила! — каза Хиршфогел.

— Несъзнателно. Можете да си представите впечатлението, което произвел върху нея мрачният и свиреп Райхерт. Тя била влязла вече в обществото, но нямала никаква представа за хората, които могла да срещне. Това се случило на някакъв благотворителен бал. От всички летци, които присъствували на бала, Райхерт бил най-неизвестният. Но една приятелка все пак ѝ го посочила. Фройлайн Петрашева благоволила да го погледне — няма да кажа презрително. Макар да разговарял с една млада, красива и високопоставена дама, Райхерт нямал вид на поласкана суетност. Той дори изглеждал малко нещо отегчен. Фройлайн Петрашева продължила да продава усърдно рози от кошничката си. След малко тя го видяла да разговаря с Клаудиус и отишла при тях. Клаудиус ги запознал; той не могъл да не ги запознае въпреки лошите си предчувствия. Райхерт попитал дали розите, които продавала, имали свойството да пазят летците от падане. Клаудиус се усъмнил в това чудотворно качество, защото продавачката била наполовина съюзница, наполовина враг. Райхерт обаче взел една роза, като казал, че ще провери това след два дни на фронта.

Те си разменили по един учуден поглед. Мисля, че Райхерт не се втурнал веднага да я ухахва. След една седмица портретът му стоеше в колочите на «Аз знам всичко». Той бил награден с орден. Огдолу следвало описанието на въздушния бой, в който се проявил. От този ден собствено аз бях очевидец на събитията, които се развиваха по-нататък. Райхерт прекарваше отпуските си в София. Струва ми се, че от всичките му приключения това трябва да е било най-възвишеното. Аз не претендирам за никаква особена осведоменост, но знам положително, че е искал да се ожени за фройлайн Петрашева. Той произхождал от старо и благородно семейство. Клаудиус говореше за него с почит. Но Райхерт беше ужасен картоиграч. Само покерът и алкохолът го спасяваха от кошмарния призрак на аероплан в пламъци. Аз наистина не мога да си представя по-страшна смърт от тая. Една вечер излязох с него от Петрашеви. Той беше пил, но не много. Преди да се разделим, попитах го защо е пожелал да стане летец. «От суетност — каза той горчиво. — Една вечер видях в Карлсруе френетичните овации, които тълпата правеше на Рихтхофен. Реших да станам като Рихтхофен.» Като Рихтхофен! Не знам дали всъщност сега не предпочиташе да се търкаля в окопите. Но летците получават големи заплати, а жените ги заобикалят с ореол на величие. Суеверието му го правеше мрачен, а бедността — горделив. Той се държал надменно с всички и обиждал българските летци по най-груб начин. Но всички са единомдушни, че е дал доказателства за храброст. От гордост и с големи усилия впрочем. Аз ви казах, че съм чел писмата му до фройлайн Петрашева. В тях прозира ужасът, който изпитвал при всяко излитане срещу неприятеля, ужасът от първите изстрели на картечницата. После изпадал в някакво полусъзнание и се превръщал в хладнокръвен и жесток убиец. Той унищожавал противниците си немилостиво дори когато е могъл да пощади живота им. След свалянето на осмия неприятелски аероплан той станал страшилище за сектора. Апаратът му стоял готов да полети при първия телефонен знак. Най-после англичаните се видели принудени да извикат за него капитан Грийн. И сполучили. Колкото за любовта му, тя продължаваше да бъде фатална за него. През време на отпуските си, които прекарваше в София, той се показваше с фройлайн Петрашева навсякъде, по

всички модни места и при всички възможни обстоятелства. Райхерт беше само три години по-стар от нея. Но аз не мисля, че онова, що фройлайн Петрашева изпитваше към него, е било само физическо влечение въпреки уверенията й. . .

— Тя никога не лъже — замислено каза Хиршфогел и за първи път гласът му прозвуча без язвителност. — Ако тя е чувствувала нещо повече, щеше да се омъжи за него.

— Той наистина искаше това, но получи отказ и замина за фронта. Една богата жена можеше да го спаси от униженията на безпаричието. Животът му станал още по-разнебитен. Комарджийските дългове растели непрестанно. Борбата между страха и желанието да се прояви, завистта, вечното превъзходство на Ешвеге разстроили нервите му съвършено. В писмата си до фройлайн Петрашева всред поток от любовни думи и проклетия той я наричаше сладък убиец. По това време английските летци го предизвиквали отчаяно. Той почнал да проявява признаци на страх и колебание. Няколко пъти изоставял срамно двуместниците, които трябвало да охранява. Най-после, изтерзан и унизен, се хвърлил безразсъдно с повредена картечница срещу капитан Грийн. Няколко дни преди това не е бил на себе си. Разговарях с механиците от аеродрума, които ми потвърдиха същото. Любавта е един вид лудост! . .

— Но не и за нея — бързо каза Хиршфогел.

Андерсон глътна последната хапка от десерта си с поглед, устремен в Бенц:

— Положителен съм, че приключението остави у нея угризение.

— И вие вярвате в това? — почти извика Хиршфогел.

Андерсон остана извънредно спокоен.

— Вие не вярвате ли? — попита той.

— Нито за миг — твърдо каза Хиршфогел.

Бенц забеляза върху лицето на Хиршфогел първите тръпки на приближаващата треска.

VII

Следващите дни бяха тихи, слънчеви и удивително топли. Есента умираше всред тръпки на сладостна тъга и разбити надежди за мир. Морното спокойствие на въз-

духа се нарушаваше от далечното тракане на учебни картечници или случайното избръмчаване на аероплани, прелитащи над града като ангели на разрушението, окъпани в блясък и синевина. От казармата долитаха звукове на хармоники и тъжни селски песни, в които трептеше страстен копнеж към далечни, оставени села, към очакващи жени и обречени девойки. Думите им отекваха прости и трогателни. А над всичко висеше тъмносиният балдахин на небето, усмихнат и безоблачен, като че под него нямаше ни смърт, ни глад, ни отчаяние.

Тъжната прелест на тая българска есен насищаше душата на Бенц с остро, сладостно и някак жестоко вълнение. Образът на Елена му се разкриваше всред ясното усещане, че тя е преситена, уморена и може би разочарована от живота си. О, да! . . . Защото тя искаше да се превърне в пепел всред всичките видове блясък и ласкателства, които я заобикаляха. Той усвои навика да прекарва късата си следобедна почивка у Петрашеви. През тия празни, бърбиви и отпуснати часове Бенц свикна да я вижда във всички форми на нейното многообразие — възбудена, безразлична, сериозна или лудешки безгрижна. Бързината, с която идваха във все по-близък контакт помежду си, бе удивителна. Бенц се отдаваше на тая нарастваща близост със смътна неувереност в щастието си, с една напрегнатост, която бе мъчителна и все пак сладостна, за да бъде предпочетена пред загубения мир на миналото. Но дори самата безнадеждност можеше ли да прибави или отнеме нещо от любовта му?

Един златист октомврийски следобед Бенц излезе от болницата и по тесните безлюдни улички, напоени с дъх на съхнещ тютюн, тръгна към Петрашеви. Тишината в тази, тъй да се каже, аристократична част на града бе удивителна. Човек чуваше само притъпения звук на стъпките си и шумоленето на тютюневите низи, окачени по фасадите на къщите. Това шумолене бе странно и не приличаше на триенето, което издават листата на дърветата, раздвижени от вятъра. В него имаше нещо хрипящо и тъжно.

Бенц вървеше с бавни, отмерени стъпки, но тази външна уравновесеност, като пречеше на възбудата му да намери отдушник в по-бързи движения, само усилваше вълнението му. Той стигна желязната, черно боядисана врата и улови дръжката, готов да чуе раздиращия шум

на резетата ѝ. Те изскърцаха-толкова силно, колкото очакваше, дори по-пронизително. Лицето на къщата и безвкусното архитектурно украшение над главния вход — барелеф от кръстосани саби, пушки и знамена — се изпречиха пред очите му с внезапна яркост, осветени от червените лъчи на ниското слънце.

Отвори му едрата и пълна левантинска слугиня. Мургавото ѝ лице не се съживи от никакво учудване, когато видя Бенц. Тя само посочи градината и произнесе на френски:

— *Mademoiselle est là-bas!*

Фройлайн Петрашева и Хиршфогел наистина седяха в градината върху дълги, платнени столове, с неизбежната цигарена кутия до тях, захвърлена на тревата.

— Как!... Вие ли сте! — извика тя и радостно скочи да посрещне Бенц.

Тя бе в лека кремава рокля — рокля за тенис или разходка в полето. Устремът ѝ заля сетивата му с вълна от цъфтяща красота и благоухание на ориганов парфюм. Лицето ѝ, свършено в юношеската чистота на линиите си, запазваше познатия твърд, диамантов блясък. Бенц я сравни с великолепно бяла роза. Той направи сравнението в мисълта си, възторжено, всред чудесното усещане от докосването на ръката ѝ, която му подаде, и седна срещу нея доста учуден от липсата на Андерсон. Хиршфогел побърза да обясни: Андерсон заминал за София. И някак неопределено той добави, че било предстоящо и неговото заминаване.

— А вие? — попита Бенц фройлайн Петрашева. — Вие какво ще правите?

— Ще остана тук — каза тя.

Черните ѝ очи го погледнаха изпитателно. Тя долови недоумението му и заяви полусериозно:

— Ей тъй! Ще остана тук. Аз съм болна, не виждате ли?

— Медицината ще ви спаси — намеси се Хиршфогел.

Погледът му, отправен към фройлайн Петрашева, бе настойчив и подигравателен. По заядливия тон на гласа му Бенц заключи, че преди да дойде, двамата са се карали.

— Можете ли да ме спасите? — обърна се тя към Бенц.

— От шо? — попита Бенц неразбиращ.

— От един ужас — произнесе тя с мрачна определеност. — То е по-скоро лъжлив срам, непобедимо малодушие или самата съдба. Зависи от преценката. Но аз не знам дали и вие не преценявате като него!

Тя посочи Хиршфогел. Последният изглеждаше напълно отдалечен в мислите си. Отговорът му обаче издаде вниманието, с което слушаше фройлайн Петрашева.

— Вие ще го накарате да избяга — каза той ниско и се разсмя.

— Да — каза тя и в гласа ѝ трепна съжаление. После се обърна към Бенц: — Това трябваше да стане отдавна. Наистина не ви ли обзема понякога желанието да се махнете от мен, от този, от всичко, което чувате наоколо?

— «Този» няма никаква вина, струва ми се — забеляза Хиршфогел, сочейки с пръст към себе си.

— Никаква — съгласи се тя с колебание. — Но защо бяхте толкова зъл преди малко? Вие презирате жените, поручик Хиршфогел, но всъщност не презирате ли само мене?

— Всички жени са еднакви — каза Хиршфогел неопределено.

— Еднакви?... О, никого не съм измамил, струва ми се.

Хиршфогел изпусна дима от цигарата си, без да го глътне, и лицето му се сгърчи. Фройлайн Петрашева го бе ударила жестоко по болното място.

— Не мамите ли понякога себе си? — попита той дрезгаво.

— Може би — произнесе тя. — Но в такъв случай последствията падат върху мен.

— Това е недостатъчно да ви оправдае — каза Хиршфогел поучително.

После се изправи внезапно и като се извини с превъзходна вежливост, повлече оръфания си шинел към стълбите на главния вход.

Фройлайн Петрашева проследи мълчаливо високата му фигура. Тя изглеждаше уморена и сякаш разбита, както винаги след всеки разговор с него.

— Този човек е морален самоубиец — произнесе тя всред мълчанието, в което ги остави Хиршфогел. — Можех да му простя, ако това, което го караше да тича след мен, бе някаква страст. Нищо подобно!... Той върви по

петите ми като призрак, за-да се киска зловещо. Позна- вате смеха му. . . Но аз не съм развалина като него. Не! . . .

— У него има лоша и разрушителна гордост — каза Бенц снисходително.

— И само това! — извика тя. Гласът ѝ се повиши ожесточено. — Но не за да удави някакво възвишено или долно чувство: Гордостта е човешко качество, обаче, струва ми се, Хиршфогел е само сянка на човек. Неговата чудовищна надменност ме дразнеше постоянно. Почнах да губя самообладание. Струваше ми се, че бих дала всичко да го видя унижен или безпомощен пред коя да е жена. Една вечер изпитах желание да почна лоша игра и му направих същинско любовно признание. Боже мой, това беше безразсъдно и все пак го направих! . . . Но той не повярва, не пожела да повярва или просто повярва, отблъсквайки признанието ми. Мисля, че последното бе най-вярно. В очите му светеше ужасно злорадство. Той каза: «Знам, че сте проникателна, и не мога да разбера защо рискувахте тъй глупаво гордостта си!» «Вие сте проникателен! . . . — извиках обезумяла и като го улових за раменете, почнах да крещя: — Аз се преструвах, разбирате ли, аз се преструвах!» Той се освободи от ръцете ми и каза спокойно: «Тсва няма никакво значение.» Погледът му излъчваше убийствено доволство. В гнева си бях скъсала пагона му и веднага ми дойде на ум, че моят гняв доказваше всъщност тъкмо обратното на онова, що крещях. Строполих са изнемощяла върху един стол. Той има достатъчно човештина да ми налее чаша вермут и да я поднесе към устните ми с презрителна вежливост и с думите: «Благоволете да не правите сцени!» «Лъжех — казах отчаяно още веднъж. — Но това е все едно.» «Да, все едно е» — повтори той почти нежно, задето му бях дала възможност да злорадствува над унижението ми. «Поканих само вас тази вечер — продължих обхваната от отчаяната решителност, с която изведнъж бях решила да действувам докрай. — Не ще ли се възползвате? Всички жени са еднакви за вас.» «О, да! . . . — съгласи се той любезно. — Но все пак съществува въпрос на вкус.» Той се усмихваше с вежливо безразличие, умъртвявайки ме напълно с погледа си. В тоя миг почувствувах, че той вярваше в признанието ми. Почувствувах неизпазимо презрение към себе си. Почнах да треперя.

Исках да кажа нещо жестоко, нещо, което да се забие в раната на миналото му, но не намирах думи. Помолих го със знак да си върви. После изпаднах в нервна криза, която продължи през цялата нощ. Исках да го убия, представяте ли си? . . . Но като нямах възможност да направя това, въобразявах си го в болницата разкъсан, обезобразен и увит в кървави бинтове. Виждах съм такива ранени. И все пак изпитвах някакво затаено възхищение от него. Съзнавах, че ако изчезнеше от средата ми, ще съжалявам за неподобния му характер. Разправяли са ми, че съм била съблазнителна! . . . Чунали ли сте по-голяма глупост от тая!

Тя се разсмя. Смехът ѝ бе остър и висок. Тя се наведе изведнъж, за да вземе цигара от кутията върху тревата, като хвърли зъл поглед към направлението, в което се отдалечи Хиршфогел. После запали цигарата си от Бенцовата. Докато тя правеше това, Бенц се съвзе от вцепенението, в което бе изпаднал, докато я слушаше.

— Хиршфогел ме бе замаял с постъпката си — продължи тя с равен глас и преходът в него на предишния ѝ тон бе удивителен. — Но това не бе любов! . . . Не! Тряб- ва да повярвате. Може би се учудвате, че ви разказвам тия неща. Във всичко, което ви говоря, в целия епизод на нашето запознаване въобще има нещо тъмно, нали? . . .

Бенц каза твърдо, че без съмнение това е отчасти така. Той се бе съвзел с огромно усилие, с усещането, че състоянието, в което се намираше, бе някак унижително и безпомощно. Последните и уморени от деня лъчи на слънцето заливаха лицето на фройлайн Петрашева с оранжева светлина, придавайки му нещо ярко и проникващо.

— Нали! — повтори тя, сякаш учудена от внезапно високия тон, с който Бенц отговори. — Човек би казал, че се измъчвам от угризения и правя всичко възможно да се отърва от тях. Всъщност това е самата истина. Но не бива да мислите, че аз съм нещо съвсем лошо. Хиршфогел винаги съгъстява боите. . .

— Хиршфогел! . . . — произнесе Бенц учудено.

Той искаше да попита защо фройлайн Петрашева свързва името на Хиршфогел с всичко лошо, що можеше да чуе за нея.

— Да, Хиршфогел. . . — каза тя бързо. — Преди да дойдете, той ми призна, че му ставало жално, когато гле-

дал как безсъвестно съм използвала добрината ви. Но нашият заговор плаши ли ви?

Нейният поглед, пронизващ и черен, се спря изпитателно върху Бенц и като изпълни сърцето му със сладък трепет, го накара да забрави всичко, що бе разказала преди малко за играта си с Хиршфогел. Фатална сила на мигновената съблазън, която винаги ни примирява с миналото на жените, които обичаме.

— Бихте се учудили, ако знаехте колко малко мисля за него — произнесе Бенц развълнувано, — искам да кажа, за неизвестността по отношение на себе си. Не ще забравя наистина първата вечер, когато ви видях: лунната, мрачното лице на Хиршфогел, ужасната му противоположност с Андерсон и всичко, що чух за вас. Вие имате вид на съзаклятници.

— И вие бяхте жертвата. Но за какво мислехте?

— Защо ме питате? — възропта Бенц неохотно. — Не е ли достатъчно да знаете, че бях забравил себе си?

— Не! — извика тя разпалено.

— Добре, ще ви кажа — произнесе Бенц със затаен дъх. — Мислех за вас. Цялата вечер и много дни след това.

Стори му се, че думите му не ѝ направиха никакво впечатление. Фройлайн Петрашева ги посрещна с безстрастна усмивка. Но те не отскочиха, тъй да се каже, за да паднат отново върху Бенц с тежестта на съжалението, че ги е произнесъл. Мълчанието ѝ накара сърцето му да забие с луда сила.

— Наистина!... — каза тя след малко.

Паузата, която настъпи, се стори на Бенц цяла вечност. Лицето ѝ, извърнато към него, запазваше оная чаровна усмивка, която му придаваше нещо безсмъртно, красиво и гибелно, като идеално понятие за женственост, което се отделяше от личността ѝ и наподобяваше лицата на жени в тъжни повести за любов и смърт — жени, които се раждат, за да бъдат обожавани, ревнувани и убивани.

— И вие идвахте заради мен! — каза тя внезапно с игрив и много ясен глас. — Защото аз исках това! Защото ме обичахте, нали!...

Бенц кимна с глава мълчаливо, като хипнотизиран всред някакво мрачно опиянение от начина, по който тя изтръгна признанието му.

— Това има ли някакво значение за вас? — попита той най-после.

— Да, голямо — каза тя. — Знаете, че съм сгодена.

— Зная — повтори Бенц по-високо, отколкото искаше. — Но няма нужда да се измъчвате от угризения. Състраданието ви е трогателно, макар да бе по-разумно, ако не го проявявахте.

Тя не отговори. В очите ѝ, устремени в Бенц и златисточерни под светлините на залеза, блестеше нещо сладостно и страшно, каращо човека да мисли за тайната на битието със същото чувство на ужас и потреперване, което би изпитал в някоя ясна нощ, гледайки звездите.

Изведнъж Бенц се почувствува смазан и неопределимо разстроен. Самото присъствие на фройлайн Петрашева в градината му се стори извънредно мъчително. Искаше да се махне оттук, да остане сам. И макар да съзнаваше, че това щеше да го облекчи, нямаше сила да отвърне погледа си от нея. Той я гледаше тъжно, почти умолително. Златистите отражения в зениците ѝ изчезваха бавно с последните светлини на угасващия ден.

Вечерният здрач се бе свършено сгъстил, когато Бенц почувствува нужда да стане и да си върви. Той се изправи с огромно усилие, почти омаломощен от движението, което направи. То изчерпа силите му напълно, сякаш бе станал с някакъв грамаден товар върху плещите си.

— Трябва да вървя — каза той глухо. — Дежурен съм в болницата.

Това бе вярно.

— Толкова рано!... — произнесе тя със странен, уморен глас.

— Трябва — повтори Бенц, давайки си твърде обикновен вид всред отчаянието, което разкъсваше гърдите му.

— Не бързайте — помоли тя със същия отпаднал глас.

Бенц доби впечатлението, че тя е изнурена сякаш по същия начин, по който бе и той. Самото ѝ положение върху стола изразяваше много добре това състояние. Двете ѝ ръце висяха безпомощно отстрани на тялото, давайки на цялата ѝ личност крайно отпуснат вид. Бенц се постара да каже едно досущ обикновено «довиждане»

и тръгна към изхода на градината. О, колко близо бе той до спасението си! . . . Но всичко в тия дни бе против оная разумна сила, която искаше да го спаси. Внезапно Бенц съзна, че фройлайн Петрашева бе тръгнала с него. Почувствува провирането на ръката ѝ под мишницата си. Обзе го мигновено желание да я блъсне далеч от себе си, но това разумно пробуждане на волята, измамливо поради краткостта си и неспособно да го върне назад, се удави в безкрайната сладост на докосването ѝ. Следващия миг той стискаше пръстите на ръката ѝ с отчаяното и безвъзвратно решение да върви — не усещаше ли с прозрението на ясновидец — по гибелния път на любовта си. Крачките им неусетно ставаха по-малки и рамото ѝ все по-силно се притискаше до неговото. Онова, що съзнаваше, бе меката трева, по която вървяха, и ужасната близост на тялото ѝ. Друго, много по-слабо и някак успокоително усещане бе това, що идеше от тишината на съгъстения здрач. Бенц почувствува облекчение, когато ръката ѝ се раздвижи и сякаш направи усилие да се измъкне изпод неговата. Освободи я инстинктивно. Но вместо да се издърпа, ръката на фройлайн Петрашева се плъзна около кръста му, без да прекъсва сладкия ужас на докосването си. Бенц улесни движението, като повдигна своята ръка и я сложи върху другото ѝ рамо. Направи го машинално. След това двамата се спряха и в същия миг, подчинявайки се на някаква мощна сила, която направляваше движенията му, Бенц привлече Елена към себе си. Известно време той се бори с мисълта, че някой можеше да ги види, после — с яркия блясък на карбидната лампа, който идваше от прозореца на Хиршфогеловата стая. Тоя блясък пронизваше очите му до момента, в който топлата влага на устните ѝ го накара да ги затвори. Бенц загуби представа за всичко, що ставаше около него. Само ускореното и дълбоко дишане на Еленините гърди разделяше блаженството му на кратки мигове, сливащи се неумолимо с вечността. Той изпитваше усещане за безкрайна тишина в себе си и около себе си, наситена с тънко благоухание на ориган; и в тая тишина замря последното движение на мисълта му.

Пронизващото отваряне на пътната врата го върна отново към действителността. Той усети върху гърдите си лекия натиск на ръцете ѝ, които правеха усилие да го отблъснат. Освободи я веднага и се почувствува заше-

метен, сякаш бе паднал от огромна височина. Карбидната лампа от прозореца на Хиршфогел блесна отново в очите му.

— Това е лудост! — прошепна тя, като оправи косата си.

— Съжалявате ли? — попита Бенц мрачно. — Не се бойте! Рано е да се страхувате от угризения.

— Защо дойдохте тук? — попита тя уплашено. Гласът ѝ трепереше.

— О, не зная! . . . — отговори той иронично. — Може би от шарлатанство. Сега трябва да се махна, нали?

— Махнете се! — каза тя шепнешком, потискайки някакво отчаяно вълнение, и сложи ръцете си върху пагоните му. — Махнете се от мене, от тая къща, от всичко, което е недостойно за вас.

— А! . . . — възкликна Бенц. — Недостойно? За живота си ли говорите? Но любовната игра е стара като света и, струва ми се, винаги сте я обичали. Защо бягате сега от нея? И защо избирате пътя на себеунижението? Гризене на съвестта може би. Признахте, че сама сте искали да идвам. Просташка чувствителност, недостойна за личността ви. Върнете се в София при блестящите си флиртове, при ексцентричните си приятелства. Само тя може да задоволи сложния ви вкус, странната ви наклонност към жестоки експерименти. Или всичко това ви омръзна, та потърсихте любовно развлечение тук?

— Любовно развлечение! . . . — произнесе тя унесено. — О, драги ми! Любовното развлечение е просто и искрено чувство! То би спасило от мъка и двама ни.

— Само вас! — избухна Бенц гневно. — То отговаря на прищевките ви, но не се съгласува с амбициите ви. Ще го стъпчете веднага в краката си. . .

Чуха се стъпки на човек, който минаваше зад чимшировата стена на градината, много близо до тях, и те накараха Бенц да млъкне. Наоколо бе съвършено тъмно. Стори му се, че бе слугинята. Хиршфогел не можеше да върви тъй бодро. Но който и да бе она, що можеше да ги чуе, Бенц не искаше да прави страданието си достояние другиму. Нито дори на фройлайн Петрашева повече. Под далечната светлина на Хиршфогеловата лампа той видя лицето ѝ с разкривени черти, измокрено от сълзи.

Тя плачеше. Бенц я остави в тъмнината и като прегазил безжалостно лехите с шибой и карамфили, излезе от

градината. Той видя веднага до стълбите на главния вход силуета на човека, който бе минал зад чимширите. Непознатият се спря с очевидното намерение да види Бенц. Бенц мина покрай него. По австро-унгарската фуражка на главата му, по монокъла, който лъщеше под нея, по съвършената елегантност на униформата му Бенц предусети веднага, че това бе капитан фон Харсфелд. Бе той. Не можеше да бъде друг. Колебанието на Бенц премина в пълна сигурност и в същия миг почувствува мрачно доволство от себе си.

Бенц мина покрай капитан фон Харсфелд, без да отдаде чест.

VIII

Тая вечер Бенц беше дежурен в болницата и прекара нощта с неизути ботуши, изтегнат върху походното легло, разбит, но опиянен от сълзите, които бе предизвикал. Струваше му се, че тук можеше да свърши всичко. Ако някога бе съзнавал възможността да се спаси, това беше в часовете на тая нощ, в ожесточението на думите, които бе произнесъл и които продължаваше да повтаря в мисълта си. Но дали това не бе самоизмама? Той познаваше безнадеждните морфинисти, които до последния момент твърдяха, че са запазили волята си, но отхвърляха съзнателно възможността да се спасят чрез нея. Той бе като тях. Любовният ужас е сладък и опияняващ, но той има качествата на всеки друг ужас. Той разяждаше, сломяваше неумолимо волята му. И все пак между двете възможности — да не бе срещал Елена в живота си и състоянието, в което се намираше сега — Бенц предпочиташе втората. Дори по-късно той искаше да преживее още веднъж мъчителната напрегнатост на тия дни, наситени с възторзи и съмнения, с усещането на щастие, което бе непостижимо, на сенки, които никоя светлина не можеше да разпръсне.

Тая нощ Бенц реши да не ходи повече у Петрашеви. Но имаше ли сила да забрави Елена? Не мислеше за това. Бунтът на гордостта е тъй заслепителен, както любовта или омразата. Бенцовият път вървеше между две бездни — между отровното блаженство да притежава Елена

и непоносимата възможност да живее без нея. Нищо не можеше да измени тоя път. Нито дори заминаването на Елена за София!

През всичкото време, докато се развиваха тия събития, Бенц усещаше някакво сурово съчувствие от страна на Хиршфогел. Той не можеше да си обясни другояче постъпката му, внезапното и грубо разкриване на една тайна, която изведнъж обясни странното държане на всички досега.

Един следобед Хиршфогел намери Бенц в болницата и го попита вежливо желае ли да вземе участие в покера, който организираше тая вечер у Петрашеви.

— Къщата е на мое разположение — обясни Хиршфогел. — Фройлайн Петрашева и капитан фон Харсфелд отпътуваха тая сутрин за София.

Ревност ли почувствува Бенц? От всички губелни сили, които определяха постъпката му, ревността към Елена стоеше винаги на последно място. Някакво тъжно примирение бе завладяло душата му. Бенц изказа удивлението си, че заминаването на фройлайн Петрашева е могло да стане тъй неочаквано. После попита кои ще бъдат партньорите им и научи, че това са двама германски офицери, минаващи през града на път за щаба на Шолц. Беше му все едно да каже «да» или «не». Предпочете първото, като мислеше, че страданието му е достатъчно пълно, за да се прибави нещо ново към него. И после — горчиво любопитство — нямаше ли да научи как бе прекарала Елена последните дни?

Хиршфогел допълни:

— Ние ще играем покер само един час. После ще останем двамата и можем да побъбрем пред бутилка вермут. Моите познати заминават с вечерния влак.

Познатите на Хиршфогел (всъщност те бяха познати на Андерсон и на Петрашеви) се оказаха двама драгунски подпоручици с оперетна външност. Те бяха тънки, руси, добре възпитани младежи. Нямаше нужда да се отгатва, че са били много пъти в компанията на Елена. Онова, което направи Бенц още по-тъжен, бе тяхната жизнерадост. От юношеските им лица, от изящните им напарфюмирани униформи лъхаше безгрижие и кукленска съблазън. Дрипи на суетността, златен прах, изсипан в кър-

вавите локви на войната — ето при какво се бе върнала Елена в София.

Бенц играеше разсеяно, но печелеше. Въпреки загубите си (двамата предложиха безсмислено високи чипове) възпитаните познати на Хиршфогел джентълменски прекъснаха играта точно след един час. Бенц хвърли картите с облекчение. Бе спечелил над 300 марки, а Хиршфогел — много повече. Драгунските подпоручици се издължиха напълно и голямо бе удоволствието им да подчертаят, че могат да направят това веднага. След това си отидоха. Бенц не ги видя повече. Те изчезнаха от хоризонта на живота му безследно, като толкова други хора, свързани със събитията от това време.

— Предполагам, че покерът бе доста безразличен за вас — каза Хиршфогел след излизането им.

— Да — призна Бенц. — Усещах се малко чужд в компанията на тия младежи. Доколкото можах да разбера, те са от софийската компания на фройлайн Петрашева. Споменаха няколко пъти името ѝ.

— От проста суетност — каза Хиршфогел и наля в Бенцовата чаша вермут. — Те са от глутницата, която се върти около нея. Всеки от тях би умрял от щастие, ако можеше да се нарече неин любовник. Но тя ги разгонва, когато пожелае. Едно бедно и порядъчно момиче не би могло да си позволи този лукс.

— Порядъчно? — попита Бенц с вежлив упрек.

— Да, порядъчно. Никога не съм твърдял, че фройлайн Петрашева е порядъчно момиче. Не съм казвал обаче, че тя е проста или глупава например. Тия палячовци в униформа я интересуват не повече от оловните войници, с които е играла в детинството си.

Бенц повдигна рамене безразлично и изпи вермута си. Внезапно почувствува, че алкохолът бе почнал да му действа. Хиршфогел извади от бюфета нова бутилка и продължи:

— Нейната интелигентност я спасява от възможността да попадне в ръцете на кой да е глупав мъж. Това не ѝ пречи обаче да тича бясно по най-просташки удоволствия. С Райхерт. . .

— Глупав ли беше Райхерт? — попита Бенц.

Хиршфогел отвори бутилката по най-бохемски начин, с юмручен удар в дъното, и отново му наля вермут.

Бенц пресметна, че това бе петата или шестата чаша. Изпи я на един дъх.

— Никак! — каза Хиршфогел. — Искам да кажа, поправи се после. Само глупците не отмъщават, а Райхерт отмъсти.

— Отмъсти! — произнесе Бенц презрително. — Как?

Той бе с убеждението, че ще чуе от устата на Хиршфогел някоя нова, извънредна глупост по адрес на Елена.

— Ей тъй! — каза Хиршфогел, раздразнен от тона му, и направи неприличен знак с пръсти. — Фройлайн Петрашева забременя.

Алкохолът бе размътил мислите на Бенц, но стори му се, че изтрезнява мигновено. Почувствува внезапна, мъчителна, непоносима тишина, после уплаха. Стори му се, че положението, в което седеше на стола, бе много неудобно и трябваше да се промени. Промени го с неимоверно усилие, с усещането, че спасява тялото си от някаква опасност — от нещо, което с огромен трясък се сгромоляса до него, но не успя да го засегне. И въпреки усещането, че е жив, продължаваше да седи неподвижно, слисан и немислещ, сякаш цялото му съзнание бе сведено мигновено до най-прости зрителни усещания. Виждаше само ленената покривка на масата, чашата си с вермут и куп разноцветни жетони, безсмислено разпилени около нея. Това бе всичко, що съзнаваше. Той бе изпаднал в някакво нравствено сътресение, чийто израз бе пълната неподвижност на личността му. И всред тая неподвижност, всред мъртвешката тишина, която го заобикаляше, той съзна внезапно, че чашата му бе пълна с вермут. Нищо не бе по-ободрително в тоя момент от мисълта да я изпи. Самата възможност да извърши действието бе импулсът, който възстанови движението на мисълта му. Той изпи чашата наведнъж и в същия миг забеляза, че Хиршфогел го наблюдаваше. Въпреки това не почувствува смущение, а, напротив, осени го спасителната самоувереност на алкохола. Каза си, че Хиршфогел не бе в състояние да забележи нищо, и като победи силата на вълнението, изсмя се високо:

— А! И абортира! . . Ха-ха-ха! . .

Смехът му бе циничен и го накара да почувствува неизразима болка от думите си.

Лицето на Хиршфогел стана по-изопнато, отколкото бе.

— Не — каза Хиршфогел. — Аборта ще извършите вие!

Бенц имà достатъчно самообладание да не скочи от стола си и да не извика с-всичка сила: «Вие сте луд!» Всъщност това едва ли щеше да има някакъв ефект върху Хиршфогел. Нищо не можеше да се сравни с угнетяващото убеждение, че тоя човек ще остане пред вика му неподвижен като мумия. Бенц се съгласи яростно в себе си, че думите, които чу, бяха единствената цел на Хиршфогеловата покана тая вечер. Това бе вярно. Мисълта на Бенц потече изведнъж с луда бързина и като оставяше зад себе си хаоса на смайването, възвърна го към някаква ужасна яснота. В паметта му изникна върволицата от събития, които бе преживял през последните две седмици. Спомни си малко изкуственото запознаване в полето, лунната нощ на верандата, безкрайните и преднамерени разговори между Хиршфогел и Андерсон върху чудния живот на фройлайн Петрашева. Спомни си неяния ужас, който я измъчваше. И всичко това изпъкваше в съзнанието му с отвратителна яснота. Разбра най-после защо се интересуваха дали е хирург; разбра защо го търсеха толкова настойчиво; разбра жестоката комедия на сближаването си с тях.

Бенц затвори очи и се отпусна сломен върху стола. Струваше му се, че потъва в бездна, в сред която бушуваха гневът и разочарованието му.

През всичкото време Хиршфогел го наблюдаваше, но Бенц не държеше сметка за това. Бенц се сети за присъствието му изведнъж, когато чу щракането на запалката, с която Хиршфогел палеше цигарата си. След това стана от стола и си наля вермут. Изпи няколко чаши мълчаливо и последователно.

Изведнъж Бенц се почувствува съвършено пиян. Мисълта му стана мътна, но всъщност това бе някакво облекчение. Обзе го непреодолимо желание да пие още, да пие до смърт, докато последната искра на съзнанието му угасне в сгъстения мрак на алкохола.

— Ще извършите ли аборта? — попита Хиршфогел с ужасно спокойствие.

Бенц искаше да извика едно отчаяно «да!», после да излезе от стаята и да хукне като луд из улиците. Остана закован и не продума нищо. Той не мислеше за моралната престъпност на това, що искаха от него, нито за санк-

циите на наказателния закон. Виждаше само отвратителния блясък на няколко грозни никелови инструмента. Това бе всичко.

— Много се страхувам — продължи Хиршфогел, след като почака известно време отговора му, — че това недостойно момиче е в състояние да причини по-голямо страдание на вас, отколкото на себе си. Струва ми се, че опасността е в чувствата, които изпитва към вас.

— У нея няма никакви чувства — пресече Бенц грубо.

— Няма ли?

Хиршфогел изглеждаше смаян във висша степен. После се намръщи недоверчиво:

— Много повече бих желал да сте уверен, че има, но че те са съвършено недостатъчни за вас.

— А защо се страхувате за мен? — попита Бенц предизвикателно. — Фройлайн Петрашева ли ви натовари да ми кажете това?

Бенц изпи още една чаша вермут. Хиршфогел го погледна критично.

— Казвам го аз — произнесе Хиршфогел натъртено и като че с убеждението, че има пред себе си напълно пиян човек.

Бенц почувствува нужда да реагира. Онова, що държеше все още цялостна нишката на мисълта му, бе постепенно засилващото се раздражение срещу Хиршфогел.

— А защо го казвате? — попита Бенц с тъпата упоритост на пиян човек.

— Мъчно ми е за вас — обясни Хиршфогел.

Бенц престана да различава отсенките на гласа му и не можеше да определи дали в него звучеше презрение, или снизходителност.

— Оставете ме на мира — каза Бенц грубо.

— Вие сте крайно наивна личност — продължи Хиршфогел с обидно съчувствие (което сега Бенц схвана ясно). — След няколко дни Андерсон или брат ѝ ще дойдат при вас да поискат услугата ви и нищо не може да ви спаси от опасното заблуждение, че правят това против волята ѝ. Тъй щеше да бъде, ако не ви бях предупредил. Разбирате ли ме?

Като че Бенц го разбираше. Но нищо в тоя час не можеше да изтръгне убеждението му, че целта на нейното заминаване бе да скрие тайната ѝ. А това не доказваше

ли срама от безчестието, за което тя мислеше, че ще отвори Бенц завинаги от нея? «Бедната Елена!» — мислеше си Бенц. Той почувствува плаха и тъжна увереност, че Елена го обичаше, че онова, което се изпречваше между двамата им, бе жестоко и наказание от Райхерт.

— Фройлайн Петрашева не пожела да узнае нищо — каза Бенц — и може би никога нямаше да узнае, ако не бяхте вие.

— Не пожела! — извика Хиршфогел. — Хайде де! Е, добре, щастие е тогава, че го узнахте от мен.

— Да, щастие е! — каза Бенц с тиха радост.

Той почувствува просветление. Осени го мисълта, че Хиршфогел му говореше, заслепен от ожесточението си към Елена, към жените изобщо, които бяха разбили живота му.

— Дето ви предупредих — продължи Хиршфогел, но този път без ирония. — Винаги ми е мъчно, когато някой честен мъж стане жертва на любовта си.

Няколко време той гледа Бенц неподвижно, после си наля вермут. Същото направи и Бенц. Бенц не знаеше какво да отговори или по-точно алкохолът му пречеше да потърси отговор. Той имаше само убеждението, че всичко, що чуваше от Хиршфогел, носеше отпечатък на предварително осъдена в мисълта му несправедливост. Той не отговори нищо и го остави да приказва.

— Слушайте! — каза Хиршфогел внезапно, като избърса червеникавите си мустаци след едно бързо изпиване на чашата, — само една любов е свършено недостатъчна за живота, който ѝ остава.

Бенц се попита дали и Хиршфогел не бе пиан. Бяха пили еднакво, но после си спомни, че Хиршфогел е поиздръжлив.

— Нека бъде тъй — каза Бенц уморено и затвори очи.

Високият смях на Хиршфогел го накара да ги отвори веднага. Бенц се уплаши да не е казал нещо безсмислено.

— Това е несъвместимо с гордостта ви — каза Хиршфогел.

В непоносимо гъстия тютюнев дим Бенц видя фигурата му, която се отдалечаваше към бюфета. Хиршфогел се върна след малко с нова бутилка, която отвори по познатия начин с юмрука си.

— Това е несъвместимо с гордостта ви — извика повторно Хиршфогел над главата му, като предполагаше, че Бенц не го е чул или разбрал.

Бенц употреби неимоверно усилие да схване смисъла на думите му и каза почти без да мисли, едно тъпо «разбира се». Хиршфогел напълни чашата му, която Бенц изпи незабавно. И двамата се усмихнаха идиотски един на друг.

— Е, какво ще правите тогава? — прогърмя гласът на Хиршфогел.

— Кога? — попита Бенц със затворени очи.

Бенц беше пиан, ужасно пиан. Още малко, и щеше да рухне върху масата или пода. Той бе взел решение да не отваря очите си. И все пак гласът на Хиршфогел го накара да ги отвори. Хиршфогел не викаше, а просто рече над ухото му:

— Когато хукне след друг мъж, а?...

От устата на Хиршфогел изскачаха слюнки. Бенц го блъсна по главата и по тоя начин го отдалечи от себе си. Но виковете на Хиршфогел не преставаха. Той искаше да знае какво ще прави Бенц, след като тая усойница, тая мръсна, подла жена разбиела живота му.

— Вие сте пиан! — извика Бенц възмутен, доколкото позволяваше собствената му трезвост.

И пак затвори очите си.

Хиршфогел почна да снове из стаята, говорейки не свързано всякакви глупости. После Бенц чу звън от счупена чаша и зъзнещо дишане. Той почувствува, че Хиршфогел стои пред него, и без да иска, го погледна.

Цялото тяло на Хиршфогел трепереше.

— Легнете си! — каза Бенц, без да мръдне.

Но Хиршфогел не искаше да чуе и като събра сили през мигновеното затишие, в което бе изпаднал, изрева диво:

— Няма ли да я убие, а?

Викът му бе ужасен и накара Бенц да скочи от стола веднага. Хиршфогел бе взел отнякъде и подмяташе във въздуха лъскавия си офицерски нож с назъбено острие, правейки това като същински фокусник.

— Убийте я тогава! — продължаваше той в изстъплението си. — Всяка подла жена, която мами един мъж, заслужава да бъде убита!... Ей така!

Посочи пак с ножа. После млъкна, но само за да пое-

ме дъха си. Веднага след това нов сърцераздирателен вик разкъса ушите на Бенц. Хиршфогел изрева:

— Както аз убих жена си!...

И отново почна да подмята ножа си заплашително, като с дивашки смях искаше да убеди Бенц, че всеки достоен мъж би отмъстил по същия начин на жена, която му изневерявала. Защото те (жените) не разбирали от прошка или великодушие.

— Постъпили сте отвратително — извика Бенц и повторно му каза да си легне, но това го възбуди още повече.

Хиршфогел кресна, колкото му глас държи:

— Та и вие ще убиете вашата фройлайн Петрашева!... Какво? Няма ли да я убиете? Страхливец!...

Жалката му фигура се кълчеше от смешни, налудничави движения. Изведнъж Бенц почувствува гняв и отвращение. Той издебна един момент и улови ножа с едната си ръка, а с другата нанесе жесток юмручен удар в бузата на Хиршфогел, който се сгромоляса на килима в безсъзнание. Бенц го отнесе веднага в стаята му. Хиршфогел едва дишаше, но все пак дишаше и това успокои Бенц. Цялото тяло на Хиршфогел гореше в огъня на треската и от време на време потреперваше. Бенц съобрази равнодушно, че припадъкът се дължеше на маларията, а не на алкохола. Но не почувствува срам от начина, по който го накара да млъкне. «Убиец на жена!...» Това му се виждаше подло, отвратително, Бенц зави Хиршфогел с шинела му и го остави да се гърчи в кошмарите си.

Пламъкът на карбидната лампа се бе превърнал в малко, синкаво езиче. Някакъв далечен часовник удари полунощ.

Бенц излезе от къщата, след като се увери, че животът на Хиршфогел е във всяка опасност. Нощният хлад му помогна да изтрезнее напълно. Бенц постепенно дойде на себе си и си даде сметка за положението.

Кое ги бе накарало да се спрат върху него? Бе свършено непознат чужденец, атом от германската армия, попаднал случайно в България. Бе хирург. Бе им се сторил достатъчно честен да запази една тайна. Но тия хора бяха забравили само едно: че Бенц не беше автомат,

че зад убеждението, което го караше да извърши с безумна готовност онова, що искаха от него, се криеше не чувство на отвлечена справедливост, а живото му и трептящо сърце. Единственото, що съзнаваше в този момент, бе желанието да помогне по-скоро на Елена. То се издигаше над моралния ужас, колебанието и гордостта. То го водеше като сляпа, но вдъхновена сила през хаоса на преживяното. То насочваше мисълта му, определяше постъпките му. Със силата на практичен разум и неотслабваща воля то преодоляваше мъчнотиите, намаляваше угризенията му.

Бенц реши да тръгне веднага за София. Всяка загубена минута му се струваше престъпно бездействие. Той се озова пред гаража на германското интендантство и доста грубо събуди дежурния подофицер. Понска да приготвят една от колите за сутринта. След това се отправи към квартирата си. Бенц живееше близо до военната болница, в къщата на един свещеник. Отвори му самият свещеник, облечен в избеляла антерия. Бенц се извини веднага, че го безпокои с късното си прибиране, но свещеникът вдигна високо газената лампа, която държеше в ръцете си, и каза:

— Вас чаках! Имате писмо.

Той закачи лампата в коридора и влезе с Бенц в стаята му. Дългата бяла брада му придаваше строг и съвременен бащински вид. Той измъкна от антерията си един обикновен син плик, като се взираше внимателно в Бенцовото лице.

— Остави го една млада жена — каза той с аскетично свиване на устните си. — Тя искаше да ви види, но тъй като не дойдохте на обед, седна и написа това писмо.

— Благодаря — каза Бенц и взе писмото.

Бенц не го разтвори веднага, а само го постави върху масата, очаквайки излизането на хазаина си. Но вместо да направи това, свещеникът се приближи до Бенц.

— Познавам тая жена — каза той строго. — Познавах и баща ѝ, най-славния генерал на нашата велика армия. Целувал е ръката ми. Но божията милост го прибра, за да не гледа безчестията на дъщеря си.

Той беше суров и прост български свещеник. Бенц знаеше, че той бе роден в робските години на отечеството си, бе преживял въстания, кланета и войни, през които бяха загинали синовете му. Но през всичко това той бе

оцелял като дъб всред бури. Едрата му библейска фигура внушаваше на Бенц огромно уважение. И все пак думите, които чу сега от него, го раздразниха.

— Грешна ли е тази жена? — попита Бенц иронично.

— Вие знаете по-добре — отговори свещеникът, като го погледна строго. — Струва ми се, че посещавате редовно къщата, в която бесува с любовниците си.

Бенц се приготви да възрази, но свещеникът го смълча с повелително движение на ръката си.

— Исках да ви кажа само това — продължи той: — не е за добро, щом тази блудна жена е тръгнала сама да ви търси.

Бенц си представи всичко, което свещеникът бе чул от мълвата за фройлайн Петрашева. Искаше да се изсмее, но веднага помисли за суровата му честност, за достойния му християнски живот. И най-после — свещеникът го обичаше. Бенц предпочете да го успокои, вместо да се разсърди.

— Отче — каза Бенц вежливо, — тая жена искаше да ѝ направя една малка услуга. Но понеже е заминала, едва ли ще я видя втори път.

— Страх ме е да не дойде — каза свещеникът с наивна проникателност. — Тя не е православна. Когато си отиваше, тя се престори на набожна и пожела да целуне ръката ми. После извади от чантата си пари и ме помоли да ги раздам на бедните. Но аз ѝ казах да ги даде в благотворителния комитет на дамите от града. Там дават парите си всички, които искат да блеснат като фарисеите. «Аз не съм фарисейка» — извика тя и почна да се смее като луда. След това хвърли в лицето ми парите и побягна навън. Истина ви казвам, в тая жена няма ни срам, ни вяра. Но никой грешник не бива да бъде отстъпен на дявола, преди да му посочим разкаянието.

Преди да излезе, той дойде още по-близо до Бенц и каза тихо, с почти суеверен ужас в гласа си:

— Тая жена е дявол с ангелско лице. Разправяли са ми, че пиела вино, докато падне в несвяст, а после мъжете се биели за нея. Пазете се!

— Отче — каза Бенц още веднъж снизходително, — благодаря ви за съвета и не се безпокойте повече за мен.

Свещеникът излезе с убеждението, че не бе употребил всички средства, за да спаси Бенц от дявола.

Веднага след излизането му Бенц разкъса плика. Върху един пожълтял лист хартия, даден от свещеника, фройлайн Петрашева бе написала без подпис и обръщение следните думи, които за втори път през тая нощ трябваше да разтърсят Бенц: «Не ме търсете повече. Моля ви с последния остатък от силите си.» Буквите бяха едри, нервно написани. Бенц прочете писмото още веднъж, после угаси лампата и си легна, питайки се трескаво: «Защо го е написала?» Пълният мрак в стаята му позволи да се съсредоточи. Той съзна, че ако бележката имаше някаква цел, последната трябваше да бъде свързана с онова, що бе научил вече от Хиршфогел. Елена искаше да изчезне от живота му. Бележката потвърждаваше решението ѝ да пожертвува една искрена страст, защото не вярваше на себе си. «Бедната Елена. . .» — мислеше си Бенц; тя знаеше, че е лекоумна и гибелна, та го предупреждаваше за себе си и дори искаше да го спаси! . . .

Бенц заспа призори — тежък и неравен сън, прекъсван от кошмарни пробуждания. Сънуваше Елена, заобиколена с отвратителни хирургически инструменти. После всичко се смесваше в някакъв хаос от жетони, бутилки, тютюнев дим и германски летци, които се смееха диво.

IX

Подофицерът от германското интендантство бе точен. Автомобилната сирена изтръгна Бенц от нездравия сън точно в седем часа. Преди да се отправи за гарата, Бенц каза на шофьора да го закара у Петрашеви. Искаше да види какво е станало с Хиршфогел и да научи от него адреса на Петрашеви в София. Бенц го завари слаб и жълт, изтегнат като мъртвец върху леглото.

— Спите ли? — попита Бенц грубо, за да го събуди, ако наистина спеше.

Споменът от преживяната нощ ожесточаваше Бенц. Хиршфогел се раздвижи. Бенц забеляза върху бузата му синята подутост от юмручния удар, с който го бе съборил на земята.

— Не — каза Хиршфогел и погледна Бенц накриво. После попита: — Как сте от снощи?

— По-добре от вас — каза Бенц иронично.

Хиршфогел направи гримаса и процеди през зъби:
— Нищо не си спомням.

Бенц вдигна транспаранта и го попита къде живеят Петрашеви в София. Хиршфогел измърмори улицата и номера с пълно равнодушие. Може би наистина не си спомняше нищо от снощи. Алкохолът и маларията го бяха изтозили до смърт. Той така много приличаше на мъртвец, щото за миг Бенц се усъмни дали не му остават да живее само няколко часа.

— В София ли отивате? — извика той презрително след Бенц, когато последният излизаше от стаята му. — Няма нужда! . . . Тя сама ще ви потърси тук! . . .

Гласът му се удави в кашлица. Бенц не го дори погледна.

По онова време движението на муниционните влакове забавяше твърде много пътуването с редовните. Бенц пристигна на софийската гара късно следобед всред невъобразимата бъркотия на един артилерийски полк, който разтоварваше оръдията и конете си. Германската униформа го спаси от проверките при изхода. Това му спести най-малко един час. И все пак той имаше тревожно убеждение, че закъснява.

Софийската къща на Петрашеви бе по-нова и по-голяма от тая, която Бенц познаваше в Х. . . . Тя се намираще на един спокоен площад близо до «Ал. Невски». Лицевата ѝ част, както и лицевите части на няколко други къщи, бе надупчена с парчета от аеропланни бомби. Бенц позвъни с убеждението, че вратата трябва да се отвори от Силви — едрата и чернокоса левантинска слугиня, която Петрашеви бяха довели от Цариград. Отвори един слуга с тъмни дрехи и кръгло лице и покани Бенц в просторно и светло преддверие, от което една мраморна стълба, постлана с килим, водеше към втория етаж. Отгоре идваше глъчка на много гласове.

На Бенц стана ясно, че трябва да се махне веднага. Идването му съвпаднаше с неочакваното присъствие на други хора. Върху закачалката имаше много фуражки — германски и български, — които му подсказаха неприятната възможност да попадне между притежателите им. Това ни най-малко не влизаше в сметката му. Почувствува досада. Реши да спре слугата, който отнасяше ви-

зитната му картичка, но в същия миг забеляза до стълбите едно малко салонче. То бе празно. Бенц влезе в него и каза на слугата:

— Ще чакам госпожицата тук.

Прозорецът на салончето бе отворен и от него се виждаше «Ал. Невски», чиито златни кубета блестяха ярко под лъчите на есенното слънце. Бенц седна на едно кресло. Мисълта по онова, за което бе дошъл, не го оставяше нито за миг. Стресна го грохотът на артилерийския полк, чието разтоварване видя на гарата. След това отново потъна в мислите си. Той бе забравил войната и света. Но светът, неговият свят, който се въртеше около Елена, не беше ли в сърцето му! И все пак това, що изпитваше, нямаше нищо общо с обикновените пристъпи на любовен възторг, възбуждан или обуздаван от мисълта. Елена бе като съдба, която не можеше да се промени, като образ, който изникваше и потъваше в ослепителна светлина и непрогледен мрак. Нейното съществуване го изпълваше с блаженство и морален ужас. Какво търсеше в тази къща? Не бе ли дошъл да извърши сам атентат срещу честта на професията си? Никой не го викаше. Нито дори Елена: единственият двигател на всичко, що вършеше, бе любовта му. Тя бе проникнала в мозъка му, в сърцето му, в нервите му. Целият образ на Елена се бе неразривно свързал с личността му. Този образ бе станал като постоянен и необходим елемент в живота на съзнанието му, като морална идея в живота на аскетите. Само че Бенц не беше аскет и Елена стоеше като гибелен антипод на всяка морална идея.

Тя се показва на вратата, облечена в рокля от червен сгêре de chine. Една бяла роза, лъжлив символ на несъществуваща добродетел, две златни гривни, инкрустирани с рубини, заедно с целомъдрения израз на лицето ѝ смекчаваха малко дръзкото безсрамие на тази рокля, която оставяше раменете и ръцете ѝ почти голи. Бенц се усмихна горчиво: видът ѝ сигурно очароваше германските офицери, които се сражаваха на покер и вместо кръвта си проливаха шампанско. Тя го погледна с дълбоко и смаяно учудване в очите си. Ръката ѝ несъзнателно затвори вратата. Няколко секунди Бенц съзерцаваше мълчаливо изуменото ѝ лице — тъй изтънчено в линиите си, тъй сладостно в момчешката подчертаност на израза си, неизразимо красиво в тоя миг на пълна неподвижност и

сподавено вълнение. Гласът ѝ произнесе затаено, но с някаква успокояваща сладост малкото име на Бенц. Бенц го чу и не каза нищо.

Тя взе от масичката една цигара с позлатен край и я запали бързо. Но сигурно бе пушила много с германските офицери и тютюневият дим ѝ причини отвращение, защото веднага я смачка в пепелницата.

— Да, аз съм — каза Бенц най-после и се послуша мрачно в смеха на гостите ѝ, които навярно пиеха чай и ядяха сладкиши. — Досадно, нали? Но трябва да ви кажа, че не съм дошъл за себе си.

Тя не мръдна, а само втренчи в лицето му още по-силно черните си зеници и каза умолително:

— Не говорете тъй!

— Трябва да говоря именно тъй. И у мен има малко от онова чувство, което всеки разумен мъж би нарекъл свое достойнство.

— Казвате това, за да ме оскърбите ли?

— Бих могъл да ви кажа хиляди горчиви думи, но не съм дошъл за това. Оскърблението ще ще да бъде тъй безсмислено, както умолителните викове, които бих надал след вас. Нищо не може да ви оскърби или трогне.

Тя скръсти ръцете си и наведе глава:

— Бих била щастлива, ако удовлетворявахте гордостта си на моя сметка и заедно с това не страдахте.

— А, мъчно ли ви е за мен? — извика Бенц със стиснати зъби. — Но вие сама избрахте пътя, по който е невъзможно да се върнете. Нито пък аз. Ако в тоя момент ме виждате пред себе си, това се дължи на обстоятелства, които лежат извън нашите отношения, извън това, което остана зад нас.

— Зад нас? — повтори тя като тъжно ехо. — О, Айтел, ние носехме любовта в сърцата си като деца.

— Но вие се отрекохте от нея — каза Бенц горчиво. — Това бе свършено банална любов, недостойна за личността ви.

Тя го погледна с оня поглед, отпуснат и златист, в чиято нежност имаше нещо страшно. Това бе единствената дума, що можеше да изрази бездната от страсти, в която човек надничаше, гледайки очите ѝ.

— Защо допускате велики чувства само у себе си? — попита тя.

— От самохвалство.

— Не се шегувайте, драги ми. Много важно е да зная същинското състояние на чувствата ви.

— Мога да изпитвам велики чувства, дребнави чувства или въобще никакви чувства. Всичко това има ли някакво значение за вас?

Тя се усмихна търпеливо и каза без гняв:

— Не бъдете зъл.

Бенц не можеше да си представи нещо по-нежно и по-проникващо от тоя глас, който звънтеше умолително и търпеливо. Той обхвана сърцето му като мрежа. Но припадъкът на злост или по-право нравствената неуравновесеност, в която се намираше, го възбудиха с нова сила. Той продължи със злобата на отчаянието:

— Зъл ли ме наричате? Искате да ме уверите, че моите думи ви засягат? Много малко почтеност трябва, за да признаете противното. Каква нужда имаше да бъда привличан, ласкан, заслепяван с трогателни изповеди, с лъстиви признания? Или в мен нямаше човешко съчувствие, та трябваше да прибегнете към шарлатанството на страстите? И до такава степен ли сте закоравяла в безсърдечието си, та не вие, а Хиршфогел трябваше да помисли за мен?

— Хиршфогел ли? — извика тя със смъртно подозрение и очите ѝ се разтвориха широко.

— Да, Хиршфогел — повтори Бенц злобно.

— Не се шегувайте — каза тя.

— Защо мислите, че се шегувам?

— Хиршфогел каза, че заминава за фронта в същия ден, в който аз тръгнах за София.

— Мога да ви уверя — каза Бенц сериозно, — че снощи бях с Хиршфогел.

Тя наведе очи и събра тънките си черни вежди. Бенц познаваше тая гримаса, която издаваше напрегнато мислене. Той си каза уверено: «Хиршфогел ѝ е обещал да не ми казва нищо.» Тая мисъл проникна в болната му душа като балсам.

— Били сте с Хиршфогел — каза тя замислено, — това значи, говорили сте за мен.

Бенц кимна с глава утвърдително.

— Какво още ви каза Хиршфогел за мен? — попита тя малко презрително.

— Посъветва ме да ви убия.

Тя се разсмя с облекчение:

— И вие дойдохте да изпълните това?

Бенц наблюдаваше със затаен възторг чаровната подвижност на лицето ѝ, дяволитата сериозност, младия и силен живот, който бликаше от него при всяко движение на мисълта. Нищо не можеше да противостои срещу изкушението да продължи тази игра. Дори в най-трагичните часове на отношенията си с Елена той изпитваше тъжно доволство да наблюдава това безспирно трептене на духа ѝ.

— Наистина — каза Бенц — човек би ви убил, ако можеше да ви убие след това в мисълта си. Но вие сте неуязвима. Вие сте самата съдба, взела човешки образ, за да причинява нещастия. О, отровно и замайващо видение. . . Отчаянието ми би могло да ви даде хиляди подобни имена, ако всяко от тях ви подхождаше напълно. Но каквото и да сте, ангел или зъл дух, никога не ще забравя човешкия ви образ. . .

— Нито спомена от чувствата си — допълни тя тихо.

Ноемврийското слънце се скри зад златните кубета на «Ал. Невски», чийто заоблен силует изпъкна ярко върху оранжевите светлини на залеза. Бенц седеше до прозореца. В тъмнеещия здрач на стаята отраженията на кристалния полилей гаснеха едно след друго. Когато Бенц свърши, цялото тяло на Елена се друсаше от плач. Бенц очакваше подобна реакция, но не предполагаше, че щеше да бъде тъй силна.

— Овладейте се! — каза той с възможно най-голямо съчувствие.

Но плачът ѝ не преставаше. С дълбоко и задавено хлипане тя повтаряше, обливайки лицето си със сълзи:

— Хиршфогел ви е казал всичко! . . . Хиршфогел ви е казал всичко! . . .

Изведнъж Бенц се почувствува трогнат, покъртен в самата дълбочина на оная безкрайна готовност да прави жертви, що бе любовта му.

Той отиде при нея и като извърна лицето ѝ към себе си, произнесе ободрително:

— Ще направя всичко за вас.

Бенц излезе от къщата ако не жизнерадостен (това чувство бе съвсем чуждо на любовта му), поне с убеждението, че е избавен от гризенето на съмненията. Трябваше да бърза и всъщност това бе, което го спасяваше от мъчителната възможност да разсъждава върху състоянието на Еленините чувства. Всеки подобен опит можеше да го отклони от изключителната съсредоточеност на мисълта му върху настоящето. Бяха уговорили Елена да замине още на другия ден и да го чака в Х. . . Там бе най-подходящото място за аборт.

Бенц тръгна към хотела с намерение да обмисли най-подробно всичко. Операцията трябваше да свърши успешно. Всяко допускане на противното го изпълваше с ужас. Не мислеше за дисциплинарния съд или за клетвата, която бе дал при излизането си от военната медицинска академия. Не! . . . Всички съображения за чест, морал и кариера се стопяваха пред образа на тая жена. Това бе първото му безумно отричане от себе си. Но можеше ли да постъпи иначе?

Той изброяваше мислено възможните положения, спомняше си случаи, които познаваше от клиниките. Удивителна е логичната точност на мисълта ни, когато волята изгуби властта си над чувствата. Бенц разсъждаваше с болезнена яснота, като престъпник, загубил възможността да се върне назад. И странно нещо! . . . Вместо да почувствува смущение пред криминалния аборт, който се готвеше да извърши, изпитваше, напротив, необяснима самоувереност. И през най-тежки операции той запазваше пълно самообладание. Сега към тая сигурност се присъединяваше и някаква отчаяна вяра в providението. Чувството за живот, тъй мощно в сърцето му, отхвърляше с възмущение всеки лош изход и ако имаше нещо, което можеше да противодействува на решението му, това не бе малодушието.

Х

На другия ден ротмистър Петрашев покани Бенц по телефона да обядват заедно. С безупречна вежливост той изрази на френски съжалението си, че не могъл да го види още снощи. Вън от личното му искане да се срещне с Бенц, същото желание проявил и генерал Д., настоя-

никът на сестра му. Андерсон му разправил чудесни неща за Бенц. Генерал Д. много обичал младите хора и в това отношение бил дори непоправим. След още няколко любезности от този вид той каза най-после, че сестра му заминала тая сутрин с прислужницата си (*avec sa femme de chambre*) за Х. . . Съвсем внезапно. Елена имала навика да се измъква вероломно от светските си задължения. Това безгрижие днес могло да се нарече остроумно, ако половин час след заминаването ѝ не пристигнал капитан de Harsfield. Какъв *mal chance* за двамата! Но в цялата тая работа могло да се долови предварителното им споразумение. . . Ха-ха-ха! . . . Защото капитан de Harsfield заминал веднага след нея. След още едно «ха-ха-ха», досущ неспособно да зарази Бенц, той затвори телефона. Бенц почувствува облекчение, когато престана да чува гласа му.

Кое бе накарало фон Харсфелд да хукне за Х. . . ? Ревността, без съмнение. Бенц си каза с пълна увереност, че фон Харсфелд трябваше да е научил вече за съществуването му. Но не почувствува злорадство. Онова, що определя омразата към съперниците ни, не са постъпките на последните, а отношението на жената, която обичаме, към тях. Елена не обичаше фон Харсфелд и това бе достатъчно за Бенц да не го мрази.

Към обед Бенц се почувствува твърде изненадан от неочакваното идване на ротмистър Петрашев в хотела, малко преди да излезе от него. Ротмистър Петрашев бе дошъл с автомобила си. Бенц изпита досада от любезната му настойчивост. Ротмистър Петрашев имаше извънредно пищен вид в парадния си огненочервен мундир със сребърни бранденбурги и множество ордени, с разкошния си сив калпак, чието перо не бе по-късо от половин метър. Той подаде на Бенц ръката си и се усмихна твърде красиво, като обясни, че идвал от някакъв парад. Веднага след свършването му успял да се измъкне (*s'évader*) и да седне в колата, която го чакала на един ъгъл. После погледнал часовника си и му дошло на ум да вземе Бенц от хотела. Дали присъствието на генерал Д. не би го отегчило? Не! Много се радвал. Някои стари хора запазвали в сърцето си романтичното любопитство на младостта.

Заобиколиха бавно «Ал. Невски», при което Бенц научи, че най-големият срам на ротмистър Петрашев през

тая седмица било недостатъчното му владение на немски език. Бенц веднага се сети, че ротмистър Петрашев беше аташиран към кронпринца, и го попита какви са впечатленията му от височеството.

— Великолепни — каза ротмистър Петрашев и после добави с намигване: — *C'est un bohème de pure qualité.*

Лекотата на обноските му, игривата насмешливост, която придаваше на гласа си, бяха съвсем непринудени. Бенц можеше да се забавлява с тях, ако не бе тягостното усещане на въпроса: «Защо ме викат?» Не можеше да си даде никакъв отговор. Трябваше да го убеждават ли? Излишно. Бенц предполагаше, че Елена ги е уведомила за готовността му да извърши операцията. Тогава каква нужда имаше да му говорят още веднъж за нещо, което знаеше вече?

Бенц влезе в трапезарията, правейки усилие да преодолее в ушите си звъntenето на няколко анекдота, които ротмистър Петрашев му разказа по пътя. Те се отнасяха до кронпринца, бяха пикантни и по всяка вероятност измислени. Ротмистър Петрашев обаче ги разказваше много майсторски и с най-прилични изрази, та изглеждаха като истински.

Веднага след влизането им отнякъде се появи генерал Д. Той също бе в парадна униформа, макар и не тъй блестяща като гвардейската на ротмистър Петрашев.

Ротмистър Петрашев представи Бенц на френски:

— *Le lieutenant Benz*, с когото се запознахме в Х. . .

— Ние се познаваме — каза генерал Д., като кимна милостиво с главата си. После се обърна към Бенц: — *Ma pièce m'a causé beaucoup de vous.* Много се радвам. Винаги се подмладявам, когато попадна в средата ѝ.

— Това е красиво, *mon général!* — каза Бенц с усмивка. И после добави: — Дори когато остареете наистина.

— О — каза той кисело и се усмихна също в размера на едно «*vous plaisantez*», — ще видите и вие колко мъчно се остарява.

Върху масата в най-изискан порядък бяха сложени прибори от хубав порцелан и сребро, венециански чаши и токайско вино, вероятно от знаменития подарък на фон Харсфелд. Слугата почна да носи ястията и разговорът благодарение на ротмистър Петрашев взе характер на метафизично разискване върху остаряването на чувст-

вата. Това спаси всички от деликатната тема на войната и заплетените работи на съюза. Защото генерал Д. беше българин. Същински! Не като Елена, нито като брат й, който в този момент изящно лапаше печеното си.

После разговорът неусетно мина върху личността на Бенц. С удивителна ловкост генерал Д. успя да го разпита за много неща. И бе очарован!... Бенц трябваше да се зачерви от похвалите, които генерал Д. сипеше върху него, до момента, в който съзна изведнъж обезпокоителната преднамереност на ласкателствата му. Дали този почтен български генерал със златни пръстени на ръцете вярваше наистина, че Бенц ще се подчини на желанието му да забрави Елена? Може би. Неговите кръгли, синьозелени очи не изпускаха Бенц през всичкото време, докато се възхищаваше от достойнствата му. Бенц се чувствуваше смазан от тежестта на собствените си добродетели.

Най-после обедът свърши и слугата донесе кафето. Ротмистър Петрашев го изпи много бързо, после погледна часовника си и стана от масата.

— Ще ме извините ли — попита той, — ако ви остава за половин час? Имам бърза служебна работа в казармата. . .

И стегнат в червения си параден мундир, той остави масата със съжаляваща усмивка. Може би наистина имаше служебна работа в казармата. Но и да нямаше, Бенц не мислеше да се сърди. Познаваше вече маниерите му.

Учуди го само признанието на генерал Д.:

— Тъкмо исках да поговорим малко насаме.

Бенц заяви учтиво, че остава на разположението му. В този момент Бенц се почувствува спокоен — едно чисто отбранително спокойствие. Дори се изненада от себе си, когато каза:

— Надявам се, господин генерал, че моето съчувствие ще ви позволи да говорите по-лесно.

— Точно тъй — важно произнесе генерал Д. — Готовността и търпението ви ще бъдат оценени, както трябва.

Бенц трепна изведнъж и се зачерви със стиснати зъби, сякаш тоя човек бе избрал най-грубия начин да го оскърби. За пари ли намекуваше? Бенц си спомни за Ан-

дерсон и Хиршфогел. Каква разлика между похватите на хора, които искаха да го склонят към едно и също нещо!

Кръглите очи на генерал Д. се спряха върху Бенц. Никакъв израз обаче в тях не издаде впечатлението, което му произведе Бенцовата реакция.

— Говоря за моралната признателност — каза генерал Д. с гладък и непроницаем глас. — Състоянието, в което се намирам като настойник, е твърде тежко. . . много тежко! . . . А също и неговото!

Той посочи с глава вратата, през която излезе ротмистър Петрашев.

— Помислете за ужаса ми, когато научих всичко това. Клетата, невинната Елена, жертва на един безсъвестен. . .

Бенцовите пагони му попречиха да завърши с думите «. . . германски офицер». Но въпреки това Бенц си представи този «безсъвестен» германски офицер: един летец, едно дете в униформа, на което ужасът на войната бе помрачил най-крехката младост. Виновен ли беше Райхерт? Жестоката съблазън на Елена не го ли бе накарала да забрави своята неопитност, изхабения мотор, повредената картечница? Бенц си представи тревясалия му и забравен от света гроб в някой македонски пущинак, далеч от отечеството, с дървен кръст, върху който признателни български пехотинци хвърлят от време на време няколко посърнали цветя.

— Това бе страшно за нас — продължаваше генерал Д., — за паметта на баща й, за семейните ни традиции, за средата, в която живеем. Но въпреки строгото си възпитание аз бях първият, който й простих. Та в що се състоеше грешката й, драги ми поручик Бенц? В това, че тя е умна, красива, възпитана, отзивчива към всяко страдание, неспособна да прогони с грубост един разпуснат младеж, който я преследваше навсякъде и когото тя търпеше от милост? Какво можеше да му противопостави срещу насилието? Не, тя не е виновна! . . . Нека всички жени, изпаднали в това състояние, са виновни колкото нея. И като мен мислят освен брат й, освен поручик Андерсон, освен вие (уверен съм в това) и още един друг мъж, по-заинтересован от всички ни, защото в случая се поставя на изпитание гордостта му — гордостта на един австрийски благородник. . .

— Капитан фон Харсфелд!... — произнесе Бенц мрачно.

— Същият! — продължи генерал Д. тържествено. — Но капитан фон Харсфелд е аристократ. Той стои над условностите и дребнавата ревност. Това е допустимо, като вземем пред вид изключителния характер на чувствата му. Вие познавате също тъй и чувствата на Елена към него, към този необикновен човек, под интелектуалното въздействие на когото тя се оформи като жена, за да стане това, което е днес. Най-малко слушали сте за тия чувства, нали?

— Слушал съм — каза Бенц условно, — много малко всъщност.

Генерал Д. го погледна изпитателно с лукавите си очи.

— Не сте ли се интересуваха? — попита той недоверчиво.

— Не — отговори Бенц сухо.

— Разбирам — каза генерал Д. — Вие сте човек на отвлечения идеализъм, ако мога да употребя израза на поручик Андерсон за вас. Колко възвишена професия е вашата!...

— Аз не стоям тъй високо, господин генерал — каза Бенц скромно.

— Знам, знам! — пресече генерал Д. с ласкаещ глас. — Вие сте много скромен; но поручик Андерсон ми говори дълго за вас. И повтарям още веднъж, аз ви ценя извънредно много като човек и лекар... Елена също тъй. Чудно ми е обаче защо не ви е говорила за чувствата си към човека, когото обича... Тя го обожаваше! Тя би трябвало да го защити поне пред вас от подозрението, че този човек прави някакъв компромис с гордостта си. Никой ли не ви е говорила за него? Предполагам да сте много близък вече с нея. Не се стеснявайте! Не намирам нищо неправилно в това. Тази близост би била твърде естествена — дори необходима за услугата, която се иска от вас.

Той разви цяла теория за приятелството между мъжа и жената, като дори си послужи с примери от живота и литературата. Бенц се удивляваше вътрешно на безспорната му начетеност, кристализирала в тъй жалки, светски форми. Генерал Д. завърши с думите:

— И тъй, поручик Бенц, вие сте добър приятел на племенницата ми, нали?

— В този смисъл, господин генерал, в който благоволявате да го считате за почтен.

— Благодаря ви много — каза той с възхитена усмивка. — В името на това аз ще отправя едно искане към вас.

Генерал Д. направи привидно колеблива, но всъщност тържествена пауза и клепките му замигаха бързо.

— Моля ви се, господин генерал — насърчи Бенц любезно.

Бенц знаеше вече откъде идеше опасността и можеше да даде сражение. Бе положителен в това, което щеше да чуе след малко. Разбра защо бе поканен от ротмистър Петрашев на този обед. Зад всяка любезност на тия хора се криеше по някой жесток удар. Бедното и нищожно съществуване на Бенц заплашваше сключването на един блестящ брак, бъдещото роднинство на тия богати и суетни хора с един дребен австрийски аристократ. Парите и титлата щяха да се съединят, както в романите.

— Аз бих желал — каза генерал Д. с кротък и съвършено непринуден глас — след благополучния край на всичко да се върнете в Германия.

Той бе разкрил картите си — този изтънчен, мъчно остаряващ генерал! Но не беше ли още рано? Бенц също имаше своите карти. И между тях се намираше най-силният коз: любовта на Елена. Каквото и да бе чувството й към Бенц, плътско или възвишено, то бе налице, то му даваше неоспорима власт над нея.

Бенц можеше от любов към разговора да попита генерал Д. за причината на необикновеното му желание. Все щеше да получи някакво обяснение — остроумно или глупаво. Но не питаше. Играта му беше омръзнала. Вместо това произнесе с досада:

— Това би било чудесно! Но сега е война, господин генерал, и, струва ми се, вие знаете по-добре от всеки друг, че мъжете не зависят от себе си.

— Не се грижете — каза генерал Д. — Познавам един човек, който може да говори на Шолц.

Бенц го погледна слисан.

Генерал Д. се усмихваше спокойно.

На Бенц се виждаше невероятно и все пак това бе факт: един чужденец, един българин искаше да премести

във военно време по своя угода един германски офицер и почти бе сигурен в успеха си. Бенц почувствува гняв. Бе засегнато по най-болезнен начин националното му чувство. Към тоя гняв се присъедини и някаква остра, горчива болка. Как! . . . Да погребее любовта си, да забрави Елена, да се махне от пътя на фон Харсфелд! Да се свие като мишка, да умре от отчаяние! Не! . . . Тоя вътрешен вик разтърси съществото му, унищожи колебанията му. Каквато и да бе Елена, скитница в любовта или порочна до ужас, тя го обичаше, тя му бе предложила частица от младостта си. Не! Хиляди пъти не!

Бенц се усмихна и стана от стола. Генерал Д. стана също.

— И така, обещавайте ми — каза той, подавайки ръката си, — че ще изпълните това, което искам. Още тая вечер ще кажа да говорят на Шойбен или Шолц. . .

Той погледна Бенц възхитено, доволно. Или може би се възхищаваше от себе си.

— Господин генерал — каза Бенц тогава с тон на човек, който е престанал да се шегува, — това е невъзможно. Искам да кажа, не ще стане никога. Но ако въпреки всичко успеете благодарение на високите си връзки, дължен съм да ви предупредя, че Елена ще замине с мен.

Ръката на генерал Д. падна като камък.

Той гледаше Бенц внезапно вцепенен, побледнял от гняв, неспособен да възрази нищо.

— Сбогом, господин генерал! — каза Бенц.

— Сбогом! . . . — отговори генерал Д. с положително дрезгав глас.

XI

Дали Бенц не каза много? И дали Елена щеше да го последва наистина в Германия? Онова, което имаше значение в тоя момент, бе пълната му увереност, че ще го направи. Бенц я обичаше и това го заслепяваше пред най-простата очевидност: Бенц нямаше къде да я заведе. Освен при майка си. Това значеше да живее пак отделно от Елена. Ако постъпките на генерал Д. се увенчаеха с успех (какъв срам за германските щабове в България! . . .), сигурно щеше да бъде изпратен на Западния фронт, в някой полски лазарет на Шампан или Артуа, където Еле-

на не можеше да дойде или можеше, но само като мило-сърдна сестра. И тъй срещу удобствата, блясъка, удоволствията, които имаше в София; Бенц можеше да ѝ предложи само избора между две възможности: да остане при една стара, самотна и може би враждебно настроена към нея жена или да бъде при него и да се грижи за ранени войници. А после? После, когато войната свършеше, монотонното съществуване в някой затътен германски гарнизон като жена на полкови лекар.

Разбира се, Бенц не мислеше нищо подобно в трена, когато пътуваше обратно за Х. . . Във второкласното купе пътуваха и няколко български офицери. Те бяха отпускар и се връщаха на фронта. Това личеше по лошото им настроение, по едносричните думи, които от време на време разменяха помежду си, по оная мрачна резигнация, която слага отпечатъка си върху лицата на всички мъже, отиващи в окопите. Когато Бенц палеше цигарите си, щракането на запалката ги стряскаше и те хвърляха към него къси, враждебни погледи. После отново потъваха в мислите си. Те бяха с изтрити униформи, със синкавожълти, маларични лица. Когато влакът пристигна в Х. . . и трябваше да излезе от купето, Бенц отдаде чест, но никой не отвърна на поздрава му. Краят на войната приближаваше, приближаваше. . .

Бенц се чувствуваше някак горчиво обиден от българите, от генерал Д., от спътниците си във влака и от една група войници, които ядяха плодове по скамейките на перона и също не намериха за нужно да му отдадат чест. Бенц се престори, че не ги забелязва, и всъщност това бе най-разумното. Каза си уверено, че ще бъде много смешно, ако отиде при коменданта на гарата и поиска обяснение за държането им. Самата мисъл, че можеше да извърши подобна глупост, му подсказа до каква степен се бе отдалечил от ясното виждане на нещата в света. И все пак тоя свят продължаваше да съществува, кипеше около него, блъскаше и отнасяше хората в разрухата на войната, без да накърнява съществуването на другия свят — света на Елена, — затворен в него, излъчен от него, с всичката разточителност на цветовете и форми, които любовта можеше да му даде. Ако физическото съществуване на Бенц бе оковано в железните вериги на вой-

ната, всичко, що оставаше от личността му като дух и морална сила, бе в ръцете на Елена. Това раздвоение бе мъчително и сладостно.

Докато автомобилът на интендантството го возеше по задушните и криви улици на Х. . . , Бенц се мъчеше да дойде на себе си или поне да притъпи натиска на острото и неотслабващо възмущение, което притискаше сърцето му. Слънцето клонеше към запад и вечерните сенки се удължаваха. Последната зеленина се бе превърнала в мъртвешки цветове на злато и пурпур. Под червените лъчи на ниското слънце тия цветове изглеждаха още по-ярки, дори някак фантастични и с това внасяха остри, пронизващи тръпки в меланхолията на есента.

Бенц знаеше, че ще завари фон Харсфелд у Петрашеви, но това не го тревожеше много. Автомобилът на фон Харсфелд с австро-унгарско флагче наистина чакаше пред пътната врата. Шофьорът отдаде чест и това поласка смешно гордостта на Бенц; германската униформа пазеше авторитета си поне пред австрийците.

В градината Бенц съзря с досада високия силует на Хиршфогел. Хиршфогел се разхождаше между увехналите карамфили, наметнат с шинела си, и сигурно чакаше треската. Повече от всеки друг път той приличаше на мъртвец с шинела си, загърнат като в саван, с бледото си лице, с хлътналите си бузи, с дълбоките орбити на очите си. Бенц знаеше, че отпуската му изтичаше тия дни. Хиршфогел я бе прекарал тук, в горещината и праха на тоя нездрав град. Защо? За да засилва омразата си към жените ли? В този момент Бенц имаше достатъчно грижи, за да се пита дали Хиршфогел бе луд, или не. Хиршфогел го забеляза, като минаваше по алеята, и дойде при него.

— Е, какво? — попита той.

— Всичко ще бъде извършено — каза Бенц сухо.

— Тя ви чака от сутринта. Андерсон и фон Харсфелд заминават тая вечер за Главната квартира.

— А вие? — попита Бенц с досада.

Хиршфогел го погледна със студения пламък на тъжните си, сурови очи.

— Утре сутринта — измърмори той презрително.

Макар да бе късна есен, дните в Х. . . бяха все още

топли и някак мъчително задушни. Поради това обстоятелство навярно осветеният с ацетиленова светлина прозорец на стаята, в която се намираха Елена, Андерсон и фон Харсфелд, бе отворен. Шумът на автомобиля и пронизителното скърцане на вратата трябва да бяха издали идването на Бенц. Това не го въодушеви никак. Едно запознаване с фон Харсфелд му се виждаше досадно при всички възможни обстоятелства. Но тъкмо това накара Бенц да влезе вътре. Капитан фон Харсфелд можеше да помисли, че Бенц се бои от него. Подобно чувство липсваше напълно при идването на Бенц и затова, щом видя едрата левантинска слугиня, той й каза да съобщи за пристигането му. Слугинята се върна след малко и направи знак на Бенц да се качи горе. Той беше изкачвал много пъти с нетърпелива бързина тия разклатени дървени стълби. Обикновено го посрещаше веселото възкликание на Елена. Сега обаче Бенц изкачи стъпалата бавно, чувствайки отдалеч тежката атмосфера, в която му предстоеше да влезе.

Стаята, която му посочи слугинята, служеше за спалня на Елена. Тя бе твърде обикновена, светла стая на младо момиче, със скрин, с диван, с много възглавници, с кръгла маса по средата и няколко кресла. Бенц преодоля с известно усилие мисълта, че фон Харсфелд бе прекарал с Елена в нея почти целия ден, и влезе вътре. Тягостната му напрегнатост се облекчи значително от присъствието на Андерсон, който се бе разположил удобно между възглавниците на дивана. Елена стоеше до прозореца wśród някаква отдалечена замисленост. Тя отговори на Бенцовия поздрав със слаба усмивка и му направи знак да седне на едно кресло много близо до нея. Бенц се подчини и седна. Чак тогава Бенц забеляза в тъмния и далечен кът на стаята капитан фон Харсфелд. Той бе седнал в едно дълбоко кресло и пушеше пура. Бенц стана веднага и направи малък, вежлив поклон. Фон Харсфелд също се поклони, но без да става. Това отговаряше на разликата в чиновете им. На Бенц се стори, че имената им прозвучаха едно след друго с остър металически тон. Или може би това впечатление се дължеше на Бенцовата напрегнатост и тишината в стаята. Капитан фон Харсфелд зададе на Бенц няколко банални въпроса във връзка с идването му в България. Докато отговаряше, Бенц успя да разгледа бледното му аристократично ли-

це с тънки, безкръвни устни, с прав нос, с пепелявора са коса, със сиви очи, едното от които бе скрито зад монокъл. Не можеше да се каже, че това лице наподобяваше в израза си лекотата и безгрижието на ротмистър Петрашев. Зад студената му неподвижност, зад тънката отсянка на презрение към всичко, което го заобикаляше, човек усещаше нещо твърдо и пронизващо заедно с една отблъскваща чувственост, която се проявяваше в гласа, в движенията, в цялото съвършенство на безупречната му външност и която липсваше у ротмистър Петрашев. Бенц помисли горчиво, че тая чувственост, това противно и скрито под маска сладострастие бе опиянявало някога Елена.

Докато Бенц се стараяше да изглежда равнодушен, фон Харсфелд и Андерсон подеха спор около новата Хинденбургова линия. Това стана по повод на Бенцовото пребиваване в окупираните области на Франция преди две години. Спорът не развълнува никак Бенц. Той съзираше много добре целта му да служи като параван на разговора, който бе воден, преди да влезе. Бенц имаше усещането, че комедията, разигравана от два месеца пред него, продължаваше още. Наистина Бенц не можеше да разбере защо тия хора продължаваха да стоят още и на всичко отгоре да се забавляват със спор от висшата стратегия. Не, това го подлудяваше! Буквално!... След като бяха измъчвали през целия ден Елена, сега искаха да го уверят в своята непринуденост. Играта с Бенц продължаваше — и колко дръзко! Дали нямаше да чуе някой нов, трогателен епизод от живота на Елена, разказан между имената на Мантойфел и Клаузевиц? Екстравагантната глупост на това предположение накара Бенц да се усмихне. Той съзна изведнъж всичката неуравновесеност на състоянието си.

— Защо се смеете? — попита Елена, като се наведе над него.

— На Клаузевиц — каза Бенц горчиво.

Тя се усмихна снизходително на увлечението, с което Андерсон доказваше на фон Харсфелд близкия триумф на германците.

— Искате ли войната да свърши по-скоро? — попита тя с оная усмивка, която винаги даваше скрит смисъл на думите ѝ.

— Да — каза Бенц ниско, — за себе си.

— Само за себе си? Очаквах да помислите и за мен.

— Днес ме увериха, че нямам право да мисля за вас.

Неясният смисъл на думите му я озадачи. Тя го погледна тревожно и за да прогони от мисълта му сянката на всяко възможно подозрение, каза бързо:

— Знаете, че в тоя момент сте всичко за мен.

— О, да — съгласи се Бенц мрачно. — В тоя момент. Знам това.

Облегната до прозореца, тя продължаваше да стои наведена над Бенц с безкрайно търпение в израза на лицето си, който бе станал тъжен.

— Защото сте хирург ли? — попита тя със задавен шепот.

Бенц беше оскърбил искреността на чувствата ѝ и незаслужено, разбира се, в минутното ожесточение на човек, който се измъчва тайно и не може да облекчи болката си.

— Не зная — каза Бенц уморено. — Бедата е в това, че не зная... Човек би желал да разбира действията ви тъй лесно, както разбира думите ви например.

— Действията!... — прошепна тя измъчено. — Но какво съм направила?

— Нищо — каза Бенц. — Много дръзко би било да задавам тоя въпрос дори на себе си. Знаете ли, днес се надценявам ужасно. Съзнах това преди малко...

Тя пак не разбра нищо, но го погледна критично, състрадателно — тъй както би погледнала някой луд. След това се отдалечи от Бенц и седна изнемошяла върху най-близкото кресло, закривайки очите си с ръце.

— Днес останах без сили — произнесе тя съкрушено.

Всичката ѝ отпадналост намери израз в изнурената и дълбока въздишка, с която произнесе тия думи. Но можеше ли Бенц да разбере състоянието ѝ? Като че целият ден бе протекъл за него в тежък сплин, та бе недостъпен дори за най-обикновено съчувствие. Присъствието на фон Харсфелд го дразнеше без всяка разумна причина. Озлобението, в което се намираше след разговора с генерал Д., продължаваше да гори още. Освен това Бенц имаше тягостната увереност, че през деня Елена и фон Харсфелд се бяха отдали на драматични обяснения, които подчертаваха силата на някогашните им връзки. И наистина, макар бурята да бе преминала вече (Бенц трябваше да чуе само последните ѝ, заглъхващи трясци), ат-

це с тънки, безкръвни устни, с прав нос, с пепелявора са коса, със сиви очи, едното от които бе скрито зад монокъл. Не можеше да се каже, че това лице наподобяваше в израза си лекотата и безгрижието на ротмистър Петрашев. Зад студената му неподвижност, зад тънката отсянка на презрение към всичко, което го заобикаляше, човек усещаше нещо твърдо и пронизващо заедно с една отблъскваща чувственост, която се проявяваше в гласа, в движенията, в цялото съвършенство на безупречната му външност и която липсваше у ротмистър Петрашев. Бенц помисли горчиво, че тая чувственост, това противно и скрито под маска сладострастие бе опиянявало някога Елена.

Докато Бенц се стараеше да изглежда равнодушен, фон Харсфелд и Андерсон подеха спор около новата Хинденбургова линия. Това стана по повод на Бенцовото пребиваване в окупираните области на Франция преди две години. Спорът не развълнува никак Бенц. Той съзираше много добре целта му да служи като параван на разговора, който бе воден, преди да влезе. Бенц имаше усещането, че комедията, разигравана от два месеца пред него, продължаваше още. Наистина Бенц не можеше да разбере защо тия хора продължаваха да стоят още и на всичко отгоре да се забавляват със спор от висшата стратегия. Не, това го подлудяваше! Буквално! . . . След като бяха измъчвали през целия ден Елена, сега искаха да го уверят в своята непринуденост. Играта с Бенц продължаваше — и колко дръзко! Дали нямаше да чуе някой нов, трогателен епизод от живота на Елена, разказан между имената на Мантойфел и Клаузевиц? Екстравагантната глупост на това предположение накара Бенц да се усмихне. Той съзна изведнъж всичката неуравновесеност на състоянието си.

— Защо се смеете? — попита Елена, като се наведе над него.

— На Клаузевиц — каза Бенц горчиво.

Тя се усмихна снизходително на увлечението, с което Андерсон доказваше на фон Харсфелд близкия триумф на германците.

— Искате ли войната да свърши по-скоро? — попита тя с оная усмивка, която винаги даваше скрит смисъл на думите ѝ.

— Да — каза Бенц ниско, — за себе си.

— Само за себе си? Очаквах да помислите и за мен.

— Днес ме увериха, че нямам право да мисля за вас.

Неясният смисъл на думите му я озадачи. Тя го погледна тревожно и за да прогони от мисълта му сянката на всяко възможно подозрение, каза бързо:

— Знаете, че в тоя момент сте всичко за мен.

— О, да — съгласи се Бенц мрачно. — В тоя момент. Знам това.

Облегната до прозореца, тя продължаваше да стои наведена над Бенц с безкрайно търпение в израза на лицето си, който бе станал тъжен.

— Защото сте хирург ли? — попита тя със задавен шепот.

Бенц беше оскърбил искреността на чувствата ѝ и не заслужено, разбира се, в минутното ожесточение на човек, който се измъчва тайно и не може да облекчи болката си.

— Не зная — каза Бенц уморено. — Бедата е в това, че не зная. . . Човек би желал да разбира действията ви тъй лесно, както разбира думите ви например.

— Действията! . . . — прошепна тя измъчено. — Но какво съм направила?

— Нищо — каза Бенц. — Много дръзко би било да задавам тоя въпрос дори на себе си. Знаете ли, днес се надценявам ужасно. Съзнах това преди малко. . .

Тя пак не разбра нищо, но го погледна критично, състрадателно — тъй както би погледнала някой луд. След това се отдалечи от Бенц и седна изнемошляла върху най-близкото кресло, закривайки очите си с ръце.

— Днес останах без сили — произнесе тя съкрушено.

Всичката ѝ отпадналост намери израз в изнурената и дълбока въздишка, с която произнесе тия думи. Но можеше ли Бенц да разбере състоянието ѝ? Като че целият ден бе протекъл за него в тежък сплин, та бе недостъпен дори за най-обикновено съчувствие. Присъствието на фон Харсфелд го дразнеше без всяка разумна причина. Озлобението, в което се намираше след разговора с генерал Д., продължаваше да гори още. Освен това Бенц имаше тягостната увереност, че през деня Елена и фон Харсфелд се бяха отдали на драматични обяснения, които подчертаваха силата на някогашните им връзки. И наистина, макар бурята да бе преминала вече (Бенц трябваше да чуе само последните ѝ, заглъхващи трясъци), ат-

мосферата продължаваше да бъде наситена с електричество.

— Вие ли? — попита фон Харсфелд след малко. — Струва ми се, че не. Запасът ви от сили е неизчерпаем. Това може да се допусне, като вземем пред вид начина, по който воювате с всички. Но каква нужда имате да се карате и с него?

С много точно движение на ръката си фон Харсфелд посочи Бенц отдалеч. Елена несъзнателно извърна лицето си към Андерсон.

— Истина ви казвам, поручик Андерсон — произнесе тя, — сега дори Хиршфогел би могъл да се убеди колко по-жестоки са мъжете.

Андерсон наведе глава със скръбно съжаление и предпочете да замълчи.

— Липсва ли ви Хиршфогел? — попита фон Харсфелд.

— Хиршфогел!... — извика тя и се огледа наоколо като животно, уловено в капан. — Къде е Хиршфогел? Извикайте Хиршфогел! Само той ми липсваше, за да полудея напълно!

— О, вие не сте толкова слаба! — каза фон Харсфелд. — И после много трудно би било да допуснем, че сте в състояние да полудеете заради някой мъж.

Тя го погледна безпомощно и угаси цигарата си, която бе запалила преди малко.

Фон Харсфелд продължи:

— Забелязвам, фройлайн Петрашева, че сте станали крайно самомнителна личност.

— Да, от много ласкателства — каза тя.

— Не можете да отречете, че това е вярно — заяви той, като отправи към Бенц студения блясък на монокъла си. — Онова, което би трябвало да ви направи впечатление, е, че приемате такива ласкателства едновременно от много страни.

— Не съм виновна за това.

— Не сте — процеди той насмешливо. — Тогава кой е виновен? Вие виновен ли сте? — обърна се той внезапно към Бенц.

— Няма нужда да замесвате господин Бенц — избухна тя. — Много добре знаете, че той се намира тук от съвсем безкористни подбуди.

— Знам — каза фон Харсфелд с най-почтителен вид,

който отне на Бенц възможността да реагира. — Значи, не сте виновна? — продължи той към фройлайн Петрашева с усмивка, която можеше да изглежда шеговита ако обстоятелствата не бяха тъй трагични за него.

— Имам право поне да мисля това, ако не да се оправдавам.

— Някоя жена не би могла да се оправдае, преди да ѝ простят.

Той я погледна, но понеже Елена не отговори, запълни мълчанието ѝ със сдържан смях, който не бе твърде весел.

— Колко сте великодушен! — произнесе тя.

— А вие снизходителна — каза фон Харсфелд, като се изправи.

След това отиде при нея и целуна ръката ѝ. Същото направи и Андерсон. Двата излязоха от стаята. Андерсон кимна на Бенц измъчено с глава, докато фон Харсфелд не се обърна дори.

Бенц излезе на верандата и седна на един плетен стол. Бумтенето на автомобила, който отнасяше Андерсон и фон Харсфелд, замря в далечината. На изток изплува бледна, забулена в изпарения луна. Налудничавата сянка на Хиршфогел все още блуждаеше в градината.

Бенц се чувствуваше уморен и раздразнен. Фон Харсфелд и дори Андерсон имаха прекрасно вид на хора, за които не представляваше нещо повече от обикновен човек, дошъл да поправи срещу заплащане водопровода или звънците. Разговорът, в който присъствието му бе понасяно, тъй да се каже, от досадна необходимост, го остави с острото усещане, че бе свършено нищожна личност, попаднала случайно в обсега на Елена, до която имаха право да се доближават само те. Това състояние го измъчваше. Струваше му се, че Елена трябваше да ги изгони. И понеже не направи това, сега бе готов да стане и да си върви сам. Спря го необходимостта да ѝ даде няколко наставления във връзка с онова, що предстоеше.

— Бъдете по-учтив — каза тя, като дойде на верандата и седна до него.

Бенц почувствува лъха на оригановия парфюм — лек, тънък и неописуемо сладостен, когато се излъчваше от нея, защото бе най-подлудяващото физическо усещане за близостта на тялото ѝ след докосването.

Бенц я погледна и не каза нищо.

— Чаках ви цял ден — продължи тя с онова сладостно трептене в гласа, което понякога превръщаше думите ѝ в запалени стрели. — Простото ви присъствие бе достатъчно да ме облекчи. И когато дойдохте, бягате от мен. Но не ще ви изпусна сега — заяви тя с внезапно поривист тон, като сграбчи ръката му.

Бенц не направи никакво усилие да се отърве. Всичките тайнствени сили, които излъчваше съблазнителната ѝ, минаха в тялото му; но той имаше достатъчно сила от гордост или просто благоразумие да остане неподвижен.

— Нито пък ще избягам, — каза Бенц отпаднало. — Знаете много добре, че няма къде да се скрия от вас. Вие затрихте миналото ми, затрихте всичко, в което можех да намеря убежище.

— Въобразявате си — каза тя с несигурен глас на уплашено дете, което иска да се оправдае. — Аз съм изпитвала същото чувство. Достатъчно е да се върнете в родината си, за да почувствувате неразрушимата сила на миналото. Винаги когато отивам в Цариград...

Тя не довърши. Внезапното и възмутено движение, което Бенц направи, отхвърли ръката ѝ тъй силно, щото последната се удари в ръба на масата и падна тежко.

Тя го погледна умолително, неразбираща и измъчена.

— А!... — извика Бенц. — Значи, и от вас трябваше да чуя този съвет!...

— Кой съвет? — попита тя оскърбено.

— Тоя, що чух днес от един човек, на когото удивително приличате по шарлатанството си.

— Шарлатанство!... — повтори тя. — Какво търсите тази дума между нас?

— Не зная. Питайте себе си.

Тя го погледна напрегнато, после се усмихна:

— Без шегу, Айтел!... Един човек, казахте...

— Да, един много почтен човек. Като стигнете възрастта му, ще закоравееете като него.

Тя го гледаше слисано.

— Къде го видяхте? — попита тя с развълнуван глас.

— В София. Имах честта да бъда поканен с него на обед от брат ви. Това бе наистина един чудесен генерал, изпълнен с готовност да дава мъдри съвети, но не тъй нахален като вас да ме уверява, че са непременно в моя полза.

— Настояникът ми!... — извика тя изумено. — Как стана това?

— Не е важно. По-голямо значение би имало да знаете, че той ме посъветва след няколко дни да се махна по дяволите. Това съвпада и с вашето желание.

— Не ме измъчвайте — каза тя.

— Безсилен съм да ви измъчвам. Бих го направил, ако знаех, че у вас имаше поне капка чувство.

— Какво ви каза по-нататък?

— Каза ми, че ще улесни това с генерал Шолц. Вашият настояник е човек с високи връзки и много остроумен. Но ако някой немски генерал се забавлява с него да играе след вечеря билиард, сигурен съм, че този генерал не е и не може да бъде Шолц.

— Не обиждайте настояника ми — каза тя весело.

— Аз само реагирам на намека му... Германската армия не се командуваше от българи. Нямам ли право да забележа това?

— Имате — измърмори тя. — Но какво стана после? Говорихте ли за мен?

— Говорихме. Но какво представлявате вие в сравнение с благородния, превъзходния, неопределения капитан фон Харсфелд? Ще ми позволите да забележа, че си зададох този въпрос, докато настояникът ви ми изреждаше универсалните достойнства на характера му.

— Предполагам, че после сте се смели до сълзи.

— Можех да се смея, ако и вие тая вечер не бяхте повторили съвета му. Солидарността ви е трогателна наистина. Колкото за подбудите, те нямат никакво значение. Настояникът ви ме счита за опасен, а вие се отегчавате от мен — ето разликата.

Елена песимистично поклати глава:

— Цялото нещастие, Айтел, се състои в това, че гордостта ви пречи да видите любовта ми.

— Любовта ви!... — повтори Бенц със затаен дъх.

— Да, господине! — извика тя с глас, в който трептеше дълбоко, сподавено възмущение. — Но дори когато имате доказателства за нея, мислите, че тя е монета, с която се разплащам.

— Не зная — каза Бенц насмешливо. — Мъчно е да се вярва на думите ви. Вижда ми се парадоксално да обиждате някого и да го увещавате да се махне от очите ви.

— Идиот! — прошепна тя.

— Тая дума можете да хвърлите на всеки нахален мъж, който ви закача по улицата. Не можете да ме уверите, че в тоя момент я заслужавам.

— Както и вие, че не сте нахален.

Няколко секунди двамата се гледаха, после изведнъж се разсмяха високо. О, незабравими часове, в които любовта летеше над тях и махането на крилете ѝ разгонваше последните съмнения!... По-късно Бенц не можеше да мисли за тях, без да почувствува сълзи в очите си.

XII

Бенц извърши операцията. Елена понесе болките със свръхчовешко търпение. Онова, което го ужаси, бе неочаквано силното кръвоизлияние. Силви заличи следите на всичко.

Бенц извърши престъпление спрямо морала на професията си, спрямо човешките и божествени закони, в които вярваше, но нямаше никакви угризения. Испита луда радост, когато денят и нощта протекоха без повишение на температурата. Следната нощ Бенц прекара в стаята на Хиршфогел и рано сутринта се качи при Елена. Вярната Силви бдеше до леглото ѝ. Елена спеше спокоен, ободрителен сън. Няколко минути Бенц съзерцаваше с облекчение ангелската неподвижност на лицето ѝ, носещо все още отпечатъка на жестоките болки. После освободи Силви и седна на мястото ѝ. В ранния час, в тишината на утрото, уморен от безсънната нощ, но безкрайно щастлив да вижда Елена спасена, Бенц я почувствува в себе си, в сърцето си, и в същия миг го осени неизразимо блаженство. Той прекара в това състояние няколко часа. Лек шум и слаба въздишка го изтръгнаха от безкрайната и сладостна тишина. Той се наведе над Елена и видя бавното повдигане на клепачите ѝ, после неподвижния и замрежен от сън поглед.

— Силви!... — прошепна тя.

Бенц сложи ръката си върху челото ѝ. Елена издаде слабо възклицание и като го видя, направи опит да скрие лицето си. Бенц ѝ каза да не се движи.

— Защо сте тук? — попита тя.

— Трябваше да сменя Силви.

Има минути, когато човек говори с мълчанието си.

Ако някога Бенц можеше да каже, че душата на Елена му бе принадлежала напълно, това беше в тоя час, в тая минута, когато Елена улови ръката му и я намокри със сълзите си.

Първият човек, който се осведоми след операцията за Елена, бе ротмистър Петрашев. Един следобед той пристигна с автомобила си от София и веднага потърси Бенц в болницата. Ротмистър Петрашев влезе в Бенцовия кабинет с известно смущение, после възстанови бързо обикновения си светски вид. Онова, което Бенц направил за сестра му, било много, твърде много!... Но ротмистър Петрашев не се съмнявал, че Бенц ще го направи. Той оценил още в първата среща моралните качества, които издигали Бенц над тесните професионални предразсъдъци. Той искал да му заговори сам направо, но Елена го помолила да не прави това. Елена била извънредно чувствително създание. Тя искала първо да я разберат и после да я осъждат или оправдават. В това отношение Андерсон и Хиршфогел създали чудесна атмосфера. Може би запознаването имало малко преднамерен характер, но Бенц трябвало да признае, че не могло да се постъпи другояче.

Всичко това бе дълга тирада на френски език, в която ротмистър Петрашев подмяташе думите със същата виртуозност, с която един жонгльор в цирка подхвърля топките си пред удивеното внимание на публиката, съзнаваща всичката безполезна и същевременно забавност на изкуството му. Бенц употреби доста голямо усилие да се забавлява с красноречието му до момента, в който някакъв добър дух накара ротмистър Петрашев да си отиде, без да уреди въпроса, за който всъщност бе дошъл при Бенц.

Вечерта, когато Бенц отиде да види Елена, Силви му подаде един плик, адресиран от ротмистър Петрашев до него. Бенц разтвори плика. Вътре имаше чек.

— А, тъй ли!... — извика Бенц и хвърли чека върху Елена. — Вие ли го вдъхновихте да подпише това?

Елена прочете чека и се усмихна бавно, замислено. После го скъса на парчета.

— Простете му! — каза тя умолително. — Всъщност само аз би трябвало да се разплащам за всичко. Ще видите как!... О, драги мой, ще видите как!...

През следващите дни Бенц стигна до онова състояние на любовта си, в което всяко по-нататъшно душевно сътресение му се струваше невъзможно. Самоизмамата на всички, които се стремят към щастие, е тази, че те вярват в неговата зависимост от външни обстоятелства и от привидното разбиране между характерите. Като че има действителност, която задоволява желанията ни, и еднакви души, които не се измъчват от противоречията си. Бенц познаваше вече странния характер на Елена, пълен с толкова искрена страст и шарлатанство. Знаеше, че бе ласкан, заслепяван, използван и все пак обичан. Знаеше, че поне в тоя момент имаше доказателства за любовта ѝ. И въпреки това той не можеше да си обясни покъсно внезапния обрат, който настъпи в отношенията му с Елена. Човек изобщо е неспособен да оправдае решения, взети всред заслепението на някакво чувство, защото интимната същност на всяко чувство е непроницаема за мисълта. Той можеше да каже само, че екзалтацията на гордостта му бе надвила любовта, но това обяснение му се струваше незадоволително. Не бе ли унищожил вече гордостта у себе си? Ако последната бе тъй силна в този момент, защо не остана вярна на себе си докрай? Бенц не предчувствуваше ли своята непоследователност? И скритият мотив на постъпката му не бе ли онова ожесточение, с което искаше да измъчи и накаже любимото същество поради невъзможността да овладее душата му напълно?

Последните дни на октомври изтекоха всред синеви-на, прозрачен въздух и разкошно многоцветие на умиращата растителност. Нямаше нищо по-красиво и по-дълбоко меланхолично за един северен човек като Бенц от субтропичния блясък на есента в тая част на България. Слънцето грееше все тъй ярко, но с умерена топлина и под меките му лъчи хълмовете около града тънеха в пурпурновиолетови сенки. Въздухът бе наситен с миризма на есенни рози, на тютюн, на узрели плодове, към които се примесваше дъх на гнилост и миазми — постоянен дъх, присъщ на ориенталските градове, който съпоставен с другите благоухания, понякога тъй странно напомняше на Бенц за контраста между живота и разложението на смъртта.

Почти винаги в неделни дни Елена и Бенц се изкачваха на един висок хълм, който се издигаше над града и с други терасовидни възвишения образуваше полите на гигантска планинска верига, чиито снежни гребени се губеха в синевината на юг. След дългото възкачване те стигаха развалините на една средновековна крепост и сядаха върху обраслите с мъх гранитни камъни. Гледката, която се разстиляше пред тях, бе фантастично съчетание на ярки цветове, на слънчев блясък и синевина. Котловината на града с градини и оризища, пожълтели от есента, наподобяваше тържествена одежда на източен свещеник, която в дни на молебен заслепява с блясъка си погледа на вярващите. Но в целия пейзаж, в това умиращо великолепие на дърветата и тревите трептеше някаква погребална тържественост, една остра и почти жестока печал, която неотслабващо притискаше душата. Бенц знаеше, че там, на юг, зад нежносиния хоризонт, ехтеше тътнежът на оръдия, тракаха картечници и бойни самолети всред пламъци и дим се разбиваха в земята. При всяка офанзива оттам идваха зловещи влакове с човешки развалини, с хора, разкъсани от бомби, задушени от газ, изгорени от огнепръскачки — това неописуемо зрелище на живи човешки глави, превърнати в топки от овъглено месо и стопена лой. . . Понякога на Бенц се струваше, че онова, що изостряше чувствата му тъй болезнено, бе именно тоя призрак на безмерно и ужасно човешко страдание, което виждаше навсякъде.

Един следобед Елена и Бенц се изкачиха на хълма и седнаха върху развалините. Няколко минути двамата съзерцаваха мълчаливо огромния пожар на есента, червените жълти пламъци на разложен хлорофил, в които гореше котловината. Присъствието на Елена изпълваше Бенц, както винаги, с тъжно опиянение. Тя се облегна на рамото му и с поглед, устремен в хоризонта, разтриваше замислено между пръстите си няколко стръка благоуханни треви, които бе набрала, докато се изкачваха по хълма. Тя бе в тънка бяла рокля и широкопола сламена шапка, според тогавашната мода, чийто цвят образуваше прекрасно съчетание с мургавия оттенък на лицето ѝ. Сега под смекчения блясък на слънцето то излъчваше по-ярко левантинския си чар, в който трептеше сладостра-

стие, меланхолия и отпуснатост: Но под нежната усмивка, под замрежения поглед и сладостния овал на формите му Бенц за първи път долови един странен и жесток облик на тая мекота, на тая отпуснатост в гласа, в движенията, в израза на цялата ѝ личност.

— За какво мислите, Айтел? — попита тя внезапно.

— За расата ви! — каза Бенц.

— У мен са кръстосани няколко раси!

— Само две! — каза Бенц, гледайки сините кръгове под очите ѝ.

Тя се усмихна замислено. Наистина, в златистите отражения на очите ѝ прозираше онака меланхолична чувственост, която е вековно наследство на жените от Изток.

Бенц каза, че кръстосването на расите създава жестоки индивиди, и за пример посочи мулатите.

— Жестоки! . . . — повтори тя, като извърна към него очите си, които продължаваха да бъдат все тъй странно замрежени и отпуснати. — О, мили мой, но какво от това? . . . Тъй ще ме обичате по-силно!

Тоя следобед Елена пожела да се приберат по-рано в къщи, защото мислеше, че Андерсон ще мине през града, и настояваше да го види.

— Мислите ли, че Клод стои със затворени уста? — каза тя. — Искам да чуя какви са последните клюки за мен в София.

— Интересуват ли ви? — попита Бенц.

— Да. Любовта и гневът у мъжете са като огледало на жената, която обичат.

— Вие искате да се оглеждате постоянно!

— По суетния навик на всички жени! О, драги мой, не ревнувайте! В тоя момент ми е жално за Клод. Той не бе лошо момче, но аз престанах да го обичам и това е всичко. . .

Докато слизаха бавно по пътеките на хълма, тя се оживи и почна да говори за фон Харсфелд:

— Знаете ли, той се появи в живота ми изведнъж и начинът, по който реагирах на това, бе като първа съзнателна проява на волята ми! . . .

— Съзнателна? — повтори Бенц горчиво.

— Да, съзнателна! . . . Дори Хиршфогел не би допуснал това. Според теорията му жените проявяват аморалното си начало само когато достигнат известна лов-

кост на ума и зрелост на тялото, т. е. когато добият възможност да лъжат и развратничат безнаказано.

— Мъчите се да ме смаете!

— Докато вие изглеждате съвършено невъзмутим!

— Тогава каква нужда има от мъдростите на Хиршфогел?

— Простете ми! . . . Любовта обича да си играе с празни думи дори когато е тъжна.

— Защо е тъжна?

— Не зная! . . . В тоя момент ми се стори тъжна и почувствувах нужда да се развеселя с Хиршфогел.

— Да, но думата бе за фон Харсфелд!

— О, да! . . . Ще ви кажа и за него! Това стана преди четири години. Пътувах от Лозенград за София. Токущо бях загубила баща си. Чувствувах се съвършено изоставена. Бях под покровителството на някаква американска мисия, на няколко стари моми и един мършав лекар. Те се връщаха в София, изплашени от холерата. Когато в купето влизаше някой чуждестранен журналист, те почваха да говорят за баща ми и ме посочваха с думите: «That's his daughter.» Журналистите трагично поклащаха главите си. Някои от тях ме фотографираха като жертва на войната. Дори един англичанин попита има ли кой да се грижи за мен и когато квакерите му казаха, че не знаят, съвсем сериозно предложи да ме настаня на свои разноски в някой пансион. Ех, че смешни хора са тия англичани! . . . Но всичко това ме изтезаваше ужасно. Искях да бъда сама, да прочета няколко молитви за душата на баща си. Бях религиозна и чувствувах огромна нужда да направя това. Отидох в съседното купе. В него нямаше никого. Прочетох молитвите и се свих до прозореца. Почувствувах изведнъж непоносима скръб. Обзе ме желание да плача, да плача до смърт. После се свързах и почнах да гледам през прозореца. Влакът летеше из опустошена равнина. Тук-там стърчеха развалините на изгорели села, виждаха се разбити оръдия, изоставени ракли. Имаше и човешки трупове! . . . Това бяха грозни, черни, отвратителни трупове. Понякога те лежаха съвсем близо до линията и аз различавах униформите им. Войници! . . . Измрели от холера войници, които живите не смогваха да заравят. Всичко това ме изпълни с тъп, неописуем ужас. Престанах да мисля дори за баща си. Стоях до прозореца като вкаменена. Струваше

ми се, че ако се обърна, ще видя зад себе си всички тия страшни, посинели лица, замръзнали в спазмите на агонията. Искях да се върна при квакерите, но няхах сила да мръдна от мястото си. Тъкмо тогава в купето влезе някой. Обърнах се с вик на ужас. . .

— И припаднахте?

— Не! Овладях се веднага. В купето грееше слънце. Видях много ясно, че пред мен стоеше жив човек, а не призрак. По онова време Клод бе военен наблюдател и носеше австро-унгарската си униформа. Появата му не ми направи никакво впечатление отначало. Във влака пътуваха всевъзможни аташета, кореспонденти, благотворителни мисии, които се изтегляха благоразумно от заразените места. Знаех това. Викът ми го стресна доста. Той измърмори едно «*Pardon, mademoiselle. . .*» и свали от мрежата малък ръчен куфар, който не бях забелязала дотогава. «*Les cadavres! . . .*» — прошепнах измъчено. «Да, ужасно! — каза той на френски. — Но защо ги гледате?» Обясних му, че дори когато затворя очите си, пак виждам трупове. Той се усмихна. Стори ми се, че той ме гледа някак странно и продължително. И досега не мога да определя какво точно имаше в погледа му: проникателност на познавач или просто учудване. Сигурно се питаше какво търся тук, по тия места. Не бях нито милосърдна сестра, нито бежанка, нито зряла, нито съвсем дете. Онова, което ме учудва и досега, бе обстоятелството, че аз продължавах да стоя в купето. Аз останах при него! Съзнателно! . . . Трябваше да се върна при американците, но не направих това. Почувствувах изведнъж желание да разговарям, да изглеждам голяма. Това е мания у всички деца, но, струва ми се, в нея вече нямаше нищо детинско. След половин час той ме третираше напълно като възрастна.

— И флиртът почна?

Тя се усмихна замислено:

— Флиртът? Не! . . . Изпитвах само неясно вълнение, което притъпяваше скръбта ми до края на пътуването. Флиртът почна една година по-късно, когато Клод бе назначен в легацията. Но това е вече банална история! . . . По цяла сутрин играехме тенис. Можете ли да си представите по-глупаво нещо? Спокойствието и липсата на болка развалят любовта. . .

През тия дълги разходки извън града Елена неспирно възстановяваше пред Бенц спомени от миналото си. Тя правеше това с тъмна и упорита преднамереност, която го измъчваше. Тя като че искаше да го увери в някакво тайнствено зло, вложено в личността ѝ, което проявяваше против волята си. Ако, от една страна, с егоизъм, който можеше да се нарече съзнателен, тя го стягаше все по-здраво в любовната мрежа на сърцето си, от друга — тя се отдаваше на странни угризения по отношение на него. Тя сякаш предчувствуваше, че няма сили да спечели играта, без да пожертвува свободата си. Не съзнаваше ли, че ако в тоя момент искаше да задържи Бенц, трябваше да стане негова жена? Не го ли съжаляваше? Не правеше ли опити да го спаси?! . . . Защо искаше да му втълпи, че е аморална и жестока? Защо го заплашваше? Защо поведението ѝ бе тъй двойнствено? Бенц ѝ бе разказал разговора си с генерал Д. Тя се съгласи и обеща, че ако стане нужда, ще го последва в Германия. Но винаги когато Бенц правеше опит да заговори по-определено върху бъдещето, тя добиваше отегчен и разсеян вид и почваше да му говори за пороците, за леконравие то си. Да, тя го заплашваше! . . . Тя не вярваше на себе си, страхуваше се от бъдещето. Не предчувствуваше ли с интуицията на невярното си сърце оня трагичен час, тъй мъчителен и за нея, в който Бенц щеше да се изправи лице срещу лице с капитан Лафарж? Тя се себеунижаваше дори когато разказваше най-невинните спомени от миналото си. Изповедите ѝ бяха потискащи, мъчителни. Те вземаха форма ту на шеговита бърливост, ту на угризения, ту на отвлечени разсъждения, които присвояваха мисълта на Бенц по цели дни. В тях прозираше желанието да разкрие онова леконравно и гибелно начало в характера си, с което искаше да го отвърне от себе си или предупреди за бъдещето. Бенц все по-ясно долавяше това. Но защо Елена постъпваше така? Защо днес го обичаше, а утре мислеше, че ще го забрави? И защо търсеше болката в любовта? Не обичаше ли Бенц само защото съзнаваше, че го измъчва? Не измъчваше ли и себе си? Коя зла сила, кой мрачен жребий бяха тикнали личността ѝ към тая извратеност, към тоя изтънчен садизъм на духа? Тия въпроси измъчваха главата на Бенц, превръщаха нощите му в кошмар. После изведнъж я оправдаваше: самият Бенц не я ли обичаше по-силно, защото съзнаваше, че

не можеше да бъде друга? И като го предупреждаваше за себе си, не му ли даваше възможност да се спаси? Но с колкото и себеотрицание по отношение на любовта ѝ да бяха свързани тия изповеди, те унижаваха и дразнеха Бенц. Те му разкриваха страшната съблазън на сърцето ѝ, дивите и хищни пориви на страстта, с които бе разкъсала клетата душа на Райхерт. Те издаваха всичката жестокост, всичкият пароксизъм, на които бе способен ориенталският ѝ характер. Те го убеждаваха в непреодолимата и дълбока като бездна невъзможност да съединят живота си. Бавно, но сигурно, като зараза, която прониква в организма на любовта и с натрупването на отровите си я превръща в лудост, те подготвяха избухването на гордостта му с всичките ѝ гибелни последици. Те го тикаха неумолимо към аскетизма и самотата на месеците, прекарани в П. . . , всред които образът ѝ щеше да стане по-пагубен и по-страстно желан. . .

И ето най-после дойде моментът, в който Бенц трябваше да реагира на всичко това. Разривът избухна съвсем неочаквано.

Поради все тъй топлата есен Елена и Бенц прекарваха много често върху верандата до късно през нощта, пушейки ароматични български цигари. Въздухът бе наситен с благоухание на съхнещ тютюн и умиращи цветя. Понякога от казармата се издигаше един мощен войнишки глас, чиято първобитна красота приковаваше вниманието на двамата. В тъжни речитативи гласът пееше за някакви безкрайни мъки, за ханджари, тъмници и кървави отмъщения.

През тия отпуснати часове Елена трупахе все нови и по-страшни обвинения върху себе си. Една вечер тя заговори за Райхерт.

— И после? — попита Бенц всред тягостната пауза, която бе настъпила помежду им.

— После? . . . Не, аз нямах вид на ужасена от постъпката си девственица. Отдавна бях загубила тая добродетел. Всичко бе най-обикновен епизод, най-банално последствие от една близост, която всеки ден ставаше по-голяма. Аз знаех, че това ще стане. Аз го чаках, желях го. И все пак, когато се изтръгнах от ръцете му, бях смутена, забъркана. Съзнах изведнъж жестокото престъп-

ление, което бях извършила над душата му. Той изпадна в нервна криза. Въздушните сражения бяха разстроили нервите му напълно. Той се смееше, плачеше, бърбеше всякакви глупости. Караше ме да се закълна, че ще стана негова жена. И аз се заклевах, заклевах. . . После в главата му почнаха да се въртят разни ужаси. През нощта бе сънувал убити другари, които го викали при себе си. Тоя сън го подлудяваше. Разказваше как апаратите се сгромолясват на земята и летците изгарят в развалините им. О, да, той щеше да умре! . . . Той предчувствуваше смъртта си. Той бе осъден на смърт и присъдата му бе тъй сигурна, тъй неизбежна! . . . Знаех това. Срещу един германски летец в Македония има десет английски. И после германските апарати са изхабени, ужасно изхабени! . . . Той ги наричаше погребални ковчези. Когато говореше за тях, лицето му добиваше разкритен, нещастен вид. Аз го съжалявах. Обещавах му, че ще се омъжа за него. После излизах от стаята му и се заричах да не стъпвам повече в нея. Но на другия ден отивах пак. Ах, Ай-тел, всичко това бе странно, ужасно и приятно. . .

Тя замълча. Тишината в градината бе дълбока и тайнствена. Тъжният глас, чиято песен всяка вечер ехтеше над града, бе заглъхнал отдавна в нощта. От време на време полъхваше вятър и ту засилваше, ту отслабваше миризмата на тютюн, на рози и шибой. По небосвода трептяха звезди, като очи на безкрайността, в която щяха да се удавят всички човешки страдания, всичкият ужас на войната, всичката скръб и всички блаженства на любовта. Бенц почувствува огромна, потискаща печал.

Елена продължи:

— Най-после отпуската му изтече и той трябваше да се върне на фронта. Но преди да замине, хрумна му да се сгодим. Можете ли да си представите по-невъзможна мисъл? Съзнах изведнъж безумието на обещанията си. Реших да не лъжа. Казах му да избие това желание от главата си. Сцената беше ужасна. И обстановката също тъй. . . Когато идваше в София, той наемаше стая в един мизерен хотел, защото нямаше пари за по-добър. Той изиграваше заплатата си на карти веднага щом я получеше, и правеше дългове — тия страшни дългове на покер и бакара, които офицерите изплащат със заеми срещу безбожна лихва или въобще не изплащат. . . Не знам дали можете да си представите именно тая стая, опушените

стени, жалкото легло и долните думи, с които се нахвърли върху мен. При това той беше благородник. Може би семейството му притежаваше някъде родов замък. Невъзможно бе да не съзнае падението си. Когато го съзна, той млъкна изведнъж и лицето му се сгърчи от болка. Трябваше да видите това лице — бледно, синкаво, изтощено, съсипано от алкохола и въздушните боеве. Той се сви на един стол. «Имате право — каза той, — невъзможно е да се омъжите за мен!... Аз ще бъда убит. Сигурно ще бъда убит. Ние сме един срещу десет!...» Гласът му бе тих, отчаян. Той гледаше върховете на богушите си с жалка, безпомощна неподвижност. В цялата му личност имаше нещо сърцераздиращо. Може би мислеше за зловещия лазур на македонското небе, за новите и бързи машини на английските летци... Не бях виждала по-пълно съзнание за неизбежен край, за ужасна и сигурна смърт. Отидох при него и почнах да го убеждавам, че след войната ще се оженим. Но аз го лъжех... Боже мой, аз го лъжех, защото знаех, че ще умре!... О, как подло го лъжех!

Тя млъкна, за да вземе нова цигара: Звездите продължаваха да трептят над верандата — далечни, тайнствени, недостижими, внушаващи потискащия безкрай на света, всред който две жалки човешки души се въртяха безумно като пеперуди около пламъка на любовта. Бенц погледна часовника си. Отдавна бе минало полунощ. Дори прилепите не летяха вече из мрака и спяха в дупките си. Само странното благоухание на тютюн, на цветя и гнилоост бе все тъй силно и възбуждащо.

— На дргия ден той отпътува за фронта. Изпитвах тъга, досада, неизразимо отвращение от себе си. Станах раздразнителна. Не можех да търпя никого около себе си... Една вечер почувствувах първите признаци на онсва, от което се страхувах. Прочетох няколко книги и се уверих... Обзе ме неописуем ужас. Разказах всичко на Андерсон, след това на брат си и на Клод. Спомням си че се смеех и плачех като Райхерт. Бях изпаднала в истерия. Тъкмо това ме спаси от упреците им. Клод ми прости всичко и настоя да се венчаем веднага. Можете ли да си представите по-неочаквано великодушие? Или по-голяма низост, отде да зная?... Но аз бях почти готова да се омъжа за Клод. Казвам „почти“, защото в деня, в който ви срещнахме, бягах от София да размисля за последен

път. Борех се отчаяно. Търсех друг изход. Но брат ми бе разказал вече историята на роднините. Всички настояваха да се омъжа за Клод. Ей толкова оставаше да направя това!... Дори Хиршфогел ме съветваше същото! Аз бях разказала историята и на Хиршфогел същата вечер, когато пристигна от фронта. Не е ли глупаво?... Чувствувах нужда от подигравките, от ожесточението му. Самата аз бях ожесточена. Струваше ми се, че съм изгонена от обществото. Приличах на озлобена уличница. Това ме правеше още по-дива... Искях да смая дори Хиршфогел!... Ах, Айтел, в историята с Райхерт имаше нещо страшно и отвратително... Страшно, казвам, дори за вас!... Чувате ли?...

Но Бенц не чуваше. Той се изправи отривисто и отиде при Елена.

— Айтел!... — прошепна тя уплашено.

Той я сграбчи за раменете. Под светлината на карбидната лампа сините му очи искряха като сапфири. Той изпитваше желание да я разкъса, да я смаже, да я удуши...

Няколко секунди Елена гледаше лицето му с извратен, сподавен възторг.

— Разбрах!... — каза той най-после.

След това я блъсна в стената и слезе по стълбите тъй бързо, сякаш някой го гонеше. Сега Бенц знаеше за какво го предупреждаваше Елена. Но всред гнева, болката и отчаянието, които разкъсваха сърцето му, той съзнаваше смътно, че това безумно и пропаднало същество го обичаше, че тя имаше смелостта да остане честна към себе си дори с цената на риска да загуби любовта му.

XIII

Една мъглива ноемврийска сутрин, преди да отиде в болницата, Бенц се отби с автомобила на интендантството да види Елена за последен път. Ръмеше безкраен, ситен дъжд. Бе студено и мрачно. По голите клони на дърветата в градината се жълтееха последните неокапали листа. Отвори Силви. Бенц влезе в преддверието и не съблече шинела си.

— Mademoiselle спи! — каза Силви. — Ей сега отивам да я събудя.

— Не, няма нужда! — предупреди Бенц бързо. —

Може би ще намина утре, ако mademoiselle не замине до-
тогава. . .

Бенц тръгна към вратата, придавайки си съвършено
безстрастен вид, но Силви го спря.

— Поручик Андерсон е тук! — събщи тя.

— А, тъй ли! — произнесе Бенц с досада. — Кога
пристигна?

— Вчера следобед.

— Кажете му тогава, че надвечер ще бъде в клуба. . .
Сега бързам за болницата.

Но Андерсон бе отворил вече вратата на трапезарията
и видя Бенц.

— Как сте? — попита Бенц с оня безгрижно-весел
тон, който само преди един месец можеше да бъде искрен.

Андерсон се приближи и за пръв път Бенц забеляза,
че лицето му можеше да бъде мрачно.

— Няма ли да влезете? — попита Андерсон.

— Невъзможно! — отказа Бенц с крайно зает вид. —
В осем часа почвам утринния преглед. Но кажете на фрой-
лайн Петрашева, че е напълно здрава и няма нужда да
бъда викан повече. Всичко мина благополучно и тя може
да бъде щастлива.

Бенц произнесе това с възможно най-равнодушен
глас, с доволството на лекар, който завършва успешно
лекуването на пациента си. Но сигурно в думите му има-
ше нещо необикновено, пък може би и самият Андерсон
знаеше сега повече неща, отколкото предполагаше Бенц,
защото лицето на Андерсон стана още по-мрачно.

— Щастлива! . . . — повтори той някак горчиво.

— Да, щастлива! — натърти Бенц високо. — Можете
да й кажете това!

Бенцовият тон накара Андерсон да свие устните си.
Когато Бенц отваряше вратите на стълбите, за да излезе
навън, Андерсон го стисна за китката на ръката и за-
държа.

— Какво има? — попита Бенц.

— В душата си фройлайн Петрашева е чиста като ан-
гел — каза Андерсон глухо.

— Възможно е! — произнесе Бенц иронично.

Ръката на Андерсон още по-силно стисна китката му:

— Снощи тя ми каза, че трябва да се омъжи за вас!
Тя е готова да направи това! Трябва само да пожелае-
те! . . . Чувате ли?

Бенц погледна Андерсон равнодушно. Андерсон за-
трепера леко в есенния студ, който нахлу през отворената
врата.

— Фройлайн Петрашева е готова! — повтори Андер-
сон още веднъж.

— Фройлайн Петрашева не вярва на себе си! — каза
Бенц сухо. — Тя ще ме забрави, и аз също. Тя има въз-
можност да се омъжи за когото пожелае и когато поиска.
Сбогом!

— Сбогом! . . . — измърмори Андерсон.

Когато слизаше по стълбите, Бенц чу гневния трясък,
с който Андерсон затвори вратата зад гърба му.

По-късно, когато Бенц прекарваше в паметта си ве-
ригата на тия събития, струваше му се, че все пак имаше
моменти, в които можеше да спре мрачната им неизбеж-
ност. Измамлива и късна самоувереност срещу съдбата,
която нищо не можеше да измени. Ако имаше сила, която
да предотврати моралната катастрофа в живота му, тая
сила трябваше да унищожи първо Елена.

Защо в тоя момент Бенц имаше воля да се откъсне от
нея, а по-късно, когато трябваше да се върне в Герма-
ния, не може да направи това? Той не бе в състояние да
си даде отговор. Може би гордостта му се бе изхабила
вече.

Онова, що даваше трагичен и безпомощен облик на
Бенцовото поведение през тия дни, бе пълната му непо-
следователност. Ето, той бе заплашил генерал Д., че ще
отведе Елена в Германия, а сега искаше да скъса с нея! . . .
Има внезапни и драматични решения, които вземаме
всред заслепението на оскърбената гордост и които из-
купваме с цената на най-жестоки страдания — по-же-
стоки от тия на компромисите, които искаме да избег-
нем. Елена го обичаше. Тя дори бе готова да стане него-
ва жена, но честолюбието го караше да отхвърли любовта
й, която тя не можеше да му даде завинаги. Завинаги?
Глупаво би било да питате една жена дали ще ви обича
цял живот. Съвсем искрено тя може да ви отговори «да»
и после да изневери. Никога Бенц не бе задавал подоб-
ен въпрос на Елена. Онова, което изглеждаше удивител-
но и някак страшно, бе невъзможността за самата нея да
каже това «да» дори когато съзнаваше, че го обича.

Ако решението, което бе взел, ласкаеше горчиво гордостта му, предусещането на мъките, които щяха да последват, изпълваше Бенц с ожесточение. Така изпадаме в парадоксалния садизъм да мъчим ония, които безумно обичаме. Нищо не му причиняваше по-пълно и тъжно удовлетворение от сигурността, с която бе уверен, че постъпката му караше Елена да страда. И нищо не бе по-несправедливо и оскърбително от формата, която даде на тази постъпка. Но една душа, която се гърчи в спазми, има същите отмъстителни рефлексии като животно, на което причиняваме физическа болка.

Със служебни мотиви, които нямаша никакъв сериозен характер, Бенц написа рапорт, в който искаше да бъде преместен от Х. . . Излишен труд! По незнайни пътища генерал Д. се бе погрижил вече за превода му. В същия ден, в който Бенц изпрати рапорта си, пристигна заповед за преместването му. Бенц я прочете с горчиво доволство, с мрачното спокойствие на човек, комуто поднасят смъртна присъда, след като е решил сам да сложи край на живота си. И все пак състоянието му не бе онова, в което се намираше през дните на погрома в 1918 година. Той изпитваше гняв, пустота, отчаяние, но всичко това бе примесено с глуха, отмъстителна радост, задето бе накарал Елена, която го обичаше, да страда с него.

Същата вечер Бенц завари на масата си писмо от нея. Нервният и разстроен почерк го накара да се усмихне жестоко, Елена пишеше:

«Не идвайте и не мога да ви намеря никъде. Дори когато ви потърсих в болницата, не благоволихте да излезете при мен. Това е непоносимо. Снощи научих от Андерсон, че настойникът ми правел всичко възможно да ви премести от България. Дори това било свършен факт. Айтел, бедна душо, ще имате ли безумието да не ме вземете със себе си?»

Бенц не отговори на това писмо. След два дни замина. И за да стигне пароксизмът му до крайност, не отиде дори да се сбогува с Елена.

Бенц бе преместен в П. . . , малък град по продължението на същата железопътна линия, която минаваше през Х. . . и която по онова време бе една от главните

артерии за снабдяването на Южния фронт. Очевидно постъпките на генерал Д. нямаша пълен успех. Той искаше да отстрани Бенц от България, но всъщност успя да го изпрати само на сто километра от Х. . . Бенц се учудваше на обстоятелството, че генералът бе успял да постигне дори това. Мъчно бе да се допусне, че преводът се дължеше само на простото му и капризно настояване. Елениният настойник бе обосновал искането си и по-късно Бенц се увери в това. Една вечер Бенц долови случайно разговора между двама непознати германски офицери, които вечеряха в офицерския клуб, минавайки с автомобил през П. . . Единият разправяше на другия пикантната история за някой си поручик Бенц, любовник и авантюрист, който искал да отвлече едно българско момиче в Германия.

Споменът от месеците, прекарани в П. . . , остана свързан в паметта на Бенц с онова бавно разложение на волята, което превърна мъките му в отчаяние. Никога образът на Елена не бе по-пълн и мрачен господар в живота му и никога съзнанието за това не го поставяше в по-голяма безизходност да вземе някакво решение. Да забрави Елена, но защо? Нали го обичаше! Да се върне при нея, но как? Нали го унижаваше! Като че сам бе господар на себе си и кошмарните пламъци на тялото ѝ нямаше да решат съдбата му само в една нощ! . . .

Колкото и решителен да бе бунтът на гордостта му, с който отблъсна Елена, Бенц не преставаше да мисли за нея и това бе страшно. По силата на въздействието, което образът ѝ продължаваше да упражнява върху него, Бенц го виждаше навсякъде — в болницата, в офицерския стол, в самотните разходки, които правеше из околностите на града. Тоя образ го преследваше, измъчваше, разкъсваше, опияняваше. Той хвърляше Бенц в пристъпите на лудешко желание да се върне при нея и в кризите на безутешно отчаяние. Толкова неща му спомняха за нея, толкова отразени светлини го караха да мисли за нея. . . Бенц знаеше, че къщата на Петрашеви в Х. . . служеше като странноприемница за всички високопоставени личности, които службата задължаваше да минат през града. Всякакви генерали, полковници, капитани, шефове на благотворителни мисии, военни аташета, ко-

респонденти, наблюдатели или просто безделници — съюзни и неутрални — се отбиваха в къщата да закусят и понякога да спят, обикновено придружени от ротмистър Петрашев. Бенц скоро се досети за тайнствената служба на последния. Ротмистър Петрашев бе от разузнавателната служба. Кого шпионираше? Без съмнение и германците. Андерсон се оплакваше, че българите знаели предварително кои германски части ще бъдат изтеглени от Южния фронт. В това отношение Елена помагаше чудесно на брат си. Колко пъти тя обличаше вечерни рокли и караше Силви да купува цветя от разсадника, за да украси масата по-добре! И колко пъти някой надут полковник от щаба на Шолц ставаше любезен и словоохотлив в нейно присъствие! Тя обличаше най-често една дълга рокля от черно кадифе със сребърни цветя на рамото. Тя говореше бързо, пламенно, като изпращаше на всички през дима на цигарите бялото святкане на зъбите си. Неусетно тя откриваше внезапни заминавания, научаваше неизвестни срещи, предразполагаше към доверителни разговори. Бенц виждаше онемял как зрели и студени като камък германски офицери си отиваха развълнувани, с горчивия вкус на красотата ѝ, която тя не можеше да раздаде на всички. И ето че Бенц виждаше сега тия хора тук!... Същите лица същите униформи, същите пагони! Тия хора бяха виждали Елена, бяха чували гласа ѝ, бяха облъхвани от оригановото благоухание на парфюма ѝ!... Те поздравяваха Бенц хладно, официално и все пак той усещаше тайното чувство на симпатия и любопитство, което ги караше да се приближат до него и да разменят няколко думи. Разбира се, в първите срещи те не споменаваха никога името ѝ. Те се ограничаваха с въпросите: «Как сте?», «Тук ли сте?», «Безпокоят ли ви много аеропланите?» Но под студената вежливост на тия въпроси и отговори Бенц чувствуваше как един и същи образ завладяваше мисълта им, как едно и също очарование изпълваше сърцата им. Но можеше ли да се сравни вълнението на тия сурови, студени мъже с онова, що изпитваше Бенц?

Не минаваше седмица, без да не дойде човек, когото Бенц да не бе виждал у Петрашеви или за когото да не знаеше, че иде от София и можеше да му даде сведения за Елена. Отначало Бенц се бореше с изкушението да задава въпроси, после отстъпи и почна да прави това с оная методична лов-

кост в разговора, на която можеха да завидят и офицерите от разузнавателната служба. Сведенията, до които се докопваше, го караха да заключи, че Елена водеше повече уединен и затворен живот. Бяха я виждали в някой благотворителен базар, в някое сиропиталище, бяха я срещали с възрастни дами от Червения кръст, с монахини от някой католически орден. Всичко това изпълваше Бенц със злорадство. Елена бягаше от светския живот!... И кой знае, може би страдаше! Но като съзнаваше това, у Бенц се раждаше онова гибелно разколебаване, което го караше да мисли, че тя не познаваше сърцето си и може би напразно се страхуваше от себе си.

През една от тия случайни, вълнуващи срещи Бенц научи за смъртта на капитан фон Харсфелд. Човекът, с когото разговаряше тоя път в трапезарията на военния клуб, бе един пълен, мургав унгарски майор, с добър апетит и превъзходно настроение да приказва. Той бе дошъл тук, за да посрещне от Демирхисар някакви скандинавски полковници, които обикаляли Македония, придружени от български и германски офицери. Майор Бадач получил нареждане да се присъедини към тях. В продължение на час и половина Бенц успя да го разпита за всичко, що бе в пряка или косвена връзка с Елена. Бенц не можеше да пропусне да не попита нещо и за отзоваването на капитан фон Харсфелд от поста «офицер за свързка» между легацията и Главната квартира. Новината бе стигнала до Бенц още преди два месеца. На въпроса му, коя е причината за това, майор Бадач отговори, че преводът е станал по личното желание на капитан фон Харсфелд.

Не могло да се допусне, заяви той после с известна неясност, щото едни офицери да остават вечно в тила, а други на фронта. Капитан фон Харсфелд бил изпратен на италианския фронт! И още в деня на пристигането си паднал убит. Каква фаталност!...

Майор Бадач покри фаталността в съдбата на офицерите с една солидна глътка вермут, докато Бенц, внезапно развълнуван, изтърва несъзнателно:

— Знае ли сестрата на ротмистър Петрашев това?

— Сигурно — каза майор Бадач и като го погледна, съобрази нещо с бавното мислене на чревоугодниците.

Майор Бадач помълча известно време, после констатира важно:

— Сестрата на ротмистър Петрашев е много красива жена.

Той очакваше, че Бенц ще сподели мнението му, но понеже последният не направи това, прозина се сънливо. Българските офицери се бяха разотишли. Пламъкът на висящата карбидна лампа намаля постепенно и почна да мига.

— Как е убит капитан фон Харсфелд? — попита Бенц, преди да се разделят.

Тъмните очи на майор Бадач го погледнаха трагично:

— Съвсем глупаво, представете си! При първата престрелка капитан фон Харсфелд се изправил срещу куршумите с целия си ръст. Та това не би направил дори един новобранец! Това е същинско самоубийство!...

— Да, същинско самоубийство — повтори Бенц замислено.

XIV

Зимата в П... е като дъждовна пролет в Северна Германия. Понякога падаха снегове, които веднага се стопяваха от топлите беломорски течения и превръщаха улиците в непроходими блатата. Аероплани прелитаха над града, камиони задръстваха улиците, безкрайни върволици от гладна и окъсана българска пехота се проточваха от единия край на града до другия. И всичко това се сливаше в непрекъснат, денонощен тътнеж, в сред който биеше зловещият пулс на войната.

В неделни дни, когато времето беше хубаво, Бенц се изкачваше по хълмовете около града. Нищо не бе по-пусто и безутешно от гледката, която се разкриваше на юг. Тъжните и голи хълмове с червеникави сипеи, по които нощно време виеха чакали, се снишаваха постепенно и преминаваха в безплодна, камениста равнина. От дефилето между хълмовете излизаше пълноводна и жълта река, която се разливаше в равнината и образуваше, дорде поглед стигне, блатата, лагуни и тресавища. Никакъв керемиден покрив, никаква свежа зеленина не съживяваха окото в тоя пустинен македонски пейзаж. Само блясъкът на слънцето и лазурната синевина на небето му придаваха онай разточителна яркост на цветовете, в която имаше нещо остро, тъжно и жестоко. Понякога в синия простор на югозапад се показваха малки, едва забележими точки. Те се приближаваха, ставаха все по-ясни, мина-

ваха високо над града и се изгубваха на север. Аероплани!... Вятърът донасяше до ушите на Бенц глухо, задавено бръмчене.

Поради всичките тия крайно объркани германо-български работи в политиката, стратегията и продоволствието, които никой не желал и всъщност не можеше да оправи, пролетта и лятото на 1918 година бяха пълни с лоши предзнаменования. Гладът и войнишките бунтове ставаха застрашителни. Тилът гъмжеше от агитатори за мир. Бенц можеше ако не да се радва (поражението на българите означаваше и края на Германия), поне да изпитва мрачното доволство, че най-сетне мирът щеше да тури край на непоносимото му състояние. Щеше да се върне в Германия, да потъне в забрава, да загуби следите на Елена. И после, ако ги откриеше наново, безнадеждността щеше да го примири. Всичко това бяха трезви и успокоителни разсъждения, които можеха да се превърнат в действителност, ако Бенц наистина бе господар на волята си. Но всичко в тия дни носеше отпечатък на жестока неизбежност!

Цялото лято през П... минаваха войски — последните български резерви. Жалки униформи, изхабено оръжие, гладни лица. Бе някак глупаво да се мисли, че тая съмнителна армия ще издържи още една офанзива. В изгледа на самите войници имаше нещо скрито, заплашително. Бронзовите им лица се обръщаха на север и с копнеещ поглед гледаха хоризонта — там, зад снежните планини, където бяха оставили китни села, чакаха жени, житото зрееше и мирни стада пасяха по ливадите, където въздухът бе здрав, зеленината — свежа и потоците шуртяха... И продължаваха пътя си на юг, в тая гореща, нездрава земя, пълна с миазми и блатата, в която комарите изпиваха кръвта им, куршумите пронизваха телата им.

Една задушна септемврийска нощ Бенц се събуди от горещината и чу глух, сподавен тътнеж на оръдия. Той повдигна мустикерата и стана от леглото. Тътнежът долетя по-ясно. Той наподобяваше стихийен рев на планинска буря, бучене на порой и глухи сътресения от рухващи скали, към които се примесваше трясъкът на гръмотевици и ехото им в долините. Но всичко това бе уда-

вено в далечината и изпъкваше в странен контраст с млчанието на тая тиха южна нощ.

Бенц седна до отворения прозорец и запали цигара. Горещината бе непоносима. Лъхаше миризма на гнилоост и блатни изпарения. Милиарди комари свиреха зад мрежата на прозореца и се мъчеха да проникнат в стаята. Тътнежът на оръдията продължаваше ту глух, ту поясен, ту замиращ в други нощни шумове, но непрекъснат, яростен, зловещ. . .

И ето най-после настъпи денят, в който един следобед Бенц трябваше да се озове на гарата, всред хаоса на българския погром, всред полкове, които безредно отстъпваха, и други, които идваха да ги върнат назад. Бенц отиде на гарата с намерение да чака влака за Х. . . , при все че последният можеше въобще да не дойде. В джоба си Бенц имаше една служебна телеграма, която му заповядваше да се яви в някакво 6-то етапно комендантство на XI армия. Известни телеграми са тъй безсмислени, щото човек разбира съдържанието им едва след като види оня, който ги е съчинил. Очевидно телеграмата имаше похвалната цел да ориентира и присъедини Бенц към някоя отстъпваща германска част. За голямо съжаление обаче авторът ѝ бе пропуснал в бързината си (или в паниката си) да изясни мястото, в което Бенц трябваше да търси това комендантство. След кратко колебание Бенц реши да тръгне веднага за София. Ако и другите български армии се намираха в отстъпление като това, що виждаше, най-разумното бе да се отправи за София.

Бенц излезе на перона, където завари доста зловещото зрелище на един офицерски труп, който се търкаляше в локви кръв. Можеше да се отгатне трагедията. Нещастникът бе направил опит да върне с пистолет отстъпващите войници. Последна и безполезна смелост! . . . Тълпата от дезертьори го бе просто обезобразида с ножовете си. Това, разбира се, не насърчи Бенц да разхожда униформата си на германски поручик по перона. Погледите, които се отправяха към него, не бяха никак дружелюбни. В края на краищата нещастията на тия хора се дължеха на съюза им с Германия и нямаше да бъде чудно, ако при най-малък повод гневът им се излееше върху Бенц. Това го накара да влезе отново в чакалнята, но с такова пълно

съзнание за всеобщ хаос, щото тая предпазливост му се стори съвсем детинска. Като че дезертьорите нямаше да го пребият и тук, ако това им хрумнеше в един от тия пристъпи на внезапен, колективен гняв, чиито жертви обикновено са най-малко виновните. Мина му през главата да се върне във военния клуб, където българските офицери се бяха барикадирали с картечници и пясъчни торби. Това не го възхити никак. Ако останеше при тях, обходното движение на някой френски авангард можеше да го откъсне от германските части.

Но с колкото и опасни възможности да бе свързано стоенето на Бенц било на гарата, било при българските офицери, в тоя момент едва ли имаше човек по-малко разположен от него да разсъждава върху тия възможности. Ако влезе в чакалнята, това се дължеше на съвсем простата и автоматична предпазливост, която несъзнателно продължава да съществува у нас дори когато не сме на себе си. Защото в тая невероятна и заплашителна бъркотия Бенц не бе на себе си. О, да! . . . Но това не се дължеше на страха или на безизходното му положение, което впрочем не съзнаваше ясно. Всред тоя порой от разбунтувани войници, които напускаха окопите, разграбваха складове, избиваха офицери, мисълта му егостично бе съсредоточена върху подробностите на драматичната сцена, която щеше да се развие в София между Елена и него — сигурно в онова малко салонче, в което щеше да влезе пак, докато слугата отиваше да съобщи за идването му. Бенц бе решил да отмъсти за тия десет месеца, прекарани в П. . . всред отчаянието на самотни нощи, в които образът ѝ безспир разкъсваше гордостта му, но не успяваше да я сломи. Държането му щеше да бъде горчиво, достойно. Никакви упреци, никакво ожесточение! . . . Бенц щеше да има студения и непоколебим вид на човек без сърце. Представи си как Елена скрива лицето си в ръце и почва да хлипа (бе виждал тоя плач) и как той щеше да каже няколко папагалски думи за успокоение. Възвишеният трагизъм на тая бъдеща сцена опияни самолюбието му до такава степен, щото не забеляза, че в чакалнята, която преди малко бе празна, сега имаше няколко българи. Трябва да бе говорил гласно или може би се усмихваше тъжно и гордо всред фантазмагорията на всичко, що мислеше, защото българите го изгледаха повече учудено, отколкото гневно и не го из-

тласкаха веднага, както подобаваше да бъде изтласкана всяка смахната и блуждаеща личност, попаднала в революционен щаб. Тоя щаб се състоеше от трима офицерски кандидати, един фелдфебел и един войник, с много вехти и окъсани униформи, с препасано оръжие и широки червени ленти на ръкавите си. Офицерските кандидати погледнаха Бенц, но не обърнаха никакво внимание на присъствието му и продължиха да разглеждат една военна карта, разгъната върху скамейката. Фелдфебелът и войникът обаче размениха няколко думи, очевидно по негов адрес. Веднага след това фелдфебелът дойде при Бенц и грубо му заповяда да излезе от чакалнята. Бенц се подчини равнодушно, без никакво раздразнение. Събитията, които се развиваха, бяха чисто българска работа и не го интересуваха. Стана му ясно обаче, че този странен щаб разглеждаше картата с някаква тъмна революционна цел и безспорно имаше власт над тълпата, която гъмжеше по перона, защото след малко излезе в пълен състав от чакалнята и шумът веднага утихна. Войникът се качи върху една маса, която му донесоха отнякъде, и с явен ораторски талант почна да държи реч. Изобщо тая реч бе яростна и заплашителна. Той говореше за теглата на войниците, за богатствата на спекулантите, за продажността на министрите и вероломството на генералите, които 3 години лъгали народа, че води освободителна война. Позор! . . . И множеството пое тия думи с грозни викове. След това ораторът продължи, че часът на разплата е настъпил и всички задружно трябвало да потеглят за София и да накажат всички тия богаташи, министри и генерали, които проливали кръвта им, за да пълнят джобовете си с германско злато.

Бе крайно неблагоприятно да се стои повече на този митинг и все пак Бенц стоеше. Много го интересувахе да знае по какъв начин тия гладни и възмутени дрипльовци възнамеряваха да стигнат до София. Очевидно с влака. Но в такъв случай Бенцовото пътуване с тях ставаше невъзможно, освен при условие да си даде вид, че им съчувствува. Защо не? Тая мисъл мина съвсем сериозно през главата му: важно бе да стигне до София или до някоя гара близо до София. По-нататък, разбира се, щеше да се откаже от честта да бъде посрещнат с пеене на «Интернационалът» или залповете на юнкерите. Колкото и да бе рисковано това пътуване, то бе все пак за пред-

почитане пред възможността да бъде пленен от французите или сърбите. Последните сигурно не бяха далеч, защото артилерийската канонада се чуваше вече съвсем близо. Навярно това обстоятелство, а също тъй и един неприятелски аероплан, който правеше съмнителни кръгове над гарата, изстудиха горещината на оратора и го накараха да съкрати речта си.

Събранието свърши с викове и закани, тъй както свършват въодушевените събрания от тоя род, след което дезертьорите отново се пръснаха около гарата, за да не изкушават аероплана. Все още никой не закачаше Бенц, макар че присъствието му бе, тъй да се каже, съвсем нахално от политическа гледна точка. Бенц реши да отстрани това неудобство, като отиде при щаба на бунтовниците и узакони с преговори намерението си да пътува с влака им. Можеше да каже например, че предлага услугите си да се грижи за ранените в революционната армия. Това предложение не бе за отхвърляне, като се вземе пред вид, че из пътя можеха да станат сражения.

Тъй като най-после стана ясно, че влакът от юг няма да дойде (Бенц разбра това от разговорите на войниците), щабът отново се събра на съвещание и вероятно реши да състави нов влак. Фелдфебелът с червената лента и няколко войници с натъкнати ножове поведоха двама смъртно изплашени машинисти към маневрения локомотив, който димеше в една от страничните линии. След половин час влакът бе готов и Бенц тръгна към водачите на бунтовниците, за да изпълни намерението си. За най-голяма негова изненада обаче, когато пресичаше изхода на перона, между градината и зданието на станцията, Бенц чу висок тревожен шепот, който викаше на немски:

— Herr Oberleutnant! . . . Herr Oberleutnant! . . .

Бенц се обърна. Зад високите метличини на една градинска леха се подаваше широко, червено като рак лице в егерска фуражка.

— Кой сте вие? — попита Бенц строго.

— Гефрайтер Лаугвиц — отговори непознатият. — Елате веднага при нас!

Дали присъствието на германски войници нямаше да усложни положението? В този момент обаче Бенц изпита въодушевление. Зад Лаугвиц стояха още двама въоръжени до зъби германци с каски, с бомби и с натъкнати ножове. Изведнъж Бенц почувствува гранитното сцепле-

ние, което през време на войната свързваше всички германци на Балкана. О, те не го бяха забравили, неговите съотечественици!... Лаугвиц обясни развълнувано, че бил изпратен от капитан Хамерщайн с една автомобилна кола и четирима войници. В последния момент някому дошло на ум за германския лекар в П. . . , който, разбира се, трябвало да се спаси от плен или от изстъпленията на дезертъорите. Най-разумното било да тръгнат по шосето за Х. . . и оттам да се отправят за София. Самият Хамерщайн заповядал това. Колоната му също се отправила за София, но по друг път.

— Да, най-разумното! — каза Бенц бързо. — По този начин ще изпреварим и бунтовниците.

Тръгнаха към града бързо, почти тичешком, защото нови и заплашителни тълпи от дезертъори прииждаха от всички страни. На хоризонта се виждаше дим от огромни пожари: българите палеха складовете си. Германският автомобил, пазен от останалите двама войници, чакаше на площада пред военния клуб. В зданието на клуба около десетина български офицери мрачно подаваха лицата си зад дулата на картечниците. Те все още мислеха, че бунтът е ограничен и ще дойдат редовни войски. Гледката изобщо на тия офицери, барикадирани срещу собствените си войници, бе крайно потискаща. Те бяха решили да се съпротивяват докрай, ако бъдат нападнати от дезертъорите, и помолиха Бенц за няколко ръчни бомби. По заповед на Бенц Лаугвиц им даде, но неохотно: бомбите можеха да потриват и на войниците му.

Между това цялото поле бе вече покрито с дезертъори, които на малки групи се отправяха пеш за дефилето. Очевидно влакът не можеше да побере всички. Бенц размисли, че ще бъде много добре, ако автомобилът успее да влезе в дефилето преди потеглянето на влака. Шосето и железопътната линия в теснината вървяха почти успоредно. Бенц си представи момента, в който автомобилът им се изравнява с влака (ако последният ги настигнеше или те се опитаха да го изпреварят), и неприятната размяна на пушечни поздравя, която можеше да последва. Всичко това накара Бенц да седне сам на кормилото и да подкара колата с най-голяма бързина. Настигнаха и отминаха няколко групи. Българите ги обсипаха с ожесточе-

ни викове и псувни. Но никой не посмя да стреля. При всеки съмнителен жест егерите многозначително повдигаха карабините си.

Трябваше на всяка цена да се стигне в София преди дезертъорите. Иначе групата рискуваше неудобството да търси коя да е германска част всред бъркотията на улични сражения. Че щеше да има улични сражения, в това Бенц не се съмняваше ни най-малко. Тия няколко хиляди гладни войници заедно с другите, които идеха след тях, разпалвани и ожесточавани от агитатори, се хвърляха към София с всичката разрушителна сила на гнева и отмъщението си. Да, щеше да има сражения!... Това отново изпълни Бенц със суетно трагични мисли. Представи си наивно, че пада убит от някой заблуден куршум. Горчивата сцена прочее, която тъй ярко рисувахе във въображението си, нямаше да се осъществи. По-добре! Нека умре, без да види Елена! Това ще я измъчи повече. О, да, нека умре!...

— По-бавно, Herr Oberleutnant!... — благодарно предупреди Лаугвиц.

Бенц се сепна и дойде на себе си. Той бе пуснал колата с лудешка бързина и при някой по-остър завои рискуваше да я обърне в пропастта. Той намали скоростта и се усмихна тъжно на мислите си. Дори най-предвзетият трагизъм на въображението е израз винаги на дълбоко отчаяние.

XV

Най-после автомобилът излезе от дефилето и пред тях се разстла широката котловина на Х. . . с пожънати ниви и оризища. Цялото поле бе тъжно и спокойно, като оная септемврийска вечер точно преди една година, когато Бенц видя за първи път Елена. Същото топло и влажно течение, което идваше по долината на реката от юг, същата посърналост, същото изобилие на меки, разводнени цветове, в които трептеше оная тайнствена печал, която обхваща всичко живо пред прага на смъртта. Само слънцето грееше през мъглата на запад с някаква странна зловещо червеникава светлина.

Дори състоянието на Бенц бе донякъде същото: възбудата, която изпитваше преди малко, стори място на равно, притъпено спокойствие, в което се превръща оже-

сточението на ранените след инжекция с морфин. Защо искаше да бъде по-скоро в София? Да види Елена? И като я види, какво от това? Щеше да я оскърби и може би накара да плаче. Но после? Нямаше ли да си замине? Нямаше ли да потъне завинаги в забравата на спомените ѝ? Какво бе той за нея? Какво повече представляваше в епизодите на живота ѝ от Райхерт и фон Харсфелд, от тия, които щяха да дойдат след него? Не, по-добре бе сега да изчезне от пътя на страстите ѝ — сега, когато гордостта му бе запазена, силите — по-големи и животът — все още пред него! Така ще спести мъките на ревността, така ще остане с гордата самоизмама, че сам пропусна щастието си.

— Сам пропуснах щастието си!...

— Заповядайте? — попита Лаугвиц.

— Нищо.

Гефрайтерът млъкна почтително. Бенц се усмихна. Ето докъде бе стигнал! Говореше на себе си като луд. Но всъщност не бе ли луд? Да остави една жена, красива като ангел, която го обичаше, само защото мислеше, че някога ще му изневери! О, безумно честолюбие!... Дори когато щастието е в ръцете ни, ти убиваш всяка радост. Любовта към една жена не е ли като християнската любов към ближния — пълно отрицание на всяка гордост и готовност да пожертвуваш всичко? Но сигурно не бе — поне в тоя момент, — защото след малко мисълта на Бенц тръгна отново из лабиринта на предишните разсъждения. Да, по-добре бе да не вижда Елена; по-добре бе да живее в мрачния аскетизъм, на който го осъждаше гордостта. Имаше горчиво блаженство дори в жестокостта, с която искаше да умъртви сърцето си...

Бенц се измъчваше от тая борба на противоположни чувства и решения, когато автомобилът влезе в Х... Това, що правеше впечатление в изгледа на града, бе спокойствието му. По масите пред кафенетата хората се шегуваха, разговаряха, пушеха. Миришеше на бира, на печено месо, на плодове, на съхнещ тютюн — успокоителни провинциални миризми на завършен труд и мирна почивка. Моторът на електрическата инсталация почна да бумти и лампите светнаха. Колко безгрижно изглеждаше всичко! А само на сто километра оттук цяла армия

отстъпваше в безпорядък, горяха складове, готвеха се революции, деморализирани полкове идеха като разрушителна лава, която щеше да се излее върху спокойствието на този мирен град.

Намерението на Бенц бе да се отбият в германското интендантство, ако то изобщо още се намираше тук, и като вземат бензин, да продължат за София. Интендантството бе на мястото си, дори уголемено и разширено с дървени бараки, от които се разнасяше нетърпима воня на овчи кожи. Движението и бъркотията в двора и складовете не учудиха много Бенц. Той научи от подофицера, че предишния ден била получена заповед да се изпратят веднага инвентарът и стоките в София. Около десетина камиона се товареха най-усилено. Разказът на Лаугвиц изплаши ужасно бедния подофицер. Той бе мършав, нервен, разстроен от парични отговорности интендантски подофицер. Поражението на българите го разстрои още повече, но не толкова поради опасността за фланга на централните сили, колкото за съдбата на овчите кожи. О, тия кожи по никой начин не могли да бъдат натоварени в камионите тая нощ!... По никой начин! И той отчаяно зачупи ръце. След това почерпи всички с вермут и поднесе раздавателната книга, в която Бенц трябваше да се разпише за получения бензин. В момента, когато трябваше да затвори книгата, Бенц забеляза кочана на една квитанция, забоден с топлийка срещу името на лицето, което бе получило преди него бензин.

Бенц прочете името и потрепера от вълнение...

Начинът, по който ораторът на п-ската гара въдущевяваше дезертъорите, а също и трупът на съсечения офицер бяха накарали Бенцовото въображение да си представи всевъзможни ужаси, едва ли не същите, за които бе слушал да стават в Русия. Но всичко това, дори собствената му съдба всред хаоса на една свирепа българска революция, не го вълнуваше никак. Ако подофицерът от интендантството в тоя катастрофално тежък момент мислеше само за овчите кожи, които не знаеше как да изпрати в София по липса на камиони, и за отговорностите си, Бенц приличаше на него в това отношение, че по същия смешно-трагичен начин бе погълнат напълно от безутешни разсъждения върху любовта си. Като че

съдбата на Германия бе престанала да съществува за него. Той се намираше в онова състояние на пълно безразличие към всичко, що можеше да се случи по-нататък, в което човек запазва разумната си логика, но действа машинално. Дори не му бе дошло на ум за българските офицери, които от най-прост съюзнически дълг трябваше да предупреди за напредването на десертъорите. Съюзнически дълг! . . . Струваше му се, че тия думи сега звучаха съвсем фалшиво. . . . Ако българските офицери в тила не знаеха какво ставаше на фронта — толкова по-зле за тях. От целия този съюз, от всичките му договори, съглашения, паради и речи, от всички дъжи и лицемерия сега бе останало само правото на всеки да спасява кожата си, както може. Бенц също бе от тия, които трябваше да спасяват кожата си, но сега почна да мисли внезапно за един български ротмистър в тъмносиния галонирана униформа, който днес бе получил от интендантството срещу подпис и заплащане бензин за автомобила си.

Първата мисъл, която мина през главата на Бенц, бе да потърси веднага ротмистър Петрашев, ако се намираше още тук, и да го предупреди, че към града идват разбунтувани войници. Но може би това бе известно вече на офицерите от гарнизона, а също и на ротмистър Петрашев. Те трябваше да знаят. Те бяха длъжни да знаят. И ако въпреки известията продължаваха да мислят наивно като офицерите в П. . . , че това, що ставаше, е дребно безредие, нищо не задължаваше Бенц да се явява пред тях с вид на изплашен глупак.

Тия дребнави мисли разколебаха Бенц в решението му да търси ротмистър Петрашев. И все пак той продължаваше да мисли за него или по-точно за брата на тази, която обичаше. Трябваше да му каже какво бе видял на гарата в П. . . . Не от обич към него, а заради сестра му. Бенц си представи още веднъж трупа на убития офицер. Нямаше ли да сполети същата участ и ротмистър Петрашев, ако попаднеше случайно някъде на десертъорите? Сега вече Бенц реши на всяка цена да го намери и предупреди. Заповяда на войниците да заемат местата си и по негово указание Лаугвиц подкара автомобила към Петрашеви. Бенц искаше да се увери първо дали ротмистър Петрашев не бе в къщи. След това щеше да го потърси във военния клуб. Докато изминаваха улиците, Бенц размишляваше невъзмутимо върху безразсъдната си по-

стъпка. Тя му се струваше безразсъдна, защото в този момент Бенц имаше твърдото убеждение, че предстояха зловещи събития. Десертъорите можеха да пристигнат на гарата всяка минута. Дори Бенц се питаше защо не идват още. Влакът им трябва да бе потеглил малко след тръгването на автомобила. Всяко далечно изсвирване на локомотив, всеки шум, който наподобяваше гърмеж, го стряскаха. Възбуден достатъчно от всичко, което бе видял досега, в главата му се въртяха сцени от улични сражения, представяше си пожари, кипеж на обезумели тълпи и трясък на бомби — цялата мрачна фантастика на гражданската война, за която имаше представа от книгите и която все пак го оставяше непоколебим в решението му да намери ротмистър Петрашев или да го търси до момента, в който щеше да се увери, че не е в града.

Къщата на Петрашеви изглеждаше усамотена, празна и глуха, без никаква светлина отвътре. Във вечерния здрач бурените на запустялата градина образуваха тъмни маси, всред които тук-там се белееха цветовете на есенни рози и карамфили, останали незадушени по някакво чудо всред тоя хаос от дива растителност. Бенц изгуби надежда, че ротмистър Петрашев е в къщи. Ако ротмистър Петрашев не бе заминал още, автомобилът му трябваше да чака пред пътната врата. Ако ли пък колата бе на друго място, а той в къщи, трябваше да види поне един осветен прозорец. Нито едното, нито другото. Оставаше да го потърси във военния клуб или казармите, като същевременно предупреди българските офицери за опасността, която ги грозеше.

За да се увери напълно, че в къщата нямаше никого, Бенц натисна силно пътната врата в очакване да почувствува досадното съпротивление на всяка заключена брава. Но вратата се отвори и в тишината на улицата прокъркна познатото тъжно и пронизително скърцане на резетата ѝ. Вратата бе отключена, но защо? Оставаше да се допусне, че ротмистър Петрашев бе забравил да я заключи, и сигурно Бенц щеше да се задоволи с това обяснение, ако една нова мисъл, бърза и ослепителна като мълния, не мина изведнъж през главата му. Тя прониза цялото му същество с почти физическото сътресение на истинска мълния. Следващия миг Бенц хукна към глав-

ния вход на къщата с такъв лудешки устрем, щото Лаугвиц и войниците му трябваше да се уверят безусловно, че тази вечер бяха под командата на смахнат офицер. Докато тичаше по плочите на двора и стъпките на ботушите му отекваха в мълчанието на градината, Бенц откри, че нищо не е по-безпомощно тъпо и по-съобразително от любовта, че нищо не замъглява и прояснява разума ни с по-голяма сила от нея според това, дали мислите ни съвпадат, или противоречат на поривите ѝ. Когато Бенц влизаше в града и се заричаше отчаяно да не търси Елена в София, нито на ум не му идваше, че тя можеше да е тук. Сега, когато очакваше изстъпленията на дезертьорите и въображението му рисуаше какви ли не ужаси, единственото, що съзнаваше и желаше, бе да намери ротмистър Петрашев въпреки рисковете, на които се излагаше с бавенето си в града. Бенц правеше това заради Елена. Любовта го бе довела пред тая къща — любовта, която никаква гордост, никакви заклинания, никаква далечина в пространството и забрава на времето не можеха да унищожат. Сега тя го ръководеше, проясняваше. Тя му даде възможност чрез удивителната си интуиция да произнесе със задушен от вълнение глас думите, които изведнъж запълниха огромната празнота в живота му: «Елена може би е тук!...»

XVI

Да, Елена можеше да бъде тук! Само че това предположение, докато Бенц изкачваше каменните стъпала на главния вход, не бе никаква увереност, не се основаваше на никакво осезаемо доказателство: то бе чисто и просто само страстното му желание да бъде наистина тук. Нищо в тоя миг не бе в състояние да завладее волята му по-пълно от вълнението, което го обзе изведнъж при възможността да я види отново.

Но дали Елена бе наистина тук? Единственото основание, което накара Бенц да помисли съвсем произволно това, почиваше върху обстоятелството, че пътната врата бе отключена. Ако това не се дължеше на проста разсеяност от страна на ротмистър Петрашев, трябваше да допусне, че в къщата имаше някой въпреки тъмните прозорци. Някой!... Кой друг освен Елена и Силви? Бе невероятно да се предположи, че това можеше да бъде

Андерсон или някой друг офицер, извоювал си като него правото да има ключове и да ношува сам в къщата, когато пожелае. Дори сега на Бенц се струваше, че това не можеше да бъде и самият ротмистър Петрашев. Да, всички офицери и войници от тила сега трябваше да бъдат събрани за отблъсването на дезертьорите. Бенц си спомни, че когато влизаха в града, не зърна нито един българин в униформа. Наистина, много глупаво бе да мисли, както преди малко, че в тила не знаеха какво ставаше на фронта.

Напрегнат до крайност, Бенц отвори вратата на преддверието. То бе тъмно, но една тясна, бяла ивица от ацетиленова светлина, прозираща зад вратата на стаята, която служеше за библиотека, му подсказа накъде да върви. Бенц тръгна към нея с разтуптяно сърце, със затаен дъх, с внезапна физическа слабост в тялото си. Почти непоколебимата вече увереност, че зад тая врата се намираше Елена, го изпълни с опиянение, подобно на онова, що изпитваше, когато я срещна за първи път. И тъкмо тази възродена радост от съществуването ѝ, от предстоящата близост на личността ѝ го изпълни с тревога. Бенц съзна изведнъж, че нищо не бе по-безнадеждно и хвърлящо в отчаяние от мисълта да се отдели от тази жена, нищо не бе по-слабо и по-неспособно към съпротива от гордостта му.

Бенц откряна вратата, която бе само леко притворена и при отварянето си не издаде никакъв шум. Пламъкът на карбидната лампа блесна в очите му, ослепително ярък, и цялата стая с рафтове и книги, с витрини, под които лъщяха старовремски украшения от сребро и мед, които лъщяха старовремски украшения от сребро и мед, му се стори след тъмнината на коридора като попаднала в лъчите на прожектор. Светлините и сенките бяха много остри. Бенц затвори очите си несъзнателно и ги отвори веднага, за да съзре след малко зад все още ослепяващия пламък на лампата матовото лице на Елена с ореол от черна коса, с нежния овал на формите си, с дълбокия и неотразим живот, който бликаше от него дори когато бе съвсем неподвижно. Сега то бе съвсем неподвижно. Стори му се, че никога Елена не би могла да бъде по-нежна и по-красива, по-внушаваща убеждението, че човек вижда пред себе си възпътен духа на вечната жена с всичката гибелна съблазън на тайните му. Никога, нито дори в дните, когато, чиста като лилия и свежа като

утринна роса — крехък зародиш на бъдещи нещастия, — бе съзерцавала от прозореца на стаята си минарета и кипариси, чезнещи в мъглата на заник-слънце.

Тя седеше зад бюрото и пишеше писма. Преди влизането на Бенц в стаята обаче шумът от стъпките му в коридора я бенакарал да обърне погледа си към вратата. Цялата предишна съсредоточеност на мисълта ѝ стори място на смайването от внезапната му поява в тоя късен час на пълно бездействие, между вечерята и съня, в който душите на другите хора почиваха, а нейната трябваше да бяга, неспирно преследвана от съвестта. Не бе ли седнала да пише писма, за да прогони призраците на Райхерт, на фон Харсфелд? . . . И наистина, в черния и меланхоличен блясък на очите ѝ прозираше скритата печал, с която изкупваше опиянението на толкова скоропреходни страсти.

Най-после тя прошепна едно слабо: «Айтел! . . .»

— Какво търсите тук? — бяха първите думи на Бенц.

— Не зная — каза тя и в гласа ѝ прозвуча убеждението на човек, който дава съвсем точен отговор. Тя все още не се бе съвзела напълно. — А вие? — попита тя.

— Отивах в София.

— Кой ви каза, че съм тук?

— Никой.

Тя се усмихна тайнствено, показвайки върховете на равните си бели зъби. Тая усмивка се стори на Бенц обидна.

— Не мислете, че идвам от прост каприз на чувствата си — каза той сериозно, но без никакво желание да бъде язвителен.

— Не мисля — каза тя. — Такъв каприз би бил посилен от гордостта ви, която унищожи всичко.

— Всичко? — повтори Бенц неволно.

— Да, у вас.

— А у вас?

— И у мен. Чудно ли ви се вижда?

— Не — каза Бенц мрачно.

Тя остави перодръжката, която държеше в ръцете си, и затвори една папка с листове за писма. Упоритият и втрънен блясък на очите ѝ потискаше Бенца.

— Казахте, че не сте дошли от прост каприз на чувствата си — произнесе тя след малко.

— Това не ви ли успокои достатъчно? — каза Бенц раздражено.

— С нищо не сте ме развълнували.

— Искате да подчертаете това?

— Намирам за излишно.

— Откога станяхте толкова остроумна?

— От една година.

— Това е, предполагам, защото няма нужда вече да давате ласкаещи отговори на глупавите личности като мен.

Шум от падащи книги го накара да млъкне. Тя се изправи внезапно зад бюрото със зачервено лице, със стиснати устни, с ръце, които бяха вдигнали заплашително папката с листове.

Бенц прие нахално вид на човек, който не очакваше жеста ѝ.

— Хвърлете я — каза той невъзмутимо. — Но ако искате да се уверите, че съм станал вече напълно безполезен за вас, предупреждавам ви, няма да успеете. . . Обстоятелствата не позволяват.

— Обстоятелствата? — повтори тя озадачено. — Какви обстоятелства?

— Политически и военни.

— Какво искате да кажете?

— Че трябва да заключите къщата и да тръгнете веднага с мен за София.

Тя го погледна неспокойно.

— Боже мой, Айтел! . . . Говорете като хората!

Бенц се колебаеше дали да ѝ обясни положението, което можеше да я изплаши повече, отколкото трябва, и то главно заради брат ѝ. В края на краищата Бенц реши, че ще бъде принуден да направи това.

— Къде е брат ви? — попита той с внезапна тревога.

— Замина преди малко за София.

— Сам?

— Не, с Андерсон.

— Казаха ли ви защо се връщат?

— Не. Извикаха ги много бързо по телефона.

Очевидно ротмистър Петрашев и Андерсон не знаеха нищо за събитията. Инак биха взели Елена със себе си.

Бенц се успокои от обстоятелството, че те се бяха отправили за София.

— Защо сте облечен така? — попита тя.

Бенц нямаше много изящен вид: той бе с нож, с револвер, с тежки ботуши, побелели от прах, с коса на пръчки и необръснато лице.

— Защото не идвам от парад. Прието ли е да се сядат у вас?

— Може и да се вечеря.

Върху лицето ѝ се появи усмивка на облекчение. Бенц седна на едно кресло, мъчейки се да спазва капризно-шеговития тон, с който говореше досега. Той реши окончателно да ѝ разкрие положението, без да я изплашва, разбира се, много. Седна именно за това. Елена протегна ръката си към бутона на звънеца с намерение да повика Силви.

— Оставете — каза Бенц бързо. — Няма време за вечеря! Не мога да излагам повече войниците. . .

— Войниците? . . . — произнесе тя с учудване.

— Да, пред вратата има германски войници.

— Какво търсят тук?

— Чакат ме.

Лицето ѝ отново доби предишния неспокоен израз.

— Айте! . . . — извика тя високо. — Искам да знам какво се е случило.

— Фронтът е пробит — каза Бенц най-последно.

— Фронтът пробит! . . . — повтори тя с равнодушен и сякаш неразбиращ глас.

— Да, и към града идват разбунтувани войници.

Бенц описа с няколко думи това, що бе преживял от сутринта, като, разбира се, пропусна благоразумно да спомене за трупа на убития офицер. Елена го слушаше разсеяно. Явно бе, че мисълта ѝ блуждаеше на друго място. Най-последно тя като че разбра същността на положението и попита със странен, учуден глас, който засегна Бенц дълбоко:

— И вие се страхувате от разбунтуваните войници?

— Да — каза Бенц гневно, — за вас.

— Мене никак не ме е страх — произнесе тя.

Бенц я погледна смаяно.

— Няма ли да дойдете с мене? — попита той с пълното убеждение, че ще трябва да я изнесе насилно от къщата.

— Ще остана тук — каза тя.

— Защо?

— Да, защото! . . . — повтори тя с глас, в който човек можеше да вложи едновременно цинизъм, кокетство и нежност.

— Питам ви! — настоя Бенц.

— Е, добре — каза тя, — за да останете и вие! . . .

Бенц се почувствува свършено забъркан. Всичката решителност, с която говореше преди малко, сега се бе превърнала на прах. Елена продължаваше да стои зад бюрото напрегната, зачервена, уплашена от собствените си думи. Изразът на лицето ѝ сковаваше всеки почин у Бенц да се нахвърли върху нея с убедителни доводи. Той съзнаваше пълната невъзможност да се съпротивява на мисълта, която прочете в очите ѝ. Да, Бенц щеше да остане в къщата! Нямаше никакво съмнение в това! . . . Той приличаше на безнадеждно загубен човек. Той бе виждал в Камерун един германски ботаник, ухапан от смъртоносна змия, който след няколко часа трябваше да умре. И до последния момент този ботаник прикриваше паниката в душата си с удивително външно самообладание. Сега Бенц приличаше на него. Под неподвижността и мълчанието, с които прие думите ѝ, се криеше предчувствие за неумолима съдба, за ужаса на трайно и неотслабващо страдание. През самотните месеци, прекарани в П. . . , Бенц бе добил убеждението, че любовта на тая жена и мъките, що причиняваше, са свързани с дълбоката и непроницаема тайна на самия живот.

Докато Бенц разсъждаваше потиснато какво да прави с войниците, тя остави папката, която все още държеше в ръцете си, и тръгна към вратата.

— Къде отивате? — попита Бенц глухо.

— Да ви донеса вермут.

— Останете при мен — каза той умолително. — Не искам вермут.

Тя се подчини и не излезе от стаята.

Внезапно Бенц почувствува мозъка си освободен от всички неописуеми възбуждения, които го измъчваха досега. Той седеше с протегнати крака, с отпуснати ръце, с полузатворени очи. И в това положение мекото кресло, карбидната лампа, рафтовете с книги и тъмният блясък

на дреболиите зад стъклата на шкафовете му се сториха неизразимо приятни. Той съзна, че нищо не създаваше по-пълно и дълбоко усещане за живот в него, нищо не одухотворяваше по-силно дори мъртвите предмети около него, както присъствието на Елена. Той пожела мислено Елена да седне зад бюрото, на същото място, от което стана преди малко. — Искаше да съзерцава под светлината на лампата всичко, що бе тъй ангелско и демонично в лицето ѝ. В тоя миг изразът му бе като символ на вечната ѝ двойственост, на възвишеното и низкото в страстта ѝ, на всички сили, с които екзалтиреше живота на Бенц и заплашваше да го погуби. Тя обаче не се върна при бюрото, а остана изправена зад Бенц и онова, което той почувствува в следващия миг, бе докосването на ръцете ѝ, които обхванаха лицето му и бавно го притеглиха назад. Бенц отпусна главата си, която се опря в еластичната и топла мекота на гърдите ѝ. Няколко секунди той изпитваше неизразимо блаженство. И тогава в момента, когато устните ѝ се докосваха до челото му, безкрайната сладост на прегръдката ѝ се прекъсна от стъпки в коридора. Бенц извърна главата си и погледна Елена. Тя прошепна успокоително:

— Силви.

След малко слугинята се показва зад вратата с мрежа за покупки. Ярката ацетиленова светлина обля лицето ѝ, което бе грубо, мургаво, с много гъсти вежди, с много червени устни, застинало под маската на левантинско спокойствие.

— Няколко войници питат за господина — произнесе тя на френски.

— Да, идвам — каза Бенц трескаво.

Той стана от креслото без друга цел, освен тая да излезе вън и освободи войниците. Той направи това с убеждението на пиян човек, който иска да отстрани стеснителното присъствие на чужди хора. Войниците трябваше да продължат за София. Безспорно!...

— Отивате си, значи!... — извика Елена с глас, в който Бенц долови гняв и болка. — Но това стои над силите ви, над гордостта и презрението ви към мен... Чувате ли?...

— Боже мой, Елена!... — произнесе той безпомощно. — Как е възможно да мислите, че ви презирам?...

Двамата стояха до вратата един срещу друг. Внезап-

но тя се хвърли върху него и докато всички адски сили на тялото и душата ѝ се мъчеха да откъснат ръката му от дръжката на вратата, гласът ѝ произнасяше думи, които се сториха на Бенц, че идат от дълбините на самата вечност:

— Няма да заминете, нали! Не сега! Не тая нощ, която никога не ще преживеете повторно... Никога, чувате ли, никога!...

С всяка дума гласът ѝ ставаше по-трескав. И макар да бе решил вече да остане при нея, Бенц се почувствува отново зашеметен, сякаш чрез тая жена бе стигнал до пропастта на страстите, от която съдбата с невидими нишки управлява живота.

Бенц пусна дръжката на вратата и с грамадна нервна преумора седна в най-близкото кресло. Ръцете му трепереха. За миг той имаше впечатлението, че и Елена се намираще в същото състояние. След малко той дойде на себе си и чу отново стъпки в коридора, но тоя път бавни, тежки. Един басов глас произнесе нерешително зад самата врата:

— Herr Oberleutnant ...

Елена отвори вратата.

Изненадан от това и смутен от присъствието ѝ, гефрайтерът застана мирно. Тъмносините му очи се втренчиха с уплашен израз в лицето ѝ.

— Аз ще остана тук, Лаугвиц — каза Бенц бързо, — а вие сте свободни. Можете да продължите към София.

Клепачите на гефрайтера замигаха бързо и горната му устна прехапа долната. Той гледаше Бенц учтиво, послушно, но явно бе усилието, с което се мъчеше да задържи някакво възражение.

— Хайде! — каза Бенц строго. — Тръгнете веднага за София. Аз ще остана тук. Невъзможно е да оставим фройлайн сама, нито да я вземем със себе си. Разбирате, нали!

Гефрайтерът кимна с глава, че разбира.

— Свободен сте — каза Бенц.

Но гефрайтерът не обърна гърба си веднага, а остана пред Бенц, като се вираше изпитателно в лицето му.

— Herr Oberleutnant ... — произнесе той, — аз моля разрешението ви да останем и ние.

— Вие не сте длъжни да останете — каза Бенц развълнувано.

— Трябва да останем и ние — настоя гефрайтерът.
— Заради фройлайн ли? — попита Бенц шеговито.
Очите на гефрайтера се спряха върху Елена с нямомъзерцание.

— Да, заради фройлайн — потвърди той сериозно.
И спокойният, басов глас на този синеок великан потрепера леко.

Бенц вечеря с войниците. Когато излезе от трапезарията, Силви се появи отнякъде и прошепна ниско:

— Mademoiselle каза да отидете в стаята ѝ.

И Бенц отиде. Боже мой, той не можеше да не отиде!... Това стоеше над силите му. Той влезе в стаята с някакъв смъртен ужас, който сковаваше сърцето му. Елена бе в яркосин копринен пенъар, бродиран със златни арабески. Няколко секунди Бенц остана в средата на стаята прав, немислещ, докато най-после пристъпи към синята фигура, която изведнъж се превърна в розови пламъци и го погълна като бездна.

XVII

През тоя ефимерен проблясък на щастие Елена се съгласи да стане жена на Бенц. В дълбочината на душата си тя прие това като жертва, с която изкупваше страстта си. Според плана, който установиха, Елена трябваше да замине с Бенц в Германия. Решиха да се оженят в Кил, където живееше майка му. Елена щеше да остане при нея до края на войната. Но имаше ли сила да понесе тоя живот? Елена се съгласяваше на всичко с онова безумно лекомислие, което характеризираше всичките ѝ постъпки. Можеше ли нейната разглезеност да получи одобрението на една стара жена, която бе прекарала целия си живот в строгостта на войнишко семейство? Как щеше да погледне бъдещата ѝ свекърва на пушенето, на роклите ѝ, на обноските ѝ? Как щеше да се примири с ориенталската ѝ леност, с пълното ѝ отвращение към къщната работа и грижи? Луксът и разточителството на чужденката нямаше ли да оскърбят бедността на старата жена, както понякога оскърбяваха и Бенцовата?

Ротмистър Петрашев и сестра му бяха наследили го-

лямо състояние, което им позволяваше да живеят твърде охолно. Освен доходите от няколко големи здания в София те получаваха доходи и от хотелите на дядо си в Цариград. Срещу всичко това Бенц имаше само униформата и повече от скромната заплата на германски санитарен поручик. Луксът на Елена и богатството ѝ, които се изпречваха пред него на всяка стъпка, го изпълваха понякога с тъжни размишления. Сега бе война и дори най-охолните се стараеха да живеят скромно или поне да крият разкоша си всред толкова скръб и мизерия. Нямаше външен блясък, нямаше скъпи заведения и разточителен показ на пари. Но после, когато войната свършеше, Бенц можеше ли да поддържа поне личните си нужди в средата на Елена? Разбира се, той щеше да остави военната служба, щеше да живее с Елена в София или Цариград и да си създаде клиента. Но колко търпение, колко шарлатанство, колко унижителни компромиси трябваше да прави, докато стане моден лекар, докато почне да печели достатъчно пари! И после, може ли да упражнява професията си само за да печели пари? Ах, колко много неща задълбочаваха страшната пропаст, която и без това го отделяше от Елена!...

Бунтовниците не влязоха в града тая нощ, нито на другия ден. Те минаха през гарата и продължиха за София. Само една малка група се отдели от тях, кръстоса града, уби двама случайно срещнати офицери, после изчезна неизвестно къде. Лаугвиц и войниците му заминаха на другия ден. От начина, по който гефрайтерът се сбогува, Бенц извлече убеждението, че той си отиваше някак разстроен. Наистина имаше ли по-трайна печал от тая да отнесе в себе си незабравимия образ на една жена, която никога нямаше да притежава? Дори в най-простите и първобитни души красотата на Елена събуждаше някаква остра меланхолия — сякаш човек, виждайки лицето ѝ, съзнаваше изведнъж контраста между миговете, прекарани с нея, и тъжната безкрайност на вечността, в която смъртта ще удави живота ни.

— Какво да кажа в София за вас? — попита гефрайтерът, преди да седне в автомобила.

— Ще кажете, че съм останал тук да чакам 6-о етапно комендантство.

Лаугвиц нервно хапеше устните си. Бенц му обясни, че в поведението им няма нищо неправилно. Лаугвиц бе получил заповед от Хамерщайн да стигне в София, докато Бенц според телеграмата трябваше да търси етапното комендантство, където предполагаше, че ще го намери. Лаугвиц се съгласи. Няма нищо по-убедително за германския войник от една категорична заповед дори когато ясно вижда неразумните ѝ последствия. Бенц също виждаше неразумните ѝ последствия, доколкото изобщо имаше разум през тия дни. Нямаше да бъде чудно, ако някоя сутрин градът осъмнеше с френски патрули по улицата. Но можеше ли да остави Елена сама или, което бе също тъй рисковано, да я вземе със себе си, без да знае какво става в София? Единственото основателно предположение всред хаоса от мисли, които се въртяха в главата на Бенц, бе това, че ротмистър Петрашев или генерал Д. трябваше да се разтревожат и потърсят Елена сами в Х. . .

Два дни изтекоха всред пълна неизвестност. На третия ден през града заминаха на юг няколко редовни дружини. Това бе успокоителен признак. Дори същия следобед Елена и Бенц излязоха на разходка. Улиците бяха сънливи и безлюдни, както винаги преди прохладата на вечерните часове. Полъхваше вятър и носеше миризма на съхнеш тютюн, на зрели плодове, на застояли канални води, които чакаха есенните дъждове, за да се превърнат в смъртоносни източници на тифус и дизентерия. От време на време срещаха групи от сръбски пленници — жалки, изтощени до смърт сенки, които отиваха на работа по шосетата, придружени от български часови. Те отминаваха, облечени в парцали, под които се виждаше почерняла и мършава плът. Бенц си спомни, че бе виждал цели български полкове, облечени като тях.

На връщане от разходката Бенц остави Елена да си отиде сама. След това влезе във военния клуб. Неколцина офицери, които завари там, го осведомиха, че бунтовниците са разбити при София. Това го зарадва. Положението обещавахе да се изясни скоро. Бенц занесе веднага новината на Елена. Последната равнодушно поклати глава. През цялата разходка тя бе някак странно разсеяна и тъжна.

Най-после една сутрин градът научи за примирението. На другия ден бяха възстановени железопътните съоб-

щения. Още същата вечер Елена и Бенц се качиха за София. Бенц се чувствуваше спокоен, самоуверен и все пак ненапълно щастлив. Състоянието на Елена го потискаше необяснимо. Докато обмисляше във влака начина, по който щеше да се държи с ротмистър Петрашев и генерал Д., Бенц чу една дълбока, трептяща въздишка, която се изтръгна от гърдите ѝ. Бенц я прегърна. Двата бяха сами в купето. Елена отпусна глава на рамото му. Няколко време Бенц я държа така. Влакът летеше по нанадолнище и трясъкът на колелата му отмерваше бързи ритмични удари. На черния хоризонт трептеше сиянието на София. Елена повдигна главата си и погледна Бенц с тъжна, спокойна усмивка.

— Да, Айтел! . . . — прошепна тя.

— Какво има?

— Ще замина с вас и ще стана ваша жена.

Бедната Елена! . . . Едва сега бе взела истински решението си.

Когато пристигнаха на софийската гара и слязоха от влака, Елена за пръв път улови Бенц подръка. В това мило движение Бенц съзря първата проява на тяхната обвързаност. Валеше дъжд. Въздухът бе наситен с изпарения на мокри шинели. Тръгнаха към изхода на гарата всред хаотична навалица от германски и български войници. Върху изопнатите лица на българите се четеше трескава възбуда, уплаха, забърканост и същевременно — първото опиянение от мира.

Бенц извика файтон. Елена се сгуши мълчаливо върху седалището. Бенц я прегърна. Струваше му се, че това малко, крехко тяло, което зъзнеше в ръцете му, бе поскъпо от всичко на света. Той извърна главата си към нея и през всичкото време гледаше ненаситно лицето ѝ. Електрическите глобуси и движението на файтона последователно го осветяваха и потапяха в мрак. Погледът ѝ бе втрънен с горчива решителност към нещо тъмно и неизвестно, което сякаш тя бе победила с огромно усилие. От време на време пръстите ѝ конвулсивно стискаха ръката на Бенц. След четвърт час файтонът спря пред къщата. Улицата бе пуста и студена. Дъждът продължаваше да вали. Електрическите лампи се отразяваха тъжно в мокрите плочи на тротоара. Елена позвъни. Една

лампа светна над стълбите и след малко вратата се отвори от слугата с кръглото лице. Той погледна Елена уплашено, съчувствено.

— Тук ли е брат ми? — попита тя бързо.

Слугата не отговори. Лицето му издаваше тревожно смущение. Докато той поемаше фуражката и шинела на Бенц, Елена повтори въпроса си. Лицето на слугата стана още по-смутено. Той потрепера леко. Мисълта му като че се бореше с необходимостта да каже или да прикрие нещо. Най-после той съвсем загуби самообладание и произнесе направо, със задавен глас:

— Госпожице Елена, брат ви е ранен от дезертъорите.

Следващия миг Елена политна в ръцете на Бенц. Докато последният я носеше по стълбите нагоре, една ясна и неумолима мисъл го изпълни с отчаяние: Елена нямаше да замине с него за Германия.

Тая нощ Бенц прекара у Петрашеви, повече зает да успокоява Елена, отколкото да мисли какво можеше да се случи по-нататък. Ротмистър Петрашев бе ранен доста тежко в гърдите и тая рана изкупуваше живота му в тила. Бенц употреби големи усилия да убеди Елена, че раната не е опасна. Най-после тя повярва и се успокои. Когато влязоха в трапезарията да вечерят, Бенц забеляза ужасната съсипаност, която бе променила лицето ѝ за два часа. Тя се опита да сложи в устата си няколко залька, но не можа. От време на време посърналите ѝ очи се спираха върху Бенц, като че се мъчеха да отгатнат мислите му. Бенц я гледаше по същия изпитателен начин. Най-после тя остави вилицата си и заплака неудържимо. Бенц я отведе веднага в стаята ѝ.

— Трябва да ми простите!... — прошепна тя със задушен глас.

Бенц съзна горчиво колко много Елена обичаше брат си. Ротмистър Петрашев бе може би единственият мъж, когото тя щеше да обича винаги.

Бенц я притисна до себе си и ѝ каза твърдо:

— Ще останете при него.

Късно след вечеря дойде Андерсон и разказа подробностите около раняването на ротмистър Петрашев. Съ-

щата вечер, в която Бенц пристигнал в Х. . . , двамата получили заповед по телефона да се върнат в София. Веднага щом дошли тук, научили новината за разбунтуваните войници, които арестували офицерите от Главната квартира. На другия ден при Владая се развило същинско сражение. Докато Бенц слушаше за подвизите на картечния взвод, командуван от ротмистър Петрашев, и на двете германски оръдия, направлявани от поручик Андерсон, телефонът звънеше непрекъснато. Разни високопоставени личности и дами от висшето общество се осведомяваха мило за състоянието на ранения. Бенц помисли неволно за хилядите други корави, никому неизвестни български офицери, които умираха със стиснати зъби в болниците на Македония, Сърбия и Румъния. Никой не питаше за тях. Защо Бенц не можеше да се трогне от съдбата на ротмистър Петрашев? Или по-точно, защо не бе в състояние да му съчувствува достатъчно? Бенц знаеше, че ротмистър Петрашев бе участвувал в Балканската война и имаше ордени за храброст. Знаеше, че в тоя момент раняването го спасяваше от мълчаливия упрек на фронтовите офицери. Знаеше, че ротмистър Петрашев не бе нито страхлив, нито подъл, нито мекошав. И все пак колко необяснимо нещо е понякога антипатията! Той живееше винаги в съзнанието на Бенц с разкошния си огнено-червен мундир, с вежливата си усмивка, със скритата си ненавист към германците. Не презираше ли и Бенц, чието нищожно съществуване попречи на сестра му да стане госпожа фон Харсфелд?...

През тия октомврийски дни, тъжни и незабравими, Бенц живееше с убеждението, че Елена бе решила твърдо да стане негова жена. Великодушна жертва, която обстоятелствата ѝ попречиха да направи. Но дори и да бе принесла тая жертва, Бенц съзнаваше смътно, че нищо не можеше да я задържи завинаги при него. Нейното сърце приличаше на феникс, който изгаря и се ражда наново от пепелта си.

Ако раняването на ротмистър Петрашев попречи неочаквано на Елена да замине с Бенц, от друга страна, то даваше на последния още една възможност да скъса безболезнено с нея. Тая възможност бе последната и Бенц я пропусна.

Елена трябваше да остане при брат си, Бенц съзнаваше това. Той не направи дори най-малкия намек пред

нея да го последва в Германия. Единственият изход, който оставаше, бе да замине сам с отстъпващите германски части. Никаква друга мисъл не минаваше още през главата му. Той бе потиснат, но спокоен. Казваше си уверено, че войната ще свърши скоро. Най-после, ако продължаваше дълго, Елена можеше да дойде в Германия през някоя от неутралните страни. Всичко това бяха мисли, които той споделяше с нея.

Според условията на примирието германските войски трябваше да се изтеглят от България в две седмици. С помощта на един санитарен полковник Бенц нареди работата тъй, че да остане в София до края на този срок. Защо направи това? Все едно ако някой го попиташе защо остана в Х. . .

Състоянието на ротмистър Петрашев се поправяше бързо и това позволяваше на Елена да се отделя от него. Тя бе отслабнала и пожълтяла от безсънните нощи, които прекарваше до леглото му. Понякога Бенц я взимаше със себе си и двамата отиваха в Борисовата градина, която по онова време се намирал извън чертата на града и не бе тъй посещавана. Тъжното многоцветие на есента заедно с малкото дни, които оставаха до Бенцовото заминаване, придаваше на любовта им нежна и меланхолична откровеност. Докато вървяха из пустите алеи, обсипани с пожълтели листа, Елена се мъчеше да го окуражи. Тя уверяваше Бенц, че го обича много, че ще мисли винаги за него, че ще му пише дълги писма. Но имаше моменти, в които тя несъзнателно почваше да анализира преживяното. Основният мотив в мислите ѝ бе, както винаги, странното, неясно и тъмно себеунижение. После изведнъж тя се сепваше и с внезапен оптимизъм подемаше мисълта, че вярва в щастието и че последното ще продължи. Но можеше ли да вярва и Бенц? Трябваше да прекара още две седмици в София, за да види колко много мъже ухажваха Елена и да почувствува първите тръпки на безпокойствие и недоверие към живота, който тя щеше да води след заминаването му. Справедливо бе да се признае, че в държането ѝ към младите мъже, които идваха да виждат брат ѝ, нямаше нито сянка от флирт. Това, което Бенц изпитваше, не бе ревност, а страх. . . Страх, защото ревността е свързана с известно ожесточение към съществуването, което обичаме, а Бенц бе все още твърде далеч дори от раздражението, което можеше да изпитва към

нея. Страх, който не се дължеше на определеното съществуване на този поручик Х или капитан У, които я обсипаха с ласкателства, а на скритото и тайнствено убеждение, че Бенц щеше да я загуби кога да е и че тая възможност се улесняваше от заминаването му. И все пак той живееше със самоизмамата, че можеше да запази още дълго сърцето ѝ. Любовта е като живота пред прага на смъртта: с отчаяни усилия, с всички възможни жертви ние браним всеки час, всяка минута от нея. . .

XVIII

Между това времето летеше и денят, в който Бенц трябваше да напусне България, приближаваше неумолимо. От Македония пристигаха последните германски дружини и батареи. Понякога Бенц се спираше на тротоара и гледаше замислено отминаването на артилерийските колони. Грамадни флегматични коне, тежки оръдия, войници във feldgrau, бавен поток от стомана, животни и хора, които българите по тротоара изпращаха с враждебно мълчание. С една от тях последни артилерийски колони пристигна и Хиршфогел.

Андерсон и Хиршфогел заминаха преди Бенц. Тъй като двамата тръгваха с един и същи влак, дойдоха да се сбогуват заедно. Хиршфогел никак не бе променил маниерите си, но изглеждаше напълнял, подмладен. Когато седнаха да пият чай, той попита Елена дали би могъл да бъде уверен, че тя не е разбирала криво дребните му шегички през двегодишното им познанство. И за да потвърди, че това извинение бе последната му шегичка, той я погледна насмешливо с острия си, злъчен поглед.

— Никак — произнесе тя замислено, без да обръща внимание на иронията му. — През всичкото време аз ви чувствах като собствената си съвест.

— Което ще рече — изтъква Хиршфогел, — не съм ви измъчвал много.

— Не, измъчвахте ме — каза тя със същия нисък и съсредоточен глас, — дори бяхте неумолим. Но всичко това ме правеше по-добра, знаете ли?

Хиршфогел се поклонил двусмислено и не каза нищо.

— По-добра — продължи тя. — Може би ще помислите, че придавам драматичен характер на съвсем обик-

новени отношения! Не зная!... Може би само аз ги преживявах така. Но истината е, че станах по-добра.

Хиршфогел прие вид на стеснена скромност. Той с мъка сдържаше смеха си, но това не я разсърди.

— Смейте се!... — каза тя тихо, като че на себе си.

Няколко време четиримата мълчаливо сърбаха чая си. Елена изпи най-напред своя и подпря лактите си върху масата. Тя разглеждаше всекиго поотделно с втренчен и тъжен поглед. Гласът ѝ прозвуча отново:

— Мъчно ми е за трима ви. През часовете, които прекарахме заедно, имах убеждението, че животът ми бе пълен. Аз се отчайвах, надявах, отбранявах, нападах. Но всеки от вас имаше убеждението, че преди да ме осъди, трябваше да ме разбере. Аз ви благодаря за това. Сега присъдите са произнесени вече...

— И обвиняемата се пуца на свобода — допълни Хиршфогел.

— На свобода? — повтори тя с малко втвърден глас и се загледа неподвижно в средата на масата.

— Предполагам, че ще я имате — каза Хиршфогел.

— Знаете, че не мога да я имам — произнесе тя с усмивка.

— Откъде мога да знам? — попита Хиршфогел.

Той не обичаше да оставя намеците ѝ висящи.

Елена се приготви да каже нещо, но после размисли и намери, че е по-добре да мълчи.

Бенц мислено одобри поведението ѝ.

Хиршфогел се усмихна с вид на човек, който не допуска, че в тоя момент може да се приказва за сериозни неща. Лицето на Андерсон обаче бе замръзнало в израз на безмерна печал. Още веднъж любовта на Елена минаваше покрай сърцето му с оскърбително равнодушие. И все пак не бе ли по-малко нещастен от Бенц?...

Андерсон живееше в една стара едноетажна къща близо до Военното министерство, която принадлежеше на Петрашеви и в която по-рано бе живял фон Харсфелд. Веднага след заминаването на Андерсон Елена настоя Бенц да се премести от хотела в тази къща. Бенц прие без колебание. Любовта е чувство, което винаги се стреми към удобство и спокойствие.

Самата къща се състоеше от четири-пет стаи, разпо-

ложени около широк, тъмен коридор. Една от стаите бе наредена в турски стил: с дивани, възглавници, наргилета и мангал. Елена въведе Бенц в нея някак тържествено. Артистичният ѝ вкус бе събрал в тая стая всичко, що можеше да насочи мисълта към леност и сладострастие. Диваните бяха покрити с малки, но извънредно стари и красиви килими, по които лежаха разхвърляни възглавници с копринена бродерия върху атлаз. В средата на стаята имаше ниска масичка от абаносово дърво със сребърни съдове. Всичко това бе много изящно, с голяма музейна и без съмнение парична стойност, но не въодушеви никак Бенц. Още щом влезе в стаята, тъжният органов дъх, с който бе пропит въздухът ѝ, го накара да почувствува отвращение. Той помисли неволно за часовете, които Елена бе прекарвала тук с фон Харсфелд. Бенц не изрази никакво възхищение и това накара Елена да го погледне разочаровано. После, долавяйки изведнъж причината на неговата сдържаност, тя излезе от стаята мълчаливо.

Тоя ням инцидент не развали последните дни на любовта им. Неусетно Елена заразяваше Бенц с онова източно безделие, в което човек потъва с някакво сладостно самоунищожение на волята си. Бенц доби ориенталския навик да лежи като нея по цял ден и да пали цигарите една от друга. Защо нежната и мургава красота на това левантинско момиче излъчваше тъкмо сега меко и златисто сияние, което проникваше в Бенц с невидимо, ала дълбоко въздействие от бурните пламъци в Х...? Есента, ясното и синьо небе, смекченият блясък на слънцето, безкрайните колони на обезоръжени български полкове, които минаваха по улиците, идещи от фронта, мълчаливото отчаяние на един победен народ, чиято участ чакаше и Германия — всичко това заедно с всекидневното идване на Елена изпълваше Бенц с тъга и опиянение.

Понякога всред часовете, които прекарваше с нея, го завладяваше внезапно онова тайнствено безспокойство, което нахлува в душата ни дори в момента на най-пълно щастие и е като скрит предвестник на възможността да го загубим. Съзнателно, а може би и несъзнателно през тия последни дни любовта на Елена взимаше най-нежния си облик. И все пак, когато я изпращаше и оставаше сам, Бенц се чувствуваше напрегнат, тревожен, измъчен. Сънят бягаше от него, нощта се превръщаше в огромна и

мрачна празнота, всред която долавяше неясно подземното бучене на недоверието и ревността.

Какво щеше да прави Елена след заминаването му?

Извън скритите и незначайни страсти, които заспиваха в душата ѝ, имаше и други, чиего външни обстоятелства, които подхранваха съмненията му. Бенц знаеше, че веднага след германските в София пристигаха съгласенски войски. Светският живот, който Елена никога не бе представала да обича, щеше да поеме водовъртежа си. Бенц си представяше близостта между френските офицери и Елена — близост, която непременно щеше да се създаде поради кръвта, която течеше в жилите ѝ. А през това време той щеше да мисли за нея в някой полски лазарет всред задушната атмосфера на кръв и лекарства, и всеки лъжлив слух за мир щеше да разкъсва сърцето му.

Така през тия безсънни нощи Бенц се приближаваше неусетно до страшния час, в който трябваше да пожертвува онова, за което никога досега не бе допускал, че можеше да загуби.

Кога точно мина за пръв път през главата на Бенц ужасната мисъл да остане в България? Не е важно. Известни решения са резултат на бавни и неподозирани процеси в подсъзнанието. Когато ни завладеят и пристъпим към изпълнението им, виждаме изведнъж, че те са построени върху същата логика, с която работим съзнателно, изправяме се пред доводи, които ни учудват с яснотата си. Бенц обичаше Елена с непреодолимото и болезнено чувство, което тя бе разгаряла в него, заслепена от самоизмамата си, че по-късно можеше да прави жертви. Обичаше я с онова тъжно себеотрицание, за което бе почнал да мисли, че можеше да спаси любовта ѝ, осъждайки душата му на гибел. Никаква сила не бе в състояние да го откъсне вече от нея. Никакво колебание не го спираше да се бори с цената на всички жертви за нея. Да остави Елена сама всред глутница от съгласенски офицери, за които веднага щеше да се превърне в огнище на страсти!... Да я остави на брат ѝ, който бе по-леко-мислен от нея! Да бъде далеч и да знае, че толкова други мъже я заобикаляха, ласкаеха, ухаждаха! Да вижда всеки ден призраци в омразни униформи, които целуваха ръката ѝ, палеха цигарите ѝ, поглъщаха думите ѝ!...

Не, това бе непонсимо! Като се отдаваше на тия мъчителни мисли, Бенц се учудваше на обстоятелството, че те възникнаха у него тъкмо през дните, когато всяко действие на Елена доказваше любовта ѝ. Но ревността, дори когато е безлична и неспособна да ожесточи, притежава интуицията да открива опасности, в които разумът се уверява по-късно.

Онова, що ужасяваше Бенц, бе странната притъпеност, с която мислеше за последиците на постъпката си. Като че някоя зловеща ръка бе скъсала изведнъж всички нишки, които чрез мозъка и сърцето го свързваха с великото агонизиращо тяло на Германия през 1918 година. Ако човек почнеше да рови в миналото на Бенц, едва ли щеше да открие в това минало нещо, което би го накарало да допусне, че трезвият и студен санитарен поручик Бенц ще дезертира някога от армията. Човек щеше да се увери, че животът му е бил винаги суров и разумен, така както бе създаден от строгостта на баща му и възпитанието в германските училища и казарми. Никога Бенц не се бе увличал от мечти, никога не бе очаквал изключителни преживявания. Той бе съвсем обикновен, съвестен германски лекар и с дребните радости на живота можеше да измине по релсите на кариерата си същия жизнен път, който изминаваха толкова други военни лекари. Да, това представляваше Бенц!... Самият той не допускаше за себе си, че можеше да бъде нещо друго. Колко малко познаваше тъмните дълбочини на душата си, скрития механизъм на нашето вътрешно «аз», който обуславя постъпките ни под измамливата видимост на външен детерминизъм!

Още веднага щом съзна мисълта, че ако искаше да запази Елена, трябваше да остане в България, тая мисъл се превърна у Бенц в решение. Нищо не можеше да го разубеди. Ужасните нощи, които прекара след това, не бяха нощи на борба и колебания, а на кошмарни разсъждения, които затвърдяваха решението му. Бенц знаеше, че жертвува честта и кариерата си, че щеше да бъде обявен за дезертьор, че никога нямаше да види повече Германия. Знаеше, че щеше да носи дори презрението на май-

ка си: клетата стара жена с бели коси, с тъжно и бледно лице, с вечно траурни дрехи, които не сваляше никога поради смъртта на по-големия брат на Бенц, Венцел, който загина при Скагерак! Ако славната смърт на Венцел бе горчиво утешение на сълзите ѝ, какво можеше да измие позора от Бенцовата постъпка?

Денят, в който последният германски влак заминаваше от София, бе твърде мъчителен за Бенц. Тъй като влакът тръгваше късно вечерта, планът му бе да се качи в него на софийската гара и да слезе незабелязано на първата малка спирка, откъдето щеше да се върне в София. По тоя начин Бенц отклоняваше възможността да забележат веднага отсъствието му. Цялата сутрин той прекара в приготовления. Изтегли от германската банка няколко хиляди марки, които бе спестил в България, и ги размени срещу левове. Осведоми се точно на гарата кога заминаваше влакът и с помощта на един железничар узна часа, в който трябваше да спре на първата следваща спирка. След това намери един шофьор, който срещу щедро капаро се съгласи да го чака с автомобила си в селото при тая спирка. Всичко това Бенц извърши разсъдливо, невъзмутимо, но с усещането на оня тъп ужас, който не изоставя през действията им дори най-закоравелите престъпници.

Към пладне Бенц отиде у Петрашеви. Елена искаше да обядват за последен път заедно. Бенц прие поканата с известно усилие, измъчван от мисълта, че трябваше да крие от нея решението си. Той съзнаваше лудостта на постъпката си и ужаса, който можеше да ѝ причини. Не искаше тя да го разубеждава и моли. Дори в тоя тежък момент, когато жертвуваше честта си, той не искаше да я измъчва и поставя в жестоката невъзможност да избира между брат си и него.

На масата седнаха само двамата — Елена и Бенц. Ротмистър Петрашев все още не можеше да става от леглото си. От време на време Елена поглеждаше Бенц нежно, съчувствено, после се мъчеше да се усмихне и го окуражи. Говореха с дълги паузи за бъдещето. Тя го съветваше да бъде твърд, да понесе раздялата търпеливо, да има вяра в любовта ѝ. Елена вярваше в думите си тъй безразсъдно, както понякога вярваше и Бенц!...

След кафето двамата отидоха в стаята на ротмистър Петрашев. Последният посрещна Бенц по своя обикновен, вежлив, усмихнат начин. Той каза няколко красиви уверения за чувствата, с които оставал изпълнен към германците. Съюзът умрял, но моралните връзки оставали запазени. Надявал се, че Бенц ще си спомня за тях. Щяло да бъде много мило, ако някой път намери време и дойде пак в България. Всичко това бе издекламирано с много непринуден, любезен тон. Докато го слушаше, Бенц мислеше с горчива ирония за твърде голямата му увереност, че най-после един досаден обожател се махаше от пътя на сестра му.

Целия следобед Бенц прекара с Елена в малката едноетажна къща, в която живееше след заминаването на Андерсон и в която след няколко дни трябваше да преживее толкова жестоко сътресение. Споменът от тия последни и тъжни часове на любовта му бе свързан с убеждението, че преди да срещне капитан Лафарж, Елена го обичаше наистина. Той имаше това убеждение, защото през тези часове почувствува вътрешното съгласие, което се беше установило вече между сърцата им, макар и тъй мимолетно. Близостта на тялото ѝ, тънкото и проникващо благоухание на ориган, думите, които говореше, тъй измамливи и все пак искрени — всичко това заедно с мисълта, че оставаше при нея, изпълваха Бенц с трескава възбуда. Ударите на часовника го накараха да помисли за гарата. Той се изтръгна с усилие от прегръдката ѝ, непрекъсната и сладостна, способна да го задържи завинаги, ако не бе мисълта, че трябваше да направи още една, последна и решителна стъпка към измамата на щастието си.

След половин час Елена и Бенц бяха на гарата. Ниски дъждовни облаци легяха по небето и студените пориви на вятъра гонеха между вагоните кълба от пара и чер дим. От прозорците на третокласните вагони надничаха безцветни егерски лица с лули. Един пресипнал от викане германски офицер обикаляше перона и сърдито даваше последните си нареждания.

Няколко минути преди потеглянето на влака в един момент, когато около тях нямаше никого, Елена за последен път поднесе на Бенц устните си.

Вагонът с купета от първа и втора класа, запазен за офицерите, бе почти празен и това значително намаляваше вероятността да забележат Бенц, когато щеше да слезе на следващата гара.

След малко обаче при него влезе един подпоручик от въздухоплаването. Той бе тънък, малко прегърбен младеж, с измъчен вид и печални, кафяви очи. Късите и студени отговори, с които Бенц отвърна на опитите му да завърже разговор, го накараха да си излезе. Бенц остана сам.

Трябва да бяха минали около двадесет минути след потеглянето на влака. Дъждът се бе усилил. Зад стъклата на прозорците, оросени от капки, се простираше черна и пуста равнина, из която тук-таме мъждееха светлини. Бенц погледна часовника си. До спирането на влака оставаше около четвърт час. Онова, що съзнаваше с мрачно доволство, бе усещането, че в тоя момент имаше тъй необходимата гвърдост да изпълни решението си. И все пак той се бореше мъчително с няколко скъпи и мили образа от Германия, които още правеха усилие да го спасят. Бенц виждаше оловния блясък на Северното море, старата къща в Кил, родителите си. . . В мисълта му оживяваха спомени за Венцел: представи си лицето му, напрегнато и строго, такова, каквото го видя за последен път една дъждовна вечер, когато заминаваше с подводницата си. И ето че това лице сега изпъкваше пред Бенц с яснотата на халюцинация, под оная тайнствена светлина, която огрява в паметта ни образа на мъртвите. Излязло от забравата на толкова други спомени, то го молеше, заплашваше, проклинаше. . .

Внезапно Бенц почувствува, че влакът почва да намалява бързината си, и това го накара да потрепере. Излезе в коридора. Летецът, който преди малко бе в купето, стоеше до прозореца. Погледът му бе втренчен в студения мрак зад стъклото. Не виждаше ли призраци като Бенц? Той отиваше на Западния фронт, където неприятелят бе по-многоброен, сраженията — по-ярошни. Не мислеше ли за трясъка на картечници, за внезапната тишина на спрелия мотор, за адския ужас на пламъци и чер дим, които обхващат машината? . . . Да, той сигурно мислеше за всичко това, защото Бенц видя как лицето му

бе застинало в тъпата неподвижност у безнадеждно осъдените на смърт. Може би след една седмица там, високо над опустошената земя, той щеше да се превърне в пламтяща ракета, в овъглен труп. И все пак той се връщаше в Германия, той не бе дезертър! . . . Няколко секунди Бенц гледаше лицето му потресен, измъчен.

— Гара! — каза летецът глупаво и се извърна към Бенц с последна надежда да почнат разговор.

— Далеч ли е? — попита Бенц глухо.

— Не, много близо.

Бенц спусна стъклото на прозореца и погледна навън. На това място влакът правеше голям завой. Бенц видя в далечината знака на семафора и зад него редките, блещукащи светлини на някакво село.

По-късно Бенц се учудваше на зловещата и бърза съобразителност, с която извърши всичко. Още преди спирането на влака той отиде във войнишките вагони. По тоя начин летецът, чието присъствие в коридора бе тъй неудобно, нямаше да забележи слизането му. От друга страна, ако войниците обърнеха внимание на това, щяха да помислят, че след потеглянето на влака се е качил в офицерския вагон. Тъмнината, дъждът и общата потиснатост, в която се намираха всички, улесниха действията му. Никой не го видя, когато скочи от стъпалото и с бързи крачки се загуби в тъмния лабиринт между вагоните.

Бенц тръгна към светлините на селото през някакво тъмно пространство, което трябва да бе ливада или зеленчукова градина, защото скоро по стъпалата на ботушите му се налепиха тежки буци от пръст. Той се стараеше да върви по права линия. Прегази без колебание една малка река, после няколко ниви, след което се озова на шосето. Това го ориентира донякъде. Обърна се и хвърли поглед към гарата: една дълга, светла ивица бавно пълзеше към запад — влакът бе потеглил. Бенц тръгна по шосето, без да обръща внимание на вятъра и дъжда, които немилостиво шибаха лицето му. Селото се оказа по-далеч, отколкото предполагаше. След дълго лутане из улиците, следван от яростния лай на селските кучета, той намери най-после площада и от гърдите му се изтъргна въздишка на облекчение: пред кръчмата чакаше един закрит автомобил.

Колкото и да бе нежелателно, Бенц влезе в кръчмата, за да се стопли малко и да остърже от ботушите си дебелия пласт лепкава глина. Той бе мокър до кости и студът пронизваше тялото му. По някакво щастливо внушение селяните и шофьорът го взеха за офицер от германското интендантство, който обикаля селата да купува жито. Това обстоятелство заедно с двете шишета топла ракия, които изпи по съвета на шофьора, успокоиха малко нервите му. Време за губене обаче нямаше. Трябваше да стигне колкото може по-скоро в София, преди да влязат първите френски части. Бенц плати и заповяда на шофьора да тръгнат веднага.

Докато автомобилът летеше в бурната есенна нощ, Бенц се питаше трескаво кога трябва да съобщи на Елена за оставането си. Ако направеше това сега, излагаше се на безполезно и опасно разтакане с униформа по улиците. От друга страна обаче, появата му пред слугите нямаше да бъде тъй неестествена: последните можеха да помислят, че влакът тръгва късно през нощта и че Бенц не е заминал още. Ако ли пък се обадеше на другия ден, когато французите щяха да влязат в София, той не можеше да направи това другояче освен по телефона. За нещастие обаче телефонът в малката къща на Петрашеви принадлежеше на германското комендантство и техниците бяха вдигнали апарата още при заминаването на Андерсон. Бенц остави въпроса нерешен.

Планът му бе, щом пристигне в София, да слезе някъде от автомобила и под прикритието на дъжда, който държеше улиците безлюдни, да отиде в малката къща. Преди да излязат с Елена, той бе оставил задната врата отключена. Там можеше да обмисли положението спокойно.

След малко Бенц забеляза огромното и трептящо сияние на София. Пелената на дъжда все още покриваше целия хоризонт. Автомобилът измина няколко тъмни предградия, през ями и невъобразима кал, които шофьорът обсипваше с ругатки. Най-после колата излезе на равна улица.

— Къде да ви закарам? — попита шофьорът, като намали скоростта.

Бенц му каза името на една малка и пуста уличка близо до Петрашеви, през която бе минавал много пъти. Той

избра нарочно тази уличка. Ако странното пътуване бе събудило подозрение у шофьора и това го накараше да проследи Бенц, трябваше да остави колата си и да тръгне след него по стълбите, които извеждаха на улица «Московска». Това обаче сега изглеждаше невероятно. Бенц затриваше много добре следите си.

Автомобилът спря на тая уличка и Бенц тръгна нагоре по тъмните стълби, взирайки се внимателно дали няма да срещне някого. Дъждът продължаваше да вали. Бенц излезе на «Московска» и закрачи бързо към Петрашеви. Но как можеше да се обади на Елена, без да узнаят ротмистър Петрашев и слугите? Не, най-разумното бе да не губи време и да се прибере веднага в къщата при Военното министерство. Основанията му се засилиха, когато помисли, че бе твърде възможно да има и полицейски час. Всяко бавене можеше да докара твърде опасни обяснения в комендантството. Бенц се върна обратно и повтаряйки си всичко това, когато минаваше покрай руската легация, чу внезапно среди плющенето на дъжда и звука на стъпките си една мелодия, която го накара да замръзне на мястото си. Тя бе хор от много гласове, към които се примесваше биене на барабан и шум от маршируващи стъпки. Песента звучеше гордо, вдъхновено. Марсилезата!... Първият френски отряд влизаше в София и пееше Марсилезата! Бенц се ослуша напрегнато. Песента долетя до ушите му по-ясно. Несъзнателно Бенц постави ръката си върху кожения калъф на револвера. После се усмихна горчиво: това безсмислено и машинално движение не показваше ли до каква степен бе чужд на мисълта да се предаде на французите и въпреки всичко оставаше германец? Песента заглъхна в далечината.

Бенц продължи. Напрежението му бе тъй силно, щото всеки подозрителен шум го караше да се спира и обръща на всички страни. Най-после стигна до къщата. Пътната врата бе заключена (и ключът бе останал у Елена), но след кратко колебание Бенц се покатери на зида и прескочи немного високата желязна ограда. Попадна на някакви мокри, бодливи храсти, които издраскаха ръцете му, после в една дълбока локва. Мракът бе пълен. Бенц тръгна пипнешком към задния вход, чиято врата бе оставил отключена. През кухнята и едно малко коридорче той влезе в трапезарията. Той не се реши да запали електричеството. Под светлината на една улична лампа, коя-

То разпръскваше мрака в стаята достатъчно, Бенц отвори бюфета и бързо изпи няколко чаши коняк. После седна уморено на един стол до масата и подпря главата си с ръка. Бутилката остава пред него.

Някаква огромна потиснатост завладя изведнъж цялото му същество.

Първите часове след всяко престъпление са часове на мрачна притъпеност. После изведнъж съзнаваме ужаса на постъпката си и ни обзема паниката от последиците ѝ. Имаше толкова обстоятелства, които Бенц не предвиждаше или предвиждаше, но смътно. Сега те се изправяха пред него с всичката си заплашителност. Как щеше да живее в една страна, окупирана от съглашенците? Той виждаше само два изхода: първият бе да крие оставането си от всички с изключение на Елена и да живее с нея до края на войната в някое уединено и безопасно място, например в Х. . . Трябваше да се облече в цивилни дрехи и да се пази внимателно от хора, които можеха да го познаят.

Но тсва влечеше след себе си голям риск. Ако французите узнаеха по някакъв начин, че е германски офицер, щяха да го арестуват веднага. Как щеше да оправдае криенето си и докаже, че не е шпионин?

Втората възможност, която предотвратяваше опасностите на първата, бе да отиде веднага във френското комедантство и да заяви, че е дезертьор. Но това му се струваше унижително, изпълнимо. Това значеше да се предаде на французите като вулгарен страхливец. . . Не, нямаше да стигне дотам! И после той не виждаше никаква гаранция, че щеше да бъде оставен на свобода. Щеше да бъде пленник и нищо повече. Ето до каква степен заслепението му бе попречило да предвиди първите и най-очевидни опасности, пред които се изправяше. Всичко това можеше да обезсърчи Бенц, ако в същото време той не мислеше и за Елена. Каквото и да се случеше по-нататък, поне имаше убеждението, че се бореше за любовта ѝ докрай.

Късно през нощта Бенц легна несъблечен на една кушетка. Конякът и цигарите бяха притъпили съзнанието му. Той заспа тежък сън, прекъсван от полубудни състояния, в които чуваше ударите на часовника и неспирния

плясък на дъжда. Събуди се призори, вкочанял от студ, с нетърпимо главоболие и тракащи зъби, но с много остро усещане за необходимостта да стане веднага. Нищо не вдъхва по-силна воля за живот, нищо не събужда по-пълно инстинкта за самосъхранение от образа на жената, която обичае. Под сивата и мрачна светлина, която бавно проникваше в стаята, Бенц прибра нещата си, разхвърляни от вечерта. Фуражката и шинела занесе на тавана. Последният със своя лабиринт от сандъци и стари мебели представляваше твърде удобно място, в което Бенц можеше да се крие, ако в къщата дойде хора, които не познаваше или не искаше да го видят. Докато поставяше цигарите и револвера в джоба, той си каза уверено, че положението не бе тъй безизходно, както си го рисуваше снощи. Все пак обаче въпросът за начина, по който щеше да влезе във връзка с Елена, оставаше нерешен. Да излезе по улиците в германска униформа бе немислимо. Можеше да телефонира, но в къщата нямаше телефон. Единственият изход бе да чака Силви, която идваше всяка сутрин да почиства стаята. Но дали Силви щеше да дойде днес? Ако слугинята бе идвала вчера след излизането му с Елена да почисти стаята, вратата на задния ход трябваше да бъде заключена. Невъзможно бе да не забележи, че е отворена, и да не я заключи след почистването на къщата. Бенц имаше следователно основание да мисли, че Силви щеше да дойде. Колкото за поведението ѝ, Бенц не се съмняваше ни най-малко в него. Не допускаше, че Силви можеше да го издаде. Елена бе довела тази слугиня от Цариград и имаше доверие в нея.

Тъй като дъждът продължаваше да вали и вероятността да дойде някой в такова време бе твърде малка, Бенц отиде в кухнята и си направи чай. Там имаше примус, спирт, захар, кафе, дори няколко кутии с бисквити — всичко това оставено в ред от прилежния ординарец на Андерсон. Двата аспирина, които Бенц глътна с чая, облекчиха главоболието му. Дори след малко той почувствува известно просветление. Тая къща, както и другата в Х. . . го караха да забравя гибелния път, из който вървеше. Всеки предмет, свързан с Елена, който тя бе виждала или докосвала, го изпълваше с тайнствено вълнение, като че присъствието ѝ оставяше по тях някаква трайна, материална следа.

Три дни изтекоха в напрегнато очакване на Силви, която сякаш бе забравила напълно къщата. На четвъртия ден сутринта пред пътната врата спря един мъж с пардесю и каскет. Бенц позна веднага слугата на Петрашеви и има достатъчно време да изтича веднага на тавана. В първия миг тревогата потисна разочарованието му, после го обзе същинско отчаяние: не Силви, а слугата идеше да чисти. Бенц го познаваше съвсем малко и по никой начин не искаше да се довери на него. Самата му външност бе несимпатична. Слугата имаше лукаво кръгло лице със сладникава усмивка. Бенц се утеши с предположението, че той бе дошъл да извърши някоя дребна поръчка, но след малко чу шум от разместване на кресла. После го видя през прозорците на тавана как изнесе килимите в задния двор и почна да ги изгупва. Мисълта, че Силви нямаше да дойде, потисна Бенц извънредно. Стори му се, че затворничеството в къщата ще продължи вечно. Какво трябваше да прави? Изходът бе да потърси сам Елена или Силви, но как? Той проклинаше за лишен път глупавата предпазливост, която му попречи да си купи цивилни дрехи. Основанието му бе, че ако попаднеше случайно в ръцете на французите, по-добре бе да го заловят в униформа, отколкото цивилен. Но ето че сега цивилните дрехи му ставаха тъй необходими! . . .

Той бе клекнал между едно голямо прашно огледало и няколко сандъка. Докато разглеждаше таванския хаос около себе си, дойде му на ум, че може би в тия сандъци имаше цивилни дрехи. Бенц реши да ги отвори веднага след излизането на слугата. Между това последният най-усърдно се занимаваше с работата си, която продължи до обед. Защо чистеше тъй основно? Дали ротмистър Петрашев, който, макар и ранен, трябва да бе влязъл вече във връзка с френските офицери, не беше отстъпил къщата на някой от тях. Мило съжителство! . . . Нямаше нищо невероятно в предположението и то накара Бенц да си повтори още веднъж необходимостта да действа веднага. Сега всичките му надежди бяха обърнати към сандъците. Бе твърде възможно да намери в тях ако не цивилни дрехи, поне някоя българска униформа, която можеше да облече. Това преобличане не изглеждаше много безопасно, но какво друго имаше възможност да направи? Важното бе да излезе за половин час от къщата и по телефона от някое кафене или ресторант да се обади на

Веднага щом слугата излезе, Бенц се залови да отваря сандъците. Това бяха стари, обковани с желязо сандъци, облепени с всевъзможни етикети, които свидетелстваха за дългото им странствуване в чужбина. С помощта на една ръждясала кавалерийска сабя Бенц изкърти доста трудно ключалките на най-големия от тях. Уви, той бе пълен с книги и портрети! . . .

Тъй като любопитството към всичко, що бе свързано с живота на Елена, не го оставяше дори в тоя момент, Бенц почна да разглежда портретите. Повечето бяха стари семейни снимки, но между тях имаше и такива на Елена, които го развълнуваха. Тия захвърлени портрети бяха за него като история, разкриваща узряването на един чаровен образ. Елена бебе, учудено от света. Елена момиченце, ефирно и нежно създание, като децата в приказките. Елена на четиринадесет години, в моряшкия костюм и поза на осъзнато кокетство. Елена в муселинова рокля и широкопола сламена шапка, с тайнствен поглед, устремен в първите миражи на любовта. . . Всичко това бе тъй мило и скъпо за Бенц, щото той не можеше да не почувствува сълзи в очите си. Сладостен и неизразим възторг му пречеше да откъсне поглед от снимките. Той прекара в това състояние повече от час.

Един внезапен шум от затваряне на пътната врата го стресна и накара да се ослуша тревожно. Не чу нищо повече. Като че някой бе влязъл в къщата, но това предположение му се стори съвсем невероятно. Когато слугата си отиваше, Бенц видя с очите си от прозорчето на тавана как заключи пътната врата и взе ключа със себе си. Ала трясъкът от затварянето бе ясен и в това Бенц не можеше да се съмнява. Той бе свикнал да различава тоя шум между всички други.

XX

Няколко секунди Бенц остана в пълна неподвижност, със затаен дъх и напрегнат слух. Тишината бе дълбока. Само махалото на стенния часовник долу в коридора невъзмутимо отмерваше секундите. Бенц не чу никакъв шум от стъпки, от отключване на входната врата или нещо подобно. След четвърт час той бе уверен, че долу нямаше никого и че човекът, който бе затворил вратата, из-

лизаше от къщата, когато се чу шумът. Докато Бенц гледаше портретите, долу бе идвал някой. Сега вече Бенц не се съмняваше в това. Кой можеше да бъде? Слугата, без съмнение, забравил нещо. . . Но слугата пееше, свирише, затваряше с трясък вратите — изобщо неговото присъствие бе шумно и характерно. Кой тогава? . . . Внезапно Бенц помисли за Силви. Не виждаше обаче никакъв повод за идването ѝ, след като къщата бе почистена вече. Колкото за Елена, вероятността бе още по-малка. Какво можеше да търси Елена тук? За да тури край на тия безплодни разсъждения, Бенц отвори още един сандък, втъпчвайки си неуверено, чу шумът от вратата, който бе чул, не можеше да бъде друго освен измама на слуха.

Вторият сандък бе пълен със стари български униформи от миналия век: дълги мундири, увити в платно и посипани с нафталин, с големи златни екселбанти, яркочервени панталони с червени лампази, калпаци от астраганова кожа и бели сърмени колани; но всичко това бе тъй далеч от съвременната българска униформа, щото можеше да се облече само на маскараден бал. Бенц затвори и този сандък уморен, разочарован. Въпреки това той не бе изгубил надежда. Оставаха още три сандъка. Щеше да продължи с тях, ако гладът не го бе накарал да помисли за няколкото бисквити, които оставаха в кухнята.

Бенц слезе долу предпазливо. Преди да отвори вратата на вестибюла, той се ослуша напрегнато още веднъж. Тишината бе пълна.

Известни неща са тъй ясни, че би трябвало да ги разберем веднага, ако твърде голямата неочакваност, с която се изпращат пред нас, не ни кара да ги отхвърлим като невъзможни.

Първото нещо, на което Бенц обърна внимание, щом влезе във вестибюла, бе отворената врата на турската стая. Върху ниската абаносова масичка пред дивана той видя букет от бели рози. Изненадата му бе голяма и в продължение на няколко секунди той ги гледаше напълно смаян. Това, което без малко не го накара да извика от радост, бе обстоятелството, че розите означаваха предстоящото идване на Елена. Да, никой друг! . . . Само тя имаше навик да се усамотява между книги и цветя.

«Елена ще дойде!» — Бенц си каза това с трескава и радостна увереност, с огромно облекчение. Всичката загриженост и тревога, с които живееше досега, се разпръснаха изведнъж като по магия. Самите рози, свежи и много красиви, не му направиха впечатление. Той бе свикнал да ги вижда постоянно около Елена. Въпреки това Бенц щеше да влезе в турската стая и да ги докосне до лицето си с нежния възторг, с който бе вършил това и друг път, ако в тоя миг не бе привлечен внезапно от промените, настъпили в трапезарията.

Вратата на трапезарията бе също тъй отворена. В нея наистина имаше големи промени и в тоя момент те бяха от най-загадъчно естество за Бенц. Върху масата бяха поставени една орехова торта, няколко чинии със сандвичи и два прибора за чай. В ъгъла лъщеше един съвсем нов електрически чайник с откачен контакт. Бенц не го бе виждал досега. Всичко това имаше изискан и приятен вид на обстановка, в сред която трябваше да се състои (и числото на сложените прибори бе явно доказателство) една среща «tête à tête».

Бенц седна на един стол, озадачен в най-висша степен, и по силата на необходимостта се отдаде на разсъждения. Когато слугата дойде сутринта да чисти къщата, не носеше нищо със себе си. Бенц забеляза и запомни това много добре. Сега обаче той виждаше неща, които можеха да се донесат само от повторното идване на друг човек. Очевидно, докато Бенц ровеше из сандъците на тавана, бе идвала Силви, бе донесла тортата, чайника и букета, бе приготвила сандвичите и наредила масата. Всичко това тя трябва да бе извършила по своя обикновен, безшумен начин. И после бе излязла; но сега тоя пропуснат случай да влезе във връзка с нея се стори на Бенц от съвсем малко значение. Мисълта му бе съсредоточена върху предстоящото идване на Елена и на още един друг човек. Пълната сигурност, с която ги чакаше, го напрегна до крайност. Кой можеше да бъде другият? Тоя въпрос остави на заден план всички останали, които го измъчваха досега.

Внезапно Бенц почувствува тъмно и странно безпокойство.

Бенц остана още няколко минути съсредоточен и мислещ, докато тая тревога, която не бе физически страх,

взема очертанията на смътно подозрение. Това бе само подозрение, неуловима сянка в ясения поток на мисълта, която можеше да изчезне подобно на толкова други, ако между нея и настоящия момент не съществуваше една материална връзка. Тая връзка бе вторият прибор и нейното осезаемо съществуване насочваше упорито мисълта на Бенц към един и същи въпрос.

Да, за кого бе вторият прибор? Колкото и настойчиво да бе усилието, с което Бенц искаше да се увери, че не Елена, а ротмистър Петрашев и някое друго лице щяха да дойдат тук, той не успяваше в това. Ротмистър Петрашев не можеше да стане от леглото си по-рано от две седмици. Изобщо, ако предстоеше идването на някой друг, а не на Елена, защо бяха донесени тия рози? И защо бяха поставени именно в турската стая? Не, срещата имаше интимен, чувствен характер!

Изведнъж Бенц почувствува отпадналост. Стори му се, че това се дължеше на умората, на глада, на безсънието, на всички тия безкрайни въпроси и отговори, с които непрестанно измъчваше мозъка си през последните дни. Почувствува нужда да остане в пълно бездействие на мисълта. Това щеше да облекчи малко нервите му. Той се опита да го направи, но не можа. Разсъдъкът му продължаваше да работи с неумолима настойчивост.

Преди да стигне до някое жестоко заключение, мисълта ни лъкатуши несъзнателно, старайки се да го избегне или поне забави. Бенц се намираше тъкмо в тоя процес на отчаяна борба с фактите. Че Елена щеше да дойде с някого или да чака някого в тая къща, сега бе ясно като ден. Но ако тя бе решила да прекара следобеда по почтен начин с когото и да било, защо го канеше тук? Онова, което Бенц се мъчеше да отхвърли с всички сили, бе любовният характер на тази среща. Колкото и да допускаше, че Елена бе способна да се хвърли във всяко лекомислено приключение, Бенц никога не можеше да приеме, че това бе възможно да стане само в три дни. Не!... По силата на някакво отчаяно противодействие, което продължава да съществува у нас дори в минути на най-пълна безнадеждност, той се мъчеше да оправдае Елена, да докаже безсмислицата на подозрението си. На-

празно!... Мисълта му се заплиташе в безпомощни доводи, в невъзможни заключения.

Зловещата и трескава възбуда, от която цялото му тяло трепереше, се уталожи донякъде, когато съзна, че всичко щеше да стане ясно след малко.

Той почувствува нужда от алкохол. В бюфета имаше ликьори. Извади една бутилка шартрьоз и пи. Докато правеше това, той видя лицето си в огледалото на бюфета. То бе смъртнобледо и хлътнало, обрасло с гъста, медночервена брада, с помътнели и разширени очи, с жестоки бръчки около устните.

Бенц потрепера: то бе лице на убиец!...

Ако ревността, изправена пред свършени факти, ни убива или кара да убиваме, съмнението е жесток и подъл мъчител, който изтезава отдалеч. Елена имаше среща, в това Бенц не се съмняваше. Но дали човекът, с когото щеше да прекара следобеда, бе непременно любовник? Макар да се намираше вече в състояние твърде близко до лудостта, Бенц все още съзнаваше, че му липсваше ясно и сигурно доказателство за измяната ѝ. Трябваше да чака и това бе адска мъка. Докато правеше върховно напрежение да запази яснотата на мисълта си и укроти силите на отмъщението, които бушуваха в гърдите му, едно внезапно внушение го подсети да види какво има в другите стаи.

Бенц отиде най-напред в турската стая. Тя бе със спуснати завеси, полутъмна, с познатия странен и тежък дъх на ориган, към който сега се примесваше по-лекото благоухание на розите. Бенц почувствува отвращение. Диванът, килимите, възглавниците, съдовете върху ниската масичка и етажерките с паргилета, възбуждащото съчетание на тия червени и жълти цветове, на златни и сребърни блясъци, които, макар да бяха задущени в полумрака, уморяваха очите и ги караха да се затварят в тръпки на сладострастие — всичко това му се стори тъй непоносимо, че просто заплашваше да го хвърли в изстъплението да разхвърля и изпотроши предметите на тая омразна стая. Не го направи. Къщата не бе негова. Гневът и отвращението му обаче се изразиха в едно бързо движение, с което се извърна да излезе от стаята, и събори нещо от ниската абаносова масичка.

Бенц погледна надолу. Бе съборил букета с розите. Едва сега той забеляза, че те бяха поставени в тръсти-

кова кошничка с дръжка и широка копринена панделка. Бенц нямаше никакво намерение да събира розите, пръснати по килима, ако в същия миг не бе съзрял между тях една визитна картичка. Бенц се наведе и я взе. Няколко секунди той гледа картичката с внезапното и поразително усещане, че загубва живота си, че всяко връщане към него бе вече невъзможно. Пръстите му затрепераха, визитната картичка се изплъзна от тях и падна на килима. Сега Бенц знаеше с кого щеше да прекара следобеда Елена.

Бенц прочете името му върху картичката:

LAFARGE PIERRE JEAN

Capitaine de 148-ème de spahis

Машинално, без да чува звука от стъпките си, Бенц отиде в трапезарията и застана зад пердето на прозореца, който гледаше към улицата. Няколко бледни лъча от ниското октомврийско слънце проникваха в стаята като последен блясък на живота.

Бенц не чака дълго.

Когато Елена и капитан Лафарж се спряха пред пътната врата, ръката му конвулсивно стисна револвера.

XXI

Да ги убие!... Това бе решението, което в тоя миг изпълваше и напругаше цялото същество на Бенц. От сложния процес на съзнанието му сега бе останал само импулсът, който щеше да свие показалеца му върху спусъка на оръжието. Още половин минута, и тоя почти несъзнателен акт на волята щеше да се превърне в механична последователност от изстрели. По-късно Бенц не можеше да възстанови състоянието си от момента, в който видя двамата любовници (за него в тая къща те не можеха да бъдат други) пред пътната врата, до влизането им във вестибюла. Това бяха мигове на пълно несъзнаване. Не можеше да разбере също тъй психологичния механизъм или волята на самото providение, които в момента, когато трябваше да излезе във вестибюла и стреля върху жертвите си, го накараха да остави парабела върху масата и да седне уморено на един стол. Може би

това, което го спря, бе призракт на Хиршфогел, който тъкмо сега по незнайна асоциация на представите бе изникнал в паметта му, за да го отврати от убийството. Бенц си спомни лицето му, разкривено и страшно, в оная мъчителна нощ преди една година, когато в припадъка на треската си предричаше, че ще убие Елена. «Както аз убих жена си!...» Такъв бе викът му. Зловещата и кошмарна сила на тоя вик сега пронизваше съвестта на Бенц. Той си спомни отвращението, с което го бе чул. Да убие две живи същества, които идеха тук, без да подозират присъствието му!... Да изскочи пред тях изневиделица и докато ги поваля с куршумите си, да чете в очите им немия ужас от смъртта! Да вижда ръцете им беззащитно протегнати в пространството, тоя единствен и покъртващ рефлекс на жертвите към убиеца от засада! Имаше ли по-адска мъка от тая, да види милото и обожавано тяло на Елена, което толкова часове бе държал в ръцете си, рухнало на пода в локви кръв? Колко безкрайни щяха да му се сторят секундите, докато насочи последния куршум в сърцето си!... И ако бе решил да убие себе си, защо трябваше да убива и нея?

Като разсъждаваше така, Бенц се засрами от слабостта, в която щеше да извърши едно безсмислено и жестоко престъпление. Колко по-лесно е да убиеш една виновна жена, отколкото да я оставиш да живее! И колко повече морална сила е необходима да преглътнеш унижението на измамен мъж и да простиш, отколкото да живееш като Хиршфогел в тържеството на отмъстената гордост!...

Докато Бенц седеше в трапезарията, потресен и разбит, но все пак облекчен от внезапния обрат на решението си, Елена и капитан Лафарж влязоха в салона до турската стая. Вратата на трапезарията бе полуотворена и Бенц чуваше гласовете им. О, как ясно долавяше любовната игра в думите им, онова страстно докосване на душите в разговора, което е прелюдия на по-нататъшното им отдаване! Не бе ли преживял същите часове с Елена, когато всеки следващ миг бе ново откровение за любовта му? Същият плавен поток от думи, прекъсван от паузи, в които човек съзнаваше по-силно въздействието му, същите внезапни повишения на гласа, същите пориви възклицания, които възстановяваха в паметта му

бляска на очите ѝ, и толкова други мили жестове!... Но всичко това сега му се струваше като спомен от сън.

Мъстта, която преди малко кипеше в гърдите му, сега бе сторила място на огромна изтощеност. Той изпитваше усещане на пустота, на леден мрак, който бавно се съгъстяваше около него и скриваше от очите му миража на живота. И всред този мрак, всред това чувство на изоставеност и равен ужас внезапно го осени странен покой. Това бе като тайнствен лъх на самата вечност, наситен с печал, но успокояващ и примамлив. Стори му се, че всичко бе стигнало своя естествен край, че онова, що оставаше да направи, бе само едно движение с ръка към малкия, синкавочер стоманен предмет върху масата. Това движение бе тъй лесно и просто, щото дори повдигна ръката си. Отпусна я веднага. Като се бе отворил от една кървава гледка, не искаше да я създава за други. Трябваше да чака. Да чака!... Тая мисъл му се стори непоносима. Отново повдигна ръката си и пак трябваше да я отпусне. Сега чу в коридора бързите стъпки на Елена, която идваше към трапезарията.

Когато тя се появи на вратата и го видя, първият израз на лицето ѝ бе израз на човек, който мигновено загубва съзнание. Той бе виждал такива случаи в болницата: внезапно побледняло лице и разширени очи, които гледат с бездушен, стъклен блясък, като че животът е поразен от вътрешна мълния. Тя не падна обаче, а остана няколко секунди смразена и безчувствена, в онова нямо смайване пред недопустимото, което сега трябва да бе пълно с ужас за нея. И наистина, дори дишането ѝ бе пресекнало. Когато го възстанови, тя пое въздуха изведнъж и дълбоко. След това се дръпна една крачка назад, сякаш виждаше пред себе си призрак. Тя бе в тъмносив костюм, ушит по неизменната английска кройка, която запазваше тънката линия на тялото ѝ. Бенц обърна внимание на външността ѝ, защото на свой ред я гледаше втренчено и чувствуваше (не бе ли странно това!) познатия възторг от всичко, що бе тъй красиво у нея.

— Айтел!... — прошепна тя с глас, с който би проговорила, ако някое кошмарно видение я измъчваше насън.

Бенц не отговори и продължаваше да я гледа със съ-

щата втренчена неподвижност. В тоя момент Бенц съзнаваше, че нямаше сила да я мрази. Не, нищо не бе тъй неугасимо, както любовта към тая жена, чието съществуване дори сега продължаваше да го изпълва с тъжен възторг.

— Не заминахте ли? — попита тя машинално.

Тя го бе изпратила на гарата, бе видяла с очите си заминаването му, бе чакала, докато последният вагон се скрие в далечината!... Едва ли имаше по-недопустима възможност от тая, да го види пак. И ето че сега той стоеше пред нея! Неговото присъствие продължаваше да я изпълва с почти суеверен ужас.

— Да, заминах — каза той отпаднало, — но после се върнах. Не очаквахте, нали?

— Не!... — произнесе тя по същия механичен начин.

— А би трябвало да очаквате — продължи Бенц, изтощен до крайност от усилието, с което говореше. — Вие бяхте всичко за мен, вие съзнавахте, че не можех да замина без вас...

Тя все още не бе дошла на себе си и не разбра думите му, които бяха жалки и трагични — думи, които хиляди мъже са произнасяли тъй безполезно в разрухата на живота си пред невярната и гибелна красота на толкова други жени.

— Защо се върнахте? — произнесе тя глухо.

Продължителната и тъпа вцепененост, с която тя стоеше пред него като пред зъл дух, без да почувствува мъката му, ожесточи Бенц изведнъж.

— Защо ли? — извика той яростно. — Защото не допущах, че имате среща.

Бенц виждаше как биеха артериите на слепите ѝ очи, как трепереха бузите ѝ. Откъслечните и безпомощни въпроси издаваха безредието на мисълта ѝ, усилията, които правеше да се съсредоточи и проникне в страшната действителност. Да, наистина Бенц стоеше пред нея! Никой друг. Сега тя го гледаше с уплашената и блуждаеща втренченост на внезапно събуден сомнамбул.

— Защо не ме предупредихте?

— За да не оскърбявам целомъдрието ви.

— Боже мой, Айтел!... — произнесе тя, сякаш съзна изведнъж всичкия ужас на положението.

Думите ѝ бяха стон на върховно отчаяние, на пълна

безнадеждност. Никога тя не можеше да бъде по-зловещо изненадана, по-виновна, по-унижена. Гневът и ревността на Бенц намериха израз в поток от груби и ожесточени думи, с които се нахвърли върху нея. Височината на гласа му я накара да потрепери. С ужасено лице тя повдигна ръката си и му направи знак да говори по-тихо. След това притвори вратата. Нямаше никакво съмнение, че Лафарж бе чул вече гласа на Бенц. Говореха на немски.

— Не се бойте — каза Бенц горчиво и съвсем ниско. — Не ще разваля романа ви.

— В другата стая има френски офицер — прошепна тя.

— Френски!... — изсмия се Бенц саркастично. — Но тук има германски, а преди германския имаше австрийски...

От гърдите ѝ се изтръгна дълбока, измъчена въздишка.

— Оскърбих ли ви? — попита Бенц злобно. — Може би искате да ме уверите в това?

Тя понесе думите му с конвулсия, която премина по цялото ѝ тяло и която заплашваше да се разрази в бурно хлипане. За да сподави плача, тя допря свития юмрук на ръката си до устните.

— Той не бива да знае, че сте тук — изхълца тя през сълзи.

— Съгласен съм — каза Бенц презрително. — Тъкмо затова ще ви предложа да затворите вратата на салона. Искам да се кача на тавана.

— На тавана?...

— Да, там са шинелът и фуражката ми.

— Какво ще правите после?

— Ако егоизмът ви не бе тъй циничен, нямаше да ме питате за това.

Очите ѝ се разшириха.

— Не се бойте — каза Бенц. — Възнамерявам да изляза.

— Но вие сте в униформа!...

— Да, за щастие.

Той погледна озадачено. С възвърната яснота тя разсъждаваше напрегнато и като че истината бавно проблясваше в съзнанието ѝ.

— Какво искате да кажете? — попита тя уплашено.

— Нещо, което сте удивително тъпа да разберете. Настъпи мълчание.

Бенц имаше впечатлението, че тя продължаваше да разсъждава. Веждите ѝ бяха събрали, погледът — устремен в киляма.

— Тъпа?... — прошепна тя, като повдигна бавно очите си.

На Бенц се стори, че в тях имаше съчувствие — съчувствие, което бе тъй нежно и пълно с отчаяние, щото той неволно се разкая за думите си. Но като бе съзнала най-после, че Бенц е дезертьор, дали съзнаваше това, което му оставаше да направи?

Бенц стана от стола и отиде при масата да си налее ликьор. Само алкохолът притъпяваше непоносимата болка от преживяното.

Внезапно един задавен вик, сдържан и тих, но пълен с ужас — вик на същество, изправено пред самия образ на смъртта, — го накара да трепне и извърне главата си към Елена. Със замръзнало и бледно лице, по-бледно, отколкото при влизането си, тя гледаше револвера върху масата. Бенц видя как ужасът преди малко отново пъплеше по тялото ѝ. Сигурно уплахата ѝ трябваше да бе страшна, защото в израза на лицето ѝ нямаше вече никакво съчувствие, а само отвращение и ужас. Сега тя знаеше жертвата, която той бе направил за нея; знаеше, че тая жертва, възнаградена с толкова жестока измама, искаше отмъщение... Не съзнаваше ли подлостта на страстите си, егоизма на сърцето си, които разбиваха още един човешки живот? Всичко това сега трябваше да получи възмездие!... Тъй навярно си мислеше тя и паниката в душата ѝ ставаше все по-силна.

— Нямате право да убивате него! — произнесе тя със задушен глас.

— Разбира се — каза Бенц убедително. — Нито пък вас.

Бенц не направи никакво движение да прибере револвера в джоба си. Той чувствуваше, че в тоя напрегнат момент всяко докосване до оръжието би я подлудило.

— Нямате право!... Нямате право!... — повтаряше тя задъхано и несвързано, като че се мъчеше да

призове някаква висша справедливост извън законите и живота.

Пълната му неподвижност — той не си наля дори ликъор — възвърна донякъде самообладанието ѝ. Като всяко живо същество, чувствувашо се в смъртна опасност, през тоя мигновен проблясък на самообладание тя се опита да противодействува, да намери някакъв изход. Уви! Не мислеше ли повече за Лафарж, отколкото за себе си! . . . С внезапна самоувереност, която не раздразни Бенц, защото в нея съзря порив на волята ѝ за живот, тя прибягна към хитростта.

— Вие мислите, че този човек ми е любовник! . . . — произнесе тя, като правеше усилие да скрие треперенето на гласа си.

— Не е ли? — попита Бенц презрително.

Той се намираше в онова състояние на притъпена безнадеждност, в което всяко усилие на мисълта да оправдае Елена му се струваше безцелно.

Обезсърчена от начина, по който посрещна думите ѝ, тя направи едно разумно отстъпление и призна бързо:

— Не още.

Дали думите ѝ бяха искрени? Французите бяха влезли едва преди три дни в София. Много невероятно бе да се помисли, че през това време Елена и Лафарж са се сблизиха дотолкова, щото тая среща да бе втора поред. Ала какво значение имаше за Бенц това, щом обстоятелствата, а не съвестта я спираха пред прага на измяната! И после, дали продължаваше да обича Бенц? Чувствуваше ли някакво угрзение?

Бенц замълча.

Това ѝ даде смелост да се приближи до него и да обвие с ръцете си шията му. О, как ясно почувствува Бенц усилието, с което тя приближи лицето си до неговото, студенината на ръцете ѝ, коварството на тая милувка, внушена от подъл и жалък страх, но заедно с това и оная прастара сила на женското тяло, която щеше да омаломощи съпротивлението му, ако тъкмо в тоя момент преструквата ѝ не бе оскърбила гордостта му по най-болезнен начин! . . .

Бенц я отблъсна грубо и в същия миг ръката му ис-

плющя върху бузата ѝ. Той я удари и почувствува срам, сякаш бе ударил крехко и слабо дете.

Елена отстъпи назад с вик на изумление и болка, слагайки ръката си върху удареното място. Цялото ѝ лице пламтеше от гняв — оня тъмен левантински гняв, който поради безсилието си да се прояви веднага, по-късно трябваше да вземе облика на тъй вероломно отмъщение. Устните ѝ бяха стиснати, ноздрите трепереха. . . Никога Бенц не бе в състояние да допусне, че тия прекрасни очи, в които някога играеха меки златисти отражения, можеха да станат тъй зловещо присвити и удължени. И все пак дори в този тежък момент той не можеше да не почувствува за последен път възхищение от нея: нежна като ангел или зла като фурия, тя си оставаше все тъй неизменно красива.

Бенц съзнаваше сега, че всичко бе свършено помежду им. Пред него стоеше една съвсем нова Елена. Дори страхът ѝ бе изчезнал. В очите ѝ светеше непозната и зловеща решителност. Какво възнамеряваше да прави? Докато Бенц се питаше дали Лафарж би могъл да чуе вика ѝ, виждаше ясно как гневът ѝ се превръщаше в студена, разсъждаваща омраза. Тя се готвеше да предприеме нещо. Погледът ѝ като че преценяваше разстоянията в стаята. Горчивата пасивност, в която Бенц се намираше, му даваше възможност да я наблюдава и разсъждава. Обладана от пристъпа на гнева, тя като че търсеше думи или действия, с които искаше да отмъсти за плесницата. Но в тоя момент Бенц съзна изведнъж, че друго, по-висше чувство задържаше гнева ѝ. Тя мислеше за Лафарж! . . . По най-допустимата логика на ревността, която влагаше в действията на Бенц, тя бе уверена, че животът на Лафарж е в опасност. Тя търсеше изход, с който можеше да го спаси, дори с цената на възможността да привлече гнева на Бенц върху себе си. Не правеше ли това с убеждението, че жертвува собствения си живот? Ах, в тая жена наистина имаше нещо, което караше Бенц да мисли, че никаква земна справедливост не бе в състояние да я осъди или оправдае.

Бенц протегна ръка към револвера без друга цел освен тая да го вземе от масата и сложи в джоба си. Исканше да премахне по тоя начин от очите ѝ призрака на убийството. Той бе взел вече револвера, когато тя с един отчаян вик се озова при вратата, заключи я бързо и като

извади ключа, захвърли го към срещуположния ъгъл на стаята. Бенц остана съвършено забъркан от светкавичната бързина, с която тя извърши всичко, и не можа да разбере веднага смисъла на постъпката ѝ. После изведнъж разбра.

XXII

Тя заудря с всичката сила на юмруците си по вратата, произнасяйки на френски с ужасни, сърцераздирателни викове:

— Жан!... Жан!... Напуснете веднага къщата! Тук има един германски офицер!... Един дезертьор!... Един убиец!

Бенц успя да сложи револвера в джоба си, но тя не видя това. Виковете ѝ го замайваха. Пронизващата им острота го накара да потрепере и почувствува същия ужас, който бе изпитал, ако бе извършил убийството. Няколко секунди той остана в пълна неподвижност, питайки се трескаво какво да прави. После гласът ѝ пресекна и Бенц видя тялото ѝ, което се залюля безпомощно и строполи на пода.

Първата мисъл, която мина през главата му, бе да отключи вратата и извика Лафарж. Нямаше нужда. С глухи и силни удари на тялото си Лафарж се мъчеше да разбие вратата и влезе в стаята. Наистина едва ли имаше по-глупава мисъл от тая на Елена, че като чуеше виковете ѝ, Лафарж щеше да избяга от къщата.

Бенц извика високо и ясно на френски:

— Влезте през съседната стая! Нямам време да търся ключа!...

Веднага след това вдигна Елена и я сложи на един стол. Ръцете ѝ бяха студени, лицето — безкръвно и неподвижно. Дори в самото безсъзнание то запазваше непоносим израз на отвращение към Бенц. Той съзна, че нямаше нищо по-безнадеждно и хвърлящо в отчаяние от омразата ѝ. Елена го мразеше!... Към омразата ѝ сега се присъединяваше онова отвращение, което едно пълно с живот същество можеше да изпитва към смъртта. Ето с какво отговаряше на жертвата, която бе направил за нея. И все пак Бенц продължаваше да я обича, дори повече отпреди, по силата на скрития процес в съзнанието, който ни кара да желаем по-страстно загубените образи.

Докато Бенц разтриваше ръцете ѝ, дойде му на ум, че в съседната стая имаше малка аптечка, в която бе виждал стъкло с амоняк. Отиде да го вземе.

Дали Лафарж бе чул и последвал съвета му? Очевидно да, но с известна предпазливост, защото, когато двамата се изправиха един срещу друг в съседната стая, Бенц видя дулото на револвера му, насочено към гърдите му. Бенц повдигна ръце, за да покаже, че няма оръжие. Държеше само стъклото с амоняк.

— Тя е примряла — каза Бенц, — трябва да я светим!

Той посочи стъклото.

Лафарж го последва в трапезарията, без да отклонява от него револвера си. Той наблюдаваше Бенц втренчено и напрегнато, но без голяма изненада. Навярно бе чул разговора му с Елена.

Бенц нямаше време да го разглежда. Наведе се и поднесе амоняка под носа на Елена. След няколко минути тя бавно почна да идва на себе си.

Когато Бенц се изправи, синкавото дуло на револвера бе отправено все тъй настойчиво към гърдите му и това го накара да се усмихне презрително.

— Тя не трябва да ме вижда повече — каза Бенц полугласно. — Да минем в съседната стая.

Лафарж кимна с глава.

Бенц вдигна Елена от стола и я отнесе на леглото в спалнята. Докато вършеше това, тя отвори очите си и го погледна с уморен, блуждаещ поглед.

Лафарж следеше движенията на Бенц най-внимателно.

Че Лафарж бе чул втората половина от разговора му с Елена, в това Бенц не се съмняваше ни най-малко. Но дали го бе разбрал? Практически въпросът нямаше никакво значение. Омразата между французи и германци е тъй закореняла и действителна, щото сега, изправени съвсем неочаквано един срещу друг, Лафарж имаше всичките основания да се съмнява в поведението на Бенц, независимо от това, дали знаеше, или не знаеше, че преди половин час последният бе готов да го убие. И наистина първият му въпрос, отправен към Бенц сурово, когато влязоха в салона, бе дали има оръжие.

— Имам — каза Бенц.

— Оставете го на масата! — заповяда Лафарж.

Бенц не изпълни заповедта и цевта на Лафаржовия револвер се насочи в лицето му. Това не го развълнува никак. Минутите, които му оставаха да живее, бяха като минути на разкаян престъпник, изправен пред бесилката — прсникнати от убеждението, че смъртта бе някакво огромно облекчение, че тя, преди да го погълне, бе погълнала вече всичкият ужас на живота. О, ако Лафарж натиснеше спусъка на броунинга си!... Той щеше да бъде морален спасител, човек, изпратен от провидението да върне честта на един окаян германски офицер. Тогава в списъците на 202-ри улански полк нямаше да пише, че поручик Бенц е дезертър и самоубиец. Не!... Името му щеше да бъде, макар и тъй незаслужено, в безкрайната и тъжна редица от имена на два милиона германци, паднали за отечеството си. Хитра измама, обида за мъртвите!... Но като прибягваше до тая измама с цената на живота си, Бенц не правеше ли това, защото обичаше Германия като тях?

В продължение на няколко секунди Бенц изпитваше убеждението, че Лафарж щеше да стреля. Наистина бъдещото поведение на Бенц бе съвсем неизвестно. Лафарж можеше да помисли, че Бенц чака едно мигновено отклонение на смъртоносното дуло, за да се хвърли върху него. Погледите им се срещнаха и в този крайно напрегнат момент вместо ожесточената възбуда на човек, готов да убие друг човек, Бенц прочете в очите му изненада и забърканост. Лафарж не можеше да разбере поведението на Бенц. Очевидно всички предимства бяха на страната на Лафарж. Най-малкото подозрително движение у Бенц можеше да бъде парализирано с бързата последователност на няколко куршума. Ако Бенц мислеше да напада, изходното му положение бе най-безнадеждно. И въпреки това Бенц правеше всичко възможно, за да премахне последния, неимоверно малък шанс, който му оставаше да се изтръгне — бавенето. Можеше например да си даде вид, че изважда револвера, за да го постави на масата, и в момента, когато вършеше това, ако разчиташе на бързината си, да го насочи внезапно върху Лафарж и да стреля върху него. Всичко можеше да се развие в една секунда, дори в част от секундата. Ако Бенц бе решил да действа отчаяно (понеже отказа да даде револвера си), защо пропускаше тая последна възможност и искаше да го принуди да стреля веднага? Да, защото... В постъп-

ката на Бенц имаше нещо странно, нелогично. Тя като че бе постъпка на човек, който сам желаше смъртта си. На Бенц се стори, че това убеждение се бе зародило вече у Лафарж. Но ако Бенц искаше тъй настойчиво да умре, Лафарж имаше ли основание да се страхува от него, да стреля без отлагане?

Такива трябва да бяха разсъжденията на Лафарж, докато двамата стояха един срещу друг. Сега Бенц успя да го разгледа по-добре. Лафарж имаше високо, снажно тяло със спортна стойка. Лицето му бе продълговато и бледно, с хлътнали бузи, с кестенява коса и тъмнокафяви очи. Той не бе красив, поне в тоя смисъл, който съвпада с обикновения вкус на жените, т. е. не изглеждаше жизнерадостен и мил. Но общото впечатление от външността му бе това за спокойна интелигентност и сила, за яснота и проникателност, в което — Бенц почувствува мигновено усещане — прозираше съвършенството на роден войник. Известни мъже по дух и тяло са тъй добре създадени за професията си, че човек още при първото им виждане им приписва безусловно всички възвишени или низки качества, които тази професия изисква.

Бенц съзнаваше сега, че Лафарж щеше да се колебае, преди да стреля, макар "а виждаше дулото на револвера му все още със заплашителна твърдост насочено в гърдите си. Дали Лафарж не подозираше, че зад съществуването на Елена и зад Бенцовото оставане тук, след като всички германци в униформа бяха отстъпили зад Дунава, се криеше някаква трагедия? Но и да подозираше, можеше ли да разбере всичко?

Внезапно Лафарж отклони от Бенц дулото на револвера си.

— Искате ли да ужасите още веднъж тази жена? — попита той с упрек.

Мисълта за Елена стресна Бенц.

— Боже мой — прошепна той, — трябва да я изведе веднага!

Лафарж го погледна критично. Думите, които чу, като че го усъмниха в здравината на Бенцовия разсъдък. Той се усмихна пред възможността да прояви такава глупост. С няколко иронични фрази той изрази съжалението си, че няма право да остави Бенц сам.

Настъпи мълчание.

Лафарж се взираше внимателно в униформата, в па-

гоните и в лицето на Бенц. Последното изразяваше пълна безнадеждност, върховното отчаяние на човек, загубил всичко.

След малко Лафарж произнесе някак съчувствено:

— Какво търсите тук?

— Това е дълга история — каза Бенц уморено.

Лафарж почака да продължи, но понеже Бенц не прави това, напомни отново с втвърден глас:

— Вие се намирате в страна, окупирана от френски войски.

— Това не е ли достатъчно да скриете револвера си? — попита Бенц вежливо.

— Не! — каза Лафарж.

— М-lle Петрашева може да влезе и да припадне отново.

— Тя не ще се уплаши за вас.

— Имате право! — потвърди Бенц мрачно.

Двамата продължаваха да стоят един срещу друг в крайна напрегнатост. Бенц съзна изведнъж, че това положение не може да продължи дълго. Лафарж искаше револвера, който Бенц отказваше да даде. Оставаха само две възможности: или Лафарж да се опита да вземе оръжието насила, което бе опасно поради възможността да се сборичкат и да загуби предимството си, или да стреля върху Бенц без повече отлагане.

— Ще дадете ли оръжието си? — попита Лафарж нетърпеливо.

Гласът му трепна леко.

— Не — каза Бенц.

— Защо ви е?

Бенц не отговори. Спокойствието му бе пълно. Това като че усъмни Лафарж в мисълта, която преди малко трябва да бе минала през главата му. Наистина, ако Бенц искаше да умре, защо оставаше тъй невъзмутим? Не се ли готвеше да предприеме нещо?

Лафарж хвърли бърз поглед към револвера си, сякаш се усъмни за миг във възможното му действие. След това лицето му стана изведнъж много бледно и обтегнато. Той се приготви да стреля. В този момент нищо друго Бенц не желаше по-страстно. Бенц не мислеше вече дори за ужаса на Елена след това. Той виждаше само как самообладанието напускаше Лафарж, как в очите му се разпалваше пламъкът на тъпа и несъзнателна жестокост—

безличната омраза на войник, готов да стреля срещу неприятеля. И все пак Лафарж не стреляше; спасителният гръм, който щеше да върне честта на Бенц, се бавеше, бавеше ужасно... Бенц почувствува мигновено изкушение да се хвърли върху него и по този начин да го принуди да стреля. Не го направи. Тих шум, който идеше от стаята, в която бяха оставили Елена, го накара отново да помисли за нея.

Навярно същият шум стресна и Лафарж.

Дали Лафарж нямаше да ужаси Елена на свой ред, ако стреля? И после, колко трудно бе да се стреля върху човек, който нито нападнаше, нито държеше оръжие в ръцете си!

Бенц съзна изведнъж, че Лафарж се бе разколебал отново.

Настъпи кратка мъчителна пауза.

— Защо останахте в България? — попита Лафарж след малко.

Въпросът, свършено излишен в този напрегнат момент, бе като че предназначен да оправдае бавенето му. Бенц схвана много ясно това. Като всички военни, Лафарж бе свикнал на бързи решения и колебанието му сега го караше да търси изход в думите.

— От внезапна лудост — каза Бенц мрачно. — Но между другото и поради това, че очаквах да се срещна с вас.

— С мен?

— Или с някой друг, все едно.

— Не ви разбирам.

— Нито пък е необходимо.

Лафарж направи презрителна гримаса и лицето му отново стана обтегнато.

— Предупреждавам ви, че ще стрелям — каза той бързо.

— Нищо по-разумно от това. Но ако настоявате да знаете защо останах в България, казвам го: заради m-lle Петрашева.

— В какви отношения се намирахте с нея?

— В любовни, ако това не ви дразни.

Устните на Лафарж се свиха. Известно време той като че обмисляше Бенцовите думи със скрито негодуване.

— Може би ме дразни само нахалството ви — каза той след малко.

— Докато аз се показах извънредно снисходителен към вашето.

— Тъй ли? Кога?

— Преди да влезете в къщата.

— Сигурно си въобразявахте, че ако подозирах съществуването ви, щях да се върна.

— Най-малко нямаше да дойдете сам.

Лафарж презрително поклати глава. Той дори не реагира на намека за страхливост. Бенц почувствува за лишен път, че пред него стоеше един великолепен, истински войник.

— Не знаехте ли нищо за мен? — попита Бенц миролюбиво.

— Не — каза Лафарж.

— Мислех, че m-lle Петрашева ви е говорила вече.

Лафарж погледна Бенц с обидно съжаление. Усмивката върху лицето му, макар и презрителна, бе някак доволна.

— Вие сте крайно самомнителен! — произнесе той с досада.

— Може би — каза Бенц, — но тогава сигурно ви е говорила за един мъж със забавен, сатанински характер, който се нарича Хиршфогел.

Лицето на Лафарж трепна неочаквано.

— За поручик Хиршфогел ли? — произнесе той с неволно любопитство.

— Да, за поручик Хиршфогел! Тя много обича да говори за него. Другите жени крият неуспехите си, но тя ги разказва с живописен стил.

— Какво значение има стилът? — попита Лафарж.

— Огромно — каза Бенц. — То е като допълнение на другите ѝ качества. Тя говори за миналото си от любов към настоящето. Но не ви ли спомена нещо и за един германски летец, наречен Райхерт?

— Не — каза Лафарж сухо.

— Нито за един австрийски капитан, който се казваше фон Харсфелд?

— Предполагам, че тия хора приличат много на вас по начина на говоренето си.

— Те въобще не говорят вече, защото са мъртви.

— Мъртви?

— Да, мъртви.

— Какво ме интересува всичко това?

— Би трябвало да ви интересува. По един или друг начин тя допринесе за смъртта им. Но това е също тъй много дълга история.

— Ако си въобразявате, че съм разположен да ви слушам, за да печелите време, лъжете се.

— Тогава вие сте крайно слабохарактерна личност, защото от половин час ме слушате против волята си.

Лицето на Лафарж потрепера от гняв. Той се овладя веднага и каза спокойно:

— Правя това само заради m-lle Петрашева.

— Нищо не ви пречи да я накарате да излезе от къщата. После може да действувате, както намерите за добре.

Върху лицето на Лафарж пробягна израз на внезапно подозрение.

— Казахте, че сте останали в България заради m-lle Петрашева — произнесе той сухо.

— Да.

В паузата, която настъпи, погледът на Лафарж стана ироничен, зъл.

— А всъщност не сте ли шпионин? — попита той неочаквано.

— Шпионин? — повтори Бенц удивен.

— Да, шпионин.

— Може би съжалявам, че не съм наистина.

Няколко секунди двамата се гледаха мълчаливо. После изведнъж Бенц почувствува пълно безразличие към разговора, към всичко, което можеше да помисли Лафарж.

— аз съм дезертьор — каза Бенц просто.

XXIII

Известно време Лафарж като че бе престанал да мисли за всяка възможна опасност, що можеше да дойде от Бенц било като реакция на състоянието, в което го държеше под заплахата на револвера си, било като проява на ревността или желанието да се изтръгне от властта му. Той сякаш бе забравил, че отпреди му стоеше един германски офицер, който все още имаше револвер в джоба си. Той дори бе престанал да наблюдава ръцете на Бенц, чиито движения преди малко следеше тъй внима-

телно. Бенц съзна равнодушно, че в тоя момент можеше да се хвърли върху него, да му отнеме револвера или да извади своя. Не предприе нищо подобно, разбира се.

Лафарж се стресна изведнъж от движението, с което Бенц седна върху най-близкото кресло. Синкавата цев на броунинга му направи съответното отклонение, оставяйки неизменно насочена в Бенц. Не, Лафарж не искаше да повярва, че един германец можеше да дезертира от армията заради жена!... Условната представа за германските офицери е такава, че тя изключва всичко, което може да им даде образ на същества, способни да чувствуват и да страдат, да изпитват възторзи или да умират в печал. Като че всички тия студени, еднакви, железносиви мъже, у които разликата във възрастта личи тъй малко под униформите, нямат ни сърца, ни страсти, ни желання; като че всички са бездушни механизми, които дисциплината задължава само да мислят и да действуват, скривайки от очите им безконечната съблазън на любовта. И всичко това само защото са германци, защото външност а на характера скрива дълбочините му под измамливата видимост на студенина и безстрастие, които се превръщат в основни и задължителни качества на расата. Сякаш всички германци са неуязвими в любовта, както всички французи готови да ѝ се отдадат!...

Но всичко това бяха неща, които Лафарж навярно не съзнаваше. Поради изключителната напрегнатост на момента или закоравелия навик на французите той виждаше у Бенц само прусака — студения, безстрастен прусак, неспособен да пожертвува кариерата или живота си за любовта. Сигурно към тая логика сега се присъединяваше и безпокойството от миналите и тайнствени връзки на Елена с Бенц.

— Вие сте шпионин! — повтори той със зъл глас и присвити очи.

— Безразлично ми е дали ще повярвате, ако не съм — каза Бенц невъзмутимо.

— Вие сте шпионин!... Вие сте шпионин! — повтаряше Лафарж.

Той бе изпаднал във възбуда и това се стори на Бенц смешно. Бенц съзна изведнъж, че предположението на Лафарж бе единственото обяснение, което последният можеше да си даде за присъствието на германски офицер в тази къща.

— Шпионите не ходят в униформа — забеляза Бенц с досада.

— Но я обличат, когато стане нужда.

— И не чакат смъртта със скръстени ръце.

Лафарж го погледна с иронично любопитство:

— Тъй ли? Какво правят тогава?

— Стрелят навреме! — каза Бенц презрително.

Промяната, която настъпи в лицето на Лафарж, бе удивителна. Най-напред то се сви, сякаш го бяха ударили с камшик, после се отпусна и взе израз на пълна, почти вкаменена неподвижност. На Бенц се стори, че той направи неимоверно усилие да дойде на себе си и дори когато се овладя, лицето му запазваше все още тази неподвижност. Мисълта на Лафарж като че възстановяваше всичко, което Бенц бе преживял до момента, в който се изправиха един срещу друг. Да, Бенц можеше да го убие от засада... Нямаше никакво съмнение в това. Какъвто и да беше Бенц — шпионин или дезертьор, — каквито и чувства на ревност или омраза към Лафарж да кипяха в гърдите му, той можеше да стреля, за да спаси или поне да отмъсти, но не направи това... Защо? Лафарж като че искаше да зададе въпроса, но не можеше, парализиран внезапно от съзнанието за несправедливата си грубост и може би жестокост!... Цялото му същество като че бе застинало в нямата вцепененост на човек, изправен неочаквано пред ужасната и тъжна агония на друг човек, комуто не можеше да помогне. Онова, що бе само смъртно подозрение в началото, сега се бе превърнало в пълна сигурност за него. Да, Бенц чакаше смъртта със скръстени ръце и дори нещо повече — желаше я сам!... Лафарж сигурно бе виждал на фронта как летци изгарят в апаратите си, как взривове на тежки снаряди смазват и затрупват по двадесет човека наведнъж или как цели вериги от пехотинци в атака падат, покосени от огъня на картечници, стрелящи във фланг. Но всичко това не бе тъй зловещо, защото трагедията засягаше само телата, докато душите, макар и обезумели, продължаваха да желаят живота. А ето че сега в замиращия пожар на войната, почти всред мир, тъй страстно желан от милиони хора, когато мъртвите потъваха в забрава, а живите се възраждаха за нов живот, пред него стоеше една душа, която без-

мълвно се гърчеше в спазми — един дезертьор, един германски офицер, който искаше да умре, за да върне честта си. Най-после истината проблесна в разсъдъка на Лафарж, лицето му потрепера, ръката, с която държеше броунинга, се отпусна.

— Да, естествено!... — каза Лафарж с дрезгав глас. — Стрелят навреме!...

Бенц го наблюдаваше любопитно: известно време Лафарж като че се намираше под тежестта на някаква мъчителна изненада, после с внезапно движение постави револвера в джоба си и седна на едно кресло съвсем близо до Бенцовото. След това извади табакерата си и покани Бенц. Бенц взе машинално една цигара, после на свой ред щракна запалката си и поднесе на Лафарж пламъка ѝ. Всичко това се разви най-неочаквано, но с някакво взаимно одобрение. Няколко минути двамата пушеха, без да нарушават странното примирително мълчание, което се бе установило между тях.

Лек шум ги накара да извърнат главите си към вратата. На прага се показва Елена. Бенц съобрази, че тя бе имала достатъчно време да дойде на себе си и може би да чуе част от разговора им. Това го раздразни. Но и да бе чула разговора, тя едва ли предполагаше, че ще ги заварят тъй миролюбиво седнали един срещу друг, като в кафене. Известно време тя гледаше към тях с изумен, неразбиращ поглед. Гласът на Лафарж я стресна грубо.

— Излезте! — заповяда той.

Тя се подчини и отстъпи назад.

Гласът на Лафарж прозвуча отново — ясен и металически:

— Затворете вратата!... Няма да излизате от къщата без мен!

Елена затвори вратата.

Бенц остана с убеждението, че тя продължаваше да стои в коридора, и това го раздразни отново. Като че присъствието ѝ нарушаваше успокоителното и някак приятно мълчание между Лафарж и него.

Между това вечерният мрак се разрастваше бавно от тъмните ъгли на стаята. Трябва да се бе минало около един час, откак Елена и Лафарж бяха влезли в къщата. Докато Бенц се питаше с досада дали тя продължава да

стои зад вратата, Лафарж стана от креслото и почна да се разхожда из стаята.

— Дезертьор!... — произнесе той и в гласа му прозвуча съчувствие.

Бенц се усмихна мрачно.

— И всичко това заради тази жена?

— Учудва ли ви?

— Не — каза Лафарж.

Гласът му бе съвсем тих.

Мракът се бе сгъстил. Но Бенц все още различаваше подробностите на лицето му, което бе съсредоточено.

— Какво възнамерявате да правите? — попита Лафарж внезапно.

Бенц го погледна въпросително и се намръщи.

Няколко минути протекоха в мълчание. Лафарж продължаваше да се разхожда из стаята.

— Без поза, нали!... — заговори той отново. — Без да отмъщавате, без дори да успокоите съвестта си на разкаян войник, като убиете няколко французи, преди да убият вас...

Бенц го слушаше разсеяно.

— Но като простихте на другите, защо не простите и на себе си?

Лафарж зададе въпроса изведнъж, развълнувано, като се спря в средата на стаята, сякаш бе намерил изход за драмата, която от един час се развиваше пред очите му. Това се стори на Бенц наивно и смешно.

— Защо не простите и на себе си? — продължи той възбудено. — Стотици офицери падат в плен поради някаква грешка и не се самоубиват.

— Зависи от грешката.

— Грешката може да се прости, когато човек не е предател или страхливец.

— Да, но не от военния съд.

Лафарж седна на едно кресло и не възрази нищо.

Мълчанието, което настъпи, продължи повече от минута. В стаята бе станало съвсем тъмно. Бенц виждаше само силуета на Лафарж и светещия връх на цигарата му, който при всяко всмукване на дима озаряваше долната част на лицето му с червеникаво сияние.

Бенц почувствува, че е време да стане. Изправи се и каза твърдо:

— Изведете ме! — Петрашева от къщата!

Лафарж остана неподвижен върху креслото си.

— Нека поговорим още малко — предложи той.

Бенц почувствува досада.

Лафарж стана бавно, отиде при вратата и запали електричеството. Стаята потъна в ослепителна светлина. Под яркия блясък на кристалния полилей и огледалата Бенц видя лицето му. Сега то бе ясно и бодро. Известно време Лафарж стоя прав, после седна на същото кресло, от което стана преди малко. Погледът му бе устремен в блестящите призми и висулки на полилея, около които трепяха цветовете на дъгата. Той като че обмисляше съсредоточено нещо. Всичко това отегчи Бенц страшно.

— Военният съд!... — произнесе Лафарж замислено. — Но ако вие изпреварите военния съд?

Бенц уморено повдигна глава.

— Ако вие се върнете в Германия, преди да свърши войната?

Бенц го погледна с тъпо безразличие и запали нова цигара. Думите прозвучаха в ушите му като подигравка, но бе твърде уморен, за да реагира.

— Какво искате да кажете? — попита Бенц мрачно.

— Че има начин да поправите грешката си.

Очите на Лафарж бяха добили странен, възбуден блясък и онова, от което Бенц се развълнува на свой ред, бе именно този блясък, а не думите му. Изразът на лицето е като предвестник на думите и мисълта. Но макар да нямаше още ясна представа за последната, Бенц почувствува невероятната, подлудяваща смелост на съдържанието ѝ. Че Лафарж съчувствуваше на положението му, воден от простата честност на характера си и от оная солидарност по отношение въпросите на честта, която униформата създава между мъжете дори когато са врагове, Бенц знаеше това. Че правеше искрени усилия да го отклони от неизбежния край, това също бе разбрал вече. Но че Лафарж щеше да произнесе думите, които Бенц трябваше да чуе след малко, това изглеждаше невероятно, недопустимо. Това надминаваше всяка възможност за великодушие между германец и французин поне за онова време, когато народите в гигантско сражение се бореха на живот и смърт.

Лафарж бе казал, че имаше начин да се поправи гре-

шката! Той бе изрекъл това, след като се увери, че Бенц не виждаше за нея друго изкупление освен смъртта. Той бе споменал за връщане в Германия!... Той бе произнесъл думите си след зряло обмисляне, след преценката на всички възможности! Бенц не можеше да допусне, че Лафарж бе в състояние да подхвърля празни надежди, измамливи обещания, които щяха да бъдат по-жестоки от постъпката на Елена. Съзнанието за всичко това завладя и напрегна цялото му същество.

— Как? — попита Бенц, напрегнат до лудост.

— Като се върнете в Германия през някоя неутрална страна. С български паспорт, разбирате ли?

Дъхът на Бенц пресекна, после изведнъж сърцето му заби с луда сила. Боже мой, Бенц го разбираше!... Но все още всичко звучеше в ушите му като невероятна, жестока шега.

— Аз ще ви доставя паспорт — продължи Лафарж. — Имам възможност да направя това. А също и цивилни дрехи. Щом се върнете в полка си, ще обясните по някакъв начин закъснението и ще понесете, разбира се, известно наказание... Но срещу всичко това ще ми дадете честната си офицерска дума, че по пътя не ще се интересувате от нищо, което засяга съглашенските армии.

Думите му, спокойни и ясни, бяха думи на човек, който говори честно. Те налягаха Бенцовите нерви до скъсване и създаваха в него онова неописуемо усещане на парлива радост, на зашеметяващо облекчение, което човек изпитва в първите мигове след възвръщането на нещо скъпо и загубено. В тоя миг това скъпо и загубено нещо за Бенц бе Германия. Германия!... Бенц откри, че каквито и лудости да бе преживял в продължение на една година, колкото и малко да бе мислил за нея, тя продължаваше да съществува в него, в кръвта и духа му като неразрушимо наследство от вековете, което никакви страсти не можеха да задушат напълно. Сега тя се изправяше всред пепелището на любовта му и като нежна майка, която прощава всичко, го зовеше отново при себе си. Зовеше го кръвта ѝ, зовеше го страданието ѝ, зовяха го ранените войници в болниците ѝ!... Всички тайнствени връзки, които го съединяваха с нея и които му се струваха безвъзвратно разкъсани, сега се възстановяваха наново и събуждаха в душата му порив за живот. Вълнението му бе тъй силно, че за известно време той бе за-

губил способността да разсъждава за каквото и да било. Бе замаян. Напълно замаян!... В тоя момент Бенц не можеше да проговори нито една дума. Внезапната възможност за връщане към живота у безнадеждно осъдените на смърт причинява почти същото сътресение, както неочакваният призрак на смъртта, изникващ внезапно в сред поток от радост и безгрижие.

Когато Бенц дойде на себе си, забеляза, че Лафарж го наблюдаваше съсредоточено.

— Вие сте луд — произнесе Бенц задавено.

— Може би — каза Лафарж, — но не колкото вас.

Той предложи на Бенц още една цигара, Бенц я запали и почна да се разхожда из стаята с бързи, налудничави движения.

— Нямате право да постъпвате така!... — каза Бенц трескаво, сякаш разкриваше истина, която Лафарж не можеше да осъзнае сам.

— Знам — каза Лафарж.

— Нито пък аз да приема риска, на който се излагате.

— Не се грижете за мен.

— Но ако ме заловят?

— Положението ви няма да стане по-лошо.

— А вашето?

— Имам достатъчно власт да обясня всичко, както намеря за добре.

Това, което учуди и двамата, когато излязоха от стаята, бе липсата на Елена.

Лафарж обиколи стаите и не я намери.

— Тя е излязла!... — произнесе той с изненада.

— Ще я намерите — каза Бенц с горчива усмивка.

— Да, но защо е излязла?

— От страх.

— Невъзможно. Тя ни видя, когато разговаряхме. Нямахте от що да се страхува...

Лафарж обиколи стаите още веднъж, като палеше лампите и се взираше напрегнато във всеки ъгъл. Когато се върна, лицето му изразяваше скрита тревога.

— Аз ще дойда утре вечер — каза той бързо, като обличаше мушамата си. — Паспортът и визите ще бъдат готови най-късно другия ден. А дотогава...

Той подаде ръката си и погледна Бенц:

— Дайте честната си дума, че не ще прибегнете към други решения!

— Давам я — каза Бенц машинално.

— Имате и моята!

Двамата стиснаха ръцете си. Погледите им се срещнаха. Те почувствуваха, че в тоя момент бяха забравили омразата, с която милиони германци и французи продължаваха да се сражават още. Те бяха само две човешки души, между които бе прескочила искрата на съчувствието — единствената светлина, облекчаваща и тайнствена, която мъждее понякога в мрака на отчаянието и болката.

Лафарж Пиер Жан!... Защо това име будеше сега в душата на Бенц толкова вълнение? Като че съдбата, сблъсквайки го с Елена и него, искаше да му покаже едновременно крайностите на омразата и великодушието!

Дали е искрен? Това бе въпросът, който Бенц си зададе веднага след излизането на Лафарж. Всичко му се струваше тъй невероятно, че в първите мигове, когато остана сам, се усъмни внезапно в обещанието му. Но имаше няколко неоспорими обстоятелства, за които трябваше да се държи сметка. Лафарж му даваше възможност да предприеме каквото искаше след излизането си — дори да избяга, ако не вярваше в честолюбието му. Явното му съчувствие към Бенц също тъй бе налице. И най-после Лафарж бе офицер и му даде честната си дума. Военният занаят създава у мъжете един особен морал — морал, който осъжда повече от всеки друг измамата, подлостта, вероломството. Ако Лафарж по каквато и да било причина възнамеряваше да издаде Бенц, можеше ли да се допусне толкова чудовищно лицемерие зад обещанието, което даде?

Всичко това накара Бенц да повярва отново в думите му. Връщането към живот у хора, примирени с необходимостта да умрат, е като повторно раждане. Душевните болки, които са ги измъчвали преди това, се успокояват. Мисълта почва да работи трезво, волята е готова за действие. Духът се чувствува освежен и твърде скоро те си създават нови измами или се връщат неусетно при старите. Бенц се намираще тъкмо в тоя процес на възобновена жизненост. Той бе загубил Елена, но продължава-

ше да я обича и по силата на това чувство, както и на възможността да върне честта си, искаше да живее още. Когато Бенц видя Елена за първи път, можеше ли да допусне, че ще стане негова любовница? Не бе ли примирен, не се ли чувствуваше щастлив, както Андерсон, само от простото ѝ съществуване? По какво се различаваше това състояние от сегашното и от онова, в което щеше да се намира занапред? Имаше ли право да осъжда и мрази Елена? Ах, сега Бенц съжaliaваше за обидата, която ѝ нанесе с плесницата си! . . . Искаше да бъде отново при нея, да целува ръцете ѝ, да я моли за прошка. Любовта му се изправяше пак с тъжно примирение, като пребито и унижено куче, готово да понесе с нова вярност несправедливостта на господаря си. . .

В това състояние на духа Бенц изяде остатъкa от сандвичите в трапезарията. Гладът е удивителна нужда, която заявява правата си дори в най-напрегнати моменти. Бенц се беше вече значително успокоил или по-точно примирил. Пълната и внезапна загуба на Елена имаше тая ценна страна, че го спасяваше от мъките на съмненията, в които би изпаднал, ако узнаеше за отношенията ѝ с Лафарж постепенно. Нищо не е по-безплодно и същевременно по-мъчително от разсъжденията на ревност, подхранвана от неясни доказателства. Бенц познаваше вече, макар и за кратко, това състояние, та се утешаваше горчиво и в характера на мислите, които минаваха през главата му преди малко, строеше планове за бъдещия си живот без Елена. . . Да, Бенц щеше да живее за нея и в безплътна дружба с призрака ѝ да чака старостта. Щеше да следи съществуването ѝ и да ѝ се притича на помощ винаги когато имаше нужда от себеотрицанието му. . .

Едно внезапно извъняване прекъсна мислите му.

Бенц се изправи трескаво. Кой можеше да бъде? Елена, Лафарж или някой от слугите? Докато се питаше безпомощно, звъненето се повтори, тоя път дълго и настойчиво. Бенц се сети тревожно, че бе забравил да угаси електричеството в салона. Това сигурно даваше повод на оня, който звънеше, да предполага, че в къщата има някой.

Бенц реши да почака.

Ако бяха Лафарж или Елена, можеха да му дадат някой условен сигнал — едно слабо извикване например, по което да ги познае. След малко тая мисъл му се сто-

ри глупава. Можеше ли да допусне, че след преживяното Елена ще го потърси първа? Колкото за Лафарж, той бе излязъл едва преди четвърт час. Каква нужда имаше да се върне тъй бързо?

Най-правдоподобното бе да мисли, че звънеше някой от слугите. Но в такъв случай дори ако не отвореше, те можеха да влязат пак, защото имаха свой ключ. Наистина те можеха да допуснат, че след като не се обаждат никой, Елена и Лафарж са излезли, забравяйки да угасят лампите в салона. Работата щеше да бъде съвсем проста, ако неизвестното лице, което звънеше, бе Силви. Бенц продължаваше да има пълно доверие в нея. Но ако бе слугата? Това предположение накара Бенц да помисли отново за тъжното и неприветливо убежище на тавана.

Докато Бенц все още продължаваше да се колебае, чу още едно позвъняване, последвано от бързи и много силни удари върху вратата на вестибюла. Същите удари, но малко по-глухи се повториха и върху вратата на задния вход. Веднага след това чу трясък, който му даде впечатление за изкъртване на врата.

Всичко това се разви съвсем бързо и най-неочаквано.

Бенц нямаше време да предприеме нищо. Няколко секунди той остана напълно вцепенен, после инстинктивно постави ръката си в джоба, в който се намираше револверът му, и тръгна към вестибюла с късното вече решение да отиде на тавана. В тоя момент той бе загубил всякакво самообладание и действията му бяха сведени към най-прости рефлексии.

Вестибюлът бе осветен достатъчно през отворената врата от лампите в салона. Тъй като Бенц излезе от трапезарията, която бе тъмна, в първите мигове остана заслепен и не различи нищо. После очите му свикнаха със светлината и той съзна изведнъж, че пред него стояха зуави. Те бяха с червени шапки, с гълъбови шинели, с отвратителни маймунски лица, на които белотата на очите придаваше зловеща изразителност.

Няколко мига, вкаменен и немислещ, Бенц гледаше дулата на пушките им насочени в гърдите си. След това машинално измъкна револвера си и го насочи срещу тях. В един напрегнат, невероятно напрегнат миг Бенц видя как очите на негрите се разтвориха широко. Видя само това. После бе зашеметен от оглушителния залп на карабините, всред който се сгромоляса на пода.

Зуавите нахълтаха във вестибюла. Един от тях се наведе и повдигна главата му.

Очите на Бенц гледаха неподвижно, с тайнствен, син блясък. После изведнъж тялото му се стърчи, ръцете затрепераха, от устата бавно потече струя кръв.

Негрите мълчаливо наблюдаваха агонията.

Те с учудване забелязаха, че лицето на този едър, снажен «боше» няколко мига преди смъртта замръзна в странна, почти щастлива усмивка.

Късно вечерта капитан Лафарж Пиер Жан влезе в кабинета на полковник Монталу, началник на разузнавателната служба при щаба на генерал Кретиен. Бледен, пожълтял и развълнуван от новината, която бе научил преди малко, Лафарж се спря пред бюрото на полковника и попита глухо:

— Господин полковник, лицето, което предаде убиятия германски офицер, не бе ли една жена?

Полковник Монталу недоволно повдигна плешивата си глава. Случаят бе маловажен и Лафарж можеше да направи справка на другия ден в определеното за доклад време. Но той не се разсърди, защото Лафарж бе най-добрият му офицер.

— Не бе ли една млада и много красива жена? — повтори Лафарж със затаен дъх.

— Да, една млада и много красива жена — каза полковникът.

И той погледна Лафарж, очаквайки да чуе нещо интересно.

Но Лафарж бе извърнал лицето си към прозореца и гледаше уморено тъмните стъкла, черната есенна нощ.

Той мислеше за Елена, която изпълваше сърцето му с отвращение и печал...

ОСЪДЕНИ ДУШИ

РОМАН

НА МАЙКА МИ
АВТОРЪТ

ПЪРВА ЧАСТ
КРАЯТ НА ЕДНО ПРИКЛЮЧЕНИЕ

Когато Луис Ромеро мина Бидасоа и видя отново родината си, не изпита угризение, задето тъй малко си бе спомнял за нея, а само горчива насмешливост към вълнението, което очакваше да го обземе. Той изпита тази насмешливост, едно, защото подобно вълнение изобщо не се яви у него, и, друго, поради това, че Испания ни най-малко не бе се променила през време на скитането му по света.

Той видя същата *Espana tradicional*, която бе оставил преди петнадесет години — надута, горда, благородна, но вежлива и чудновато смешна в своята лицемерна демократичност и със спомена за славно минало, което изтъкваше навсякъде. Тази Испания сега приличаше на обеднял идалго, постъпил на дребна службица, но запазил в обноските си всичката гордост на своя древен род. В тоя дух поне се проявиха митничарите и граничният полицейски инспектор, когато видяха върху паспорта на Луис едно историческо фамилно име и си спомниха за височайшата телеграма, която бяха получили преди два дни от министерството. Надменното безпристрастие, с което се отнасяха към всички пътници, се удави веднага в редица церемониални поклони пред знатната особа с такова високо покровителство, сякаш искаха да кажат: «Ние виждаме, че сте благородник, сеньор!... Ние ви почитаме и знаем как да се държим с вас, защото сме чиновници на аристократична държава и се гордеем с това.» Така те побързаха да спестят досадните гранични формалности и отказаха да прегледат многобройните куфари на дон Луис Родригес де Ередиа и Санта Крус, който в Довил и Ривиерата бе известен под по-демократичното име Луис Ромеро. В тия куфари на знатния дон Луис се намираха немалко килограми от една напълно забранена за свободно търгуване стока, чието съществуване

впрочем лицето, което бе изпратило телеграмата от Мадрид, едва ли подозираше.

И така дон Луис Родригес де Ередиа и Санта Крус премина благополучно границата — едно преминаване, което основателно го изпълваше с тревога въпреки високото покровителство. Като отдъхна с облекчение, той се настани удобно в спалното купе на вечерния влак за Мадрид и търпеливо зачака тръгването му, понеже не искаше да се отделя от куфарите си.

Да се твърди, че Луис Ромеро водеше живот на политически емигрант, за какъвто се представяше обикновено, бе чиста лъжа, на която вярваха само добродушни стари господа пред чаша коктейл в казината на Виши или Биариц, с дъщерите на които играеше тенис. Да се каже, че скиташе из модните летовища като мошеник, бе по-точно. Въпреки това Луис Ромеро мислеше сериозно, че излизането му от Испания и не много почтеният живот, който водеше, се дължеха на обществени причини (които му дадоха идеята да се представя за политически емигрант). Тези причини бяха републиканството на Луис и феодалната строгост, с която някои испански благородници пазеха предбрачната добродетел на дъщерите си. Преди петнадесет години Луис Ромеро намираше тази строгост съвсем вредна за развитието на Испания. Той мислеше така, защото бе човек с напредничави убеждения, за какъвто Впрочем го считаше и един републикански кръг в Гранада, макар в никоя система от прогресивни идеи да не бе казано, че промяната на обществото трябва да почне с промяна в отношенията ни към жените. Той считаше (в което собствено бе прав) съвсем глупаво и недостойно за един мъж да се ожени непременно за някоя Инес или Кармен само за това, че я бе погледнал или държал две вечери ръцете ѝ през решетката на пътната врата, както правеха кавалерите преди три века. Но на всички тия глупости под горещото слънце на Андалузия възмутените бащи реагираха с оплакване до краля, а понякога и с куршуми. След известно число неприятни инциденти от тоя род Луис Ромеро напусна Испания.

Той се установи в Париж, където животът му се стори много приятен. В нощните клубове прахоса с щедростта на всеки идалго малкото наследство, което получи от баща си, почтения, но не много богат благородник дон

Порфирио Родригес де Ередиа, от къщата на маркизите Роканегра. Това наследство Луис получи, след като гранадският нотариус дон Пио Бермудо продаде старинната къща на рода Ередиа в Кордова и няколко маслинови гори в подножието на Сиера Невада (латифундията се намираше в провинцията Гранада, а маркизите Роканегра произхождаха от Кордова) и след като раздели сумата на петнадесет дяла, т. е. на толкова, на колкото възлизаха членовете на многобройната челяд на дон Порфирио — образец на съпругеска вярност — и на другарката му — плодовитата доня Кармен Ривера де Санта Крус от къщата на графовете Пухол. Всичките дъщери на дон Порфирио и доня Кармен се омъжиха щастливо за местни благородници, а всичките им синове заеха достойни места в армията, в кортесите и в черквата. Това бяха трите поприща, в които всеки испански благородник можеше да разгърне своите способности, без да урони достойнството си с плебейски труд в държавна канцелария, търговска кантора или индустриално предприятие. Всички Ередиевци бяха много достойни. Мъже, със строг морал, с боязън от бога и с непоколебима вярност към Бурбонската династия. Така поне бе досега. По един-двама от всяко поколение редовно ставаха монаси, по един-двама редовно стигаха чин адмирал или генерал и по един-двама редовно представляваха земевладелците от провинцията Гранада в кортесите. Само Луис, за първи път от два века, опетни честта на рода, като стана републиканец и скандализира няколко благородни девойки.

След като прахоса и последния франк от бащиното си имане, Луис почна да се издържа със заеми, които не връщаше, а после неусетно премина към контрабанда на валути, за да процъфти и намери призванието си в търговията с наркотични вещества. Как и защо стигна до тази срамна търговия, не представлява голям интерес. Можеше да се каже само, че причината бе пак жена. Луис се влюбил в една кабаретна артистка на име Жоржет Киди, която по-късно преценяваше като глупава и вулгарна. Тя бе левантинка, с неопределима народност, един от тия мелези, които скитат из вертепите около Средиземно море и съединяват в себе си пороците на много раси. Лицето ѝ бе матово, с маслинен оттенък, както у испанките, но в чертите ѝ нямаше нито следа от изтънчеността на тези приветливи и целомъдрени жени. Очите ѝ, студени, чер-

ни и вероломни, гледаха с втрепената неподвижност на змия, а от тялото ѝ се излъчваше някакво лениво сладострастие, което превръщаше любовта в мръсна оргия. Тази жена — приличаше на горчиво-сладък банан — измисли един плитко скроен обир на американци, благодарение на който Луис попадна в затвора.

Като излезе от затвора, Луис отиде в Персия, където пак Жоржет Киди го уплете наново в мрежите на една банда от по-способни мошеници. Тази банда пренасяше опиум по дългия път между Цариград и Бомбай. Предприятието успя. Луис спечели пари и доби голяма опитност.

Всичко това не бе тъй просто и схематично, както фигурираше в показанията на Луис пред криминалните инспектори. Някогашният идалго — сега контрабандист — преживя нравствени сътресения, натрупа горчива мъдрост и стана мизантроп. Все пак той почувствува странно съжаление, когато изгуби Жоржет Киди. Закла я един пиян морски капитан в Бейрут.

Луис Ромеро пристигна в Мадрид на другия ден към обяд. Синьото небе, познатите улици, родният говор го настроиха до известна степен жизнерадостно. В съзнанието му нахлу рои от спомени. Ето «Ретиро» — разкошен парк и любовно гнездо на кралете, което човек можеше да разгледа само по благоволенieto на монарха. Сега паркът бе превърнат в обществена градина, нагледжана от пазачи в живописни дрехи, които напомняха някогашните бандити от Сиера Невада. Тук ставаха приказни летни балове, в които човек можеше да се почувствува оскърбен от неравенството дори ако бе благородник. На един такъв бал Луис Ромеро в повишено настроение от напитките в бара бе извикал за голям ужас на всички присъстващи: «Долу монархията!» Ето «Кастеляна» и «Алкала», по които половината Мадрид се изливаше в митингите на «Пуерта дел Сол». Тук Луис бе опозорил рода Ередиа, като бе тичал, гонен от жандармите, и викал с всичка сила: «Да живее републиката! Долу кралят!» Ето «Пасео де Реколетос», където в часа на модната разходка човек можеше да види най-красивите жени в света. Ето Прадо, «Сан Херонимо», «Площадът на лоялността», хотел «Риц», хотел «Палас». . . Колко познати му бяха тия улици, тия площади, тия здания! . . . С какъв трепет пристигаше винаги от Гранада в Мадрид!

Как го вълнуваха тогава жените, уличните безредици, конните надбягвания, боят с бикове! Защо не можеше да се радва така и сега?

Изведнъж той се почувствува стар, уморен, разочарован и преситен от живота. Преди го дразнеше само монархията, сега — всичко. Родината му се струваше пъстър и глупав панаир, комична сцена, върху която жестикулираха и говореха с надутия патос на Гонгора побъркани от гордост благородници, облечени в брокат и дантели архиепископи, тореадори и севилски циганки. Вестниците предаваха с огромни заглавия речта на един генерал и програмата за поклонение пред мощите на някакъв светия. Ето афиши за една нова звезда на бикоборския небосклон — някой си Манолете, — огромни пъстри плакати за андалузки песни на Кончита Пикер, за танци на Лола Флорес. Испания си оставаше същата, както преди петнадесет години, или, по-точно, някой отново я бе върнал назад след възхода през републиката. Но какво го интересуваше всичко това? По дяволите този панаир и всички зяпльовци в него! Луис Ромеро никак не бе виновен за глупостта на своите съотечественици, които още продължаваха да търпят олигархията на миналото, да се гордеят с живописните дрипи на традицията, да показват на света само цирковия блясък на религиозни тържества, на бой с бикове и андалузки танци — блясък, с който кюрета и благородници развличаха народа, за да не вижда нищетата си, за да заглушават протеста му, който заплашваше да им отнеме привилегиите. Но докато мислеше така, докато се откъсваше презрително от народа си, Луис Ромеро почувствува горчивата самотност на човек без отечество, тъгата на скитник, който остаряваше и когото вятърът на съдбата гонеше по света като пожълтял от есента лист. В душата на Луис Ромеро царуваше пустота и студ. Сърцето му бе смразено от егоизъм и мизантропия. Всъщност Луис не притежаваше ни близки, ни отечество въпреки многобройните роднини, които имаше тук, и поклоните, с които властта го посрещна. Никога с по-ледени тръпки на меланхолия и по-ясно отсега той не бе усещал, че не е нищо друго освен международен мошеник, освен пропаднал идалго, освен нищожество, което бе прахосало младините си да тича подир жени и да кокетира с прогресивни идеи, да мами хората и върши срамна търговия под маската на

политически емигрант, освен един най-вулгарен криминален тип, когото дори испанската полиция въпреки високите му покровителства веднага би поставила в затвора, ако знаеше с какво се занимава.

Таксито спря пред входа на хотел «Палас». Няколко безработни дрипльовци се спуснаха веднага към автомобила и отвориха вратичката. След това с протегнати ръце мълчаливо зачакаха бакшиш като разорените грандове на Испания през Наполеоновото нахлуване. Може би това бяха бойци от барикадите на гражданската война. И възмущение, подобно на срам, раздвижи гърдите на Луис, когато спусна пари в шепите им.

Като си почина от пътуването, Луис Ромеро се изкъпа, преоблече и слезе в ресторанта. Чиновниците в хотела записаха името му с особена почтителност, момчетата от асансьора се покланяха дълбоко, пиколите следяха с благоговение дали знатният сеньор няма да им възложи някоя дребна поръчка. Като мина през разкошния хол, който блестеше от злато, абанос, огледала и скъпи килими, жените лакомо впиваха погледи в неизвестния мургав красавец, а господата, изпускайки лениво дим от пурите си, с привидно равнодушие се помъчиха да отгатнат професията му. Дипломатите от оста го определиха снизходително като испански благородник (семитски черти, важна походка), неколцина англичани го взеха за италианец (мина гордо покрай тях), докато един търговец от балканските страни го помисли с възхищение за марокански раджа, при все че в Мароко нямаше раджи, а само султани и шейхове. Най-точно беше определението на една проститутка от висшето общество, която си спомни, че бе виждала непознатия в чакалнята на полицейския инспектор в Перпинян, и му се усмихна едва забележимо в знак на солидарност, защото и двамата с еднакво изкуство се преструваха на почтени. Всички останали жени, напротив, изпитаха чувство на горестна обида. Тази фронт не благоволяваше дори да ги погледне. Все така затворен в себе си и разменяйки погледи само с кълнерите, които развяваха полите на фраките си и наблюдаваха внимателно клиентите, защото получаваха двойни заплати — една от хотела и друга от полицията, — Луис Ромеро се наобядва спокойно,

после изпи едно кафе в хола и се прибра в стаята си. Легна и заспа.

Когато се събуди, осени го пак чувство на самотност и пустота. Стана, отвори прозореца и погледна навън. Слънцето клонеше към запад и дневната горещина бе намалела. По «Сан Херонимо» и «Пасео дел Прадо» звънтяха трамваи, претъпкани с чиновници, които отиваха на работа, след като бяха разисквали в тертулията¹ на кафенето всички злободневни политически, бикоборски и спортни въпроси. Тълпи от гувернантки с деца отиваха към «Ретиро» и сенчестите платани, които заобикаляха паметника на Даоис и Веларде всред «Площадът на лоялността». Скъпи американски лимузини и разнебитени таксито тръгнаха от «Риц» и спираха пред «Палас», изкачваха се нагоре по «Сан Херонимо» или завиваха към «Кастеляна». Вестникопродавците крещяха имената на вечерните вестници. Мадрид бавно се събуждаше от следобедния си сън.

Луис Ромеро започна да се бръсне и докато вършеше това, уточни работите, които му предстояха. В куфарите си той мъknеше около петдесет килограма морфин, които, продадени в Южна Америка, представляваха цяло богатство. Държането на тая стока в хотел не представляваше никаква опасност, първо, защото едва ли щеше да се намери полицейски агент, който да прерови багажа на един Ередиа, и, второ, защото Луис имаше официално позволение от френското правителство да изнесе този артикул до една фиктивна фирма в Барселона. Цялото изкуство сега се състоеше да вкара морфина без митнически преглед в Аржентина. Доверените и опитни хора, които можеха да свършат тази работа, бяха налице. Оставаше само да се организират.

След като се обръсна и излезе от хотела, Луис отиде право в пощата, където подаде няколко телеграми до три съвсем почтени лица: едното в Барселона, другото в Кадикс и третото в Буенос Айрес. Господата от Барселона и Кадикс Луис молеше да дойдат в Мадрид, а на сеньора от Буенос Айрес предлагаше да влезе във връзка с две фирми, износителки на замразено месо, и да му съобщи дали се нуждаят от хладилни машини за складовете си. Фирмите бяха, естествено, двама изпитани мошеници от бандата на Луис.

¹ Компания в кафене.

Като подаде телеграмите, Луис тръгна по «Алкала» с намерение да пие кафе в «Молинеро» и мина покрай Военното казино. На тротоара пред казиното имаше маси, край които бяха насядали вече старчета в жакети, рединготи и лачени обувки с бели гамаши, бели ръкавици и колосани яки. Тия почтени господа, повечето дребни благородници, с монокли, бастуни и старомодна елегантност от времето на Алфонс XIII, която поддържаха ревниво, доколкото позволяваха пенсиите им и оцелелите ренти след прахосничеството на буйната младост, бяха ветераните на монархическа Испания. Те се бяха сражавали в джунглите на Куба и Филипините за господ, за краля и за Испания. Живееха със спомена за миналото, огорчени малко от настоящето, защото каудильо все още не се решаваше да отстъпи властта на претендента дон Хуан, но все пак доволни, че поне бе смазал републиката. Сега те продължаваха да се наливат със спирт и да пушат хавански пури и чакаха старческата инфлуенца, която щеше да ги отнесе в рая. Че щяха да отидат в рая, а не при Луцифер, за тях нямаше съмнение, тъй като бяха добри католици и всеки ден редовно ходеха на литургия. Тия кавалери с артериосклероза бяха запазили освен пиенето още един навик от младостта: да закачат хубавите жени, които минаваха по тротоара, поради което последните кой знае защо ги наричаха «рибоците от Коруня».

Като видя тия рибоци, Луис помисли за братята си, които живееха в Мадрид и които трябваше да посети. Това бяха дон Индалесио де Ередиа, адмиралът, и дон Франсиско де Ередиа, депутатът. Тъкмо сега бе много удобно да се обади на дон Индалесио в Министерството на морската, което се намираше на две крачки оттук. И Луис излезе отново на «Пасео дел Прадо». Пред входа на министерството се движеха като махала на стенни часовници двама часовои в униформи на морската пехота. Те се срещаха точно пред средата на входа, опрели пушките си на рамо, заставаха за миг неподвижно един срещу друг, след това се обръщаха кръгом и така продължаваха маховите си движения с бавна стъпка. Между тези подвижни автомати стоеше, изправен до колоната, един подофицер, също на пост. Луис се приближи до него и каза кого иска да види. Подофицерът обади по телефона. Веднага дотърча един дежурен мичман от Протокола в параден тъмносин жакет-униформа, който любезно по-

веде брата на високия началник. Минаха през дълги коридори и мрачни зали, украсени с бюстовете на множество славни адмирали от епохата на Лепанто и Непобедимата армада чак до черните дни при Куба и Филипините. В това министерство витаеше сега ако не настоящето, поне споменът от миналото морско господство на Испания, което една дълга серия от неразумни алфонсовци бе опропастила.

Мичманът въведе Луис в кабинета на дон Индалесио.

Двамата братя, Ередиа адмиралът и Ередиа контрабандистът, се затичаха един към друг и се прегърнаха развълнувано.

— Луизито! . . . — просълзен, захълца адмиралът. — Луизито! . . . Ти ли си? . . . Господи! . . .

— Скъпи братко! . . . — развълнувано почна да повтаря Луис. — Скъпи братко! . . .

И после млъкна, защото всъщност никак не се вълнуваше и не знаеше какво друго да каже. А мичманът, трогнат от срещата, побърза да излезе, за да разкаже на другарите си как адмиралът се бе разплакал.

Като се напрегръщаха и натупаха продължително по гърбовете, както изискваше испанският обичай, братята седнаха един срещу друг в дълбоките кожени кресла, а статуята на дон Хуан Австрийски, победителя при Лепанто, гледаше намръщено тази сцена между един адмирал от испанската флота и един вулгарен контрабандист. След това те се успокоиха и почнаха да разговарят за братята и сестрите си. Понеже семейството не беше малко и можеха да пропуснат някого, дон Индалесио предложи да говорят последователно и да почнат от най-стария. И така те говориха за Доминго епископа, за Франсиско депутата, за Енрике полковника и за Гилермо земевладелеца. Между тях, разбира се, по низходяща степен на възрастта дон Индалесио споменаваха и сестрите: Мария-Кристина, Роза-Амалия, Мария-Пилар, Емилия-Кармен и още няколко други. За омъжените през отсъствието на Луис дон Индалесио разправяше подробно за кого са се омъжили, какво състояние и какви навици имаха съпрузите им, а също и по колко деца бяха наредили. Съдбата бе запазила всички изброени досега живи и здрави. Но когато стигнаха до най-младия член на това изобилно потомство, Рикардо монаха, гласът на дон Индалесио се помрачи.

— Ти вече знаеш за Рикардо, нали? — тъжно попита адмиралът.

— Писа ми Доминго.

— Какво ти писа?

— Че е умрял от петнист тиф.

— О, не се знае нищо положително! — произнесе дон Индалесио. — Никой не знае всъщност как е умрял Рикардо. . . От персонала на цялата болница е оцелял само един побъркан монах, който говори несвързани глупости, и една болнична сестра. . .

— Бедният Рикардо! — каза Луис.

И той почувствува угризение, задето тъй малко се вълнуваше от смъртта на най-младия си брат. Той си спомняше смътно за него: едно слабичко мургаво дете с огнени очи и хлътнали бузички, което носеше расо на ученик от йезуитската семинария в Алхесирас и винаги бягаше от играта и веселието. Той обичаше това дете заради странния огън, който светеше в очите му, и го презираше заради кръстовете и молитвеника, които постоянно стискаше в ръцете си.

— Рикардо беше много способен — тъжно продължи адмиралът. — Може би не знаеш: свърши медицина, философия и теология. . . Още съвсем млад стигна висока степен в йерархията на ордена. Отец Педро, графът на Сандовал, го сочеше като свой заместник и бъдещ генерал на ордена. . .

— На кой орден?

— На йезуитския.

— Ах. . . да! — каза Луис.

И двамата братя запазиха половин минута тъжно мълчание, за да подчертаят един пред друг скръбта си за Рикардо йезуита.

— А ти какво правиш? — попита адмиралът, като преглътна скръбта.

— Пътувам насам-натам! — отговори Луис.

— С какво се занимаваш?

— С търговия.

Щръкналите и вече посивели вежди на дон Индалесио трепнаха от леко недоволство. Търговията стоеше под достойнството на испански благородник. Един Ередиа не трябваше да се занимава с търговия.

— С какво търгуваш?

— С медикаменти — невинно отвърна Луис.

Това бе вярно. Имаше регистрирана фирма и за търговия с медикаменти.

— Колко време ще останеш тук?

— Около един месен.

— *Hombre! . . . Hombre!*¹ . . . — неодобрително почна да ръмжи идалго. — А после?

— Заминавам за Аржентина.

За дон Индалесио нещастията, които постигаха Испания, се дължеха на това, че благородниците ѝ от векове насам напускаха родината си и емигрираха в Америка.

— А вие как сте? — на свой ред попита Луис, за да предотврати по-нататъшните въпроси на брат си. — Как прекарахте гражданската война?

— Слава богу! . . . — набожно отвърна дон Индалесио. — Господ запази всички ни. Бяхме събрани в Кордова. Спасихме кожата, но се проля много благородна кръв. . . Червените щяха да изколят цялата аристокрация!

Луис не отговори. Набожният глас на брат му го раздразни и вместо да изрази съраждане, той помисли хладно: «Трябваше да го направят.»

Те поговориха за чичовците и лелите, които също не бяха малко, а после, както се случва често между роднини, се поотегчиха донякъде един от друг. Луис записа в бележника си адресите на Доминго епископа и на Франсиско депутата, за да им направи посещение в най-скоро време. След това прегърна още веднъж брат си и излезе от министерството.

II

Заредиха се горещите слънчеви и ослепително ярки дни на мадридското лято.

Южноамериканските красавици в хотела, които понякога се заглеждаха в Луис Ромеро, изчезваха една след друга с приятелите и бащите си към Сан Себастиан и към другите летовища по Атлантика. Останаха само делови хора, предимно испанци, обзети от новата треска за износ на волфрамова руда, и по-дребни чиновници от легациите на воюващите страни. Всички се потяха мъчително от тропическата горещина и търсеха прохлада в бара.

¹ Възклицание, което изразява упрек или радост.

Денем небето трептеше в тежка оловносива омара, а вечер придобиваше портокален и изумруденозелен цвят, върху който се очертаваха небостъргачите на «Гран Виа», куполите на пощата и обелискът на Веларде и Даоис. Големи купове от хора седяха под сенките на «Пасео дел Прадо» и на площада «Кановас», разговаряха, пушеха, ядяха банани или четяха тъжни повести за севилскициганки и бандити от Сиера Невада. Кафенетата гъмжеха от чиновници, които негласно си бяха извоювали привилегията да отиват на работа един час по-късно, защото в тая горещина не можеше да се работи. По високите столчета на баровете, където бе прохладно, но напитките струваха по-скъпо, дремеха кокотки с цикламени устни, с оранжево напудрени лица и синкавочерни коси. Те приличаха на ярки екзотични цветя, приготвени за нощния пазар, които вулгарната публика щеше да разграби на безценица. В тия барове миришеше възбудително на потни женски тела, на алкохол и сладострастни парфюми.

Нажеженият въздух по търговските улици «Монтера» и «Севиля» бе наситен с изпарения на бензин, с дъх на автомобилни гуми и манифактурни стоки. Всички обитатели на центъра чакаха с нетърпение залеза на слънцето, когато от Сиера де Гуадарама щеше да полъхне лек, освежителен ветреца, а от откритите дансинги и сладкарници щяха да гръмнат джазове, китаристи и андалузки певци. Тогава на масите пред «Молинеро», «Аквариум» и «Марфил» щяха да насядат мъжете и кокотките от богатия, деловия, търговския Мадрид, мъже, които използваша приятното отсъствие на жените си, изпратени да летуват, и с които рибоците от Коруня не желаеха да се смесват, защото се дразнеха от лукса на тия парвенюта и защото те — дребните идалговци и рибоците — бяха нещо съвсем друго, имаха прадеди, които се бяха сражавали под заповедите на Франсиско Писаро и херцог Алба, и затова трябваше да си стоят в своето грозно, напечено от слънцето, но аристократично казино, да си бъдат отделно от народа.

Такава бе гледката през деня и вечерта по «Гран Виа», «Алкала» и «Пасео дел Прадо». Но ако човек надникнеше в предградията Чамбери, Саламанка и Чамартин, в комунистическите квартали зад Браво Мурильо и около Сиудад Университариа, щеше да види защо испанците

бяха изгонили последния Алфонс и защо дори сакатите бяха наскочили да бранят републиката. Тук под синьото небе, под безмилостното слънце, стърчеха развалините на гражданската война. Тук имаше само дрипи, скръб и нищета. Инвалиди от барикадите, които кретаха с патерици и търсеха сянка зад порутените зидове, вдовици на мъже от работническите батальони, майки, чиито синове бяха избити поголовно с италиански картечници, туберкулозни деца, които още играеха на *valuntarios*¹, девойки с черни коси и кехлибарени лица, които бяха пели Интернационала и носили патрони в окопите и които въпреки глада пазеха още достойнството на телата си. Всички тия обитатели на тъжните квартали проклинаха еднакво с дрипите, с патериците, с мизерията и скръбта си лицемерната набожност и средновековното мракобесие, богатството и егоизма на другия, блестящия Мадрид. Никое благочестиво кюре, никой знатен синьор не удостоверяваше с любопитството си този страшен Мадрид, защото се бояха от обитателите му. Само привечер, когато слънцето залязваше и вечерните сенки се удължаваха и когато към мръсните бакалнички се отправяха мълчаливи жени, за да купят с припечелените през деня пари малко престоляла риба и долнокачествен зехтин, по улиците минаваха конни патрули от цивилната гвардия с карабини на гърба и тежки кожени бичове в ръце, за да вдъхнат почит към властта между обитателите на тези подозрителни квартали.

Един следобед, воден от любопитството да види местата, по които се бяха развихрили сраженията за Мадрид, Луис обиколи тези печални улици, макар да съзнаваше, че нямаше нищо общо с тях, че бе само вулгарен контрабандист, само нищожество. Но все пак изпита доволство, че бе скъсал завинаги с класата на потисниците.

Господата от Барселона и Кадикс (единият бе представител на немска фирма за химикали, а другият — морски капитан) пристигнаха и уговориха с Луис подробности на оная част от предприятието, с която приеха да се натоварят. След това отнесоха забранената стока с достойнството на почтени търговци, в чийто *rip d'honor*² можеше да се вярва, тъй като носеха солидарно, заедно с

¹ Доброволци.

² Чест.

Луис, криминалната отговорност на предприятието и бяха вложили пари в него. При себе си той задържа само десетина килограма, които мислеше да остави в Рио де Жанейро, за да поддържа връзките с един тамошен доставчик. Стоката бе разпределена в малки пакетчета между двойните стени на куфарите. С опаковането на голямата пратка се натовари сеньор Дитрих, представителят на немската фирма в Барселона, който отдавна практикуваше един остроумен начин на измама: той поставяше морфина в стъкла за химикали, които носеха невинни надписи и които след това запечатваше с фалшивия печат на фирмата, която ги бе произвела. Така стъклата стигаха благополучно предназначението си с товарния кораб, в който служеше капитанът от Кадикс сеньор Кинтана. Пратката трябваше да замине, след като се получи телеграма от Буенос Айрес. Но тая телеграма не идваше и Луис Ромеро почна да се отегчава.

За да убие времето си, той усвои навика да ходи сутрин в Прадо, най-вече в залата на Веласкес, чиито картини го изпълваха с някаква ведрина, с усещане за действителност, която задоволяваше душата му, така че Луис, след като бе стоял пред «Пияниците», «Предачките» и «Менините», не изпитваше досада да се разходи после по «Пасео де Реколетос» и да погледа хората. Същото чувство изпитваше той, когато препрочиташе «Дон Кихот» и «Ласарильо де Тормес». В музея и книгите, в квартала около Сиудад Университариа Луис усещаше истинското достойнство на народа си, което една каста от побъркани мистици, от лицемери и самохвалковци потискаше безмилостно и обличаше за развлечение на цяла Европа в палячовските дрипи на традицията. Но каква стойност имаше да съзнава това, когато стоеше тъй далеч от народа си, когато оставаше безучастен към неправдата, когато не се интересуваше от съдбата на нищо друго освен на мръсната си търговия? И той почувствува за лишен път, че бе пропаднал човек, че не можеше да излезе вече от себе си, че угризенията, които изпитваше, бяха само слаб и никому ненужен порив срещу неправдата, само жалък фарс на остатъците от предишното му нравствено съзнание. Липсваше му воля. Не можеше да направи нищо. Изворът на нравствената енергия, който осмисля съществуването, бе пресъхнал вече у него.

«Та що от това?» — Той си зададе въпроса и се над-

смя вътрешно на себе си. Глупавата сантименталност, в която бе изпаднал, се дължеше сигурно на бездействието му от забавянето на телеграмата. Да пристигнеше веднъж тази дяволска телеграма!... Разнообразието на пътуването, рисковете, възбудата, която го обземаше при допир с други мошеници, подобни на него, щяха да го изтръгнат от това състояние, да запълнят отново съществуването му. Но колкото повече чакаше телеграмата, толкова по-голямо ставаше нетърпението му. Престана да посещава музея. Почна да лежи по цял ден в стаята си и да чете глупави детективски романи, като пиеше уиски и проклинаше бавността на аржентинеца.

Един следобед телефонът в стаята му позвъня и го изтръгна от това състояние.

Един женски глас питаше малко неуверено за Луис. «Някоя от лелите» — помисли той с досада. Дон Индалесио навярно бе разпръснал вече новината за пристигането му между всички роднини. Гласът обаче имаше съвсем чужд акцент и питаше за известния само въвн от Испания сеньор Ромеро. Кой може да бъде? Значи, в хотела имаше лице, което го познаваше от чужбина! Карамба!...

И Луис почувствува тревога.

— Кой е? — попита той.

— Една позната.

— Името ви, моля?

— Не е необходимо.

— Какво обичате?

— Бих желала да се срещна с вас...

Луис ядосано затвори телефона. «Глупачка!». . . — помисли той. Жените често го безпокояха по такъв идиотски начин. Ала после му дойде на ум, че това бе навярно гласът на някоя от жриците на любовта, които конкуренцията бе изгонила от Сан Себастиан. Луис изобщо не мразеше тия жени. Всички проявяваха една и съща слабост да се влюбват в него и да му помагат самоотвержено в контрабандата. Той почувствува известно съжаление, като помисли, че това е може би гласът на някоя от тези не винаги безскрупулни и вечно унижени жени.

Телефонът позвъни отново. Непознатата не се отчайваше.

— Казвай!... — произнесе Луис бащински.

— Искам да те видя!

— Къде сме се виждали по-рано?
— Не сме се виждали изобщо.
— Лъжеш!... Коя си ти?
— Една англичанка — троснато, отвърна гласът.
— Да не си Едит с фалшивите бисери?
— Не съм никаква. Едит!... — още по-сърдито отвърна гласът.

— Е, не мога да те позная!... — добродушно заяви Луис. — Кажй, коя си?...

— Не е важно — упорито отвърна непознатата.

— Тогава върви по дяволите и ме остави на мира!... След вечеря ще бъда в «Негреско». Обади ми се да ти дам малко пари.

И Луис пак затвори телефона. Нямаше никакво съмнение, че това бе Едит — една изнудвачка на възрастни мъже, която бе скитала из Южна Америка, та знаеше малко испански. И тя обичаше Луис и даже си позволяваше да го ревнува. Имаше смешни пориви на порядъчна жена. Най-голямото ѝ удоволствие бе да бродира кърпички и да зашива скъсаните копчета на дрехите му. Тя често проявяваше нахалството да се влачи след него и да го изненадва с подобни тайнствености. Но сега Луис не се разсърди. През главата му мина мисълта да я вземе със себе си до Рио де Жанейро и да я натовари с риска да носи куфарите. Ако попаднеше в ръцете на полицията, Едит би предпочела по-скоро да ѝ изтръгнат езика, отколкото да каже от кого е получила стоката. Да, това бе сигурно Едит! И Луис се зарадва, когато телефонът повънтя пак.

— Слушай, негоднико!... — сърдито призна гласът най-после. — Тук е Едит.

— Не можеш да ме излъжеш. Кога пристигна?

— Снощи.

— Откъде?

— От Сан Себастиан. Ела веднага в стаята ми!

— Ще почакаш, докато се обръсна. В кой номер си?

— В 102, Луис!...

Гласът на Едит спря неуверено.

— Какво има?...

— Донеси ми малко стока!

— За кого?

— За мене. В 102, запомни ли?

И на свой ред Едит троснато затвори телефона. Тя

имаше сприхав, шотландски характер, който я спасяваше от раболепието на другите пропаднали жени, и така ставаше по-симпатична на мъжете.

Луис се изкъпа, обръсна, облече и приглади грижливо черната си лъскава като антрацит коса. След това се напарфюмира с «Gata negro»¹ — парфюма на прелъстителите. Едит проявяваше голяма придирчивост към любовниците си, дори към тия, които обичаше истински. По външност Едит не бе особено красива, но се обличаше изискано и приличаше на благородница поради усърдното четене на викториански романи. За какъв дявол сега ѝ бе дотрябвал морфин? Може би искаше само едно пакетче, за да го подари някому. Тя също имаше мрежа от предприятия и помощници от подземния свят, които трябваше да възнаграждава. И Луис мушна в джоба си едно пакетче от сто грама. След това хвърли доволен поглед в огледалото и излезе от стаята. Беше малко развълнуван. Тялото на Едит напомняше смътно горчиво-сладкия вкус на Жоржет Киди, която морякът бе заклал в Бейрут. С едри, нетърпеливи крачки той забърза към първия етаж. Шумът от стъпките му се удави в дебелите килими. Бе часът на следобедния сън и по коридорите, осветени от матови лампи, чиято светлина се отразяваше в тъмночервеното полирано дърво на вратите, не се мяркаше никой. Дори момчетата, които обслужваха асансьорите, лениво дремеха на столчетата си. Луис стигна пред № 102 и почука жизнерадостно. Вратата се отвори. Зад нея се показа една жена в убитозелен копринен пеньоар. Но тази жена не бе Едит.

В първия миг Луис изпита усещането, че бе сбъркал номера на вратата, и с едно смотолевено «простете, сеньора» направи движение да се върне назад. Той никога не бе виждал тази жена и очите ѝ — две студени зеленикави очи, които святкаха в полумрака на антрето — го изпълниха с внезапно смущение. Тя имаше бледо лице и пепеляворуса коса, която бе опънала зад ушите си. Смущението на Луис се засили и от уплахата, с която жената на свой ред се дръпна назад. Тя нададе слаб вик, тялото ѝ потрепера, а очите ѝ се разшириха от ужас, сякаш виждаше пред себе си дявола. «Карамба!... — помисли Луис. — Това е една побъркана жена!» И бе обзет от

¹ Черна котка.

разочарование, задето не виждаше пред себе си Едит.

— Вие ли бяхте на телефона? — попита Луис.

— Да — отговори жената.

Тя се бе съзвела почти тъй мигновено, както се уплаши, и му направи знак да влезе вътре. След това го измери с поглед от глава до пети и се усмихна презрително.

— Влез в стаята — каза тя, говорейки му на «ти».

«Изнудвачка — помисли Луис с неприятна изненада — или делегатка за преговори.» Може би зад тая жена стоеше бандата на ирландеца О'Греди, съперник на Луис, който правеше опити да проникне в богатия аржентински пазар.

Луис влезе и без да иска, попи на с ръка малкия револвер, който носеше в задния джоб на панталоните си. Но веднага се успокои. Стаята, в която влезе, бе салон и през отворената врата се виждаше съседният кабинет, а още по-нататък — спалнята. Жената заемаше цял апартамент, за който плащаше най-малко двеста пезети на вечер. Следователно разполагаше с много пари и не изглеждаше от бандата на О'Греди. Последният проявяваше безсмислено скъперничество във всичките си предприятия и едва ли би се разпуснал да издържа такава скъпа агентка. Още по-малко приличаше тя на ония жени, които обядваха в ресторанта сами и с мълчалив поглед предлагаха тялото си срещу заплащане. Но тогава каква бе всъщност? Пак го осени подозрението, че тя е побъркана. Жълтеникавият полумрак в стаята все още не му позволяваше да я разгледа добре. Той имаше само усещането, че очертанията на лицето, раменете, цялото ѝ тяло бяха красиви или по-скоро съблазнителни. Може би тази жена го бе зърнала отнякъде и сега искаше да го направи свой любовник. Дявол да го вземе, тя не бе лоша!... Богатите и разглежени жени от северните раси го изненадваха често с подобни предложения. Но Луис презираше най-много тъкмо тия жени.

Тя продължаваше да го разглежда с предишната напрегнатост, сякаш искаше да се увери, че не бе призракът, от който първоначално се уплаши.

— Къде си ме виждала? — попита той остро.

— В Монте Карло.

— Не съм ходил никога в Монте Карло.

— Лъжеш!... — каза тя презрително. И после добави: — Ти си испанец, нали?...

— Да, от най-лошите — предупреди Луис.

— Имаш ли роднини?

— Цял куп.

— С какво се занимават?

— Молят бога да върне монархията.

Лицето ѝ потрепера. После тя се разсмя.

— Искаш да ме увериш, че си Ередиа ли? — попита тя с внезапна ирония.

— Искам да те предупредя, че няма да ти се случат хубави неща, ако дрънкаш много.

— Простак... Всеки момент мога да те издам на полицията!

С бързо движение Луис я пипна за ръката и свирепо изви китката ѝ.

— Това ли искаше да ми кажеш? — попита той гневно.

— He!... — простена тя болезнено. — Търся морфин!...

И после, като раздра кожата му с ноктите на другата си ръка, изхриптя диво:

— Пусни ме, гангстер!... Ще викам за помощ!...

Луис презрително пусна ръката ѝ. Значи, тази жена бе просто една морфиноманка... Но и това бе пак обезпокоително. Тя можеше да раздрънка за търговията му и да го изложи тук, в самата Испания. Каква дивотия!...

— Кой те излъга, че продавам морфин? — попита той грубо.

— Един познат от Биариц.

— Това е лъжа!... Аз не продавам морфин.

— Обеща го на Едит!

— Не си разбрала, глупачке!

— Седни да поговорим спокойно — предложи тя, като задуши гнева си.

Луис седна срещу нея. Тя го разглеждаше с отвращение, злобно усмихната, сякаш искаше да каже: «Ти си мръсник!... Ти си противен тип от кабаретата!...» От лицето ѝ лъхаше ненавист, която внезапно озлоби Луис. «Ще ти платя» — помисли той хладнокръвно.

— Как се казва твоят познат от Биариц? — попита той, като запали цигара.

— Ставаш нетърпим! — каза тя с нервна усмивка.

Луис не настоя повече. Жената от висшата класа не искаше да слезе до нивото на плебея, до жалкия, вулгарен

контрабандист. Навярно ѝ се стори недопустимо да го осведомява за познатите си, но, от друга страна, не желаше да го дразни и затова се усмихна. Луис я остави да приказва. Тя се стараше най-вече да ѝ внуши, че порокът ѝ е невинна страст, дребна прищявка, нещо като тютюна у хора, на които лекарят е забранил да пушат. Същевременно му даде да разбере, че не ще позволи да я изнудва. Познавала и други търговци, но не искала да се пъха из мръсните барове, по които някога се намирала добра стока. Дали продуктът, който Луис ѝ предлага, не е фалшифициран? Не? Ще видим. Вземала морфин само в момент на настроение и когато пожелавала, се отказвала от употребата му.

Докато мърмореше надменно и лъжеше така, Луис успя да я изучи по-добре. Общият вид на личността ѝ напомняше мрачния колорит на английските портрети в Прадо. Светлината, която идеше от прозореца и падаше върху гърба ѝ, оставяше лицето ѝ в полусянка. Тя имаше зеленикави северни очи с хладен блясък, на които пепеляворусата коса придаваше акварелен оттенък. Тънките почти безкръвни устни издаваха гордост и сурова меланхолия. Можеше да се каже, че тя бе един великолепен екземпляр от расата си. Минута след това в сянката под очите, във възбуждената измършавялост на бузите ѝ, в говор, движенията и рефлексите ѝ Луис откри хроничните разрушения на отровата. Тя употребяваше морфин в страшни дози и колко отдавна! . . . Навярно само добрата храна я спасяваше от пълно грохване. И все пак тя изглеждаше необикновено красива в гордостта, в студенината и меланхолията си, в тая затвореност, присъща на англичаните, чиято упоритост оставаше дори всред разложението и дрипите на порока. Имаше нещо разкъсващо и тъжно в контраста между безгрижните маниери, които симулираше, и вътрешната драма на личността ѝ. За първи път в живота си Луис виждаше такава трагична фигура. И може би щеше да почувствува състрадание към нея, ако тя неволно, несъзнателно, с всеки жест и всяка дума не изразяваше дълбокото презрение, което изпитваше към него. Нямаше основание да ѝ се сърди — с какво право можеше да изисква почит, — но в погледа ѝ, в тия надменни зелени очи имаше някакъв презрителен блясък, който се забиваше в гордостта му като нож. И Луис реши твърдо да постъпи безмилостно.

Най-сетне след общите фрази разговорът взе по-конкретна форма. Луис почна да хвали стоката си със съдържани изрази като почтен търговец. Увери я, че прахът е съвършено чист, без примеси от хероин, който действувал вредно (сякаш самият морфин щеше да ѝ бъде полезен). Тя го попита с какво количество разполага и тогава, като извади пакетчето, Луис каза, че то тежи сто грама. Въпреки усилието ѝ да се покаже равнодушна към стоката, очите ѝ блеснаха алчно, очи, в които Луис прочете страшната и безнадеждна страст към отровата.

— О! . . . — изтърва тя. — Ще стигне за три месеца.

— Според дозата, която употребяваш.

— Да, разбира се. . . Смятам като готвачка. Ще стигне за цяла година! Повече! . . . Вземам съвсем малки дози.

Лъжеше. Първото указание — рефлекс на радостна изненада, който не можеше да овладее — изглеждаше поточно. Навярно бе стигнала до осемдесет или повече сантиграма дневно — последни дози, зад които стояха лудостта и смъртта. Слабата ѝ жълтеникава ръка сграбчи конвулсивно пакета. Тоя жест и болезненият пламък в очите ѝ подсказаха на Луис, че в момента тя не разполага с морфин. Навярно бе свършила последния си запас и от много часове нервите ѝ гладуваха. Въпреки усилието, с което се преструваше, потиснатостта на организма ѝ бе явна. Всичко това подсказа на Луис колко хубава сделка можеше да направи, ако търгуваше на дребно. Но дори и в тоя случай не алчността щеше да определи постъпките му, а само омразата. Той изпитваше към тази жена някаква необяснима, жестока и почти несправедлива омраза. Тя разглеждаше пакета с дива радост, с животинско доволство, което не можеше да скрие. Особеността израз на очите, трескавата бързина, с която пръстите ѝ опипваха стоката, можеха да предизвикат при друг случай у Луис само съжаление. Сега обаче той наблюдаваше напрежението ѝ със злобно доволство. Пакетът бе облепен с разни фалшиви етикети, с печати и подписи, които трябваше да уверят жертвата, че морфинът е минал през анализи и контроли. Можеше да се добави на всеки случай, че стоката наистина бе много чиста въпреки фалшивите етикети. След това тя съзна вероятно, че не трябваше да показва възбуждение, за да избегне изнудването. Прие безразличен вид и постави пакета върху абаносовата масичка по-близо до Луис, отколкото до себе си, сякаш не би се подвоумила

да го върне. От ранните години на занаята, когато продаваше на дребно, Луис познаваше тоя похват у жертвите си и се престори, че не го забелязва. Двубоят за цената почваше.

— Колко искаш за «това»? — попита тя с небрежен тон, в който все пак прозвуча скрита тревога.

— Пет хиляди пезети — спокойно отговори Луис.

Гласът му прозвуча непоколебимо. Сумата, която искаше, бе действително чудовищна. При това той нямаше намерение да се пазари, но бе уверен, че тя щеше да я плати, макар и с дива омраза срещу него, защото гибелната страст, порокът, липсата на морфин я изгаряха. Или ако не можеше да я плати, щеше да се унижи, щеше да почне да се моли, а тъкмо това желаше Луис. В тишината, в тая напрегнатост, с която очакваше да чуе цената, тъжните ѝ зеленикави очи изразиха безнадеждност, после мъка, после отчаяние и най-сетне у тях блесна надменност и подигравка. Имаше нещо у тази жена, което не можеше да се определи, но което изпълваше Луис с непреодолима омраза, нещо, което бе скрито в характера ѝ, нещо твърдо, надменно, неуязвимо и предизвикателно.

— *Hijo*¹ — извика тя със смях. — Това е безобразие!...

Hijo!... Тя го нарече *hijo*... Изразът бе пълен с оскърбителна снизходителност, която вбеси Луис. Испанците казваха галено *hijo* на синовете, на приятелите си, но това бе също тъй обръщение, с което викаха носачите по гарите или пропъждаха просящите. В убийствения тон, с който произнесе думата *hijo*, прозвуча пак онова странно и тайнствено нещо в характера ѝ, което свеждаше хората към същества без достойнство, което ги тъпчеше и унижаваше безнаказано. Омразата, сега още по-силна отпреди, отново задуши гърдите на Луис.

— Слушайте!... — изръмжа той на английски. — Нищо не ви задължава да купите морфина.

Тя направи гримаса на изненада, която после покри с презрително равнодушие. Нямаше нищо чудно, ако Луис говореше английски. Типове като него можеха да владеят свободно по пет езика.

— Ти си луд! — каза тя пак на испански, като че не

желаше да слуша родния си език, говорен от негодници. — От дълго време ли упражняваш професията си?

— От десет години.

— Значи, не ти липсва опитност. Сериозно ли допущаш, че аз съм тъй глупава да платя тази сума?

— Аз искам тази сума тъкмо защото не ми липсва опитност.

Клепките ѝ, подпухнали и синкави, замигаха възмущено.

— Това е изнудване!... — изхриптя тя.

— Кой се хвали с честност?

Върху клетите ѝ мършави бузи се появи лека руменина, която веднага се замести с предишната мъртвешка бледност.

— Добре! — каза тя. — Аз не желая да платя.

— Ще платиш — произнесе Луис невъзмутимо, — ако искаш да имаш морфин.

— Но аз мога да мина без него.

— О!... Не можеш!

Луис се усмихна жестоко. След това протегна ръка и прибра пакетчето в джоба си. Върху жълтеникавото лице на англичанката пробягна израз на мъка и отчаяние.

— Слушай!... — произнесе тя глухо. — Кажете една разумна цена!

— Казах! Нито сантим по-долу!

— Досадно. Ще ме накараш да обикалям вертепите.

— И да обикаляш, няма да намериш. Испанците не употребяват наркотици дори когато се подлагат на операция.

— Глупости!... Защо?

— Защото искат да понесат страданието като Христос! — каза Луис със смях.

— Отегчаваш ме с лъжите си!

— Мога да си отида веднага.

— Нека поговорим още малко!... Искам да купя само една част от морфина. Да кажем... десет грама!

— Не го продавам на части.

Тя се облегна безпомощно върху гърба на креслото си. Лицето ѝ, с полузатворени очи, изразяваше пълна безнадеждност. Маската, която поддържаше с усилие върху него, се смъкна изведнъж. Непознатата дори не направи опит да я постави отново. Луис разбра — тя нямаше или не разполагаше с пари — и поради необяс-

¹ Момче, синко.

нимата омраза, която изпитваше към нея, това го изпълни със злорадство. Очевидно, роднините я бяха поставили под попечителство: плащаха всичко, но не ѝ позволяваха да държи голяма сума у себе си, за да не купува отрова. Луис едва ли можеше да изтръгне пари от нея, но това не го ядосваше никак. Парите и печалбата в момента не съществуваха за него. Той изпитваше само тъмното необяснимо желание да стъпче тази жена заради тия устни, чиято презрителна извивка го оскърбяваше.

С огромно усилие тя се овладя и зеленият неуязвим блясък отново пламна в очите ѝ.

— Предлагам друга комбинация — каза тя. — Ще ти платя сумата на части.

— Не продавам на кредит.

— Може би искаш да разиграваме сцената между Шейлок и Порция?

— Между Шейлок и Антонио — поправи Луис. — Ти си Антонио.

— Не ти липсват литературни знания.

— Човек може да получи известно образование навсякъде.

— На всеки случай заслужаваш да те издам на полицията — каза тя злобно.

— Ще бъде чисто по английски!... Но и да го направиш, не се боя.

Тя го погледна озадачено.

— Имам официално регистрирана фирма за търговия с наркотични вещества — обясни Луис.

Тя пак се облегна на креслото с израз на крайна отпадналост. Жаждата за морфин я изгаряше, причиняваше на организма ѝ тъпа болка, която я изтезаваше и задушаваше като стая без въздух. Но дори в това състояние надменността и свирепата гордост не изчезваха от гримасата на безкръвните ѝ устни. Да, тия презрително свити устни!... Ето кое възбуждаше и ожесточаваше Луис. Внезапно тя стана бързо, обзета от някакво решение, и след като му направи знак да чака, отиде в спалнята си. Луис чу отваряне на гардероба и минута след това гласът ѝ извика високо на испански:

— ¡Hijo!...

Пак го нарече hijo със същото презрение, както преди. Не, у тази жена имаше нещо отвратително, някакъв неописуем и възл стремеж да унижава, който се проявяваше

дори сега, когато бе грохнала от порока и притисната от необходимостта да си достави морфин, без който не можеше да диша, да живее... Луис бе виждал други наркомани, които в момент на кризи като нейните все пак запазваха човешкия си облик, не викаха и не оскърбяваха така. В борбата, която се развиваше помежду им, тя проявяваше не само неврастенията на порока си, но и някаква безчовечна надменност, някакво чудовищно незачитане на хората. Да, ето защо Луис я мразеше!... В първия миг, когато чу вика ѝ, той реши да не мърда от мястото си. После съзна, че почваше последният рунд от борбата, в който щеше да я повали напълно. Стана от мястото си и мина през работния кабинет, в който тя навярно не седяше никога, и влезе в спалнята ѝ. Тя стоеше до разтворения гардероб, пълен със скъпи дрехи и кожи.

— Гледай, hijo!... — каза тя с най-оскърбителен тон, като му посочи гардероба. — Трябва да призная, че в момента не разполагам с пари. Ако имах, бих ги хвърлила веднага в лицето ти, за да се отърва от чакал като теб!...

Тя признаваше, че нямаше пари, но оставаше арогантна, горда, неуязвима в безпаричието и в падението на порока си, изпълнена с презрение към Луис и към всичко, което не съставляваше част от нейното благородно, привилегировано «аз»... Човек изпитваше желание да смаже тази жена, да я смаже като змия... тъй, без нужда, само от отвращение. С неимоверно усилие Луис запази спокойствието си. След това произнесе невъзмутимо, сякаш думите ѝ не го засягаха ни най-малко:

— Какво искаш да кажеш?

— Това, че вместо пари можеш да вземеш каквото искаш от тия неща.

— Не съм търговец на вехтории.

— О, мръсник!... Това не са вехтории!

— Може би очакваш да тръгна да ги предлагам от магазин на магазин?

— Тогава да видим друго!... Сделката трябва да стане. Аз ще пукна, ако до довечера не намеря морфин. Нямам сила да гоня други търговци... Виждаш много добре това!

— Да, виждам! — злобно потвърди Луис.

— Подлец! — бързо прсизнесе тя. — А как т се струва това?

Тя му подаде една гривна от масивно злато, украсена с диаманти, която измъкна от някаква кутия за скъпоценности.

— Не е лоша — каза Луис.

— Дай ми пакета и се махай с нея!

Луис равнодушно остави гривната на масата.

— Какво!... — възмутено извика тя. — Вижда ти се недостатъчно ли? Вземи и това!

Тя хвърли пред него един пръстен и чифт платинени обеци.

— Нямам нищо повече — заяви тя с трескав глас. — Нищо!... Нищо!... Нищо!... Ето, виж! — Вдигна кутията и я изтърси с дъното нагоре. — Можеш да претърсиш целия гардероб, всички стаи! Дай пакета!...

Без да обръща внимание на думите и на жестовете ѝ, които ставаха все по-трескави, все по-безумни, Луис събра скъпоценностите и ги постави отново в кутията.

— Невъзможно!... — каза той. — Не мога да разменям или продавам тия неща. Не искам да имам неприятности с полицията. Ти си под попечителство.

— Ще ги продадеш по-късно... другаде. Диамантите са скъпи.

— Не желая. Искам парите веднага.

— Тогава дай ми само един грам... за тази вечер. Ще полудея без него.

С изкривено от отчаяние лице тя седна на леглото и немощно подпря брадичка в дланите на ръцете си. Луис виждаше как палещата жажда за морфин дращеше мозъка ѝ, пъплеше по всяка фибра на нервите ѝ. Представи си нощта, която щеше да прекара, нощ на гърчове и мъки, черна, безсънна, ужасна... Тя се намираше в състояние, което можеше да предизвика жал, но зад презрителната линия на устните ѝ продължаваше да трепти тъмната и студена гордост, която оскърбяваше хората.

— Не мога да ти дам — каза Луис. — Трябва да разкъсам етикетите и да разваля целия пакет. Стоката се обезценява.

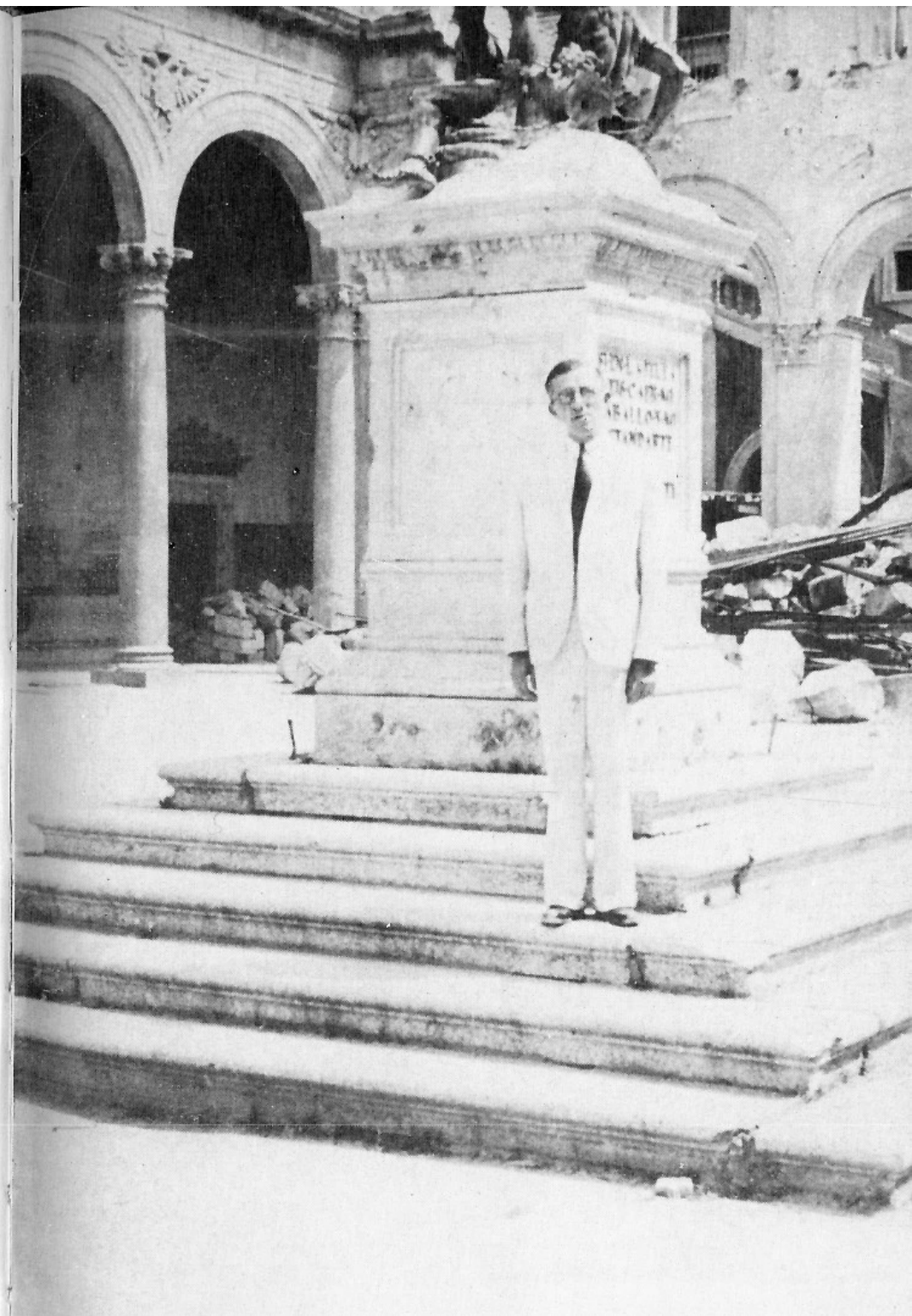
Тя повдигна глава и го погледна с безмълвна омраза. След това залитна и намери опора в таблото на кревата. Невъзможността да получи морфин я смазваше напълно. Мисълта за адския ден, за адската нощ, които можеше

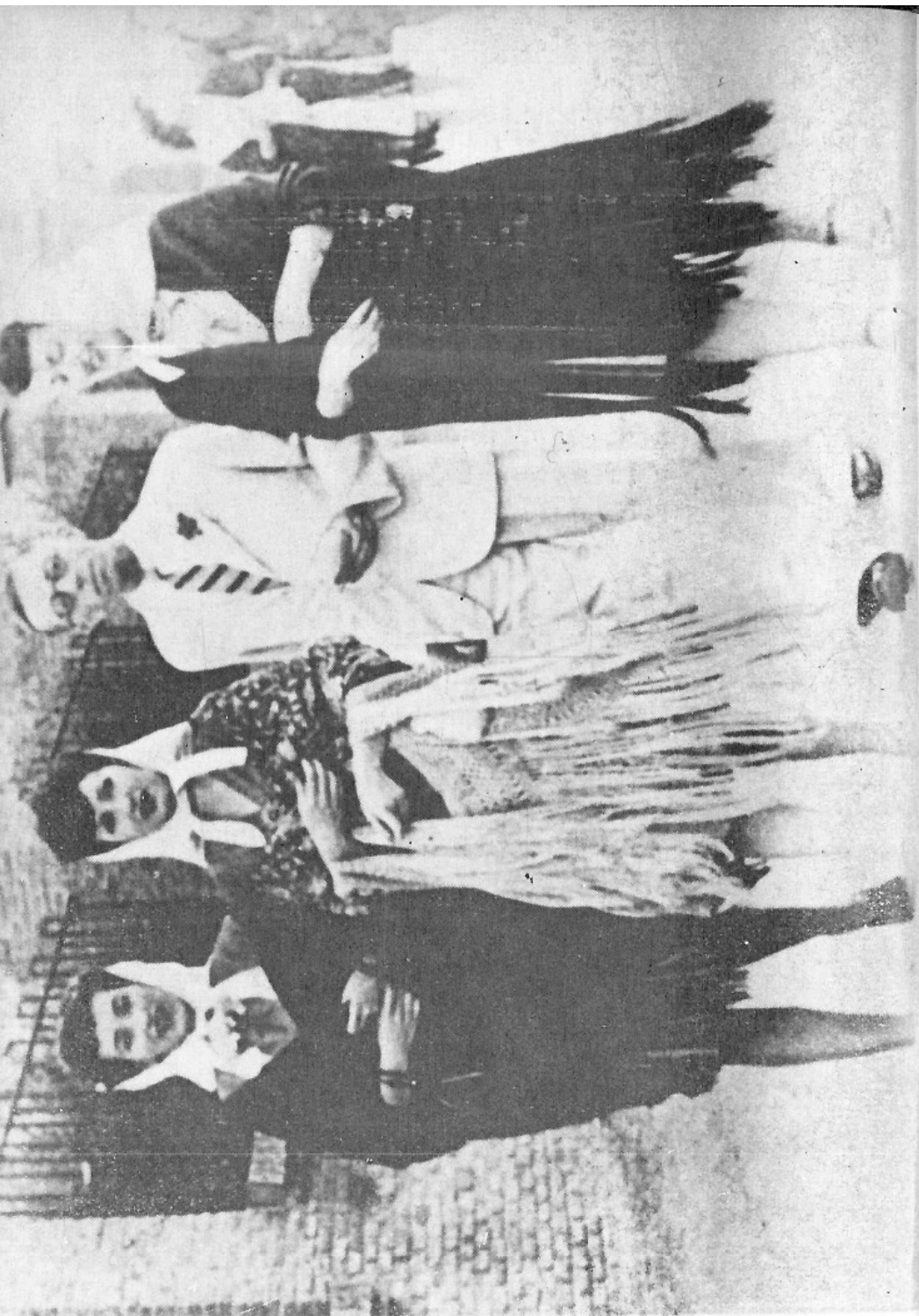

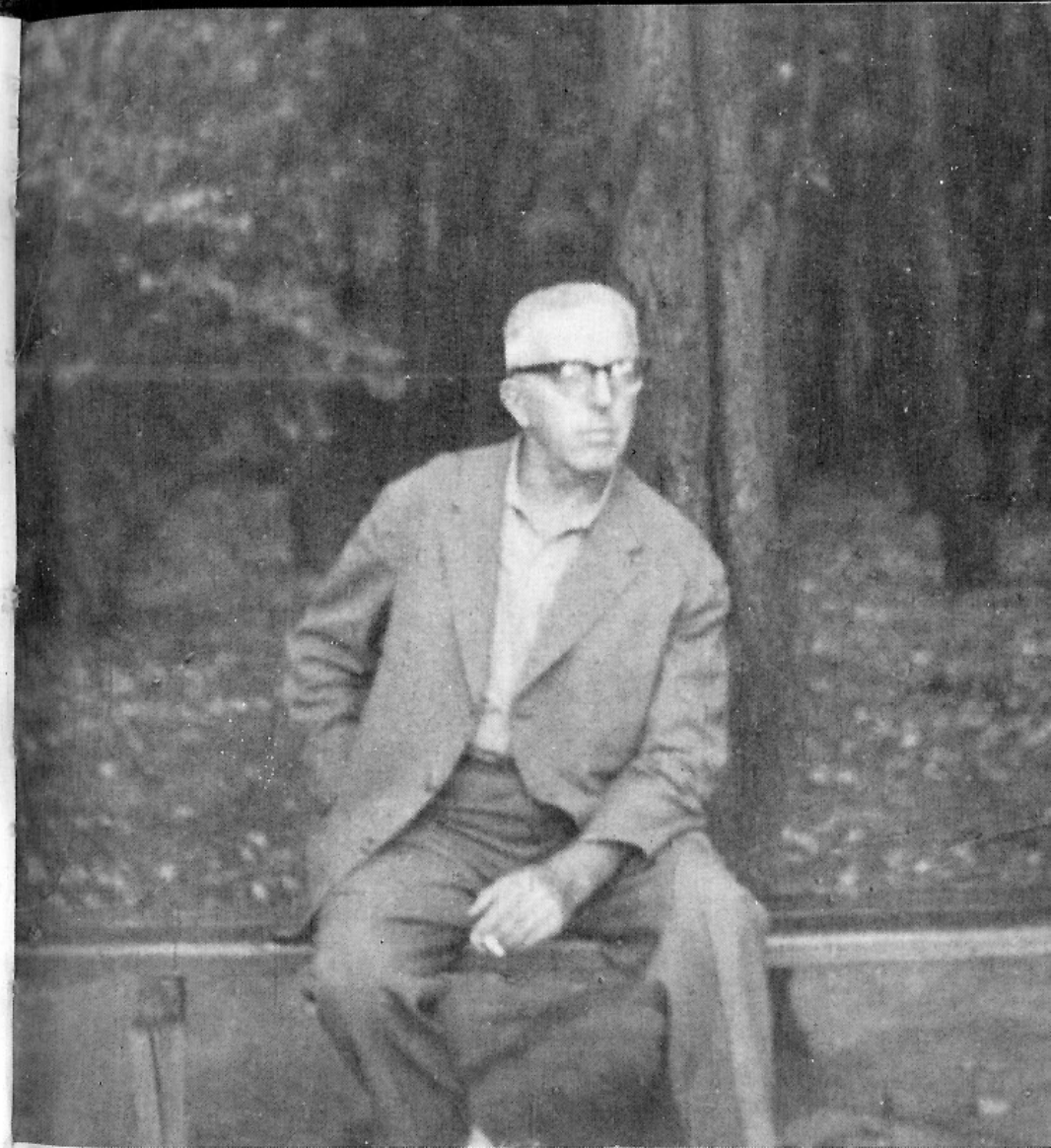
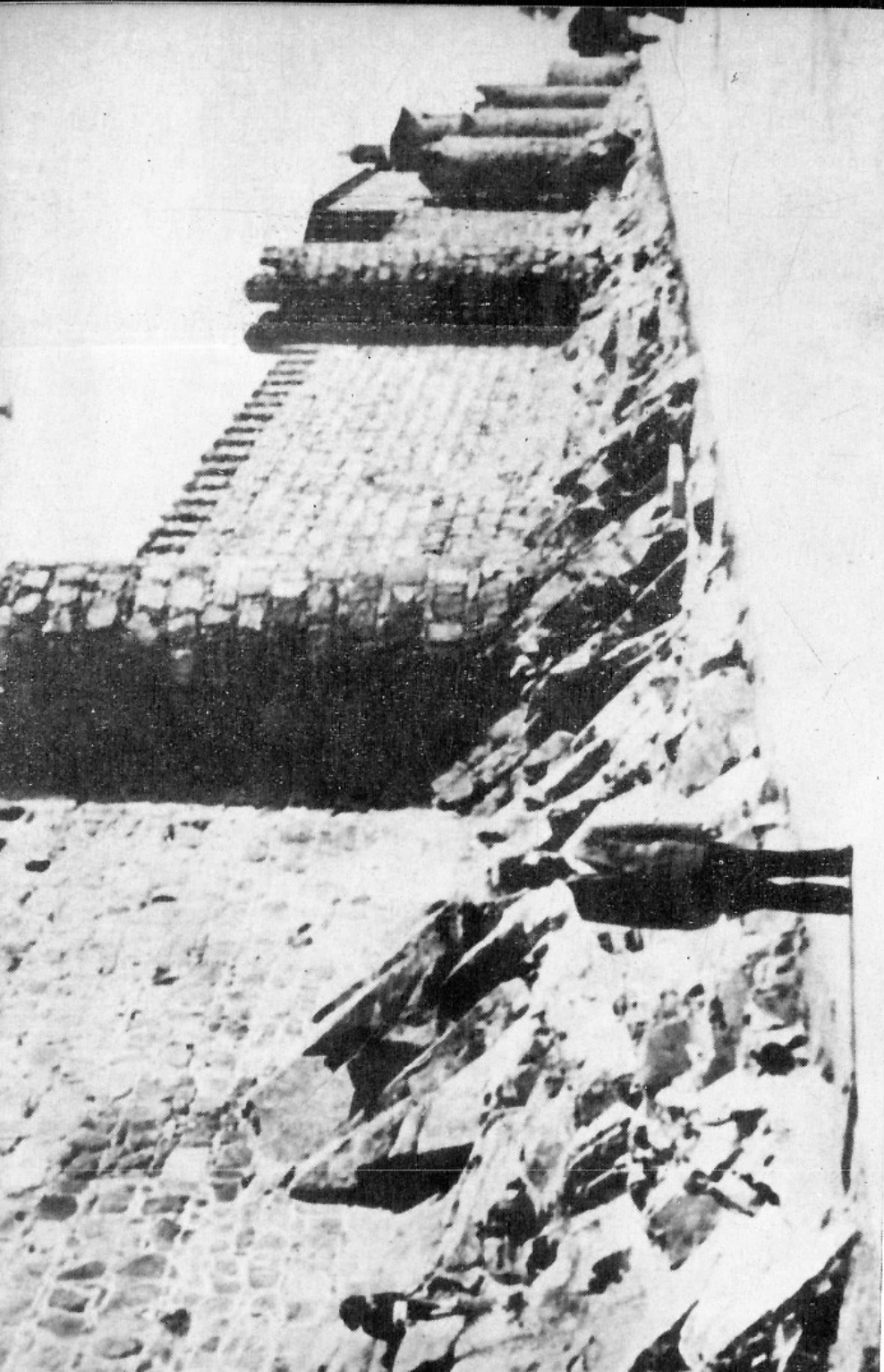
Д. Димов, 1965 г.

◀ Д. Димов с майка си. 1913 г.

П. Ломов в Цюрихе, 1942 г.

Д. Димов, 1965 г.

◀ Д. Димов в Испания, 1943 г.

да прекара без отровата, я изпълваше с отчаяние. Свърши се, нямаше какво повече да предложи! . . . Но дори всред тая безнадеждност дивата злоба към Луис я накара да изсъска:

— Мръсно куче! . . . Дрипа! . . . Презирам те!

Юмруците ѝ се свиха конвулсивно. Бузите ѝ затрепераха. Нещо ѝ подсказа, че Луис не бе точно такъв, какъвто го смяташе, че думите ѝ не го засягаха. Искаше да го унижи, но се бе унижила сама много повече. Сякаш двамата бяха разменили ролите си. Той, плебеят, негодникът от вертепите, запазваше спокойствие, владееше нервите си, докато тя, благородницата, под влияние на дивия глад за морфин крещеше като улична жена. Какво падение за нея, още по-голямо от порока, на който се бе отдала! . . . Но пак тая надменност, тая дяволска гордост, която се гърчеше в развалините на волята ѝ като пребитата змия, я накара да вдигне високомерно глава.

— Презираш ме! . . . — произнесе Луис с хладен смях. — Но каква нужда има да ми казваш това? . . . Може би си въобразяваш, че аз продължавам да стоя тук, за да спечеля благоволението ти, за да те ухажвам? . . .

Лицето ѝ се сви болезнено, но в думите на Луис сякаш имаше намек, който ѝ внуши нова идея. Вместо да загуби самообладание, да кресне, както преди, тя се замисли, после го погледна косо.

— Защо не? . . . — процеди тя тихо. — Не би ли направил и това?

Луис я погледна, поразен от внезапната примирителност в гласа ѝ. Тя се усмихваше горчиво, но върху лицето ѝ се бе появило странно оживление. Не мислеше ли пак за морфина? О, тя разполагаше с още нещо, което можеше да предложи, и това бе тялото ѝ — спортното, гъвкаво тяло на Диана, което някога мъжете сигурно бяха обожавали и което сега един негодник също пожелаваше!

— Да, защо не? . . . — потвърди Луис.

Погледите им се срещнаха, погледи, с които размениха мълчаливо съгласие, ако злобната радост, с която Луис се готвеше да ѝ нанесе последния удар, можеше да се нарече съгласие.

— Ще ми дадеш ли после морфина? — попита тя.

Пак проявяваше своя дивашки характер — въпросът не бе от недоверие, — пак искаше да подчертае през-

рението си към Луис, неуязвимостта си дори в калта на падението. И продължаваше с оскърбително равнодушие, сякаш всичко, което щеше да стане, не я засягаше ни най-малко.

— Ти си съвършен мръсник!... Сега разбрах защо искаше такава фантастична сума. Умееш да използваш обстоятелствата. Не ти липсва такт. И подлост също тъй!... Изглежда, че кокотките ти са омръзнали. Отдавна ли имаш наклонност към жени, които не принадлежат към твоята тиня?...

Тя почна да изува пантофите си, но с движение на ръка Луис я предупреди да не прави това. Тя го погледна тревожно, почти умолително, сякаш изгарящият мираж на морфина изчезваше отново от погледа ѝ. Спокойно той извади пакета от джоба си и го хвърли върху нея. След това се усмихна презрително и каза равнодушно:

— Не ми харесваш!

Той тръгна към вратата, но един крясък, един вик на пронизваща истерия го накара да се обърне. С разкривено лице, обезумяла от гняв, тя стана от леглото, държейки морфина в ръка. Удари го с пакета по лицето, като крещеше яростно:

— Негодник!... Куче от вертепите! Аз плащам с всичко, но не приемам подаръци... Разбра ли? Махай се със стоката си!

Приличаше на пантера. За първи път Луис виждаше как един по-силен ефект — бясната гордост у тази жена — побеждава страстта към морфина. Луис се наведе и взе пакета. Когато се изправи, лицето ѝ бе застинало в мрачна неподвижност. Зеленикавите ѝ очи, все още налети с кръв, гледаха втренчено пространството, но без предишната ярост, тъжни и студени. Луис сложи пакета в джоба си и излезе от стаята. Знаеше, че след едно денонощие липсата на морфин щеше да я накара да полудее. И след всичко един вътрешен глас му прошепна сурово: «Нека полудее!»...

Излезе от хотела и по «Маркес де Куба» тръгна към «Гран Виа» с намерение да седне в «Молинеро». Въпреки ранния час и горещината кафенето бе пълно. Поръча коняк и докато леката замаяност на алкохола го облячаше от случката, почна разсеяно да наблюдава навалищата. Дори в тая непоносима юлска жегата мъжете бяха намерили за необходимо да излязат с колосани яки и

ръкавици, докато жените, с екзотични златистомургави лица, с черни коси и яркочервени устни, смучеха лениво цитронада и вееха с ветрилата си. Луис неволно съпостави яркостта, както и спокойствието им, с призрачната бледност и истерията на англичанката от хотела. Стори му се, че тази жена би изпъквала между испанките като стоманен кинжал всред куп от пъстри безобидни ветрила. Сега той изпитваше към нея тревожна смес от любовитство, отвращение и гризене на съвестта. Мъчеше се да определи какво точно би могло да я тикне тъй безнадеждно към порока: снобизмът, безделието или нещо друго, което в тоя миг вземаше облика на мрачна тайна. Какво щеше да прави тя без морфин? Луис можеше да предскаже с пълна сигурност, че утре у нея щеше да настъпи припадък — бясно помрачение, което щеше да изплаши мирните обитатели на хотела и да свърши с отвеждането ѝ в клиниката. Знаеше много добре, че в тоя стадий морфинизмът е неизлечим и че единственото, което можеше да се направи, бе да се отдалечават с нови дози лудостта и самоубийството. Трябваше да я потърси пак, да ѝ даде пакета. Въпреки дивия си характер в края на краищата тя щеше да го приеме.

Но докато разсъждаваше така наред с нейното падение Луис съзна и грозотата на собствения си занаят. Докога щеше да продава отрова на нещастници като нея? Не бе ли всъщност пропаднал като тази жена? Изведнъж го осени мисълта, че съдбата им бе някак обща, че и двамата се намираха в едно и също състояние на пълна невъзможност да се върнат към нормалното съществуване на другите хора. Тя щеше да продължава да взима морфин до пълно разрушение на организма си, както Луис да го продава, да се занимава с тъмни сделки, да води тоя живот на бандит, на човек без дом, без отечество, без нито едно същество, което би могло да го отърве от ужасното чувство на самотност, от приближаващия и леден дъх на старостта. И двамата — всеки от тях в своята среда и по своя начин на живеене — се движеха по една и съща наклонена плоскост, която водеше към пропаст. Пред нея стоеше лудницата, а пред Луис — затвор, нерадостно скитане по света, всекидневната напрегнатост на престъпник и горчивата, неутешителна мъдрост на мизантропията. Разликата между двамата бе само тази, че тя го бе изпреварила. Ако Луис отиваше бавно към ме-

ланхолията на безотечественик, към неврастенията на човек, който не съзира никакъв смисъл в съществуването си, тя галопираше стремглаво към лудостта, към самоубийството или смъртта в някоя клиника за душевноболни. Нищо не можеше да забави или предотврати това търкаляне към гибелта у двамата, нищо — нито прохладата на атлантическите плажове, нито катедралите, нито музеите, нито слънцето и лазурното небе на Испания!... Навярно Ескориал и Алхамбра събуждаха у нея същите тръпки на досада, както у Луис. Те бяха еднакво проядени от миналото си или от начина, по който живееха, еднакво пропаднали, еднакво безполезни за себе си и за другите. Единственото, което им оставаше, бе да извървят пътя, по който бяха тръгнали. Не можеха да се върнат назад. Не знаеха защо живеят. У тях нямаше нито следа от някаква вяра, от някакъв мироглед, който да подкрепи или утвърди живота им. Те съзнаваха само, че бяха пропуснали нещо в съществуването си, нещо, което трябваше да бъде неговата цел, неговото оправдание, и това ги правеше пусти, мрачни, жестоки. Да, нямаше никаква разлика между двамата. Само че Луис не търсеше забрава в отровите и все още пазеше грижливо равновесието на нервите си, докато тази жена вече загиваше. Нейната гибел бе тъй близка, тъй неминуема, тъй естествена, както температурата на болен от тифус или редовните революции в Испания. Месеците, седмиците ѝ бяха преброени.

Но какво го интересуваше всичко това? Понякога Луис се гордеше със съзнанието, че животът бе изтискал от сърцето му всякаква сантименталност. Понякога той изпитваше мрачно доволство от своето безстрастие пред най-ужасни драми. Но като разсъждаваше така, той не съзнаваше или съзнаваше едва по-късно, че в такива моменти влагаше, без да иска, неизкоренимата и театрална поза на идалго, тъпото заинатяване на своя аристократичен атавизъм, който противоречеше на разума и се отказваше да разбере живота и който потискаше човешкия порив на съчувствието. Днешният случай му доказва за лишен път това. Защо го обзе коравосърдечие към тази нещастна и разстроена от морфина жена? Трябваше да не обръща внимание на държанието ѝ, да разбере, че е болна и ненормална, да не я унижава докрай, да ѝ продаде спасителния прах на една разумна цена. Откъде

близна внезапната му омраза към нея? От това, че го презираше ли? Та коя жертва не би презирала търговеца, който хладнокръвно и съзнателно ѝ продава отровата? А на всичко отгоре тя бе разстроена, нервите ѝ бяха непоправимо разрушени. Но всички тия размишления, докато гълташе коняка, се удавиха постепенно в горчивия смях на мизантропията му. Та нима не друг, а Луис трябваше да се вълнува, да изпитва върху себе си угризенията от порока, от извратеността и истерията на всички пропаднали индивиди, които употребяваха морфин! По дяволите тази жена!

Той повика келнера и плати сметката. След това излезе от кафенето и по «Алкала» тръгна към «Пасео де Реколетос». За да си докаже колко малко го засягаше онова, което се бе случило, той почна да тананика един моден португалски шлагер и да заглежда упорито похубавичките жени. Повечето бяха облечени в черно. Лицата на младите блестяха като лица на статуи от слонова кост, а косите, устните и тъмните им очи върху кехлибарения фон на кожата образуваха прекрасно съчетание от черно и розово. Имаше нещо мирно и целомъдрено в спокойствието на погледите им, във вървежа и черния цвят на облеклото им. Луис знаеше, че тия жени от средното съсловие, както и благородните девици, някога го отегчаваха и изпълваха с презрение. По традиция семействата им не им даваха достатъчно образование и това ги правеше да изглеждат глупави, каквито всъщност не бяха. Но сега те му се струаха кокетни и мили. Наистина, едва ли съществуват някъде по-почтени жени от испанките. Мина му през ума, че все още не бе късно да намери едно момиче от народа — не благородница, която веднага след сватбата щеше да прояви скритите космополитни пороци на съсловието си, — да се ожени за него и да заживее спокойно в Гранада.

Изведнъж Гранада изплува в съзнанието му такава, каквато я познаваше от детинство: бели къщи с вътрешни дворове, черните кули и дантелените стени на Алхамбра, вечно снежните върхове на Сиера Невада, които изпълваха с ослепителен блясък върху огнения лазур на андалузкото небе. Представи си религиозните процеси на страстната седмица и тържествените великденски дни, когато баща му отвеждаше цялото семейство на бой с бикове. Всичко това изглеждаше блестящо, цветно и красиво.

На арената, посипана с жълт пясък, изскачаха грамадни разярени бикове, които тоreadорът Бомбита убиваше с неподражаема вещина. Колко прекрасна, слънчева и жизнерадостна бе в такива дни Гранада!... И когато Бомбита забиваше блестящо шпагата си в сърцето на бика, когато огромното и страшно животно се разтреперваше и рухваше на земята, колко тържествен бе победният марш на тоreadорите и колко неудържим възторгът, с който мъжете размахваха и хвърляха широкополите си кордовски шапки, докато жените със зачервени от възбуда лица грациозно люлееха ветрилата си!...

Като вървеше по булеварда и мислеше за Гранада, спомените от детинството един сред друг продължаваха да нахлуват в съзнанието му. По онова време той имаше една малка братовчедка, която наричаха Мерседес. Като дете Мерседес бе тънка, суха, почти грозничка, но после разцъфтя като портокалов цвят и доби сочната и южна прелест на жените под андалузкото слънце. Луис си спомни как я целуна веднъж и как извърши това светотатство върху девствената буза на девойката не на друго място, а в катедралата, използвайки набожната съсредоточеност на лелята, която я придружаваше. Много години след това Луис узна, че Мерседес бе постъпила в един кармелитски манастир и че това постъпване в манастира съвпаднало със заминаването му във Франция. Франция!... Ах, тогава се появи в живота му Жоржет Киди, ксаято го завлече във вертепите на Северна Африка и Близкия изток. Крачейки по все още нажежения паваж, Луис почна да мисли за Жоржет Киди и за пияния френски моряк, който я закла в Бейрут. Ударът бе предназначен всъщност за шията на Луис, който отиде да изтръгне любовницата си от ръцете на пияния грубиян. Каква противна и сладостна жена бе всъщност Жоржет Киди! Тя го мамеше и все пак се жертвуваше за него на всяка крачка. Нейната чувственост го подчиняваше тогава със същата неумолимост, с която сега той бе готов да отхвърли от пътя си всяка срещната жена. Той пропъди с досада образа на Жоржет Киди и като стигна паметника на Колумб, върна се обратно и отново почна да мисли за Мерседес. Той си представи живописно зрялата ѝ вече красота върху фона на черно расо в мраморната галерия на някой андалузки манастир, всред палми, мимози и розмарини. Но после съвсем равнодушно до-

пусна, че тя можеше да има истеричния вид на плесенясала девственица, която приближаващият климактеричен период щеше да обвие скоро с воала на тъпо, вегетативно спокойствие. Мерседес!... Нима тя го вълнуваше? Каква глупост! Приближавайки хотела, Луис съзна как образът ѝ дори в перспективата на юношеските спомени бе избледнял, бе станал карикатурно смешен. И когато влизаше в хотела, друг образ завладя изведнъж съзнанието му: това бе призракът на пепеляворусата жена със зеленикави, жестоки, уморени очи — очи, които изгаряха от адската жажда за морфин. Влезе направо в бара и пропъди видението с много чаши алкохол.

Фани Хорн, родена в Солт Медоу, 1912 година. Тези сведения, взети от паспорта ѝ, Луис научи на другия ден от книгата за пътниците в хотела, която чиновникът почтително предостави на разположението му. След това реши да не се интересува повече от нея. Името ѝ му трябваше само дотолкова, доколкото бе необходимо да се пази, ако ѝ хрумнеше да му създаде неприятности с полицията. Куфарите с двойните дъна за всяка евентуалност той пренесе още сутринта в дома на дон Индалесио, който го задържа на обед. Уморен от празното бърбене на брат си за необходимостта да се върне монархията и от отегчителни семейни анекдоти, той се прибра в хотела през най-горещите часове на деня и легна да спи.

Събуди се към пет часа и слезе в бара да пие кафе. Имаше билет за бой с бикове, но се отказа от зрелището, защото в бара влезе Фани Хорн.

По масите все още нямаше посетители. Клиентите на хотела продължаваха да се излежават в стаите си или предпочитаха да пият кафето в хола, докато келнерите, очаквайки вечерната навалица, шепнеха лениво помежду си. Атмосферата, прочистена от дима на следобедните пури, бе прохладна и приятна, но вероятно изпълни Фани с неприятното чувство за предстоящо идване на хора. Щом влезе, тя погледна неспокойно часовника си, а след това се озърна уморено и безнадеждно, като преследвано животно, което не можеше да намери убежище. Тя бе в хубав сив костюм и елегантната дреха прикриваше донякъде безредието, което лъхаше от останалата част на външността ѝ. Косата ѝ бе раздиплена около жълтеникавото лице, което двете пусти, блуждаещи очи правеха още по-безцветно и по-призрачно, сякаш бе лице

на старинен портрет, избелял от праха, от влагата и от вековете, портрет, който трябваше да се разпадне сам поради разрухата на тъканта си като ония фрески, които никаква техника не можеше повече да поддържа.

Тя се отправи към една маса в ъгъла, сякаш искаше да се скрие колкото можеше по-добре от хората, и докато отиваше към масата, Луис забеляза много добре, че това окаяно същество вървеше с огромно усилие, залиташе и се опираше върху столовете като боксьор, изправен след нокаут, или като пиан, който всеки миг заплашваше да се строполи на пода. Като стигна до ъгловата маса, тя се отпусна върху стола и с хриплив глас си поръча кафе. След това със същия задушен глас тя поиска кафето да бъде двойно, а келнерът отговори със звънливото испанско «sí, sepoга»¹, чиято жизненост изпъкна в паразитен контраст със звука, който издаваше нейният разрушен от морфина организъм. И едва тогава Луис съзна, като съпостави вървежа и външността ѝ с онова, което знаеше от вчера, че тя бе пиана, мъртвешки пиана от алкохол, за да сподави изгарящата жажда за морфина, който ѝ липсваше.

Навярно тя бе излязла рано следобед, за да обиколи всички подозрителни кафенета и барове на Мадрид с надежда да намери поне един грам от спасителния прах. Навярно бе разпитвала униженито келнери, кокотки и сводници за спасителната отрова, която можеше да успокои нервите ѝ. Навярно, скитайки из тия дупки, някой дебелак ѝ бе предложил цигара или чашка вино и тя е трябвало да приеме ухажванията му и да му обяснява, че търси само морфин, морфин, морфин. . . заради който е готова да плати с парите, с накитите, с тялото си. Но всичките ѝ усилия бяха отишли напусто. Поквареният и жизнерадостен Мадрид не познаваше еуфориите, защото предпочиташе любовта, виното, бой с бикове, защото разсейваше угризенията си с изповеди и ходене на литургия. По-лесно бе да поникнат банани в Шотландия, отколкото да намери тук поне половин грам от отровата, за която жадуваше. И след всичко това, уморена, измъчена, отчаяна, тя бе пила алкохол, пила до смърт, за да утоли по-страшната жажда, която я изгаряше. След това навярно бе дошла до хотела с такси, бе слязла от

него, но още при входа бе почувствувала парализиращото действие на алкохола, пълната невъзможност да поиска ключа от апартамента си, да измине изпълненото с любопитни безделници пространство на хола, да стигне до стаята си. И бе влязла в бара, който се намираше до самия вход, с надеждата, че едно силно кафе можеше да я отрезви, да ѝ помогне да дойде на себе си. Но всичко това бе съвсем безполезно, защото именно сега алкохолът почваше действието си. Дори като сядаше на стола, тя залитна. Келнерите разбраха, че е пиана, и подигравателно усмихнати, почнаха да шушукат помежду си.

Когато съзря Луис, изражението на лицето ѝ стана още по-трагично и безпомощно. Към унижението пред келнерите, чиято иронична почителност тя вече долавяше, сега се прибави новото унижение пред човека, който вчера я бе пронизал тъй оскърбително с великодушното си. И Луис пак видя върху лицето ѝ дяволската надменност, неуязвимата от нищо гордост, която я правеше тъй предизвикателна. Като изпи кафето си, тя хвърли на келнера една банкнота и с презрителен жест, сякаш келнерът бе куче, го пропъди да не я занимава с остатъка. След това се изправи с неимоверно усилие и за миг лицето ѝ, гледайки към Луис, доби студен, насмешлив, равнодушен израз, като че всичко, което се бе случило вчера, не я засягаше ни най-малко и като че сега бе пълна господарка на себе си. Тя не задържа погледа си върху него повече от секунда и дори не намери за нужно да отвърне на коректния поздрав, който той ѝ отправи. Вместо това се усмихна с израз на ексцентрично благоволение на специалиста, който приготвяваше коктейлите, като че искаше да каже: «Само ти си интересен за мене тук, защото правиш добри коктейли!». . .

«Не съм те смачкал достатъчно!» — помисли Луис и в гърдите му отново се надигна предишната омраза срещу нея. Той изпита същинско злорадство, когато видя, че след първите няколко крачки тя се залюля и ръцете ѝ безпомощно потърсиха опора в ръба на масата. Тя бе пиана, ужасно пиана. Ставането раздвижи коняците, вината и ликьорите, които бе погълнала през следобедното скитане из мръсните барове, и сигурно я обзе желание да повърне, защото лицето ѝ изрази неимоверно усилие, с което стисна устните и гърлото си. Тя едва се крепеше на краката си и остана тъй наведена, опряна на

¹ Да, госпожо.

масата. Келнерът ѝ се притече на помощ, като ѝ помогна да се изправи. За миг тя остана така, подкрепена от ръката му, изправена пред скандалната перспектива да се сгромоляса на пода или да продължи вървежа си с негова помощ пред очите на няколкото посетители, които бяха влезли вече в бара, и на навалищата в хола. Тя направи усилие да се овладее, но не можа и тогава Луис прочете в очите ѝ пълно поражение, резигнацията на отчаянието. Около нея се разнасяше противна миризма на алкохол и навярно всички бяха разбрали вече, че е пияна. Сега тя трябваше да извърви разстоянието до стаята си под учудените, подигравателни или скандализирани погледи на всички присъстващи, подпомогната по задължение само от един презрян келнер, защото нямаше никакъв близък, защото бе скарана с целия свят. Сега тя бе една беззащитна, слаба жена. Зелените ѝ очи се спряха върху Луис с пустотата и мъката на същество, извергнато от света.

В следващия миг Луис стана машинално, отиде при нея и каза високо на келнера, тъй че всички, които бяха наоколо, можаха да чуят:

— На дамата ѝ е лошо!... Повикайте веднага камериерката от № 102!

След това улови Фани подръка и я поведе между масите съвсем ловко и естествено, че всички наоколо не можаха да предположат нищо особено, сякаш двамата бяха обикновена двойка, която излизаше от бара. Тя промърмори едно глухо и машинално «Thanks»¹, а той ѝ каза:

— Мисля, че в стаята ще ви стане по-добре. Сега се постарайте да не повърнете.

— Няма да повърна — отговори тя. — Но в един глупав бар пих лошо уиски.

Тя вървеше кротко, спокойно, опирайки се на ръката му. Удивително бе самообладанието, с което си даваше вид, че всичко, що ставаше, не я засягаше ни най-малко, сякаш искаше да каже: «Аз се напих съвсем случайно... тъй... понеже ми хрумна», и сякаш всичко това нямаше друга, по-дълбока причина. Като влязоха в стаята ѝ, той я постави на леглото и покри със завив-

ката. Тя следеше движенията му със своите уморени, блуждаещи, но в тоя миг някак удивени очи.

— Най-добре е да заспите — каза той.

А тя отвърна:

— Да, ще гледам да заспя.

И притвори клепките си, които бяха подпухнали и сини и придаваха на лицето ѝ съвсем мъртвешки бид.

Той постоя още малко до леглото ѝ, докато умората и алкохолът я принудиха да заспи, като удавиха морфиновата жажда в тежък сън. След това се обърна към камериерката, която стоеше изправена до вратата:

— Сеньората е болна. Ако се събуди и позвъни за тебе, извикай ме веднага по телефона!

Той знаеше, че Фани Хорн щеше да се събуди след няколко часа и тогава мъчителната жажда за морфин щеше да я обхване с нова и по-страшна сила. Той искаше да бъде в този момент до нея и да я спаси от припадъка с няколко инжекции. Като излезе от стаята ѝ, той отиде в една дрогерия и купи спринцовка, спиртна лампа и някои други принадлежности, които бяха необходими, за да приготви стерилен разтвор от морфина и да го инжектира без опасност от инфекция. Везни той имаше в куфара си. След като приготви трижливо всичко, той се навечеря в ресторанта, а после послуша струнния оркестър в хола и се прибра в стаята си. Стори му се, че във всички тия грижи към Фани Хорн имаше нещо странно и вълнуващо, което сякаш го бе изтръгнало от студената пустота на живота, който водеше досега. Обзе го желание да отиде в стаята ѝ, да седне до леглото и да чака събуждането ѝ, за да не я остави нито миг под пристъпа на мъката и лудуването, които щяха да настъпят. Успокоена от морфина, с нея можеше да се разговаря разумно. Би могъл да я посъветва да опита лекуване с постепенно намаляване на дозите, да се отдаде на спорт, да кали волята си. Но всички тия размишления го накараха да почувствува насмешливо съжаление към себе си. Той, контрабандистът на наркотици, обмисляше как да се излекува една морфинистка! Дойде му на ум, че приличаше на някогашните бандити от Сиера Невада, които вършеха всякакви злодеяния, а след това в някоя пещера раздаваха правосъдие и част от плячката си на бедните. Откакто се върна в Испания, постъпките му ставаха всеки ден една от друга по-глупави. Нямаше да бъде чудно, ако скоро

¹ Благодаря.

почне да ходи на литургия. «Трябва да замина по-скоро за Буенос Айрес!» — помисли той, като че столицата на Аржентина със своите вертепи и кабарета бе някакъв нравствен санаториум, който щеше да го прочисти.

Настроен все тъй саркастично към себе си, той изпуши една цигара, след това облече пижамата си и легна, но не можа да заспи. Пред него отново изпъкна лицето на Фани Хорн и пак го обзе настойчивото желание да ѝ помогне преди настъпването на кризата, преди да я отведат в някоя клиника, където състоянието ѝ щеше да се влоши. «Жоржет Киди — горчиво помисли Луис, — същото беше и с Жоржет Киди.» И нея той искаше да измъкне от пороците, от падението, от физическата разруха на вертепите, но не успя. Защо го привличаха само такива прокълнати от съдбата жени? И той отново почна да се смее на себе си.

Някой тихо почука на вратата. Бе камериерката от първия етаж. Гласът ѝ произнесе:

— Сеньората се събуди и мисля, че е твърде зле.

— Идвам! — каза Луис.

Знаеше какво ще види и все пак картината, която завари, го накара да потрепери. Мисълта му възстанови бързо трагичната сцена, която се бе развила в стаята преди малко: тя се е събудила и решила героично да изтърпи остатъка от нощта; угарките от цигари и една празна бутилка вермут показваха усилието ѝ да се бори докрай, но мъката на жадния за отрова мозък я бе събудил и шумът от припадък накарал камериерката да изтича при него. Сега тя лежеше съвършено изтощена, почти в безсъзнание върху вишневочервения килим, докато разните части на облеклото ѝ се търкаляха навсякъде по стаята. Косата ѝ бе разпиляна в безпорядък, полата на костюма измачкана, а от блузата ѝ висяха само парцали. Имаше нещо грозно и покъртително в разхвърляните предмети из стаята, в обърнатите столове, в разбитото огледало на гардероба, в съборените завеси, в кървавите бразди по лицето ѝ, което бе издраскала с ноктите си, и в голотата на раменете и ръцете ѝ, които от време на време потрепваха. Но по-мъчителни от всичко бяха разширените очи, които още блуждаеха по тавана с беса на делириума.

— Всичко това прилича на Светивитово хоро — каза камериерката, като се прекръсти.

— Помогни ми да я сложим в леглото — заповяда Луис.

Двамата поставиха тялото на Фани върху широкото легло. Под ярката светлина на лампата върху нощното шкафче драскотините по лицето на нещастницата изпъкнаха още по-ясно.

— Pobrecita!¹... — изохка камериерката. — Лекували се тази болест?

— Сигурно! — отговори Луис. — Утре ще повикаме лекар.

— Ако това е Светивитово хоро, по-добре е да дойде свещеник!

— Не, това не е Светивитово хоро — сухо каза Луис. — Отдавна ли познаваш сеньората?

— От три месеца. По-рано живееше в «Риц». Сеньората е чужденка и, струва ми се, не е много щастлива.

— Така изглежда — отвърна Луис. — Дружи ли с някого?

— Не. Не дружи с никого.

— Как се отнася с тебе?

— Много зле, сеньор, при все че дава щедри бакшиши. Впрочем, когато човек е беден, предпочита второто.

— Нали!... — разсеяно се усмихна Луис. След това извади една банкнота и я подаде на жената. — Ако никой не научи, че сеньората е имала припадък, ще бъде много по-добре за тебе. Утре рано нареди стаята и закачи завесите. За огледалото ще кажеш, че е счупено случайно.

— Много добре, сеньор!...

— Сега си свободна.

След излизането на камериерката Луис отиде при Фани, като държеше спринцовката и стерилизирания разтвор в ръка. Като видя спринцовката, очите ѝ светнаха от дива радост.

— Би ли могла да си направиш инжекцията сама? — попита той.

Мисълта да забие сам иглата в тялото ѝ го отвращаваше.

¹ Бедничката.

— Да, разбира се — прошепна тя.

— Колко сантиментална?

— Тридесет.

Луис потрепера. Дозата спокійно можеше да умъртви здрав човек, но за нея бе нормална. Той отмери исканото количество и като ѝ подаде спринцовката с памука, натопен в спирт, извърна глава. Не искаше да види как тя щеше да забие иглата в бедрото или в ръката си. Когато се обърна към нея отново, тя бе оставила празната спринцовка на нощното шкафче и лежеше неподвижно. Движението я бе изтощило, но тя все пак намери сили да погледне Луис с признателност и да произнесе на испански едно съвсем слабо «gracias»¹.

След няколко минути морфинът почна да ѝ действа и тя потъна в еуфорията на отровата. Луис знаеше, че това бе за нея връщане към нормалното самочувствие. Върху мъртворешките ѝ бузи се появиха две розови петна, които после се разляха върху цялото лице, а ужасната обтегнатост на чертите ѝ се изгуби, за да стори място на мек, унесен и блажен израз. Тя остана в това състояние неподвижно около половин час, а после се изправи, подпряна с лакът върху възглавницата, и втренчи в Луис очите си, които пак бяха ледени и тъжни, но някак успокоени, очи, в които нямаше вече нито следа от предишната дива истерия и кървави пламъци. И тогава гласът ѝ произнесе още веднъж едно слабо «gracias», а на Луис се стори, че тя навярно бе говорила и гледала така със северната и спокойна хладина на гласа и очите си отдавна, преди много години, когато е била съвсем младо момиче. Тя не каза нищо повече, отпусна се върху възглавницата и заспа, а Луис излезе от стаята ѝ, като скри морфина и спринцовката в нощното шкафче до леглото ѝ.

III

На другия ден Луис почувствува нетърпеливо желание да види по-скоро Фани Хорн. Но той не я потърси веднага по телефона, защото се боеше да не я събуди от полезния и укрепителен сън. За да убие времето до часа, в който предполагаше да се събуди, той отиде в Ретиро

¹ Благодаря.

и пи кафе във «Флорида-бар». След това се разходи из парка, гледайки как безбройни орляци от испански деца, които щяха да заместят жертвите на революцията, играеха с обръчи и топки по алеите. Когато се върна в хотела, казаха му, че англичанката е излязла преди малко, след като бе питала за него. Учуди го обстоятелството, че Фани Хорн сама показваше признаци на общителност. Но може би това щеше да се изрази само с няколко думи на суха благодарност. «Ще я видя на обед в ресторанта» — помисли той. И понеже сега бе още единадесет часът, реши да отиде в Прадо.

Влезе в музея и заскита из залите между портретите на крале и светии, лицата на които човек не можеше да гледа без известен ужас, тъй като всички имаха един и същ израз на грешници, изтерзани от мисълта за бога и оня свят. Студенти от академията копираха бездарно платна на велики майстори, а редките посетители — провинциалисти и чужденци — се навеждаха с невежеството на профани да четат надписите под картините.

Като стигна до Веласкес, той видя с изненада Фани Хорн, седнала на канапето в средата на залата. С гръб към Луис, тя гледаше съсредоточено галерията от картините на великия майстор.

— Тук ли си? — попита Луис, като отиде при нея и докосна леко рамото ѝ.

— Nombre!... — извика тя, като се извърна и подаде бледата си като мрамор ръка.

Възкликването ѝ бе приветливо, естествено, дори малко радостно. Сега от външността ѝ лъхаше елегантност и кокетство, но драскотините върху лицето ѝ напомняха все още за припадъка през нощта. Зеленикавите ѝ очи играеха с мек изумруден блясък. Дълбокият сън, банята, коафьорът и сутрешната инжекция с морфин (лицето ѝ показваше лека хиперемия) я бяха разхубавили. Сега тя носеше друг, по-светъл костюм, който засилваше акварелния колорит на бледорусата ѝ глава.

— Всъщност аз те чаках — каза тя.

— Така ли? — с изненада попита Луис.

И като изгледа овала на лицето ѝ, фините ѝ нервни очертания на челото, шията и ноздрите ѝ, съзна внезапно, че тя бе извънредно хубава.

— Ти често идваш тук — обясни тя. — Виждала съм те няколко пъти. Човек може да те запомни лесно.

— Това е цяло нещастие.
 — Защо?
 — Защото и полицията ме запомня лесно.
 — Сега боиш ли се? — попита тя насмешливо.
 — Не.
 — Ще съжалявам, ако сега те уловят.
 — Аз още повече. Но тук е невъзможно да ме уловят.
 Докато Луис се усмихваше самоуверено, тя го погледна изведнъж с мрачна и напрегната сериозност.
 — Надявам се, че си по-добре — каза той и седна до нея.
 — Почти съм съвсем добре — потвърди тя с горчивина. — Благодаря ти за пакета. Ти си джентълмен и сега мога да го приема като подарък, ако настояваш да не го платя.
 — Настоявам да не го плащаш.
 — Защото нямам пари ли?
 — Отегчаваш ме с гордостта си.
 — Това е единственото, което ми остава.
 — Пази го пред другите.
 — Защо не и пред тебе?
 — Защото и двамата сме еднакво пропаднали.
 — Ти не си пропаднал — каза тя замислено. И после попита:
 — Какъв си всъщност?
 — Какъвто изглеждам. Криминален тип.
 — Не ти липсва жестокост.
 — Според случая.
 — Имаш право. Защо не ме смаза докрай?
 — Защото ми хареса твърдостта ти.
 — Постъпката ти е признак на сила. Някога аз не уважавах това качество у хората и затова сега съм развалина.
 — Какво значи това?
 — Нищо. . . — произнесе тя разсеяно, като устреми очи в картините.
 След това го погледна и каза живо:
 — Тази сутрин питах за тебе в хотела. Изглежда, че си успял да минеш за благородник. Не е ли дръзко?
 — Дръзко, но забавно.
 — Как трябва да те наричам?
 — Както другите: дон Луис Родригес де Ередиа и Санта Крус.

— Какво изобилие на «р»! . . .
 — Виновни са прадедите ми.
 — О! . . . Става дума и за прадеди?! . . .
 — Защо не? — попита той, като се помъчи да проникне зад двусмислената усмивка върху лицето ѝ. — Аз съм испанец, католик и благородник.
 — Идалго без меч и пелерина.
 — Заменил съм ги с револвер и тренчкот. А ти каква си?
 — Аз съм от Пикадили — отговори тя, като стисна весело устните си.
 — Така и предполагам — каза Луис със същия тон. — От нощните клубове навярно?
 — Да. Разочарован ли си?
 — Никак. Живея без предразсъдъци. Кой те издържа?
 — Богати приятели.
 — Откровеност, която буди уважение.
 — И която липсва у тебе, благороднико от Тарагона! . . .
 — От Гранада — поправи Луис сериозно.
 — Или от Кордова, все едно.
 — Не е все едно. Нима не правиш известна разлика между мъжете?
 — Сега, да! . . . Но знаеш ли, че ми харесва гротескният начин, по който се забавляваме!
 — Тогава да обядваме заедно в «Палас».
 — При едно условие: да не ме заблуждаваш повече.
 — В какво?
 — В това, че не си Ередиа.
 Луис трепна, но се окопоти бързо:
 — Добре. Нека бъде Ередиа.
 — Много важно за мене е да зная истината — каза тя нервно и веждите ѝ се свиха болезнено.
 Изненадата на Луис премина в леко безпокойство.
 — Аз съм фалшив Ередиа — заяви той дрезгаво и поправи гласа си, когато се изкашля.
 — Лъжеш. Приличаш много на истинските.
 — Познаваш ли ги?
 — Да.
 — Използвам именно тази прилика.
 — Не би рискувал да правиш това в Мадрид.
 — Рискът води към успех.
 — Какъв успех?

— В предприятието.

— Ти си пропаднал морално, но това не ти пречи да бъдеш Ередиа.

— Решила си на всяка цена да бъда благородник — каза той презрително. — Какъв снобизъм!...

— Не е снобизъм. Спомняш ли си как те посрещнах?

— О!... Едва ли ще го забравя.

— Държах се тъй, защото не допусках, не исках да бъдеш Ередиа!...

— Изглежда, че това семейство се е опитало да ти извади очите — произнесе той гневно. — За последен път ти казвам, че не съм Ередиа.

— О!... Не ставай зъл! — помоли тя тихо. И после каза бързо: — Да погледаме Веласкес!... Виж каква серия от идиоти... Тази грозота ме успокоява повече от чувствените богородици на Мурильо.

Станаха от канапето и обиколиха залата. Луис погледна часовника си. До затварянето на музея оставаха двадесет минути.

— Искаш ли да видим Греко? — предложи той.

— Кой беше Греко? — попита тя тъпо и клепките ѝ замигаха дяволито.

— Един грък, побъркан от испанците.

— Ах... спомням си! Астигматичният художник на задгробните души ли? Оня, който рисувахе дълги тънки светии с глави като топлийки?

— Не ти липсват изрази за тълкуване на Греко. Но защо се преструваш на американка?

— Не се преструвам — каза тя и клепките ѝ пак замигаха бързо. — Може би съм по-глупава и от американка.

— Искаш да ме увериш в това?

— Глупаво е да се сърдиш на грубостта ми.

— Напротив. Спестяваме баналности.

— Тогава свали маската си.

— Свалих я — каза тя! — Остава да направиш това и ти!...

В бара на «Палас» двамата станаха център на клюкарско внимание от страна на публиката, която по това време изпълваше заведението. Повечето бяха свикнали да ги виждат поотделно и сега се учудваха на познанството им. Както Луис, така и Фани възбуждаха известна неприязън поради своята саможивост. Оскърбени от рав-

нодушието на Луис, жените твърдяха, че Фани го е привлякла с парите си. Напротив, забогателите спекуланти с волфрамова руда намираха, че той е прелъстил англичанката с мухлясалото си достойнство на благородник. Като минаваха през навалищата, Луис поздрави разсеяно няколко познати и един братовчед на майка си. Последният бе прахосал отдавна едно имение в Андалузия. Сега живееше от подаянията на роднините си, не работеше нищо и даже понякога нямаше какво да яде, но считаше за унизително да пие аперитива си на друго място освен в «Риц» или «Палас».

— Откъде познаваш този конквистадор? — попита Фани.

— Не мога да си спомня — излъга Луис. — Дори забравих името му.

— Това е маркизът на Торе Бермеха — каза тя. — От Палма дел Рио.

— Трудно запомням аристократи. Ти откъде го познаваш?

— От гражданската война.

— Къде си била през гражданската война?

— Тук. В Мадрид.

— О!... Почваш да печелиш уважението ми. При кого живееше?

— Работех в посолството.

— Как се подвизаваше тоя тип?

— Не заслужава да го наричаш тип. Разнасяше помощи и храни на благородниците, които се криеха в града. Едно доста опасно занятие. Републиканците можеха да го уловят и застрелят всеки момент.

— Жалко, че са го изтървали.

— Якобинец!... — извика тя. — Какво искаш да кажеш? Спасил е от гладна смърт много хора. Искаш ли да му предложим нещо? Той е съвсем беден и не смее да си поръча повече от чашка коняк.

— Тогава защо идва тук? — злобно попита Луис.

— За да види познатите си. Да го поканим ли?

Луис отказа енергично.

За нещастие обаче маркизът на Торе Бермеха, като видя своята познайница от гражданската война и още повече кръвния си племенник, побърза сам да дойде на масата им. Той представляваше дребно пъргаво старче, подобно на катеричка, в извехтял, но добре изгладен ко-

стюм. От джоба на самото му се подаваха чифт грижливо сгънати ръкавици. Той носеше монокул, бастун с дръжка от сребро и слонова кост, а реверът му бе украсен с лентичката на някакъв орден и значката на монархистите. Най-напред той целуна ръката на Фани и обсипа с водопад от комплименти «най-прекрасната от всички сеньори в света». След това прегърна своя племенник и почна да го тупа по гърба, като го наричаше шумно и радостно «mi sobrinito»¹, тъй че Фани и всички наоколо разбраха за близкото им родство.

«Свърши се» — помисли Луис с внезапното усещане, че се бе провалил напълно. Мистификацията му пред Фани рухваше. Сега тя бе стигнала най-после до истината. Занапред Луис щеше да бъде за нея един пропаднал аристократ, едно нищожество, една кукла като маркиза на Торе Бермеха, който поне бе запазил достойнството да не стигне до криминалната тиня на живота. Да знаят, че си преследван от полицията търговец на наркотични вещества, бе унижително, но да виждат, че си стигнал до това падение от висотата на аристократично семейство, бе непоносимо. И за първи път в живота си Луис почувствува срам, който го разстрои и докара дребни капчици пот върху челото му, срам от това, че бе Ередиа и контрабандист на морфин, благородник и мръсен търгащ с човешките пороци. Сега той погледна Фани със същата униженост, със същата безпомощност, с която тя го гледаше, когато вчера седеше на масата пияна в бара. Сега тя виждаше падението му със същата яснота, с която той бе видял нейното. Сега тя го разбираше напълно по силата на онова, което се бе случило вече между тях, по силата на обстоятелството, че тя бе проникнала вече в драмата на живота му с остротата на ума си, с предусещането на интуицията си. Но сега и тя постъпи великодушно като него. Мигновената насмешливост, която светна в очите ѝ, изчезна веднага зад съчувствието към унижения, съчувствие, което се изрази в добродушната, изпълнена с весел упрек усмивка на лицето ѝ, сякаш искаше да каже: «Ти ме лъжеш, но сега си изобличен!». . . Е добре, всичко това е много забавно.» И за да докаже това по-добре, тя свали ръката си под масата и стисна приятелски китката на Луис, което значеше: «Ти си мил, приятен лъжец!». . .

¹ Моето племенниче.

Не се безпокой! Покани това весело старче да седне при нас!»

И Луис го покани.

Сега Фани му се струваше още по-хубава и вълнуваща отпреди. Той я погледна с дълбоко вътрешно облекчение. Не, тя не го презираше, тя бе умно и мило същество, което го разбра веднага. Но в дъното на погледа ѝ, във внезапната бледност, която бе покрила лицето ѝ, той долови у нея смущение и забърканост от откритието, което бе направила. Това смущение и тази мигновена вцепененост на личността ѝ приличаха поразително на уплахата, която тя бе изпитала при първата си среща с него.

Но Луис нямаше време да помисли върху това, защото маркизът заля масата с пороя на думите си. Комплиментите, които продължаваше да прави на Фани, се надпреварваха с радостни възклицания от пристигането на Луис. Коментарите на роднините за това пристигане се смесваха със собствените преценки на маркиза. Съветите му към Луис да направи посещение у едно или друго аристократично семейство се преплитаха с упреците, че не бе сторил това досега. И така, дори за дървото на масата стана ясно, че Луис е един от седемте синове на славното семейство Ередиа, който след дълго странствуване по чужбина се бе прибрал в Испания. Всичко това Фани прие с вида на човек, комуто тия неща бяха известни.

След като изяде два големи рака и изпи десетина чаши силен коняк, андалузският идалго стана още по-жизнерадостен и бърлив.

— Луизито — попита той неочаквано, озарен от щастливата идея, когато забеляза, че Фани и Луис си говорят на «ти», — откога познаваш тази сеньора?

— Отдавна — излъга Луис.

— Но тогава. . . — И гълтайки единадесетата чаша, идалго съзна, че отива малко далеч. — Тогава. . . — Гластът му пресекна от вълшебния вкус на коняка и това го спаси от рискованото доброжелателство, ала засмените му очи довършиха мисълта: «Тогава защо не се ожени-те? — искаше да каже идалго. — Вие сте тъкмо един за друг!»

— Ние се познаваме отдавна — мило потвърди Фани. — Но не знаем нищо един за друг.

Така ли? . . . Маркизът на Торе Бермеха съзнаваше, че стогодишният коняк бе замъглил малко разсъдъка му, но възхитен от идеята си, реши да каже каквото трябва. Като продължаваше да пие коняк и да унищожава стръвно раците, той разправи всичко, каквото знаеше поотделно за двамата. Най-напред той описа заслугите на сеньора Хорн за аристократите през време на обсадата на Мадрид. «Най-благородната» от всички сеньори разнасяла лично масло, шоколад и витамини, получаващи в английското посолство за благородниците, скрити по изби и тавани, за да не бъдат зачислени в републиканската армия. По онова време в Мадрид върлувал глад и челюстите на обсадените гниели от скорбут. . . В града имало за ядене само леща! Нищо друго освен леща, която дори самите червени наричали «хапчетата на Негрин». Само това било достатъчно да издигне сеньората като светица (como ima santa mujer) пред очите на всички благородни семейства в Испания независимо от другите ѝ подвизи.

— Подвизи! . . . — удивено произнесе Луис.

Разбира се, подвизи! . . . Забележката на Луис на кара маркиза на Торе Бермеха да изтърве монокъла си от вълнение. Господи! . . . Идалго щеше да пропусне най-важното. Та нима Луис не знаеше, че сеньора Хорн бе работила в лагера за болни от петнист тиф на Рикардо монаха? Не? . . . Карамба! . . . Смайването на маркиза бе тъй силно, щото не знаеше как да почне. Като се покопоти малко, той разправи всичко подробно. И така, Рикардо монахът (господ да успокои душата му) по заповед на ордена си организираше лагер за болни от петнист тиф в Пеня Ронда. В този лагер постъпила като доброволка и сеньора Хорн. Революцията избухнала и заварила лагера тъкмо през най-силното развитие на епидемията. Какъв ужас! . . . Не се знаело дали Рикардо е умрял от петнист тиф, или е бил застрелян от червените. На всеки случай героичната сеньора намира сили у себе си, дори след тия изпитания, да дойде в Мадрид и да помага чрез посолството на други нещастници. Да, това е подвиг! . . . И в чест на подвига маркизът изпи още една чаша коняк. Докато вълните на красноречието му звънтяха над масата, Луис нервно палеше цигарите една от друга, а Фани смъртнобледа и мълчалива, гледаше втренчено пред себе си. Сега той съпоставяше напрегна-

то думите ѝ: «Много важно е да знаеш истината», с уплахата ѝ при първото им виждане и със спомена за Рикардо. Но той едва си спомняше за Рикардо. Той дори не знаеше как е изглеждал като възрастен, защото не го бе виждал възрастен. Толкова години го отделяха от спомена за най-малкия му брат! Но какво общо имаше Фани с Рикардо? Защо бе отишла в лагера при Пеня Ронда? Въпросите един след друг почнаха да изскачат в съзнанието му, да се преплитат, да си противоречат. . .

А маркизът на Торе Бермеха продължаваше да пие и да говори с онова неуморимо, цветисто, идалговско красноречие, което четиридесет години бе упражнявал по аристократични клубове, по монархични събрания и стрелбища за гълъби. Като свърши с похвалите за Фани, той се залови със своя драг Луизито: намекна неопределено за дребните грешки в младостта и побърза да изтъкне сегашните му качества на зрял и свършен идалго.

— Обществото те чака — произнесе той тържествено. — Обществото иска да те види! Още един Ередиа трябва да блесне върху небосклона на възродена Испания! . . .

И на края можеше да се заключи, че обществото щеше да загине, ако Луис не благоволяше да се появи в него.

Като изяде още един рак и изпи приблизително цяла бутилка коняк, маркизът на Торе Бермеха стана най-после да си върви и да разнесе новината за познанството на своя скъп Луизито с най-прекрасната от всички сеньори в света. Барът бе почти празен. Луис плати сметката. На славния и беден идалго се удаваше да хапне и пийне така само когато плащаха роднини.

— Сега сме без маски! . . . — каза Луис на Фани, когато седнаха в ресторанта.

— Напълно — глухо потвърди тя.

— Човек би казал, че се срамуваме от произхода си, което не е вярно. Срамуваме се само от себе си.

— Аз не се срамувам даже от себе си — каза тя.

— Не бива да говориш така! Това значи да затвориш вратата към живота.

— Аз съм я затворила вече.

— Очаквах да помислиш, преди да кажеш това. Не съзнаваш ли, че те обичам?

— Ти не трябва да ме обичаш!

Тя задържа вилицата си и го погледна с упрек, сякаш той вършеше нещо осъдително срещу себе си, като я обичаше. От очите ѝ лъхаше хладина и пустота на мъртво същество. Оживлението, което показа в Прадо, бе изчезнало от тях.

— Значи, да се разминем? Всеки да продължи пътя си? Така ли?

— Тъй ще бъде най-добре.

— Кога трябва да се махна от тебе? — попита той горчиво.

— О!... Ти си като децата! — отвърна тя и в погледа ѝ пак светна мек изумруден блясък, кокетството и радостта на ухажвана жена. — Аз съм не желая да се махнеш от мене.

— Тогава защо да се разминем?

— Защото няма какво да ти дам. Аз съм мъртва. Аз съм жена без тяло. Нима можеш да обичаш жена без тяло?

— Но ти ме обичаш... Ти ще се върнеш към живота.

— Не. Аз не те обичам... поне по този начин, по който би могъл да очакваш. И не зная дали е възможно да се върна към живота... да прекъсна инжекциите. Видя какво стана онай нощ. Мисля, че е късно.

Лицето ѝ продължаваше да бъде все тъй бледо и в резигнацията, с която говореше, имаше някакво мъртвешко спокойствие.

— Не зная дали ме разбираш.

— Утре ще почнем лекуването — каза той решително.

А тя отвърна:

— Ще бъде безполезно. Опитвала съм толкова пъти.

Келнерът носеше ястията, до които двамата едва се докосваха, и после оскърбено прибираше чиниите. Защо тази двойка от испанец и англичанка, най-изисканата в целия хотел, не харесваше менюто? И келнерът отиде да направи бележка на готвача. А Луис и Фани впираха погледите си един в друг с горчивото съжаление на хора, които се бяха срещнали твърде късно.

— Значи, ти познаваш Рикардо? — попита той след дълго мълчание.

— Да — отговори тя.

И бузите ѝ потрепераха.

— Аз пък едва си спомням за него. Когато заминах,

беше дете. Едно съвсем особено, набожно дете... Нямам представа как е изглеждал като възрастен.

— По външност той приличаше на тебе — каза тя с дрезгав глас.

— Какъв бе характерът му?

— Непреклонен и жесток.

— Но вероятно снизходителен към себе си!

— Той бе неумолим и към себе си.

Фани конвулсивно стисна юмруците си и дишането ѝ се ускори, сякаш някаква ръка я бе стиснала за гърлото.

— И ти отиде да работиш при болните от петнист тиф в Пеня Ронда!... Защо направи това?

— За да бъда с него.

— Романтичка!... — произнесе той с усмивка. — Любов ли беше това?

— Не зная.

— Какво стана после?

Лицето на Фани доби цвета на синкав мрамор. Последната капчица кръв бе изчезнала от него. Челюстта ѝ потрепера сякаш от студа на някакъв ужасен спомен. Но тя се овладя веднага.

— Не е необходимо да ми говориш повече за Рикардо — каза Луис.

— Напротив!... Трябва да ти кажа всичко. Но не сега!... Не още!

— Мъртвите изобщо не представляват интерес — заяви Луис непочтително, като свърши бележето на един портокал и го подаде на Фани.

— Вярваш ли в безсмъртието на душата? — попита тя.

— Не. Трудно мога да се съглася, че готвачът на хотела, Алфонс XIII или маркизът на Торе Бермеха трябва да бъдат безсмъртни.

— И аз също — каза Фани с нервен смях. — Но маркизът на Торе Бермеха заслужава да бъде безсмъртен... Не намираш ли?

— Защо?

— Защото свали маските ни.

— Да — каза Луис.

И те пак впира погледите си един в друг. В очите на Луис светеше надежда, а Фани отново почувствува остратата, пронизваща болка на отчаянието. Никога, нико-

га повече отсега тя не бе усещала по-силно пълната си физическа разруха.

Когато свършиха обед и излязоха от ресторанта, тя се оплака от лека умора. Луис разбра веднага, че това се дължеше на обичайната, постепенно настъпваща депресия на нервите ѝ. Действието на сутрешната инжекция се изчерпваше и сега тя имаше нужда от нова доза морфин.

— Много глупаво е да пием кафе в хола — каза тя. — Предлагам да изпушим по една цигара в моята стая. Имам и бутилка истинско бренди.

— Да, но забранено е на господа да влизат в стайте на дами и обратно — весело забеляза Луис.

— Нима си тъй наивен да изпълняваш наредбите?

— Тогава да опитаме брендито.

Апартаментът ѝ бе топъл и задушен. Веднага щом влязоха, тя отвори вентилатора и спусна персианите, които ленивата прислуга бе оставила вдигнати. Стаята потъна в полумрак. Сънливата тишина се нарушаваше само от рядкото звънтене на трамваите или клаксона на някой автомобил, който минаваше по нажежения паваж на «Сан Херонимо». Сега бяха най-горещите часове на деня.

— Защо не отидеш в Сан Себастиан? — попита той.

— Сега там е пълно с англичани — произнесе тя с досада. — Освен това парите ми са на свършване.

— За колко време имаш още?

— За няколко месеца. . . О! . . . Предостатъчно!

И зловещото спокойствие на това «предостатъчно» го прониза болезнено.

— Un momentito¹ — каза тя (испанският език се бе вече установил помежду им) и като отиде при нощното шкафче, извади от него кутията с принадлежностите за инжектиране.

След това тръгна към банята.

— Десет сантимграма по-малко! — заповяда Луис строго.

А тя отвърна:

— Не. Няма смисъл.

— Ще опиташ! — каза той, като отиде бързо при нея

и я улови за раменете. — Ще инжектираш по-малко, ако ме обичаш наистина.

— Аз те обичам, но не мога да направя това. . . Днес искам да бъда спокойна. Има да ти говоря много неща.

— Не искам да ми говориш нищо.

— Трябва да знаеш всичко. . . Трябва да научиш как е загинал Рикардо. Ти си длъжен да знаеш това. Аз никога не бих ти го разправила, ако не беше негов брат.

— Тогава обеща ми: ще почнем опита от утре.

— Добре. Обещавам — каза тя с пуста усмивка.

И гласът ѝ подсказа колко безнадежден щеше да бъде опитът.

— Стерилизираш ли спринцовките и разтвора?

— Аз никога не правя това.

— Защо? — попита той гневно.

— Защото в Испания няма микроби. Витамините и слънцето убиват всичко.

— Кой ти каза това?

— Един испански лекар.

— От Кралската академия навярно. Подлеците успокояват съвестта си, за да не мислят за миазмите на бедността.

— О! . . . Ти си червен! — каза тя с усмивка.

Той изтръгна кутията от ръцете ѝ, след това постави щепсела на електрическият котлон, за да извари спринцовката. Фани влезе в банята и се върна оттам, навлякла копринения убитозелен пенъор, в който я видя за първи път. Единият ѝ ръкав бе запрятнат. Когато всичко бе готово, тя си направи инжекцията сама, а Луис пак извърна главата си настрана, за да не гледа ужасното забиване на иглата в бледата плът на ръката ѝ.

— Хвърли самото си. Тук е много горещо — каза тя.

А после, като разтриваше леко подутината от инжекцията с пръстите на другата си ръка, отиде при леглото и полегна върху него.

Луис я наблюдаваше с отчаяние.

— Не ме гледай така — произнесе тя умолително. — Брендито е в гардероба. Пий го с водната чаша, защото нямам друга.

Той съблече самото си и намери брендито, от което изпи наведнъж половин чаша. След това със замаяна глава почна да разглежда безпорядъка върху масата в спалнята ѝ. Между стъклата с одеколон, пудрите и лекар-

¹ За момент.

ствата за сън той видя две книги: «Лекуване на нервни разстройства чрез самовнушение» и «Ръководство за стрелба по гълъби» от славния маркиз на Торе Берме-ха. Последната книга бе издадена наскоро и захвърлена тук с оная апатия към безредието, която отличаваха наркоманите. Под името на маркиза се изреждаха, напечатани с дребни буквички, заслугите му в тая област: бивш национален първенец, бивш председател на клуба в Сантандер, бивш секретар на международната федерация за стрелба по гълъби. Книгата бе надписана с едрият идалговски почерк на маркиза пак за «най-прекрасната от всички сеньори в света». Този автограф му спомни за пребиваването на Фани в Пеня Ронда и обсадения Мадрид. Понеже оттогава тя продължаваше да живее в Испания, мина му през ума, че причината на порока ѝ трябваше да бъде свързана с някаква преживелица тук. Той почна да фантазира и обмисля всичко онова, което би могло да се случи в Пеня Ронда между нея и Рикардо, но не можа да дойде до никакво сериозно предложение. В главата му се загнезди само слабото подозрение, че тя трябва да бе сантиментална безделница — една от тия малко вдетинени англичанки, които, щом пристигнат в Испания, почват да мислят, че трябва да им се случи нещо драматично и необикновено. Романът с Рикардо и стоеето ѝ в обсадения Мадрид навярно бяха израз на тази глупава сантименталност. Но веднага съзна, че това, що мислеше, бе само гневно предположение, последица от абсурдната ревност, която го обзе към Фани от мъртвия Рикардо. «Защо ме повика тук? — бе помислил той преди малко — За да ми разправи блудкавото си приключение с един монах ли?» Но това не го интересуваше никак, при все че Рикардо, този монах, бе неговият собствен брат!

Той изпи още половин водна чаша бренди и погледът му падна върху унесеното от еуфорията лице на Фани. Не, в това лице нямаше нито следа от глупостта, която му приписваше и която изобщо, ако съществува, личи върху всяко лице. Кожата ѝ бе зачервена, очите полузатворени. Във високото чело със синкави вени, в правилния нос, в рисунъка на устните и овала на брадичката ѝ — всичко това, заобиколено с ореол от пепеляворуса коса — прозираше финесът на интелигентно същество, темпераментът на мозъчен тип. В целия израз на

лицето ѝ се долавяше остатък на воля, която някога трябва да е била много силна, воля остра и стоманена, напращана от сигурен ум. . . В това лице имаше и остатъците на някаква дива, но угаснала вече пламенност, трагичният порив на същество, което се устремяваше към нещо — добро или лошо, — но без да го постигне. Не, подобна жена никога не би могла да се отдаде на евтино приключение, на глупава сантименталност. У нея нямаше нито следа от кухата филмова красота на светска глупачка. Тя бе красива по съвсем особен начин. И Луис почувствува, че тя го привличаше неотразимо.

Той глътна още малко бренди. След това стана от креслото и отиде при нея, за да гледа от по-близо лицето ѝ, за да усеща по-силно тая неотразимост. Унесена, с полупуснати клепки, изпод чиито мигли прозираше тайнствен зеленикав блясък, може би на границата между дрямката и будното състояние, тя плуваше в блаженството на отровата, като че откъсната напълно от тялото си и от всякаква земна връзка. Може би имаше зрителна халюцинация и виждаше ярки, страстно желани образи на възбудената си фантазия, на онова, което бе желала и не е могла да постигне, или пък изпитваше само приятното дифузно усещане, че лети в пространството като ефирен дух. Но заедно с това действието на морфина разкриваше и сигурната неизбежност на близка гибел. Това блаженство, това спокойствие тя постигаше с осемдесет сантимграма на ден. «Спаси я — шепнеше му един вътрешен глас, — спаси я от физическата разруха, от отчаянието, от жизнената тъпота, в която потъва все по-дълбоко след всяка нова инжекция.» Но това бе само смешният, безпомощният глас на любовта му. Той съзна изведнъж, че наистина бе твърде късно, че разрухата не можеше да се поправи, че костеливите ръце на смъртта вече държаха Фани и бавно, в продължение на няколко месеца, щяха да я отведат в гроба. Никакво намаление на дозите, никаква клиника, никакъв санаториум не можеха да ѝ помогнат. И тогава Луис почувствува пустотата, ледените тръпки на самотността, wśród които отново трябваше да се върне.

Докато стоеше изправен пред нея така, той видя как клепачите ѝ се повдигнаха, как тя го забеляза и направи движение с ръка, сякаш искаше да го пропъди от себе си.

— Остави ме още малко — произнесе тя с далечен

глас. — В чекмеджето на масата има цигари. . . Опитай ги, не са лоши! . . .

Той се отдалечи бавно, потресен до дъното на душата си от това, що виждаше, и седна отново в креслото, без да търси цигарите. Той не знаеше колко време бе седял тъй, защото мислеше за нея и бе замаян от алкохола. Стресна го лек шум. Когато вдигна глава, видя, че тя идеше към него, държейки голямата кутия с цигари в ръцете си. Сега тя пак бе слязла на земята от висините на своя гибелен рай и пак имаше същото настроение, както в музея сутринта: спокойно и приятно възбудена от отровата, готова да разговаря, да се шегува. Мършавата ѝ ръка му протегна кутията и той видя, че тази ръка дори в своята страшна бледност бе изящна и красива като веждите, като ноздрите, като фините очертания на устните и всичко останало у нея. Мисълта, че под пенъора и тъй близко до него се намираше едно също такова тяло, едно чисто и гладко като мрамор тяло на любима жена, замъгли изведнъж разсъдъка му.

В следващия миг той се изправи и като се подчини на неотразимата сила, с която го привличаше, я сграбчи в ръцете си. Тя не оказа никакво съпротивление, но не го и прегърна, а остана в ръцете му тъй, съвършено неподвижна и отпусната, като че тази прегръдка не я засягаше ни най-малко, като че бе някакво случайно блъсване от негова страна, от което тя се залюля. Той погледна очите ѝ, очаквайки да види в тях дълбокия копнеж, мекия и сладостен изумруден блясък, с който го гледаха в ресторанта. Но сега тия очи бяха стъклени и неподвижни. У тях нямаше дори приятелската игривост, с която преди малко му предлагаха цигарите. Сега той видя в тях само пуста и мъртва хладина, безкрайна печал, безмълвно и тихо отчаяние. . . И тогава Луис съзна, че Фани имаше право, че той държеше в ръцете си една жена без тяло.

Той я пусна веднага и бавно, смазан от откритието, което направи, седна отново в креслото, а тя хвърли незапалената цигара и се отдалечи тихо към леглото си. Минута след това той чу гласа ѝ.

— Луис! . . . — произнесе тя с далечен глас. — Луис! . . . — И потупа с ръка мястото до себе си, канейки го да отиде при нея, за да му даде страстта, която не съществуваше, на умъртвеното си от морфин тяло.

Но Луис не мръдна.

И тогава тя почна да говори. Отначало говореше бавно, нерешително, с дълги паузи, сякаш се колебаеше и срамуваше дали да му каже всичко, а после думите ѝ потекоха с искреността на отчаянието, като изповед на душа, която знаеше близката си гибел, която стоеше изправена пред черните води на Ахерон. . .

ВТОРА ЧАСТ
ФАНИ И ЛОЙОЛА

През едно дъждовно априлско утро на 1936 година Фани се събуди по-рано от обикновено и като разтърка очите си, почувствува лек пристъп на досада от едномесечното си пребиваване в Испания. Самата страна не бе нито варварска, нито романтична, нито тъй смешна, колкото я бяха описали Готие и Дюма в книгите си от миналия век и колкото искаха да бъде мнозина съвременни автори, които превъзнасяха набожността и традициите й с не по-малко въодушевление от боя с бикове и съмнителния стил на страстното *Cante flamenco*¹. Напротив, всичко изпълваше Фани с някакво особено, трагично любопитство към нещата, хората и събитията в тая страна, където блясъкът на живота и сенките на смъртта бяха тъй остри. Досадата й се дължеше на това, че тя бе поканила на гости неколцина приятели, с които досега се чудеше какво да прави.

Двама от тях — Джек Уинки и Клара Саутдаун — бяха американци и я отегчаваха с глупостта си, а третият — Жак Мюрие — я обичаше и страдаше мълчаливо, което също бе отегчително. Американците тя покани от чувство на признателност, задето бяха улеснили с лъжесвидетелство развода й с мистър Морис Лойд, скотовъдец от Йоркшайр — един развод, който се бе проточил благодарение на желязната упоритост на мистър Лойд цели три години. Колкото за французина, с него я свързваше едно ефимерно приключение при зимна обстановка в Баварските Алпи. Фани го намираще много «мозъчен» — един израз, който бе усвоила от книгите. С това прилагателно тя упрекваше нетърпимия му навик да разсейва илюзията на приятните неща, навик, който постоянно го тикаше да разсъждава подигравателно и

¹ Андалузки песни.

който убигаше всичката му пламенност. След приключението той ѝ се струваше незаменим като приятел, но, уви, той не можеше да разбере нито вътрешната нужда, която тя изпитваше, да го има постоянно до себе си, нито обстоятелството, че не можеше да му бъде вечно любовница.

След развода роднините на мистър Лойд пуснаха по адрес на Фани известни слухове, които, за жалост, не бяха съвсем измислени, и тя съзна необходимостта да потуши мълвата, като излезе за известно време от Англия. Тя прекара около шест месеца ту в Париж, ту в Южна Франция и през пролетта на следващата година дойде в Сан Себастиан. Тук през ранната пролет пейзажът запазваше разводнените акварелни цветове на крайбрежието около Биариц, но хората изглеждаха по-жизнени и по-ярки.

Тя направи една бърза обиколка с автомобил на юг и остана удивена от това, що видя: тази страна имаше свой облик, пъстрота и форми, които минаха пред очите ѝ като цветен филм, зад чиито блясъци и театрална фантастика сбаче прозираше жестоката трагедия на един народ, който се бореше със себе си, за да тръгне по нови пътища на развитие. Разбира се, всичко това Фани долавяше със съвсем бегло и се вълнуваше от него само дотолкова, доколкото ѝ се струваше забавно и доколкото изпитваше една остра и парлива възбуда, подобна на вълнението, което обзема чужденеца, когато рогата на бика разкъсват корема на някой нещастен, облечен в злато и коприна тореро. Тук нямаше нито помен от филистерското спокойствие на другите страни. Нещата преминаваха от една крайност в друга без меките полусенки на компромиса и от сблъскването на тия крайности изникваха нови устремии. Старинни катедрали се редуваха с клубове на анархисти, работнически митинги с поклонения пред мощи на светии. След почернелия от фабричен дим Билбао тя видя Толедо, потънал в сънлива романтика. В Мадрид се запозна с аристократи, които още вярваха в архангели и статуи на чудотворни Богородици, а в хотела прислужниците четяха Енгелс и Дарвин. В Барселона работата кипеше с американско темпо, в Севиля свиреха на китари и животът се влачеше със сладостна нега като ленивите води на Гуадалквивир. По радиото кълтеше огненото красноречие на Пасионариа, в Авила жените хо-

деха два пъти дневно на литургия. Аристократите конспирираха срещу републиката, пролетариите се заканваха да ги изколят, но все отлагаха решението си. Фани бе напълно противоустойчива срещу романтиката (така поне обичаше да се хвали сама) и контрастите на сегашна Испания ѝ се струваха много по-интересни от плесенясалото величие в Толедо и Ескориал. Тя разбра веднага истинската причина на това, що виждаше: и тук, както в Англия, едни имаха всичко, а други нищо; само че, за разлика оттам, тия, които нямаха нищо, тук се бунтуваха и протестираха. Един слуга тук не искаше да остане цял живот само слуга и децата му да бъдат пак слуги, защото това оскърбяваше човешкото достойнство. Впрочем, както бе вътълпено на Фани от детинство, това заплашваше съществуването на цивилизацията. Но сега тя ни най-малко не бе наклонна да се тревожи за цивилизацията. На нея само ѝ се струваше забавно да поживее малко в тази страна, където хората бяха настръхнали и всеки ден се очакваше да избухне революция и където времето, докато се успокои злобата на семейство Лойд, можеше да мине по-бързо.

В Мадрид Фани видя един приятел от детинство — мистър Блеймър, когото тя наричаше просто Лесли. Пред него Фани изрази намерението си да остане за известно време в Испания.

— Какво ще правиш тук? — попита той.

— Мисля да се забавлявам — отвърна тя с всичката сериозност, която налагаше въпросът. — Освен това ще проуча страната, катедралите, боя с бикове. . .

— Добре, но не се увличай! — предупреди я Лесли.

Фани се върна в Сан Себастиан и нае за три месеца вилата на маестро Фигероа — художник, потънал в забвение. Маестро Фигероа бе на младини доста известен артист, при все че славата му не можа да излезе вън от границите на Испания като тая на Пикасо и Сулоага. Платната му въпреки сполучливия колорит бяха опорочени от театралност в композицията и предизвикваха усмивка върху лицата на критиците. Вилата бе малко усамотена, но имаше хубаво положение върху един скат до самия бряг на океана. Фани се настани в нея заедно с шофьора си и една възрастна прислужница, препоръчана от самия маестро Фигероа. След това почна да взема всеки ден уроци по испански и да чете книгите, които бе до-

несла от Париж. Но скоро се отегчи. Тогава тя покани приятелите си. И когато последните пристигнаха, пак се отегчи.

Тя се събуди върху старинно легло в стаята до обширното и светло помещение, което по-рано бе служило за студио на художника. Протегна се в леглото, ням свидетел на много страстни нощи от младините на артиста, и лениво запали цигара. Изпуши я, като спрягаше глагола *teper* (бе решила сериозно да научи испански). След това стана замаяна и с приятен гъдел по тялото си, защото в цигарите имаше опиум. Не трябваше да пуши повече от тия цигари!... Наклонността ѝ към тях ставаше опасна. Тя ги вкуси за първи път в мансардата на един смахнат монмартърски поет, който наричаше школата си есенциализъм. Защо той наричаше лудостта си така, Фани не можа да разбере никога.

Тя се облече бързо и се отказа от сутрешната баня, тъй като предстоеше пътуване, пък и самата баня, построена по каприза на маестро в мавритански стил, не бе никак привлекателна с нечистите пукнатини на басейна си. Потрепера от студ, защото в стаята бе хладно въпреки отворената врата на студиото, в което пламтеше голяма камина. В горещата Испания през зимата и пролетта човек винаги трепереше от студ. Наближаваше време за закуска и вилата скоро щеше да екне от гръмливите шеги на Джек и нетърпимия смях на Клара. Фани се почувствува още по-отегчена от мисълта за този смях, когато размисли за предстоящото отиване до Авила — една глупава екскурзия, за която се съгласи по настояване на американците.

Като влезе в студиото, погледът на Фани падна върху една от картините на маестро Фигероа, която вчера бе пожелала да купи и която маестро в пристъп на испанско великодушие ѝ бе подарил. Картината бе доста зловеща и упражняваше въздействие дори върху американците. За да не я гледа, когато пиеха чай, Клара сядаше с гръб към нея. Сюжетът бе чисто иберийски. Смъртта, някакъв ужасен полускелет-полумумия, водеше към ада мъртвешко хоро, съставено от един император, един папа, един рицар и една куртизанка. Платното беше от младите години на художника и представляваше, очевидно, студия върху някой от класиците.

Фани почна да се грее на огъня и докато правеше то-

ва, гледаше втренчено картината. Сюжетът бе съвсем обикновен, а от техническо гледище таблото не издържаше никаква критика. Фигурите приличаха на дървени кукли, движенията им дразнеха окото с недопустими грешки. Дори хроматичният ефект, оригиналността и славата на маестро, тук бе изтърван в явно подражание на Греко: студени сивосини тонове и фосфорна светлина, която идеше от невидим източник. Ала в тая небрежност, ако не на гений, поне на истински талант, Фани долови трагичното усилие на маестро, който бе забравил анатомията и критиците, за да изрази мисълта си на философ. И той я бе изразил удивително. Докато смъртта се кискаше зловещо и долната половина от лицата на осъдените участвуваше в това принудително хоро с тъпо, цинично хилене, погледът им бе смразен от уплаха. Това бяха съзнателни грешници, които не се разкайваха, които сякаш искаха да измамят дори смъртта и тръгваха след нея с угодническа усмивка, но с таен ужас в очите си. Никакви ангели, никаква надземна любов, тъй присъщи у набожните класици, не утешаваха окото. Хоризонтът, към който водеше смъртта, тънеше в мрак и безнадеждност. О, идеята на това платно бе тъй съвременна!... И по тялото на Фани пропълзяха студени тръпки, защото в картината видя отразено нещо от собствения си живот. Внезапно тя почувствува нужда да види жив човек, да се изтръгне от въздействието на тази ужасна картина.

— Пилар!... — извика тя нервно. — Пилар!...

Старата прислужница на маестро Фигероа влезе в студиото.

— Събуди ли се дон Сантьяго¹?

— Quien?² — попита испанката. — El francés o el americano?³

— El francés — каза Фани.

— Не! Още не се е събудил, сеньора!...

— Тогава иди си! Няма нужда да го събуждаш!

И леко разстроена, Фани седна на едно кресло с гръб към картината. Пилар излезе, като хвърли съчувствен поглед към сеньората. Тя бе забелязала отдавна как всич-

¹ Жак на испански.

² Кой?

³ Французинът или американецът?

ки наематели на вилата седяха обикновено по тоя начин, за да не гледат картината.

Жак Мюрие се бе събудил отдавна, но седеше до прозореца в лошо настроение и гледаше разсеяно как желязносивите маслени вълни на океана се разливаха като пенести езици по широкия плаж, осеян с черни скали. По професия той бе лекар и в това дъждовно пролетно утро анализираше живота си със същата суровост, с която някога поставяше диагнози в парижката болница «Сен Лазер». През последните две години той бе престанал да работи и сега се намираше пред пълно разорение. Паричното му състояние бе почти катастрофално. Осемдесет хиляди франка спестени пари и други сто от наследството на майка му в Прованс се стопиха безсмислено по хотелите, игралните казина и дансингите на Ривиерата. Защо и как стана всичко това, Мюрие не бе в състояние да си даде ясен отговор. Можеше да се каже само, че всичко почна с Фани. Той я обичаше с горчива, саркастична, извратена любов, защото тялото ѝ бе прекрасно, а духът — фин и покварен. Цели две години тя го бе влачила след себе си само за това, че имаше нужда от другар в безделието си, от лекарство срещу сплина, който я обземаше в мрачни дни, от присъствието на тялото му в минути на каприз. . . Колко пуста, смешна и жалка история бе всичко това! Сега с няколкото хиляди франка, които бяха останали в джоба му, той искаше да се махне, да изчезне, да потъне някъде. Като гледаше вълните на океана, пред него изпъкна внезапно кошмарният призрак на колониите. Мисълта да замине в колониите като последен, единствен изход от положението, в което се намираше, го преследваше натрапливо отдавна. Колониите бяха резервоарът, който поемаше пропадналите и неспособни лекари на Франция. Да стопи живота си в Сайгон или някъде из Африка, да удави горчивината си в някоя джунгла, да прекарва безсънни тропични нощи в пиене на уиски, в игра на покер с колониални чиновници и да лекува жените им от неврастения — ето какво заслужаваше! . . . Ала дори това бе все пак по-достойно от унижителното стоене при Фани, която скоро щеше да го превърне в окаян жиголо.

Последни се събудиха Клара и Джек. Двамата водеха незаконно съжителство под благословията на един евангелски пастор, който още не бе загубил надеждата да ги венчее и постоянно им изпращаше писма с морални напътствия. Поканата на Фани ги завари в Париж. Защо сега се намираха в Сан Себастиан, а не в Париж или Сан Франциско, това те също не можеха да обяснят. Те се запиляваха там, където им хрумваше, тикани от свежата и дивашка енергия на духа им, която у американците, принудени да работят, се изразяваше в материални постижения, а у тях — в лудории, понеже нямаше защо да работят. Те сновяха насам-натам, подчинени на импулс към непрекъснато движение, като че животът не бе нищо друго освен глупаво и безсмислено движение. Тяхната активност в спорта и пътуването наподобяваше индустриалната активност на бащите им, мистър Уинки и мистър Саутдаун, съдружници и притежатели на фабрики за самолетни мотори, двама благодетели на човечеството, които чакаха с нетърпение втора световна война, за да увеличат стократно или ако бе възможно, хилядократно богатството си.

Веднага щом станаха, Клара се залови с хубостта си. Всеки ден специално за нея идваше с такси една фризьорка от Сан Себастиан, за да постави в ред къдрите ѝ. Джек отиде в съседната стая, където надяна боксови ръкавици и почна да нанася свирепи удари върху една кожена топка, опъната на пружини между пода и тавана, като синхронизираше ударите си с правилно дишане. Докато изпълняваха тези обреди — единият към красотата си, другият към силата си, — Мюрие мина по коридора и блъсна силно полуотворената врата на стаята, в която се разхубавяваше Клара. Той направи това без нужда, просто тъй, от внезапна омраза към спокойствието на американците и от презрение към тяхното самодоволство. Увлечен в тренировките си, Джек не чу тряска, а Клара се сети веднага, че това не можеше да бъде друг освен сприхавия и чудноват Мюрие.

— Monsieur Jacques! . . . — извика тя звънливо. — Защо не влезете?

Но мосю Жак не отговори, а продължи по стълбите. Той бе потиснат от една внезапна мисъл по отношение на Клара, мисъл, подла и унижителна, която засегна гор-

достта му и която именно го бе накарала да блъсне така гневно вратата.

Като не получи отговор, Клара въздъхна с известна тъга. Тя изпитваше към него смесено чувство на почит и страх. Почит към знанията му — той знаеше хиляди полезни неща за витамините, за хигиената на кожата, за избягване на бременност и затлъстяване — и страх от погледа му — в тоя поглед имаше нещо студено, аналитично и подигравателно, което изведнъж я забъркваше, сякаш французинът предвиждаше всичките ѝ мисли и действия. За да се отърве от този страх, тя се опита да му даде аванси, които Мюрие отхвърли презрително. Тогава тя почна да се вълнува още по-силно от него, без да може да определи точно защо. Тя изобщо мъчно определяше нещата, поради което я изключваха от компании за бридж. Впечатленията у нея се изпаряваха като лак за нокти и в главата ѝ оставаше само утайката на глупостта.

След половин час Джек и Клара слязоха в студиото. Облечен в тренинга си, Джек приличаше на професионален боксьор, а Клара се бе превърнала в гладка, идеално фризирана порцеланова кукла.

Като закусиха с шунка и пържени яйца, четиримата се загърнаха в мушамите си и слязоха на пясъчната тераса пред вилата, където чакаше колата на Джек. Колата имаше специална конструкция. Моторът ѝ представляваше нещо средно между мотор на обикновена кола и такъв на самолет-изстребител. По асфалтираното шосе той развиваше сто и четиридесет километра в час и зловещото му виене докарваше в ужас всички автомобилисти в околностите на Сан Себастиан особено когато Джек решаваше да се пошегува и префучаваше само на няколко сантиметра от калниците на тези бавни като костенурки нещастници.

Равнодушен към автомобилните суетности (Джек предлагаше да му покаже как се правят завои при пълна скорост с удар върху спирачките), Мюрие седна на едно от задните седалища. Той се безпокоеше от мисълта да не харчи повече от триста пезети през тази екскурзия — мисъл, потискаща и неприятна, защото чичото, от когото беше поискал с писмо пари назаем, още не бе отговорил. Клара и Фани се качиха в автомобила след известно

спрекване. В спортната кола имаше само четири места и ни една от тях не искаше да бъде отпред. Когато Мюрие предложи да отстъпи мястото си и да седне при Джек, двете се възпротивиха едновременно. Клара използва залисията и се намести до Мюрие, а Фани с горчив гняв седна на предното място. Тя бе раздразнена от подновените аванси, които Клара хвърляше на Жак, и от опитите ѝ да му говори на «ти». Каква дивотия!... Нима тази гъска си въобразяваше, че можеше да го съблазни в нейно присъствие? Но всъщност Фани беше раздразнена повече от обстоятелството, че през време на закуската Мюрие почна да отвърща на тия аванси и някак безсмислено, но настойчиво поддържаше разговора с нея. След това тя бе сравнила изящната фигура на Мюрие, породистата му глава на провансалски рицар и красивите му устни с хамалските плеши, кръглото като месечина лице и дебелиите бърни на Джек Уинки. Без съмнение, Клара отдавна бе направила същото сравнение и сега продължаваше да атакува Мюрие. Тази овца съвсем не бе толкова безобидно глупава, колкото изглеждаше.

Като се послуша за последен път в бумтенето на мотора и така с опитно ухо определи неговата изправност, Джек натисна амбреажа. Предпазливо, за да не счупи ресорите в трапищата по изровения път, който водеше до вилата на маестро Фигероа, той изкара колата на шосето за Витория и я пусна, както си знаеше. Зелените хълмове около Сан Себастиан скриха сивата ивица на океана, а после изчезнаха на свой ред в мъглата на облачния ден. Джек вече караше със сто километра в час. Като минаха Панкорбо, небето стана изведнъж ясно и те навлязоха в безплодния, монотонен и червеникав пейзаж на Стара Кастилия. В продължение на няколко часа степта ги потисна, но в Бургос настроението им се оживи. Докато ядяха пилета, пържени в зехтин, и ориз, приготвен а la valenciana, те почнаха да разискват дали кюретата остават девствени през цял живот. Клара се интересуваше да знае може ли херцог Алба да се срещне на равни начала с Йоркския херцог. Фани я погледна враждебно и каза, че не може. Тя продължаваше да наблюдава с горчивина как Мюрие не се подиграваше вече на американката. Той ѝ разправи историята на граф де Вилиануева, живял през осемнадесетия век, от лудориите на когото пропищели придворните дами на кралица Изабела.

Увлечени в яденето и в такива разговори, те забравиха да разгледат града и нито подозираха даже, че в него има прочута катедрала.

След това продължиха към Паленсия по асфалтираното шосе из тази земя на рицари, на светии, на гладни селяни и мършави мулета. Пейзажът бе монотонен и потискащ. От двете страни на шосето, дорде око стигне, се простираше безплодна и пуста равнина, пресечена от дълбоки каньони и осяяна с черни скали, с жълтеникави и оранжеви пясъци. Тук-там стърчаха останките на разрушени замъци или се виждаха купчинки от хижите на малки бедни селца, чиито жители използваха тесните ивици обработваема земя по течението на реките.

Привечер времето се развали и внезапно заваля дъжд. Каньоните на реките се превърнаха в огромни порои, пътуването стана неприятно. За да стигнат по-скоро в Авила, Джек увеличи скоростта. Тъкмо когато отминаха някаква черна фигура, която яздеше на муле, Джек забеляза до завоя на шосето един полицай от цивилната гвардия, който отчаяно махаше с ръка. Този индивид навярно искаше да го глоби за непозволена скорост. В такива случаи Джек обикновено засилваше бързината, но сега някакъв добър дух го накара да натисне спирачките навреме. Когато спря, всички видяха, че пред колата зееше пропастта на един отвален мост. Жълтите талази на пороя се пенеха около разрушените опори на моста и с глух тътнеж влачеха камъни и дървета. Джек почна да ругае испанските инженери.

— Господи!... Какво ще правим сега? — извика Клара.

Мисълта, че в Авила може би липсват добри фризьори, които да поправят накърнената ѝ от дъжда красота, я изпълни с тревога. Тъкмо сега, когато Мюрие бе почнал да се държи с нея мило, тя изпитваше особена нужда да бъде безупречно красива.

Дъждът бе престанал и всички слязоха от колата. Фани даде сто пезети на човека, който ги спаси, и се опита да приложи познанията си по испански език, като го разпита за друг, страничен път. Но полицаят говореше на някакъв ужасен диалект, от който не можеше да се разбере нищо. Явно бе, че трябваше да се върнат до пър-

вото населено място, и това ги отегчи страшно. Всички бяха изморени от пътуването и студеният вятър, който духаше от степта, засилваше лошото им настроение. Джек бе шофирал през деня повече от четиристотин километра, което надминаваше издръжливостта и на най-добрия шофьор. Мюрие имаше само най-повърхностни понятия от автомобилното дело, а Клара и Фани не се решаваха да седнат зад кормилото, понеже се бояха от специалната конструкция и внезапните напъни на силния мотор. Всяко по-нататъшно шофиране от Джек ставаше опасно поради умората му. Въпреки това нямаше друг изход и Фани предложи да се върнат обратно.

— Нямам намерение да си разбивам главата — заяви Клара.

— Тогава ще спиш под дъжда! — изруга Джек.

— Идиот!...

— Задето те понасям от сутринта ли?

Джек бе забелязал вече флирта между Клара и Мюрие. Той не я ревнуваше — отдавна искаше да се отърве от нея, — но го нервираше глупостта ѝ. Тази глупачка не можеше да разбере, че Мюрие искаше да засегне Фани. Впрочем той не бе много сигурен дали работата стоеше именно така.

— Не се карайте! — каза Фани, доволна от реакцията на Джек. — По-добре е да попитаме за пътя онова попче!

Едва сега те забелязаха, че ездачът на мулето, който бяха отминали и който сега ги настигаше, бе духовно лице. Непознатият се клатушкаше върху мулето, което бе вървяло часове наред с философско спокойствие под проливния дъжд. И сега то продължаваше да върви по същия начин. Фани не можеше да си представи нищо по-странно от този измокрен до кости човек. Дрехите му приличаха на сунгер, напоен с вода. Широкият поли на шапката му бяха извити вълнообразно и висяха надолу. От расото и черния плащ, с който беше загърнал долната част на лицето си, се стичаше вода. Бурята беше обърнала чадъра му наопаки и навярно, след безуспешни усилия да го оправи, стискаше тази рядко употребявана в Испания вещ под мишницата на едната си ръка, докато с другата държеше поводите на мулето. Не можеше да се види нищо от лицето му, скрито под плаща и периферията на широкополата шапка. Така загърнат, той имаше смешен и същевременно малко зловещ вид, който веднага се раз-

ся от поздрава му. Като се приближи достатъчно и видя, че пътят е прекъснат, той спря мулето си, а след това кимна с глава и произнесе вежливо:

— Buenas tardes, señores!¹...

— Попе, разбираш ли английски? — попита Джек, вместо да поздрави на свой ред, докато останалите, включително и Клара, все пак отговориха на поздрава на испанеца.

Джек отправи въпроса по-скоро от досада и гняв, почти без надежда да получи отговор на родния си език.

— Да, господине — неочаквано отговори кюрето.

— Чудесно! — извика Джек. — Тогава, сър — продължи той по-любезно, — бихте ли могли да ни кажете как можем да стигнем до Авила?...

— Единственият начин е да се върнете до Астигарагуа и да продължите през Деспеняторос.

— Кой може да запомни тия дяволски имена? — изтърва Фани.

— Има надписи при всяко селище, мисл!... — кротко поясни кюрето.

Непознатият стоеше на десетина крачки от тях върху мулето си, все тъй невидим в лицето. Говореше английски много добре и в гласа му звучеа металически нотки, които издаваха енергия и пълна липса на стеснителност.

— А вие накъде отивате? — попита Джек.

— И аз отивам към Авила.

— Ще продължите ли?

— Мисля да ношувам в един хан на два километра оттук.

— Същото можем да направим и ние — предложи Фани.

— Чист ли е ханът? — попита Клара.

Испанецът не отговори. Джек погледна сърдито Клара, след това се обърна към него и каза вежливо:

— Много ви благодарим, господин свещеник!... С ваше позволение ще тръгнем кротко зад мулето ви, за да ношуваме и ние в тази странноприемница.

Стана тъй, както предложи Джек. Кюрето потегли напред, а те се качиха в колата и го следваха с възможно най-бавен ход. Човекът от цивилната гвардия, след като целуна ръката на свещеника и получи от него някаква

благословия, остана при моста да предупреждава шофьорите с червен фенер. Понеже бе станало съвсем тъмно, Джек запали фаровете, които осветиха задницата на мулето, и с бумтенето на мотора подплаши малко животно. Последното постепенно ускоряваше хода си, докато най-сетне колата го принуди да галопира и тялото на свещеника, който сигурно не бе свикнал на такава езда, почна да се мята безпомощно върху седлото. Всичко това се стори много забавно на компанията. Настроението й се подобри отново.

— Не трябваше да му казваш господин свещеник, а padre!¹... — каза Фани.

— Какво значи това?

— Значи отец.

— Може би е редно да му целунем ръка! — предложи Мюрие, като обхвана в полумрака талията на Клара. Американката се притисна силно до него и двамата се целунаха.

— Първо трябва да го изстискаме от водата!... — продължи Фани, без да подозира изневярата.

— Клара ще направи това! — каза Джек.

— И ще ти сваря чай от нея — отвърна американката.

Като изтезаваха с гонене мулето и бедния човек, те стигнаха най-после до хана, разположен усамотено в сред степта.

Това бе старовремска посада, един от тия испански ханове, за които Готие казва, че в спалните им се влизало през сбора, и в които може би някога са ношували Сервантес и Лопе де Вега. Минаха през първия етаж, в който няколко дрипльовци пиеха вино, и се качиха на втория, определен за по-висши същества. В средното помещение на тоя етаж гореше камина, а покривките и приборите на масите в него блестяха от чистота. Една петролна лампа заливаше всичко с бяла светлина. От кухнята идеше миризма на печено. Зад тезгяха стоеше съдържателят — мургав шишко, облечен в кадифена жилетка, със запретнати ръкави и червена кърпа на главата. На

¹ Добър вечер, господа!...

¹ Буквално значи татко. Обръщение към кюретата и монасите в Испания.

едното му ухо висеше златна обеща. Тая външност показваше веднага умишлената стилизация на обстановката, предназначена за туристи. Поради дъждовното време и срутването на моста съдържателят очакваше посетители. Обещата той бе поставил именно по този случай — да се възхищават чужденците. Всъщност декорите на цялата посада бяха доста издържани. Само радиото и портретът на Алкала Самора издаваха търговската фалшификация на тази *Espana tradicional*.

Те се разположиха удобно и понеже бяха изгладнели, поръчаха специална вечеря. Докато пиеха мансанлия и унищожаваша лакомо крехките пилета, егоизмът им попречи да си спомнят за човека, който ги беше довел тук. Когато влязоха в посадата, те забравиха да му благодарят, а след донасянето на вечерята изобщо не си спомниха за съществуването му. Той се появи съвсем неочаквано, когато почнаха да пият херес, и появата му нямаше да ги смуги, ако не им се бе сторил свършено друг. Отначало всички имаха усещането, че са поставени под похлупак. Смеховете и шегите им замлъкнаха изведнъж, а после ги обзе чувство на виновност. Сега Фани можа да види лицето му напълно открито, без плаща и шапката, под ярката светлина на петролната лампа. Първото нещо, с което поразяваше това лице, бе красотата.

То бе някак смуцаващо, греховно, почти кошмарно красиво, за да бъде лице на монах или свещеник. От фините очертания на веждите, на носа, на устните му лъхаше безстрастна замечтаност и спокойствието на езически бог, но в матовия тен на кожата, в черните му като въглен очи гореше темпераментът и знойният климат на Андалузия, нещо пламенно и страстно, което въздействуваше по-силно от всичко останало, но което не бе земна чувственост, а по-скоро фанатизъм, в който прозираше дори нещо жестоко и зловещо. Може би това бе чисто испанският фанатизъм на религията му, или пък това усещане се дължеше на расото му, на интелигентността, спокойствието и желязната воля, които светеха в очите на монаха и които изпъкваха в странен контраст с младото му, почти юношеско лице.

Той се поклони леко, свободно и усмивката му показва два реда ослепително бели зъби, които светеха върху фона на матовото му лице. Фани веднага съзна, че този човек бе напълно сигурен в себе си. У него нямаше за-

бърканата стеснителност пред жени, която други католически свещеници скриваха под маската на надута строгост.

Първа се окопоти Клара, защото бе най-малко възприемчива към всичко необикновено.

— Как сте? — изчурулика тя, поглъщайки с тъпите си очи красотата на монаха.

— Тъкмо се питахме за вас!... — излъга Мюрие, който почувствува угризение от егоизма на цялата компания.

Монахът обясни, че бил в обора, за да разтрие със слама мулето си. Животното могло да простине. А после отишъл в готварницата да изсуши на огъня дрехите си. Всичко това той обясни без никаква досада, сякъш дъждът и пътуването не му бяха неприятни ни най-малко.

— Защо пътувате с муле? — удиви се Клара.

— Обикалям из планините.

— Вечеряхте ли? — попита Джек.

— О, не!... Ще вечерям сега — каза монахът жинерадостно.

— Покани го при нас! — прошепна бързо Фани.

Джек отправи поканата с възможно най-изискан тон и все пак в нея прозвуча нотка на снизходителност, която можеше да го оскърби. Монахът отговори, че съжалявал много, но не можел да приеме любезната покана. Правилата на ордена, към който принадлежал, го задължавали да вечеря скромно и да не сподели удоволствието на благородната им компания. Отказът смая четиримата в най-висша степен и произведе неприятно впечатление. Монахът забеляза това и без да се смуцава, добави откровено:

— Бих седнал при вас на драго сърце, но трябва да спазвам правилата на ордена...

Правдивостта и твърдото убеждение, с които говореше, бяха удивителни. Мюрие и Фани го разбраха отлично, но същото не можеше да се каже за американците. Джек се намръщи, а Клара произнесе ухилено:

— Ние сме доста покварена компания за вас!...

— Остави човека на мира! — кипна Фани.

— Не се сърди, мила! — звънливо произнесе Клара. — Ти предложи да го поканим.

За щастие, монахът не чу разправията им. Малко преди това бяха донесли вечерята му и в момента, когато

Двете се караха, той се изправи до масата и почна да чете молитвата си.

— Положително ще влезе в рая! — ниско каза Джек.

— Фани, защо не пиеш виното си? . . . Изглежда, че външността на негово преподобие почва да ти действа?

— Защо не? — каза Фани, като изпи чашата си наведнъж. А после внезапно почувствува меланхолия от това, че след половин час лицето на монаха щеше да изчезне и никога нямаше да го види пак.

— Прилича на Франшот Тон — авторитетно установи Клара. — Само че е по-нисък!

— Сега, вярвам, би го изстискал с удоволствие! — забеляза Фани.

Американката се усмихна покровителствено и не счете за нужно да отговори. Тя бе изтръгнала вече Мюрие от ръцете на Фани и тази постъпка я изпълваше със суетна гордост, но заедно с това и с известно съчувствие към приятелката ѝ. Бедната Фани! Когато човек се роди безинтересен, нищо не може да му помогне!

В това време монахът свърши молитвата си и спокойно седна да яде. Вечерята му бе от най-евтините, такава, каквито навярно си заръчваха бедняците и скитниците в долното отделение на хана. Тя се състоеше от малко варен грах, зеле и сланина — всичко, поставено в една чиния. Докато той ядеше, а Фани водеше спор с приятелите си, защото настояваше да останат по-дълго в Авила, от шосето пред хана се чу врява и шум от камионен мотор. Съдържателят неспокойно изтича навън, но никой не обърна внимание на това.

Джек, който не бе нито злобен, нито ревнив, а само избухлив и разглезен, отново върна разположението си към монаха и като размени няколко думи с него, въпреки противопоставянето на Фани, реши да му изпрати бутилка вино. Монахът я прие с благодарност, но поиска позволение да я изпие утре. Между четиримата пак се поведе полугласен ироничен разговор, който испанецът не чуваше поради отдалечеността на масата му. Той бе седнал в противоположния ъгъл на стаята.

— Обзалагам се, че няма да я изпие въобще — каза Джек гневно.

— Тогава какво ще я прави?

— Може да я подари някому.

— Или ще я изкърка на лягане — предположи Клара.

— Та що от това? — попита Фани.

— Ти му ставаш адвокат, мила? . . .

— С какво ни е оскърбил?

— Как с какво? . . . — попита Джек, който бе вече доста пиян от мансанилята. — Можеш ли да си представиш по-дръзка надменност от неговата?

— Глупости! . . . Човекът се държи съвсем нормално.

Бяха почти готови да се скарат, когато монахът свърши вечерята си и се облегна с лакът върху масата. Стана явно, че искаше да си иде, но от вежливост бе решил да разговаря няколко минути с тях. Или може би правеше това по силата на навика си да изучава хората. Красивите му очи се втренчиха последователно в четиримата.

— Вие . . . навярно сте туристи? . . . — попита той вежливо.

— Такова нещо! . . . — гаменски отвърна Джек. — Търсим смехории из Испания.

— Това правят повечето чужденци, които не познават страната ни — кротко забеляза монахът.

— Ние сме от тях.

— Може би се гордеете с това? — внезапно попита испанецът.

— Положително! — отвърна Фани вместо Джек. — Защото не сме свикнали да понасяме мансанилята.

Тя произнесе думите на испански за изненада на монаха, който се усмихна и промърмори снизходително:

— *Va lo veol!*¹ . . .

Той я погледна с острите си блестящи като черен диамант очи, сякаш искаше да каже: «Благодаря ви, но аз не се засягам от този сеньор!» Фани почувствува вълнение от мигновената солидарност, която се бе установила помежду им. Присъствието на монаха бе задушило изведнъж раздражението, което изпитваше от флирта между Клара и Мюрие.

Той ѝ действуваше като мансанилята или по-точно — заедно с мансанилята правеше обстановката някак магнетична, възбудителна и приятна. . . Това матово испанско лице, святкането на зъбите му, нервната и южна красота, аскетично свитите устни и твърдият блясък на очите му, съчетани тъй странно с християнско смирение, бяха всъщност очарователни, проникваха и завладяваха

¹ Ясно.

цялото ѝ същество. Мълчанието, което настъпи след глупавата заядливост на Джек, щеше да изгони монаха, ако Фани не бе направила усилие да го задържи още малко.

— Вие към кой орден принадлежите, отче? — запита тя почитателно.

— Оле, тя го нарича «отче»!... — изтърва Клара и прихна да се смее високо, защото бе също пияна.

— Аз съм от Дружината на Христа — отговори монахът, без да обръща внимание на смеха ѝ.

— Какво е това дружество? — попита Джек.

— Това не е дружество, сър, а религиозен орден, основан от нашия духовен баща Лойола.

— О-хо-о!... Значи, вие сте били йезуит? — тържествено установи Клара, а после погледна цялата компания, сякаш искаше да каже: «Уловихме го най-сетне!»

— Това съществително у нас не звучи много ласкаво — заяви Джек.

— Причината са враговете ни — отговори монахът.

— А защо имате врагове?

— Защото дори самия Христос е имал малко приятели.

— Какви са целите на вашия орден?

— Те са прости, но не ми е позволено да ги излагам по кръчмите.

— Ликъори произвеждате ли? — попита Клара.

— Не, благородна мис.

— Вие не сте длъжен да отговаряте на глупави въпроси — произнесе Фани решително.

— Зная — кротко отговори монахът. — Но аз не считам господата за глупави.

— Ние сме само нечестиви — каза Джек.

— И разглежени — допълни Фани.

Клара и Джек избухнаха срещу нея с иронични упреци, но Фани не им обърна внимание. Тя наблюдаваше монаха, който пак я погледна с известна изненада, сякаш се учудваше, че тя реагираше по този начин и тъй решително бе готова да се скара със спътниците си заради него. Между погледите на двамата се установи отново мълчаливото съгласие, че Клара и Джек бяха разглежени деца, на чиято дързост не трябваше да се обръща внимание. Но нахалството им бе преминало вече всякаква граница! И все пак в търпението на монаха нямаше безразличие, а само достойнството на човек, който ги превъзхож-

даше неизмеримо. Може би към това поведение го принуждаваха само правилата на ордена. Може би ако този човек — властните и някак жестоко свити устни, острият поглед, в който горяха непримирими, фанатични пламъчета, финесът на цялата личност издаваха безелите на идалго, навлякъл расото рог с púccion¹, — може би ако този човек се намираше в някой клуб, на някое игрище, щеше да отговори на Джек с дуел, с юмручен удар в челюстта. Но сега се бе въздържал дори от всяка по-силна дума, бе направил това умело, красиво, със силата на оная вътрешна дисциплина, която изискваше орденът.

Едно внезапно засилване на врявата, която идваше отдолу, накара компанията да отклони вниманието си от монаха. Чуха се високи заплашителни викове на испански и секунда подир това удари върху пътната врата.

— Какво става? — попита Фани на испански келнера.

— Много неприятно, сеньора!... Работници отиват на митинг в Сеговия.

— Та какво от това?

— Искат да влязат вътре.

— Че нека влязат!

— Как?... Тук ли? — смаяно попита келнерът.

Мисълта да се смесят господа и хора от народа му се стори скандална.

— Значи, митинг?... Срещу какво? — попита Джек.

— Срещу възстановяването на една стара черква в Сеговия — обясни Мюрие.

В Бургос, докато пиеха кафе, той бе успял да хвърли поглед върху заглавията на вестниците.

— Та нали Испания е прогресивна република?

— Там е работата! Прогресивна, но прекалено набожна и работниците протестират.

— Мълчете да чуем! — каза Фани.

Шумът и виковете продължаваха. Отнякъде дотърчаха две слугини, които уплашено се притискаха една към друга.

— Madrecita!²... — захленчи по-младата от тях, чупейки ръце.

— Не се бой, Рамонсита! — утеши я другата. —

¹ По убеждение

² Майчице.

Господарят изпрати Хоселито да повика цивилната гвардия.

— Какво може да направи цивилната гвардия?... Половината от нея са антихристи!... — продължаваше да хленчи Рамонсита.

Селският свещеник ѝ бе внушил отдавна, че всички, които не признават краля, са антихристи.

Любопитството на компанията се превърна в тревога, когато по стълбите към трапезарията нахлуха хора с тежки стъпки. Чу се гласът на собственика, който убеждаваше умолително:

— Muchachos!... Muchachos!¹... Тези стан са за господата. Тук има чужденци... англичани...

Един друг глас, подобен на ерихонска тръба, изрева яростно:

— Дяволе, а ние да не сме кучета?... Днес ще има равенство!

Човекът, който така свирепо настояваше за равенство, се показва на вратата. Той бе млад, чернокос, с грамадно телосложение и добродушни кафяви очи, чийто израз никак не отговаряше на сърдитите викове, с които цепеше посадата. Носеше чистичък работнически комбинезон и ако се съдеше по виковете му, бе малко пийнал. Зад него нахлуха другарите му, около десетина души, с вехти дрехи и баски шапчици. Всички имаха вид на работници или бедни интелегенти, въодушевени от идеята да манифестират заедно в Сеговия омразата си срещу средновековна Испания. Веднага щом влязоха, едрият обиколи с поглед трапезарията и когато очите му съзряха монаха, в тях блеснаха пламъчета на фанатична омраза.

— Другари!... — мрачно изръмжа той. — Ето един чернокапец!

И тръгна заплашително към представителя на реакцията. Но останалите бяха далеч по-трезви от другаря си. Един от тях схвана веднага опасността, която заплашваше монаха, и като улови широкоплещестия за лакътя, предупреди разумно:

— Карлито!... Без глупости!

Карлито премига няколко пъти. След това съсредо-

¹ Момчета.

точи мисълта си с известно усилие и реши, че наистина беше съвсем безсмислено да изхвърли това кюре от посадата. Те бяха с хиляди, тия черни паразити в расо!... Най-добре бе първо да се вземе властта и после да се изпратят с параходи — подарък от Испанската република на Ватикана. И Карлито укроти гнева си. Той даде воля само на идейното си въодушевление, като удари с все сила по масата и изкрещя, колкото му глас държи:

— Viva el anarquismo!¹...

След това внушително изявление пред кюрето и компанията от капиталисти, която вечеряше с печени пилета, Карлито и другарите му заповядаха на съдържателя да съедини две маси и насядаха около тях. Понеже испанската чест не им позволяваше да консумират, без да плащат, те извадиха кесиите си и провериха по колко пари имат. Половината от събстната надница бе пожертвувана за синдикални цели, част от другата половина бе оставена в семействата на съпругите и децата. За вечеря и дума не можеше да става, но все пак с остатъците от надницата можеше да се направи кооперация за нова бутилка мансаниля. Не стигаха само петдесет сантима. Даде ги един тънък младеж с високо чело и замрежен поглед — най-заможният от групата и същият, който предупреди Карлито да не върши глупости. Той бе основен учител в Аранда и макар да чертаеше пред учениците планове, как да си направят икономична бомба, бе като всички интелектуалци — изплашваше се, когато идваше момент за действие.

Силният вик и ударът по масата, с който Карлито пожела живот на анархизма, бяха разтърсили цялата посада. Фани забеляза, че те предизвикаха идването на една друга пролетарска личност, облечена също в комбинезон. Новодошлият, изглежда, не спадаше към групата на анархистите, но притежаваше известна власт, може би като пазител на реда в утрешния митинг. Върху баската му шапчица лъщеше червена звезда. Той обиколи с поглед трапезарията, при което очите му се спряха подозрително и враждебно върху един дребничък червенокос работник с антипатично лице.

— Какво има, другарю Лъоренте? — сухо попита Карлито в настъпилата тишина.

¹ Да живее анархизмът!

— Нищо — отговори Лъоренте, като се намръщи. — Вдигате много шум.

— Че да не отиваме на литургия? — забеляза червенокосият и произношението му издаде веднага, че бе чужденец. — Когато плутократите влизат в крчма, вдигат повече шум!

— Ти какъв си? — внезапно попита Лъоренте, като отиде при него.

— Безвластник! — гордо отговори червенокосият.

— Покажи картата на братството!

— Омръзна ми да я показвам на полицаи.

— Ще я покажеш ли? — повтори Лъоренте и в гласа му прозвуча заплашителна нотка.

— Гилермо, покажи я! — каза учителят от Аранда. — Другарят е от комитета на Конфедерацията.

Червенокосият недоволено измъкна някаква карта и я хвърли върху масата. Без да се дразни, другарят Лъоренте прегледа внимателно картата и по същия немного гежлив начин я върна на притежателя ѝ.

— Лека нощ, другари! — произнесе той, като поздравя с вдигнат юмрук и тръгна към вратата.

Почти никой не отвърна на поздрава му.

— Докога ще търпим своеволията на тия комунисти? — попита червенокосият след излизането на Лъоренте. — Къде остана свободата на действията ни, другари безвластници? . . .

Въпросът бе зададен патетично и удари безвластниците тъкмо в най-чувствителното място на сърцата им, но донасянето на мансанилята им попречи да порицаят Лъоренте. Учителят от Аранда, най-кръвожадният от всички атентатори в света, раздели братски виното, като на себе си сипа най-малко. От единствената бутилка десетте чаши се напълниха едва до половина, което изпъкна в неприятен контраст с изобилните разнообразни вина и остатъците от богатата вечеря върху масата на плутократите. Тоя именно факт бе отбелязан неволно с горчива размяна на погледи от работниците.

— Мирише ми на тупаница — произнесе Джек.

— Няма да стане нищо — раздражено каза Фани.

Тя бе много разстроена от неприятното усещане на виновност, което обстановката създаваше у нея, виновност за това, че по-миналата вечер бе загубила с пълно равнодушие в казиното на Сан Себастиан три хиляди

пезети, докато на света имаше хора, които събираха саними, за да си поръчат бутилка мансаниля. А тия хора цяла седмица бяха работили в задушната атмосфера на леярниците в Билбао, докато тя не вършеше нищо. Стори ѝ се, че всичко това бе подло, много подло, за да бъде прието като естествено.

— Мюрие, умееш ли да се боксираш? — попита Джек.

— Не — презрително отвърна французинът.

— Тогава, ако стане нужда, докато аз действам, ти ще изведеш жените, нали?

— Какво мислиш да правиш? — с досада попита Мюрие.

— Възнамерявам да ги изгоня оттук.

— Глупости! . . . — гневно каза Фани. — Да не си въобразяваш, че това са негри?

— Негрите са по-дресирани. Знаят си мястото.

Джек бе напълно сигурен, че тия испанци не си знаеха мястото, макар да се намираха в собствената си страна. Говорът и смехът им го дразнеха, възбуждаха у него почти физическо отвращение към тях, към работническата класа изобщо, която не знаеше никаква мярка в претенциите си. Накъсо, той не можеше да понася присъствието им. Към възбудата и съсловната ненавист срещу работниците се прибавяше и лошото му настроение от сутринта. Клара и Мюрие продължаваха да флиртуват и да го мислят за глупак, който не забелязва нищо. Фани се бе захласнала по монаха и Джек почна да се чувства на масата като пето колело. Каква дивотия! . . .

Той си наля чаша вино и я изпи наведнъж, но това се изтълкува твърде зле от пролетариите.

— Видиш ли, Карлито! . . . Това се казва пиене! — горчиво забеляза червенокосият.

Думите му, пълни с правдиво т, накараха металурзите да погледнат празните си чаши не толкова със съжаление, колкото с чувство на униженост. Погледите им се отпавиха враждебно към масата на плутократите.

— Докато ние се потим, думбазите живеят ли, живеят! . . . — продължи червенокосият, насърчен от ефекта на забележката си.

Това бе също трагична истина, която работниците знаеха отдавна, но тя не предизвика въздействието, което очакваше червенокосият. Повечето от другарите му не обърнаха внимание на забележката, а останалите из-

питаха чувство на досада. Понякога Гилермо говореше банални неща. Та нали за това се борят! . . . По-важно бе да каже нещо за тактиката на борбата или да вземе сам участие в решителната акция. Умните очи на другаря от Аранда погледнаха Гилермо с недоволство. Гилермо, който бе от немски произход, предизвикваше винаги инциденти и несъгласия. Дори у комунистите съществуваше подозрението, че той е провокатор. В общото нареждане на Конфедерацията бе казано да не се излага борбата на работниците с просташки насилия над единични лица. Сега думите на Гилермо можеха да възбудят другарите и да предизвикат нежелателно насилие над чужденците.

Вниманието на работниците бе погълнато от компанията на плутократите и така те забравиха напълно монаха, който спокойно продължаваше да седи на масата си. Сега всички гледаха чужденците, сякаш последните бяха артистична трупа, която се готвеше да пее в кабаре. За да избави дамите и господата от това плебейско любопитство, съдържателят почна да върти бутона на радиото и намери някаква станция, която предаваше шлагери. Той мислеше, че танцовата музика ще отвлече вниманието на работниците. Но тази музика ги възбуди в друго направление.

— Пет бутилки херес от мене! — високо поръча червенокосият, като хвърли надменен поглед към аристократите.

— Гилермо! . . . — уплашено попита учителят от Аранда: — Имаш ли пари да ги платиш?

Червенокосият важно потупа джоба на синята си блуза.

Жестът му бе тъй неочакван и другарски, щото възхити всички. Впрочем Гилермо бе ерген, получаваше висока надница като специалист по производството на стомана и можеше да си позволи разточителство. Другарите му изразиха възторга си с шумно тупане по гърба. Те бяха испанци, буйни пламенни мъже с южна кръв, които обичаха живота, борбата и виното. Мисълта, че след тежката работа в леярниците щяха да пият херес, ги омая напълно. Така те забравиха да се попитат откъде Гилермо имаше пари, за да бъде тъй щедър. Сумите, които пръскаше за черпни, надминаваха много пъти седмичните сборове от надниците му. Само през главата на учителя от Аранда мина смътно подозрение.

Между това келнерът донесе бутилките и виното оказа въздействието си. Гилермо се трогна пак и поръча още пет бутилки от силното вино, от истинския херес, който можеха да пият само плутократи. . . . Дори учителят от Аранда, който отначало бе раздразнен от постъпката на Гилермо, забрави недоволството си и пламенно почна да обяснява на двама другари необходимостта да се отстъпи временно по известни точки от доктрината, за да се запази съюзът с комунистите. Борбата на работниците трябва да бъде единна! . . . Нека другарите безвластници разберат това.

И така, в тази трапезария за *caballeros*¹ бе чисто и приятно: камината пламтеше, радиото свиреше, хересът се лееше! Колко хубав бе животът, колко приятно беше, след като си работил цяла седмица в леярните, да седнеш тъй, в чиста посада пред чаша херес, и да разговаряш с другари! . . . Как преливаха от щастие тия прости и чисти испански души, тия страшни анархисти от Билбао, чието име докарваше в ужас кюретата, аристократите, bankerите, индустриалците! . . . Сега те не мразеха плутократите от съседната маса, които вечеряха с омари и печени пилета. Равенството, хармонията и безвластието като че бяха настъпили най-сетне между хората! . . .

След като се увери, че другарят от Аранда задълбочаваше все по-страстно разискванията върху единния фронт с комунистите (към групата се бяха присъединили и други работници), червенокосият стана от мястото си и седна до Карлито.

Сега вече можеше да се каже, че Карлито бе наистина пиян, което Впрочем му се случваше рядко, защото нямаше възможност да се разпуща, макар да бе ерген. Той поддържаше майка, две сестри, а също и семейството на брат си, убит на един митинг през режима на Примо де Ривера. Сега Карлито бе в прекрасно настроение, което изразяваше с постоянно тупане на другарите си по рамото и с въодушевено повтаряне на възгласа: «Viva el anarquismo!»

— Гилермо! . . . Viva el anarquismo! . . .

— Viva! . . . — отговори червенокосият, като се огъна

¹ Господа!

под удара на тежката лапа, която се стовари върху рамото му.

— Харесва ли ти тук?

— Ох!... Разбира се!

— Виното не е лошо, а?

— Ох!... Чудесно е!

— А как ти се струват дамите отсреща?

Макар да бе пиан, Карлито се засрами от въпроса, който му зададоха. Виж, от жени той не разбираше... Той можеше да крещи на митинг, да се бие с фалангисти, да стреля от барикади и даже да държи реч, но жените винаги го смущаваха. Пък и пари трябваха за тях, а надницата му едва стигаше да изхранва братовите си деца. Той беше само танцувал с няколко работнички на забави в клуба на комунистите и това бе всичко!

— Бива си ги, а? — каза червенокосият, като цъкна с език.

Карлито хвърли нерешителен поглед към дамите, но веднага срамежливо наведе глава. Наистина, Гилермо имаше право. Такива жени човек виждаше рядко. Те бяха фини, бели, руси, ослепително красиви. Но нима тия жени са да бъдат гледани от работници? Те са за богатите. Впрочем Карлито си харесваше повече испанките. Какви другарки бе виждал той по митингите на «Пуерта дел Сол» в Мадрид!... Имаше особено две от Бадахос! Но пак липсата на пари и смущението, което го обземаше, му пречеха да завърже приятелство. Не разбираше той от жени и това си е! Виж, когато трябваше да се барикадира срещу полицията, да изложи на опасност живота си заради идеята, Карлито не се смущаваше, това знаеха всички.

— Я гледай!... Пълничката ти се усмихва!... — каза Гилермо.

Карлито се засрами още веднъж. Ами, усмихва се!... Все пак той провери, като хвърли нов, бегъл поглед към чужденката. Да, тя наистина се усмихваше. Ако добрият Карлито знаеше колко неверни могат да бъдат усмивките на благородните сеньори, може би нямаше да се развълнува до такава степен. В тоя момент Клара весело коментираше с Мюрие смешните и целомъдрени рефлексии у работника. Впрочем тя имаше и навика да се усмихва винаги когато забелязваше, че я гледат мъже.

— Ти танцувал ли си с благородни сеньори? — внезапно попита червенокосият.

— Не, разбира се! — обидно отвърна Карлито.

Въпросът на Гилермо му се стори глупав и оскърбителен. Все едно да го питаха: «Ти поддържа ли връзки с плутократи?»

— Защо не я поканиш за танц? — безразлично попита Гилермо, сякаш ако Карлито направеше това, щеше да бъде съвсем обикновено нещо.

— Nombre!... За танци ли сме тръгнали? — правдиво забеляза Карлито.

— Че защо? Само ще въртим чуковете ли?

— Остави!... Аз не съм по тая част.

— Глупчо!... Погледни как ти се хили! Само чака да я поканиш!

Карлито пак зърна сеньората и пак видя, че тя гледаше към него и му се усмихваше, но сега някак подигравателно... Така си е! Жените винаги ще му се смеят, задето се стеснява. И Карлито се почувствува оскърбен. Какво, да не е някой чирак?

— Хайде, ставай! — насърчи го Гилермо.

Карлито се поколеба. Как, само ще му се смеят ли? Нека другарите видят, че не се бои от жените и че даже се решава да покани за танц една благородна сеньора. Но все пак Карлито не се решаваше. Нещо му подсказваше смътно, че моментът и обстановката не подхождаха да показва смелостта си.

— Изглежда, че се боиш от плутократите? — презрително забеляза червенокосият.

Да се бои от плутократите ли?... Карлито на свой ред погледна подигравателно другаря си. Ей сега ще види! Осени го суетното доволство как след танца другарите му щяха да кажат: «Браво, Карлито!... Не се смути да поканиш една благородна сеньора!» Разбира се, той нямаше никакви непочтени намерения спрямо сеньората, например да я притисне или отегчава с блудкави любезности. Той искаше само да докаже пред нея и пред другарите си, че не е свенлив като чирак, като селско кюре и не се смущава от плутократите.

И Карлито се изправи самоуверено. С твърди стъпки той се отправи към масата на чужденците и застана пред сеньората. Поклонът му бе изискан като на кино. Би ли желала сеньората да танцува с него този фокстрот? Той

беше напълно сигурен в съгласието ѝ. Но сеньората не мръдна. Сините ѝ кукленски очи го гледаха студено. Предишната усмивка бе изчезнала от лицето ѝ. Нима ще откаже? Карлито се изчерви от срам и смущение. Той остана така няколко секунди съвсем забъркан и после безпомощно погледна другата сеньора със зелените очи. Карамба!... Той беше сгрешил! Трябваше да покани тази сеньора, а не синеоката. Отблизо Карлито видя, че тя бе много по-красива от оная, към която го насочи Гилермо, не изглеждаше никак надменна и в тоя момент му се усмихваше весело. Но не можеше да се обърне към нея, след като бе поканил вече първата. И Карлито продължаваше да стои все тъй забъркан пред масата на чужденците.

— Попитай господата!... — подсказа му на испански сеньората със зелените очи.

Вярно, хей!... Карлито беше забравил да поиска позволение от господата. Ама че е дебелак!... Та това бе първото условие, което спазваха и другарите му, когато канеха непознати девойки по работническите вечеринки. Кани ли се току-тъй!... И Карлито смотолевено изпълни салонния протокол.

— Какво иска този идиот? — попита Джек.

— Иска позволението да танцува с Клара — весело преведе Фани.

— Ще го получи непременно! — каза американецът.

Той се изправи бързо, като постави едната си ръка в джоба, а с другата блъсна грубо работника.

— Джек! — извика Фани.

Но бе късно.

Карлито политна назад и без малко щеше да падне. Усилието, което направи да се задържи, го накара да изтрезнее и му подсказа в колко жалко положение бе изпаднал. Я гледай!... Този плутократ си позволяваше да го блъска! Че как така? Карлито не беше извършил нищо нахално. Той питаше само дали може да потанцува с дамата. В цяла Испания е прието така. Ако знатният кабалеро не позволяваше това, можеше да му откаже човешки, а не да го блъска. И в гърдите на Карлито кипна изведнъж всичкият гняв, който се таеше в сърцето му срещу плутократите. Обзе го желание да пипне

този аристократ за ръцете, да го опре на стената и да му каже: «Слушай!... Ти си мръсник, защото не считаш работника за нищо!» Да, Карлито щеше да направи това, на плутократът го изпревари.

С бързината на мълния Джек стовари изневиделица върху носа му един свиреп юмручен удар. Карлито политна втори път назад, като разпери ръцете си инстинктивно. Ловък като тигър, Джек се хвърли върху него и му нанесе още един по-страшен удар в окото, който събори работника на земята.

По лицето на Карлито рукна кръв. Фани разбра изведнъж, че Джек удряше с оловния бокс, който винаги носеше в джоба си. Съвършено озверен, американецът щеше да смаже напълно противника си, ако Фани и Мюрие не бяха увиснали върху ръката му.

— Ти си кръвопиец!... — изохка Карлито.

Той се опита да стане, но отново рухна на земята. Носът, очите, мозъкът го боляха непоносимо. Не виждаше нищо. Кръвта от носа му, който бе съвършено смазан, струеше изобилно и се събираше в кървава локва по дъските. Гледката беше отвратителна и жестока. Всичко се бе развило само за няколко секунди. Като видяха какво става, другарите на Карлито наскачаха яростно. Джек отново се приготви за бой.

— Никой да не мърда! — високо извика учителят от Аранда. След това се обърна към най-близкия до себе си: — Хуанито, повикай веднага другаря Лъоренте!

Хуанито излезе да повика Лъоренте. Работниците послушаха учителя и останаха по местата си. Монахът и двама от тях се наведоха над ранения, докато останалите гледаха Джек с очи, в които пламтеше омраза.

— Удря с бокс!... — възмутено произнесе някой.

— Кучи син!... Можеше и да стреля.

Джек си наля вино и изпи чашата наведнъж. Клара го погледна с тъпо възхищение. Фани и Мюрие се бяха успокоили малко, но сега пред всички изпъкна въпросът за последиците. Инцидентът нямаше да мине лесно, ако работникът бе пострадал сериозно. Размениха полугласно няколко мнения какво да правят.

— Най-добре е да офейкаме с колата — предложи Клара.

Въпреки подлостта си това предложение изглеждаше донякъде разумно. Джек бързо подаде на съдържателя банкноти.

Бяха готови да тръгнат, когато в трапезарията влязоха един сержант и трима войници от цивилната гвардия с черни лакирани шапки и загърнати в пелерини. Зад тях вървеше другарят Лъоренте.

— Какво има? — строго попита Лъоренте.

— Нищо, другарю. . . — смутено почна да обяснява един от анархистите. — Ние влязохме. . . седяхме тук. . . и. . . Карлито покани за танц една от дамите. . .

— Глупци!. . . Каналии!. . . — кипна Лъоренте. — Вие за танци ли сте тръгнали, или на митинг? Кой поръча виното?

— Гилермо!

— Къде е Гилермо?

— Ето го!

— Арестувайте го! — каза Лъоренте, като посочи на жандармите червенокосия. — Това е провокатор!. . . Нашите другари го следяха отдавна.

След това се обърна към чужденците:

— Паспортите ви, сеньорес!. . .

— Как?. . . С какво право? — възпротиви се Джек.

— Тогава ще ви арестувам! — хладнокръвно предупреди Лъоренте.

След късо обяснение всички бяха принудени да му дадат паспортите си срещу разписка.

— Свободни сте! — каза комунистът.

Джек и Клара тръгнаха към стайте си. Фани ги последва, но Мюрие ѝ направи знак да остане в трапезарията.

— Нека видим дали раната не е опасна! — каза той. — Изглежда, че Джек го е халосал здравата.

Едва сега те си спомниха отново за монаха. Видяха го коленичил пред ранения с памук и марля в ръка, с които избърсваше кръвта от лицето му. Сцената напомни на Фани една старинна гравюра, изобразяваща монаси, които лекуват болни от чума. На един стол до ранения бе поставен малък кожен несесер с хирургически инструменти. Донесоха супник с преварена вода, в която монахът изля някаква течност, и после постави в него инструментите. Когато почна да работи, в стаята настъпи пълна тишина.

— Той пипа като лекар! — учудено забеляза Фани.

— Няма никакво съмнение, че е лекар — потвърди

Мюрие, наблюдавайки бързия и ловък начин, по който монахът работеше.

Мюрие почувствува угризение. Той не се бе притекъл веднага в помощ на падналия, както монахът. Искаше да бъде до Фани, ако разярените работници се бяха нахвърлили върху тях. Да, пак Фани! Макар че всъщност трябваше да мисли вече за Клара, жената с доларите, която щеше да го спаси от колониите, от безпаричието, от униженията.

Раненият пшкеше глухо. Костта над едното му око бе съвсем разрушена и монахът трябваше да изважда с пинцети късчетата ѝ едно след друго от кървавата маса на смазаните мускули. От време на време той прибгваше към местна анестезия, манипулирайки изкусно със спринцовката. След това дойде ред и на смазаните хрущяли на носа. Когато изчисти и превърза всичко, само устата и едното око на нещастника бяха свободни от бинта. Монахът постави ръката си пред това око и попита кротко, с глас, който накара Фани да потрепери:

— Братко!. . . Виждаш ли ръката ми?

— Не!. . . Не!. . . — простена раненият.

— Карамба!. . . Наистина ли? — попита Лъоренте, като се наведе.

— Да, сеньор!. . . — потвърди монахът. — Той е ослепял с двете очи. . . От раната и сътресението!

Фани и Мюрие се измъкнаха от трапезарията, а испанските работници се наведоха мрачно над ранения си другар. Бе арестуван един провокатор, бе взет паспортът на един американски лентяй, но Карлито, буйният и жизнерадостен Карлито, оставаше в мрак за цял живот. . .

След половин час посадата утихна. Сержантът и войниците от цивилната гвардия си заминаха с мотоциклети, като отведоха със себе си провокатора Гилермо. Анархистите, нахокани от Лъоренте, отнесоха с камиона ранения си другар до най-близката болница. Монахът легна върху един от общите нарове в долното помещение на хана заедно с няколко съмнителни дрипльовци. Клара и Джек се прибраха в стайте си и заспаха след продължителна караница. Мюрие се отдаде на мрачни размишления върху своята безпринципност, но заспа също. Само Фани остана будна.

Отначало тя мислеше възмутено колко жестока и гаменска бе постъпката на Джек, а после ѝ се стори, че

пътуването в дъжда, в пороя и нощуването в тази испанска странноприемница — имаше нещо страстно и възбуждащо, нещо трескаво и опияняващо, за което сигурно щеше да си спомня през цял живот като за ония незабравими усещания през първата младост, които никога не изчезват от паметта. Фани се усмихна блажено на магията, на това безкрайно приятно чувство, което бе обхванало цялото ѝ същество веднага след влизането на монаха в трапезарията. Тя знаеше какво значи това. Тя се опита да не го признае веднага, да се отърси от нечистия импулс, който властвуваше над всички други по-възвишени усещания, но не успя.

Монахът трябваше да ѝ принадлежи.

Желанието ѝ бе неочаквано и вулгарно, но нима не можеше да се осъществи? Ексцентричните пориви, дивите прищевки, внезапните капризи бяха силите, които винаги управляваха волята ѝ. Можеше да се очаква, че достойнството, с което монахът понасяше подигравките на американците, хладнокръвието му пред анархистите, античната поза, в която бе коленичил пред тялото на ранения, събуждаха у нея най-чисто възхищение. О, да!... Тя се възхищаваше от това! Но кой можеше да я упрекне за останалите чувства, които изпитваше? Мъжествената красота на монаха — така фина, така нервна, така южна и пламенна, — фанатичният огън в очите му, аскетизмът на тялото и душата, който прозираше под разкошния цвят на младостта му, възбуждаха вече Фани до лудост. В личността му имаше нещо, което я привличаше като пароксизмите на самата Испания, нещо екзотично и тайнствено, красиво и наситено с черен магнетизъм като позлатените и мрачни катедрали под лазурното небе на Андалузия. Това, що изпитваше, бе някаква странна, непозната досега смес от чувственост, от романтика и възвишен порив, подправени неизбежно от каприза да го притежава, от позата на светска суетност. Струваше ѝ се, че заради една нощ, прекарана с този мъж, тя би могла да пожертвува всичко, що имаше! Сега тя вкусваше от мъчителната страст на класическия, испанския Дон Жуан, на развратника от Севиля, към девствената монахиня. Не приличаше ли Фани на него? Приключението щеше да бъде романтично, пикантно, възхитително!... Фантазията ѝ потече като буен порой, който отвличаше пречките на действителността. Мисълта да се приближи до монаха като

светска прелъстителка, любовната игра, борбата между духа и тялото, която щеше да настъпи у него, импулсите на сладострастното ѝ въображение — Фани си представяше наивно смъртния му грях всред магията на някоя черна, задушна андалузка нощ в килията на манастир, потънал всред мимози, палми и портокалови дървета — и най-сетне тщеславието на светска жена, която после щеше да разправя рядкото си приключение по модни места или в интимната самота с някой нов, интересен събеседник. . . всичко това радваше, възбуждаше и опияняваше Фани.

Изморена от пристъпите на въображението си, тя заспа едва призори. Когато се събуди, стаята тънеше в слънчева светлина. Стана и погледна през прозореца; бе разкошен пролетен ден, но под яркото слънце, под синьото небе, което сега имаше кобалтов оттенък, кастилската степ и тук бе все тъй бедна, все тъй безплодна, червеникава и песъчлива, както навсякъде. На шосето пред посадата Джек оправяше нещо в мотора на автомобила. Един дрипав испански скитник с тояга и торба на рамо бавно поемаше пътя към неизвестността.

Фани се облеche бързо и влезе в трапезарията. Клара и Мюрне още не бяха излезли от стаята си. Романсита миеше пода, а съдържателят, свалил обещата и живописната кърпа от главата си, правеше с молив някакви сметки зад тезгяха. Фани се приближи до него и попита дали монахът е станал.

— О, той замина отдавна, сеньора! . . . — отговори съдържателят.

— Знаете ли откъде е?

— Не, сеньора!

— А името му?

— Не, сеньора!

— Та нима не вписвате имената на пътниците в книгата? — попита Фани раздразнена.

— Кой би отегчавал с такива формалности един свет човек! . . . — отвърна съдържателят.

— А Лъоренте и полицаите не взеха ли името му?

— Не зная, сеньора! . . . Мисля, че му предложиха да подпише акта за нараняването, но после решиха, че е по-добре да не го подписва.

Фани не обърна внимание на това. Тя влезе отново в стаята си и се отпусна на един стол. От монаха не бе оста-

В лошо настроение, уморена и безразлична, Фани седна в таксито, което я чакаше пред входа на хотел «Палас», за да отиде в съда.

Бе настъпил най-сетне денят, изпълнен с напрегнато очакване, в който щеше да се разгледа делото срещу Джек, заведено от Конфедерацията на работниците. От един месец насам всички левичарски и десничарски вестници водеха най-страстни полемки около инцидента, възникнал в затътената посада между Деспеняторос и Авила. Най-сетне испанците щяха да видят дали републиката, в лицето на съда, щеше да защити достойно своя гражданин, работника металург Карлос Розарио, или щеше да да отстъпи под натиска на чужди сили, като освободи Джек Уинки. Комунистическите и социалистическите вестници, а също и органът на анархистите искаха примерно наказание на виновника, докато десничарските вдигаха оглушителен шум срещу червената диктатура в страната. Впрочем тая диктатура не им пречеше ни най-малко да крещят, колкото могат. Те дори сочеха за пример геройството на американеца, който в законна самоотбрана бил защитил честта на годеницата си. Че Клара Саутдаун сега бе по-скоро годеница на Мюрие — това те не знаеха.

Бе чудесно майско утро и Мадрид тънеше в пролетна зеленина. Трамваите звънтяха весело, птичките чуруликаха, минавачите подхвърляха весели закачки на красивите девойки, а последните се усмихваха сдържано и мълчаливо — така изискваше приличието — на тия шегички на тия жизнерадостни испански *piropos*¹, които, отправени към някоя минаваща жена, не бяха ни цинични, ни оскърбителни, а просто весели и живописни. Но Фани продължаваше да бъде в лошо настроение. Сега всичко ѝ се струваше отегчително и безразлично. Дори делото на Джек я интересуваше съвсем малко. От много седмици насам тя търсеше монаха, но не можеше да го намери.

Тя бе обикаляла с автомобил напразно в продължение на цял месец планините на Леон, Кастилия и Навара, бе разпитвала за него съдържатели на посади, всич-

ки случайно срещнати кюрета, скитници и постове на цивилната гвардия. Но монахът като че бе потънал в земята. Впрочем бе съвсем глупаво да се мисли, че Фани можеше да го намери, без да знае ни името му, ни откъде е. Само веднъж тя попадна на неясна следа от него. Съдържателят на посадата «Вирхен де Ковалонга», близо до Гретос си спомни, че в заведението му бе пошувал един отец йезуит, но без муле. Външността му съвпаднаше точно с описанието на сеньората — «*Muy jovencito, muy guapo, y muy santo*»¹, бе казал съдържателят. Но той също не бе записал името му въпреки ясното нареждане на закона. Самият отец настоял да не прави това. Нима може да не се уважи искането на един божи служител? За отплата отецът бе поръсил посадата със светена вола и благословил болния син на съдържателя.

След това Фани се върна в Сан Себастиан, където завари няколко писма: от Джек, от Клара и от Мюрие, а също и от Лесли Блеймър. Писмата на приятелите си от Париж тя не дочете, понеже бяха много дълги и пълни с отегчителни подробности по делото. По-интересно беше писмото на Лесли, когато бе натоварила да научи нещо за монаха.

Когато Лесли трябваше да свърши някаква работа в Испания, употребяваше сигурния метод да действа чрез благополучници. Той се бе отнесъл до един набожен мадрилски идалго, дон Алехандро Винярон де ла Пласа, който бе роялист и по тази линия поддържаше връзки с архиепископа на Толедо. Дон Алехандро бе попитал негово високопреосвещенство как може да се открие името на един монах, пътувал с муле из планината между Деспеняторос и Авила. Архиепископът отговорил, че това не е лесно, тъй като всички селски кюрета и монаси употребявали това животно из планините. Все пак работата се улеснила значително, когато дон Алехандро се сетил да каже, че въпросният отец е йезуит и вероятно лекар. Тогава архиепископът посъветвал дон Алехандро да се обърне към супериора на йезуитите в Толедо отец Родригес и Сандовал. Вероятно Лесли скоро щял да бъде в състояние да съобщи на Фани това, което я интересувало. Писмото завършваше с предположението на Лесли, че навярно този монах е агитатор на монархистите.

¹ Закачки.

¹ Много младичък, много хубав и много свят.

Измъчена от нетърпение, Фани направи още една обиколка, сега из планините на Арагон, по всички пътища, по които можеше да се минава с автомобил. Близко до Уеска тя попадна действително на едно събрание на монархисти, устроено от монах, но тук агитаторът бе един червендалест белобрад августинец, който с удивителна несприязливост призоваваше всички земни и небесни сили да съборят републиката. Той бе направил събрание в псадата на «Апостол Сантьяго», където бе отседнала Фани. След като се наобядва с бифтек, аспержи, печено пиле и две бутилки вино, отецът поприказва с Фани, но се оказва, че не бе виждал никога монаха, за когото говореше сеньората. *Què l'àstimal!*¹... Служителите на бога и Испания са тъй много, че когато са от различни епархии, почти не се познават помежду си. Но може би сеньората би могла да научи името му, ако попита за него в йезуитската политехника на улица «Алберто Агилера» в Мадрид. И отецът се оттегли да спи, защото арагонското вино бе почнало да го изпълва с блажена дремка.

Фани отново се върна в Сан Себастиан, след като в Тудел прекара тежка инфлуенца. Прислужницата на маестро Фигероа ѝ поднесе пак цял куп писма от Джек и Мюрие, които тя този път дори не разтвори. Вместо писмата прочете една «История на католическата черква», от която научи много полезни неща за апостолите, за светиите, за папите и за монасите, организирани във всевъзможни ордени. Оттук тя узна, че отците йезуити работят повече между народа, а не се уединяват в манастири. Когато стигна до осмата глава на съчинението, от която почваше историята на Лойола и на светата инквизиция, тя получи призовка да се яви като свидетелка по делото на Джек в Мадрид. Веднага след това Мюрие ѝ се обади по телефона. Той настоя Фани да тръгне за Мадрид и да влезе във връзка с адвоката на Джек. Но Фани нито се развълнува, нито тръгна веднага. Треската я бе изтощила. Тя отпътува за Мадрид едва на третия ден вечерта и в спалния вагон си спомни горе-долу какво бяха уговорили веднага след инцидента.

Джек се беше изплашил и при това не на шега. Употребата на оловния бокс и нанасянето на тежка телесна

повреда го заплашваше най-малко с половин година затвор. Планът бе Клара и Джек да се оплачат веднага в посолството, което от своя страна да направи постъпки пред испанското правителство за «наказание на виновните». Уговориха също тъй да отричат най-енергично, че Джек бе нанесъл първия удар въпреки показанията на останалите свидетели. Всичко беше добре замислено, но се развали пред следователя. В разказа си Клара измисли разни глупави подробности, които противоречаха с показанията на Фани и Мюрие. Следователят поиска арестуването на Джек. В посолството се раздвижиха бавно, понеже такива истории се случваха често с американски поданици, пък и самият Джек нямаше познати в него. След това Клара и Мюрие заминаха да прекарат страстната седмица в Севиля, а Фани тръгна да търси монаха из планините. Докато Джек ругаеше в затвора неверниците си приятели, от Ню Йорк бе пристигнал един опитен адвокат, който организира кампанията в десничарските вестници и влезе във връзка с испанските си колеги.

Без съмнение работата щеше да се уреди, но все пак Фани изпитваше известна загриженост, задето бе закъсняла за делото. Впрочем тя не можеше да твърди друго освен това, което бе казала вече пред следователя.

Когато влезе в съда, Фани разбра с тревога, че делото бе почнало отдавна. В стаята на свидетелите обаче нямаше никого. Един чиновник от съда ѝ обясни набързо, че за да не се отложи делото, Джек се бе отказал от показанията ѝ. След късо колебание тя влезе в залата.

Понеже влезе през оная врата, от която се явяваха свидетелите, тя попадна изведнъж съвсем близо до състава на съда. Магистратите, загърнати в тоги, я изгледаха строго и враждебно. На публиката бе забранено да влиза през тая врата. По-малко формализъм показаха съдебните заседатели. Един от тях, с бяла коса и пълно лице, я подсети да седне, като ѝ посочи усмихнато няколко празни места на първата редица. На същата редица тя забеляза изведнъж Клара и Мюрие. Двамата я гледаха възмутено.

Фани тръгна към тях, но в същия миг почувствува внезапно зашеметяване. Дъхът ѝ пресекна, сърцето ѝ заби. Върху малкия подиум пред масата на съдиите стоеше монахът. Тя видя същата фигура, същото лице, същите очи, за които бе мислила тъй страстно, докато

¹ Колко жалко!

скиташе да го търси из планините; същата пламенна красота и аскетично свити устни, които бе пожелавала толкова пъти; същия маслинов оттенък на кожата, който придаваше на лицето му нещо недостъпно и призрачно. Но ако през онази дъждовна вечер, когато го видя за първи път, дрехите го правеха да изглежда някак скромен и свит, сега външността му бе ефективна и тържествена. Колосаната яка и ръкавели, новото расо, мантията от хубав черен плат, която бе праметнал през рамото си, разкошният кръст, окачен на шията — всичко това придаваше на личността му осанката на висш черковен йерарх и разпространяваше около нея обаянието на някаква мрачна, внушителна и непоколебима духовна сила — силата на черквата, която векове наред бе движела колелото на испанската история. Може би той бе дошъл така хладен и великолепен в строгата тържественост на празничното си одяние (*en su gora dominiquea*) заради политическия оттенък на процеса, заради това, че искаше да подчертае все още тежката дума на орденa си, за да оправдае или хвърли упрек върху републиканското правосъдие. Ако искаше да постигне този ефект, той го бе постигнал вече.

В залата царуваше пълна тишина. Погледите на всички бяха устремени в монаха. Дори работниците — комунисти и анархисти — признаха колебливо, че в този отец имаше нещо фанатично и реакционерско, което, разбира се, не можеха да одобряват, но което същевременно бе лишено от нищожеството и лисичата хитрост на повечето монаси и кюрета — сбирщина от алчни секретар-бирници на папата.

Като видя Фани, монахът кимна с глава. Той направи това безстрастно и вежливо, а после опря ръцете си на парапета и зачака въпросите из съда. Очевидно, той бе повикан в качеството на свидетел — от чия страна, Фани не знаеше. Може би това бе казано в писмата на Клара и Мюрие, които Фани не си даде труд да прочете. И така, те го бяха открили — приятелите на Карлос Розарио или на Джек Уинки, все едно, — докато Фани го търсеше из планините! Ако тя знаеше това, не би загубила тъй безполезно цял месец. А колко много неща би могла да осъществи през това време!

Идването на Фани предизвика оживление само между свидетелите на подсъдимия, които бяха разпитани вече,

и отчасти в английската колония. Клара почна да прави някакви глупави знаци с глава, от които Фани не разбира нищо. Джек я погледна сърдито и не мръдна. Мюрие стана и отиде да каже нещо на адвоката, вероятно за нейното идване. Адвокатът, дон Хулиан Мартинес и Карвахал, поклати скептично глава. Не, по-добре бе да не се прибегва до показанията на сеньора Хорн, тъй като не е в течение на делото и може да навреди. Като каза това, дон Хулиан мрачно оправн тогата си.

Появата на монаха бе изненада за дон Хулиан. Той се явяваше като свидетел на Карлос Розарио. Беше много неприятно, че подсъдимият и приятелите му, а също и самият дон Хулиан не можаха да открият този монах навреме. Без съмнение показанията му щяха да бъдат най-меродавни за съда и особено за съдебните заседатели поради монашеското му звание, поради това глупаво заблуждение, че служителите на бога са неспособни да лъжат. Че специално този монах щеше да каже истината, дон Хулиан не се и съмняваше, но че заедно с това делото пропадеше и йезуитският орден щеше да се заобиколи с ореола на почтеност — това Хулиан не можеше да понесе. Впрочем този процес бе последното му дело в Испания. Дон Хулиан се готвеше да емигрира в Аржентина. Като либерал той мразеше йезуитите, като парламентарист се бе скарал с монархистите, като потомък на знатно семейство се дразнеше от властта на плебеите и най-сетне като вярно чедо на Испания поддържаше фанатично убежденията си, които, за нещастие, не се съгласуваха напълно дори с програмата на собствената му партия. Поради тази непримиримост дон Хулиан бе скаран с всички режими, с всички правителства и всички власти в Испания, включително и със съдебната. Въпреки блестящите си ораторски дарби — а може би тъкмо поради тях — кариерата му западеше бързо, нещо, което не бе известно на нийоркския адвокат. И така, делото пропадеше. Но като съзна това — и сякаш за да осигури по-пълно пропадането му, — страстният дон Хулиан се приготви поне да заклейми публично католицизма и левицата — двете омразни сили, които бяха отровили живота му.

С глас, който наподобяваше скърцане на вятърна мелница, председателят зададе обичайните въпроси Мо-

нахът каза името си: Рикардо — Леон Родригес де Ередиа и Санта Крус.

— Възраст?

— Тридесет и две години.

— Професия?

— Монах от Дружината на Христа.

— Местожителство?

— Толедо, Резиденцията на отците йезуити, улица «Тринидад» № 48.

Отговорите се връзваха дълбоко в паметта на Фани.

— Моля, почитаемите съдии да направят отвод на този свидетел!... — внезапно прогърмя гласът на дон Хулиан.

Съдиите го погледнаха с хладна враждебност на хора, чието търпение и друг път е било изтезавано по същия начин. Прокурорът се изкашля сухо и стисна зъби. Американската колония любопитно наостри уши. Делото обещавахе да бъде почти тъй интересно, както боксов мач. Джек, който не разбираше испански, но схвана веднага, че защитникът му правеше сполучлив ход, се усмихна доволно. Ето какво значи добър адвокат!...

Дон Хулиан Мартинес и Карвахал се загърна величествено в тогата си. Той почна бавно, спокойно, отмерено, но това бе само пепел, която прикриваше въглените на злъчта му. Умело той премина към по-силни реторични ефекти, бръкна по-дълбоко в язвата, която разяждаше обществения живот в Испания. И така, синдикатът на металурзите посочваше за свидетел монаха Рикардо Ередиа! Наситеният лъв питаше лисицата дали е извършил престъпление! Тиранията, стиснала за гушата вековната хитрост, ѝ предлагаше да каже истината! Excelencias! Граждани на Испания! Кой здрав разум, коя справедливост биха дръзнали да признаят, че при сегашното положение йезуитът Рикардо Ередиа ще каже истината? Та няма ли той да помисли първо за кожата си, за мрачната отговорност, която виси над него и над ордена му поради историческите престъпления на католицизма в миналото? Справедливост, excellencias!... Йезуитът Рикардо Ередиа не бива да бъде допуснат като свидетел по делото!

В залата премина вълна от глухо негодувание. Комунисти, анархисти и набожни граждани от разни други партии роптаеха еднакво. Чак дотам работите не стигаха! Този адвокат прекаляваше. Впрочем кой не позна-

ваше Карвахал от речите, които произнасяше в парламента! Това, що каза, приличаше на експлозия от обиди, която засегна всички. Последва късо и мрачно съвещание на съдиите. Не, съдът не уважава искането на защитата да се направи отвод на свидетеля Рикардо Ередиа. Същевременно председателят направи строга бележка на Мартинес и Карвахал за некоректен език към властите на републиката. Републиката осигурява напълно свободната съвест на гражданите си без оглед на убежденията им. Да се твърди противното е провокация.

Ръкопляскането на публиката заглуши протеста на Карвахал.

Инцидентът възбуди любопитството в залата още по-силно. Делото приближаваше до най-интересния си момент. В центъра на процеса изпъкваше едно положение, което никой не можеше да изясни, а именно: дали Джек пръв е почнал нападението, или работникът. Показанията на очевидците си противоречаха. Адвокатите на двете страни обвиняваха противниковите свидетели в лъжа. Собственикът на посадата, келнерът и двете камериерки в момента на сбиването не се намираха в трапезарията. Оставаше само едно лице, чиито показания можеха да се считат безпристрастни и решителни. Това лице бе монахът.

Сега цялото внимание на публиката бе съсредоточено върху него. След като го освободиха от клетва поради званието му, той описа инцидента с равен металически глас, със суха точност, сякаш обвиняваше някакво невидимо зло. Думите му отекнаха в тишината с неумолима строгост, с почти зловещо безстрашие. На Фани ѝ се стори, че навярно по същия начин би говорил и самият Торкемада. И в последния момент точно, ясно, без да повиши или понижи гласа си, той заяви, че Джек Уинки бе нанесъл първия удар.

За няколко секунди в залата настъпи пълно мълчание. Фани чу само сухата редовна кашлица на прокурора и биенето на сърцето си. В оная част на залата, която бе заета от членовете на американската колония, се разнесе глух шепот, а после извръж множеството, представено от испански работници, почна да ръкопляска. Джек бе станал бледен като парафин, Клара гледаше уплашено, без да може да разбере нещо, а Мюрие подпираше глава ту на едната, ту на другата си ръка. Тъм-

ните очи на Мартинес и Карвахал светеха мрачно под намръщеното му цицероновско чело. Вратът му се бе зачервил от възбуждане. Цялото му същество кипеше от страстен гняв срещу йезуитите и републиката. Делото пропадаше, но в този последен процес той щеше да заклейми завинаги падението на обществения живот в Испания. Сега той обузда гнева си, за да го прояви в пледариите с онова страхотно красноречие, което в Кортесите докарваше в ужас всичките му противници от крайната левица до клерикалите и монархистите. Но все пак, за да облекчи поне малко възмущението си, той извика драматично:

— Предлагам на свидетеля клетва!

За общо негодувание на испанската публика монахът бе принуден да се закълне. Той направи това спокойно, с безупречно достойнство и с тона, който издаваше скръбно съжаление за нарушената традиция. В залата се разнесе вълна от симпатия към йезуита.

— Граждани на Испания!... — внезапно извика Мартинес и Карвахал и в гласа му прозвуча люта, убийствена ирония. — Слушайте! Един йезуит се кълне в истината!

Той беше извърнал лицето си към публиката и с якобински жест, разперил тогата си, сочеше монаха. Ето това беше най-страшното у Мартинес и Карвахал, това бе, което причиняваше бъркотии навсякъде. Той можеше да умъртви човека с езика си. Един йезуит се кълне в истината! Това бе все едно дяволът да чете евангелието. Без да искат, работниците почнаха да се смеят. Ех, че език пък имаше този Мартинес и Карвахал! И публиката продължи да се смее леко, безобидно, по испански, докато звънецът на председателя я умири. Фани забеляза, че твърдото лице на монаха се бе свило болезнено от този смях.

— Аз казах истината!... — произнесе той неочаквано с равния си металически глас. — И познавам едно лице, което може да потвърди думите ми!

— Кое е това лице? — бързо попита адвокатът на Карлос Розарио.

— Сеньора Хорн! — каза монахът — Тя е в залата.

На Фани се стори, че чува името си като насън или че се намира в театрален салон и тъкмо когато бе най-

много погълната от представлението, я викат да излезе навън.

Сега се разнесе възбуден шепот от столовете на британската колония.

— Сеньора Хорн! — повтори безстрастно гласът на съдията.

Фани се изправи инстинктивно. След кратко съвещание съдът реши да бъде разпитана. Мартинес и Карвахал отправи някакви възражения, които не се уважиха. А после настъпи напрегната тишина, в сред която се чуваха само автомобилните клаксони и звъntenето на трамваите от «Пуерта дел Сол». Адвокатът на Карлос Розарио, зад когото стоеше Работническата конфедерация, един мъничък рус испанец със сини очи, направи няколко крачки от банката си и застана пред Фани.

— Говорите ли испански? — попита той тихо.

— Да! — смело каза Фани.

Испанецът раздипли тогата си и сочейки монаха, произнесе високо и тържествено:

— Сеньора Хорн!... Потвърждавате или отричате думите на отец Рикардо?

В тоя момент Фани изпита усещането, че я питаше не адвокатът, а самият отец Ередиа, и това усещане се превърна за нея в пълна сигурност, когато инстинктивно обърна очите си към монаха и погледите им се срещнаха. Главата ѝ почна да се върти. Сърцето ѝ заби лудо... Тя се намираше в състояние, подобно на онова, което изпитват престъпниците, решени предварително да извършат деянието си, но колебаещи се в избора на момента за действието. Съзнаваше много остро, че нямаше време да разсъждава, и все пак разсъждаваше, мъчеше се да определи дали сега трябва да почне. Лоялността към Джек я задържаше, страстта я караше да действа. В едното блюдо на везните стояха Джек, Клара, Мюриел, другарската солидарност във веселието, в оргиите на удоволствията. Сега в това блюдо се намираха подлостта и лъжата. В другото блюдо бе монахът Ередиа и почтената истина. Но какво ставаше в тоя момент у нея? Извършваше се някаква драматична борба между доброто и злото? Фани съзна изведнъж, че това бе само борба между две подлости. За миг тя се поколеба. Желанието да каже истината не бе нищо друго освен подлост, освен сметката на страстта ѝ, която искаше да предразполо-

жи монаха към себе си. И Фани почувствуна с леко смущение на съвестта, че преодоляваше тази сметка, тази подлост, която публиката, включително и отец Ередиа, щяха да помислят, че бе някаква правдивост, някаква особена честност на характера ѝ. Не, Фани не обичаше да блести пред хората с фалшиви качества, както не можеше да търпи и фалшиви скъпоценности. Но тя съзна изведнъж, че сега монахът вярваше твърдо в тая несъществуваща добродетел, че в тоя момент нищо не би го отвратило повече от личността ѝ, нищо не би попретило повече на бъдещите ѝ планове, ако потвърдеше лъжата на Джек, на Клара, на Мюрие. . .

— Говорете, сеньора! . . . — трещеше в ушите ѝ адвокатът на Работническата конфедерация с все по-силен и по-драматичен глас. — Лъже ли монахът Ередиа? Лъже ли оня, който всеки ден ходи в кварталите на мизерията и лекува болни?

— Протестирам против това преднамерено разпитване на свидетелите! — извика опитният Мартинес и Карвахал.

Той бе забелязал вече тревожните симптоми на колебанието у Фани.

— Зададеният въпрос не внушава нищо във вреда на обвиняемия — монотонно отвърна съдията.

Фани повдигна глава. Това, което видя в последния миг, бяха прекрасните андалузки очи на монаха. И произнесе твърдо:

— Отец Ередиа каза истината! . . . Джек Уинки, Клара Саутдаун, Жак Мюрие и аз дадохме пред следователя лъжливи показания.

— Обвинявам свидетелите на подсъдимия в лъжесвидетелство — произнесе прокурорът. — Моля съда да бъдат арестувани.

В залата настъпи гробно мълчание. Публиката, съдиите и адвокатите стояха като поразени. За миг на Фани се стори, че беше извършила най-голямата глупост в живота си, но после съзна изведнъж, че не я заплашваше никаква опасност от затвор, че постъпката ѝ, напротив, бе развълнувала до невероятна степен всички испанци. Дори върху безстрастните лица на съдиите се бе появил израз на възмущение. Тя се самообвиняваше, но показваше нравствено величие като в драмите на Лопе де Вега. Та испанците ли нямаше да оценят това? . . . Френетич-

ните викове и бесни ръкопляскания заглушиха залата като на бой с бикове. Ето Англия! Ето англичаните, най-честните хора в света! Viva Englaterra! . . .

Насърчена морално от виковете, Фани има достатъчно дързост да погледне най-напред Джек. Американецът бе втренчил очите си в нея, а след това върху лицето му се появи презрителна усмивка, сякаш искаше да каже: «Кучка! . . . Аз знаех, че ти си способна да изиграеш такъв номер. Всичко това е, за да се харесаш на полчето, нали?». . . Тя има също и дързостта да погледне нещастния Мартинес и Карвахал, който стоеше горазен, смазан и отчаян от постъпките на хората. Погледна и Клара, оглупяла напълно в сред смаяването с погледна и Мюрие, съвършено забъркан от всичко, и то ставаше. Погледна най-сетне и отец Ередиа, чието матово лице се бе обляло за миг с руменина, а после бе възстановило отново предишната си аристократическа бледност. В сред общото възмущение в залата само златистите отражения в очите му бяха останали по-живи и на Фани пак се стори, че между двамата се бе установила отново познатата мълчалива солидарност в посадата. А изразът на тази солидарност бе достатъчен за нея, бе всичко, което тя желаше и очакваше в този момент.

Процесът завърши същия ден. Джек Уинки беше осъден на шест месеца затвор и плащане на парично обезщетение, а Клара и Мюрие — по на един месец за лъжесвидетелство. За Фани съдът призна смекчаващи вината обстоятелства и я освободи от отговорност. Докато всички излизаха, Фани продължаваше да седи на мястото си. Някой се приближи до нея и я докосна до рамото. Бе Лесли Блеймър.

— Фани! . . . — произнесе той с укор. — На себе си ли беше?

— Напълно, Лесли.

— Защо направи това?

— Харесваше ми монахът.

— И пожертвува приятелите си! . . .

— Та що от това?

Лесли с мъка задуши възхищението си. У нея винаги имаше нещо великолепно и безскрупулно, нещо чисто британско, което можеше да бъде оценено само от британец. Между двамата съществуваше приятелство от детинство — едно от тия приятелства без никаква санти-

менталност, които англичаните често поддържат през цял живот.

— Ти си непоносима!... — каза той, давайки си възмутен вид, докато всъщност я гледаше очарован. — Ставай! Искаш ли да вечеряме заедно?

Когато излязоха навън, те видяха пред съда грамадна тълпа от работници с мургави лица. Почти целият площад на «Пуерта дел Сол» бе задръстен от тях. С вдигнати юмруци работниците поздравяваха Фани.

— Видиш ли? — тържествено произнесе Фани.

Но в същия миг съзна колко малко заслужаваше овациите. Бедна и дрипава Испания!... За да поздравят правдата, тези бедняци бяха извървели километри от предградията си.

— Е, добре! — каза Лесли. — Усмихни им се!

И когато автомобилът потегли, той почна да маха с шапка. Но Фани не можа да се усмихне.

III

След процеса животът на Фани протече с известни промени. Тя се премести в Мадрид и на «Пасео де Реколетос» нае една доста грозна сива къща, която носеше претенциозното име Паласио де Ривас по името на благородния ѝ собственик, или по-точно, на неговите прадеди. Всички членове на американската колония веднага ѝ обърнаха гръб. Не по-малка враждебност показаха и сънародниците ѝ. Разбира се, Фани не се засегна ни най-малко от това. Съжаляваше само за липсата на Мюрие, чието язвително остроумие и провансалска горещина не можеха да се заместят от флегматичното приятелство на Лесли.

Една изненада ѝ причини писмото, изпратено по специален куриер в расо от супериора на йезуитите в провинцията Толедо отец Сандовал. Това писмо почваше с обръщението: «Твърде благородна и милостива госпожо», възхищаваше се от достойното държане на Фани пред съда, изказваше смирена благодарност и на края завършваше с щедри благословии. Не се споменаваха нито дума за монаха Ередиа, чиято индивидуалност сякаш бе изчезнала във вековния прах на ордена.

Няколко дни след това Фани посети Мюрие в затво-

ра. Видя го зад решетката на килията му, седнал на одъра и заобиколен с книги. Известно време той се преструваше, че е погълнат от четенето и не я забелязва. След това, уж случайно, повдигна глава и кимна с убийствено безразличие.

— Жак!... — дръзко произнесе Фани, сякаш нищо не се бе случило.

Мюрие отново потъна в четенето си. Фани направи търпеливо още няколко опита да заговорят. И понеже прекаленото му равнодушие можеше да се изтълкува от нея като засегната чувствителност, най-сетне той остави книгата. Фани забеляза с удоволствие старателната му преструвка.

— Какво има? — попита той на френски с вид на човек, който се отегчаваше от присъствието ѝ.

— Донесох ти дребни подаръци.

— Можеш да ги задържиш за себе си.

— Бих желала да не ми се сърдиш!

— Странно е, че никак не ти се сърдя.

— Тогава моля те да ми простиш!

— Отец Ередиа ще прости всичките ти грехове.

Фани знаеше, че когато Мюрие почнеше да говори така, гневът му е минал. За да го спечели отново, трябваше да дойде при него още няколко пъти. Без да приказва повече, тя си тръгна доволна, но Мюрие скочи изведнъж и протегна ръцете си през решетката.

— А сладкишите? — попита той възмутено. — Защо не ги оставиш?

През едно чудесно кастилско утро Фани отпътува с колата си за Толедо, старата столица на Испания. Пролетта благоухаеше, по синьото небе летяха и пееха чучулиги, слънцето грееше без огнената тежест на летните месеци, която щеше да настъпи по-късно, и по все още зелените пасища пасяха мериносови стада. Жизнерадостната природа, въздухът и зеленината смекчаваха донякъде острия порив, който всъщност я караше да отиде в Толедо. Сега тя мечтаеше за отец Ередиа, но не с мрачния огън на сладострастието, а с някакъв чист, почти юношески възторг.

Защо точно отиваше в Толедо, тя не знаеше. Стараеше се да бъде предпазлива и въздържана, но нетърпението я

изгаряше. За да не извърши някоя глупава, необмислена постъпка, която можеше да изложи монаха, имаше нужда от разузнаване. Но това разузнаване бе извънредно трудно, понеже не владееше достатъчно езика, пък и самият живот на испанците представляваше безнадеждна сложност от йерархия и традиции, много по-заплетени от английските. Тъкмо затова Фани се бе сприятелила вече с дон Алехандро и чакаше освобождението на Мюрие. Можеше да разчита също и на една друга личност — шофьора Робинзон. Последният произхождаше от една древна фамилия на кочияши в Бороу-дейл, където бе родена и Фани. Тази приемственост — поколения наред кочияши Робинзон бяха возили скуайери Хорн — продължаваше и днес, но с известна опасност да се прекрати, тъй като Фани проявяваше забележително презрение към миналото, а Робинзон усещаше все по-ясни симпатии към социалистическата партия. Дори при последните избори след тежка вътрешна борба той не бе гласувал за консервативния кандидат в областта.

По комбинирани сведения, събрани от дон Алехандро и Робинзон, Фани бе заключила, че можеше да се добере до важни неща из живота на отец Ередиа, ако посети резиденцията на йезуитите в Толедо. До тоя момент обаче по отношение на монаха тя нямаше още никакъв определен план на действие. Тя приличаше ту на плаха пансионерка, ту на хищно животно, което се наслаждава от неминуемата сигурност на плячката си. И все пак едно обективно размисляне можеше да ѝ подскаже, че тази плячка далеч не бе тъй сигурна, колкото си въобразяваше. Един прост разговор в коя да е резиденция на отците йезуити бе свързан според думите на дон Алехандро с редица формалности. В католическите ордени и колко повече във фанатична Испания царувала желязна дисциплина. Разбира се, Фани не бе тъй наивна да вярва безусловно в думите на набожния дон Алехандро. Тя знаеше отдавна, че във всички краища на света е имало развратни архиепископи, кюрета с любовници, манастири, в които са се разигравали оргии, че тази непристъпност, тази дисциплина, тази строгост в живота на монасите биха могли да бъдат само лицемерие, само прах в очите на хората. Но в края на краищата всичко зависеше от индивида. Фани долавяше смътно, че личният морал на отец Ередиа сигурно беше безупречен. Това прозираше в

погледа, в лицето и строгостта на цялата му аскетична личност. Фани можеше да предполага следователно, че всяко идване в допир с него бе трудно, че поне за себе си той щеше да се придържа към строгите правила на ордена, че един необмислен ход от нейна страна, едно слабо подозрение у монаха за нейната непочтеност, преди да го овладее, преди да вкара в тялото му отровата на сладострастието си — как сигурна бе тя в успеха си, — биха могли да провалят всичко.

Когато Фани видя двойните назъбени стени на Толедо и колата премина моста на Тахо, през главата ѝ мина парливата надежда да срещне монаха. . . Може би отец Ередиа се намираше в Толедо! Може би Фани щеше да го види в резиденцията на йезуитите, да заприказва с него, да създаде началото на един вид интелектуално приятелство! Последното бе законно, допустимо. Фани познаваше от испанската история такива дружби — свързани с любовни връзки и неизбежните последици — между дами от висшето общество и знаменити йезуити. Защо и тя да не създаде с монаха едно подобно приятелство, чиято интимна страна — о, наивност на разглезена жена — нямаше да направи достойние никому!

Фани отседна в хотел «Кастилия», докато Робинзон отиде да разузнае къде се намира резиденцията на йезуитите. Тя изпи едно кафе, след това излезе да разгледа града. Толедо ѝ се стори като старинна поема. И тази поема, тия тесни улички, тия малки площади, постлани с плочи и обрасли с трева, тия каменни дворци на кардинали, графове и маркизи с кръстове по стените, което означаваше, че тук или там е загинал някой идалго в бой с шпаги, старинните дюкянчета за кинжали и гривни, кюретата, които вървяха по улиците и четяха молитвениците си, жените, забулени в черни воали, които минаваха или се връщаха от литургия, катедралата, огромна, мрачна и величествена, гранитното спокойствие на Алкасар, къщата на Греко, крепостните стени и старинното великолепие на целия град — всичко това, да, всичко това ѝ говореше за Ередиа, само за Ередиа!

Тя се върна отново в хотела. Пи кафе, изпуши няколко цигари. Чакаше нетърпеливо да дойде най-подходящият час за посещението в резиденцията, тъй като се боеше да не смути приятния сън или сутрешните молитви на супериора. Бе положила най-дребнави грижи за необ-

ходимата строгост в облеклото си. Носеше чер костюм с висока яка, с воалетка, спусната над очите, която смекчаваше острия им зелен блясък. Струваше й се, че имаше достатъчно смирен и сериозен вид, но, уви, липсваше й задоволителен повод на посещението. Опиянението от града, наивното фантазиране да срещне Ередиа й пречеха да съзнае, че тази липса я поставяше във фокуса на подозрението още преди да се приближи до монаха. Под влияние на състоянието, в което се намираше, тя бе измислила цял куп наивни причини, с които искаше да обясни «случайното» си посещение в резиденцията. И в непринудения разговор, който щеше да поведе, тя се надаваше да изкопче сведения за отец Ередиа.

Тръгна към резиденцията, обладана от най-голям оптимизъм. По улицата си повтаряше мислено фразите в къдрав испански стил, които имаше намерение да изчурулика на френски. Стигна пред здравата дъбова врата, обкована със зеления сал бронз, която Робинзон й бе посочил и която й се стори някак херметично затворена. Върху една малка медна плочка, закована под дръжката на звънеца, много по-малка, отколкото би трябвало да бъде за такова голямо общежитие, Фани прочете: «Residencia de los padres jesuitas». Потегли дръжката и някакво далечно биене на камбана й отговори от дъното на резиденцията. Минута подир това малкото прозорче на вратата се отвори и в рамката му се показва една ниско остригана глава с твърде строг, но не особено интелигентен израз на лицето. Трябва да бе братът портиер.

По-късно Фани узна как йезуитите, за да служат по-вярно на папата, който с неясни пълномощия заместваше Христа на земята, бяха приложили в ордена си обществената система, срещу която най-много крещяха: всеки според способностите и специалността си получаваше някаква работа в общежитието. Имаше брат шивач, брат обучар, брат счетоводител, който водеше двойни сметки: едни за пред хората, от които можеше да се види колко бедно и потънало в дългове е общежитието, и други за генерала на ордена, който трябваше да знае на каква сума възлизаше чистият приход от подаянията на верующите, за да се изсипе в касите на Ватикана. След това идваше по-висшата йерархия на отците: отец зъболекар, отец химик, отец гинеколог, който помагаше в родилните домове да се плодят по-лесно християните. Не липсваше и

един отец астроном, който в Аржентина бе събрал безконтролно пак от верующите грамадни средства, за да построи алуминиев балон и се издигне с него в стратосферата. Но всички тия постижения на йезуитската организация бяха на Фани още съвсем неизвестни.

След учтив поздрав, но без да пита кого търси, братът портиер я предупреди сухо, че времето за посещения от външни лица е между дванадесет и един. Веднага след това той затвори прозорчето. Фани се върна смаяна до края на улицата и понеже нямаше какво да прави, прочете каменния надпис за някой си дон Рамиро Алварес, убит на дуел в 1498 г. от дон Рикардо Балбуена, а после се разходи до меланхоличния площад на поета Бекер.

Точно в дванадесет и половина тя се върна отново в резиденцията. Сега братът портиер я попита късо как се казва, откъде иде, кого търси и най-сетне последва съвсем полицейският въпрос, защо търси отец Сандовал. Фани заяви важно, че търси отеча, за да го види и поговори с него, и че нейното име му е известно. Братът портиер я измери с очи от глава до пети, сякаш всичко, което чу, можеше да се подложи на съмнение. Фани доби впечатление, че сигурно му изглеждаше на някоя Шарлота Корде, тъй като прочете в очите му неприязън и подозрение. След това той пак тракна прозорчето под носа й, принуждавайки я да чака още няколко минути като покайващия се Хенрих IV пред папската кула в Каноса. Отвори й по-приветливо и я покани в една външна чакалня, наредена доста спартански, в която скоро влезе някаква повехнала личност в расо. Непознатият имаше средна възраст и се представи като отец Оливарес.

Продължителни молитви и бездънни знания по схоластика бяха изсмукали от лицето му почти всичката жизненост. Една малка частица от нея бе запазена като по чудо в меланхоличната усмивка на очите му. Фани веднага почувствува, че този човек не беше опасен. В погледа му липсваше напълно магнетичната сила на отец Ередиа. От постоянно мислене за Платон личността му изглеждаше почти напълно откъсната от времето и пространството. Той имаше вид на същество, чийто дух се рееше като облак по върховете на Томистката метафизика, и само затлъстелият му корем свидетелствуваше за виното и обилната храна, които приемаше при всяко слизане на земята.

Отец Оливарес попита смутено Фани за причината на идването ѝ и когато тя му каза, че би желала да бъде представена на отец Сандовал, лицето на монаха изрази загриженост, сякаш това, което тя искаше, можеше да се допусне само след дълги размишления. Тогава Фани добави, че навярно отец Сандовал ще си спомни името ѝ във връзка със свидетелството на отец Ередиа по делото на Джек Уинки.

— О, нима вие сте сенъора Хорн!... — възкликна йезуитът, но изненадата му изчезна бързо в предишната зареаност.

Той я покани вежливо да мине в друга чакалня, повътрешна и по-голяма, с дебели килими и разкошни старинни кресла, където Фани за пръв път в живота си видя как е изглеждал Лойола преди четиристотин години. Това бе една дървена статуя на светията почти в естествена големина, поставена в нещо като олтар — едно от ония ужасни произведения на испанското полихромно изкуство, от които по тялото на човек плъзваха тръпки, защото даваше пълна илюзия за живо същество. Неволно Фани изпита усещане, че стоеше пред призрак, който я изгаряше с погледа си, който щеше да се раздвижи и тръгне към нея, за да я попита какво търси тук.

— Това е свети Игнати Лойола — обясни отец Оливарес, — нашият духовен баща. Статуята минава за едно от сполучливите произведения на полихромното изкуство.

— Чудесно!... — произнесе Фани забъркано.

И докато гледаше с ужас статуята на светията, съзна изведнъж поразена, че в юношеската красота на Ередиа, в очите и устните му имаше нещо от демонския израз на тази статуя. Фани седна на едно кресло под това ново и смуцаващо усещане, а Оливарес отиде да предупреди супериора. Той се върна бързо и каза, че отецът ще дойде след малко. Настъпи мълчание.

Фани почна да наблюдава Оливарес. Последният в продължение на десетина секунди се мъчеше да измисли тема за разговор, която трябваше да бъде почитителна съобразно достойнството на жилището и същевременно забавна, за да не отегчи една светска дама. И понеже за неговия отвлечен ум тая земна задача бе извънредно трудна, зареяният поглед на очите му доби особена безпомощност. Фани се досети да я използва незабавно.

— Навярно познавате лично отец Ередиа? — произнесе тя предпазливо.

— Той беше мой ученик по философия в Гранада — известна гордост заяви Оливарес.

— Но той е... струва ми се, лекар!

— Всеки от нас освен специалното си образование завършва и теология.

— Но това е удивително!... Каква начетеност!

— Ние сме скромни служители на бога.

— Също и на хората — вметна Фани. — Навсякъде слушам за социалната дейност на вашия орден.

— Службата на бога се постига чрез дейност и милосърдие към хората.

— Видях това и в лицето на отец Ередиа. Тук ли живее той?

— Не, сенъора!... Той е сега в Мадрид.

— Навярно... лекува в кварталите на бедните?

— Върши и това!... Но сега работи предимно върху една нова ваксина срещу петнистия тиф. Тази болест е социален бич в нашата страна. Освен това преподава гимнастика и хигиена в «Колехио де Ареналес».

— «Колехио де Ареналес»?...

— Това е средно училище и политехника, издържани от нашия орден.

— Мисля, че съм виждала този колеж.

— Сигурно!... На улица «Алберто Агилера», между «Сан Бернардо» и «Аргулес».

— Ах!... Спомням си!

На Фани не ѝ трябваше повече!... Почувствува луда радост, но в същия миг млъкна уплашено. Без никакъв предупредителен шум, сякаш се бе просмукал през стените на стаята и чул целия разговор, по килима се хлъзгаше един нов призрак, по-ужасен от дървения, който поне стоеше неподвижно, едно същество, сякаш излязло от гроба си, дребно, слабо, с жълто като пергамент лице, с фосфорни очи. Костеливите му ръце стискаха един разкошно подвързан молитвеник. Призракът се поклонил леко и подаде мъртворешката си ръка. Фани потрепера неволно, когато я докосна. И тогава тя чу гласа му:

— Отец Сандовал!...

— Навярно прекъснах вниманието ви, отче! — извини се тя почитително.

— Ние свършихме молитвите си. А приемането на

външни посетители спада към задължението да служим на хората. Драго ми е да ви видя, сеньора Хорн! . . . — добави той, докато фосфорните му очи изследваха с хладна принципиалност личността на Фани. — Няма да забравим в молитвите си подкрепата, която дадохте на истината в съда.

— Истината трябва да подкрепяме при всички възможни обстоятелства — каза Фани със същия смирено тържествен тон. — Аз правя една малка екскурзия, отче, и минавайки през Толедо, си спомних за писмото ви. . . Осмелих се да ви посетя.

— Поласкани сме от високата чест, с която ни удостоявате, сеньора!

— Смушавате ме, отче! . . . — произнесе Фани с вълнение, което сякаш не можеше да удържи. А после веднага ѝ дойде на ум, че испанските любезности не трябваше да се тълкуват много дълбоко, и реши да прекрати първа размяната на приветствия. — Тази сутрин разглеждах катедралата и почувствувах. . . не зная дали ме разбирате. . . почувствувах известна нужда да се опозная поотблизо с католицизма. Усещала съм и друг път тая нужда, уверявам ви! . . .

Жълтозелените очи на отец Сандовал останаха все тъй ледени пред това страстно уверение, но клепачите му замигаха бързо, което създаде у Фани илюзията, че той изпитваше известно вълнение. «Бутнах го, където трябва» — помисли тя доволно.

— Човек може да познае нашата света католическа черква само когато влезе в лоното ѝ — произнесе отец Сандовал.

— Именно, отче! . . . Аз не съм далеч от тази мисъл! — заяви Фани въодушевено.

— Това е доста сложен въпрос, сеньора. Човек променя вратата си по необходимост или по убеждение.

— Сега това става само по убеждение — каза Фани и без да иска, помисли за светата инквизиция.

— Провидението да ви напътствува, сеньора! Щом търсите бога, вие ще го намерите само в нашата света католическа църква. . . Но преди всичко трябва да имате представа за нея.

— Тъкмо за това дойдох при вас, отче!

Отец Сандовал се замисли. За миг Фани доби усещането, че го бе овладяла напълно, използвайки страстта

на йезуитите да покръстват, да търсят новооглашени. За миг ѝ се стори, че всичко се нареждаше чудесно. Представи си фарса на своето покръстване в Мадрид или Севиля, репортьорите, снимките, сензациите, която испанските вестници имаха навик да дават на събитията от този род.

— Мисля за отец Ередиа. . . — внезапно произнесе Сандовал. — Струва ми се, че отец Ередиа, когото познавате, би могъл да ви запознае с догмите на нашата света черква.

Вълнението на Фани стана неописуемо. Тя тържествуваше и се поздравяваше за хитростта си. Играта беше спечелена. И тъкмо тогава фосфорните очи на отец Сандовал се втренчиха в лицето ѝ с ужасна, ледена неподвижност. Фани почувствува как я обзема предишният страх от него, страхът от същество, което проникваше в душата ѝ, което четеше мислите ѝ. Стори ѝ се, че нито една нотка от дивото вълнение, което я обзе при споменаване името на Ередиа, не убягна от погледа му. Въдицата, която ѝ бе подхвърлил, попадна право в устата ѝ.

— Сега обаче отец Ередиа е зает — продължи Сандовал, като хвърли мрачен поглед към нещастния Оливарес, който стоеше, потънал в греха на своята бърбировост. — Работи върху ваксината срещу петнистия тиф и не ще може да ви бъде полезен.

— Тогава — каза Фани героично, прилагайки британското правило за отстъпление в добър ред, — тогава не бихте ли могли да ме подготвите вие? . . . Простете, отче! Може би съм много дръзка, като казвам това?

— Няма дързост в думите ви, сеньора — утеши я Сандовал, — а само смирено желание да познаете бога. Но, за съжаление, и аз съм твърде зает. Върху мене лежи администрацията на ордена в цялата Толедска провинция. Бих ви съветвал да посещавате проповедите в някоя енорийска черква, да четете избрани книги, да се съсредоточавате в себе си. . . И когато почувствувате истината на Христа в сърцето си, бихте могли да дойдете отново при нас.

— Уверявам ви, ще го направя.

Те поговориха още малко върху католицизма, религиозния дух и катедралите. Отец Сандовал написа върху едно листче книгите, които Фани трябваше да прочете. Между тях на първо място стояха «Подражанията на Хри-

ста» от Кемпис и «Животът на Лойола» от отец Риваденеира. След това Сандовал я изпрати до пътната врата. Когато се сбогуваха, Фани срещна още веднъж погледа му и пак потрепера от блясъка на тия ледени фосфорни очи, в които светеше мрачният фанатизъм на средновековието.

Той я изпрати с думите:

— Господ да пази душата ви, сеньора!

Докато Робинзон караше колата към Мадрид, Фани се мъчеше да изработи нов план за действие. Не можа да измисли нищо. И тогава пак почна да мечтае за Ередиа, пак се отдаде на дивото и сладостно фантазиране, към което я подбуждаше непрекъснатата мисъл за него. Тя го желаше с всички фибри на тялото си, с оня пристъп, в който изпадат чувствата, когато човек знае, че би могъл да откъсне любимото същество като разкошен, недокошен от други узрял плод. Тя изпитваше усещането, че само Ередиа и нищо друго не съществува в света, че действията ѝ имаха смисъл само дотолкова, доколкото бяха свързани с него, че би дала всичко за нощ, един час, една минута. . . А заедно с това забелязваше как предишните суетни и животински пориви на тялото ѝ се превръщаха неусетно в най-чиста нежност, в най-чист възторг. От сладострастното желание, с което бе почнала да преследва Ередиа, се раждаше постепенно един още по-сложен, по-опасен и изпълнен с повече пристъпи процес! . . . Тя почваше да го обича! Тя го обичаше вече! Това бе самата любов, не платонична, не възвишена до саможертвата да се откаже изведнъж от него, за да не смушава чистотата на живота му, а точно такава любов, каквато би се появила у една млада жена, преди наслажденията да уморят сетивата ѝ, преди свежестта ѝ да увехне в славата на блудкавите светски приключения! Колко странно бе това връщане на чувствата ѝ към едно отдавна забравено младежко състояние! Сега Фани съзнаваше, че желаше еднакво и тялото, и душата му, че бе готова да се мъчи и страда за него, че е способна да обича като всяка друга жена. Но защо усещането за тази любов бе така замайващо, така остро, така наситено покрай свежата радост и с тръпки на пронизваща меланхолия, като погребално биене на камбаните в Севиля след смъртта на някой то-

реро? Когато автомобилът влезе в Мадрид, прекоси площада за Колумба и пое разкошната «Кастеляна» между два реда малки дворци с палми и олеандри в градините, Фани се попита внезапно с неспокойния инстинкт на всяка жена дали Ередиа нямаше вече любовница. По асфалта към вилите в Ескориал и Сиера де Гуадарама хвърчеха автомобили, а в тях седяха мургави жени, красиви като екзотични цветя. Може би някоя от тия жени, от тия испанки бе вече негова любовница и Фани идваше късно, твърде късно! Тази мисъл я разстрои изведнъж. Почна да се убеждава сама, че това беше невъзможно, че никоя от тези набожни красавици, които всяка сутрин отиваха с лимузините си на литургия, не би се осмелила да обича отец Ередиа, да го преследва, да застане заради него пред Сандовал.

Фани се успокои малко, когато пристигна в къщи. Банята, кафето и няколко цигари ѝ дадоха възможност да разсъждава без увлечения, да реши след опита със Сандовал какво трябва да прави и какво не. Привечер някой я потърси по телефона. Взе слушалката с досада.

— Къде си цял ден? Какво правиш? — питаше Лесли.

— Бях в Толедо.

— Какво прави там?

— Разглеждах старините.

— Имаше ли поне монаси между тях?

— Доста, с изключение на един.

— Не се отчайвай! . . . Ще го намериш пак. Мога ли да ти помогна с нещо?

— Още не.

Фани затвори телефона.

Прекара една безсънна нощ, една топла пролетна испанска нощ с черновиолетово небе, с брилянтни звезди, които трептяха и сякаш шепнеха вечните теми на тази страна за насилието и революциите, за любовта и смъртта, за бога, за душата и за отвъдния живот. . . Мислеше за отец Ередиа, струваше ѝ се, че той е до нея, че очите и устните му изгарят тялото ѝ.

На другия ден Фани не отиде в «Колехио де Ареналес». Посещението в резиденцията я научи да действа предпазливо. Удивително беше търпението, с което събра чрез Лесли и Робинзон дребни, но много важни сведения.

Така например тя научи, че отец Ередиа преподаваше в колежа гимнастика и хигиена три пъти седмично, в понеделник, сряда и петък, сутрин от 10 до 12 часа, а останалото време работеше в Института по опитна медицина, който се намираше на улица «Алфонс XII». Узна също, че директор на колежа бе многоученият отец Миранда, който владее двадесет езика, включително староеврейски и японски. От не по-малка полза беше и сведението, че отец Ередиа продължаваше да прави чести пътувания с муле из затъntenите планински села, за да събира особено вирулентни щамове от вируса на петнистия тиф. Но най-много я развълнува обстоятелството, че през лятната ваканция с равни парични приноси и труд от монасите Институтът по опитна медицина и Дружината на Христа възнамеряваха да открият в епидемните огнища около Пеня Ронда болница за проучване новата ваксина на отец Ередиа.

Чак след като научи всичко това и размисли върху него добре, Фани посети колежа «Ареналес». Самото посещение бе тъй добре организирано, щото трудно можеше да събуди подозрение дори у супериора на Толедо. То съвпаднаше с церемонията, с която Британският културен институт в Мадрид искаше да връчи множество книги за библиотеката на колежа. Фани присъедини към подаръка пълни събрания от съчиненията на няколко английски класици и така доби моралното право да присъствува на тържеството с Лесли. Отец Миранда беше възхитен от интереса на англичаните да видят как се провеждаха занятията в колежа и постиженията на йезуитската педагогия, а на Лесли хрумна щастливата идея да покани преподавателите на обед у дома си. Нямаше нужда да се добави, че Фани също щеше да присъствува на този обед и да седне от дясната страна на отец Ередиа.

— Искам да те посъветвам само едно. . . — каза Лесли, преди да тръгнат за колежа, когато всичко бе наредено.

— Кажи!

— Да прекратиш приключението навреме.

— Тъкмо когато настъпи най-хубавият момент ли? — попита Фани.

— Веднага след него.

— Защо така?

— Защото никой не се е забавлявал безнаказано в Испания.

— Това личен опит ли е?

— Отчасти, да! . . . За Испания човек трябва да има здрави нерви като археолога на Мериме.

Когато влязоха в хола на колежа, посрещна ги хор от ученици, които пееха английския химн с ужасно произношение, дирижиран от един дълъг и сух отец с плешива глава.

Директорът, отец Миранда, стоеше пред стълбите заедно с неколцина свободни преподаватели, тъй като останалите според скромното желание на англичаните не трябваше да прекъсват занятията си. Фани бе поразена от голямата разлика между Сандовал и директора на «Колехио де Ареналес». Отец Миранда имаше пълно розово лице и сини очи, които се смееха жизнерадостно. Говореше английски толкова лошо, колкото изобщо го говореха повечето испанци и колкото можеше да се очаква от човек, който владееше още деветнадесет други езика. Произнесе приветствена реч, която със своя патос можеше да развълнува дори каменните стъпала и тъкмо поради това не развълнува никого. Лесли отговори с няколко сухи британски любезности и повторно стисна ръцете на директора и преподавателите. Същото направи и Фани. След това цялата група, домакини и гости, се отправи да разглежда трапезариите, спалните и занималните зали, които бяха доста тъмни и задушни. След всяко излизане Лесли и Фани произнасяха по едно: «Wonderfull», докато отец Миранда повтаряше непрестанно:

— Всичко е скромно! . . . Много скромно, но хигиенично! Работим, доколкото позволяват средствата ни.

Минаха през капелата на колежа, при което отец Миранда и преподавателите се стропиха внезапно на колене пред полихромната статуя на Богородицата и така останаха около половин минута в пълно мълчание. Дойде ред на класните стаи. Един отец химик запали пред гостите гърмяща смес от водород и кислород за голямо удоволствие на учениците. Следваха други стаи с румкорфови спирали, с гейслерови тръби, с анатомични модели и картини на безполови същества, за да не покварят юношите. Почти всичко, каквото можеше да се побере по

масите на класните стаи, бе извадено от кабинетите, за да се покаже нагледността на обучението. Минаха в аудиториите на политехниката, където отци специалисти преподаваха на студентите диференциално-смятане, теоретична физика и железобетон. Вейчко това беше страшно отегчително. Фани си казваше уверено, че Лесли е човек с голямо търпение и сигурно я обичаше много.

— А спортът, отче? — попита тя невинно, като погледна крадешком часовника си. — Бихме ли могли да видим как е застъпен спортът във вашите училища?

Бе точно средата на часа по гимнастика на Ередиа.

— Спортът е също застъпен у нас — някак смутено обясни отецът, — но по-умерено, отколкото в другите училища. Имаме малък стадион в парка.

— Бихте ли ни доставили удоволствието да го видим, мистър Блеймър?

— Аз също мислех да помоля уважаемия отец за това — каза Лесли.

— Това е голяма чест за нас!... — зарадва се отецът, но в същото време Фани забеляза как смущението в сините му очи нарасна.

— Може би сега никого няма там? — попита тя неспокойно.

— О, не!... Тъкмо сега момчетата се тренират за състезанието с колежа от Саламанка.

— Чудесно!... Ще ги видим, нали?

Групата се върна по дългите коридори, мина отново през капелата, при което всички отци коленичиха пак пред статуята на Богородицата, и се озова в задния двор на колежа. Смущението на отец Миранда ставаше все по-голямо. Той каза нещо на един от колегите си, употребявайки език, който Фани не разбра. После ѝ дойде на ум, че този език трябва да бе латински, защото от дон Алехандро знаеше, че йезуитите говорят помежду си на латински. Отецът, към когото се обърна Миранда, изтича пред групата, сякаш бе получил заповед да предотврати някакво неудобно положение.

Всички бяха стигнали вече до един ред кипариси, който отделяше малкия стадион от останалите части на парка, когато Фани разбра изведнъж, по-развълнувана от самия отец Миранда, причината на смущението му: на игрището по къси панталонки, в бели спортни обувки и полуголи до пояс стояха Ередиа и двадесетина момчета.

Игрището беше начертано с бели успоредни линии, между които се намираха препятствия от различно естество. Шест от момчетата, наредени в редица и коленичили на единия си крак, с ръце, опрени о земята, очакваха знака на учителя си, за да се втурнат в бяг. Фани не знаеше дали можеше да види по-неочаквана, по-вълнуваща и по-прекрасна за нея гледка не от игрището, а от голото тяло на Ередиа. Никой от спортуващите не беше забелязал приближаването на групата. Десетина секунди те вървяха, без да приказват: отците — забъркани, Фани — със затаен дъх, Лесли — иронично усмихнат. Тъкмо в този момент Ередиа свирна с уста и момчетата се понесоха напред. В продължение на няколко секунди Фани успя да разгледа тялото му. То имаше същия нежномургав, маслинен оттенък, както лицето. Плещите му бяха широки, кръстът — тънък, бедрата — закръглени и стройни. От цялото му телосложение лъхаше изяществото на лекоатлет, на древна статуя.

— Ти съвсем нямаш лош вкус! — измърмори Лесли.

— Мълчи!... — прошепна Фани и неволно забави вървежа си, за да гледа по-дълго това прекрасно тяло.

Тичащите момчета стигнаха края на игрището и се понесоха обратно между белите успоредни линии. Ередиа ги гледаше критично и с хронометър в ръка чакаше да определи постиженията на първенеца от групата. Фани беше обзета от предчувствието, че когато монахът ги забележеше, изненадата му щеше да бъде неприятна. Тъкмо тогава с халат в ръка отнякъде дотича отецът, комуто Миранда бе проговорил по латински.

— Отче Рикардо!... — срамежливо произнесе Миранда. — Облечете халата си!

Ередиа се обърна. Първото нещо, което изрази лицето му, беше изненада, а после сдържан гняв. Той погледна отец Миранда с упрек, сякаш искаше да каже: «Какво е това? Защо водите тези хора, без да ме предупредите?» Отец Миранда замига виновно и безпомощно, съзнавайки напълно позора, на който бе изложил колегата си. Ередиа бързо облече халата и го затвори чак до шията си.

— Добър ден, отче!... — каза Фани непринудено, като че голотата му не ѝ бе направила никакво впечатление. И това щеше да бъде вярно, ако не бе тъй прекрасна.

— Добър ден, мисис Хорн! — отговори Ередиа без никакво смущение.

— Продължавайте, отче!... — насърчи Фани весело. — Аз много обичам бягането на двеста метра. Има ли добри постижения?

— Едно от момчетата почти докосва каталонския рекорд.

— Удивително!... Какви спортове практикувате?

— Тенис, плуване и лека атлетика.

— Ние имаме съвсем друга представа за вашите училища.

— Стараем се да следваме принципите на модерното възпитание.

— Учениците ви изучават ли схоластика?

— Изучават, мисис Хорн!

— Предполагам, че и за нея имаме съвсем погрешна представа?

— Напълно погрешна!... Схоластиката е философия на християнството и основа на нашия мироглед.

Той отговаряше вежливо, усмихнато, без никаква враждебност, но на Фани се стори, че в усмивката му прозираше малко снизходителна ирония, сякаш искаше да каже: «Защо си дошла тук? Защо не отидеш с приятелите си да се печеш на слънцето в Сан Себастиан? Какво те интересува нашата схоластика?» Докато разговаряха така, Фани наблюдаваше зашеметена цъфтящата и мъжествена красота на лицето му, открития поглед, силните гърди, които изпълваха халата. Струваше ѝ се, че не би имало по-пълно щастие от насладата да потъне в прегръдката на това тяло, на тия здрави нежномургави ръце. Ала заедно с това аскетичните гънки около ъглите на устните му я караха да съзнае, че нямаше нищо по-далечно и по-недостъпно от това тяло, от личността на този мъж. Вежливо-ироничната усмивка продължаваше да трепти върху лицето му и това я изпълни с отчаяние.

Докато приказваха така, отец Миранда поведе с Лесли сериозен разговор за възпитанието, който останалите отци слушаха с почтително внимание. За няколко минути — и не беше ли дошла тъкмо за тия минути — Фани и Ередиа останаха изолирани.

— Мисля, че ви отегчавам — произнесе тя горчиво. — Боя се да не помислите, че разпитвам като приятелите си от онай вечер в посадата.

— Далеч съм от такова предположение — каза Ередиа.

— Още едно нещо, отче!... — произнесе Фани умолително и вълнението на гласа ѝ накара ироничната усмивка върху лицето на монаха да изчезне. — Бяхте ли уверен, че в съда... щях да кажа истината?

— Напълно, мисис!...

— Можех да не я кажа.

— Зная. Но бях уверен, че ще я кажете.

— Защо?

— Защото не приличахте на приятелите си.

— Продължавате ли да имате същата увереност и сега?

— Разбира се — каза той.

И в същия миг Фани съзна, че към личността му не водеше друг път освен истината, освен пълното отърсване от всякакви хитрости.

— Ще дойдете днес на обед у мистър Блеймър, нали? — бързо попита Фани.

— Не мога — отвърна Ередиа. — Следобед заминавам по работа в Пеня Ронда. Тъкмо мислех да се извиня пред мистър Блеймър.

— Съжалявам!... — произнесе Фани със задавен глас.

Стори ѝ се, че отчаянието, което прозвуча в гласа ѝ, не убягна от монаха.

— И аз също! — каза той. — Щяхме да поговорим върху схоластиката. Отец Сандовал ми каза, че не сте била чужда на мисълта да преминете в лоното на католическата черква.

Погледите им се срещнаха и Фани пак прочете в очите му предишната добродушна и снизходителна насмешливост.

— Мисля, че отец Сандовал не е много възхитен от това — твърдо каза Фани.

Насмешливата усмивка изчезна отново от очите на монаха. Фани доби усещането, че той бе уважил честността ѝ да разговаря без хитрости.

— Навярно подозира в желанието ви повече ексцентричност, отколкото убеждение.

— Желанието ми бе просто повод да вляза в резиденцията.

Той замълча и погледът му стана строг.

— Имате открит характер, мисис Хорн! — каза той след малко.

— Не пред всички.

— Поне пред тия, пред които трябва.

— Тогава — произнесе тя със затаен дъх, с вълнение и надежда, които го накараха да разбере всичко, — тогава бихте ли ми позволили да ви помагам като болнична сестра през лятото в Пеня Ронда.

Веждите на отец Ередиа трепнаха. В лицето му нахлу кръв. Но това бе само мигновено вълнение, което се задуши веднага от стоманената воля, от жестокото аскетично свиване на устните му.

— Не, мисис Хорн! — произнесе той твърдо.

— Защо?

— Защото вие принадлежите на света, а аз — на ордена си.

Лесли изтърпя обета вежливо. Фани го понесе без Ередиа като мъчение. Вечерта тя помоли приятеля си да отидат във «Флорида». Над открития дансинг висеше неизменното черновиолетово мадридско небе. Звездите трептяха тайнствено. От Сиера де Гуадарама полъхваше вятър и раздвижваше листата на палмите. Джазът сви-реше меланхолично аржентински танга. Фани упорито и мрачно почна да изпразва чашите с уиски. Лесли я наблюдаваше мълчаливо. Той никога не бе я виждал в такова състояние.

— Моят съвет е да се махнеш незабавно от Испания — каза той. — Защо не отидеш в Биариц?

Но Фани мислеше за Пеня Ронда.

IV

През следващите дни Фани се удави в мъките на безнадеждната любов. Тя прекара почти цяла седмица в непрекъснато пиянство, изпуши много цигари с опиум, скара се два пъти истерично на Робинзон, дотегна и на Лесли и накрай тръгна да пътува. Но това безцелно пътуване из Испания, което предприе, уж да забрави Ередиа, екзалтира още по-силно любовта ѝ. Толкова неща я караха отново да мисли за него! По нажежените улици

на Кордова и Гранада тя срещаше монаси с андалузки лица, които приличаха на неговото. От Понтеведра до Валенция, от Сан Себастиан до Кадикс тя виждаше само манастири, катедрали и полихромни статуи на Христос, на Богородицата и на безброй светии — трагични идоли с кървави рани по тялото, с балсамови сълзи в очите, със злато, диаманти и рубини по одеждите. Поколения от артисти бяха изразили през вековете с архитектура, живопис и ваятелство символите на извратеното от католицизма християнство, което трябваше да отвърне погледа на човека от злото, неправдите и насилията на земята. Но в тия символи, в този фанатичен устрем към непознатото и към илюзията на свръхчувственото не прозираше ли поривът и вечно младата енергия на един народ, който някога бе търсил правдата в бога и безсмъртието на душата, а сега — в логиката на кървавите революции? Заблудените единици, които все още се кланяха искрено пред тия символи, всред тълпата от фарисеи и рушители, които искаха да ги премахнат, не бяха ли всъщност еднакви? Както едните, така и другите не бяха ли движени от един и същ порив към правдата, който чужденците приемаха с насмешка или превръщаха в блудкава романтика, защото не можеха да го разберат? Но Фани вече почваше да го разбира смътно. В Испания черквата още продължаваше да плаши народа със задгробното отмъщение на бога и да ходатайствува пред него за опрощение на греховете му — не без пари, разбира се. Тук имаше още хиляди лицемери в расо, които отдавна бяха продали Христа.

Но нима отец Ередиа бе от тях? Нима Фани не долавяше в личността му порива към чистата, нравствена страна на християнството, нима не усещаше същността и пламенната красота на испанската му душа? Та що от това, че той сигурно вярваше сяло в догмите на религията, в безсмъртието на душата, че може би падаше на колена като йезуитите в «Ареналес» пред всяка дървена статуя на Богородицата?

Фани никога не можеше да повярва в съществуването на бога, в някакво надземно същество, което стои зад природните сили, зад насладите и удобствата на живота. Тя никога изобщо не бе почувствувала нужда от подобна вяра. По инстинкт, по възпитание и практика в живота тя бе атеистка като прадедите си, които никак не се

смушаваха от бога, когато завладяваха света. Вярата и монашеството на Ередиа ѝ се струваха тъй абсурдни! Те бяха чиста лудост! Но зад тази лудост не прозираше ли съвършенството му на нравствена личност, която превъзхождаше околните — Фани познаваше само своя осъден на гибел свят, — както Дон Кихот превъзхождаше с лудостта си нормалните хора, между които се движеше? Мрачният и фанатичен пламък в очите му, когато отказа да я приеме в Пеня Ронда, не бе ли израз на това съвършенство? О, сигурно тя му се струваше непоносима със своята груба откровеност, със своето нахално преследване. Сигурно той за нищо на света не би пожелал да я срещне повторно. Може би простата мисъл за признанието, което му направи, признание на развратна светска жена, която бе свикнала да избира любовниците си като ръкавици, го изпълваше с отвращение. Ала колкото по-настойчиво предполагаше, че той мисли така, толкова по-силно почваше да го обича, толкова по-упорито и мъчително ставаше желанието ѝ да го притежава, желание, което я заслепяваше, което заплашваше да се превърне в пълна истерия.

В това състояние тя скиташе от град на град, пътуваше между портокаловите и маслиненни гори на Андалузия, разглеждаше музеи, дворци и катедрали. Под тропическия блясък на слънцето конфликтите между хората ставаха по-непримирими, богатството изглеждаше по-безнравствено, бедността — по-тъжна. В Малага тя видя как няколко младежи роялисти стреляха от една елегантна кола и убиха местния водач на комунистическата партия. Властта ги арестува, но на другия ден тълпата нападна затвора и уби младежите с тояги. В Кадикс публиката освирка предпазливостта на един млад, неопитен тореро. «Подлец!... Животно! Страхливец!... Взе ни парите за нищо!» — възмутено крещеше тълпата. Оскърбеният тореро се хвърли напред и рогата на бика разкъсаха червата му. Той направи това срещу двеста пезети, които му бе обещал импресариото. Как, възможно ли бе да се излага така човешкият живот срещу двеста пезети?... Фани гледаше потресена кървавите следи по пясъка. Но зрелището продължи. На арената излезе друг тореро, облечен в злато и коприна, който умъртви бика с един удар, и публиката закрещя френетично: «Оле, какъв храбрец!... Браво, момче! Браво,

синко на Севиля!» — защото щастливецът произхождаше от Севиля, а Севиля бе люлката на тореадорите. Така Фани продължаваше да скита из тази страна на огнени страсти, на ярко слънце и лазурно небе, за да изпита по-дълбоко сладостната и болезнена спазма на мъката си, за да вкуси по-пълно от суровата логика на живота, която още не познаваше.

Една вечер в Алхесирас температурата ѝ се покачи внезапно на четиридесет градуса. Дойде лекар — дребен млад човек с монокъл и ръкавици. Претенцията му да говори френски щеше да умори Фани.

— Папатачиева треска!... — каза той, след като погледна внимателно очите ѝ, без да се интересува от другите симптоми.

— Опасна ли е?

— Ще мине след три дни.

На четвъртия ден температурата действително спадна и Фани оздравя. Тя му предложи следуюния се хонопар, но лекарят отказа да го приеме.

— Аз дадох обед на Богородицата да лекувам една година без пари — обясни той просто.

Същия ден Фани отпътува за едно планинско летовище в Сиера Невада.

Селището се наричаше Маитена и бе на около двадесет километра от Гранада, но Фани не намери нищо привлекателно в него. Реши да отиде в един хотел, разположен още по-навътре в планината. Според сведения на туристическото бюро в него имаше сто стаи, пълен комфорт, а също и водачи, и мулета, ако сеньората пожелает да се изкачи на Муласен или Пикачо де Велета, най-високите върхове на Пениберската верига.

Автомобилът запълзя по асфалтираното шосе към хотела. Омаяна от пейзажа, Фани каза на Робинзон да кара по-бавно. Гледката ставаше все по-безплодна, все по-дива и величествена. Под вечно синьото небе, под ослепителния блясък на слънцето пред очите ѝ се разкриваше панорама, сякаш останала от първите дни на битието. Като че някаква гигантска ръка бе насякла с яростни удари мъртвите долини с пресъхнали реки и голите масиви, по които нямаше никаква друга растителност освен редки сивозелени кактуси с чудновата форма и

оскъдни остатъци от дребни храсти и изгоряла вече от слънцето трева. По слюдените шисти играеха подвижни сивосинкави отражения, които наподобяваха блясък на диаманти, пръснати между другите зеленикави или с цинобърен оттенък скали. Никакво пееие на птици, никаква свежа зеленина и шуртене на поток не оживяваше тази огромна пустинна планина, това вечно мълчание. Само задавеното бумтене на автомобилите, които се спускаха от хотела към Маитена и Гранада, нарушаваха глуката тишина. Сухият и нажежен въздух трептеше от тропически зной, от някаква огнена и пронизваща мъка, която накара Фани отново да мисли за Ередиа.

Защо не я приемаше той да му помага в Пеня Ронда? Толкова ли бе покварена, непоносима? Нямаше ли у нея достатъчно сила да се държи прилично, да не оскърбява с никаква постъпка, с никакъв намек за чувствата си монашеството му? Той трябва да бе виждал тези места, защото семейството му живееше в Гранада. Колко много приличаше той на този пейзаж, така суров, така ослепително красив и безплоден! Колко странна бе тая прилика между характера на човека и природата в Испания! Ах, как всичко около нея се свързваше с образа му, който виждаше ден и нощ, който я привличаше като жесток и сладък магнит!...

Една неочаквана гледка я изтръгна от мислите ѝ. Автомобилът настигна някаква жена, която вървеше пеш и държеше юздите на магаре, впрегнато в малка каручка. Животното вървеше бавно и теглеше с мъка товара си нагоре по стръмното шосе. Жената крачеше до него, не по-малко уморена от адската горещина, и от време на време дърпаше юздите му, за да го подкани към по-жив ход. Фани щеше да я помисли за испанска селянка, ако лицето и облеклото ѝ не изглеждаха твърде странни за тия места. Непознатата бе удивително мършава и суха, с побеляла вече коса. Носеше светла блуза и старомодна тясна и дълга пола със смешни гарнитури по шевовете. Босите ѝ крака бяха обути в дървени сандали, прикрепени с ремъци за ходилото и глезена. Главата ѝ бе покрита с широкопола сламена шапка, която щеше да бъде твърде естествена за климата, ако не бе остатък от отдавна миналата мода на шапките с изкуствени цветя. Под нея Фани видя лицето ѝ — сбръчкано и добило от

слънцето почти шоколаден цвят. Но две бистри сини очи оживяваха това странно лице.

Робинзон извърна глава към Фани и я погледна въпросително, сякаш искаше да каже: «Видяхте ли?... Обзалагам се, че това е англичанка». ... Фани му направи знак да спре. Количката и мулето, водено от жената, се изравниха с автомобила.

— Are you English?¹ — попита Фани.

— Yes!... Yes!²... — Непознатата подпря с два камъка колелата на количката си и радостно дойде при Фани. — Аз съм мис Смитърс!...

— Драго ми е!... — каза Фани. — В хотела ли живеете?

— Зимата прекарвам в Маитена, а през лятото живея в една пещера.

Тя посочи с ръка близките скали върху склона на планината, по който се виеше шосето.

— Трябва да е много здравословно! — произнесе Фани, гледайки съчувствено сините очи на мис Смитърс. В бистротата им прозираше смес от тиха лудост и добродушие.

— Уверявам ви, това е прекрасно!

— Отдавна ли живеете тука?

— Много отдавна. През лятото слизам в Маитена само за провизии.

И тя нежно потупа магаренцето си по хълбоците.

— Възхитително! — каза Фани.

— Искате ли да ви предложа малко мляко? — сърдечно попита мис Смитърс. — В пещерата аз имам коза.

— Благодаря!... Пих оранжада в Маитена. Моля ви, не се безпокойте!

Но мис Смитърс наля в една глинена паница мляко от тенекиения съд, който караше в количката си, и поднесе паницата първо на Фани, след тоза на Робинзон. Млякото бе студено и освежително, защото съдът имаше двойни стени. Фани го изпи с удоволствие. Очите на смахнатата се втренчиха нежно в лицето ѝ.

— Искате ли да видите пещерата ми? — внезапно попита мис Смитърс.

— Съжалявам!... Не разполагам никак с време.

¹ Англичанка ли сте?

² Да!... Да!...

— Тогава позволете ми да ви подаря една библия! . . .
О не се смейте!

— Не, аз не се смея.

— Струва ми се, че всички сънародници са наклонни да се смеят, когато ме видят. Но аз намирам, че библията е най-съвършената книга. След нея идват книгите на Унамуно. Чели ли сте Унамуно?

— Не — каза Фани.

— Тогава прочетете сето върху манастира на Си-гуенца.

— Ще го направя — обеща Фани.

Мис Смитърс измъкна от количката си една книга и я подаде на Фани.

— Вечер, когато всичко утихне, аз пея псалми. . .
тъй. . . разбирате ли, като стария и неук монах в Си-гуенца, който усеща бога само със сърцето си, без разума.

— Завиждам ви! . . . Благодаря за книгата!

— Аз се чувствам много щастлива, когато подаря някому библия. Разбира се, аз не правя това на всеки срещнат.

— Трогната съм!

Фани избърса потта от челото си. Със спирането на автомобила бе изчезнала прохладата, която се образуваше от движението на въздуха. Мис Смитърс забеляза това.

— Довиждане, мила! . . . Продължете пътя си! Вие не сте свикнали с тукашния климат.

И тя подаде ръка.

Двете жени се разделиха. Едната — млада и цъфтяща — отиваше с автомобила си към луксозния хотел, другата — стара и сбръчкана като маймуна — се връщаше с магаре в първобитната пещера. Едната изгаряше в пароксизма на неутолените си желания, другата, угаснала, отиваше да пее псалми. Коя бе по-разумна? Или и двете бяха еднакво оглупели, еднакво побъркани от света, към който принадлежаха? Но Фани не помисли за това. Тя се загледа отново в дивия, ослепително ярък пейзаж, който поглъщаше личността ѝ напълно.

В хотела тя се изкъпа и легна да спи. Като се събуди, излезе на терасата да закуси. Слънцето клонеше към запад и от планината почна да подухва лек, освежителен ветреца. На юг, догде око стигне, се разстиляше плодород-

ната равнина на Андалузия — необятен килим от вече жълтеещи ниви, изпъстрени с тъмнозелени петна на портокалови и маслинови гори. На север, към Кастилия, се очертаваше мрачната синевина на Сиера Морена и Екстремадурските планини.

Пред хотела в подножието на терасата пристигаха автомобили и мулета с туристи, които се връщаха от Пикачо де Велета и Муласен. Повечето бяха англичани и германци. Те носеха дълги бастуни с куки и въжета за катерене по скалите. Едни слизаха към Маитена, докато други бързаха да влязат в хотела и да освободят краката си от тежките подковани обувки. На Фани се стори, че всички вдигаха глупав и безсмислен шум, който оскърбяваше мълчанието на планината. От долната тераса някаква немска трупя, която обикаляше света, покривайки разносните си с даване на любителски представления, почна да пее тиролски валсове, придружени с музика от акордеони. Най-сетне компанията изчерпа репертоара си и тръгна да събира парса, но веднага я замени севилското *cante flamenco*. Всичко това накара Фани да помисли, че мис Смитърс не бе тъй смахната, колкото ѝ се стори.

Слънцето се спусна още по-ниско над червеникавите изпарения, в които тъмнееше хоризонтът към Португалия. Вечните снегове на Сиера Невада добиха розов оттенък, а от равнината бавно почнаха да пълзят виолетови сенки. Стана хладно. Фани отиде в стаята си да облече един вълнен пуловер. Когато се върна, терасата бе почнала да се изпълва с охолна международна навалица, която оставаше равнодушна към грижите на света, която не мислеше кой с кого ще воюва и дали Испания трябва да бъде република, монархия или корпоративна държава. Келнерът, облечен в огненочервен смокинг, постави пред Фани кифлички с мляко и кафе. Тя закуси, след това запали цигара и отново се унесе в гледката. Слънцето, обвито в червена мъгла, докосна хоризонта. Сиера Морена стана още по-мрачна и тъмна. Андалузката равнина бавно намяташе воала на вечерната сянка и заприлича на море от бледовиолетови изпарения, в което все още прозираше дъното му с тъмнозелените петна на портокалови гори. След малко слънцето се скри зад хоризонта и само зъберите на Сиера Невада, покрити с вечен сняг, продължаваха да светят като фарове във вечерния здрач.

Фани неволно си представи необятната тишина, коя-

то в тоя момент трябваше да царува около пещерата на мис Смитърс. Представи си самата мис Смитърс, заобиколена с козата, глинената паница с мляко, библията, представи си спокойствието на духа ѝ, отърсен от всякакви страсти, и псалмите, които сигурно пееше вече. Да, това беше един начин на живеене, побъркан без съмнение, ала все пак по-разумен от живота на хиляди оглупени от богатството си възрастни жени, които в пет часа се събираха около масата на чай да клюкарствуват, играеха на рулетката или вдетинено танцуваха по дансингите с платени млади мъже. Да, сигурно имаше изцери телна сила, някакво странно щастие в тази лудост! Когато Фани остарее, ще дойде в Сиера Невада, тук, по тия места, в същата пещера, за да се слее с природата, за да вкуси от покоя на щастieto, което прозираше в бистротата на лудите сини очи на мис Смитърс.

Внезапно Фани потрепера. Господи, нима тя завиждаше на мис Смитърс!... Може би тази жена също като Фани бе обикаляла някога света, бе прахосала чувствата си във флиртове по модни летовища, бе изхабила нравствената воля на личността си в прищевки и нищожни удоволствия, за да стигне най-после, уморена от всичко, до пещерата, до глинената паница с козе мляко и пееене на псалми. Не изпитваше ли вече и Фани същата умора като нея? Не би ли желала в тоя момент да сподели покоя на лудостта ѝ, да живее в пещерата, да пее псалми?

Ах, уморена ли бе? Но от що? Може би от това, че не вършеше нищо, че не бе дала никому нищо. Тя нямаше никаква възвишена цел в живота си, не познаваше ни страданието, ни подвига, с които тия цели се постигаха. Ако всяка фибра на тялото ѝ, всяко движение на мисълта ѝ се стремяха към Ередиа, ако това чувство, което изпитваше към него, можеше да се нарече възвишено, какво бе направила тя, за да спечели сърцето му? Нищо, съвсем нищо!... Тя искаше да сграбчи това сърце направо, да го откъсне, както грубите ръце на лаком човек откъсваха узрелия плод от дървото. Тя искаше да го погълне, да се насити от него без друга мисъл освен мисълта за удоволствието, което щеше да изпита. Преследвайки Ередиа, тя не се питаше ни най-малко какво щеше да предизвика любовта ѝ в сърцето му, защото беше свикнала да мисли само за себе си. Тя си въобразяваше, че само трябваше да отиде в Пеня Ронда и да протегне ръ-

ката си, за да го улови, след като предварително с цинична откровеност му бе признала любовта си, сякаш за да спести едно празно отиване. Той сигурно си мислеше тъй и така всъщност се бе развило всичко, при все че Фани не можеше в момента да го съзнае и предотврати. Ах, ето защо тя го изпълваше с отвращение, ето защо монахът отказваше да я пусне в Пеня Ронда! Но ако Фани...

Идеята блесна ослепително в съзнанието ѝ. Отначало тя бе обща, неясна, задушена от възбудата на дива радост, после мисълта я определи във всички подробности, после се превърна в твърдо решение. Когато съзна най-сетне, че трябваше да се прибере в стаята си, келнерът с огненочервения смокинг събираше последните чаши от масите на терасата. Хотелът бе заспал. Над Сиера Невада грееше пълна луна, която заливаше огромните простори от безводни долини и гигантски скали с тайнствена светлина, а вечните снегове на Муласен и Пикачо де Велета изпущаха зеленикаво фосфорно сияние.

На другия ден сутринта Фани отпътува за Мадрид.

Пристигна с влака вечерта, уморена физически, но с бодър дух и ясна мисъл, с оная свежест на чувствата, с която я изпълваше твърдото ѝ решение. Спа добре за пръв път от толкова седмици. На другия ден потърси Лесли, но последният бе заминал за Аранхуес. Остави бележка да ѝ се обади веднага по телефона. След това купи списания и медицински книги от френската книжарница. Като се връщаше с такси към «Паласно де Ривас» на улица «Алкала» стана някакво убийство. Един пълен офицер с очила се улови за корема и рухна на тротоара. От устата му потече кръв.

Лесли се върна от Аранхуес следобед и веднага дойде при Фани в добро настроение, със смесено чувство на гордост и тревожна възбуда. Последният доклад, който бе направил на шефа си за дейността на монархистите и фалангата, се потвърждаваше напълно от по-нататъшното развитие на събитията. Това бе приятно. Тревогата идеше от обстоятелството, че зад приготвянията на фалангата и зад убийствата на офицери — тези убийства бяха най-сигурният признак за превратите в Испания — се очертаваха все по-ясни счупеният кръст и ликторски бравди.

Фани му поднесе уиски. Зелените ѝ котешки очи святаха лъстиво. Лесли предусети, че тя щеше да го натовари да върши нови глупости, но дявол да го вземе, тази жена притежаваше неотразим чар!... Дали я обичаше? Той си зададе въпроса ненадейно, но веднага си отговори с положително «не». Твърдите и независими жени го дразнеха. Интелектът им се насочваше винаги към абсурдни неща. Той се възхищаваше от нея само защото в личността ѝ гореше британският бяс, авантюризъмът и пламенната смелост на една леди Стенхоуп. Като изслуша впечатленията ѝ от Андалузия и Сиера Невада, той съзна, че само дяволът можеше да я изтръгне сега от Испания. Та говореше бързо, отривисто. Образите на въображението ѝ извираха буйно и се сливаха с бледорусата, твърда като диамант красота на лицето ѝ. Но Лесли запази обикновеното си флегмантично спокойствие. Приликата между човека и природата в Испания не го трогна ни най-малко. Вместо това той заяви хладно:

— Моят съвет е да не скиташ повече из Испания.

— Защо? — попита тя разочаровано. Неспособността му да се трогне от каквото и да било я дразнеше винаги. Такъв го познаваше и от детинство.

— Защото всеки ден може да избухне гражданска война. Отзарана убиха Есихо.

— Какъв е Есихо?

— Републикански генерал.

— Не ме интересува Есихо! — извика тя буйно. — Аз отивам в Пеня Ронда.

— Мисля, че ти отрязаха квитанциите.

— Да, но аз ще открия собствена болница!... Кой може да ми забрани това?

Лесли я погледна все тъй безстрастно, но сега вече запазваше с мъка спокойствието си. Не, това бе положително дивотия!... Ала заедно с това никога досега Фани не му се бе струвала тъй възхитителна. Лицето ѝ пламтеше от решителност.

— Аз вдигам ръце от тебе! — произнесе той.

— Преди това ще ми помогнеш да получа разрешение от правителството.

— По никакъв начин.

— Значи, да потърся други приятели?

— Върши каквото искаш.

— Ще се обърна към дон Алехандро.

— Полицията го арестува отдавна.

— Тогава ще потърся комунисти!

— Те не са разположени към светските дами.

Фани гневно изпи чашата си с уиски и запали цигара.

— Какво ще излезе от всичко това? — попита Лесли. — Испанска повест за любов и смърт ли?

— Не зная!... Може би!... — произнесе тя уморено.

— Закъсняла романтика!

— Наричай го, както искаш.

Тя изпусна дима от цигарата си с презрително свити устни, след това го погледна мрачно.

— Зная, че ти дотягам... Повече няма да те безпокоя.

— Това ултиматум ли е?

— Да, Лесли!

— Какво искаш точно?

— Ще говоря първо с Мюрие.

— Защо ти е Мюрие?

— Смятам да му възложа уреждането на болницата. Безцветното лице на Лесли се усмихна доволно.

— Мюрие!... — произнесе той насмешливо. — Трудно ще го намериш. Мюрие и Клара се запиляха из Португалия.

Фани трепна от неприятна изненада. Тя си спомни, че флиртът им бе почнал пред очите ѝ!... Клара, тази гъска, ѝ бе отнела Мюрие тъкмо когато Фани имаше най-голяма нужда от него.

— Знаеш ли адреса им? — попита тя бързо.

— Откъде мога да го зная?...

Фани погледна съсредоточено пред себе си. Тънките ѝ устни почнаха да се мърдат едва забележимо, краищата на веждите ѝ се повдигаха нервно. И най-сетне тя се усмихна, при все че това бе усмивка на малко несигурно тържество.

— Искаш ли да излезем? — попита Лесли.

— Не — каза тя.

Той изпи още една чаша уиски и стана да си върви. Намери за по-разумно да не я убеждава повече.

Веднага след излизането Фани изпрати Робинзон да научи имената на най-добрите хотели в Есторил, Порто и Лисабон.

Робинзон бе уморен до смърт от дългия преход с ко-

лата между Гранада и Мадрид, но изпълни поръчката добросъвестно. Когато се връщаше към единадесет часа в «Паласио де Ривас», за първи път в живота си той почувствува известно недоволство от службата при мисис Фани. Тази служба започваше да му дотяга. Наистина, тя бе свързана с дълги промеждутъци от охолно бездействие, което му даваше възможност да се просвещава по социалистическите въпроси, но затова пък, когато господарката го впрягаше в работа, своеволията ѝ прекаляваха. След зряло обмисляне обаче Робинзон съзна, че трудно можеше да се откаже от службата и от високата заплата, която получаваше. Така той се изправи пред мъдрата истина, че ако един английски социалист иска да запази високия стандарт на живота си, трябва да служи на консерваторите. Впрочем това бе крайната точка, до която стигнаха анализите му, и той не видя никакъв нравствен трагизъм в нея. Буйността, с която испанските работници вдигаха революции, умираха по барикадите или гладуваха упорито през стачките, вместо да се споразумеят с господарите си, той намираше за крайно глупава.

Като подаде на господарката си листа с имената на хотелите, Робинзон почувствува въздействието и на една друга сила, която също му пречеше да напусне службата си. Мисис Фани го изпълваше винаги с неопределено чувство на страх, на почит и на възхищение, а също и на някакво особено удоволствие да ѝ се подчинява, които бяха далечен спомен от страха, от почитта и възхищението, а също и от удоволствието, с които десетки Робинзоновци през минали поколения се бяха подчинявали на десетки Хорновци. Но социалистическата неприязън на Робинзон към господарите се събуди отново, когато след половин час, тъкмо в момента, в който заспиваше блажено, испанската прислужница на Фани го вдигна пак със заповед да занесе веднага на пощата десет телеграми. Той изпълни и тази заповед с горчиво вътрешно недоволство. Телеграмите изобщо бяха указание за ново скитане, за нови преходи от по четиристотин километра на ден. Разгневен, той ги прочете, макар да не си бе позволявал подобна дързост никога досега. Съдържанието им, което бе едно и също и написано на френски, го възмути дълбоко. Всички бяха отправени до мистър Мюрие в португалските хотели, чиито имена бе събрал тази

вечер. В телеграмите тя съобщаваше на приятеля си, че е тежко болна. *Gravement malade!* Да, *gravement malade*, когато всъщност тя прашеше от здраве и днес вечеря в «Риц». . . Какво безобразие, на което бяха способни само висшите класи! Впрочем и Робинзон бе излъгал веднъж, че леля чу е тежко болна, за да получи отпуската.

Той се успокои отново, когато се върна в къщи и господарката му отказа да вземе остатъка от банкнотата, която му бе дала за телеграмите.

От залпа телеграми, които Фани бе отправила в Португалия, три улучиха, където трябваше. Едната завари Мюрие в *Grande Hotel do Porto* в Порто, а другите му препратиха от Лисабон и Есторил, където бе прекарал по няколко дни с Клара.

— Ще отидеш ли? — попита американката, почервеняла от гняв.

— Разбира се — отговори Мюрие.

И романът им свърши.

Когато на другия ден Мюрие завари Фани в «Паласио де Ривас» седнала спокойно да закусва, съзна изведнъж всичкото безсърдечие, на което бе способна английската раса. Но той не избухна. Имаше ли смисъл да я изобличава, да си излезе веднага? Това бе все едно да оскърбява себе си, да ругае собствената си глупост. И затова не каза нищо, а само поиска от прислужницата да приготви омлет и за него.

След закуската Фани говори дълго. Тя обясни всичко. Тя молеше да бъде разбрана. В какво? . . . В правото ѝ да третира приятелите си като слуги ли? Мюрие отправи въпроса сурово и понеже очите ѝ се свиха с леден блясък, той съзна, че не трябваше да го задава.

— Тогава аз не искам от тебе нищо — каза тя спокойно.

Под пепеляворусите мигли светеше изумруденият пламък на очите ѝ, пламък, който винаги изгаряше Мюрие.

— Знаеш ли какво е Пеня Ронда? — попита той мрачно.

— Огнище на петнист тиф.

— А имаш ли представа от петнист тиф?

— Висока температура, червени петна по корема!... Причинява се от дървеници.

— Да! От дървеници в главата ти!

Мюрие погледна отчаяно медицинските книги, които бе натрупала върху едно старинно бюро, след това се втренчи в нея. Такава си беше винаги! Бясна и лекомислена, способна да рискува дори живота си, ако това бе необходимо за удоволствията ѝ. Зелените очи, пепеляворусата коса, усмивката върху лицето ѝ, добило медночервен оттенък от слънцето на Сиера Невада, го накараха да почувствува отново мрачния пламък на любовта си. Не би ли я последвал дори в ада? Но въпреки това заговори пак:

— Ти си оглупяла напълно!... Аз съм виждал тази болест в Сицилия. Знаеш ли какво значи епидемия от петнист тиф между гладно и потънало в невежество население?... Купища от трупове, купища от мръсни, гниещи тела под палатки! Всеки ден смърт и само смърт, която протяга ръцете си към тебе! Можеш ли да понесеш всичко това?... Дори аз не мога!

— Тогава, моля те, да ми посочиш някой испански лекар — произнесе тя сухо.

— Испански лекар ли?... — кипна той. — Ще намериш хиляди, защото гладуват, защото нямат работа. Но никой не ще те разбере. Ще те оставят да пукнеш в сред епидемията!

— Та какво от това? — попита тя.

— Нищо, разбира се — отговори Мюрие, като се изсмя тихо.

Тя седна до него. Ръката ѝ бавно почна да глади косата му.

— Ще дойдеш ли с мене? — попита тя след малко.

— Как?... — Въпросът ѝ го стресна. — Разбира се!... Мислех да търся служба в колониите. Имам само сто пезети в джоба си.

— Само за това ли?

— Естествено.

— Не подозирах, че си толкова обеднял.

— Французите обедняват лесно.

Тя се замисли горчиво. Тя бе забелязала отдавна как външността му беше почнала да губи от своята съдържана, но ефективна парижка елегантност. С тази вратовръзка, с този вече овехтял костюм тя го бе виждала толкова пъ-

ти! Ала веднага съзна, че под тази причина прозираше друга, още по-вярна, още по-трагична за него. Тя го бе викала тук, за да го оскърби с любовта си към Ередиа. Но не му ли бе отнела и възможността да осигури бъдещето си? Едва сега тя се досети, че скитайки с нея, Мюрие не работеше нищо, че спестяванията на един френски лекар не можеха да се мерят с мащаба на английското богатство.

— Какво става с Клара? — попита тя внезапно.

— Разделихме се, преди да получа телеграмата ти.

Лъжеше. И Фани почувствува болка от това, че той лъжеше. Бе се отказал от доларите заради Фани? За да научи, че тя бе решила да гони Ередиа ли?

— Жак!... — прошепна тя глухо.

Тя се премести още по-близо до него и обви с ръцете си шията му. Мюрие ѝ позволи да го целуне, после я отстрани леко с тих смях. А на Фани се стори, че не бе чувала нищо по-горчиво от този смях.

Двамата прекараха деня, надвесени над каталози за медицински уреди, за лекарства, палатки и легла. Мюрие бе зашеметен от сумата, която щеше да струва всичко това. Но Фани се усмихна безгрижно. Вечерта тя изпрати телеграма за Лондон, с която искаше превод на суми.

Целия месец юни Фани прекара в трескави приготовления. Докато Лесли действуваше за разрешението, и то така, че отците Сандовал и Ередиа да не научат нищо за него, Мюрие организираше болницата, а Фани четеше усърдно ръководствата за болнични сестри. Тя продаде скъпата си кола и купи четири камиона, които трябваше да носят материалите, и една специална линейка за превоз на болни. Фани искаше болницата да е снабдена с всичко необходимо и да може да се измества, ако станеше нужда, заедно с тая на йезуитите. Робинзон след тежката вътрешна борба и с надежда, че лудостта на господарката му нямаше да продължи дълго, прие нерадостната длъжност да кара линейката. Чрез колебанията си впрочем той постигна увеличение на заплатата. Четирима безработни шфьори се съгласиха веднага да карат камионите и да вършат всякаква друга работа, която им се заповяда. Две испански момичета от Чамбери, избрани от Мюрие за болногледачки поискаха такова

нищожно възнаграждение, щото Фани веднага го удвой. Бидоха наети също готвач, момче за миене на съдовете и перачка. Едва сега, всред това суетене, Фани видя страшната мизерия в Испания. Пред бюрата за шофьори и квалифицирани работници чакаха окъсани мъже с мрачен поглед. Мадридски девойки с прекрасни матови лица и тъжни очи пълнеха коридорите на агенциите за слугини. Фани видя с угризение как дневната храна на тези хора, на които републиката въпреки усилията си не можеше да намери работа, защото Испания в продължение на векове бе разорявана от безумни крале, се състоеше само от парче хляб и шепя варен нахут, раздавани от професионалните сдружения. Те дори нямаха по няколко нищожни сантима, за да си купят от евтините банани. И всичко това ставаше в един град под лазурно небе, с асфалтирани улици, с изящни дворци на старинни фамилии, с градини в мавритански стил и дансинги всред цветя и палми, които привечер вятърът от Сиера де Гуадарама караше да трептят леко. Към страстите или лудостта, която Фани изпитваше към Ередиа, се прибавяха нови усещания и нови вълнения, които тя не познаваше досега и които я обземаха от вида на мизерията и хроническия глад, от безмълвната мъка на бедността.

Всичко бе организирано тъй, че благотворителната личност на Фани да остане колкото можеше повече в сянка. Името ѝ стоеше съвсем скромно между имената на другите две болногледачки — Кармен и Долорес. Първата бе мълчалива и набожна, втората изглеждаше малко опърничава, но и двете имаха еднакво честен и работлив вид. На всичко, което Фани им казваше, те отговаряха със «sí, senoga» или «no, senoga», като повдигаха съсредоточено веждите си. Мюрие се превърна в пълновластен управител на болницата. Без да разбира нищо от работата му, Фани съзнаваше, че той има превъзходни качества за това. Камнионите се товареха с палатките, походните легла, уредите и медикаментите под негово наблюдение. У него имаше досетливост, с която предвиждаше най-дребните нужди, без да прахосва излишни пари. За да кали нервите ѝ, той заведе Фани няколко пъти в хирургичното отделение на болницата «Свещено Исусово сърце». Там тя присъствува на операции и между другото видя как зашиха тялото на едно дете, разкъсано от подземната железница. Една сутрин цялата болница

излезе в полето и направи обща репетиция за разгъване и подреждане на палатките. Всичко излезе сполучливо.

И най-после дойде часът, в който трябваше да потеглят за Пеня Ронда, час, който остана свързан в съзнанието на Фани с парлива възбуда, със смъртно предчувствие за ужас. Излязоха от Мадрид призори, без да предупредят никого, за да избягнат всякакво официално изпращане и поздравителни речи. Въздухът бе свеж, в градините на Ретиро пееха славеи, ранобудни клисари отключваха вратите на черквите, а по къшховете и дървените огради момчета разлепваха афиши за бой с бикове, за митинги или някоя нова оперета. Внезапно Фани почувствува носталгия към безгрижния, приятния живот, който оставяше, но тази носталгия се удави веднага в радостта, че щеше да види Ередиа.

След един час те пътуваха вече из песъчливата Мезета¹, между кактуси, черни скали и голи възвишения, които стърчаха самотно сред изгорялата от слънцето равнина. Човек не можеше да си представи нищо по-тъжно, по-монотонно и по-пронизващо от този пустинен пейзаж под толкова синьо небе и ярко слънце. От време на време автомобилната колона минаваше покрай купчини от кирпичени къщи, които имаха същия червеникав цвят, както останалата околност. Рояци от полуголи деца тичаха след камнионите, викаха и размахваха ръце. Когато спираха някъде, Фани и Мюрие биваха заобикаляни от тия деца, които искаха милостиня и призоваваха свидетелството на всички светии. Към обед горещината почна да става непоносима. Нажеженият въздух трептеше, а контрастът между червеникавите пясъци и синьото небе беше тъй ослепителен, че предизвикваше болки в очите.

Една усамотена посада привлече вниманието им. Спряха колоната. Мюрие слезе от линейката, привлечен от една пожълтяла хартия със знака на Червения кръст, прикрепена върху вратата на посадата. Фани го последва. Върху хартията с едри зловещи букви беше написано:

«*Tifo exantemático*»

Мюрие натисна дръжката. Вратата се отвори. Един полутъмен вход във вид на тунел водеше към вътрешния

¹ Така наричат испанците средната част на полуострова.

двор, постлан с плочи. Фани и Мюрие направиха няколко крачки напред, после изведнъж се спряха. Срещу тях, вероятно привлечена от шума на автомобилите и отварянето на вратата, идеше някаква жена, омотана в шал. Тя вървеше бавно, като привидение, и върху сухото ѝ набръчкано лице, което имаше пръстен цвят, горяха две блуждаещи трескави очи.

Фани с ужас отстъпи назад, а Мюрие се усмихна.

V

Когато наближиха Пеня Ронда, те забелязаха отдалеч болницата на отец Ередиа, разположена на няколко километра от градчето. Тя бе много по-голяма от новата, която пристигаше, но палатките ѝ, извънредно вехти и окъсани, правеха жалко впечатление. Фани и Мюрие решиха да се разположат направо, без предварителни обяснения, като избраха една малка полянка на около двеста метра от лагера на йезуитите. Червените кръстове върху колите привлякоха веднага любопитството на двама индивиди в расо. Единият бе висок, с червеникава коса и сини очи, докато другият — жълт, слаб и мургав — приличаше на мишка. Те не закъсняха да попитат ново-дошлите какви са и откъде идат. Мюрие отговори сухо, че идват с разрешение от Мадрид. Монасите се оттеглиха, но един от тях — по-високият — веднага яхна велосипед и отиде в градчето. След половин час пристигна с мотоциклет един сержант от цивилната гвардия, който намушено провери документите на всички. Очевидно, той бе недоволен от разкарването в жегата и след проверката хвърли враждебен поглед към лагера на йезуитите.

— Монасите ли ви повикаха? — попита Фани, като му предложи чашка анис.

— Да, сеньора!... Те се интересуваха дали имате право да останете тук и едва ли не ви обвиняваха, че сте дошли да се занимавате с шпионаж. Впрочем документите ви са напълно редовни.

— Изглежда, че нашето идване не им е приятно.

— Да, изглежда!... — Сержантът се усмихна презрително и това издаде омразата му срещу йезуитите. — Те отдавна са монополизирали правото да се грижат за ближния.

Той изпи още една чашка анис, благодари и се метна на мотоциклета си. След като се отдалечи, двамата монаси се присламчиха отново към Фани и Мюрие, натоварени, очевидно, с разузнавателна цел, защото почнаха да броят леглата и палатките и да разпитват испанците за това-онова. Те бяха съвсем млади, от най-низшата йерархия на ордена, което не им пречеше да проявяват нахалство. Мюрие се готвеше да ги изпъди, но Фани, напротив, реши да използва присъствието им, за да влезе във връзка с Ередиа.

— Братко — обърна се тя към по-високия от тях, — вие от болницата на отец Ередиа ли сте?

— Да, сеньора — отговори монахът.

— Навярно следвате медицина?

— Да, сеньора, в Гранада.

— И колегата ви също?

— Не. Той е фармацевт.

— Изглежда, че заанапред ще работим заедно или поне ще бъдем съседи. Как се казвате?

— Брат Доминго.

— А колегата ви?

— Брат Гонзало.

— А вие как се казвате, сеньора? — звънливо и мазно попита брат Гонзало.

— Аз съм мисис Хорн. Бихте ли могли да предупредите отец Ередиа, че желаем да му се представим.

— В момента отец Ередиа не е тук. Ще се върне довечера — отговори брат Доминго.

— Замества ли го някой?

— Да, отец Оливарес.

— Тогава съобщете на него. Той ме познава. Кажете му, че искам да го видя.

Монасите се отдалечиха с дълбоки, учтиви поклони. След десетина минути те се върнаха и казаха на Фани, че отец Оливарес не може да я приеме, тъй като бил зает с молитвите си.

Фани гневно заповяда да се ускори разпъването на палатките. Както и очакваше, Ередиа дойде привечер, когато слънцето залязваше. Дойде сам, без никакво предупреждение и влезе направо в палатката, в която Фани и Мюрие се готвеха да вечерят. Той носеше същото вехто расо и груби обувки, с които тя го бе видяла за пръв път в посадата между Деспеняторос и Авила. За

този миг тя бе чакала ден и нощ! Всичките вълнения, всичките изгарящи надежди и плахо очакване, които бе изпитвала досега, като че изведнъж намериха отдушник в пълната отмалялост, която обхваща тялото ѝ, в пълната неспособност да произнесе каквато и да било дума. Един последен лъч от слънцето падаше през входа на палатката върху главата му и придаваше на гладката му, вчесана назад коса синкавочер метален блясък. Загорялото му лице се усмихваше презрително. И Фани пак почувствува, че в това лице имаше нещо недействително и призрачно красиво, което го караше да прилича на ангел и демон, което отричаше всяка радост в живота — в своя и в този на другите. Острите му и черни като въглени очи погледнаха Фани с насмешка и сякаш искаха да кажат: «Не те ли предупредих да не идваш? Какво търсиш тук? Какво може да съществува между нас? Защо не се запилееш с приятелите си по плажовете, по игралните казина, по дансингите?» И пак в ушите на Фани прозвучаха безнадеждно думите, които той бе произнесъл в колежа «Ареналес»: «Вие принадлежите на света, а аз — на ордена си.»

Докато Фани все още не можеше да каже нищо, Мюрие студено почна да прави изявленията си:

— Идвам тук с разрешение на правителството. Избрахме Пеня Ронда, защото отговаря на нашата подготовка и възможности. Правилното функциониране на болницата е напълно осигурено.

Ередиа изслуша всичко с мълчаливо кимане на глава. Той предложи само Фани и Мюрие да отидат в Пеня Брава. Там отдавна имало нужда от болница. Но Мюрие отказа надменно и категорично. Монахът пак кимна с глава. След това, без да възрази нито дума, той бавно тръгна към изхода на палатката. Когато стигна до него, той се обърна към Фани и произнесе внезапно с невъзмутим глас:

— Мисис Хорн!... Може би смъртта и страданието, които ще видите тук, ще ви научат да мислите повече за другите, отколкото за себе си. А това ще спаси душата ви. Простете за грубостта ми. Довиждане.

— Бяга от тебе като от дявола! — каза Мюрие след излизането му. — Но това е добър признак!

— Защо? — тъжно попита Фани.

— Защото ще разбереш, че трябва да се махнем час по-скоро оттук!

През дните, които последваха, Фани съзна колко наивно бе идването ѝ. Отец Ередиа не само че не обръщаше внимание на нея, но дори опитите, които тя правеше да влезе във връзка с кой да е от хората му, излизаха несполучливи. Оливарес, Доминго и Гонзало я избягваха най-старателно, като че тя бе някаква нечестива сила, която заплашваше да погуби душите им. Фани не се съмняваше, че те вършеха това по заповед на Ередиа и че в дъното на душите си може бе наистина се страхуваха от нея.

Тъй като всички болни постъпваха в палатките на йезуитите, за Фани и Мюрие все още нямаше никаква работа и по цели дни двамата прекарваха в най-скучно бездействие. Мюрие усвои навика да ходи в градчето, където заръчва приятелство с благородници. Той почна да ѝ носи всеки ден новини във връзка с Ередиа.

— Не си въобразявай, че в лагера на йезуитите е много скучно — каза той веднъж.

— Защо, Жак?

— Защото в него има монахини от Кармелитския орден.

— Ето занимание и за тебе.

— Да, но Ередиа е запазил периметъра за себе си.

— Не оскърбявай праведния човек. Млади ли са?

— Не особено. Най-младата е на шестдесет години.

— Стига!

— Научих и друга подробност. Ередиа бил роднина на графовете Пухо.

— О!... Това е интересно!

— Да!... От колкото по-висок род е един испанец, толкова по-неизлечима е лудостта му. Мисля, че е полезно да го знаеш. И още една новина...

— Каква?

— Очакват в най-скоро време революция.

Фани равнодушно поклати глава. Това не беше интересно за нея. Вместо да се развълнува, тя разпечата бутилка с уиски и постави чаша на масата. В ъгъла на палатката, която служеше за трапезария, се бе образувал заплашителен куп от празни стъкла.

— Мислиш ли, че това може да продължи така? — попита Мюрие, преди да се разделят.

— Не зная — каза Фани уморено.

Тази вечер тя легна със замаяна от алкохола глава и заспа тежко. Събуди се няколко пъти от кошмарни сънища. Сънуваше ту Сандорал, чиито фосфорни очи пронизваха мрака, който я засбикаляше, ту болни с пръстени лица и блуждаещ поглед. По дрехите им пълзяха огромни въшки. Фани крещеше високо и когато се събуждаше, не знаеше къде се намира.

— Кармен! . . . — викаше тя на момичето, което спеше при нея. — Заклучи вратата!

— Тук няма врата, сенъора! — уплашено отговаряше испанката. — Спиме в палатка.

Няколко пъти през нощта Фани си казваше уверено, че на другия ден ще отпътува за Мадрид, но щом решаваше да направи това, пред нея изпъкваше образът на Ередиа и тогава тя веднага съзнаваше, че не можеше да живее без него. Събуди се късно. Виеше ѝ се свят. Потърси Мюрие, но той пак беше отишъл в градчето. Съзна, че трябваше да предприеме нещо. Изведнъж ѝ хрумна смелата мисъл да отиде при Ередиа, да направи последен и отчаян опит да слоят болницата и да работят заедно. Само това можеше да я изтръгне от състоянието, в което се намираше. Запъти се към лагера на йезуитите, изминавайки с мъка късото разстояние до него. Въпреки ранния час горещината бе непоносима. Изгорялата от слънцето трева и кактусите шибяха полите на роклята ѝ. Под обувките ѝ прибягваха гущери. Пустинната степ тънеше в сънлива, меланхолична тишина. Камбаната на селището биеше за мъртвец. А над всичко висеше безнадеждно синьото испанско небе.

Като стигна лагера, тя видя една възрастна монахиня и я попита къде е палатката на Ередиа. Монахинята я измери с очи подозрително, след това я поведе мълчаливо към най-вехтата от всички палатки. На Фани се стори, че през главата на старицата минаха куп лоши мисли, които впрочем (Фани съзна това злобно) не бяха неоснователни. Монахинята се мушна в палатката. След малко излезе и направи знак на Фани, че отецът е вътре. Със затаен дъх Фани повдигна платнището, което закриваше входа. Ередиа пишеше нещо на масата, отрупана с много книжа.

— О! . . . Мисис Хорн! . . . — поздрави той равнодушно, като стана от масата. — Още ли сте тук?

— Очаквахте да се махна ли? — попита тя тихо.

— Очаквах да отидете в Пеня Брава.

— Знаете, че ако съм дошла тук, то е, за да работя в Пеня Ронда.

— Зная — каза той враждебно. — Може би разчитате на някаква промяна в отношенията ни?

— Не разчитам на нищо.

— Тогава защо сте още тук?

— Нима не знаете?

Фани бавно повдигна глава. Фанатичните му очи горяха мрачно. Цялото му лице се бе обляло с гъста цинобърна руменина.

— Всичко това е твърде просто за вас — произнесе той с отпаднал, внезапно тих глас, — докато аз трябва да мисля другояче. . . Вие никога не бихте могли да го разберете. Вие само ще ме упрекувате и ще страдате. . . което не ми е безразлично. Говоря като християнин. А има и други обстоятелства, които също ми пречат да приема сътрудничеството ви. . .

— Други? Какви?

Той се поколеба.

— Да ги наречем лични. . . Много съжалявам, ако това, което чуете, ви наскърби. Аз не можех да не известя за идването ви моя супериор, отец Сандовал. Прочее. . . в деня на пристигането ви аз му писах. Отговорът се получи днес — той се намръщи и посочи една хартия върху масата. — Отец Сандовал допуска да работим заедно. . . Той, изглежда, не може да си спомни името ви и не подозира мотивите, които са ви накарали да дойдете тук. . . Искам да кажа, отец Сандовал позволява да работим заедно само ако се съгласите да съединим двете болници в една, която да функционира от името на ордена. Освен това той иска да поемете и съответната част на разходите по издръжката на персонала и болните.

Фани слушаше поразена.

— Къде е личното ви съображение? — попита тя остро.

— О! . . . Къде! — Лицето на отец Ередиа се намръщи още по-силно, но гласът му остана хладен и сух. — Вие ще рискувате живота си и ще поемете разноски, без да

получите нищо! Нищо!... — повтори той със съчувствена ирония.

Устните на Фани се свиха горчиво.

— Тогава защо настоявате да си замина? — произнесе тя бързо. — Защо действувате против интересите на ордена?

— Казах ви, че отец Сандовал не зане защо сте дошли тук, а аз зная... Мислех за честолюбието ви.

Наистина ли щадеше честолюбието ѝ, наистина ли я уважаваше толкова!... Но защо тогава бе побързал да пише веднага на Сандовал? Та нима последният бе тъй оглупял да не се сети коя е Фани и защо бе дошла в Пеня Ронда? Нещо убодеше дълбоко гордостта ѝ. За пръв път тя съзна, че светата Дружина на Христа, Сандовал, Ередиа можеха да шарлатанствуват! Но ако Ередиа шарлатанствуваше, той правеше това заради ордена. Орденът, орденът над всичко!...

— Приемам условията — каза Фани.

— Мир на душата ви, мисис Хорн! — произнесе йезуитът.

Мир!... Можеше ли да има мир у една болна, прокълнатата душа? Тази троха, тази дребна милост, която Фани откупи от ордена така унижително, я привърза с още по-голяма сила към Ередиа! Сега тя имаше възможност да го вижда всеки ден. Сега тя вървеше по петите му, следеше движенията му, поглъщаше всяка негова дума, всеки поглед, всеки жест... Сутрин първата ѝ мисъл бе за него, вечер заспиваше, унесена в дребните случки, които засилваха доверието му и кой знае може би удивлението му към нея. Едва ли някога Фани бе предполагала, че можеше да бъде тъй безшумна, тъй сдържана, тъй скромна и работлива сред страстта, която кипеше в душата ѝ и която подобно на вода в язовир се издигаше все по-високо, за да разкъса бента изведнъж.

Отношенията между Ередиа и Мюрие се поправиха бързо, при все че последният не можа да се отърси напълно от злобата си към монаха. В новите палатки постъпиха около десетина болни, които французинът се съгласи да лекува по метода, прилагана от Ередиа. Освен това след дълги молби от Фани Мюрие почна да помага, макар и съвсем неохотно, в масовите опити с новата ваксина на йезуита.

— Опитите с тази ваксина са цяло престъпление — ругаеше той. — Присадените я понасят с висока температура и сърдечна слабост... Ние просто превръщаме хората в носители на вирус!

— Рано е да се предрича — дълбокомислено забелязваше Фани. — Ще трябва да изчакаме проверката по закона за вариационната статистика.

— Глупости!... След тази проверка Ередиа трябва да бъде екзекутиран публично.

— Но аз се възхищавам от неговата вяра в успеха!

— Вяра!... Та там е най-лошото, че се осланя само на вярата си! Не мога да не се смея, когато гледам усърдието, с което лекува болелите, а след това ги опява в гробищата. Впрочем за него душата е безсмъртна!

— Дали не е наистина така?

— Не зная!... Питай Оливарес!

Наистина, отец Оливарес се бе заел усърдно с духовното превъзпитание на Фани. Почти всяка седмица той ѝ подаряваше по една книга и развиваше пред нея блестящите си дисертации върху метафизиката на свети Тома Аквински. За нещастие, Фани бе основно покварена от материалистически идеи, които отричаха безсмъртието на душата. Освен това тя бе наклонна да приеме най-много само съществуването на безличния бог. Мюрие пък не искаше да чуе дори за него. Всички спорове се развиваха след вечеря под лунна светлина, когато Фани караше Робинзон да изнесе походни столчета пред палатката ѝ и канеше отците на чаша ликьор. Споровете бяха забавни, защото Мюрие ги коронясваше с необикновени заключения, които Оливарес не винаги успяваше да разясни.

— Да продължим, отче!... — обърна се Мюрие веднъж към професора по схоластика. — Има ли действително теологични доказателства за съществуването на бога?

— Разбира се, сеньор!... Вие познавате биологията по-добре от мене. Хармонията в природата е най-убедителното доказателство за съществуването на бога. Нима не съзирате във всеки цвят, във всяко насекомо, във всяка жива твар устрем към цел, към всеобща хармония, която не е нищо друго освен необятната мисъл за бога, сътворил света?

— Така. А в петнистия тиф какво виждате?

Оливарес се усмихна. Всички хора на природните науки, когато възпазяваха, тръгваха в тая посока. Не че възражението бе абсурдно, но то бе от-тия, които можеха да се отстранят лесно. А да го отстрани, бе както дълг, така и развлечение за Оливарес. Но едва ли някой подозираше, че зад този дълг и това развлечение стоеше собственото му безверие в личния бог.

— Виждам страдание, сеньор! — каза йезуитът.

— Значи, страданието има цел?

— Положително.

— Каква е тази цел?

— Изкуплението!... След всяка понесена болка вие ставате една степен морално по-съвършен.

— Тогава защо бог, вместо да създаде хората добри, ги е направил лоши и ги поправя с наказание?

О, и на това схоластиката можеше да даде отговор!... Отец Оливарес се приготви да поведе слушателите си из лабиринта на християнската метафизика, но веднага съзна, че това щеше да ги отегчи.

— Вие какво мислите, мисис Хорн? — внезапно попита Ередиа.

— Мисля, че е така — каза Фани тихо. — Мисля, че идеята за изкуплението е достатъчно оправдание на християнството.

Тя не бе уверена в това, що казваше, но да се съгласи с Ередиа, да изпълни е абсурдна точност всяка работа, която ѝ възлагаше, да заслужи мълчаливия му и признателен поглед бе върховно удоволствие за нея. Мисълта, че той виждаше и знаеше защо върши това, я изпълваше с опиянение. Тя изпитваше някаква болезнена наслада да излага живота си пред очите му. Влизаше да работи в най-опасната палатка, където двете стари монахини от Кармелитския орден преобладаваха болните. Ередиа няколко пъти ѝ забрани да работи там.

— Казах ли ви да не влизате тук! — кипна той веднъж.

— Не е ли все едно кой работи тук?

— Не е! — извика той и в очите му светнаха искри.

— Това е, предполагам, вашата монашеска кротост! — произнесе тя весело.

— Това е моя заповед! — викна той още по-гневно.

Властен и груб, той я изпроводи с поглед до изхода на палатката.

На другия ден бе неделя. Ередиа разпределяше часовете на дежурствата така, че всеки от светския персонал на болницата да бъде свободен за литургия. Фани бе усвоила навика да ходи на тези неделни литургии, които понякога отслужваше и самият Ередиа в черквата на селището. Отиде и тази сутрин, понеже вечерта бе научила от Доминго, че ще служи монахът. Сивите гранитни стени, полумракът, мрачните звуци на органа и монотонната служба на латински, от която долавяше само *Pater Noster* и *Dominus*, я настроиха мистично. Но после, когато той извърна лицето си към богомолците, когато размаха кадилницата и тя го видя пак тъй прекрасен и недостъпен, у нея отново се разпали пламъкът на любовта ѝ, дивият и сладостен копнеж да го притежава. Използува една пауза в службата и се премести напред, до първия ред коленичили жени, загърнати в черни воали. Те следваха движенията на йезуита със същия копнеж, може би го пожелаваха, несъзнателно по същия плътски начин, както и Фани, но грешният им порив бе удавен в религиозен екстаз. Когато литургията свърши, всички се изредиха да му целуват ръка. Фани никога не бе правила това, но сега изведнъж я обзе желанието да сложи устните си върху ръката му. Бе последната от всички жени. Наведе се бързо, целомъдрено, като всяка от тях, но в последния момент ръката му изведнъж се втвърди и я отблъсна леко. Фани повдигна глава и го погледна с упрек. Видя само две тъмни очи, които я пронизваха мрачно.

Инцидентите в палатката на въшливите и в черквата бяха забравени скоро и отец Ередиа и Фани се върнаха отново към всекидневната размяна на къси, служебни разговори. През тия разговори имаше един миг, който Фани очакваше страстно, и това бе мигът, когато погледите им се срещаха. Каква странна смес от удивление и безсърдечна хладина се появяваше в очите му, когато той виждаше, че всичко, което бе заповядал на Фани, се изпълняваше от нея с точността на автомат, със себеотрицанието на безсънни нощни часове, които тя прекарваше в лабораторията и в палатките на болните! Не съзнаваше ли, че това себеотрицание, това усърдие и готовност да се самопожертвува, които Фани проявяваше всред опасността от заразата, не се дължеше на християн-

ско смирение и любов към ближния? Можеше ли да я осъди, или оправдае? И с каква радост, която я опияняваше по-силно от всички удоволствия, изпитвани от нея досега, тя виждаше все по-ясно разгарянето на вътрешната борба в душата му!... Но тази борба, тези признаци на разколебаване у него бяха, уви, тъй редки! Те се потискаха веднага от желязната воля на личността му, от лудостта на фанатизма му, който го обземаше още по-пълно.

Една неделя — бе някакъв католически празник и по нареждане на Ередиа монасите отидоха в градчето да вземат участие в религиозната процесия — Фани седна да чете зад палатката си. Слънцето клонеше към запад. Наоколо свиреха скакалци, камбаната на селището пак биеше за мъртвец, а над тъжната равнина от червеникави глинни и пясъци, осеяни с тръни и кактуси, висеше неизменното бездънно синьо небе. Тя четеше «Подражания на Христа» — едно испанско издание, което ѝ бе подарил Оливарес — и разсъждаваше меланхолично и снисходително върху величавата простота на тази книга. Загледана над книгата, тя забеляза изведнъж приближаването на Ередиа. С бавни, замислени крачки той идеше към палатката ѝ. Против навика си сега идеше сам. Фани скочи бързо и влезе в палатката, за да хвърли пенъора и навлече една глупава, черна рокля, с която се явяваше винаги пред него. Когато излезе, той бе вече в лагера и разговаряше с Робинзон. Щом я видя, той поздрави вежливо, като свали черната си плъстена шапка с широка периферия, докато с другата ръка стискаше молитвеника, който носеше постоянно със себе си. Фани го покани да влезе в палатката. Тя помисли, че монахът щеше да откаже поради отсъствието на Оливарес и Мюрие, но за нейна изненада той прие. Стори ѝ се, че лицето му бе изтощено и замислено.

— Мога ли да поискам една цигара? — попита той естествено, като остави молитвеника и уморено избърса потта от челото си с една грамадна груба кърпа, която извади от джоба на расото си.

Фани знаеше, че той не е пушач, но подобно на много други монаси употребяваше емфие. Ала сега навярно дори този единствен лукс на аскетичното му тяло липсваше, защото бе пропуснал да се снабди достатъчно с него в Мадрид.

Фани му предложи от цигарите си.

— Дойдох за една услуга — каза той, като направи смешна гримаса и се закашля от острия виржински тютюн. — Лекарят от Пеня Брава ми събщи преди малко по телефона, че там има девет нови заболявания. Нашата линейка отиде тази сутрин в Досфуентес и още не се е върнала.

— Ще изпратя някого от моите хора — бързо каза Фани. — Впрочем вие можете да разполагате с тях напълно във всяко време. Изпращайте ги, където искате, без да ме питате.

Йезуитът се усмихна горчиво.

— Вашите хора не ми се подчиняват — каза той.

— Как така? — възбудено попита Фани.

— Вълна от анархия залива цялата страна — продължи той мрачно. — Снощи са убити в Ескориал трима августинци и други двама в Авила. Застрелян е също и нашият супериор в Гранада.

Фани го погледна смутено.

— Защо става всичко това?

— Защото ние изкупваме винаги греховете на управляващите класи. Това е съдба, срещу която не се бунтуваме.

«Та вие не сте ли също управляваща класа?» — неволно помисли Фани, но в същия миг сърцето ѝ се сви от безпокойство за Ередиа.

— Изглежда, че ще има революция — каза тя.

— Да, ще има!... — потвърди той.

— Каква? Десничарска ли?

Ередиа не отговори. В дълбините на погледа му Фани прочете оскърбително недоверие. И тя почувствува болка от неговата затвореност, от това недоверие.

— Ще заповядвам на моите хора да ви се подчиняват — произнесе тя сухо.

— Не трябва да ги дразните сега.

— Защо?

— Защото е опасно. Аз дойдох да ви помоля само за Робинзон. Ако заминем с линейката сега, ще се върнем довечера.

— Робинзон не ми трябва. Заминете с него.

— Благодаря! — произнесе той с признателност, която ѝ се стори някак противна. — Трябва да отида на всяка цена в Пеня Брава. Епидемията се разраства, а, изглежда, ваксината ми не дава добри резултати. Колко

суетни са нашите човешки усилия!... — добави той със скръбна усмивка.

— Надявам се, че втората модификация ще даде по-добри резултати.

— Едва ли!... Възлагах най-големи надежди на вируса, третиран със сулфамиди. Разполагате ли с още свободни легла? — попита той, давайки си вид, че отпраща въпроса някак разсеяно и случайно. ги

— Разполагаме с двадесет. Можем веднага да удвоим.

— О, не!... Не!... — възпротиви се той енергично. — В никой случай не трябва да купувате повече легла и да влизате в нови разноси. . . Вие ще се разорите, мисис Хорн!

— Няма да се разоря — каза тя презрително.

— Que Dios lo pague!¹... — произнесе той.

Това бе традиционната фраза, която испанските монаси употребяваха от незапомнени времена, събирайки милостиня за бедните. На Фани се стори, че сега тя прозвуча фалшиво и унижително. И тя каза:

— Аз не чакам нищо от бога.

Очите на Ередиа светнаха мрачно. Думите на Фани бяха твърде остри, за да не го засегнат. Нещо се бе промъкнало между двамата, нещо, което може би изведнъж го накара да говори направо, и това бе твърдостта, с която Фани отблъскваше всяка двусмисленост.

— Мисис Хорн!... — произнесе той и коприненият глас, с който обещавахе отплатата на бога, стана суров. — Ние свикнахме да се уважаваме. Искате ли това да продължи докрай? — Той изчака мълчаливото ѝ кимване на главата и гласът му, по-остър и по-металически, продължи отново: — Моята душа е в ръцете на бога. Аз съм я обрекъл нему. Разбирайте, както искате, това. Аз гледам на света по друг начин, имам друга цел и други радости в живота си. . . Може би фанатизмът е испанска болест, която убива и мъчи, но предупреждавам ви, такъв ще бъде винаги, докато сте тук. . .

— Зная — каза Фани.

— Не!... Не знаете всичко! — продължи той. — Нашата съвместна работа се наложи от интересите на ордена. Всичко, което допускам — той подчерта думата

«допускам» — между нас, се определя от интересите на ордена. Съзнавате го, нали?... — Гласът му стана ироничен. — Бих могъл да действам с каузистика, с формализъм, с *reservatio mentalis*, с всички тия похвати, които познавате от черната легенда за ордена и които за нас са обикновено човешко средство към целта, която преследваме. Ние не се спираме пред средствата, защото тази цел ни дава достатъчно морална сила да не ги избираме. Но пред вас аз не действам или поне занапред реших да не действам така. . . Съзнавате ли го?

— Да — каза Фани.

— Откъде знаете, че аз не го правя пак в интерес на ордена? — попита той с неочаквана, жестока и цинична усмивка.

— Трябваше да премълчите поне това!

— Трябваше да ви кажа и това. Беше необходимо да стигнем до последната възможна точка на разговорите си.

— Стигнахме я!

— Да, за удобство.

— И колко ловко!

От гърдите му се изтръгна остър смях.

— Сега мога да ви кажа, че докато сте тук, ще ви използвам непрестанно за целите на ордена. Тази вечер в Пеня Брава има монархическо събрание, на което ще говоря. Затова исках линейката.

— Значи, болницата е параван? Тя служи да прикрива агитациите ви за дон Луис де Ковадонга?

— Да, между другото — сухо каза йезуитът.

— Монархията? Това ли е целта на ордена?

— И монархията е само средство.

— Към що?

— Към световната католическа империя, към Христа, към бога!... — произнесе той и за първи път Фани долови в гласа му вълнение.

А в очите му се запали някакъв трескав пламък, сякаш това бяха очи на човек, който виждаше далечен, но изгарящ и примамлив мираж. Няколко минути той гледа в пространството, после извади грамадната бедняшка кърпа и избърса челото си, което се бе запотило от горещината в палатката. И Фани видя, че ръкавът на расото му бе орфан — това ужасно, дебело и грубо расо, в което той се измъчваше през май-големите горещини,

¹ Господ да ви възнагради.

защото строгите правила на ордена му забраняваха да го сваля, сякаш по този начин искаха да умъртвят с още по-голяма сигурност тялото му. Тогава ѝ дойде на ум, че той произхождаше от къщата на графовете Пухол, че навярно родителите му имаха имения и ренти, че бе още млад и ако искаше, можеше да води бляскавия живот на патриций, да играе поло, да се облича в копринени ризи и да има любовници, но вместо това бе станал монах от Дружината на Христа, носеше черно, грубо, прожулващо кожата расо и бе дошъл в Пеня Ронда да лекува болни от петнист тиф и да агитира за дон Луис, да гони далечния, безумния мираж на световната католическа империя, на Христа и на бога, мираж, който изгаряше сърцето му, който бе пропаднал опит на миналото и невъзможна фикция на настоящето. Но той бе омаян от този мираж, той се стремеше с всички сили към него. . . Не беше ли луд, напълно луд? Един Дон Кихот в расо, черен, огнен, фанатичен! . . .

След малко той излезе от палатката и тръгна към болницата си. Той вървеше малко прегърбен, със свити на гърдите ръце, които продължаваха да стискат молитвеника. Високата му фигура в расо и широкопола шапка се очертаваше фантастично върху кървавочервеното небе на залеза, а камбаната продължаваше да бие за мъртвец.

Фани му прости всичко и в същия миг съзна, че го обича още по-силно.

Тя продължи работата си в болницата на Христовата дружина с удвоено усърдие. Потокът от болни, който прииждаше, надминаваше многократно числото на оздравелите или умрелите. Палатките се препълниха. Фани обзаведе още четиридесет легла, при което една сума, която държеше в банката за чуждестранен кредит, намаля значително. Скоро и тия пари се свършиха. Адвокатът, който уреждаше паричните въпроси между безделниците в семейството Хорн, преведе нови суми в Испания. В същото време братът счетоводител, който завеждаше финансите на йезуитите в провинцията Толедо, съкрати тайно с три четвърти разходите на ордена по издръжката на болницата в Пеня Ронда. В края на краищата болницата на йезуитите и тази на Фани се сляха напълно заедно с персонала си. Вече не можеше да става въпрос, дали Фани работеше при Мюрие, или при Ередиа. Работата я викаше навсякъде. Едно старо огнище на епи-

демия и смърт се разгаряше бързо в тая най-дива, най-безплодна и най-фанатична част на Кастилия, докато десничарската революция приближаваше и роялистки агитатори сновяха неуморно и разнасяха лозунгите за сваляне на републиката, за императорска Испания и за дон Луис де Ковадонга. Че Испания отново щеше да стане империя, бе малко съмнително, но нима господ нямаше да помогне да се очисти поне от комунистите? Смүтовете, подклаждани от храбри идалговци, които се бяха заклели да умрат за господ и за краля, ставаха все по-чести. Един следобед местната фаланга се опита да направи манифестация, но биде пръсната от въоръжени комунисти. Възбът от цивилната гвардия, който бе изпратен да въдвори реда, се разбунтува внезапно срещу командира си, така че трябваше да се намеси войската.

Докато ставаха тия безредици, отец Ередиа изчезна някъде в продължение на три дни. Когато се върна, едната му ръка беше превързана, а върху лицето му имаше сини петна и драскотини. Ередиа даде краткото обяснение, че паднал от мулето си, минавайки през стръмни планински пътеки. Върху целта на пътуването си той не каза нищо. Впрочем това бе напълно излишно.

След къса почивка той изчезна отново за още два дни. Върна се пак с мулето си, но здрав и читав. Привечер Фани помоли Мюрие да го посетят в палатката му. Искаше да го зарадва с една малка, прибързана, но благоприятна статистика за новата модификация на ваксината му, опитана в Пеня Брава.

Пред палатката на Ередиа те видяха брат Гонзало, фармацевта. Последният притежаваше всички изисквания, на които трябваше да отговаря един примерен йезуит: за духовните си упражнения избираше винаги темата на страшния съд и бе потаен до непроницаемост. Той вечно стискаше в ръцете си молитвеника, говореше постоянно за величието на бога и за своето нищожество и когато трябваше да поздрави някого, правеше това с дълбок поклон и полуспуснати клепачи, както повеляваха правилата на ордена, написани от самия Лойола. Причината за всичко това бе отчасти порочната му природа, отчасти един особен вид умствено разстройство, което бе настъпило у него през време на духовните упражнения при постъпването му в ордена.

Когато видя Фани и Мюрие, брат Гонзало прие кроткия си, вечно унижен вид.

— Здрав ли е отец Ередиа? — неспокойно попита Фани.

— Да, сеньора. Той е в параклиса и чете молитвите си.

— Отдавна ли?

— От два часа.

— Дали ще свърши скоро?

— Не зная, сеньора. . . Тази сутрин болните от Досфуентес му попречиха да се моли и сега трябва да свърши молитвите си, определени за днес.

— Изглежда, че молитвите ви са доста много! — каза Мюрие.

— Да, сеньор! . . . Молитвеникът за летните месеци, наредени от нашия татко Лойола, съдържа шестстотин седемдесет и две страници.

Фани бе прелистила веднъж молитвеника на Оливарес и си представи тия страници на латински език с дребни червени и черни букви върху фина оризова хартия.

— По колко пъти се молите на ден? — попита Мюрие.

— По два часа в зори, половин на обед и половин вечерта. Но супериорът ни позволи да се молим само сутрин и вечер, тъй като имаме много работа с болните през деня. — И брат Гонзало добави смирено: — Молитвите са от голямо значение за нас.

— Сигурно, братко? . . . — съгласи се Мюрие. — А брат Доминго чете ли ги редовно?

В целия лагер бе известно, че брат Доминго, който следваше медицина, проявяваше забележителна небрежност към правилата на ордена. Той злоупотребяваше с тютюн, не се отказваше, когато Фани му предлагаше уиски, и дори закачаше Долорес.

— Не зная, сеньор! . . . — сухо отговори брат Гонзало. — Всеки отговаря пред бога за себе си.

— Предайте на отца да ни се обади утре сутринта — каза Мюрие. — Искаме да му съобщим нещо за ваксината.

Фани и Мюрие тръгнаха обратно към палатките си. Слънцето залязваше и безплодната степ, окъпана в червените светлини на залеза, приличаше на огромен пожар. Крачеха бавно. Лагерът бе затихнал и само от време на

време зад платнищата на големите палатки се разнасяха глухи стонове, които замираха безнадеждно.

— Madrecita¹. . . — проплака един детски гласец. — Madrecita! . . .

— Estoy aquí, hijo! . . . Estoy aquí! — немошно отговори гласът на болната майка, а после всичко се удави в безбрежна мъчителна тишина.

— Докога ще продължаваш да купуваш нови легла? — внезапно попита Мюрие.

— Докато има нужда.

— А знаеш ли, че в банката нямаш вече пезети?

— Зная. Ще направя нов превод от Брентон и Мърей.

— Не забравяй, че зад гърба си нямаш милиони. Не си Клара Саутдаун!

На вечерята той не хапна нищо и разглеждаше Фани с мълчаливо съчувствие така, както би разглеждал неизлечим болен пациент, с когото не знае какво да приеме.

— Защо не ядеш? — попита Фани учудено.

— Ще вечерям у маркиза на Досфуентес.

— О, значи, пак влезе в светска среда!

— А какво да правя? Да гълтам приспивателни ли? — попита той.

— Има ли млади дами?

— Разбира се! . . . Но има и симпатични господа.

— Роялисти навярно! . . . Колко забавно!

— Ередиа е също роялист! — насмешливо каза Мюрие.

— Откъде знаеш?

— От маркиза на Досфуентес, който му е братовчед. Ередиа обикаля планините и агитира за дон Луис де Ковадонга. Ередиа и Ковадонга са били приятели от детинство. Ако претендентът се качи на престола, Ередиа ще вдигне кръстоносен поход срещу комунистите. . . Испания винаги е била сабята на християнството.

Фани стана. С Мюрие никога не можеше да се приказва сериозно.

— Искаш ли да дойдеш с мене? — попита той.

— Не! — отказа тя троснато.

¹ Майчице.

² Тука съм, синко! . . . Тука съм!

— Какво ще правиш тук?

— Ще легна и ще заспя.

Без да получи покана, Мюрие тръгна след нея и влезе в палатката ѝ. Той запали цигара и започна да разглежда книгите върху масичката до леглото ѝ, произнасяйки високо и натъртено заглавията им. Повечето бяха подарени на Фани от Оливарес. Между тях се намираха «Светата инквизиция», «Животът на благородника Лойола», «Йезуитски мисии в Западна Индия и Тихия океан» и много други все от тоя род. Това бяха патетични страници за оправдаване на инквизицията, за възродения от Лойола католицизъм, ужасни страници, разказващи за монаси, които умираха в мъчения, пеейки псалми, които загиваха от чума и жълта треска, лекувайки болни, които падаха с кръст в ръка, пронизани от копията на диваци. Но в тия книги бе пропуснато да се отбележи колко живи хора бе изгорили светата инквизиция в Европа и колко диваци бяха изклани от набожните католици в Южна Америка.

— Наистина ли ще спиш? — попита Мюрие и в гласа му прозвуча съмнение. След това взе от масичката едно стъкло с хапчета луминал, погледна етикета му и го мушна в джоба си. — Не завиждам на този сън. До каква доза си стигнала?

— Аз дори не го вземам!... — излъга Фани.

В куфара си тя имаше друго стъкло, което бе поискала от брат Гонзало.

— Лека нощ!... — каза Мюрие.

Той целуна ръката ѝ и този жест я накара да си припомни без съжаление миналия забравен вече живот.

Мюрие отиде да се обръсне и облече смокинга си за вечерята на роялистите. Фани угаси лампата. Кармен си бе легнала и спеше отдавна, защото сутрин ставаше рано.

Фани реши тази вечер да не взема луминал и да почака търпеливо идването на естествения сън.

VI

Но сън не идваше и Фани остана будна.

В палатката се чуваше само равномерно дишане на Кармен и далечното виене на чакалите в степта. Червеникава луна показва диска си зад една междина на платни-

щата. От Сиера Дивисория полъхна вятър и листата на близкото маслиново дърво зашумоляха. Няколко изстрела и един далечен отчаян вик — вик на същество, което загиваше — смутиха мълчанието на испанската нощ. И всичко пак утихна, пак потъна в предишната тишина, нарушавана само от появяването на вятъра и шумоленето на маслиновото дърво, което сякаш разказваше за вечното страдание на тази безплодна кастилска земя и за приближаващите епидемии, глад и революция. И тогава в полумрака всред тая тишина и това тъжно шумолене пред Фани пак изпъкна кошмарният призрак на монаха, това неземно красиво лице на светия и езически бог, и пак в тялото ѝ всред самотната нощ се разпали безумна жажда да види аскетичните му устни, сгърчени от спазмата на сладострастието.

Тя чу как Робинзон влезе в палатката на Мюрие и му донесе изгладения смокинг. А после със зададено бумтене и леко скърцане от градчето пристигна кола и спря на десетина метра от палатките, които се намираха на края на лагера. Чу с изненада непознат женски глас. Любопитството я накара да стане и да надзърне зад платнището. Зад кормилото на спортната кола тя видя една много красива, ала не твърде млада жена с профил на Тицианова мадона. Косата ѝ бе омотана в чер воал.

— Ах... доня Инес!... — забъркано произнесе Мюрие.

— Дойдох чак тука, за да ви измъкна от тази ужасна мисис Хорн, докторе!... — бързо каза жената на френски.

— Тихо!... — произнесе Мюрие, като посочи с пръст към палатката на Фани.

— Тук ли спи? — попита доня Инес шепнешком. И после добави: — Каква е тази ужасна воня?

— От палатките на болните, мадам.

— Фу-у-у!... — произнесе аристократката с отвращение. — И мисис Хорн понася това заради моя побъркан братовчед йезуит? Що за личност е тази жена?

— Една влюбена Клеопатра — разсеяно обясни Мюрие.

Той седна до испанката и колата ги отнесе. Фани легна отново с тих вътрешен смях. Доня Инес го доведе с колата си късно след полунощ. Сега разговорът между двамата се водеше на испански и бе твърде интимен. Фани

не си направи труд да ги наблюдава, но чу целувките им. Чу как Мюрие се прибра в палатката си, а след това, полупиян и отегчен до смърт от света, почна да пее някакъв безсмислен френски куплет. Горчивият му глас повтори няколко пъти куплета, сякаш искаше да намери утеха в глупостта му. После млъкна и заспа.

А Фани продължаваше да лежи будна и да слуша как чакалите виеха в степта и тъжните пориви на вятъра от Сиера Дивисория караха да шумолят листата на маслиното дърво. Когато призракът на Ередиа, сладък и мъчителен, бе уморил нервите ѝ до такава степен, че почти заспиваше изнемоюща, от градчето почна да се приближава нов шум на моторна кола. Стори ѝ се, че колата спря близо, но от другата страна на лагера, където се намираха палатките на йезуитите. Фани не обърна никакво внимание на това. Камиони докарваха болни и през нощта. Изведнъж обаче се чу тропот от стъпки и шум от възбудени гласове. Разнесе се женски писък. Стори ѝ се, че това бе гласът на Долорес или на една от кармелитките. След малко чу стъпки на човек, който се приближаваше тичешком. Стъпките спряха пред палатката на Мюрие.

— Сеньор!... — произнесе човекът тревожно. — Сеньор!...

Фани позна веднага гласа на брат Гонзало.

Мюрие продължаваше да спи.

— Сеньор!... — за трети път извика брат Гонзало и в гласа му Фани долови ужас.

— Кой е?... Какво има? — сънливо попита Мюрие.

— Сеньор!... Анархисти отвличат отец Ередиа!

Фани скочи като ужилена. Облече веднага пенъора и върху него сложи мушамата си. Навлече пантофите и хукна веднага към палатката на Мюрие. Луната все още продължаваше да грее. Фани видя брат Гонзало, разтреперан от ужас. Мюрие бързо навличаше дрехите върху пижамата си.

— По-скоро, Жак!... По-скоро — извика Фани като луда.

Без да съзнава ясно какво върши, тя изтича в своята палатка и взе от куфара малък броунинг. Мушна го в джоба на мушамата си. Когато излезе, Мюрие се бе облякъл. Тримата се спуснаха тичешком към другия край на лагера, където светеха фаровете на автомобила.

— Робинзон!... — викаше Фани, докато тичаха. — Робинзон!...

— Ида, мисис! — обади се гласът на шофьора.

От палатките надзъртаха болни с пръстени лица и хлътнали очи. Под лунната светлина те приличаха на мъртъвци, излезли от гробовете си.

— Всички по леглата си! — сънливо и гневно викаше Мюрие. — Всички вътре!

Към групата се присъединиха Робинзон и двамата испански шофьори. Брат Гонзало разправяше на всеки отделно с тракащи зъби, че отвличат отца, и така засилваше паниката. Тичаха към светлината на автомобилните фарове, през която се мяркаха фигури, въоръжени с къси пушки. Когато стигнаха запъхтени до колата, Фани видя класическата сцена на всяка испанска революция: няколко ожесточени дрипльовци влачеха един йезуит. Те го държеха за ръцете и го теглеха към колата, докато други двама го блъскаха немилостиво с прикладите на пушките си по гърба. До тях вървеше отец Оливарес, който се хвърляше и увисваше по ръцете им с надежда да спре ударите.

— Muchachos!... — повтаряше професорът по схоластика умолително. — Muchachos!...

Най-отзад вървяха Долорес и двете престарели кармелитки. Всички пищяха отчаяно и призоваваха Богородицата на помощ. Макар да бе ужасена като тях, на Фани се стори, че това, което ставаше, бе някак естествено, че то всъщност вече трябваше да стане, както бе станало досега много пъти в испанската история. Дойде ѝ на ум, че и йезуитите бяха традиционни властници в тази страна, че и те владееха безброй имоти и заповядваха над много души, работеха за събарянето на републиката и кога с гневни заклинания, кога с благи думи увещаваха народа да пролее още веднъж кръвта си и да върне на престола безценния претендент на безценната Бурбонска династия дон Луис де Ковадонга. И затова навярно дрипльовците, които пазеха републиката, бяха така разгневени.

— Оливарес!... — извика Мюрие на английски. — Търсете по телефона полковник Хил. Искайте помощ от казармата!

— Говорих с Хил — отвърна йезуитът. — Изпраща веднага кавалеристи.

— Спокойствие тогава, ще го отървем!

Фани забелязя с ужас, че лицето на Ередиа бе окървавено, и кръвта заедно с всичко останало ѝ напомни двете апокалиптични картини на Гойя в Прадо. Въпреки ударите, които му нанасяха, монахът се дърпаше силно и с движенията на ръцете си повличаше мъжете, които се държеха отстрани. Той едва бе успял да облече расото си. Върху разголените му гърди се мятеше едно просто желязно разпятие. Фани не забеляза никакъв страх върху лицето му, а само упорство и гняв.

— Спри, братко!... — обърна се той към единия от двамата, който му нанасяше особено силни удари. А после към другите: — Muchachos!... Няма да се подчиня на вас. Само законната власт може да ме отведе.

— Ние сме законната власт! — иронично каза човекът, който го блъскаше отзад.

— Какво искате от него? — извика Мюрие, като се нахвърли върху упорития републиканец и го изтласка настрана.

— Назад, чужденецо!... Не се бъркай в работите ни!

— Испанци! — патетично кресна Мюрие: — Защо мъчите един беззащитен монах?

— Ние не го мъчим, сеньор! Ние искаме само да го арестуваме.

— Защо ви е?

— За да го изправим пред народния съд. Конспирира срещу републиката.

— Не е вярно, момчета! Той се занимава само с лекуване на болни!

Всичко, което Фани видя — действията и думите, — се разви само в продължение на няколко секунди след идването им. Тя все още стоеше като напълно парализирана и не знаеше какво да предприеме. Докато правеше усилия да измисли нещо разумно, отнякъде дотича буйният брат Доминго и внезапно усложни положението. С решителност, която напомняше тая на Джек Уинки, но бе много по-благородна от неговата, защото никакво посолство не стоеше зад гърба му, той се хвърли напред и с пет-шест сполучливи удара събори двама от нападателите.

— Стреляйте!... — извика един от анархистите. — Стреляйте!

Настъпи суматоха. Брат Доминго с не твърде хрис-

тиански удари повали на земята още един от защитниците на републиката, но падна на свой ред от удар на приклад в главата. Жените нададоха сърцераздирателни писъци. По монашески рефлекс от незапомнени времена старите кармелитки паднаха на колене и отново почнаха да призовават Богородицата. Те не бяха успели да вземат бонетата си и подстриганите им бели коси се разваха зловещо в нощта. Храбрата и мълчалива Кармен — само тя и Фани не пицяха — удари шумна плесница на един от нападателите.

— Момиче!... — възхитено извика удареният. — Ти си родено за барикади! — А после разумно посъветва другарите си: — Внимание, *cameradas*, да не пострадат невинни!

— Отвлечете попа настрана! — извика друг.

Двама от анархистите — бяха всичко седем — се отделиха от групата и почнаха да щракат затворите на пушките си. Един от зашеметените на земята се изправи внезапно и блъсна Ередиа към тях, които щракаха с пушките. Но и монахът не бе по-малко пъргав. С ловко и бързо движение, което показваше удивителното му самообладание, той се хвърли върху тях, за да отклони дулата на пушките им. В продължение на десетина секунди той успя да задържи това положение, без да нанася удари върху нападателите — навярно това му забраняваха правилата на ордена, с които брат Доминго изглеждаше винаги скаран, — докато най-сетне анархистите отново успяха да го отдалечат от себе си и да се приготвят да стрелят без опасност за другите. Единият, а после и другият опряха прикладите на оръжията върху гърдите си. Смъртоносните дула се насочиха към монаха. Още две секунди, и Ередиа щеше да бъде мъртъв. На Фани се стори, че в тоя напрегнат момент той съзна безполезността на пасивната си защита и като прекрати всякаква съпротива, застана гордо и неподвижно. Върху лицето му се разли израз на върховно спокойствие. Никога Фани не бе виждала по-мъжествено и по-красиво лице, по-безстрашно и същевременно театрално посрещане на смъртта, която за него бе преминаване към друг живот. Ръката му инстинктивно улови желязното разпятие, което висеше на гърдите му.

И тогава — до тоя момент тя наблюдаваше схватката с мълчалив ужас, не знаейки какво да предприеме, —

тогава тя нададе вик и се хвърли напред. Изтърва револвера, но успя да се вкопче в раменете на монаха и да го прикрие с тялото си.

— Долу пушките, другари! . . . — извика един от анархистите. — Пазете жените! . . . Испанка ли сте, сеньора? — обърна се той към Фани.

Той бе облечен в скъсана блуза и панталони, зацапани с машинно масло. Лицето му бе фино и болезнено — лице на интелигентен човек, който бе гнил по затворите, и в черните му като въглени очи гореше мрачният пламък на революцията.

— Англичанка съм! . . . — изкрещя Фани диво. — Стреляйте, но утре ще увиснете на бесилката! . . .

— Ние не се боим от бесилки, сеньора! — подигравателно забеляза анархистът. — Отвлечете попа, момчета!

Фани още по-здраво се впи в тялото на Ередиа. Кармен го прикри от другата страна, а престарелите монахини, насърчени от примера им, увиснаха с костеливите си ръце върху полите на расото му. За да го отнемат от жените, нападателите трябваше да ги бият и ритат, а те — испанските анархисти — не искаха да бият и ритат жени. За миг настъпи мълчание. Боричкането стихна. Нападателите не знаеха какво да предприемат. И тогава, в това мълчание, всички чуха тропот на конски копита. Войниците на полковник Хил препускаха към лагера.

— Идете си, момчета! — предупреди Оливарес. — Това е войската. Не проливайте кръв!

Но никой не го чу.

— Готови за бой! — изкомандува анархистът с черните очи.

Другарите му веднага се пръснаха в кръг и налягаха по земята. Фани забеляза, че късите им пушки бяха автоматични. Ередиа и всички, които искаха да го спасят, останаха в средата на този кръг. Един от анархистите извади от колата бомби, раздаде ги на другарите си и залегна с оръжие, насочено към заобиколените. Заповяда им да не мърдат. Фани съзна, че заплахата му бе отправена повече към Оливарес и брат Доминго, който се беше вече свестил. Всички останаха неподвижни. Тя продължаваше да държи в ръцете си Ередиа и да стиска конвулсивно раменете му, тъй както старите кармелитки и Кармен стискаха расото му. Той се стараеше да се отърве от тях,

сякаш тая защита от верни жени го унижаваше. Но Фани не обръщаше внимание на това, защото искаше да го запази с тялото си от куршумите, ако човекът зад тях почнеше да стреля, и защото в жертвата си всред анархистите и бомбите, в опасността на тая зловеща испанска нощ имаше нещо, което я пронизваше сладостно.

Когато кавалеристите на полковник Хил наближиха групата, те слязоха от конете си и тръгнаха към нея, пръснати във верига. Пред веригата с гола сабя и пистолет в ръка вървеше висок офицер.

— Кой е срещу нас? — тихо попита водачът на анархистите.

— Поручик Розабланка — отговори запитаният. — Братовчед на маркиза.

Фани помисли, че ако при дадените обстоятелства драмата се развиваше в друга страна, всичко щеше да свърши веднага с бърза и няма жестокост. Анархистите можеха да се отърват незабавно с няколко ефикасни залпа от войниците на полковник Хил, но не направиха това. Не искаха да стрелят, защото знаеха, че и войниците ще отговорят и тогава куршумите можеха да убият жени.

— Внимание, сеньор! — извика водачът на анархистите към офицера. — Тук има жени!

— Тогава пуснете жените настрана! — спокойно отвърна офицерът, като че се касаеше за уговорка на обикновен дуел.

— Всички настрана! — обърна се анархистът към заобиколените. — С изключение на отец Ередиа.

Фани видя как се проявиха силните и слабите характеристики. Оливарес, Мюрие, Робинзон, Кармен и Фани не мръднаха от местата. Брат Доминго и кармелитките също не мръднаха. Малодушният брат Гонзало направи няколко крачки, за да спаси тялото си, като погуби душата си, но веднага се върна и разкаяно се прекръсти. Долорес и испанските шофьори се изнизаха от групата един след друг.

— Всички настрана! — повторно заповяда анархистът.

Настъпи неясно затишие пред буря. Анархистите продължаваха да чакат търпеливо, при все че това чакане никак не бе в тяхна полза, тъй като войниците на Розабланка използвана времето да заобиколят групата и да вземат удобни позиции. И още веднъж Фани видя как в

тия окъсани работници от Билбао, които горяха от мъст към кралската и императорска Испания, се прояви рикарството на презирания от аристократите гол и беден испански народ.

Внезапно Фани чу гласа на Ередиа:

— Оливарес!... Изведи монахините и стой при тях!

— Не мога да те оставя, отче! — тихо каза Оливарес.

— Заповядвам! — високо повтори йезуитът. — В името на ордена.

И тогава Фани разбра, че Ередиа, макар и съвсем млад, спадаше към една по-горна степен в йерархията на йезуитите, така че професорът по схоластика трябваше да му се подчини, и видя как тази йерархия, вековната и неумолима дисциплина на ордена, смаза вярното другатство и готовността за саможертва. Оливарес улови монахините и без да обръща внимание на пищенето им, ги изведе настрани. И не се върна, защото тъй заповяда началникът му и защото навярно бе необходим на Христова дружина за друга цел.

— Доминго и Гонзало!... — звучеше гласът на Ередиа. — Мисис Хорн!

Братята изпълниха заповедта.

— Мюрие, Кармен, Робинзон!... — извика Фани. — Отдалечете се!

— И ти ли започна да заповядваш? — попита Мюрие със смях, а на Фани се стори страшно, че той можеше да се смее в такъв момент.

— Робинзон!... Кармен! — повтори тя остро.

След късо двоумение Робинзон се отдалечи. Девойката от Чамбери не мръдна.

— Отстранете се, сеньора! — каза поручик Розабланка.

— Няма да се отстраня! — заяви Фани смело. — Аз съм англичанка, а господинът е французин. Никой няма право да ни пипне.

Пак настъпи неопределено мълчание, в което Фани съзна какво значеше да бъдеш британски поданик. Думите й като че направиха дълбоко впечатление както на анархистите, така и на офицера. Не бе лесно да се изтласка с удари — как можеха да го постигнат по друг начин — една чужда поданица, а още по-малко да я изложиш на куршуми, макар и предназначени за другиго.

— Никой ли? — насмешливо произнесе водачът на

анархистите. — Сеньора, струва ми се, че злоупотребявате с испанското търпение.

Той бе напълно прав. На Фани пак се стори, че преговорите въпреки предупреждението, което внушаваше британското поданство, можеха да се протакат така само в Испания. И наистина, виждаше ясно, че анархистите, както и Розабланка сега не бяха наклонни да държат особено много сметка за британското влияние. Всички като че бяха обладани от някаква мрачна решителност и само кавалерството, което проявяваха към жените, ги възпираше да действуват.

Ставаше нещо необикновено тази нощ, нещо драматично и жестоко, но тържествено, което звучеше еднакво в думите на анархиста, на йезуита и на поручик Розабланка. Дори видът на последния — Фани забеляза това едва сега — изглеждаше необикновен и тържествен в този късен час и при тия обстоятелства. Той бе облечен в небесносиня униформа, с висок параден хусарски шлем, на който се развяваше грива. През рамото му бе превързан жълт копринен ешарп, достигащ до коленете — цвета на императорска Испания, която бе владяла Южна Америка, Куба и Филипините, — а върху гърдите му блестеше орденът на Изабела, обсипан с брилянти. Той имаше вид на човек, който иде от бал или от тържествена вечеря, а може би от същата вечеря, от която се бяха върнали страстната доня Инес и Мюрие. Но нима не бе променил униформата си още? Или пък идеше от някой бридж или покер след вечерята, който бе продължил до зори? Но в същия миг й дойде на ум, че така се обличаха аристократите от незапомнени времена, когато отиваха на война или на дуел, че тая традиция може би продължаваше още в полка, в който служеше Розабланка, и че коприненият ешарп и орденът «Изабела» сега значеха тържествено — в Испания всичко бе мрачно и тържествено — обявяване на война, на революция или на дявол знае какво. В тоя миг Фани стоеше между два настръхнали лагера, присъствуваше на вечната драма в тая земя. От едната страна се намираха гладните работници от фабриките на Билбао, въоръжени с модерни автоматични пушки, а от другата — наварски взвод от заклети роялисти, водени от аристократа Розабланка и въоръжени с изхабено оръжие от Кубинската война. И Фани стоеше между тия хора, които чакаха само да се оттегли, за да се хвърлят в борба

помежду си. Да, тя, наистина злоупотребяваше с испанското търпение. Стори ѝ се, че това търпение се изчерпа най-напред у аристократа Розабланка.

— Момчета!... — тържествено и заповеднически изрева той към анархистите, като вдигна голата си сабя във въздуха. — В името на новото правителство аз ви арестувам!

И тогава Фани разбра, че тази нощ в Пеня Ронда избухваше роялистски бунт, но това не я развълнува никак, защото сега мислеше само как можеше да се спаси Ередиа. Може би Розабланка разчиташе на численото превъзходство на своя взвод от наварци или на това, че анархистите, неусетно заобиколени отвсякъде, щяха да се предадат, или най-сетне бе до такава степен опиянен от миража да се върне монархията, та бе забравил всякаква предпазливост и не съзнаваше какво върши. Реакцията на анархистите последва мигновено. Автоматичните пушки изтрещяха зловещо, а след това се чуха два по-силни гърмежа от старите пушки на наварците. Розабланка изпусна сабята си във въздуха, главата му, покрита с хусарски шлем, клюмна напред, а след това целият се наклони бавно и като пресечена тополя рухна на земята. Фани видя как ешарпът на императорска Испания се отъркаля в праха, а брилянтите върху ордена на Изабела светнаха студено и жестоко под лунната светлина. Върху много места по небесносинята му униформа се появиха тъмни кървави петна.

Водачът на анархистите също бе ударен. Двата стари куршума, изстреляни от изкусни наварски стрелци, го улучиха добре. Той се бе подпрял на ръцете си, за да води преговорите по-удобно, тъй като кашляше и хрочеше непрестанно и лежането по корем зад автоматичната пушка задушаваше туберкулозните му гърди. И така в момента бе станал много удобен прицел на войниците. А паднаха също и неколцина наварски хусари, чиито прадеди в миналия век бяха умирали също тъй славно за дон Карлос и дон Алфонсо, неукротими претенденти за испанския престол.

— Сержант Ибанес!... — високо извика монахът. — Не стреляйте повече!

Гласът му докара ново мълчание, което бе по-напрегнато и по-страшно отпреди, защото сега наоколо се търкаляха трупове. Думите, които произнесе, подсказаха

ясно, че влизаше в съзаклатието на роялистите. Той знаеше дори имената на сержантите от разбунтувания наварски полк.

— Сержанте, и ти ли си с кръвопийците? — попита един от анархистите.

— Аз съм за господ и за Испания — отговори сержант Ибанес с гърлен арагонски акцент.

Сержантът не се виждаше, защото бе залегнал някъде между войниците си, но думите му значеха, че не бе роялист, а само ревностен католик, и затова казваше, че е само за господ и за Испания, а не за господ, за краля и за Испания!

— Братя!... — прозвуча отново силният глас на йезуита. Сега вече той се обръщаше към анархистите. — Отведете ме, където искате, но пощадете живота на тия чужденци. — А после към Ибанес: — Сержанте, приберете се в казармите и чакайте заповеди от полковник Хил!

Фани и Кармен се вкопчаха още по-здраво в раменете на монаха. Никаква земна сила не можеше да ги откъсне от него, а най-малко бяха в състояние да направят това войниците или анархистите, тъй като вече всички бяха залегнали и никой не смееше да мръдне от позицията си. Само йезуитът правеше отчаяни усилия да се отърве от жените и да не излага повече живота им. Но Кармен имаше мускули на пантера, а и тези на Фани не бяха по-малко здрави. И усилията му отиваха напусто. Мюрие се опита да му помогне. Фани го блъсна и изкрещя диво:

— Махай се, Жак!

Но Мюрие не се махна и не я изостави, а само се засмя горчиво и на Фани пак се стори чудно, че той можеше да се смее в такъв момент. Тогава ѝ дойде на ум, че такъв бе характерът му, че той нито страдеше, нито се радваше, нито се страхуваше, нито можеше да се вълнува от нещо, а бе само отегчен до смърт от всичко, което бе преживял в продължение на няколко месеца, от любовта на доня Инес, от ваксината на Ередиа, от схоластиката на Оливарес, от вечерите на роялистите, от анархистите, от Розабланка и от лудостта на всички през тая нощ. И затова се смееше така, защото всички смяташе за луди, без да съзнава, че през тия месеци се бе разболял от най-страшната лудост в света — лудостта да не се вълнува от нищо, да се подиграва на всичко. Но може би тъкмо затова сега

мозъкът му работеше трезво и той виждаше начин за спасяването на Ередиа, който другите не съзираха.

— Испанци!... — извика той гневно, сякаш се караше на немирни деца. — Тук е лагер за болни от петнист тиф. Има повече от двеста болни. Отец Ередиа и аз сме единствените лекари, а жените, които виждате, единствените болнични сестри... Какво искате да направите? Да се разбягат болните ли? Да няма кой да ги събере ли? Да пламне цялата околност от петнист тиф ли?... Разум, испанци!... Позволете на монаха и на нас да се оттеглим, а после се бийте помежду си, колкото искате!...

— Добре, чужденцо!... — отвърна един от анархистите, който бе поел ролята на падналия водач. — Изведи попчето и жените. А ние ще се бием, защото тъй ни харесва. Разбираш ли?

Всички с изключение на Мюрие почувствуваха пронизващата ирония на тия думи.

— Вдигнете ранените! — каза монахът. А после се обърна към сержанта. — Ибанес, върнете се в казармата!

— Не мога, отче — отвърна сержантът. — Аз имам заповед от дон Бартоломео да арестувам тия момчета.

— По-скоро, попе! По-скоро! — нетърпеливо произнесе анархистът. — Бягай с чужденците и се грижи за болните!

Монасите и шофьорите почнаха да пренасят ранените в една палатка на другия край на лагера. В палатката Мюрие се зае с умиращия анархист, а Ередиа се наведе над поручик Розабланка. Както анархистът, така и офицерът все още показваха признаци на живот, но агонията им настъпваше, ръцете им изстиваха. Коремът и гърдите на Розабланка бяха надупчени като решето. Той се свети за миг от инжекциите, които му направиха. Отец Оливарес му поднесе разпятieto и офицерът го целуна. А после, мислейки, че около него се намираха войниците му, произнесе хрипливо:

— Войници!... За господ, за краля и за Испания!...

И пръстите му се сгърчиха, лицето му замръзна.

А в това време Фани видя как умираше и анархистът. Той бе ранен в дробовете и червата и се бе свил като пукнат мях. От устата му течеше кръв, а жълтото му туберкулозно лице бе овлажнено от студена пот. И той се свети от инжекциите, но отказа да целуне разпятieto на

Оливарес. Внезапно клейките му се повдигнаха, върху лицето му се показа усмивка. Другарите му от другия край на лагера бяха почнали да пеят. Това бе проточена и тъжна руска песен, която те пееха на испански и в която се говореше за Волга, за свободата и за смъртта и навярно бе бойната им песен, та затова предизвика усмивка върху лицето на умиращия.

— Vival... Viva la libertad!¹... — прошепна той, преди да умре.

Когато умря, върху лицето му имаше израз на човек, който знаеше защо бе живял и умрял, макар че това, за което бе живял и умрял, можеше да бъде самата действителност или само мираж.

Умряха и двама от наварците, но те нямаха сили да целунат разпятieto, нито да повторят думите, които произнесе началникът им, защото смъртта ги задуши. А третият, който бе тежко ранен, попита Ередиа:

— Отче, с кого е цивилната гвардия?

— Не зная, братко; струва ми се, че ще бъде против нас.

Професорът по схоластика почна да затваря клепаците на убитите и да скръства ръцете им върху гърдите, за да приемат обичайната поза на всеки мъртвец, но не можа да затвори очите на всички, защото внезапно от другия край на лагера затрещяха пушки и бомби. Всички налягаха по земята, за да се спасят от заблудени куршуми, които почнаха да свирят около палатката. Фани бе до Мюрие и понеже трепереше — чувството страх се бе събудило най-сетне у нея тъкмо когато се намираха в безопасност, — инстинктивно улови ръката му. Всред тряска на пушките и бомбите се чуха две по-силни избухвания и неочаквано целият лагер се обля в жълточервена светлина като зарево на пожар.

— Какво е това? — попита тя и почна да трепере по-силно.

— Огnehвъргачка — отговори Мюрие. — Войниците носеха огnehвъргачка... Боя се да не запалят палатката с медикаментите.

Заревото угасна, но последваха нови глухи избухвания и нови светлини. След малко се установи едно равномерно трептящо сияние на играещи пламъци и замириса

¹ Да живее!... Да живее свободата!

на изгоряло, а гърмежите станаха по-редки, докато най-после замлъкнаха съвсем. Сражението не бе продължило повече от няколко минути. Ередиа и Мюрие се изправиха първи и като грабнаха лекарските си чанти, се затичаха към полесражението. Останалите ги последваха с носилки. Целият лагер бе обвит от гъсти облаци черен дим, през които дискът на луната добиваше медночервен цвят. И тогава всички видяха, че в самия лагер бе станало нещо още по-страшно и непредвидено. Болните бяха изскочили от палатките си, тичаха в паника по всички посоки и навърно се бяха разбягали вече в околността, за да разнасят епидемията. А тия, които имаха висока температура и нервни смущения, тичаха, падаха, блънуваха и виеха диво с обезумели от ужас лица или зловещ смях. По заповед на Ередиа Оливарес, Гонзало и Доминго заедно с монахините се спуснаха да ги гонят, за да ги приберат, а Фани и шофьорите продължиха с носилките напред. Но прибирането на болните бе трудна работа, особено на тия, които блънуваха и не разбираха нищо от увещанията. Пък даже и тия, които нямаха душевни смущения, бяха до такава степен обезумели от дима, гърмежите и светлините, щото нищо не можеше да ги вразуми. Почна гоненица, ужасно тичане между палатките, при което гонени и преследвачи се блъскаха непрекъснато в носилките и пречеха да се върви напред. Енергичният и съобразителен брат Доминго нанасяше юмручни удари на обезумелите и така ги повалеше на земята, а след това ги влачеше по двама и хвърляше в палатките. Разбира се, така някои от болните, които имаха сърдечна слабост, можеха да умрат, но по-добре бе да умрат, отколкото да избягат и да разсеят още повече епидемията. Брат Гонзало и тук показва оскъдна сила на духа, защото виенето на болните го ужасяваше и цялата обстановка му напомняше картината на второто пришествие, та не можеше да овладее нервите си и тичаше с тракащи зъби, много по-изплашен от ония, що гонеше.

Отец Ередиа, Мюрие, Фани и шофьорите продължаваха да вървят напред и когато стигнаха до другия край на лагера, видяха много трупове и ранени, които стенеха и се търкаляха в локви кръв. Под лунната светлина тази кръв изглеждаше черна, а широко разтворените очи на убитите издаваха тайнствен блясък. Палатката с медикаментите гореше, но без пламъци и от нея излизаха само

гъсти кълба дим. Спънаха се в няколко войнишки трупа, разкъсани от бомбите, и по-нататък, където лежаха анархистите, видяха човешки тела, които бяха обleti от петролната смес на огнепръскачката — единственото модерно оръжие на поручик Розабланка — и които горяха. Гореше човешко месо и човешки дрипи. А най-ужасното, най-неописуемото бе, че едно от тия запалени тела се мятеше и гърчеше. Ередиа и Мюрие веднага изтръгнаха от входа на съседната палатка едно платнище, увиха с него тялото на нещастника и така задушиха жестокия огън. Когато го развиха, ръцете и краката му приличаха на обгорели главни, а главата представляваше някаква ужасна и подута лоена топка без образ на човек. Но тая топка — Фани видя с ужас това, — тая топка бе все още глава на жив човек, защото всред адската мъка и запазеното съзнание продължаваше да стене. . .

Внезапна слабост подкоси краката на Фани. Зави ѝ се свят. Усети как загубва съзнание от това, що виждаше, как рухва на земята. Сътресението от удара при падането като че я свести за миг и тогава усети как едната ѝ ръка попадна в нещо пихтиесто и лепкаво, в кръвта на един убит войник.

Когато дойде на себе си, до нея стоеше Мюрие.

— Е? . . . — прошепна той. — Насити ли се на Испания?

Изнемощяла от ужас, Фани остана да лежи в палатката си, а Ередиа и Мюрие отидоха да оперират и превързват ранените. Всички анархисти бяха избити (изгорелият умря при зори), но и наварският взвод даде жертви, които не оправдаха подвига му.

Тя почна да разсъждава. Очите ѝ още бяха изпълнени с ужаса на хекатомбата, която видя преди малко. Мъчеше се да открие някакъв смисъл в станалото, нещо, което би могло поне след революцията да донесе по-добри дни на тая нещастна и вечно размирна страна. Всичките изводи, до които стигаше, бяха абсурдни. Роялисти и фалангисти искаха да съборят републиката. Защо? . . . Кой можеше да отстрани нещастията от Испания? Кралят, аристократите, фалангистите, йезуитите? Но всъщност те искаха да върнат мракобесието и фанатизма; те щяха да предизвикат нова, още по-страшна революция! . . . Колко

забъркано, колко ужасно неразбираемо бе всичко! Ала тя продължаваше да мисли, да разсъждава упорито, защото всичко, което бе преживяла през тази нощ, бе неопируемо и страшно, защото само диваците и животните приемаха ужаса и страданието, без да мислят, без да се питат откъде иде. И докато изток руменееше, докато зората на кървавия ден изгаряваше и от Пеня Ронда долиташе ехото на гърмежите на започващата гражданска война — навярно и там се биеха, — Фани разбра най-последната причина за всичко, разбра истината, която бе съвсем проста и която нито ученият археолог на Мериме, нито Дюма, нито Готие, нито Моклер, нито всички дипломати и празни зяпльовци и блудкави певци на романтиката, и писатели с добър стил, които обикаляха Испания като панаир, не виждаха или виждаха, но криеха съзнателно. А тая истина беше, че в основата на всички кървави испански революции лежах конфликтът на самия живот, безумието, с което егизмът и човешката алчност разделяха хората на сити и гладни, на малцинство, което имаше в излишък всичко, и на мнозинство, което нямаше нищо; че в Испания ситите бяха по-сити, а гладните по-гладни от другаде и че най-сетне през революциите гладните налитаха толкова по-яростно, колкото бяха по-гладни, а ситите ги потискаха толкова по-жестоко, колкото по-ясно виждаха, че щяха да загубят богатствата си под напора на глада им. Да, това бе истината!... А всичко останало, което Фани видя тази нощ, върху което умуваха романтиците, зяпльовците и писателите и което наричаха загадка на испанския характер — начинът, по който загинаха анархистите, наварците и поручик Розабланка през тази нощ, — се дължеше на отчаяната решителност у двете страни, на горещата кръв и слънцето, но не бе първопричината на изстъпленията. Първопричината бе гладът, защото ситите не обичаха да развалят спокойствието си освен когато са заплашени или искат да си върнат привилегиите.

Но къде бе мястото на Ередиа в това започващо клане? Не стоеше ли на страната на ситите със своята луда мечта за католическа империя, с фанатизма и подмолните действия на ордена си? Не съзнаваше ли заблудата си? Или бе лицемер? Но и в двата случая Фани почувствува, че нещо се бе отчупило от любовта ѝ, нещо бе изчезнало от мистичния образ на Ередиа, нещо хвърляше сянка върху личността му. Не бе ли един мрачен призрак

на миналото, който щеше да изгори в пламъците на гражданската война? И тя почувствува изведнъж, че във всичко, което стана тази нощ, имаше някакъв смисъл, че животът се развиваше по неумолими закони, че от разрухата и смъртта на старото, от болката и страданието се раждаше един нов свят...

На другия ден тя се събуди късно, защото призори бе взела едно от сънотворните хапчета на брат Гонзало. Главата ѝ тежеше, клепачите ѝ бяха подпухнали. Влезе Кармен и донесе закуска. Фани изпи кафето, без да се докосне до сухарите, след това накара девойката да вдигне платнището пред входа. Пред очите ѝ блесна пак неизменно синьото испанско небе с огнено слънце, което грееше безмилостно.

— Беше ужасна нощ, сеньора... — произнесе Кармен.

— Да, ужасна!... — потвърди Фани машинално. Луминалът все още я държеше замаяна. — Не те ли е страх да стоиш повече тук?

— Не, не ме е страх, сеньора — отговори девойката.

В гласа ѝ прозвуча нещо от гласовете, които се чуваха през нощта — една особена и мрачна решителност, която отсега нататък Фани щеше да чува във всички испански гласове.

— Кармен!... — произнесе Фани след малко. — Това е за тебе!

Тя ѝ подаде няколко едри банкноти — сума, достатъчна за една модестия¹ и за един работник да образуват семейно огнище в предградията на Билбао. Девойката я погледна забъркано.

— Вземи!... Тия пари ще ти потрябват, когато се омъжиш.

— Аз няма да се омъжвам, сеньора — внезапно заяви испанката.

— Как така?

— Сега е много трудно да се реши едно момиче на това.

— Защо?

— Защото времената станаха лоши.

¹ Момиче от народа.

— Не стигат парите ли?

— Не. Когато има работа, надниците на мъжете са достатъчни.

— Тогава какво?... Не те ли е искал някой?

Кармен се усмихна горчиво:

— Имаше един младеж от Чамартин, който ме искаше... Работеше в тъкачните фабрики. Всички мислеха, че ще се съберам. И аз го обичах, но отказах...

— Защо?

— Защото беше анархист.

— Та що от това?

— О, сеньора... аз не можах да се реша. Веднъж той ми каза...

Кармен замълча, сякаш това, което искаше да съобщи, я изпълни внезапно с тъга, срам и негодуване.

— Какво ти каза?

— Разказваше ми често за идеите си... съвсем чудни... понякога страшни... Веднъж ми каза — гласът ѝ стана сподавен и възмутен, — че ако се оженим и аз тръгна подир друг мъж... и дори имам деца от този мъж, той нямало да ме убие... защото... такива били новите идеи.

— О, казал е твърде много за тебе — съчувствено произнесе Фани. — Очевидно, той се е шегувал!... Какво стана после?

— Оттогава не сме се виждали, сеньора.

— Сега не знаеш ли къде е?

— Мисля, че работи в тъкачниците на Бехар... или Билбао. Не зная.

— Как се казва?

— Хиасинто.

— Добре. Вземи тия пари. Ще ти потрябват, когато се омъжиш за Хиасинто.

Но вместо радост при споменаването на това име от очите на девойката почнаха да се търкалят сълзи.

— Сеньора... може би и той е убит тази нощ като куче... и преди да умре, не е искал да целуне разпятието...

«О!... — помисли Фани. — Ти го жалиш повече за това, че не е целунал разпятието.» И тя щеше да се разсмее, но изведнъж си спомни как загинаха анархистите през тази страшна нощ и как пееха за свободата, преди да изгорят живи. А може би и Хиасинто лежеше сега вър-

ху паважа на някоя улица в Билбао или захвърлен в трап.

Фани мушна насила парите в ръцете на девойката. Кармен не умееше да прави излияния, да обсипва с благодарности. Тя бе мълчалива и сдържана. Тя само наведе очи признателно и постави парите в пазвата си в една кесия от платно, която носеше окачена на връв и в която слагаше всеки месец заплатата на своя честен нравешки труд.

Тя излезе от палатката и тръгна да търси Мюрие. Като минаваше през лагера, забеляза, че в някои от палатките, които снощи бяха пълни с болни, сега нямаше никого. Само агонизиращите, у които липсваше сила да се движат, и ония, които брат Доминго бе изловил и нахвърлял вътре, лежаха по леглата си и продължаваха да бъдат.

Тя намери Мюрие при Оливарес и Ередиа. Тримата обсъждаха какво да направят, за да върнат избягалите болни. Докато очите на монасите пламтяха от треската пред новите събития, Мюрие изглеждаше кисел и заядлив. Фани тръгна към тях. Ередиа стисна ръката ѝ:

— Благодаря ви, мисис Хорн!... Вие спасихте живота ми. Вие сте храбра жена.

Той каза само това. Нима можеше да почувствува и добави нещо друго?... Сега той бе опиянен от успеха на съзаклатието, от победата на роялистите. Сега той мислеше за дон Луис де Ковадонга, за възстановяването на монархията, за могъществото на ордена си и католическата империя, за господ... Да, господ, господ над всичко!... Но Фани знаеше вече, че в краката на тоя ненаситен и жесток католически господ тази сутрин по цяла Испания се търкаляха хиляди трупове и безводната земя попиваше жадно потоци от гореща човешка кръв.

VII

Драмата в Пеня Ронда завърши с масови разстрелвания на републиканци — най-вече анархисти и комунисти, — които макар и пред дулата на пушките, отказваха да признаят новата власт и наричаха дон Бартоломео Хил кучи син и кръвопиец. Но бяха паднали също и много аристократи — в сраженията или просто изклани в

именията си от безимотни селяни, които въпреки щедростта на дон Луис де Ковадонга си оставаха заклетни републиканци, защото новата власт бе почнала да им раздава земя. Други аристократи се бяха самоубили също в именията си било от малодушие, било от гордост, за да не бъдат блъскани от мръсните ръце на простолюдието. На Фани ѝ дойде на ум, че навярно бе пострадала и страстната доня Инес, която имаше профил на Тицианова мадона, или че може би плебеите я бяха наказали много жестоко, принуждавайки я да търпи вонята им. Бяха избити също и много бедни селски свещеници — ужасният гняв на гладните се разливаше сякаш и безогледно, — свещеници, които служеха литургия на латински, без да я разбират твърде или даже никак, подобно на пасторите си, което слушаше литургията им, също без да разбира нищо. Тия свещеници — Фани ги виждаше да идват в болницата от далечни планински села и да се прекръстват, когато споменаваха името на краля — бяха мършави, с нечисти, мазни раса и се хранеха само два пъти на ден с кора хляб и миризливо козе сирене, тъй като заплатата им бе мизерна, а черковните доходи се изливаха от незапомнени времена в бездънните каси на архиепископи и кардинали. Бяха избити и монаси от древни ордени на изкуплението, които имаха за цел да умъртвят телата си с труд, бедност и лишения и така да възвисят духа. Монаси, които бяха истински служители на Христа, които се поддържаха само с хляб, варен нахут и вода, които ходеха гологлави и боси, облечени с раса от козя вълна, прожулващи телата им, монаси, които спяха в манастирите си на голите гранитни плочи без постеля, молеха се от полунощ до изгрев слънце, а след това нарамваха лопатите и отиваха да работят в полето нивата на някой бедняк или да се грижат за болни в миризливи селски хижи, където никога не влизаше лекарски крак. Това бяха беззащитни фанатични души, които посрещаха куршумите на народния гняв учудено и кротко. Загинаха и монаси августинци, които не принасяха никаква полза, а само вреда, като възбуждаха завист и озлобяваха народа с удобния си живот. Тия монаси живееха предимно в благословената от бога Андалузия в мраморни манастири сред палми, портокалови дървета и олеандри, носеха широки чисти бели раса, които не измъчваха тялото, и дървени сандали, които в горещия климат приятно разхлаждаха

краката им. Те бяха истински аристократи на мисълта и спокойствието, разполагаха с грамадни библиотеки, говореха помежду си на латински, четяха и пишяха философски съчинения на латински, наслаждаваха се на битието от върховете на схоластиката и съзерцаваха бога сред удобства, добро ядене и тишина, така както американските туристи съзерцаваха катедралата в Толедо след пищен обяд в добър ресторант. Загинаха и йезуити от Дружината на Христа, не тъй древна като другите католически ордени, защото имаше зад гърба си само пет века история, през която се бе прочула с енергията, с упоритостта си, с кладите за езичници и еретици, със светата инквизиция, а най-вече с това, че се бъркаше във всички земни работи, свързани със сваляне и възкачване на крале. А загина най-сетне и епископът на Пеня Ронда, който малко прибързано бе решил да отслужи молебен за монархията, преди още наварците на дон Бартоломео да изчистят всички съмнителни елементи. Една млада испанка стреля с револвер върху епископа, така че куршумът го удари в широкия и тлъст гръб, покрит с бродат и дантели. След това почна отново да избива и дон Бартоломео. Аристократът дон Бартоломео Хил де Сарате избиваше плебеите така усърдно и така непоколебимо все в името на господ и на краля, че дори фалангистите — най-нова мода испански националисти — се уплашиха от него и поискаха от човека, който ръководеше бунта срещу републиката, да бъде сменен. Но този човек не ги чу, защото дон Бартоломео беше незаменим, фанатичен главорез, дори по-страшен от Писаро.

Между това от планините на Леон и Навара почнаха да се стичат доброволци с икони, кръстове и парченца от мощи на светии, нехранимайковци от всякакъв вид и дълбоко верующи голтаци, които кюретата ръсеха със светена вода. Между тях имаше престарели ветерани от Карлистката война, привърженици на дон Карлос или дон Алфонс от миналия век, старци, които едвам се крепяха на краката си, но бяха запасали патронташи и стари пистолети и бяха дошли ей така, за слава, за да преживеят още веднъж възбудата на младините си и да насърчат синовете си да се бият по-добре за краля. А множеството ги акламираше, носеше на ръце и реवेशе диво: «Да живее дон Луис де Ковадонга, да живее кралят!» Фалангистите пък се усмихваха подигравателно, защото

бяха решили твърдо да не допускат подобна напаст до испанския престол. От планините слизаха и буйни арагонци, облечени в шалвари, пъстро извезани салтамарки и бели шаячни наметала. И те бяха препасани с патронташи, ками, стари пушки и пистолети от Кубинската война. Мнозина носеха мехове и бъклицы с искрящо бяло вино, а също и китарите си, така че образуваха цели оркестри, под звуците на които красиви девойки танцуваха, хота, болеро и фанданго. Това бяха богати арагонски скотовъдци, собственици на хиляди стада в планините, хора, независими и сприхави, ни благородници, ни плебей, размирнен елемент и вечна грижа на централната власт още от времето на Фердинанд и Изабела. По стар арагонски обичай те водеха със себе си ратаите, овчарите и слугите си, също въоръжени до зъби. Тия буйни, заядливи мъже слизаха от планините си, без точно да знаят защо, просто тъй, защото кръвта им кипеше, а благородниците от равнината знаеха как да използват това, и защото предсещаха, че долу почваше разпра, която не можеше без тях. Всички тези безредни тълпи минаваха по шосето край лагера на път за Пеня Ронда, където кюретата им държеха огнени слова, а офицерите ги разпределяха на полкове и дружини и им даваха по-модерни пушки. Понякога Фани виждаше и неща, които ясно подсказваха какво щеше да се случи по-нататък. Все по-често от тия ликуващи тълпи се отделяха внезапно хора с висока температура, които почваха да бълнуват или припадаха от сърдечна слабост, а по корема им се явяваше изрив от червени петна. Бе петнистият тиф на испанската гражданска война, който скоро щеше да се разрасне като средновековна чума. А докато ставаше всичко това, правителственото радио повтаряше, че опитът на бунтовниците да вземат властта в Мадрид, Толедо и Барселона бе пропаднал, че всички съзаклятници са избити, че в Билбао и Барселона се организираха работнически полкове и че не цялата флота и не цялата армия стояха зад човека, който ръководеше бунта и настъпваше с мароканци в Андалузия.

С всеки изминат ден обаче сведенията ставаха все по-изобилни и все по-ясно се виждаше, че бунтът успява. Аристократите, черковниците, собствениците на големи и малки богатства и всички набожни бедняци сияеха от щастие. Маркизът на Досфуентес даваше в имението си

гала вечеря и даже устрой едно пиршество за народа, в което селяните по старинен обичай изпекоха един вол и пиха, колкото си искаха, вино от бъчвите на господаря. Отец Оливарес доказва на Фани и Мюрие с неопровержима логика, че сега комунистическата опасност в света ще бъде ликвидирана завинаги. Брат Гонзало прекарваше по цели нощи в параклиса, отправяйки към бога горещи молитви да подкрепи бунтовниците.

Само отец Ередиа оставаше мълчалив и сериозен, сякаш в събитията имаше нещо, което не се развиваше според предвижданията му. Може би той си въобразяваше подобно на много други, че всичко щеше да свърши скоро, като пронунциаменто в някоя южноамериканска република, с бягството на председателя на републиката и арестуването на няколко генерали. Може би той мислеше, че войската и флотата, командувани от благородници и взели веднъж властта, щяха да поставят на престола веднага граф Ковадонга. Ала Фани знаеше, че монахът не бе нито толкова глупав, нито толкова неосведомен, за да мисли така. Може би той виждаше, че борбата щеше да бъде упорита, жестока и продължителна, че щяха да се дадат хиляди жертви, но едва ли предполагаше, че перспективите за тая борба и тия жертви щяха да се очертаят още веднага в такива чудовищни размери. Всеки път, когато Мюрие отиваше в Пеня Ронда, в имението на маркиз Досфуентес или при доня Инес, той се връщаше с известия, които показваха сериозността на положението. Руски, френски, италиански и немски кораби пускаха котва в пристанищата на Испания и разтоварваха хиляди тонове убийствени модерни оръжия. Ако световната съвест искаше да спаси републиката, мракобесието желаше да я повали. Авторитарните държави изпращаха под формата на доброволци собствени офицери и собствени войници, за да опитат в испанско месо новите си оръжия. Това, което се подготвяше, не бе Карлистка война, в която няколко банкери, романтични безделници и папата искаха да смъкнат от престола дон Алфонсо, за да поставят вместо него дон Карлос; това бе прелюдия и тътнеж за ураган от убийства, който скоро щеше да помете цяла Европа, целия свят.

Фани мислеше за всичко това едно неделно утро след литургията, която отец Ередиа бе отслужил в черквата на Пеня Ронда. Тя се бе върнала от градчето преди него

и почиваше на един стол зад палатката си, гледайки безплодната степ. След малко пристигна и монахът. Той слезе от една обикновена селска каруца и тръгна бавно из степта. Той правеше тази самотна разходка винаги след литургия, сякаш там — всред нажежения пясък и пожълтелите тръни — довършваше разговора си с бога. На връщане той забеляза Фани и свърна от пътя си към нея. Стори ѝ се, че във високата му фигура, в бавните му крачки, в поставените му отзад ръце, които стискаха молитвеника, имаше нещо още по-самотно, по-замислено и по-трагично, отколкото в предишните дни. Той поздрави с мълчаливо кимване на глава и седна на стола, който Фани му изнесе от палатката. Финото му, гладко избръснато лице бе уморено и хлътнало. Тя съзна изведнъж, че монахът бе разстроен от новините, които сигурно бе научил в града, че търсеше несъзнателно да разсее с нещо мисълта си. Може би той се намираше в ония редки минути на своя аскетичен живот, когато присъствието на Фани, на една светска жена, му ставаше приятно, минути, в които усещаше смъртно нуждата от онова, което тъй фанатично и жестоко бе отхвърлил от себе си. Сега той изглеждаше слаб и уязвим. След като поговориха за безразлични неща, Фани го попита дали не би желал чаша уиски.

— Не — каза той. — Аз не обичам уиски.

Той каза «не обичам уиски», което в тоя момент означаваше, че би се съгласил да пие нещо друго. Фани поръча на Робинзон да донесе коняк. Ередиа изпи четири чаши — невъздържаност, която Фани виждаше за първи път у него. След това запали цигара и тъмните му очи се устремиха мрачно в нея. Тя бе в тънка бяла престилка с къси ръкави. Няколко минути, докато пушеше цигарата, погледът му се взираше в голите ѝ ръце, в еластичната и трепкаща заобленост на гърдите ѝ, които издуваха престилката. После изведнъж той отклони очите си от нея и се загледа в степта. Между веждите му се появи горчива, замислена бръчка. Не съзнаваше ли колко недопустима бе тази физическа съблазън за него, колко дълбока бе пропастта, която го отделяше от света на тленните неща, от удоволствията, от Фани? Дали правилата на ордена му позволяваха изобщо да седи със светска жена пред бутилка коняк? Но под влиянието на физическото и нравствено напрежение, което преживяваше напоследък, той

бе се отдал на тази слабост, на тази мигновена жажда на девственото си тяло към жената, която го обичаше. Ала колко горчиво трябваше да бъде за него дори това невинно удоволствие — да я гледа при съзнанието, че то противоречеше на регулите на ордена, че никога нямаше да я притежава, че друг вкусваше от удоволствието да я вижда така всеки ден! И може би, като съзнаваше това, сърцето му по закона на всяко сърце се свиваше от ревност. Да, в тоя момент — Фани бе сигурна в това, — в тоя момент той я желаше и ревнуваше, една мигновена, чисто физическа любов и чисто физическа ревност, един порив на плътта му, който той бе допуснал у себе си против оброка си, против волята и разума си. Фани почувствува дълбока, отмъстителна радост.

— Къде е Мюрие? — попита той.

— Отиде в града... или у маркиза. Не зная точно.

— Защо и вие не отивате с него?

— Мюрие става досаден в общество. Предпочитам да ми прави компания с чашата.

Ередиа се усмихна снизходително, сякаш искаше да каже: «Зная, че палатките ви са една до друга и някога сте били любовници. Може би в часове на скука продължавате и сега. Но забавлявайте се, както искате. Това си е ваша работа.» «Не те ли интересува?» — злобно попита тя с погледа си. «Не, никак» — отговори той по същия начин с очи.

Изразът на лицето му стана пак спокоен и насмешлив, както в колежа «Ареналес», както в деня на нейното пристигане тук, когато разкриваше с мълчаливия си поглед хитростите на преследването ѝ. Той се бе заобиколил отново с неуязвимата броня на своето презрение към плътта и всички земни радости.

— Мюрие е симпатичен човек — произнесе той безразлично, сякаш само за да поддържа разговора. — Вие ли го накарахте да дойде тук?

— Да, аз.

— Постъпил е глупаво.

— Като мене?

— По-неразумно. Вие поне сте жена, а той мъж.

— Не всички могат да бъдат тъй безсърдечни като вас.

— Това е, предполагам, едно от многобройните определения за мене.

— Има и други, които предпочитам да замълча.

— Зная ги от черната легенда — произнесе той весело. — Понякога ви ги признавам и аз!... Но не съм толкова безсърдечен, колкото ви се струва.

— Зная... От време на време си позволявате безпътството да разговаряте с мене.

— Точно тъй!... Бихте се учудили, ако знаехте, че за регулите на ордена това е наистина безпътство.

— Тогава защо го вършите?

— Може би за ордена.

— Не ви липсва ловкост и в признанията.

— Та защо съм йезуит!... — разсмя се той добродушно, а после изведнъж гласът му стана сериозен и доби поучителен тон: — Когато разговаряте с мене, не забравяйте, че съм духовно лице. Чувствата, които са ви накарали да дойдете тук, вас и доктор Мюрие, не са християнски и затова разсъждавате така. Аз не познавам тия чувства. Нямам никаква представа за тях... Но като духовно лице съм длъжен да ги осъдя, когато видя, че водят някого към гибел. Утре лагерът ще се превърне в ад. Утре въшките ще пъплят навсякъде и заразата може да не пощади никого. Аз ще приема тази участ като християнин, но вие... вие и Мюрие?

— Само християните ли могат да приемат смъртта спокойно? — попита Фани.

— Да, само християните — фанатично потвърди той. — А истински християни са ония, които се жертвуват, за да спасят други... казвам, други, но не един! Това е ядката, неразрушимата и вечната същност на християнството. Ние сме дошли тук, за да я приложим. А вие?... Заради любовта си? Но да обичаш само един човек и да забравиш заради него другите, за нас това е егоизъм! Любовта, знаете за кое чувство говоря, е нещо съвсем лично, съвсем противоречащо на монашеската етика, съвсем недопустимо за нас. Тя е удоволствие, порив към земния живот, страст... и в тоя смисъл егоизъм!... Онази вечер вие ме прикрихте с тялото си от куршумите на анархистите, но не искахте ли да ме спасите само за себе си? Бихте ли направили същото за някого другиго? Ето, затова аз наричам за себе си любовта егоизъм. Това е, разбира се, чисто наш монашески възглед, който не бива да ви смущава, що се отнася до отношенията ви към

другите хора. Ние се придържаме към него, за да служим по-добре на бога.

Той замълча. Погледите им се срещнаха отново в сред това мълчание. Фани се усмихна тъжно, без гняв. Съзна само, че помежду им продължаваше да зее вечната пропаст, която нищо не можеше да изпълни. Но съзна също, че и той се измъчваше тайно под неясната логика на мислите си, под жестокото противоречие между аскетизма и мигновеното чувство, което го бе овладяло преди малко. Дойде ѝ на ум, че преди да стигне сегашната йерархия в ордена си, той бе минал през всички степени на йезуитското образование, което развива гъвкавостта на интелекта до крайност. Той бе изучавал философия, теология и медицина, владееше изтънчено похватите на диспута, имаше практиката на семинарни упражнения, но сега — защото бе разстроен, защото се измъчваше — попадна изведнъж в мъгливи силогизми, в банални обяснения, които можеха да събудят у Фани само съжаление. Той бе смутен и като че усещаше нещо в самата действителност, което не можеше да бъде превъзможното от разума и чувството му. В мълчанието, което последва, той може би мислеше все пак за зная нощ, когато тя го прикриваше с тялото си от дулата на пушките. Дали това можеше да се нарече егоизъм... егоизъм от каквото и да било гледище?

Той разтърси нервно главата си, сякаш искаше да я отърве от някакъв невидим железен обръч, който я стискаше. Фани помисли, че той щеше да се съвземе и да продължи проповедта си. Но Ередиа не направи това. Лицето му остана бледно и неподвижно. Той продължаваше да съзнава безплодието на логиката, с която искаше да я убеди в нещо, в което сам не вярваше напълно и не можеше да преодолее. Дойде ѝ на ум, че тази сила или тази вековна илюзия, от която извираше фанатизмът му, същата, която го бе накарала да остави света и удоволствията и която стоеше над разума и логиката му, можеше да смаже веднага съмнението му, да върне отново предишното спокойствие на духа му. Но сега напрежението на събитията през последните дни и присъствието на Фани го бяха отдалечили от тази илюзия, която управляваше личността му. Той се чувствуваше безпомощен и се измъчваше... Да, измъчваше се може би не толкова от пламъка на това, което почувствува преди малко, от про-

тиворечията и съмнението си, колкото от тази отдалеченост на илюзията, която даваше смисъла на живота му. Той искаше да скрие това, но не можеше. В продължение на няколко секунди, от които Фани бе опиянена, очите му казваха: «Това, което мислиш и чувствуваш, е вярно, вярно. . . но важи само за двама ни. Ти никога не би могла да рискуваш и да пожертвуваш живота си за друго и тъкмо това е, което подсказва силата на любовта ти, което ме изгаря и мъчи. . . Може би и аз те обичам така, може би и аз бих предпочел да пожертвувам живота си за тебе, а не за друго, макар и със самоизмамата, че върша това с християнско чувство. Но това значи отстъпление от смисъла и целта на живота ми. Това е егоизъм. . . егоизъм по моята логика, по моя усет и моето чувство за бога, което ти си неспособна да разбереш.»

И може би ако той не бе монах и ако религията не му забраняваше да признава страстите си, които трябваше да бъдат невъзможни, недопустими у него, той щеше да излезе от мълчанието си, да ѝ каже с думи всичко това. Но докато Фани четеше в очите му, виждаше ясно как аскетичното безумие на волята му го завладява отново. Още веднъж той се отричаше твърдо от любовта си и от себе си, за да отдаде по-пълно живота си на ордена, на католическата черква, на тоя жесток бог, в когото вярваше. В себеотрицанието му имаше някакво мухлясало нравствено величие, което Фани съзнаваше, но не можеше да възприеме, защото бе отблъскващо, защото в него имаше нещо жестоко и мрачно, което го обезценяваше напълно, което караше живота да увяхва и убиваше всяка радост в него. Ала каквото и да бе това безумие, то подкрепяше Ередиа. Кризата, която преживяваше, докато разговаряше с Фани, бе удвоила силите му. Лицето му се успокои и проясни. Очите му пак гледаха фанатично, готови да изгорят с огъня си всекиго, който би дръзнал да се изпреди на пътя му към бога.

— На кой бог служите? . . . — избухна тя внезапно, оскърбена от омразата на погледа му. — Къде се намира тоя бог? В тревата, в насекомите, в петнистия тиф или в черквата на Пеня Ронда? Или може би в сърцето и разума ви! . . . Та нима вие имате сърце? Не! . . . Вашият бог не съществува! Вашият бог е студена, безчувствена, гибелна фикция на разума, която ви владее, защото ня-

мате сърце, защото тази фикция е убила всичко човешко у вас. . .

И тя даде воля на истерията си, обсипа го с упреци, хулеше бога, черквата, религията. . . Той се опитваше да я успокои, но тя го прекъсваше яростно и почваше да го оскърбява и да кряска отново. А когато най-сетне той не можа да издържи и излезе от палатката, тя се успокои изведнъж. След това се загледа след него в изгорялата степ, в жарта на синьото небе и почувствува пустота и отчаяние.

Републиканските и бунтовническите генерали прегрупираха войските си, оформяваха стратегията си.

По шосето за Медина дел Кампо се проточваха дълги колони от моторизирана артилерия. Пристигаха танкови батальони, чиито войници носеха испански униформи, но говореха италиански или немски. По синьото небе минаваха бързо като стрели изстребители и плавно летящи бомбардировачи. Републиканците почнаха да чувствуват липса на модерно оръжие, но затова пък червените работнически полкове се биеха по-планомерно и образуваха клещи около въстаналата област, командувана от дон Бартоломео. Много благородници се записаха в армията, други прехвърлиха границата. Доня Инес също се опита да прехвърли границата, но се уплаши от нападенията на червените гериляски¹ отреди, които действаха из Пиренеите, и реши да остане в имението си, пазено от цяла рота наварски стрелци. Мюрие се насити скоро на зрелите ѝ прелести и почна да флиртува с две благородни сеньорити, които от набожно усърдие направиха опит да работят в лагера на тифозните. Те бяха решили да станат дори монахини, понеже годениците им паднаха за господ и за краля още в първите сражения. Но миризмата на болните и глиненосинкавите трупове ги докараха до ужас още първия ден. Заместиха ги прости девойки от народа, които бяха свикнали да гледат смъртта и страданието по-твърдо.

А епидемията се разпростираше, обхващаше все нови и нови селища, ставаше все по-смъртоносна и по-жестока. Селските кюрета твърдяха, че това е бич божи, изпратен

¹ Guerrilla (гериля) — партизанска война.

за червените, но на простия народ не бе ясно защо тогава от болестта умираха и самите кюрета. Според пресмятанията на брат Доминго (той обикаляше селата, без да се бои от комунистите) в околията на Пеня Ронда имаше не по-малко от хиляда и петстотин болни, които лежаха неприбрани в тъмни хижи в сред дрипи, мръсотия и въшки. А в лагера имаше само двеста легла. Болните пристигаха в каруци, натоварени на коне, носени на ръце от роднините си или просто вървяха сами, водени от брат Доминго, и се сгромолясваха от изтощение, щом пристигнеха до лагера. Понеже леглата не стигаха, отец Ередиа заповяда да поставят нещастниците върху слама, покрита с платница. Когато и палатките се оказаха недостатъчни, йезуитите оградиха една част от поляната с дъски и хвърляха вътре новопристигналите болни под адския пек на слънцето, докато направят по-удобни навеси със сянка. Между болните имаше деца, бременни жени, старци и млади мъже, повалени от болестта по пътя за казармата. Едни бълнуваха и крещяха за някаква неясна правда, други призоваваха Христос, Богородица и светиите, трети понасяха болестта мълчаливо и умираха със стиснати зъби. В черните им, пронизващи испански очи гореше безмълвна мъка, някакво ужасно, трогателно примирение пред смъртта, сякаш всичко, което ставаше, бе неизбежно и естествено от незапомнени времена като войните, сушата и глада в тая страна. А над лагера, над кошарата, натъпкана с болен човешки добитък, грееше тропическо слънце, висеше кошмарен оловносин зной и смрад на мръсни тела, на пот, на дрипи, на мизерия. . . Положението се усложни, когато дон Бартоломео в пристъп на санитарна предвидливост за войските си реквизира трите машини, в които се изпаряваха дрехите. С голям труд отец Ередиа го убеди да върне поне една от машините.

А болните прииждаха и положението ставаше все по-лошо. Много продукти и медикаменти от първа необходимост поскъпнаха или изчезнаха свършено от пазара, изпокрити от набожни привърженици на дон Луис де Ковадонга, които в сред роялисткото опиянение запазваха най-хладен търговски разсъдък. Запасите от храна и сапун, с които разполагаше болницата, намаляваха бързо. Нямаше вече никакви изгледи да се получава редовната държавна субсидия от Института по опитна медицина и поддръжката, която даваше орденът. Бърко-

тията бе всеобща. Не можеха да се превеждат никакви суми. За да не гладуват болните, Фани почна да дава от наличните суми, с които разполагаше. Най-лошото бе, че самите продукти се изчерпваха постепенно от областта, Дон Бартоломео, който се интересуваше само от военната страна на въпросите, реквизираще всичко за армията си, а безсъвестните търговци продаваха брашното и зехтина на баснословни цени. За чиновниците и бедното население почнаха мрачни месеци на глад. Персоналът на болницата прояви първите признаци на деморализиране. Двама от шофьорите под благочестив предлог, че отиват да се бият за господ и краля, напуснаха лагера и избягаха при червените в Билбао. За да стегне дисциплината, отец Ередиа събра низшия персонал и призова върху изменниците божия гняв и вечните мъки на ада. Смъртността между болните се повиши до такава степен, щото понякога гробарите не смогваха да заровят мъртвите и зловонието на трупите отравяше въздуха.

За душите на умрелите йезуитите полагаха същите милосърдни грижи, както и за телата им приживе. Гонзало бе натоварен да опява мъртвите само в делнични дни и да води най-точни списъци кой кога е умрял и кога трябва да му се отслужи панихида. Тия всекидневни опела и панихиди отнемаха на Гонзало твърде много ценно време, което би могъл да посвети с по-голяма полза на живите. Той се бе особено възгордял от отговорната функция, която му възложиха — да бъде посредник между живота и вечността. Когато отиваше на опело, кроткият израз на смиреност и нищожество върху лицето му изчезваше винаги въпреки старанието да го запази. Той минаваше през лагера с възвишено мълчание, с бавните тържествени стъпки на кардинал и подрънкваше кадилницата си по същия суетен начин, по който някой сержант от цивилната гвардия в Севиля подрънква сабята си, когато отива на бой с бикове. Тия погребални церемонии се извършваха в една долчинка на степта близо до лагера в късните часове на деня, когато слънцето залязваше. Обикновено нареждаха мъртъвците в дълга редица, над която се виеха гъсти рояци от златистосини и зелени мухи, а след опелото ги хвърляха без ковчези в общата яма. Докато слънцето потъваше в червената мъгла над запад и степта се заливаше от кървавата светлина, брат Гонзало пееше латински молитви и размахваше ка-

дилницата си, гледайки живите заплашително. Това бяха единствените часове, в които той поради екстаза си не се страхуваше от въшките и заразата.

Всички усилия да се ограничи епидемията с помощта на служебни лекари и на административните власти отиваха напусто. В Пеня Ронда имаше околийски лекар. Казваше се дон Еладио Родригес. Той беше дребен, мършав човечец с козя брадичка и многобройна челяд, която се чудеше как да изхрани. Той идваше много често в лагера не толкова да се осведоми за изхода на епидемията, колкото да убеди за лишен път отец Ередиа, че никога не е бил републиканец, както навярно биха твърдели неприятелите му. Всъщност той нямаше никакви неприятели. Той беше само нещастен беден човек, каквито са повечето хора с висше образование в Испания. Единствената му и кошмарна грижа се състоеше в това — да не бъде уволнен от новия общински съвет, тъй като в къщи чакаха за хляб дванадесет гърла. Колкото за самата епидемия, той не се вълнуваше никак от нея и я считаше почти като сезонно явление, подобно на лятната диария по кърмачетата. Той заяви дълбокомислено пред Фани и Мюрие, като че сам бе открил този факт, че всяка епидемия след избухването си достига до една кулминационна точка, след което от само себе си почва да отслабва. Така че според дон Еладио човек просто трябва да се уповава на този закон и да чака отслабването ѝ. В действителност поради бъркотията в администрацията всички трябва да се примирят именно с тази печална необходимост.

Но епидемията все още не бе достигнала кулминационната точка на дон Еладио и продължаваше да се засилва. За това допринасяха мобилизирането на набо- рите, движението на войските, бедността, гладът, невеже- ството и пълната невъзможност да се приложат санитарни мерки. С голям труд и настойчивост старите кармелитки успяваха да очистят от въшки поне оздравелите, които из- лизаха от лагера. Поради непрекъснатата употреба дезин- фекционната машина се повреди. Това беше истинска ката- строфа. Не можеше да се поправи, защото железарите и механиците в града бяха мобилизирани или забягнали в Билбао. Тогава Ередиа даде заповед да се изваряват дрехите в казани за готвене. Но това бе недостатъчно дори за дрехите на персонала. Фани и Мюрие почнаха да

откриват все по-често въшки върху престилките си. Долорес, една от кармелитките и двамата испански шофьори, които бяха останали, се заразиха от болестта. Понеже нямаше кой да ги замества, работата на здравите се удвои. Долорес оздравя, но кармелитката, тъй ценна със своето фаталистично себеотрицание, и двамата шофьори умряха. Резултатите от ваксината, след като се приложише върху тях законът за вариационната статистика, се оказаха напълно отрицателни. Мюрие се хилеше злобно и разправяше на отец Оливарес, че за да не се зарази от петнист тиф, ще разчита изключително върху божията помощ.

През тези кошмарни дни, изпълнени със смъртна опасност, Фани продължаваше да работи усърдно в палатките, изпитвайки мрачно опиянение от горчивина и злорадоство. Всеки нов ден нанасяше нови, по-силни и по-жестоки удари върху предприятието на отец Ередиа. Болницата, която трябваше да разнесе славата на йезуитския орден и на войниците на Христа, се превръщаше неусетно в купища от мръсна слама, от възливи дрипи и посинели трупове.

Понякога Фани виждаше монаха, когато той излизаше от склада за съестни продукти, където отиваше да провери последните остатъци от сухари, зехтин и сирене. От денонощното напрежение и грижи, които го измъчваха, лицето му бе станало съвсем мършащо. Той вървеше малко прегърбен, с бавната си, привидно флегматична походка, стискайки в ръцете си неизбежния молитвеник. Фигурата му изглеждаше изнурена, отчаяна. Но когато тя се взираше в очите му, откриваше у тях същия огнен поглед, същата решителност и неуязвима воля, която познаваше вече и която щеше да го накара да остане в лагера докрай, докато самият той или последният болен умре от петнист тиф. Той отговаряше на погледа ѝ спокойно, невъзмутимо, сякаш всичко, което ставаше наоколо, бе в реда на нещата и не го смущаваше ни най-малко. А може би наистина всичко му се струваше така, може би наистина пречките удесеторяваха силите му. . . Още веднъж той бе излязъл по-силен от нея, още веднъж той бе отскочил на неизмеримо разстояние от нея в недостъпната и гранитна крепост на своя фанатизъм, на своя орден и на своя ужасен католически бог. И още веднъж тя съзна,

че нямаше нищо по-непостижимо от този мъж. Но колкото по-ясно усещаше това, толкова по-силно я обземаше дива и сляпа ярост срещу него. Как искаше да види тя този силен характер унижен, тази стоманена воля пречупена, този адски бог, който му даваше сила, сринат на земята! . . . Как жадуваше да накара тия твърди монашески устни да затрептят от смущението на страстта, да потопи това силно и младо тяло на девствен жрец в кошунството на смъртния грях! Но това бяха само отмъстителни и сладостни желаниа в самотната нощ, които правеха безсъницата ѝ още по-мъчителна. На другия ден, когато влизаше в палатката на болните и погледите им се срещаха, тя съзнаваше отново своето безсилие, своето нищожество пред него.

Но в кратките мигове, в които оставаха сами един с друг, той не я убеждаваше вече да напусне лагера, защото нейното заминаване щеше да бъде равносилно на катастрофа. Сега тя бе необходима за болницата. Сега тя можеше да работи почти тъй, както Гонзало и Доминго, да приготвява лекарства, да прави инжекции, да анализира урина и кръв, да попълва болнични листове, а даже да води и счетоводната книга, чиито дефицити уравниваше със собствени средства извън уговорените суми, които внасяше за издръжката на болницата. Сега тя бе необходима за болницата с парите си, с опитността си, със себеотрицанието си. И затова сега Ередиа бе тъй кротък. . . Да, тази мисъл на ожесточеното ѝ въображение не бе твърде далеч от истината, от самата действителност. Тя виждаше пред себе си един йезуит, ужасен, фанатичен, безскрупулен и жесток. Разбираше напълно характера и действията му. Сега тя не трябваше да се трогва повече от това мършаво лице на светия, от тия магнетични испански очи, от тоя инквизитор на двадесетия век. Сега тя можеше без никакво угризение да влезе посред нощ в палатката му, да увисне на шията му, да постигне напълно целта, за която бе дошла тук — това нямаше да го оскърби или възмути ни най-малко, стига само тя да продължаваше да работи все тъй усърдно в болницата и да покрива дефицита ѝ със собствени средства. . .

ТРЕТА ЧАСТ

ФАНИ СРЕЩУ ЛОЙОЛА

Да, това бе упорита и жестока мисъл, която пропълзя в съзнанието ѝ неусетно през самотната неврастения на една от тия задушни кастилски нощи, които тя прекарваше в палатката си с отворени очи въпреки силните дози приспивателно. Тази мисъл я напрегна до лудост и накара да стане веднага. Кармен спеше дълбоко. Равномерното ѝ дишане се сливаше с шумоленето на маслиновото дърво, а чакалите, както всяка нощ, тъжно и пискливо виеха в степта. Запали цигара. Тютюневият дим, който погълна дълбоко, издраска гърдите ѝ. Докато правеше усилие да задуши кашлицата си (не искаше да събужда Кармен), съзна парливото усещане, че постепенно бе стигнала съвсем близо до осъществяването на целта си. Това усещане бе тъй остро и сигурно, щото внезапно усети почти физическа възбуда. Още преди да състави каквото и да било план за действие, мисълта ѝ потече изведнъж всред сладостните образи на онова, което бе вече тъй близо, тъй достижимо, че просто трябваше само да протегне ръката си, за да го улови. И дори несъзнателно направи движение с ръка, защото в тоя миг пред нея изпъкна седефеното тяло на монаха такова, каквото го видя в часа по гимнастика с момчетата от колежа «Ареналес». Всичко, което бе изпитвала досега към Ередиа — тая сложност от противоречиви чувства на гняв и възхищение, на метафизичен страх и обожание, на способност да се пожертвува за него и да разкъса лицето му с нокти, — всичко това ѝ се стори някаква самоизмама, която най-сетне бе разбрала и която се свеждаше към простото физическо притежание на тялото му. Не ѝ трябваше повече. На нея от дълги години не ѝ бе трябвало нещо повече. Връзките ѝ с почти всички мъже, които бе мислила, че обича, се свеждаха именно към това притежание. Духовният елемент у тия мъже бе само формата, която внасяше необходимото раз-

нообразие в един и същ мотив на удоволствието. Някога я привличаше Мюрие със своя цинизъм, със своята духовност, с изкуството си да прелъстява жени. Сега я привличаше Ередиа с абсурдната вяра в свой бог, с фанатичното си целомъдрие, а може би с това, че бе испански монах, че в личността му трептяха страстните багри на екзотичното. От Ередиа тя искаше да вземе само това, което бе взела вече от Мюрие — само няколко седмици, няколко дни или дори няколко часа от най-дивото опиянение на духа, от най-острите спазми на плътта, а след това да си замине и да му отправи за сбогом отегчената и меланхолична усмивка, която туристите отправяха към Червените кули на Алхамбра, когато напускаха Гранада. Как се бе самоизмамвала досега! Как си бе въобразявала, че го обича, че не можеше да живее без него! Разсмая се вътрешно, когато си спомни, че имаше моменти, когато го мислеше за полубог, за свръхестествено същество, докато той бе всъщност само един луд, един луд! . . . Най-сетне тя виждаше Ередиа под ясната светлина на разума си. Той бе йезуит, мрачен, побъркан йезуит! Заради Христа, заради миража на католическата империя, заради ордена той би продал народа си, майка си, себе си! . . . Да, дори себе си! Е добре! Тъкмо него желаше да купи и Фани!

Ала с колко висока цена, с какви мъки, с какъв риск и излагане на смъртна опасност щеше да го купи! . . . Не, човек трябваше да бъде идиот, за да върши всичко това. Изведнъж тя се почувствува още по-унижена, още по-жалка отпреди, изведнъж изпита носталгия към предишния си живот, към едно легло, в което човек можеше да легне, без да се страхува, че в него щяха да пропълзят инфектирани въшки, към един мъж, с когото може да отиде на дансинг, да се посмее и потанцува жизнерадостно, без да разговаря за бога, за ближния, за смъртта и петнистия тиф. . . По-добре бе да сложи край на тази авантюра, да се махне час по-скоро оттук! Но мисълта да се раздели завинаги с Ередиа, да се оттегли унижена и изплашена от петнистия тиф като последна страхливка я разстрои отново. Ето че капитулираше! . . . Ето че се показваше непоследователна и страхлива тъкмо когато трябваше да действа смело. Ето че се отказваше от плячката тъкмо в последния миг, когато трябва само да протегне ръката си и да я улови. Та защо бе прахосала толкова средства, положила толкова усилия, понесла толкова

рискове? Не! . . . Трябваше да бъде истинска англичанка, да действа докрай, докрай! . . . И мисълта, че щеше да действа докрай, я хвърли отново в предишната възбуда. Но сега представите за това, що желаше, не бяха оцветени с екзотиката, с магнетизма и черното сладострастие на тази страна. В съзнанието ѝ изпъкна само гротескната сцена на прелъстяването. . . не, на покупката на един монах. Та по същия начин би се отдал и един жиголо! Не, и това не! Колко смешна, жалка и безпомощна бе тя! Как не можеше да вземе никакво решение, да изпълни какво действие. . . Главата ѝ бе замаяна, кръвта в ушите ѝ бучеше, нервна пот обливаше тялото ѝ в задушната нощ. И тогава почувствува, че се намира в безизходност. Обзе я желание да се затрие от света, да забрави всичко, що ставаше с нея и около нея, да пие, да пие до смърт. . .

Запали бързо електрическото фенерче и си наля чаша уиски. Чакалите продължаваха да вият тъжно в нощта. Сега те се въртяха около долчинката, в която се намираше гробището, и се опитваха да изровят плитко заровените мъртъвци. Навън бе тъмно като в рог. Платнището, което закриваше входа на палатката, се люлееше слабо от вятъра на Сиера Дивисория.

Кармен се събуди от светлината на фенерчето.

— Сеньора, имате ли нужда от нещо? — попита тя.

— Не. Няма нужда да ставаш.

— И тази вечер мъртвите вонят ужасно! . . . Изглежда, че дежурният, който стои при тях, не е могъл да намери всички трупове в палатката.

— Нима и при труповете има дежурен? — попита Фани разсеяно.

— О, да, сеньора! . . . Ние никога не оставяме мъртъвците сами, защото душите им няма да намерят покой.

Девојката се обърна на другата страна и отново заспа. Пак настъпи предишната тишина, нарушавана от познати тъжни шумове. Фани изпи още една чаша уиски. Главата ѝ се размъти леко от алкохола, но не почувствува никакво облекчение. Внезапно тя чу шум от моторна кола и след това приближаващи стъпки. Трябваше да бе Мюрие. Почти всяка вечер той отиваше да играе покер или да пиянствува с аристократите от околността. Обикновено

го вземаше или докарваше колата на някого от присъстващите. Стори ѝ се, че сега той се връщаше по-рано от обикновено. Навярно светлината, която идеше от палатката ѝ, го накара да се обади.

— Фани!... — произнесе той тихо, без да повдига платнището при входа.

— Какво има? — попита тя любопитно.

При всяко идване той носеше новини от града.

— Облечена ли си!

— Не.

— Тогава лека нощ!

— Почакай!... Ще се облека и ще дойда при тебе.

— Ако обичаш... — помоли той колебливо.

На Фани ѝ се стори, че гласът му бе уморен и сякаш трепереше. Тя навлече бързо пеньоара си и влезе в палатката му. Мюрие бе запалил газената лампа и седеше на сгъваемото столче, облечен в смокинг и подпрял глава върху дланта на ръката си.

— Какво ти е? — попита тя тревожно.

— Не знам... Струва ми се, че имам температура и трябваше да напусна покера у Досуентес.

Нощта беше топла и задушна, но Фани почувствува изведнъж студени тръпки. Тя сложи ръка върху челото на Мюрие. Съзна тяпо, че то гореше от огъня на силна треска. Очите му бяха помътнели и зачервени. Тя бе виждала в палатките десетки такива очи.

— Жак!... — прошепна тя отчаяно. — Жак!...

Ръцете ѝ инстинктивно се протегнаха напред и сграбчиха раменете му. Обзета от паника, тя почна да го прегръща и целува истерично, а после заплака отчаяно, неудържимо. Късно разкаianie, след като го бе довела в това гнездо на зараза и смърт.

— Е, стига!... — каза той, като се мъчеше да бъде безгрижен. — Не ме оплаквай предварително! И после никъде не е казано, че всички заболели от петнист тиф умират непременно... Отците ме споменават по три пъти на ден в молитвите си.

— Кармен!... — закрещя Фани. — Кармен!... Извикай Ередиа! Извикай веднага този дявол в расо!

— Не крещи така! — каза той строго. — Ти винаги си била истерична! Може да не е петнист тиф. Ще видим утре.

— А какво е?... Какво? — повтаряше тя трескаво.

— Да кажем, малария!

— Боли ли те главата?

— Струва ми се, че е малко размътена.

Кармен дотича от палатката на Фани.

— Кого да повикам, сеньора? — попита девойката уплашено.

— Никого!... — високо извика Мюрие. — Лягай си веднага!

— Кармен!... — почна да дава нареждания Фани ту умолително, ту гневно. — Помогни ми да го съблечем!... Развържи обувките му!... Донеси прясна вода и лимони! Чуваш ли, събери си ума, глупачке!... — изкрещя тя диво на уплашената девойка, която все още не вършеше нищо и безсмислено почна да дърпа смокинга на Мюрие. — Дон Сантьяго е болен от петнист тиф!...

— Петнист тиф!... — повтори момичето и очите му се разшириха от ужас.

Кармен се наведе бързо и почна да му развързва връзките на лачените обувки, като повтаряше уплашено на себе си: «Madrecita!... Tifo exantemático!...»

— Е, та що от това?... — викна Мюрие на свся ред. — Махайте се и двете оттука!... Чуваш ли, глупаво момиче, остави крака ми на мира!

С грубо движение той блъсна девойката и освободи крака си. Лицето му се разкриви. Зачервените му очи почнаха да гледат диво. Все пак той имаше още достатъчно съзнание да обуздае припадъка си и почна да развързва сам връзките на обувките си. Но после изведнъж силите му го напуснаха и той се тръшна на леглото. Гласът му произнесе отпаднало:

— Имам стар миокардит, който вирусът ще възпламени... Направи ми една инжекция с кардиозол.

— Повикай Ередиа!... — прошепна Фани на испанската.

След това направи инжекцията на Мюрие и премери температурата му. Термометърът показваше четиридесет градуса. Лицето му ставаше все по-червено. Разсъдъкът му се размътваше. Той почна да се шегува високо, пресилено, злъчно, докато най-сетне почна да бърбе само несвързани думи. Сърцето му отслабваше, дишането му се затрудняваше. Високата температура събуждаше в съзнанието му кошмарни образи и екзалтираше ужаса му — ужас на всяко живо същество от смъртта. Фани седна до

леглото и почна да сменява върху челото му мокри кърпи. От време на време приготвяваше лимонада и я поднасяше към напуканите му устни, които я изпиваха жадно. Докато вършеше това, сълзите бликаха с горчиво изобилие от дълбочините на съвестта ѝ. Но това, що изпитваше, не бе само разкаяние. Фани сега се гърчеше от мъката на същество, което загубваше близък. Изведнъж тя забеляза, че двамата бяха вкопчали ръцете си конвулсивно един в друг. Колко дълбоко в тоя момент на нужда и слабост дори у тях, полублагородниците, индивидуалистите, лентяите и паразитите на обществото, които от снобизъм презираха еднакво и благородници, и плебеи, колко дълбоко у тях, проядени от червея на егоизма и мизантропията, се пресвяташе нуждата от човешка солидарност!...

Бавно шумолене при входа на палатката я изтръгна от сълзите на горчивината. Бе Ередиа. Стори ѝ се отвратително, че дори в тоя момент той се бе поддал на глупавия рефлекс да грабне молитвеника си и да дойде с него. Но може би тъкмо този безсмислен жест издаваше вълнението и тревогата му от заболяването на Мюрие. Докато разпитваше Фани, главата му се въртеше постоянно наляво, надясно и надолу, сякаш пред него стоеше самият дявол, когото не искаше да вижда. Тя се сети изведнъж — пеньоарът ѝ се бе малко разтворил, а за него нямаше нищо по-скверно от женската голота. Фани загърна пеньоара си с гневно движение, но той се престори, че не забелязва това.

— Безпокои ме сърцето — заяви той тревожно, като откачи стетоскопа от ушите си. — Има ендокардни шумове, които при отслабване на мускула могат да станат декомпенсирани. Той пиеше много...

— Та нима би могъл да не пие тук? — произнесе тя гневно.

Монахът я погледна със скръбно съжаление. Тя познаваше този израз на кротост, на задължителна смиреност и агнешка доброта, заповядани от Лойола. Но тя знаеше също как тия меки златисти андалузки очи можеха да станат изведнъж свирепи и ледени.

— Аз предупредих и двама ви, сеньора — произнесе той с чисто йезуитско търпение, без да променя израза на очите си. — Работата тук е тежка и опасна.

— Зная!... Изпълнихте дълга си! — каза тя злъчно.

Той я погледна бързо. С увидителна преструвка или напълно искрено — Фани не можеше да определи — в израза на очите му се появи сянка от горчивина.

— Аз направих това не само от дълг към вас, сеньора — произнесе той с глас, който изглеждаше развълнуван, но в който човек не можеше да вложи никакво определено чувство. — Има моменти, в които може би съзнавате това. Поведението ми, външното ми отношение към вас не значи нищо.

Той млъкна, като че бе смутен от признанието си, след това продължи:

— Може би съзнавате, че след оная нощ, когато спасихте живота ми, моето приятелско чувство е съвсем друго. Аз ви мислех за капризна и вятърничава жена. Но след това, дори когато ви говорех, че искам да ви задържа тук в интереса на ордена — тъй млъкна пак и хвърли към нея остър, светкавично бърз поглед, — аз чувствах съвсем друго, аз исках да останете, защото ми станахте необходима... Не зная как бихте възприели това.

— Необходима?... За болницата ли? Знам това отдавна.

— Не!... Лично за мене. Нима не ме разбирате, сеньора?

Той хвърли тревожен поглед към унесения в бълнуване Мюрие, сякаш се страхуваше да не би последният да чуе или разбере думите, които бе произнесъл.

— Не се безпокойте — каза Фани сухо. — Той бълнува и не разбира нищо... Той ще умре. Та какво искате да кажете? — попита тя.

— Аз ви обичам, сеньора. Макар че на дело нашите отношения няма да се изменят. Искан да знаете само това.

Луд ли беше? Фани го погледна изумена. Красивото му лице на светия и езически бог беше смирено наведено. Очите му гледаха кротко. Гласът му бе прозвучал с някаква неподражаема копринена мекота. О, подлец!... Та нима това беше неговото същинско лице, неговият поглед, неговият глас? Какво се криеше зад тази фалшива овча смиреност, зад тази маска? Не се ли боеше, че след заболяването на Мюрие Фани щеше да се стресне, да помисли повече за себе си и напусне Пеня Ронда? А сега... да, тъкмо сега кой щеше да поеме нейната работа, кой щеше да дава пари за болницата? Можеше ли да намери

другаде такава дойна крава? Ето откъде идеше неговото лъстиво признание заедно с уговорката, че «на дело отншенията им няма да се изменят». Глупак! . . . Та нима той още си въобразяваше, че Фани приема благоволенията му като небесна манна? След като великодушно ѝ бе разрешил да стои до него, да му помага в тая дупка на смъртта, да поеме почти всичките разходи на болницата му, сега, когато се боеше да не го остави, той прибавяше шарлатански към другите си благоволения признанието за едно несъществуващо чувство. Лицемер! Лъжец! Йезуит! . . . Но може би. . . — о, надежда на любеща жена — . . . може би в това, що казваше, имаше частица от истина! Поне винаги досега, дори когато трябваше да ѝ каже най-жестоките истини, той не я бе лъгал. Нима тя не му беше спасила живота, нима той беше толкова чудовищно безчувствен да не ѝ е признателен за това? И най-после, когато той ѝ казваше, че я допуска в лагера в интереса на ордена, не правеше ли това, за да скрие от гордост, от фанатизъм едно истинско чувство, което се бе появило у него против волята му? Не, тя не биваше да го осъжда тъй бързо, тя трябваше да провери. Полека! Спокойно! . . . Ако ли пък се увереше, че лъже, тогава пред страха му Фани да не остави лагера признанието му означаваше едно предложение. . . да, едно предложение да бъде купен, да продаде тялото си, за да не гладуват болните. Господи, та ако беше така, нима Фани можеше да го приеме. Не, никога! . . . Но нека провери, нека провери! Събра силите си и произнесе твърдо:

— Моля ви да не ми говорите така благочестиво! . . . Моля ви поне веднъж да се отърсите от небесните си качества и да слезете на земята! И да ме наричате на всяка дума сенъора, защото рискувате да издращя лицето ви с нокти. . . Разбирате ли, дон Рикардо!

Той кимна с глава, че разбира, но светското обръщение, с което тя замени духовното, го раздразни. Върху устните му се появи познатата полупрезрителна, отчайващо насмешлива усмивка. Очите му станаха неусетно пак стоманенотвърди. Може би с дяволската си интуиция той предусещаше намеренията на Фани и загуби, без да иска, установения от регулите на ордена кротък агнешки вид. Но това. . . това не показваше ли, че бе неспособен да се продаде?

— Така! . . . — продължи тя нервно. — Слезте поне

веднъж между хората, станете поне веднъж човек! . . . Казвате, че ме обичате. . . Вярно ли е това?

— Да, съвсем вярно — отговори той и гласът му прозвуча без предишната фалшивост.

— Откога?

— От оная нощ, когато ме спасихте от пушките на анархистите, от деня, когато заради мене казахте истината в съда. . . от момента, в който ви видях за първи път! . . .

Той говореше просто, без вълнение, с ясен глас и стоманената твърдост в очите му ставаше все по-остра, все по-пронизваща. Фани усети как отново загубва решителност пред силата, която се излъчваше от него. Сърцето ѝ замираше, краката ѝ заплашваха да се подкосят. Съзна изведнъж, че дори ако той мъж я сметнеше за блудница и почнеше да хвърля камъни върху нея, пак би го обичала, пак би пропълзяла до краката му и би молила милостта да остане при него. Лицето му, озарено от светлината на петролната лампа, излъчваше някаква кошмарна красота, някаква магнетична демонска сила, която привличаше и смазваше. Изведнъж тя почувствува, че почва да губи властта над волята си, че поривът, който бе потискала месеци наред, който я караше да желае устните, тялото му, душата му. . . всичко, всичко у него, този порив сега я бе завладял напълно и напираше със страшна и неудържима сила. И тъй както пеперудата се хвърля в пламъка, който ще я изгори, така и тя се хвърли върху монаха, обхвана го като пантера и впи устните си в неговите. Никога жена не бе прегръщала по-страстно мъж, никога устни не бяха целували по-жадно други устни. Дъхът ѝ пресекна, сърцето ѝ замря, цялото ѝ същество потъна в някакво безумно, диво, изгарящо блаженство. Ала веднага след това тя почувствува как една желязна, твърда, неподозирано силна ръка я изтръгна грубо от сладостния допир с това тяло, с тия устни, как тази демонска, почти свръхестествена твърда ръка я отхвърли във въздуха. Усети как тялото ѝ се удари в стената на палатката, която се огъна и после я отхвърли отново като пружина. Издрънча някаква бутилка, паднаха някакви чаши, разсипаха се някакви цигари. . . Тя се удържа, запази равновесие, но не чуваше, не виждаше нищо. После се окопоти, съзна като насън, че един монах, един испански монах изтриваше с фанатично отвращение

устата си от докосването на скверните женски устни. А гласът му съскаше:

— Махнете се!... Не се докосвайте повече до мене!... Това е подло!... Излезте веднага от палатката!

— Палатката е моя!... — произнесе тя като насън.

— Все едно!... Махайте се веднага!... Елате след половин час!... Аз трябва да остана при него, да му направя още една инжекция.

И пак като насън тя се подчини и тръгна към изхода на палатката.

Свърши се!... Нямаше какво повече да става. Това, което се случи, бе умъртвило напълно способността ѝ да реагира с бурния припадък на истерията си. Усещаше само как цялото ѝ същество се бе превърнало в безумна омраза, в отмъстителна и безскрупулна воля за действие, но нямаше сила да каже нищо, да мисли за нищо, да направи нищо. Усещаше само как някаква спазма стягаше гърлото ѝ, как дробовете ѝ не можеха да поемат въздух. Въздух!... Повече въздух! Защо този климат бе тъй адски, защо нощта бе тъй задушна!... Но с първите няколко крачки, които направи, тя пое въздух и усети веднага вонята на труповете. Изведнъж почувствува нужда да види огромна купчина от труповете на всички монаси в Испания. Ако сега някой партизански отред от комунисти или анархисти нападнеше лагера или резиденцията на йезуитите в Толедо или кой да е манастир, тя щеше да ръкопляска, да стреля и убива заедно с тях. Червените, само червените можеха да изстребят монасите, да отърват Испания от тази черна, отвратителна средновековна папач! Сега тя разбираше смисъла на тия поголовни кланета, на яростта, с която анархистите искаха да отвлекат Ередиа. Да, само червените можеха да спасят Испания!...

Глупости! Нима я интересуваше изобщо Испания!

Трябваше да минат две минути, след като влезе в палатката и се тръшна на леглото си, за да изстине от този бяс, за да дойде на себе си и съзнае пак жалкото падение на личността си, за да се види пак такава, каквата бе всъщност — парцал на суетността, истерична кукла, която живееше от потта на арендаторите си, светска блудница, която тичаше подир киноартисти, боксьори, без-

делници и най-сетне се бе спуснала върху един побъркан испански монах. Но как мразеше сега този монах, как искаше да прегризе гърлото му с яростта на пантера! Фантазията ѝ рисуаше сцени на апокалиптична жестокост, съставяше планове, търсеше думи, които щяха да се забиват в сърцето и гордостта му и да пускат кръв: «О, преподобни глупако от Дружината на Христа!... Ти ще ми платиш скъпо, много скъпо за всичко това! Ще видиш до какви унижения ще стигнеш, как ще се влачиш в краката ми, как ще молиш за милост! Аз няма да напусна лагера, докато не си отмъстя, няма!»...

— Казахте ли нещо, сеньора? — сънливо попита Кармен.

— Не.

— Помислих, че говорехте преди малко.

— Така ти се е сторило.

— Как е дон Сантьяго?

— Зле.

— Santisima Virgen!¹ ... Няма ли надежда да оздравее?

— Не зная.

— Вие сигурно идете от палатката му и сте уморена. Искате ли да ви заместя?

— Отец Ередиа е при него.

— Бедният дон Сантьяго!...

Фани свали пенюара и почна да облича роклята си. Кармен скочи от леглото.

— Къде отивате, сеньора? — попита тя уплашено, гледайки червените петна на гнева по лицето и шията на господарката си.

— При отец Оливарес.

— Сама?... Да ви придружа ли?

— Стига!... Лягай и спи! — грубо заповяда Фани.

Наметна мушамата си и с фенерчето в ръка излезе от палатката. Гневът и омразата ѝ се бяха успокоили малко. Почна да мисли за Мюрие. Като мина покрай палатката му, надзърна вътре. Ередиа седеше до леглото му. Мюрие продължаваше да бълува тихо, но сега изглеждаше по-добре. Говореше унесено и дишането му не бе тъй затруднено. Трябваше да направи нещо за Мюрие. Първата ѝ мисъл бе да го пренесат още на другия ден сутринта в

¹ Света Богородице!...

Пеня Ронда, в някоя чиста и хладна стая и да остане при нлго, докато оздравее. Това трябваше да направи непременно, защото горещината и задухата в палатката щяха да го уморят. Сега тя искаше да намери Оливарес или Доминго и да помоли някого от тях да отиде утре рано в градчето и да потърси стая.

Тръгна между палатките. Лъхна я отвратителната миризма на труповете от другия край на лагера. Последната четвърт на луната се бе издигнала високо над хоризонта. Лагерът спеше или по-точно агонизираше, защото мнозина от болните, които сега стенеха, бълнуваха или умолително искаха вода, до сутринта щяха да умрат. Бе страшно да се помисли, че нощем дежуряха по един или най-много двама души за целия лагер и че дори това дежурство сега бе станало излишно поради липсата на лекарства. Наистина, дежурните бяха безпомощни срещу заразата, проникнала веднъж в организма, но все пак можеха да поддържат сърцето, да подкрепват силите на болния, ако имаше достатъчно лекарства. А сега те бяха само безпомощни зрители на смъртта. Осланяха се — като дон Еладио — на природата или — като самите болни — на бога. Който оздравяваше — оздравяваше, който умираше — умираше. Задачата на дежурните се състоеше да направят по една-единствена инжекция с кардиозол на някой нещастник, когато забелязваха, че почваше да агонизира, да укротят някой бълнуващ или да поднесат чаша лимонада, когато гласът, който я искаше, почваше да моли особено сърцераздирателно. И този ад, тази купчина от палатки, натъпкани с гадни, вмирисани, полумъртви въшливи тела, продължаваше да носи още бласкавото име «Полска болница на отците йезуити» и глупаците — в това число и Ередиа — продължаваха да мислят, че в ордена на Лойола, в духовенството, в католическата църква живееше сърцето на Христа! Жалки безумци, подли фарисеи и предатели на Христа! В олтарите на катедралите си, в капелите на манастирите си, в кардиналските дворци, в Ескориал, Мадрид, Толедо, Севиля. . . навред, по цяла Испания вие притежавате тонове от злато, сребро и слонова кост, хиляди безценни диаманти, смарагди, рубини, топази, които са достатъчни да премахнете епидемиите и страданието, вместо да събирате умиращи дрипльовци върху купища от слама.

Фани вървеше през лагера с бързи крачки към една

от двете големи палатки, в които очакваше да намери Оливарес. Изведнъж той изникна отнякъде пред нея.

— Разговаряхте ли с някого, мисис Хорн? . . . — попита той.

Господи, нима беше вече побъркана до такава степен, та говореше на себе си като луда? . . . И Кармен беше забелязала същото.

— Не, с никого.

— Така ми се стори — каза монахът.

От разсеяност той държеше фенерчето си насочено в лицето ѝ. Фани му припомни това неудобство, като насочи по-силния сноп лъчи на своето фенерче право в очилата му. Той замига безпомощно и се сети да отклони светлината.

— Навярно слухът ви е измамил!

— Да, сигурно! . . . — потвърди той с обикновената си наивност. — Всички сме много уморени. . . С брат Гонзало дежурим трета нощ поред.

— Има ли смисъл това дежурство?

— Никакъв! . . . — каза той. — Освен морален.

— Оставете морала настрана! . . . Най-отвратителното е да вършиш безсмислица и да се чувствуваш морален.

— Струва ми се, че имате право, сеньора — каза той на испански и въздъхна дълбоко: — Търсите ли някого!

— Да, вас! . . . Мюрие заболя тази вечер от петнист тиф!

— Карамба! . . .

Късогледите очи на Оливарес замигаха уплашено. Ето че болестта не щадеше дори самите лекари, които уж знаеха как да се пазят! Досега той бе изобщо спокоен, защото разчиташе върху всекидневното изваряване на дрехите си и ни най-малко върху providението. Той обеща да отиде на другия ден в градчето и да потърси стая.

— Успокойте се! . . . Легнете си веднага!

— Не мога да спя — каза Фани.

— От миризмата на труповете ли?

— Не. От нерви.

— Аз пък умирам за сън.

— Тогава да ви сменя.

— О, колко сте добра, сеньора! . . . Но отец Ередиа заповяда да дежурят само мъже.

— Не е важно какво заповядва Ередиа.

Оливарес я погледна учудено.

— Аз трябва да изпълнявам заповедите му — каза той. — Едно хапче луминал сигурно ще ви помогне да заспите.

— Не. Нищо няма да ми помогне. Къде отивате?

— В палатката си да взема малко емфие. Ако искате, елате в трапезарията. Казах на брат Гонзало да запали примуса и пригответи чай.

Тя помисли: «Ще остана там, докато Ередиа излезе от палатката на Мюрие.» После ѝ дойде на ум за Доминго. Ако състоянието на Мюрие почнеше да се влошава, можеше да се обърне към него. Мюрие бе споменавал много пъти пред нея, че като лекар Доминго е по-добър от Ередиа.

— Добре. Ще ви чакам в трапезарията — обеща тя на Оливарес. — Но къде е Доминго?

— Моли се в параклиса.

— Да не се е побъркал? ... — избухна Фани. — Той от два дни непрестанно прави това!

— Как? ... Не знаете ли защо? — тайнствено попита Оливарес.

— По дяволите! Не!

Оливарес поверително се наведе над ухото ѝ и почна да шепне:

— Брат Доминго е наказан от Ередиа с пост и молитва, задето четете забранени книги.

— Какви книги? ... — изумено попита Фани.

— Революционни книги, сеньора! ... Издания на комунистите.

«Скоро нищо няма да ме учудва тук» — неволно помисли Фани.

— А вие не четете ли Хегел? — попита тя внезапно. — Върху тях цензорът ви не е написал «Nihil obstat»¹.

Очите на професора по схоластика я погледнаха оскърбено.

— За бога, сеньора! ... Аз мога да чета каквото искам. Аз се занимавам с Хегел, за да предпазя студентите от заразата на диалектиката.

— Но не го ли четете понякога тъй. ... за собствено удоволствие.

— Никога! ... Нима аз мога да се поддам на тази ерес? ...

И професорът по схоластика забърза в тъмнината към палатката, в която спеше, за да вземе емфието си.

Фани се отправи към параклиса. Той се намираше съвсем близо до палатката, в която поставяха мъртвците, преди да ги опеят. Миризмата на труповете стана почти нетърпима. Вратата на параклиса бе затворена. Фани я откряна и насочи фенерчето към вътрешността. Видя коленичилата фигура на брат Доминго, който с достатъчно висок, показан шепот мърмореше латински молитви. Монахът не се обърна да види кой е дошъл.

— Братко! ... — произнесе тя.

Доминго се изправи веднага с облекчение:

— Ах! ... Вие ли сте, сеньора? ... Помислих, че е някой от нашите прилепи.

Фани се разсмя. Прилепи! ... Той наричаше отците, духовните си началници, прилепи!

— Какво става? — бързо попита тя.

— Нищо, сеньора! ... Светът върви напред.

— Защо ви наказаха?

— За да свърши всичко по-скоро.

— Какво значи това?

— Ще ви обясня утре. ... — Той се послуша неспокойно. — Оставете ме сега! Може да дойде Ередиа и да утрои наказанието ми.

— Искате ли цигари?

— Господи! ... Умирам за малко тютюн!

Фани му подаде пакета с цигарите и кибрита си.

— Благодаря, сеньора! ...

От другия край на лагера се чува внезапно някакви стъпки. Доминго отново падна на колене и молитвено наведе глава.

— Угасете веднага фенерчето! ... Отдалечете се! — бързо пршепна той.

Фани угаси фенерчето и побягна от параклиса. Като се отдалечи достатъчно, за да не събуди подозрение, че е била при Доминго, тя го запали отново и тръгна към палатката, която служеше за трапезария. Миризмата на труповете я задушаваше. Вятърът полъхваше от посоката, в която се намираха. До ушите ѝ долитаха жални, сподавени стонове. Едни искаха лимонада с клетви и псувни, други, по-скромни, настояваха само за вода и придружаваха молбата си с едно трогателно *per favor*¹. Тия, за

¹ Моля.

¹ Нищо не се противопоставя.

които се подозираше, че могат да буйствуват през нощта, бяха вързани с въжета. От отворите на палатките лъхаше друга, още по-отвратителна воня на пот, урина и фекалии. Поради липса на хора, които да чистят редовно мивките, гърнетата и плювалниците, бодните тънеха в невъобрази-ма мръсотата. Веднъж дошли било по принуда, било с надежда да бъдат излекувани, те не можеха вече да се из-тръгнат от този ад под заплаха на смъртно наказание, из-дадена от дон Бартоломео. Разбира се, тази заплаха се от-насяше само за селяните и дриплъвците. За военните чи-нове, както и за всички приятели на новото движение, се използваша другите болници. Низшият персонал, готвачи слугини, перачки, а също и мъжете за груба работа, на-пример тия, които заравяха трупове, бяха тъй недоста-тъчно, щото самите монаси трябваше да им помагат. След като дон Бартоломео по внушение на военните лекари реквизира двете машини за дезинфекция, а тая, която остана, се развали, изпарването на завивките и дрехите в казани не можеше да ги замести и палатките се превър-наха в инкубатори на въшки. Влизането в тях, особено нощно време, бе цял подвиг, тъй като при слабата светли-на човек газеше върху дрипите и заразените въшки го полазваха веднага. На това се решаваха само монасите.

Лъкатушейки между палатките, Фани пак почна да мисли за всичко това и съзна изведнъж, че лагерът уми-раше, умираше неумолимо и че скоро от него нямаше да остане нищо освен трулове и отмъщението, което обми-сляше, ставаше излишно. Но сега като че самият дявол бе решил да ѝ помага.

В трапезарията брат Гонзало бе запалил вече приму-са, чийто шум му попречи да чуе стъпките на Фани. Той стоеше с гръб към входа, обърнат на изток, и много на-ходчиво бе използвал времето, докато водата в чайника заври, да измърмори десетина молитви, за да бъде из-правен във всекидневните си задължения към бога. Ко-гато се обърна и видя Фани, той се стресна, а после при-даде на лицето си още по-набожен и смирен вид. Той се поклони много учтиво с думите: «Добър вечер, милостива сенъора», и я попита дали ще му позволи да ѝ предложи един чай. Фани му каза да сипе чая, когато дойде отец Оливарес. Гонзало се поклони още веднъж и благочести-

во постави молитвеника си в кожения калъф. От цялата му прикрита, смирена и сладникаво учтива личност лъ-хаше трагедията на млад повехнал човек, на оковано във вериги нищожество, което на всичко отгоре тази вечер бе някак смутено. Това личеше по забърканите му движения. Той без малко щеше да събори чайника на земята.

— Знаете ли новината, сенъора? — попита той, мъ-чейки се да запази достойното спокойствие на монах, кой-то е поверил съдбата си в ръцете на бога. — Червените са предприели офанзива между Тордесиляс и Медина дел Кампо.

— Кога? — попита Фани, без да се разтревожи много.

— Тази сутрин.

— Къде са Тордесиляс и Медина дел Кампо?

— На петдесет километра оттука.

— Тогава какво ще правим? Ще бягаме ли? — про-изнесе тя, обзета от злобното желание да го изплаши още повече.

— Не зная. . . Каквото реши отец Ередиа.

— Аз предполагам, че ще реши да останем тук. Не можем да изоставим болните. Но ако червените дойдат, ще ни избият като кучета.

— И аз съм уверен в това — произнесе брат Гонзало, като не може да овладее повече паниката в душата си. — Снощи научихме, че в Лерида са избити тридесет домини-канци, а в Хаен и Палма дел Рио просто изгаряли авгу-стинците и кармелитките живи. . .

— Може би това са само слухове, братко.

— Не, сенъора! . . . Съобщиха го по радиото от Рим.

— Ужасно! . . . Тогава те ще вършат същите из-стъпления и тука!

Брат Гонзало въздъхна мъченически. После се зами-сли и след кратка пауза попита бързо:

— Имате ли бензин за линейката, сенъора?

— Имам, братко. Ако стане нужда да бягаме, вие спо-койно можете да разчитате на едно място върху платфор-мата независимо от решението на отец Ередиа.

«Ще бъде чудесно Ередиа да те види, когато сфейкваш» — помисли тя злобно.

— Благодаря ви, сенъора! . . . — каза той с дълбока признателност и внезапно ободрен. — Вие не трябва да се боите от неприятности с милиционерите заради мене,

— Та нима вие наричате моргата, в която живеем, болница? — хладно попита Фани.

Оливарес я погледна уплашено.

— Точно това ви питам — продължи тя. — Дали нашият лагер е болница, или дружество за погребална благотворителност?

— Не зная, сеньора!... — измъчено отговори йезуитът. — Разумът ме кара да виждам нещата почти тъй, както ги виждате и вие, но...

— Това е голяма добродетел — да слушате покрай гласа на бога и гласа на разума си. Може би оскърбявам вярата ви.

— Не, сеньора!... Нашият преславен ангелски доктор свети Тома Аквински достига вярата по пътя на разума.

— За съжаление, струва ми се, че отец Ередиа е под влиянието на други светии... Извинете! Говоря съвсем почитателно... Искях само да кажа, че отец Ередиа е открил тази болница, воден от най-дълбока християнска ревност, но без да слуша гласа на разума си, който би го посъветвал въобще да не я открива, а да се бори срещу петнистия тиф, бедността и страданието по друг начин.

— По какъв начин? — попита монахът.

— О, има много начини, но това е чисто испанска работа, в която не желая да се бъркам... Говоря само за начина на отец Ередиа. Мислите ли, че ваксината му, подпомогната от молитвите и усърдието на всички отци йезуити, даде задоволителни резултати?

— Сеньора!... Аз не съм лекар и не мога да преценявам, но въпреки това мога да си представя как биха умирали тия нещастници, ако липсваше дори нашата мизерна болница.

— Тогава болните щяха да измират по домовете си в нормалния процент на всяка епидемия от петнист тиф... Тогава щяха да имат поне въздух и храна. Тогава кюретата не биха ги посъветвали да идват тук, да разсейват епидемията, да умират като кучета за слава на Христовата дружина...

Добродушните очи на професора замигаха от тревожна изненада.

— Сеньора... — произнесе той с привидна горчивина и гласът му стана изведнъж странно неубедителен.

Боя се, че и във вашата душа е проникнала черната легенда срещу Дружината на Христа.

— Аз не обръщам внимание на легендите — хладно каза Фани. — В момента ме интересуват само лични съображения. Поради бъркотията вие престанахте да получавате субсидията от Института по опитна медицина, нали?...

Върху лицето на Оливарес се появи израз на отчаяние.

— Да, сеньора!... — каза той с умолителния глас на бедняк, който очаква подаяние.

— А също и отец Сандовал сега не може да ви изпрати малката, съвсем малка сума, която отпускаше от касата на ордена след моето пристигане тук... Нали?

— Да, сеньора — смутено призна йезуитът.

— Видите ли?... Но тогава и аз не мога да давам повече. Не съм длъжна да давам вместо Дружината на Христа. Аз съм пред прага на разорението... Нямате право да искате повече от мене!

— Ние не искаме... Ние молим... — забъркано почна да мънка отец Оливарес. — Болните няма какво да ядат... умират от глад... Това е страшно... ужасно!... Аз... ние ви молим, сеньора...

— Защо не помолите някого от благородниците в околността? Например маркиза на Досфуентес?

Очите на Оливарес пак замигаха безпомощно и скръбно:

— Ние искахме от него... но той отказа.

— Отказа ли? Колко жалко?

— Впрочем... той пожертвува големи суми за каузата на краля и може би наистина се намира в невъзможност да ни помогне.

— А доня Инес?

— Доня Инес не е много богата жена.

— Но аз също не съм много богата жена... Не мога да ви помагам повече! Разполагам още само с една малка налична сума, която едва ще ми позволи да се прибера прилично в Англия.

Фани тържествуваше: «Ередиа, Ередиа, ще го накарам да се моли и влачи пред мене така!» — злобно помисли тя.

— Нима мислите да ни оставите? — уплашено попита Оливарес.

— Изпитвам голямо съжаление да ви кажа, че съм решила да направя това.

Върху повехналото лице на Оливарес пробягна израз на паника, на отчаяние. Той погледна Фани, като че вкаменен от решението ѝ, с уплахата на човек, изправен пред пълна безизходност на мислите, както и на действията си. После изведнъж долната му устна затрепера и върху това подпухнало жълтеникаво лице се разля необичайна руменина. Той остави чашата си и произнесе бързо, развълнувано:

— Не, сеньора!... Вие няма да ни оставите сега! Вие не можете да ни оставите сега!...

— Струва ми се, че говорите странни неща.

— Яла странни неща!

Той млъкна изведнъж, като че уплашен от смелостта на думите си, в които можеше да се вложи някаква теологическа ерес. После се загледа тъжно в полите на расото си. Фани доби усещането, че в тоя поглед имаше нещо потиснато и разбито като в поглед на нещастник, осъден на доживотна каторга.

— Какво може да ме задържа тук? — попита тя с леден глас.

Оливарес бавно повдигна тъмните си очи към нея.

— Отец Ередиа — тихо произнесе той.

— Какво общо имам с Ередиа? — нервно извика Фани.

— Вие дойдохте тук заради него. И ще останете заради него.

Фани занемя. После усети, че почва да трепере от смущение и гняв. Бе странно и някак глупаво, че в тоя момент тя трепереше повече заради тайната на Ередиа и след това за собственото си честолюбие. Никой, никой не трябваше да подозира защо бе дошла тук!...

— Шегувате се... — произнесе тя с дрезгав глас.

— Не се шегувам — каза Оливарес сериозно, ала в гласа му не прозвуча уплахата на човек, който се готвеше да изнудва. Той бе уморен, скръбен глас. — Още когато вие дойдохте в резиденцията и почнахте да ме разпитвате за Ередиа, аз разбрах отношението ви към него. Моето предположение беше логично и вярно...

— Логичното не значи още вярно.

— За нас... за мен е вярно.

— Искате да кажете действително!

— Да! — каза йезуитът.

— Внимавайте! — засмя се Фани. — Значи, логиката е действителност!... Но така учи Хегел!... Улових ви най-сетне!

От гърдите на Оливарес се изтръгна също един особен, задушен смях, в която прозвучаха трагични нотки. Той сякаш бе забравил изведнъж важността на разговора за болницата.

— Не ви липсва способност да си играете с думи!... — произнесе той сухо, като изведнъж стана сериозен. — Хегел не е само това. Нашата схоластика поддържа същата теза.

— Извинете!... Глътнала съм и аз малко университетски знания. Схоластиката поддържа тази теза по съвсем друг начин... Но да оставим играта настрана! О, мълчете!... Позволете ми да говоря!... — Тя пое дъха си. — Това, което казахте, е вярно... За мене е страшно... трагично вярно! Аз дойдох тук заради Ередиа, но нямах сила да си отида, защото... защото го обичах! А сега го мразя... ужасно, неописуемо го мразя! И това е вярно, виждате, разбирате, че е вярно. Затова няма да пожертвувам нито сантим повече за Ередиа, за болницата, за проклетия ви орден...

— Но болните гладуват... умират! Ередиа и орденът не са виновни за това?

— Не са ли?... Свалете маската си, лицемерни въжеиграчо на мисълта! Не се преструвайте повече на глупак! Вие знаете къде е истината!... Тя е само в мисълта, само в логиката, само в абсолютната идея и развитието на тази идея, която е всичко, която е единствената действителност... А може би истината е само в материята, както твърдят комунистите... Но вие нямате личен бог и в двата случая вие знаете, че не може да съществува такъв бог!...

— Сеньора!...

— Мълчете!... Вие знаете, че светът е в непрекъснато движение и се развива, че онова, което е било през времето на Лойола, не може да съществува днес... Който не вижда това, е или слепец, или лицемер... Вие се отвращавате от догмите, от мечтите, от жалкото милосърдие и безцелното себеотрицание на Ередиа. Вие знаете какви са несметните богатства на католическата църква и варварската бедност на нещастниците, които лекуваме,

Всичко около нас е срамна и жестока безсмислица, която оскърбява човешкия разум. Кой поддържа тази безсмислица, кой успокоява съвестта на палачите, кой дава морална сила на диктаторите, на претендента, на аристократите, на всички, които сега искат да съборят републиката, да върнат колелото назад? . . . Вие знаете кой! . . . Само духовенството, само религиозните ордени, само безумци като Ередиа! . . . Признайте истината, отец Херонимо Оливарес! Бъдете веднъж честен! Кажете дали съм права! Кажете «да»!

Фани не крещеше, не викаше. Тя говореше полугласно или, по-точно, съскаше с някаква дива и бясна злоба срещу черквата, срещу духовенството и Ередиа. Но всъщност не мразеше ли само Ередиа? Тя все още не съзнаваше, че попаднала в този лагер, бесът и омразата ѝ срещу Ередиа съвпадаха с развитието на самата действителност, която отстраняваше от само себе си противоречията и абсурдите си. Очите на Оливарес гледаха лицето ѝ с трагична втрепеност. Долната му устна затрепера пак. Върху жълтеникавото му лице пробягнаха конвулсивни спазми. Нощните дежурства и безползното суетене из лагера през деня го бяха изтозили до крайност. Може би щеше да защити осъденото си от живота съсловие, да възрази или поне да запази мълчаливо трагичната тайна на мисълта си, ако нервите му не бяха изопнати до скъсване, ако постоянната гледка на смърт и страдание не беше превърнала угризенията му в болка. Но сега тия нерви се скъсаха изведнъж, тая болка разложи личността му напълно. Разкривените черти на лицето му изразяваха ужаса на човек в морална безпътница. Години наред той бе потискал и прикривал вътрешната драма на духа си, която сега, изтерзан и уморен, в тоя късен час, искаше да разкрие, да облекчи. И чудото, което Фани желаше само от мъст, но не очакваше, стана. Той проговори. Той каза «да».

Той произнесе едно тихо, отчаяно «да». И после добави:

— Аз го виждах. . . съзнавах отдавна, но нямаш сили да го кажа.

— Защо, отче?

— Защото бе късно, защото бях станал подлец. Аз не съм луд, не съм заслепен от мистицизъм като Ередиа. . . Аз съзнах истината още преди да държа встъпителната си

лекция в Гранада. Но бе късно. Трябваше да изляза от ордена, да стана дребен чиновник или да умра от глад, Нямах сили да се боря и да страдам като тези, които сега умират за републиката. . . Струва ми се, че съм ужасно разстроен. Не зная защо ви говоря тия неща. Страх ме е, че някой ни подслушва. Ние всички се подслушваме. Това е правило, установено от Лойола в тайните регули на ордена, за да се контролираме взаимно. . . Не чухте ли един особен шум преди малко? Сякаш някой пристъпяше на пръсти! . . . Не? . . . О, тоя страх! . . .

— От кого се боите?

— От Ередиа.

— Какво би могъл да ви направи Ередиа?

— Той спада към висшата йерархия на ордена и регулите му дават право да ме отлъчи от черквата.

— Та що от това?

— Това значи да бъда изхвърлен от ордена като парцал. . . А аз не съм годен за никаква творческа работа. Аз мога само да чета лекции по история на схоластиката и по християнска метафизика, да пълня главите на студентите със заблуди и лъжи. . . Като всеки лъжец, аз съм слаб, подъл и страхлив.

— Вие сте само нещастен. . . Подлеците не признават грешките си.

Той се сепна изведнъж, сякаш уверението на Фани, че не е подлец, му напомни някакъв нравствен дълг:

— Сеньора, споменах ви името на Ередиа, когато ми казахте, че сте решили да напуснете лагера, защото исках да говоря направо. . . защото всяко извъртане щеше да ви накара да ме презирате повече и да отхвърлите молбата ми по-сигурно. Сега я повтарям заради болните, които умират от глад. . . Може би затова ви признавам и всичко. . . Дайте парите, които ви искам! . . . Никое човешко съображение не може да ни позволи да изоставим болните, след като сме ги събрали веднъж. Не ви говоря за милосърдие! Не! . . . Апелирам само към по-достойния дълг на справедливостта! . . .

— Ще ги дам — каза Фани. — Утре ще имате и чека.

— Благодаря! . . . — изхриптя йезуитът. — Сега трябва да ви кажа всичко докрай. . . Простете! . . . Изпитвам непреодолима нужда да говоря. . . Единственото добро нещо в нашата система е изповедта, но и тя се използва почти винаги за най-долни цели. . . Да, изпо-

ведта, която облекчава тайнствено всяка съвест. . . Ще почна най-напред от себе си. . . Аз произхождам от семейство на дребни благородници, на дребни кралски чиновници. Векове наред прадедите ми са яли трохите от дворцовата трапеза и са били принудени да мълчат, да одобряват и да се покланят, когато кралят е благоволявал да направи някоя глупост или някоя подлост. Но преди всичко те са мълчали. . . да, мълчали са от леност, от подлост, от страх да не загубят мястото си. Аз съм като тях. . . Аз съм получил тая печална духовна наследственост от тях. Аз също мълча и си затварям очите пред лъжата на нашата метафизика, на нашия морал, на нашата лъжеблаготворителна дейност от страх да не загубя хубавата си стая в резиденцията и книгите си, и доброто си ядене, и отлежалото вино. Аз обичам да си поспивам следобед и когато се събудя, да изпия чаша силно кафе и да чета Шекспир или Софокъл в оригинал. . . Та кой не обича това? Да, това е прекрасно, но подло и отвратително, когато съзнаваш, че други работят вместо тебе, че единственото ти задължение е да прочетеш няколко лекции в седмицата пред бъдещи кюрета и монаси, които от своя страна ще убеждават хиляди верующи в безсмъртието на душата и глупостите на задгробния живот, за да бръкнат по-дълбоко в кесите им. Двадесет и две години, откакто съм влязъл в ордена, аз съзнавах, че това е подло, че това е безсмислица, че животът. . . обществото биха могли да се наредят с много повече честност и с много повече радост, но мълчах, защото мълчанието пред подлостта е моята наследственост и моето възпитание. . . защото няха сили да отхвърля лъжата и да го заявя така, както го казвам сега пред вас. . . Впрочем и сега аз говоря от лудост, не от морална сила. Нервите ми са разстроени. Усещам как ужасът на този лагер, на тази болница ме побърква напълно, как самата действителност отхвърля като антитеза безсмислицата на моето съществуване, на нашия орден, на цялата католическа система и дори. . . о, не зная, може би. . . може би на целия днешен строй! Днес всичко тъне в кръв, страдание и бъркотия, но от този хаос, от тия пепелища утре може би ще се роди един нов свят. Аз съзирам вече този свят, сеньора, съзирам го в мисълта си, при все че не мога да му принадлежа, защото съм жалък и ненужен отломък от старото, защото тези двадесет и две години, прекарани в ордена, убиха волята ми, научиха ме на ле-

ност, на спокойствие, на добро ядене и подлост. . . Аз оставам в разрухата на старото, но има жизнени характери, има хора, излезли от народа, които. . . Наблюдавате ли понякога Доминго Алварес? . . . Той е селянче, което открих в Ла Манча и с голям труд го настанях в една от нашите семинарии. Казах ли ви, че Ередиа го наказа? . . . Да! . . . Струва ми се, че Доминго ферментира. У него става нещо. Той ще разкъса веригите, с които нашият орден сковава всяко живо същество, всеки човешки дух. . . Видите ли? Има сили, които не могат да се задушат, които искат да живеят. Доминго произхожда от безимотни селяни, ратаи, от човешкия добитък в латифундиите на херцог Алба. . . Но той е сто пъти по-достоен за живот от нас, аристократите, сто пъти по-разумен от Ередиа, защото не вижда миражи, сто пъти по-честен от мене, защото не може да търпи подлостта, когато я съзнава. . .

Монахът млъкна и с наведени очи се загледа в пространството пред себе си, сякаш очакваше с меланхолично смирение да бъде обсипан с хули. Но Фани не наруши паузата, а го остави да приказва докрай.

— Отклоних се. . . Простете! Сега искам да ви кажа няколко думи за Ередиа и за моите отношения с него — продължи той. — Това ви засяга. Ако човек е способен, амбициозен и енергичен, нашият орден го превръща във фанатичен демон. Ередиа е един от тези демони. Кръвта и духът му са излъчване на самия Лойола. Той е един ужасен, модерен, кошмарно неумолим Лойола, по-страшен от истинския, който поне, преди да му се яви Богородицата, е живял доста разгулно, та познава човешината. . . Мисля, че е определен за заместник на Сандовал, а може би някога ще стане и генерал на ордена. В личността му има нещо магнетично и пленително. Впрочем вие сте почувствували това достатъчно. Сандовал го пази като очите си и едва след дълги колебания му разреши найсетне да опита ваксината си в Пеня Ронда. Това съвпаднаше с вашето идване в резиденцията, което изплаши супериора. Простете, сеньора! . . . Не зная дали го съзнавахте, но в държането ни тогава имаше нещо особено, което събуждаше подозрение. . . Сандовал го анализира подробно, понеже на младини е бил кавалерийски офицер и познава жените. Той бе забелязал неспокойното святкане на очите ви, възбудата в гласа ви, нервните движения. Същите неща направиха впечатление и на мене. Сандовал

се боеше най-вече да не отклоните Ередиа от ордена, да не станете една втора Пепита Хименес. Раболепието ме на- кара да споделя опасенията му. Казвам раболепието, защото ми липсваше доблест да понеса едно мъмрене. Ако си спомняте, когато дойдохте в резиденцията, аз се раз- приказвах пред вас за достойнствата и заниманията на Ередиа. Направих го просто тъй. . . за да има с какво да ви забавлявам или може би от някаква несъзнателна сим- патия към вас и към интереса ви за Ередиа. Но, за неща- стие, суперпориът бе подслушал разговора ни и веднага след вашето излизане ме смъмра строго. Оправдах се, като излъгах, че просто съм искал да видя до какви граници ще стигне интересът ви към Ередиа. Това беше подло без съмнение, но нима можеше да се очаква друго от мене? Ще кажа само за свое оправдание, че тъкмо по това време бях издал една книга върху нашия средновековен фило- соф Суарес. Тази книга даваше съвсем ново тълкуване на идеите му и чрез нея се нареждах в лагера на по-свободна- та католическа мисъл. Но дори тази жалка свобода в ми- сленето. . . разбирате ли, дори тя ми струваше едно обви- нение в ерес от архиепископа на Толедо. Аз се намирах, тъй да се каже, в немилост и търсех раболепно защитата и доверието на Сандовал. Обясненията ми го задоволиха. Дори нещо повече, спечелих малко от личното му благо- воление. Казах ви, че този старец трепереше над Ередиа като над най-безценното нещо в ордена. Вашето посеще- ние в «Ареналес», което стана известно още същия ден в Толедо, само ускори тръгването на болницата за Пеня Ронда. Надявахме се, че там никога не бихте намерили Ередиа. Въпреки това Сандовал ми заповяда да го при- дружа и следя, докато работи там. Може би се учудвате на тия странни отношения в нашия орден. За нас те са напълно естествени дори в своята най-унизителна край- ност. Наблюдението, следенето, шпионирането, дори ако искате, вулгарното подслушване на разговора са изпита- ни средства за запазване на дисциплината и чистотата на идеите в нашия орден. . . Пристигането ви в Пеня Ронда ме постави веднага нащрек. Около две седмици наблюда- вах отношенията ви с Ередиа най-внимателно и като не открих нищо необикновено в тях, писах на Сандовал, че по- дозренията му са неоснователни, поне що се отнасяше до държането на Ередиа към вас. Изброих благодеянията ви най-подробно и същевременно като верен син на Христо-

вата дружина, който се грижи за интересите ѝ, осмелих се да изкажа идеята, че благодарение на щедростта ви ва- шето идване тук можеше да намали значително разноски- те на ордена по издръжката на болницата. Да, спомням си, че писах точно това. . . Но странно, и Ередиа бе писал същото на Сандовал. Какво стана след това — знае- те. Вие поехте почти напълно издръжката на цялата бол- ница. Сега виждате разликата между него и мене. Моите действия бяха подли, нищожни, раболепни. . . Аз мислех само за спокойствието и библиотеката си, за материално- то благополучие на ордена, което ми осигуряваше нови книги, обилно ядене и тарагонско вино. А Ередиа мисле- ше за други неща. . . Та нали орденът има нужда от пари, за да работи за монархията, която ще му се отплати с нови привилегии! Нали трябваше да открива още духовни учи- лища, нали трябваше да обучава още монаси и кюрета, да разширява още католическата империя, да смъкне насила тъжния Христос на земята! . . . Не се смейте, сеньора! . . . Това е Ередиа. Нима бихте могли да се смеете на Дон Кихот, когато се сражава с овци и вятърни мелници? Съжалявайте само моя здрав разум, моята под- лост! . . . Аз не вярвах в личния бог, в догмите на хри- стиянството. За мене съществуваше само абсолютната идея, само нейното развитие, но и тя ме оставяше без- страстен, аморално безразличен зрител на злото в све- та. . . Аз живеях като епикуреец. В Толедо имах и любов- ница. Това беше една суеверна маркиза, една вдовица, на която най-сериозно доказвах, че само прелюбодеянието с духовно лице не се счита за грях след смъртта на мъжа ѝ. Сутрин аз четях лекции по монашеска етика, доказвах патетично пред бъдещите кюрета смисъла на въздържа- нието, а следобед посещавах любовницата си, като лъжех суперпориа, че отивам да раздавам дребните си спестя- вания из бедните квартали на Толедо. . . Да, сеньора, ние всички сме безумци като Ередиа или подлещи. . . подлещи като тоя, що виждате сега пред себе си. . .

Оливарес млъкна и очите му с отчаян и разбит по- глед се наведоха надолу.

— Свършихте ли? . . . Това ли е всичко? — попита Фани.

Тя изпитваше странно усещане на духовна яснота и бодрост, сякаш се събуждаше от дълбок, укрепителен сън.

— Какво казахте, сеньора? — стреснато попита йезуитът.

— Питам ви дали свършихте.

— Не зная — тъпо отговори той. — Високо ли говорех?

— Не!... Съвсем тихо... Едва ли би могъл да чуе някой. Но не мислете повече за това.

— Трябва да си вървя... — бързо каза той, като се изправи внезапно. — Не се чувствам добре... Ще полегна за малко в палатката си, Гонзало ще ме замести, Лека нощ, сеньора!

— Лека нощ!...

С наведена глава и ситни стъпки той тръгна към изхода на палатката. Но щом стигна до него и повдигна платнището, което го закриваше, той се спря като вкаменен и от гърдите му се изтръгна слаб вик. Това бе вик на изненада и ужас, едва доловим, почти задушен вик на същество, което политаше в бездна и от уплаха нямаше време да повиши гласа си. Фани изтича към него. Монахът бе пуснал платнището и стоеше като закован. Само очите му, разширени от ужас, гледаха втренчено в пространството.

— Какво има?... — гневно попита Фани. — Дяволът ли е застанал пред входа?

Но тя се сети веднага кой можеше да стои там и без да повдига платнището, произнесе дръзко:

— Влезте, отец Ередиа!...

Не последва отговор, никой не влезе.

Изведнъж тя почувствува уплаха, съвсем смешна уплаха от това, че щеше да го види именно сега, в тоя късен час, след като бе чул целия й разговор с Оливарес. Каква слабост!... Та имаше ли по-желана случайност за нея от това? Дори ако бе ругала цяла нощ Ередиа, ефектът на думите й не би бил нито една стотна от болката и яростта, която можеше да му причини горчивата изповед на Оливарес! Не, тя не се боеше от него, не се колебаеше да му нанесе още един удар. Та нима нямаше да го изобличи и задето бе подслушвал чужд разговор? С бързо движение дръпна платнището и смело погледна напред.

Ередиа стоеше точно пред входа, неподвижен, със скръстени ръце (и една от тия ръце стискаше пак ужасния, подвързан в черна кожа молитвеник). Повече отвсякога той приличаше на полихромната статуя на Лойола, която

тя бе видяла в резиденцията на йезуитите в Толедо. Дори изпита усещането, че това трябва да бе самият Лойола, избягал от дъното на ада. Под слабата светлина на лампата хлътналото му лице изглеждаше още по-загробно и призрачно. Той не мръдна. Той дори не мигна, когато тя дръпна платнището. Очите му продължаваха да гледат нещастния Оливарес, излъчвайки с черния си блясък някаква демонска сила, която го парализираше. Сега Фани почувствува тая сила и върху себе си. Обзе я мигновена слабост, почти пълно безсилие да реагира срещу тази подчиняваща неподвижност. И заедно с това тя усети че никога лицето му не й се бе струвало по-старинно и по-проникващо — това маслинено лице на испански благородник, в което античният овал на иберите се смесваше с остри семитски линии и даваше неповторимия израз на нещо отдавна изчезнало, сякаш човек виждаше в него едновременно или последователно лицето на египетски жрец, на центурион на римска кохорта, на кастилски рицар и светия. Стори й се, че разбира най-после кое беше неотразимото, магичното у него и защо го бе последвала в тази преизподня на зараза и смърт. От личността му лъхаше героичната сила на народ, който някога бе владел света, романтиката на минали времена и храбростта на мъж, който вървеше към целта си без страх, без колебание и компромиси, мъж, волята на когото никога нямаше да отслабне и отстъпи. Но колко абсурдна й се струваше сега тази цел, колко анахронични и смешни средства, с които искаше да я постигне! Нима тя още продължаваше да обича този побъркан идалго, този черковен Дон Кихот, тази средновековна кукла в расол!...

— Какво искате?... — попита тя злобно. — Приличате на тореро, който позира пред репортьори. Може би се оскърбихте от разговора ни за вашия татко Лойола?

Но той не обърна внимание на думите й, а продължаваше да гледа Оливарес със същата смразяваща и втренчена неподвижност. И тогава тя видя как професорът по схоластика внезапно почна да трепере; лицето му се разкриви, краката му се подгънаха. Загубил всякаква способност за съпротива пред магическия поглед, който го сковаваше, Оливарес падна на колене, след това се наведе напред и като улови расото на шефа си, почна да целува полите му, хълцайки задавено:

— Братко... отче Рикардо... събрках... събка грешната овца... прости ми, спаси ме, братко!...

«Ще полудея» — помисли Фани. Извън себе си от гняв към слабостта на Оливарес, тя улови нещастника за яката и с всичка сила почна да го дърпа нагоре, като се мъчеше да го изправи:

— Станете, дявол да ви вземе!... Станете!... За какво го молите?... Вие наистина сте овца...

Но Оливарес я отблъсна грубо, после обхвана с две ръце краката на шефа си и почна да целува обувките му, като продължаваше да хълца. Това бе противен и жалък плач на същество без воля, което искаше да спаси спокойствието и библиотеката си, у което сега нямаше никакво достойнство и гордост. Не унижаваше ли с този плач още по-жестоко ордена, не оскърбяваше ли още по-дълбоко Ередиа?

Тя загуби всякакво съчувствие към Оливарес и почна да се смее тихо, злобно, отмъстително, ала спря изведнъж, защото демонските очи на Ередиа се бяха устремили към нея. «Този идиот иска да хипнотизира и мене — помисли тя неволно, — но светият татко не ще му помогне.» Тя издържа на погледа му докрай и попита ухилено:

— Защо не опитате *argumentum bacculinum*¹? Може би ще се поправи.

— Излезте, сеньора!... — мрачно заповяда Ередиа.

— Няма да изляза! — заяви Фани дръзко. — Искам да погледам това неповторимо зрелище... И тъй, какво ще го правите? Аз мисля, двадесет тояги биха могли да го върнат отново към светата вяра.

Ередиа отново премести погледа си върху Оливарес, който продължаваше да се гърчи в краката му. Фани забеляза, че сега в тоя поглед имаше не толкова гняв, колкото разочарование и някаква безкрайна самотна тъга. Може би той преживяваше едно от най-тежките сътресения в живота си, може би падението на Оливарес за него бе тъй мъчително, както би бил неуспехът на роялисткия бунт в Пеня Ронда. Ако сърцето и разумът на зрелия Оливарес бяха изменили на ордена, какво можеше да се очаква от по-младите войници на Христа? И тъкмо когато на Фани се стори, че върху лицето му преминаваше сян-

¹ Аргументът на тоягата.

ка на колебание и слабост, той отстъпи крачка назад и като протегна ръката си в пространството, извика диво:

— Вън от лагера, Оливарес!... Вън от ордена, подлецо!... Вън от църквата, нещастнико!... Ти си слаб и подъл, и страхлив, защото нямаш бог!...

И гласът му повтори със страшна сила още веднъж:

— Защото нямаш бог!...

— Не кряскайте толкова! — хладно каза Фани. — Ще изплашите болните.

Като че ударен с пръчка, Оливарес се изправи бързо и със странно спокойствие изтърси пръстта, която бе полепнала по расото му.

— Отче... братко... — отчаяно се обърна той още веднъж към Ередиа.

— Върви!... — с бесен глас го сгълча фанатикът.

И дон Херонимо Оливарес, ученият коментатор на Суарес и на свети Тома Аквински, бивш йезуит, бивш войник от Дружината на Христа, бивш професор по схоластика в Гранадския университет, излезе от палатката, като остави тъжна пустота зад себе си. Няколко секунди след него излезе и Ередиа. Безшумна като призрак, Фани го последва. Необятна тишина висеше над умиращия лагер и степта. Дори стонове на болните бяха замлъкнали. Но трупове на мъртъвците продължаваха да гният и въздухът на топлата лятна нощ бе напоен с вонята на света, който се разлагаше и загиваше.

Ередиа влезе в палатката си. Вътре над леглото му под мъждеещата светлина на едно кандило лъщеше сребърно разпятие. Фани видя как монахът коленичи пред разпятието и устните му зашепнаха безкрайни молитви.

III

«Трябва да си легна най-после — мислеше тя, като се връщаше към палатката си. — Трябва да заспя... Ще взема двойна доза приспивателно.» Ала веднага ѝ дойде на ум, че преди това трябваше да види как е Мюрие. Навярно Ередиа бе излязъл от палатката му, без да остави никого при него. Възмущението ѝ срещу йезуита се засили, когато забеляза, че от палатката на Мюрие не прозираше никаква светлина. Ередиа просто го бе зарязал в тъмнината. Когато стигна пред входа, тя повдигна плат-

нището и се послуша: Мюрие спеше спокойно. Въпреки това реши да събуди Кармен и да остави девойката при него. Но веднага се сети, че сърдечната слабост у болните от петнист тиф може да настъпи бързо и неочаквано. Докато Кармен извикаше Ередиа или нея, можеше да стане късно. «Ще остана аз — реши тя тогава — и в случай на нужда ще му направя инжекцията сама.» Мисълта, че Мюрие, който бе дошъл тук заради нея, можеше да умре, я изпълни пак с предишната омраза към Ередиа. Тя се върна отново към палатката на Мюрие, като търсеше кибрит в джоба си, за да запали лампата.

— Сенйора!... — прошепна един глас в тъмнината. Зад съседната палатка, в която спеше Робинзон, изникна високата фигура на брат Доминго. Той придържа един велосипед, върху багажника на който бе закрепен малък вързоп. След това остави предпазливо велосипеда на земята и отиде при нея.

— И вие ли не спите? — попита тя с досада. — Нали бяхте наказан!... Изглежда, че всички скитаме из лагера като сомнамбули!

— Не!... — каза той загадъчно. — Сега не сме сомнамбули. Сега всички съзнаваме много добре какво вършим.

— Нима вършим нещо?... Откъде идвате?

— Не идвам, а отивам.

— Къде сте били досега?

— Зад платнището на трапезарията.

Тя го погледна строго:

— С Ередиа, нали?

— Не! Ередиа беше от другата страна. Аз подслушвах за себе си.

— Изглежда, че държите само на отрицателните традиции в ордена.

— За последен път!... — оправда се той весело. — Но представлението беше много интересно... Възхитен съм от вашата начетеност! Необходимо е само да се запознаете по-основно с класиците на марксизма.

— Много бързо почвате да агитирате?

— Хиляди извинения!... Уважавам честните хегелианци. Но каква сбирщина от хамлетовци представляваме тука! Всеки открива по някаква трагична истина и не знае как да постъпи... Само Ередиа беше винаги наясно!

Фани се разсмя нервно.

— По-тихо!...

— Какво сте решили да правите?

— Отивам да се бия за републиката.

— Ще помогнете ли с това на Испания?

Лицето на Доминго стана сериозно.

— Да, сенйора! — каза той твърдо.

— Значи... и вие изменяте на Ередиа!... — произнесе тя неволно, като изпита глупавото усещане, че в тоя момент съчувствува на Ередиа.

— Други ще му останат верни! — саркастично забеляза Доминго.

— Кой?

— Вие, разбира се.

— Та аз го мразя!...

— Въображение на влюбена жена.

— Говорите глупости... Останете заради болните!

— Болните ще измрат от глад въпреки парите, които обещахте... По-добре е да работим за спасението на здравите!

— Слушайте, братко...

— Не ме наричайте братко.

— Тогава слушай, идиот!... Докато с това расо стигнеш до фронта, партизанските отреди на комунистите ще те очистят, преди да им обясниш, че си станал марксист.

— Тъкмо затова идвам при вас... Накарайте Робинзон да ми даде един от костюмите си.

— Добре!... Ще го направя — произнесе тя съвсем странно съжаление, че Доминго си отиваше.

И тръгна да събуди Робинзон.

Когато в здрача на зората монахът яхна колелото и напусна завинаги лагера, Фани дълго гледа след него, докато фигурата му се превърна в точка и най-сетне изчезна в беззвучната лента на шосето. Не искаше ли да го задържи заради Ередиа? Глупости!... Ередиа не съществуваше вече за нея!

Сиянието на зората почна да руменее. От северозапад долиташе далечният тънтеж на ураганна артилерийска стрелба. Съвсем равнодушно тя си спомни думите на брат Гонзало за офанзивата на червените между Тордесиляс и Медина дел Кампо. Понеже шосето от Медина дел Кампо минаваше през Пеня Ронда, ако офанзивата успееше, чер-

вените много бързо можеха да стигнат тук. Та що от това? . . . Тогава Фани просто щеше да им покаже своя британски паспорт, пред който те бяха задължени да кимнат учтиво с глава, както кимваха митничарите в Ирун. Същият ефект щеше да има без съмнение и паспортът на Мюрие. Но най-разумното бе да тръгнат още утре сутринта, за да избягнат всякакъв допир с червените. Всичко й беше дотегнало тука, всичко. . . Ала когато тръгна към лагера, тя се сепна изведнъж и потрепера — Мюрие беше болен. Мюрие не можеше да пътува.

Тя мина отново покрай палатките, натъпкани с мръсни, спарени тела, с умиращи от петнист тиф бедняци, които гниеха в сламата. Почувствува омраза към тях, омраза към това, че воняха много и можеха да я заразят с въшките си. По-преди тя сякаш не усещаше тази воня и в присъствието на Ередиа влизаше между дрипите им. Но сега изпитваше отвращение към тях, не можеше да ги понася. Тя знаеше, че в тази скъсана палатка например, която брат Доминго бе кърпил толкова пъти, имаше една кастилска селянка, която бе влязла в лагера здрава, защото никаква сила не можеше да я откъсне от болния й син. След три седмици се зарази и тя, и синът й умря. После селянката полудя и Фани изпитваше някакъв особен ужас от нея, а заедно с това желание да се грижи най-много именно за нея. Но сега тя избърза покрай палатката, за да не види лудата, която имаше навик на стои ношем будна пред входа.

«А-ха. . . Бягаш! . . . — ужили я внезапно един вътрешен глас, който чуваше за първи път. — Но по-рано не правеше това! . . . Сега Ередиа не те интересува, сега няма пред кого да позираш и гледаш да спасиш само кожата си! . . . Ти никога не можеш да почувствуваш какво изпитваше тази загрубяла от полска работа жена, когато стискаше трупа на умрелия си син, защото от злоупотреба с любовни удоволствия никога няма да видиш деца, защото си безплодна и студена като камък, защото живееш само за себе си. . . » «Ще полудея! . . . — помисли тя, като лъкатушеше между палатките. — Трябва да взема луминал и да заспя най-сетне. . . Тази нощ е отвратителна.»

Като стигна палатката на Мюрие, повдигна платни-

щето и надзърна през входа. Вътре бе тъмно, както преди. Очакваше да чуе познатото равномерно дишане, което бе чула при първото си идване, но сега в палатката царуваше пълна тишина. Ослуша се и пак не чу никакво дишане. «Трябва да е буден» — помисли тя, но внезапно подозрение, което я прониза, й попречи да отвори устата си и да каже нещо.

— Жак! . . . — полугласно извика тя след малко.

Повтори няколко пъти името му, но пак не последва отговор. Тогава, смразена от ужас, запали фенерчето си и го насочи към леглото. Мюрие беше извърнал лицето си към възглавницата и единият му крак висеше неестествено от леглото. Надавайки слаб вик, тя остави фенерчето върху масата, после сграбчи с две ръце рамото на Мюрие, като извърна тялото му към себе си. Лицето на французина беше синкавообледо. Очите му гледаха с безжизнен, стъклен блясък, очи, които нямаха вече израз, а само отразяваха светлината на фенерчето. Върху високото му, прорязано от подутите вени чело бяха разпилени кичури от черната му, все още влажна от пот коса. Изведнъж тя почувствува, че краката й се подкосяват, че нещо я стиска за гърлото, че не може да издаде облекчаващите виковете на истерията си. . . Строполи се върху стола и с безмълвно отчаяние почна да хапе и да драще ръцете си, докато върху тях се появиха кървави ивици. Ала от очите й не потекоха сълзи. Болките от раздраната кожа, от изхапаните мускули укротиха припадъка и я накараха да дойде на себе си. Успокои се, но почувствува страшна, ледена пустота, всред която усети повелително желание да запуши. Повече от час не бе пушила.

Сега не й минаваше през ума, че Мюрие бе дошъл тук заради нея, не й минаваше през ума това, макар че друг път го съзнаваше, макар че след малко щеше да го съзнае пак. По неизкоренимия навик на егоизма си тя и сега мислеше първо за себе си. Какво щеше да прави без Мюрие? Обзе я усещането на човек, който върви из безкрайна сива равнина и не знае накъде отива. Почувствува слаблъх на жалост пак първо към себе си, а после и към Мюрие, който бе умрял в палатката си, в тъмнината, съвсем сам, изоставен като куче. Ередиа трябваше да остане до леглото му през цялата нощ и да следи болното му от миокардит сърце, което петнистият тиф бе довършил още в първите часове на развитието си. Пак я обхвана пре-

дишната ярост към Ередиа. Навярно той бе оставил Мюрие, за да отиде и измърмори молитвите, които не бе успял да прочете през деня (но-вместе да направи това, бе почнал да подслушва разговора ѝ с Оливарес). «Идиот!» — с още по-силна омраза прошепна тя. Нищо не я вбесяваше тъй, както молитвите му, както това полугласно шепнене пред разпятието.

Докато се гневеше така, несъзнателно запали цигара. Угаси я бързо. Нима това трябваше да бъде първото ѝ действие пред трупа на мъртвеца! Но веднага съзна, че Мюрие не би желал да запалят свещ или да плачат над трупа му. Тя се втрени в линията на устните му, посинели и насмешливо извити, които сякаш искаха да кажат: «Пуши си! . . . Не се вълнувай! Нищо от това, че си седиш пред мъртвец. На твоето място и аз може би щях да направя същото.» Да, само Мюрие можеше да я разбере и пак ѝ стана много жално за него — заради това, че можеше да я разбере. Тя послуша съвета на мъртвеца и отново запали цигарата, а после ѝ дойде на ум да затвори очите му. Тя знаеше, че при отворени клепачи корнѐята им ще изсъхне и ще се сбръчка, а не искаше да вижда тия тъмни очи, които много пъти бе целувала, изсъхнали и сбръчкани. И тя склопи очите му, като стискаше цигарата между зъбите си.

Но докато правеше това, съзна, че в начина, по който ги затваряше, в пустотата и спокойствието ѝ имаше нещо отвратително, нещо нечовешко, което никой от живите в тоя лагер не би могъл да прояви. И тогава пак чу вътрешния глас, който ѝ казваше: «Ти съзнаваш егизма си, съзнаваш леда, който сковаваш сърцето ти. . . . Ти не искаш да бъдеш такава, но не можеш и затова си чужда на себе си, затова преди малко изхапаш ръцете си, а сега така спокойно затваряш очите му, стискайки цигарата между зъбите си. . . . Да, у тебе има едно страшно раздвоение. Съвестта ти не може да победи егизма и егизмът не може да задуши съвестта ти. Затова си тъй нещастна, затова страдаш, затова не можеш да спиш без луминал. . . . Оттук идват истерията ти, неврастенията ти, лудостта ти! А егизмът ти е насаден от насладите, които убиха волята ти, от безумното устройство на този свят, което дава възможност на тебе и на класата ти да вземете всичко и да не давате нищо. . . . Духът ти е прогнаник от сладострастия, нервите ти са изхабени от празните нощи в иг-

ралните казина, където прахосваше парите, които изсмукваш от арендаторите на земите си. Ти търсиш безогледно само удоволствия, само наслади. . . . Затова хукна подир Ередиа, затова сега пушиш тъй невъзмутимо пред пресния труп на един мъртвец, на един приятел, който те обичаше. Ти пушиш сега не от липса на предразсъдъци, не от ексцентричност, не за това, че Мюрие не би се оскърбил от постъпката ти, а просто защото в тоя момент ти се пуши, защото нямаш воля да си наложиш да не пушиш и да проявиш почитта, която от незапомнени времена сме свикнали да дължим на мъртвите. . . . Да, ти виждаш всичко това, съзнаваш го, но нямаш сила да се промениш. Ти си като Оливарес — безполезна, никому ненужна дрипа. Затова отиваш към все по-голяма лудост, затова си осъдена на гибел.» «На гибел ли? — отговори тя презрително на гласа, който я измъчваше отвътре. — Но аз съм суеверна гъска, не съм глупачка да се уплаша от себе си. Ще остана докрай такава, каквато съм.» «Само че не ще издържиш — мрачно забеляза гласът. — Нервите ти са изхабени. Силни можеха да бъдат твоите прадеди, когато поробваха света и завладяваха океаните, а ти си проядена от богатствата, които те натрупаха. Затова не ще издържиш, затова отиваш към гибел. Ето, не усещаш ли? . . . Този мъртвец те смущава. Ти знаеш, че това е безсмислено, но все пак те смущава. Ти знаеш, че в света, в живота и в душата има една логика, от която си се отклонила, и тъкмо това те смущава. Само животното пред трупа на друго животно може да стои тъй безчувствено, както ти стоиш пред този мъртвец, който те обичаше и който умря в тази дупка заради тебе. А ти не си животно, ти си човек, но загубен човек. В твоята безчувственост има нещо страшно. . . . Как, не го ли съзнаваш?» «Съзнавам го — гордо и тъжно отвърна тя, — но не се боя.» «Тогава постой и ще видим! . . .» — насмешливо каза гласът. И тя продължи да пуши и да гледа втрещено трупа, като се питаше иронично колко още глупости могат да ѝ дойдат на ума. Но колкото по-упорито го гледаше и втрещаваше очите си в него, толкова по-ясно усещаше как нервите ѝ се изопяха, как един особен, тъп ужас завладяваше неусетно цялото ѝ същество, ужас, който се дължеше на това, че предизвикваше съзнателно нещо, от което всъщност се боеше, а нямаше сила да му противостои.

Товага изведнъж чу трясък и палатката потъна в мрак. Нададе вик и хукна към изхода, усещайки в бедрото си тъп удар от нещо меко, сякаш мъртвецът я бе ритнал с крака си. Като излезе вън, веднага дойде на себе си и почна да се смее. Стига глупости!... Влезе отново в палатката и гневно дръсна клечка кибрит. «Нервите ми са разстроени» — каза тя почти гласно. Гасейки цигарата си, бе съборила с лакът електрическото фенерче от масата и като тичаше навън, бе закачила с бедрото си крака на умрелия. Най-добре беше да излезе от палатката. Колко идиотски упорствуваше да стои при Мюрие тъкмо когато последният нямаше нужда от нея. «Ще се прибера — реши тя твърдо, — ще легна най-после — но всъщност съзнаваше, че трудно ще заспи, че изобщо нямаше за заспи, а само искаше да избяга от мъртвеца.

И тя избяга.

Като влезе в палатката си, почувствува облекчение. От спокойния сън и здравето дишане на Кармен се излъчваше някаква особена жизненост, която проникна и у нея. Докато Фани се събличаше, девойката отвори очи; почна да мига, заслепена от силната светлина на фенерчето.

— Ставате ли, сеньора? — попита тя, като дръпна бързо завивката си и се изправи.

— Не! Лягам си. . . Няма нужда да ставаш.

— Как е дон Сантьяго?

— Дон Сантьяго умря.

— Santisima! — прошепна с ужас испанката.

Тя скочи от леглото и почна да се облича бързо.

— Защо ставаш? — нервно попита Фани.

— Искам да видя дон Сантьяго — кротко произнесе девойката. — Ще отида в параклиса да прочета няколко молитви за душата му.

— Няма нужда да отиваш още. . . Трупът му не е облечен. Ще се уплашиш.

— Аз не се боя от мъртвите, сеньора.

«Зная — помисли Фани. — Вие, испанците, веднага щом се родите, почвате да мислите за мъртвите и за оня свят.»

— Да, но в палатката е тъмно и неприятно. Никой

още не знае, че дон Сантьяго е умрял. Аз случайно влязох в палатката му и видях, че е умрял.

— Как?... — произнесе Кармен забъркана. — И нима сега мъртвецът е сам?

— Та що от това?

— Господи!... А навярно не сте запалили и свещ!... Ние никога не оставяме мъртвите така, защото после душите им не намират покой.

«И трябва да бягаме от тях» — горчиво помисли Фани.

— Права си. . . Но къде можем да намерим свещ?

— Аз имам в сандъчето си — отговори девойката.

«Ето че пак няма да мога да легна» — помисли Фани, но досадата ѝ се задуши от инстинктивното желание да последва девойката. Докато Кармен търсеше в сандъчето си свещта, Фани се облече отново. След това и двете отидоха в палатката на Мюрие. Най-напред те облякоха мъртвеца, после го поставиха на гръб, изпънаха краката му и кръстосаха ръцете му върху гърдите. Кармен запали свещта и почна да шепне молитви. А Фани пак почувствува, че у девойката имаше първобитна и жизнена сила, която я правеше твърда като скала. «Виждаш ли! — прошепна ѝ гласът, който чуваше преди малко. — Тя е суеверна, тя вярва в задгробния живот и връщането на душите, но не се бои от себе си, защото върви с потока на милиони същества, които са свързани и солидарни помежду си, защото не е дошла тук да търси наслади, а да спести малко пари за семейството си. . . О, съвсем не е религията, която я успокоява! Нейният бог и нейните молитви са само израз на нравствения мир в душата ѝ, от който тя черпи своето спокойствие и своята жизнена сила. Ти си образована и умна, ти не вярваш в безсмъртието на душата, но все пак се боиш. . . Боиш се от липсата на този нравствен мир, боиш се от себе си, от егоизма си, който се противопоставя на логиката на живота, който те откъсва от общия поток и солидарността на всички човешки същества. Може би така си се родила, може би егоизмът ти се дължи на тая откъснатост, но важното е, че няма нравствена връзка между тебе и света. . . Затова си тъй самотна, затова се боиш.» «Не се боя» — каза тя с болезнена упоритост, докато гледаше завистливо спокойното лице на Кармен и младите ѝ устни, които шепнеха молитви. «Не, боиш се! — повтори гласът. — Боиш се

страшно от себе си, от самотата и смъртта. Спомни си, че миналата година в Довил опасно злоупотребяваше с морфин и оттогава се страхуваш постоянно да не се отдадеш на този порок. Спомни си, че преди малко избяга от палатката на Мюрие, защото се боеше от трупа му, от смъртта. . . Да, ти се боиш от всичко, защото съзнаваш, че личността ти се е откъснала от смисъла на живота и на човешката общност, превърнала се е в безсмислица, която не е нищо друго освен дрипа, освен зло. . .»

Кармен свърши молитвите и седна почитателно до краката на мъртвеца. Пламъкът на свещта огряваше с подвижни блясъци мургавия овал на лицето ѝ. И като всички испански лица то излъчваше някаква примирена и сериозна загриженост, някакво поразително спокойствие пред смъртта.

— Ще останеш ли тук до сутринта? — попита Фани.

— Да, сеньора.

— Тогава аз ще отида да си легна. . . Аз не съм спала цяла нощ — натърти тя, като искаше да оправдае постъпката си.

— Да, вие трябва да си легнете — каза испанката.

И тя хвърли малко изненадан поглед към господарката си, която можеше да спи през нощта, в която дон Сантьяго бе умрял. «Глупачка — раздразнено помисли Фани. — Ти можеш да останеш, защото си спала досега. А аз не мога. . . Аз съм капнала и още малко ще пукна.» Но веднага почувствува, че всъщност пак искаше да избяга, защото трупът продължаваше да я разстройва, да я измъчва и плаши.

Тя се прибра в палатката си и легна, но не можа да заспи. Тогава взе няколко хапчета приспивателно и след половин час потъна в тежък наркотичен сън.

Събуди се, обляна в пот. Стори ѝ се странно, че в палатката бе все още тъй тъмно и отвън не се чуваше никакъв шум. Нима още не бе съмнало? Запали фенерчето и погледна часовника си. Стрелката показваше пет часа. Навярно часовникът ѝ бе спрял. Но часовникът ѝ работеше и тогава изведнъж я осени потискащата мисъл, че бе спала непрекъснато цял ден и сега бе следващата нощ. Каква дивотия наистина! . . . Спомни си, че бе взела тройна доза приспивателно.

— Кармен! . . . — извика тя високо.

Не последва отговор. Насочи светлината към леглото на девойката и видя, че то бе празно. Стана и се облече. Трябваше да види какво е положението в лагера. Навярно бяха погребали вече Мюрие и сега се чудеха къде ли е брат Доминго. Изведнъж тя чу продължителен тътнеж от артилерийска стрелба, но сега вече съвсем близко, тъй близко, щото металическите дреболии по масата почнаха да резонират.

— Кармен! — извика тя по-високо и сама забеляза, че в гласа ѝ прозвучаха нотки на истерична уплаха.

«Викам като луда — помисли тя, после отново чу канонадата. — Червените трябва да са наблизко, но паспортът е в джоба ми.»

— Ида, сеньора! . . . — обади се неочаквано гласът на испанката.

Фани чу стъпките ѝ и след малко девойката се показа зад платнището на входа.

— Къде си?

— В палатката на дон Сантьяго.

— Погребах ли го?

— Не още, сеньора. . . Отец Рикардо настояваше да го погребем вчера, но аз го помолих да отложим за днес, тъй като помислих, че и вие ще искате да присъствувате на погребението. Бедният дон Сантьяго! . . . Разтревожихме се много и за вас. Брат Гонзало забеляза по стъклото, че сте взели, преди да легнете, приспивателно. Уплашихме се да не сте сбъркали дозата, но отец Рикардо позна, че въпреки дълбокия сън сърцето ви бие нормално, и това ни успокои. А случиха се и други страшни неща, сеньора. . .

— Влез вътре!

— Ей сега! . . . Ще помоля брат Гонзало да постои при мъртвеца.

— Влез вътре! . . . — истерично кресна Фани. — Никой няма да открадне мъртвеца. . .

Девойката се подчини и влезе в палатката, като гледаше Фани с широко разтворени от уплаха очи.

— Не ме гледай така! — меко каза Фани, като я погали по бузата. — Кряскам, защото съм нервна. . . Какво се е случило?

— Сеньора. . . — почна девойката, но гласът ѝ се загуби. След това преглътна и продължи пак: — Сеньора. Отец Херонимо се обеси. . .

— Отец Херонимо ли?... — произнесе тя с леден шепот, като извърна лицето си към Кармен. След това помисли без вълнение: «Да, това е много дори за испански нерви.» — Кога го намериха обесен? — попита тя и почна да оправя косата си.

Очите на испанката пак се втренчиха във Фани с предишния ужас.

— Не ме гледай така! — повторно заповяда Фани. — Какво искаш? Да се обеса и аз ли?

— Не, сеньора!... — механично отговори испанката.

— Ела на себе си тогава!... Защо те е страх от мене?

— О, не ме е страх от вас!

— Защо трепереш?

— О, аз не треперя, сеньора!

— Какво друго се е случило?

— Друго?... Не зная друго... Вчера сутринта извадихме от палатките осемнадесет трупа... Отец Рикардо каза, че болните умирали, защото нямало храна и лекарства... Готвачът си отиде, но дойдоха петима монаси от ордена на свети Бруно. Сега те копаят гробовете и заравянето на болните върви по-бързо... Да!

— О-хо!... Утешително!

— Какво казвате, сеньора?...

— Казвам, че свети Бруно ще ни помогне... Къде е отец Рикардо?

— В параклиса.

«Значи пак се моли!» — бясно помисли Фани. След това кресна, изливайки гнева си върху девойката:

— Ела най-после на себе си, циганко!... Не ме гледай така! Аз не ям хора! Какво мислиш да правиш сега?

— Каквото заповядате, сеньора...

— Тогава прибирай куфарите!... Утре заминаваме. През това време аз ще събера книгата на дон Сантьяго.

— По-добре е да не влизате в палатката му — каза Кармен.

— Защо?

— Защото трупът е почнал да се разлага.

— Мирише ли?

— Да. Вчера през деня езикът му се поду и изскочи от устата.

— Това е тъкмо за нервите ми. Но все пак трябва да вляза. Покрий първо лицето му с нещо!...

Кармен излезе да изпълни заповедта.

Фани изяде едно парче шоколад и два сухара. В нощната тишина долетя тътнежът на канонадата. «Трябва да се махам по-скоро оттук — реши тя още веднъж. — Но защо бе всичко това?» Като виновно и разглезено дете тя прекара през паметта си всички събития, които я доведоха тук, и пак дойде до заключението, че в личността ѝ имаше нещо гнило и проядено, което не можеше да се възстанови вече. «Сега съм по-зле отпреди — помисли тя. — Нервите ми са разстроени напълно.»

Изведнъж я обзе въпросът, какво щеше да прави до сутринта. Книжата на Мюрие можеше да прибере за няколко минути. Кармен щеше да стегне куфарите за не повече от час. А след това? След това трябваше да стои като бухал до сутринта и да се бори с неврастенията си. Дойде ѝ на ум, че самото заминаване съвсем не бе тъй просто, колкото си го мислеше. Трябваше да се снабди първо с открит лист за пътуване, подписан от дон Бартоломео, да разпита през къде бе най-безопасно да минат и кои гранични пунктове се държеха от франкистите, нещо, което дори самият дон Бартоломео едва ли знаеше още с положителност. За да разузнае поне приблизително всичко това, трябваше да чака най-малко един ден. Значи, можеше да замине най-рано в друг ден сутринта. Бе съвсем глупаво Кармен да прибира куфарите още сега. Мисълта за чакането и за постъпките, които трябваше да прави, я изпълниха с убийствена досада. «Ще тръгна без открит лист» — гневно реши тя, но веднага съобрази, че по политически причини франкистите не бяха наклонни да зачитат много британските паспорти. Сви устни от безсилна злоба. Кармен се върна и каза, че е покрила трупа със завивките.

— Ще вземем ли дрехите на дон Сантьяго? — попита тя кротко.

— Глупачка!... Няма да вземем дори собствените си дрехи! Или искаш да отнесем някоя зарамена въшка?

После обузда гнева си и процеди през зъби:

— Ще вземем само най-необходимото! Няма да прибираш още куфарите! О, престани да плачеш!... Значи, и ти си решила да ме подлудиш!

«Непоносима съм» — съзна тя, но като не искаше да се унижи, обръщайки се с меки думи към девойката, излезе бързо навън. Облъкна я свеж вятър от Сиера Ди-

висория. Зората се показваше, но върху виолетовото небе още блещукаха звезди. Канонадата продължаваше да ехти. Между глухите бумтения на оръдията тракаха задавено и продължително картёчници. Някъде съвсем далеч се издигнаха над хоризонта едва видими ракети. «Червените! — пак помисли тя. — Просто трябва да бягам веднага оттук.» Върна се уплашено в палатката и кресна още веднъж:

— Кармен!...

Щеше да каже: «Прибирай веднага куфарите», но се сети, че преди малко бе заповядала тъкмо обратното.

— Нищо!... — каза тя на момичето. — Лягай веднага да спиш!

«Луда съм!... Луда съм!» — почна да повтаря тя на себе си и почувствува отново бесния припадък на истерията, която я караше да пици, да хапе ръцете си и къса дрехите си.

Овладея се пак с огромно усилие и влезе в палатката на Мюрие. Кармен бе увила трупа в завивките тъй добре, че почти нищо не се виждаше от него. Но миризмата я задушаваше. С бързи движения тя почна да рови из куфарите, без да открие нещо, което заслужаваше да се прибере. Попадна само на един пакет от десетина писма, които му бе писала някога и които той сантиментално пазеше досега. Защо ги бе донесъл тук? Изобщо не ги ли носеше винаги със себе си? Тя отвори едно от тях. Писмото носеше дата от 1935 година и почваше с думите: «Ако още веднъж ме заведеш на Вагнер, ще почна да флиртувам с келнерите националсоциалисти.» Отвори и другите писма. Те бяха писани от нея все в един и същ период от време — времето на тяхната любов в Германия. На едно място тя се оплакваше: «Почваш да ставаш силна личност... Снощи не остана в стаята ми», а на друго възкличаваше: «Значи, да се оженим!... Изглежда, че тия лилипутски баварски планини те настройват сантиментално!» Писмата бяха просмукани от цинизъм и снизходителна нежност, но Мюрие ги пазеше като реликви. В паметта ѝ нахлу рой от спомени. В съзнанието ѝ изпъкна Мюрие такъв, какъвто го видя за първи път преди две години — по-млад, по-свеж и по-жизнерадостен. Спомни си за нощите и сладострастията, които бе прекарвала с него, за екскурзиите, за дребни смешни случки. И същият този човек, същото това тяло, същите ръце, в чиито прегръд-

ки бе замирала, сега лежеше до нея като разложен и вмирисан труп... Колко странно бе всичко това!... И колко страшно! Тя отново почувствува пристъпа на ужаса, който изпитваше през нощта, пристъп, който я караше да пици и вика.

Овладея се пак с неимоверно усилие, като остави писмата и седна на походния стол. Очите ѝ заскитаха налудничаво из палатката. Внезапно тя забеляза върху масата лекарската чанта на Мюрие. Трябваше да вземе поне тази чанта. В нея можеха да се загнездят въшки. Не бе изключено чантата да ѝ потрябва из пътя. Отвори я да види какво има в нея. Чантата съдържаше обикновени прибори и лекарства за първа помощ. Тя прегледа дали имаше достатъчно бинт и тъкмо когато се готвеше да я затвори, съзря една кутия с испански надпис. Вътре имаше ампули с морфин. Да, това бе морфин!... Изведнъж тя почувствува уплаха от това, че виждаше пред себе си спринцовка и ампули с морфин. «Не, по никой начин! — реши тя. — Още това ми липсваше.» Но веднага си припомни сладостното действие на отровата и блаженото спокойствие, което щеше да обземе нервите ѝ. Миналата година тя употребяваше отровата само за удоволствие, ала сега действително имаше нужда от нея. Десет сантиметра щяха да ѝ подействуват отлично, щяха да успокоят нервите ѝ, да върнат предишното равновесие на духа ѝ. Да, само десет сантиметра и само тази вечер!... Глупаво беше да се страхува от морфиномания. Нима не можеше да се откаже, когато поиска? Тъкмо сега тя имаше нужда от спокойствие, от яснота, от хладнокръвно обмисляне на действията си, тъкмо сега трябваше да се отърве от тази раздражителност, от този тъп ужас, който я преследваше навсякъде. «Да, само тази вечер! — реши тя твърдо. — И когато замина, няма да взема чантата със себе си.» След късо колебание извади спринцовката и почна да я промива със спирт, но после я остави. Вътрешният глас предупреждаваше: «Внимавай!... И миналата година почна така, за да стигнеш до всекидневна употреба. Тогава Мюрие едвам те спаси, но сега няма кой да ти помогне.» Тя затвори никелираната кутия на спринцовката с твърдо решение да излезе веднага от палатката, ала веднага почувствува съжаление за спокойствието, което щеше да я обземе след инжекцията. «Само една инжекция — помисли тя. — Само една!... Не трябва да

бъда тъй малодушна! Сега имам най-голяма нужда от спокойствие. Но пак размисли и пак се разколеба. И тогава отново почувствува невидимия, тъпия ужас, който пъплеше в нея и около нея, отново усети приближаването на припадъка, от който се страхуваше. «Не мога да изтрая — каза тя почти гласно. — Не мога. . . не мога повече. . .» След това усети, че волята я напуска. Машинално преряза стрижката една ампула, напълни спринцовката и заби иглата в кожата на бедрото си. След малко почувствува лек гъдел по цялото си тяло и неизразимо приятно усещане на спокойствие, едно вълшебно и странно спокойствие, сякаш вече нищо от това, което ставаше на около, не можеше да я засегне или смути. Струваше ѝ се, че виси във въздуха, че дрехите ѝ не се допират до тялото ѝ, че всичката ѝ омраза към Ередиа, ужасът от лагера, от смъртта на Мюрие и от петнистия тиф се бяха превърнали в някакво особено, леко, приятно и парливо любопитство.

Тя поседя малко в това състояние, без да мисли за Мюрие, за офанзивата на червените, за умиращия лагер и за пътя, който ѝ предстоеше. След това стана и се прибра в палатката си. Кармен седеше на леглото и по лицето ѝ продължаваха да се търкалят едри мълчаливи сълзи.

— Нима не спиш! . . . — меко попита Фани.

Испанката не отговори. Фани се съблече бавно, угаси лампата и легна. Морфинът я приспа неусетно.

Събуди се късно с главоболие, но достатъчно бодра, за да стане веднага от леглото си. Видя пак неизменно синьото испанско небе с ослепително слънце, което изгаряше последната растителност върху червените глинни и пясъци на степта. Видя и монасите от ордена на свети Бруно, които изваждаха с носилка трупове от палатките и ги отнасяха към ямите в долчинката, които бяха изкопали през нощта. Те бяха невъобразимо мръсни в козите си раса, пред дупките на които се показваше почерняла и мършава плът. Един от тях я поздрави с ужасното: «Memento mori.»¹

¹ Не забравяй смъртта.

— Кога ще погребат дон Сантьяго? — попита тя, докато Кармен ѝ поливаше да се измие.

— Монасите го погребяха — отговори девойката. — Трупът не можеше да стои повече.

— По-добре — каза Фани. — Аз трудно бих могла да издържа това погребение, защото дон Сантьяго ми е много близък.

Кармен кимна с глава, но не произнесе нищо.

— А отец Херонимо? — попита Фани, плискайки лицето си с вода. — Погребяха ли и него?

— Погребяха го — каза девойката.

— Кой го опя?

— Никой.

— Защо?

— Защото е извършил смъртния грях да посегне сам на живота си.

— Само за това ли?

— И защото няма бог — мрачно поясни испанката.

— Кой ти каза това?

— Отец Ередиа.

— Направи кафе — каза Фани, като се избърса и хвърли кърпата в ръцете на девойката. — Не се отдалявай от палатката. Можем да тръгнем всеки миг. . . Разбра ли?

Тя изпи кафето пред палатката и докато гледаше монасите, които продължаваха да носят трупове към долчинката, почна да мисли пак за Ередиа.

Най-после тя го виждаше такъв, какъвто бе в действителност — един безумец, един безплоден човешки дух, отрицание на живота, на всяка радост и щастие. . . Сега тя го виждаше като безчувствен и зъл жрец на мрака, на небитието и смъртта, зад която стоеше едно жестоко, студено и отчайващо нищо. Цялата метафизика, цялата нравственост, цялото безумно себеотрицание на Ередиа бяха построени върху безсмъртието на душата, което никой не бе видял и доказал, което противоречеше на разума и следователно бе нищо. Оливарес се бе самоубил от ужас пред това нищо. Доминго бе избягал, за да се бори срещу това нищо. Цялата републиканска Испания се надигаше да се брани от безсмислицата и жестокостта на това нищо. . .

Обзе я злобно любопитство да види какво правеше сега Ередиа. Искаше да го види сега, именно сега, разоча-

рован от мечтите си за успеха на бунта, изоставен от другарите си, унижен от безсилието си, смазан от купищата тифозни трупове, които отравяха въздуха. Искаше да види гордостта му пречупена и вярата му разбита, да се надсмее злорадо на паниката, която в тоя момент сигурно бе обхванала душата му от смъртта в лагера, от приближаването на червените. . . Искаше да изобличи лудостта, фанатизма, заслепението му, да хвърли върху него вината за смъртта на Мюрие, за самоубийството на Оливарес, за бягството на Доминго, за кървавата баня, в която сега се къпеше испанският народ. Думите ѝ щяха да плющят като удари на бич върху съвестта му, да го смажат като жалък червей. . . И след това щеше да се качи на колата си и да си замине. . .

Възбудена все по-силно от мислите си, от омразата и беса си, тя стана и тръгна към палатката на Ередиа.

Никога лагерът не ѝ се бе виждал тъй отвратителен, тъй страшен. Всред знойната горещина под синьото небе и ослепителния блясък на слънцето в овехтелите платнища, в очите, лицата и дрипите на болните имаше нещо призрачно. Някои от тях бяха излезли навън и лежеха в сенките, които хвърляха палатките. Други хъркаха върху купища слама близо до входовете, за да избягнат задухата на вътрешността. Треската помрачаваше погледите им, жаждата измъчваше гърлата им. Всички искаха вода, молеха непрестанно за вода. Старата кармелитка и Долорес, оздравели и вече получили имунитет срещу заразата, сновяха объркани между нещастниците и поднасяха към устните им варовита и блудкава вода, която черпеха от една кофа, но след две минути същите отново искаха още и така те бяха принудени да се движат непрестанно между болните.

— Aqua! . . . Aqua, por favor!¹. . . — се чуваше от всички страни.

— Стига, Пепе! . . . — ядосано се караше Долорес. — Пиеш като кон! . . . — А после се обръщаше към другото. — Хоселито, нали ти дадох преди малко?

И понеже сновеше непрестанно и бе уморена до смърт, защото вършеше тая работа от сутринта, тя си отмъщаваше на болните, като не даваше вода на тия, които искаха най-много. Кармелитката гледаше работата си по-търпе-

ливо. Грохнала от старост, мислейки непрестанно за рая, който чакаше душата ѝ, тя креташе немощно от единия край на палатката до другия и поднасяше вода на болните, като мърмореше с механична нежност:

— Сега, синко. . . сега! . . .

— Aqua! . . . Aqua, por favor! . . . — молеха болните.

И те получаваха вода, само блудкава варовита вода, която пиеха всред огъня на треската си, всред сърбежа от въшките си, защото нямаше лекарства, нямаше машината за дезинфекция, която дон Бартоломео бе реквизирил за кралските отреди от Навара.

— Aqua! . . . Aqua! . . .

И тия испански гласове, тия пръстени лица и горящи като въглени очи, тия умиращи от петнист тиф хора, гладни, мръсни и въшливи, произнасяха вековната клетва на испанския народ срещу католическото милосърдие, срещу папите, кардиналите и епископите, срещу всички крале и благородници, които ги държеха така гладни, така мръсни и така въшливи и които изпращаха безумни монаси да се грижат за тях. . .

IV

Когато стигна до палатката на Ередиа, тя се спря пред входа и попита високо:

— Мога ли да вляза?

Не последва отговор.

Тогава тя повдигна платнището и надзърна вътре. Ередиа седеше до масата, Фани влезе без колебание. Под жълтеникавата светлина, която се процеждаше в палатката, тя забеляза изведнъж, че косата му бе посивяла. И по тялото ѝ минаха тръпки от това, че тая коса бе посивяла. Той не четеше, не пишеше, не прелистваше и не вадеше бележки от медицинските списания, което бе постоянното му занимание в часовете, когато не се молеше в параклиса и не работеше при болните. Сега той седеше до масата, отрупана с книги и тетрадки, и гледаше пред себе си с пълната неподвижност на човек, който не вършеше нищо, не мислеше нищо, не усещаше нищо. Дори след влизането на Фани той не излезе от своята вцепененост. Когато очите ѝ свикнаха с мрака, тя не откри върху лицето му никакъв нов израз. То бе същото

¹ Вода! . . . Вода, моля! . . .

лице, на преуморен от безсъница и работа човек, което виждаше всеки ден. Само косата му бе посивяла, ужасно посивяла, бе загубила синкавочерния си блясък и това обстоятелство изпълни Фани със смущение. «О, всичко го е разтърсило здравата!» — помисли тя, но не почувствува радостта, която очакваше да изпита от състоянието му. Сега той едва ли щеше да има сили да реагира. Сега той изглеждаше слаб, изнемощял, отчаян, при все че човек можеше да заключи за това само по бързото побеляване на косата, а не по промяната на израза на лицето му, който си оставаше все същият. Но косата, косата! . . . Може би най-сетне огненият мираж на Христовата империя върху земята бе изчезнал от погледа му, може би виждаше заблудата си, може би съзнаваше безумието си. Сега той може би щеше да приеме съчувствието ѝ на любеща жена, да приеме помощ, която не идеше от небето. Внезапно тя усети, че всичката ѝ омраза, всичкото злорадство, което преди малко изпитваше към него, бяха изчезнали. Тя почувствува изведнъж лекотата и радостта на оня пролетен ден, когато отиваше да го търси в Толедо. Обзе я дълбока нежност към тъй ужасно посивялата му коса, към бледното му аскетично лице и страшната мъка, която може би го разкъсваше отвътре. Сега тя изпитваше само желанието да се приближи до него, да прегърне главата му и да я притисне до гърдите си, като съзнаваше, че заедно с това щеше да докара и някакво безкрайно облекчение за себе си, че нямаше вече да изпитва предишния ужас от смъртта и от самотата си, да чува тоя страшен вътрешен глас, който я изобличаваше, и да изпада в истерични припадъци. Какъв внезапен мир бе настъпил сега в душата ѝ, колко много обичаше Ередиа и заедно с него целия свят! . . . Сега тя знаеше, че нямаше да се отдели от Ередиа никога, че нямаше да го изостави дори пред ужаса на смъртта от петнист тиф, която бе готова да посрещне храбро заедно с него. Само едно искаше тя: да почувствува нежността ѝ, да я приеме като любеща жена без оня страшен лед на фанатизма си, който го сковаваше винаги. Само това искаше тя! . . . И бавно тръгна към него.

— Къде е Доминго? . . . Вие последна сте разговаряли с Доминго! — внезапно произнесе той.

Тялото му бе изтощено от безсъница, работа и молитви, душата му се разкъсваше от мъка, но това бе същият

суров, фанатичен глас на неотслабваща воля, на нечовешка енергия и омраза към всичко земно, глас, който сякаш извираше от олтара на Монтсератския манастир и сега удари душата на Фани, както железен чук би ударил нежна фарфорова ваза. Очите му пак се бяха запалили като въглени и в тях пак светеше демонската безчувственост на същество, което не познаваше, не разбираше човека и любовта.

— О, мълчете! . . . — прошепна тя умолително. — Не говорете сега!

— Къде е Доминго? — повтори той. — Кармелитката ми каза, че сте го изпратили до шосето и той е заминал с велосипед.

— Не говорете! . . . Не говорете какво ви е казала! . . .

— Защо? . . . Боите ли се? — прокълтя гласът му с мрачна ирония.

Той стана от мястото си и се приближи до нея, сякаш искаше да я изгори с очите си. А тя почувствува, че сърцето ѝ отново се сковаваше от омраза към него, че това, което изпитваше преди малко, беше глупост, и сега пак го виждаше такъв, какъвто бе всъщност — студен призрак, изскочил от мрака на вековете, от черния фанатизъм на Испания.

— Къде ли? . . . — изхриптя тя с предишната си омраза. — Избяга при червените! . . . Сега мога да ви кажа това. . . . Аз го улесних. . . . И така Оливарес се обеси, Доминго избяга при червените, Гонзало ще замине днес с мене. . . . Само вие ще останете тук, вие и труповете. . . . вие и смъртта. . . . вие и безсърдечието ви!

— Значи, вие деморализирате подчинените ми?

— Не ги деморализирам. Те сами виждат лудостта ви.

— Вие сте подла! . . .

— Защо подла? Защото два месеца издържах болницата ли?

— Не я издържахте! Използвахте я.

— За да рискувам петнистия тиф, нали?

— За да опитате играта си.

— Сполучих напълно! . . . — каза тя със смях.

— Не сполучихте, но отмъстихте.

— Радвам се, ако е така.

— Зная! . . . Защото ви липсват други радости.

— А на вас не липсват! . . . О! . . . Блаженный.

— Ще получите възмездие си от бога.

— Не се боя от бога! Ни от вас, ни от себе си!
— Това ще продължава само докато вземате морфин.
— Виждам, че шпионската ви служба работи отлично.
— Трябва да ѝ благодарите.
— А-ха!... Защо?...
— Защото ви отърва от военния съд. Доминго е за-
ловен с дрехи, които носят пришит етикет с името на шо-
фьора ви. Нашата «презряна» служба удостовери, че те
са откраднали, а не дадени от Робинзон по ваша заповед. .
— Хиляди благодарности!... И какво възнамеряват
да правят с Доминго?

— Ще го застрелят публично.
Мъртвешкият хлад, който идеше от Ередиа, обляхна
Фани и я накара да занемее. Гневът, иронията и горчи-
вото доволство на злорадството, които изпитваше преди
малко, изчезнаха за миг.

— И вие... вие стоите в палатката си!... — про-
шепна тя с ужас.

— Всеки е твърд по своему. Оная вечер и вие пушехте
спокойно пред трупа на приятеля си.

— Нима искате да приличате на мене?

— По нищо не приличам на вас.

От изпитото лице, от посивялата коса и безкръвните
му устни се излъчваше зловещо, тържествено спокой-
ствие, безстрастието на инквизитор, който гледа как пла-
мъците на кладата обхващат осъдения. Само в очите му
гореше мрачна възбуда, която тя виждаше за първи път
у него. Черният пламък на зениците му бе станал по-остър,
по-магнетичен, по-жизнен. Итогава тя почувствува за по-
следен път, завинаги, че и този човек бе също като нея
някакво абсурдно отклонение от логиката, от красотата и
съвършенството на живота, че също като нея и той бе
загубил солидарността си с другите човешки същества и
затова живееше като самотен призрак под мрачните сво-
дове на своя бог, на своите догми и на своята метафизика,
че и той не бе друго освен безсмислица, освен дрипа,
освен зло. . .

Тя скочи като ужилена и хукна навън. По-скоро! . . .
Далеч оттук! . . . Далеч от този човек, от тази палатка,
от този лагер! . . .

— Стойте! . . . — извика той високо. — Стойте! . . .

Гласът му я закова.

— Какво? . . . — произнесе тя.

— Направих всичко, каквото можех, за да спася До-
минго. . . Но дон Бартоломео иска да даде пример на
подлеците, които изменят на вярата.

— Може би искате да кажете — на Франко!

— Не! . . . На вярата! — мрачно подчерта Ередиа.

— Съзнавате ли какво говорите? . . . Кой морален
закон позволява на дон Бартоломео да екзекутира в два-
десетия век хора в името на вярата?

— Вие не виждате нашата борба. . . Вие не знаете
какво значи за нас вярата. Сега целият испански народ е
вдигнал оръжие да се бори за вярата си. . .

— Та той е правил това винаги по заповед на кралете
и папите, които са искали да разширят властта си. А сега
се бие за Хитлер и Мусолини. . . Не съзнавате ли. . . не
виждате ли това?

— Ние се борим първо за Христа.

— И в името на Христа един луд генерал ще екзеку-
тира Доминго!

— Смъртта на Доминго е само неизбежен епизод в
тази борба.

— Неизбежен! . . . — извика тя, като затрепера от
възмущение. — От вас ли трябваше да чуя това? Има ли
капка човешко съзнание в главата ви? . . . Спомнете си
оная нощ, когато Доминго ви прикриваше с тялото си от
пушките на анархистите! . . .

— Същото правехте и вие. . . Аз се измъчвам от спо-
мена за това. Аз страдам за вас, за Доминго, за Олива-
рес. . . Но какво съм аз, какво сте вие, какво са те пред
вечната цел на вярата, която трябва да спасим! . . . Вие
не съзнавате величието на тази цел и затова ме мразите,
затова постъпвате така. . .

Фани го гледаше с ужас. Не беше ли луд? Но той про-
дължи да говори бавно, спокойно, невъзмутимо пред ня-
мото и състрадателно мълчание, с което го слушаше Фани.
След това думите му се оцветиха с патос и прозвучаха тър-
жествено, сякаш държеше проповед в черквата на Пеня
Ронда. Никога той не бе говорил така. Отначало той поч-
на с конкретни факти, които след това обобщи в заклю-
чения, а от тези заключения мина към нови обобщения и та-
ка я поведе из стръмните пътеки на схоластиката, които
св. Августин, св. Тома Аквински и Суарес бяха прокарали в
мрака на човешкото съзнание. Мисълта му се катереше
все по-нагоре и по-нагоре по стъпалата на силогизмите,

докато най-после стигна до такава шеметна височина, щото лагерът на болните от петнист тиф, земята и хората изобщо престанаха да се виждат. И тогава Фани видя ослепителната панорама на едно лъчезарно пространство, което отец Ередиа нарече *Ordo amoris*, а в това пространство плаваха блажено като увеселителни балони в карнавална атмосфера безсмъртните души на легиона от праведници и светии. Тук Ередиа направи един главоломен скок и се намери отново на земята, като завлече със себе си и Фани. *Ordo amoris* може само да се види с разума, но не и да се постигне. За да се постигне, трябва вяра. Вярата... вярата е необходима за милионите човешки същества!... Но вярата сега е в опасност и трябва да се борим за нея. В тази борба личността се изгубва, средствата са без значение, методите — според случая...

Внезапно Фани почна да се смее. Отначало тя се смееше тихо, задушено, после смехът ѝ се засили, стана нервен, висок, почти истеричен... А после изведнъж се успокои и мислите ѝ потекоха с тъжна и пуста яснота. Ето за кого бе дошла тук!... Ето какво бе останало от магнетичната привлекателност на този испански монах! Спомни си юношеския възторг, с който бе почнала да го обича, мъката, която изпитваше за него в Андалузия, себеотрицанието, с което се бе хвърлила да го спаси от анархистите, петнистия тиф, на който излагаше живота си всеки ден... Ето... ето какво бе останало от всичко това! Само смехът ѝ, само съжалението към един луд!...

«Трябва да направя нещо за Доминго.» Това беше първата ѝ мисъл, когато излезе от палатката и се окопоти под ослепителната слънчева светлина. По-скоро!... Веднага при дон Бартоломео! Тя си спомни изведнъж страшното определение, което Лойола бе дал на ордена преди четири века и половина: «*Cohorta para combatir los enemigos de la Cristiandad.*»¹ Та какъв по-голям неприятел от християнството и за тази зловеща кохорта от един разпопен монах, от един йезуит, който преминава в лагера на червените? Доминго беше загубен!... Може би той беше застрелян вече! Ако Ередиа преди малко се мъчеше да оправдае наказанието му, набожният и кръвожаден дон

¹ Кохорта за борба срещу неприятелите на християнството.

Бартоломео сигурно не бе закъснял да го изпълни. Събитията в тая страна се развиваха по някаква жестока и неумолима логика... По-скоро, по-скоро да спаси един здрав и силен човешки живот!...

— Робинзон!... — извика тя високо, когато наближи палатката му.

Но шофьорът не се показва, както обикновено, пред входа на палатката си. Отнякъде се обади гласът на Долорес:

— Робинзон го няма, сеньора!...

— Къде отиде?

— При бесилките.

— Какви бесилки, севилска циганко?... — гневно кресна Фани.

— В Пеня Ронда ще обесят трима анархисти! Не знаете ли?... Един от тях е Доминго.

— Ела тук, въшливо момиче!... Кога ще ги бесят?

— Тази сутрин!...

Долорес не намери за нужно да отиде, но вместо нея дотърча Кармен.

— Робинзон остави тази бележка, сеньора!... — каза девойката.

Тя подаде бележката на Фани. Робинзон съобщаваше, че отива в градчето, за да напълни акумулаторите на линейката, и че ще се върне след два часа. Два часа!... Да го чака ли? Но през това време можеха да обесят Доминго... По-скоро!... По-скоро!

Без да се колебае повече, тя грабна чантата си и хукна пеш. До Пеня Ронда имаше три километра, но с бърз ход тя се надяваше да ги вземе за не повече от двадесет минути. Тя забради главата си с една копринена кърпа и забърза по шосето. Слънцето припичаше адски. От пясъка и скалите се издигаха към синята жар на небето струи от нажежен въздух, които караха очертанията на предметите да трептят. Шосето беше занемарено и разровено. Горещият прах скоро изпълни плитките ѝ пантофи, с които можеше да се върви само по асфалтирани алеи. Тя ги изу, изтърси от праха и обу наново. Опита се да върви покрай канавката на шосето, но тук изгорелите тръни и кактуси драскаха немилостиво босите ѝ крака. Тръгна пак по шосето. Внезапно почувствува умора и слабост. Коленете ѝ почнаха да се подкосяват. Навярно бързаше прекалено. В тази тропическа жегата, без

никаква сянка наоколо, можеше да получи слънчев удар. Горещината ѝ се струваше непоносимо мъчителна, при все че не се потеше. Главоболнето, което усещаше от сутринта, се засили още повече. По тялото ѝ от време на време пропълзяваха студени тръпки. Какво ли беше пък това? . . . Глупости! Нищо! Трябваше да върви само побавно.

Отдолу с направление към Медина дел Кампо се зададе облак от прах, който забулваше шосето на голямо разстояние. Войници! . . . Сега трябваше да гълта праха, докато отмине цялата колона. Отново тръгна покрай канавката. Колоната наближи. Най-напред вървеше редовна и дрипава испанска пехота с бели обувки и червени пискюлчета на кепетата. Войниците крачеха уморено, прегърбени под тежестта на раниците и пушките си, като се взираха мълчаливо във фигурата на Фани. Това бяха груби селски лица, чиято апатия не обещавахе нещо героично в името на господ и на краля. Те отиваха да се бият, без да знаят за какво, просто за това, че офицерите ги водеха, а кюретата ги бяха учили да се подчиняват. Те вървяха като покорно стадо овци, предназначено за кланицата. От потните им тела, от мазните раници и окъсаните им униформи лъхаше специфичната войнишка миризма. Това бяха същите безимотни, неграмотни селяни, които измираха в лагера от петнист тиф. Съвсем друга гледка представляваха офицерите им, които яздеха разкошни чистокръвни коне. По фините лица и трескавия възторг в очите им човек веднага разпознаваше дългокраките благородници на Кастилия, които пламенно отиваха да се сражават за господ и за краля. Когато наближаваха Фани и разпознаваха в нея «сеньората», те поздравяваха изискано, с радостно безгрижие, сякаш не отиваха на бой, а на разходка. Впрочем, тия кавалери бяха дълбоко религиозни и наистина не се плашеха никак от смъртта. За тях тя бе само преминаване в друг живот. След редовната пехота следваха няколко отряда доброволци — хора, запалени и страстни, необичащи твърде мълчанието, а още по-малко дисциплината. Тук имаше планинци от Навара, верни до смърт на Бурбонската династия, фалангисти, които искаха да отмъстят за смъртта на Хосе Антонио, християнски доброволци, готови да измрат за вярата, носеха плакат «*Pol la Santa Fe*»¹, арагонци, лю-

бители на серенади и побоища, чужденци с криминални лица, които едва бяха научили по няколко испански думи. Цялата тази паплач, живописна, весела и кръвожадна, дефилираше пред Фани и я отрупваше с «пиропос» по неизкоренимия навик на всички испанци, когато виждаха красива жена.

— *Pajarico*¹ — подвикваха наварците.

— *Olè guaral*². . . — кряскаше от възторг групата, която отиваше да умре за светата вяра.

— Испанка ли си, моме? . . . — с патриотична гордост питаха фалангистите. А после, когато забелязваха изведнъж, че нямат пред себе си проста жена от народа, добавяха почтително: — Коленичим в краката ви, сеньора! . . .

«Безумци» — тъжно мислеше Фани. А те отминаваха и продължаваха да я отрупват с галантни думи, размахваха войнствено оръжията си и свиреха на китари, отивайки да умрат славно за господата и за краля, да унищожат до крак металурзите и тъкачите, които бранеха републиката.

Колоната отмина. Фани продължи. Лицето, костюмът и краката ѝ бяха побелели от прах. По-скоро към Пеня Ронда! . . . По-скоро! . . . Но сега тя усети съвсем ясно, че краката ѝ се подкосяват. Сърцето ѝ отмаляваше. «Ще падна — помисли тя с уплаха. — Ще получа слънчев удар. Това слънце е адско.» До Пеня Ронда оставаше не повече от един километър. Въпреки това реши да почине и седна до канавката. Ала щом направи това, горещината ѝ се стори още по-непоносима. Ушите ѝ забучаха. Ръцете ѝ се отпуснаха безпомощно. И тъкмо тогава тя видя с облекчение, че по шосето се зададе линейката. Робинзон спря колата и уплашено дотърча до нея.

— Обърни колата! . . . — заповяда тя. — Карай бързо в Пеня Ронда.

Робинзон ѝ помогна да се качи в линейката.

— Има ли бесилки в Пеня Ронда? — попита тя възбудено.

— Не, мисис! . . . Не забелязах да има бесилки — отговори шофьорът.

¹ За светата вяра.

¹ Пиленце.

² Ох, каква хубавица!

— А тълпи има ли? . . . Не очакват ли някаква екзекуция?

— Не, не забелязах да чакат екзекуция.

Това бяха най-тъпите и най-точни отговори, които можеха да се получат от Робинзон. И тя почувствува признателно, че той се преструва на дървник, за да не я стеснява с учудването си. Впрочем той бе усвоил това разумно държане от много месеци насам.

— Какво става с червените? — попита тя.

— Отблъснати са — отговори Робинзон. — Но един сержант ми каза, че могат да повторят офанзивата си.

Въпреки горещината в Пеня Ронда царуваше обичайното трескаво оживление на град, избран за армейска главна квартира. По тесните средновековни улички, между грозни каменни къщи с благороднически гербове над вратите сновяха забързано потни адютанти, куриери и въоръжени доброволци. Макар да бе отблъсната първата атака на червените, дон Бартоломео продължаваше благоразумно укрепяването на града. Генералът се готвеше за героична отбрана. Ако не разум и човештина, у него имаше поне храброст, а в липса на храброст не може да бъде упрекнат никой испанец. Групи работници, у които дон Бартоломео нямаше доверие, за да ги въоръжи и изпрати на фронта, копаеха мълчаливо окопи по кръстопътищата.

Камионетката не можеше да минава през тесните улички. Фани слезе от нея и тръгна към главната квартира по указанията на един сержант, комуто подари пакет с цигари. След доста лутане и разпитване тя стигна едно голямо и мрачно здание, построено от дялан гранит. То приличаше по-скоро на укрепен средновековен затвор, но бе всъщност дворец на благородници, семейна собственост на генерала, която сега той бе превърнал в главна квартира на армията си. Пред главния вход имаше две дървени будки, взети от участъка на цивилната гвардия и преобоядисани наскоро с цветовете на императорска Испания. След дълги обяснения и многократно влизане и излизане на все по-горни чинове най-после при Фани дойде адютантът на генерала. Той беше висок, мършав и добре осведомен идалго. Щом видя Фани, той се представи изискано като майор Артиага и целуна ръката ѝ.

— Вие сте помощницата на доктор Мюрне от лагера на

отец Ередиа, нали? . . . — произнесе той вежливо след задължителното «падам в краката ви, сеньора».

— Да, майоре! . . . Искам да кажа две думи на дон Бартоломео. Касае се за една лична молба. Ще ме приеме ли?

Лицето на майор Артиага прие веднага крайно съсредоточен вид. От учтивост той укроти адютантското си любопитство и служебния дълг да пита всеки посетител за причината за идването му.

— Дон Бартоломео не ще откаже никога да изслуша една добра християнка — заяви той без колебание и това подчерта отново всестранный му осведоменост. — Ще доложа веднага на негово превъзходителство.

Той поведе Фани навътре в тъмното здание, от което лъхаше освежителна прохлада. Минаха покрай няколко стаи с отворени врати, в които кипеше трескава дейтелност. Офицери стояха наведени над картите или диктуваха заповеди. Почти всички поглеждаха Фани с любопитство и се покланяха церемониално с изисканата вежливост на идалговците, които дори в най-трудните и опасни моменти на живота си запазват хладнокръвно почитта към дамите. А че моментът беше труден и даже опасен, личеше по нервното бръмчене на телефоните. С неочакван устрем червените почваха втора атака. Цялата вътрешност на зданието бе мобилирана с разкошни килими от времето на Гойя, с позлатени старинни кресла и кадифени завеси. Над масите, отрупани с карти, пишещи машини и телефонни апарати, висеше синкавият дим на благоуханни хавански пури. Това бе наистина един щаб на императорска Испания.

Майор Артиага остави Фани в една чакалня на втория етаж и отиде да предупреди генерала. След малко той се върна, предложи ѝ да мине през още една стая, украсена с рицарски брони, и най-сетне я въведе в кабинета на дон Бартоломео.

Всичко в кабинета бе обезсърчително. Всичко говореше за светата вяра, за висок произход и славни прадеди, които бяха отличили рода Хил още от конквистадорски времена. Едната половина на кабинета бе заета със сбирки от всевъзможни оръжия, трофеи, кръстове, разпятия, стари евангелия и пожълтели документи, наредени грижливо в стъклени шкафови. Тия документи свидетелстваха за признателността на испанските цезари към праде-

дите на дон Бартоломео. Другата половина бе заета от бюрото и книгите на идалго. По стените висяха портрети на брадати главорези, рисувани с маслени бои — управители на Фландрия, на Мексико или Неапол, облечени в броня и наметнати с мантии. От лицата им лъхаше злобещата енергия на херцог Алба и Писаро, а в ръцете си държеха огромни саби, подобни на мечовете, които бяха носили ландскнехтите през Тридесетгодишната война. Всички тия знаменитости на рода Хил се бяха издигнали през религиозните войни и бяха прочути еднакво със своята набожност, със своята жестокост и със своята ясно установена вина за пропадането на испанската империя.

За разлика от тях дон Бартоломео не изглеждаше тъй свиреп, поне толкова, колкото можеше да се заключи от делата му. Дори той приличаше малко на кой да е от нажалените и кротки благородници, които Греко бе обезсмъртил в «Погребението на граф Оргас». Той имаше същата подстригана брадичка, същите умерено засукани мустаци и благородната *palidez augea*¹ на кожата. Но ако човек се взреше по-внимателно в очите му, щеше да открие веднага един особен кървав пламък в зениците и една острота, които напomniaха поразително очите на брадатите прадеди по стените. И тогава човек долавяше, че дон Бартоломео можеше да изколи без колебание цяла Испания, ако това му се стореше необходимо за господ и за краля.

— Седнете, сеньора!... — покани той любезно. — Радвам се, че случаят ми дава удоволствието да се запозная с вас... — Той натърти гласа си с оглед на една покана за вечеря в имението му, която Фани бе отказала. — Слушал съм за вас от покойния доктор Мюрие, когото познавах... Отец Ередиа идва вчера следобед тук и ме осведоми за смъртта му. Господ да успокои душата му, при все че той не вярваше в него!...

— В лагера станаха тъжни неща, генерале!... — каза Фани.

— Това показва пропастта, до която беше стигнало нашето отечество... Безвернието и червените идеи са проникнали дори в светата Дружина на Христа!... Отец

Ередиа ми каза всичко. Но ние ще спасим Испания, сеньора! Затова се бием!

— Трябва да я спасите!... — дрезгаво каза Фани. — Господ да помага на благородното ви дело! Аз съм дълбоко религиозна, генерале... — продължи тя, вече по паднала в тон. — Моето идване в Испания съвпада с един нравствен прелом... Аз съм вече почти католичка и затова поех тежкия кръст да работя в лагера на болните от петнист тиф...

Тя успя да запази тона и почна да говори за вярата и християнството, за католическия дух... Изкара една възторжена тирада, твърде подобна на оная, която бе чула тази сутрин от отец Ередиа, но лишена от логическата връзка на силогизмите. Затова пък бе обогатена с цитати от света Тереза. След това Фани повтори една ценна мисъл на Лойола: кроткото и пасивно отнасяне към враговете на християнството е равносилно на неговото унищожение. Тя споделя напълно строгостта, с която дон Бартоломео води борбата за спасението на вярата. Но въпреки това тя е дошла тук и си позволява да отправи към него една молба.

— Една лична християнска молба, генерале!... — произнесе тя с трогателно мил глас и сякаш без да съзнава, докосна леко ръката на могъщия властник.

«Дали действам благоразумно? — попита се тя изведнъж. — Ако този идиот си въобрази...» Но Доминго, Доминго трябваше да се спаси!... Най-после и тя да спаси някого, и тя да пожертвува нещо, без да мисли за удоволствията си, без да пресмята какво ще получи. Та нима се излагаше на нещо повече от досаден флирт с този стар глупак!

Ако Испания не бе пълна с мургави жени, чиято хубост бе наситила отдавна сетивата и тялото му, дон Бартоломео нямаше да трепне от докосването на тази северна красавица.

— Сеньора!... — произнесе той тържествено. — Ще направя всичко, каквото зависи от мене!

— Благодаря!... Моля за един човешки живот. Монахът Доминго Алварес е осъден на смърт... Пощадете живота му, генерале!...

Ах... тъй ли? Идалго се почувствува малко разочарован и оскърбен. Разочарован защото това, което иска-

¹ Златиста бледност.

ха от него, нямаше да му струва нищо, и оскърбен, заедно тази сенйора проявяваше слабостта си към един нищожен монах от селски произход, когото йезуитите бяха отгледали помилост. Сагамба! . . . Та нима един плебей заслужаваше това благоволение от нейна страна? Очарованието му от северната красавица изчезна изведнъж. Дон Бартоломео сви веждите си и под тия гъсти побелели вежди Фани забеляза отново кървавите пламъчета в зениците му.

— Доминго Алварес! . . . — мрачно повтори той. — Оня, който се опита да избяга при червените ли?

— Същият! . . . — каза Фани. — Той е съвсем млад. Простете увлечението му! . . .

А-ха . . . млад! . . . Идалго се усмихна вътрешно. Та коя жена няма слабост към млади мъже! Той щеше да изпита снизходително съчувствие към Фани, ако внезапно не му бе дошло на ум, че слабостта ѝ бе насочена към един нищожен, презрян селянин. Към това се присъедини изведнъж и досадата от вълнението, което бе изпитал при лъстивото докосване на ръката ѝ. Той си спомни с меланхолия за своите петдесет и осем години. Когато човек старее, жените винаги се опитват да го лъжат. Но дон Бартоломео не е толкова глупав, нито слаб, за да отстъпи от принципите на борбата си за господ и за краля. Може би тя предполагаше именно това. Каква обида! Тази англичанка трябваше да види кой е дон Бартоломео Хил де Сарате. И вълна от раздразнение заля честолюбивото сърце на идалго, вълна, която приближи нещастния Доминго Алварес още по-сигурно до смъртта.

— Боя се, сенйора, че има формални причини, които ще ми попречат да отменя екзекуцията.

— Какви причини? . . . — тревожно попита Фани.

— Аз изпълнявам заповедта на върховното командване да наказвам безмилостно всички дезертьори и противници на движението. . . Присъдата е произнесена, а правото за отменяването ѝ принадлежи само на хенералисимо Франко.

— Тогава отложете екзекуцията. . . Осъденият ще изпрати молба за помилване до хенералисимо Франко.

— Невъзможно, сенйора! . . . — В отговора на дон Бартоломео прозвуча досада и в очите му пак светнаха злоещите пламъчета. — Молбата не ще има никакви

последствия. . . Освен това съвестта ми не позволява да оставям противници, които утре могат да попаднат в ръцете на червените и могат да действуват отново срещу нас.

— Генерале, за какво са тези екзекуции? . . .

Как за какво? . . . Тази жена го прекаляваше! Дон Бартоломео забрави изведнъж нищожния произход на Доминго и меланхолията от своята напреднала възраст. В гърдите му кипна въодушевлението на човек, който се бореше да господ и за краля. Как така за какво? . . . За да съборят републиката, за да унищожат враговете си, естествено! . . . Нима Фани не знае, че тия вероотстъпници разбиват основите на неговото отечество? Нима не вижда, че горят манастири, разрушават черкви, избиват потомци на славни родове? Нима аристократите и всички, които поддържат новото движение, нямат върховния дълг да спасят светата вяра и ценностите на миналото, да издигнат пак над развалините на републиката Испания на Филип II, Испания на цезарите, Испания на конквистадорите, на Гонгора, на Лопе де Вега. . . да, онази героична Испания, която завладя и цивилизова цели континенти? Не! . . . Изглежда, че мисис Хорн не познава никак великите цели на движението, изглежда, че в заслепеното си милосърдие тя не вижда месанската роля, която бог е определил на испанския народ! Традиционна Испания е била винаги мистичният пламък на вярата в Европа и целия свят. Тя ще бъде винаги и сабята на християнството! . . .

Ако дон Бартоломео въпреки съветите на лекарите не злоупотребяваше толкова с коняк и хавански пури, ако цели участъци на мозъка му не бяха изцяло склерозирани, той може би щеше да се опомни и да спре. Но сега бе премного развълнуван. Инерцията на афекта го влачеше неудържимо. Искаше да покаже на тази англичанка, на тази вековна неприятелка на расата му, идеала, за който се бореха. . . И така, движението се бореше за една мощна Испания, почиваща върху традициите и окриляна от славния спомен за миналото, една Испания, която под скиптъра на дон Луис де Ковадонга щеше да присъедини отново Аржентина, Мексико, Филипините. . . всички латински републики в Америка, всички архипелази в океаните, една императорска Испания, която щеше да обедини сто и петдесет милиона души, да завладее пак

света. При всяка следваща дума гласът на дон Бартоломео ставаше трескав, кървавите пламъчета в очите му — по-червени.

Внезапно Фани почувствува страх. Внезапно изпита зловещото усещане, че е попаднала в страна, където някой бе отключил и пуснал лудите на свобода, които от своя страна бяха взели по някакъв начин властта и сега преследваха нормалните хора. Това усещане бе поразително по своята действителност. У Ередиа, у дон Бартоломео, в разюзданата тълпа, която отиваше към фронта и свиреше с китари, в думите и действията на всички имаше нещо лудешко и болезнено. Та това бяха луди? . . . Нима Фани още се съмняваше, че не са луди! В ушите ѝ почна да звънти всичко, което бе чула от сутринта. Още малко, щеше да се побърка и тя. По-скоро да се маха от тук! Далеч от тази страна! Кой можеше да спаси Доминго Алварес от една банда въоръжени луди, без да рискува сам живота си! . . . Какво щеше да стане, ако този луд генерал си спомнеше внезапно, че Доминго беше избягал с дрехи на Робинзон, ако му хрумнеше да я задържи като съучастница, като враг на вярата и на императорска Испания? Та нима не бе способен да направи и това? Тогава нямаше да ѝ помогнат никакъв британски консул, никакви заплашвания дори от самото посолство. . . Не, не е чак толкова опасно! Този перко говори. . . Не бива да изоставя Доминго Алварес, не трябва да бяга, когато отнемат един човешки живот! Нима е тъй малодушна? . . . Ала пак я осени поразителното усещане, че се намираше между невменяеми, които по същия начин можеха да погубят и нея. «Не говори повече! Махай се оттук!» — съветваше я инстинктът за самосъхранение.

— Разбирам ви, генерале. . . — каза тя и веднага съзна, че изоставяше подло Доминго Алварес. — Да. . . тъй! . . . Аз не знаех. . . Простете за безпокойството! Сега имам един личен въпрос: през къде ще ме посъветват да замина?

— През Сиудад Родриго към португалската граница. . . Сиудад Родриго е още в наши ръце. Но добре е да направите това веднага, сеньора! Тук се очакват големи действия.

— Имам нужда от открит лист?

— Разбира се. . . Маркизът на Артиага ще нареди да ви се издаде.

Той позвъни за адютанта си.

— Хиляди благодарности, генерале! . . . — Тя съзна изведнъж, че сякаш бе полудяла на свой ред и сега говореше тъй от глупав и подъл страх. — Желая ви победа! . . . Господ да пази живота ви!

Тя ли говореше това? . . . «Нима съм толкова подла?» — помисли тя с ужас. Съзна пак, че бе готова да се разкреши от възмущение, но се овладя веднага. Налетите с кръв очи на идалго я гледаха подозрително.

Дон Бартоломео стана от креслото и със същата церемониалност я изпроводи до входа на кабинета си, откъдето я пое маркизът на Артиага. Тя почувствува, че предишната ѝ самоувереност се връща. В очите на маркиз Артиага липсваха зловещите кървави пламъчета, които горяха у дон Бартоломео. Това бяха студени интелигентни очи и в тях прозираше досада от безполезните жестокости. Хладният му разсъдък не мислеше за вярата и за цезарите на Испания. Той се бореше само за спокойствието и привилегиите на кастата си.

— Майоре — язвително попита Фани, — какво ще прави Британската империя, ако една нова армада се запъти към Англия?

— Не се безпокойте, сеньора — отговори адютантът. — Дотогава дон Бартоломео ще излезе в оставка.

— Не можете ли да помогнете вие на клетия Доминго Алварес?

— Не, сеньора! . . . Не мога. Аз изпълнявам само заповеди.

— Тогава кой би могъл да му помогне? — отчаяно попита тя.

— Мисля, само един човек: отец Ередиа.

— Какво би могъл да направи Ередиа?

— Мисля, че само той може да отмени екзекуцията — безстрастно произнесе маркизът. — Защото той я поиска от дон Бартоломео.

Фани се залюля и потърси опора в стената. Майор Артиага я подкрепи с ръката си.

— Изглежда, че не ви е добре — каза той.

— Да! . . . — Фани направи опит да се засмее. — Испанският климат действа много силно на нервите ми.

— Този климат се понася трудно от чужденците — на свой ред се усмихна Артиага. И после добави: — Дайте паспорта си и седнете в чакалнята, докато приготвим открития лист!...

Когато излезе навън, Фани почувствува отново предишната слабост и подкосяване на краката си, но пак не обърна внимание на това. По-скоро да се махне от тая страна, да не вижда тия безумци! Доминго бе загубен, но тя не мислеше вече за него. Докато седеше в чакалнята, съзна ясно, че нищо не можеше да му помогне. Сега умът ѝ бе зает само с подробности около заминаването. До Сиут-дад Родриго и португалската граница нямаше повече от двеста километра. Ако тръгнаха от лагера утре сутринта, най-късно привечер щяха да стигнат до границата. Наистина, паспортите им, нейният и на Робинзон, нямаша визи, но нима португалците щяха да откажат да приемат англичани? По-скоро да избяга от лудите, които бяха заели властта в тая страна!... Не искаше да мисли повече за Испания!

Не искаше, но когато прекосяваше главния площад, който носеше името на дон Хуан Австрийски, видя неочаквано голямо оживление. От всички съседни улици се стичаше народ, предимно възрастни, бедно облечени мъже и въоръжени доброволци, между които гъмжаха орляци нечисти и кресливи деца. По покривите, балконите и прозорците на съседните къщи бяха увиснали гроздове от любопитни хора. Част от площада, която се намираще срещу каменното здание без прозорци на първия етаж, бе обградена с кордон от наварски стрелци. Върху покрива на каменното здание се развяваше знаме с жълтите и червени цветове на императорска Испания. Фани забави хода си. До нея, вмирян на зехтин, вървеше един продавач на пържени картофи. С едната си ръка той поддържаше таблата със стоката — тънки резенчета от картофи, пържени със зехтин и завити във фунийки от нечиста хартия, — а с другата пазеше сянка на очите си.

— Какво чакат? — попита Фани, макар да предсещаше отговора.

— Екзекуция — флегматично отговори продавачът.

— Каква екзекуция?...

— На едно попче и на двама червени.

— Какво са направили?

— Опитали се да избягат при червените.

Беднякът измъкна с мазните си пръсти едно картофче и почна да го дъвче тъпо. Фани продължи, но от улицата, по която искаше да тръгне, я върнаха войници.

— Сеньора!... — учтиво се намеси една дебела жена. — Улицата е блокирана. По нея ще докарат осъдените.

— Така ли?... — безпомощно произнесе Фани. — Но аз не искам да видя екзекуцията.

— О, защо? — учудено попита жената.

Фани я погледна с омраза. Това бе груба, проста, добре охранена жена, вероятно слугиня в богата къща. Черните ѝ тясно поставени очи горяха от животинско любопитство. Жената беше готова да разговаря, но като срещна враждебния поглед на Фани, отмина към площада, където се надяваше да намери по-хубаво място за гледане. Тълпата се увеличаваше и ставаше все по-възбудена. Прииждаха нови групи от празноскиращи, от дечурлига, от войници и офицери, от въоръжени доброволци и полицаи от цивилната гвардия. Всички коментираха радостно пропадналата офанзива на червените, без да знаят, че бе почнала нова, и гледаха заплашително дрипльовците. Прилично облечени възрастни господа, носещи роялистки значки, влизаха в спор с простолюдието за по-хубаво място върху тротоара или някоя стълба. Други гледаха със завист щастливците, които се бяха настанили вече по прозорците, балконите и покривите. Всеки искаше да види по-добре екзекуцията, да не пропусне нито миг от зрелището. Върху лицата на едни бе изписано смущение, примесено с парлива възбуда, други се смееха и разговаряха високо, като че щяха да присъствуват на бой с бикове. Можеше да се помисли, че всички бяха дошли тук от омраза към осъдените, но всъщност никой не ги мразеше, дори повечето не знаеха защо са осъдени. Множеството прииждаше, защото бе обладано от любопитството към кръвта, от мигновената и заразителна лудост да види как се убиват хора. Само работниците, които копаеха окопи, оставаха незасегнати от тази лудост и стояха изправени мълчаливо, тъй като множеството им пречеше да работят.

Изведнъж Фани разбра, че не можеше да се отдалечи от площада. Тълпата беше станала много гъста и никой не искаше да напусне заетото вече място. Опитите и заплашванията на една група фалангисти в униформа да си пробият път към площада останаха безуспешни. Дори улицата, по която щяха да докарат осъдените, беше тъй задръстена, щото войниците въпреки ругатните си не сполучиха да разпръснат множеството и го оставиха да приижда. Фани се приближи до една подвижна скеля с телени мрежи, приготвена да затвори в случай на нужда улицата, и така се озова при работниците, които горчиво наблюдаваха тълпата. Един от тях се дръпна настрана, за да ѝ позволи да се оттегли от окопа, в който можеше да се подхлъзне. Фани забеляза, че очите му гледаха втренчено металическата британска значка, която тя носеше върху ревера на самото си. Умното чело и все още незагрубелите му ръце ѝ подсказваха, че това бе човек на умствен труд. Тя се приближи до него и попита тихо:

— През къде мога да изляза от този проклет площад?

— Невъзможно е да излезете. Навсякъде е задръстено.

— Често ли устройват такива зрелища?

— Почти всяка седмица.

— Nombre!... А вие какъв сте?

— Аз съм републиканец... Учител от Замора.

Фани замлъкна. Разпръсквайки грубо тълпата, край тях мина един красив и снажен фалангист, въоръжен с автоматична пушка. Той се покатери на скелата, за да вижда по-добре.

— Не разговаряйте с мене — пошепна учителят. — Ще имате неприятности с тях!

Той посочи с глава фалангиста.

Фани повторно направи опит да си пробие път, но не успя. Отнякъде пристигна цяла рота доброволци — арагонски селяни — и задръсти напълно площада. Господи, колко отвратително беше всичко!... От тълпата се разнасяше миризма на пот и зехтин. Слънцето печеше немилостиво и просто изгаряше мозъка ѝ. Тя едвам се държеше на краката си. Полудяла от гняв, тя удари с юмрук широкия гръб на един едър капитан от цивилната гвар-

дия, който стоеше пред нея. Капитанът се обърна флегматично като сънлив бик.

— Дръпнете се, за бога!... Направете ми път да мина!

— Mujer!¹... — свирепо изръмжа капитанът.

Но дебелият врат не му позволяваше да извърне главата си и да види кой го удари.

— Капитан Сигуеня!... — произнесе някой. — Направете път на сеньората да мине!

Като разбра, че зад гърба му стои сеньора, капитан Сигуеня заблъска безмилостно с лактите си ребрата на няколко свои съграждани от по-низш ранг и се отмести малко.

— Вие ли ме ударихте, сеньора? — попита той с тон на почителна шега. Острото му око бе забелязало веднага британската значка върху ревера на Фани.

— Извинете!... Аз съвсем не ви ударих... Блъснах ви, без да искам! — уплашено се оправда Фани.

— Моля, не се безпокойте!

— Можете ли да ме изведете оттук? — попита тя.

Капитан Сигуеня се направи, че не чува. Не му се мърдаше от хубавото място, което бе заел.

— Вие чужденка ли сте, сеньора? — любопитно попита едно мършаво старче с бомбе и бяла жилетка.

— Да — каза Фани.

— Тогава останете да видите екзекуцията. Вие сигурно не сте виждали екзекуции в Испания!... Те са поинтересни от боя с бикове!...

И старчето почна да се смее високо, нервно, истерично.

— Ще млъкнете ли, дон Педро? — мрачно попита капитан Сигуеня.

Смехът на старчето пресекна изведнъж и капитан Сигуеня хвърли авторитетен поглед наоколо. Нервният смях и неуместната ирония на дон Педро, този дребен благородник и демократ, дразнеше постоянно неговото чувство за държавна сигурност както в кафенето, така и по улиците.

Все пак капитан Сигуеня прояви кавалерството да раздвижи огромните си телеса и подобно на мощен танк тръг-

¹ Жена (употребено пак като възклицание).

на през навалищата, мацкайки невъзмутимо бедните си съграждани и заобикаляйки вежливо тях, които стояха над него. Под предлог, че прави път на сеньората — «Това е чужденка — обясняваше той, — направете път да минем», — той я отведе чак до кордона от войници, където щеше да стане екзекуцията.

— Nombre!... — извика Фани. — Не разбрахте ли, че искам да се махна оттук!... Не желая да гледам екзекуцията.

— Така ли?... — с престорена наивност попита капитан Сигуеня. — Но трябваше да ми кажете това порано! Оттук е вече съвсем невъзможно да излезем.

— Моля ви... сеньор!... Изведете ме оттука! — произнесе тя отчаяно.

Но думите ѝ се удавиха в оживлението и врявата, които изведнъж обхванаха площада. По нарочния проход, запазен от войниците между тълпата, един открит камион караше осъдените към лобното място. Жадните за зрелище хора протегнаха шиите си и почнаха да се повдигат на пръсти. Всеки искаше да види осъдените, да се взре по-дълбоко в лицата им и да изпита животинската радост, че не беше на тяхно място. Една всеобща възбуда завладя тълпата. Тия, които стояха назад, се мъчеха да изместят по-предните и така възникваха нови спречквания. Две дребни спретнати кюрета настояваха възмутено да излязат на първата редица, откъдето ги бяха изместили няколко арагонски доброволци. Тихи и скромни при други обстоятелства, тия кюрета бяха изпаднали сега в пристъп на безочливо любопитство. Разпрата бе много силна и предизвика намесата на капитан Сигуеня.

— Сеньорес!... — обърна се той към доброволците. — Имайте уважение към отците!

Но арагонските господа за нищо на света не искаха да мръднат от местата си, така че кюретата трябваше да свалят шапки и да пхнат подстриганите си глави между раменете на узурпаторите.

Между това камионът с осъдените приближаваше бавно мястото на екзекуцията. Досега тълпата беше обладана само от парливо любопитство, което я поразяваше и караше да мълчи, но изведнъж си спомни омразата, която трябваше да изпитва към тях.

— Смърт на комунистите!... — извика един фалангист с превързана ръка.

Той беше излязъл от болницата само за да присъствува на екзекуцията, и познаваше вече мрачния гняв на металурзите от Билбао. Викът му бе сигнал да се разрази фанатична буря от всички останали.

— Muerte a los rojos!¹... Muerte a los rojos!... — почнаха да викат привържениците на дон Луис де Ковадонга.

— Кучи синове!... — ревяха арагонците.

— Антихристи!... — крещяха набожните испанки, които всяка сутрин, завити с черни воали, отиваха на литургия.

— Нехранимайковци!...

— Вероотстъпници!...

— Предатели!

— Да ги убием ние!... — кръвожадно предложи един млад легионер, като извади камата си.

Но до него стоеше благоразумната му сестра, която го плесна по врата и каза гневно:

— Кротувай, Хуанито!

Викове на роялистите, на фалангистите, на легионерите и на всички, които бяха за господ, за краля и за Испания, се подемаха от гърлата на други, които също почваха да реват яростно било за да се харесат на властта, било защото се заразяваха от крясъците на себеподобните си, макар всъщност да ненавиждаха «движението», което бе развалило спокойствието им.

През всичкото това време Фани стоеше с наведени очи. Викове и крясъците замайваха главата ѝ. Внезапно тя чу бумтенето на автомобила съвсем близко до себе си и почувствува нужда да покрие очите си с ръка. Но нима се боеше да види Доминго, нима не трябваше да го окуражи поне с един поглед? Колко подъл бе тоя страх — страх от смъртта, страх от подвига на осъдените, страх от собствената си пасивност! И тогава тя ги погледна.

За да не сгази някого от тълпата, камионът вървеше съвсем бавно. На платформата стояха тримата осъдени със завързани отзад ръце и пазени от войници, които държеха пушките си под мишница. Доминго носеше все още

¹ Смърт на червените!

панталоните на Робинзон и една скъсана риза. Под дрехите на ризата се виждаше тялото му, посиняло от бой. Лицето и единият му лакът бяха окървавени; червенорозовата му глава стоеше гордо вирната нагоре и устните му се усмихваха презрително към ревящата тълпа. Той мълчеше, докато другарите му, хора прости и неучи, ругаеха множеството, зъбеха се и с чисто испанска непримиримост се заканваха на тия, които викаха най-много.

— Безбожници!... Предатели!... — виеше тълпата.

— Кучи синове!... — яростно отговаряха осъдените. — Утре нашите другари ще ви избият по същия начин!

Но тия закани само усиляваха гнева на тълпата, а също и на войниците, които ги пазеха. При всеки подобен вик те стоварваха прикладите си върху гърбовете на осъдените.

— Убийци на Христа!

— Предатели на Испания!

— Смърт за вас!

— Червени кучета!

— Антихристи!... Антихристи!... — истерично крещяха двете пригладени дребни кюрета и заподскачаха като черни мишки зад широките гърбове на арагонците, правейки отчаяни усилия да се промъкнат между тях. Най-сетне те успяха да сторят това и застанаха на мястото на един дебел арагонец със засукани мустаци, който не можеше да понася зрелището и тръгна да си отива...

— Es una roqueña!¹... — гневно произнесе арагонецът.

След това избърса потното си лице с кърпа и възмутено се изплю в праха. Той беше голям побойник в родното си село, но не можеше да понася изтезания над вързани хора.

— Ето Доминго Алварес!... — внезапно извика едно от кюретата. — Сеньорес, това е бивш монах!...

— Юда Искаротски!... — добави другото.

— Как?... Монах ли? — възмутено попита някой.

— Монах!... Монах!...

— Избягал при червените!

¹ Това е свинщина...

— Заплюйте го!... Застреляйте го по-скоро! — ре-
веше тълпата.

Доминго Алварес посрещна атаката със студена, презрителна надменност. Вместо него реагираха другарите му.

— Хей, паразити!... — викна единият от тях към кюретата. — Ние ще ви обесим с главата надолу.

— Трай, куче!... — обади се някакъв верующ от тълпата.

— Билбао и Саламанка ще почервенеят от поиска кръв.

Но това смело изявление му струва такъв силен удар в ребрата, щото нещастникът се превеи надве и почна да храчи кръв.

Внезапно лицето на Доминго се изду от ярост. След това мощните му гърди се разшириха, поеа въздух и от гърлото му се изтръгна глас, който сякаш излизаше от ерихонска тръба:

— Испанци!... — изрева той с такава сила, щото заглуши всички викове. — Испанци!

Множеството утихна слисано. Дори войниците престанаха да бхтят с прикладите си вързаните нещастници, поразени от този вик.

— Испанци!... — реवेशе бившият монах Доминго Алварес. — Ние се борим за вас!... Ние умираме за вас!

Един офицер от тълпата даде знак на войниците да го накарат да млъкне и върху гърба и раменете на осъдения се изсипа серия от ужасни удари с приклади. Но тия удари не повалиха атлетичното му тяло, нито го накараха да млъкне.

— Испанци!... — продължаваше да реве той. — Ние искаме да ви отървем от тиранията на благородниците, от лудостта на поповете, от грабителството на капиталистите!... Затова искат да съборят републиката... затова ни убиват!... Испанци!... Бийте се за републиката!

И гласът му повтори със страшна сила още няколко пъти:

— Бийте се за републиката!... Бийте се за републиката!

— Да живее републиката! . . . Да живее свободата! — почнаха да викат и другите двама осъдени.

Фалангистите, легионерите, роялистите, наварските доброволци и певците на серенади от пламенния Арагон се спогледаха мрачно, сякаш искаха да вземат дружно решение. И те го взеха. Колебанието им трая само един миг. Надавайки бесни викове, те разкъсаха кордона от войници, наскочаха по камиона и извадиха ножовете си.

— Безумци! . . . — успя да извика Доминго Алварес.

Телата на осъдените се снишиха и изчезнаха под ударите на бляскащите ножове. От платформата на камиона зашуртя кръв. Тълпата ревеше. Фани затвори очи. Когато ги отвори, камионът със заден ход се отдалечаваше бавно и даваше непрекъснати сигнали да му се отвори път.

Изведнъж тя се почувствува много зле. Тялото ѝ трепереше от студ, ставите я боляха, краката ѝ се подкосваха, устата ѝ бе пресъхнала. Главоболието, което усещаше от сутринта, бе станало непоносимо.

— Сеньора, искате ли да ви помогна? — попита някакъв мъжки глас.

— Не. . . няма нужда. . .

Правейки нечовешки усилия, тя се довлече до мястото, където бе оставила Робинзон, и се тръшна в линейката.

— Карай. . . в лагера. . . — заповяда тя.

От северозапад долиташе артилерийска канонада. Два батальона наварски стрелци и една батарея се отправяха с пълна бързина към Медина дел Кампо. Робинзон намали скоростта и се наведе навън.

— Момчета, отново ли почват? — попита той.

— Да, сеньор! . . .

— Кои?

— Червените!

Като пристигна в лагера, Фани легна веднага и заповяда на Кармен да я покрие с много завивки. След това съзна смъртно, че в палатката влезе Ередиа, че поднасят към устата ѝ лимонада. . . Монахът ѝ направи две ин-

жекции с кардиозол. А после чу гласа му, далечен и чужд, който казваше на Кармен:

— Сеньората е болна от петнист тиф. . .

«Край — помисли Фани. След това помисли пак: — Не. . . Не още.»

Монахът взе чантата си и се върна отново в големите палатки. Там имаше много болни, които агонизираха. Той разпредели между тях последните количества от кардиозол и камфорово масло. Но една кутия с ампули той остави настрана. Тази кутия той бе предназначил за Фани, макар да нямаше още опасност за живота ѝ. Той не посегна върху тях дори когато видя, че те можеха да помогнат още няколко умиращи дрипльовци да прескочат смъртта. Дрипльовците умряха в ръцете му.

Късно след полунощ той влезе в параклиса и устните му зашепнаха: «Господи, прости ми любовта към тая жена». . . Но изведнъж се разнесе гърмеж. Монахът протегна ръце и рухна на земята. Лицето му потъна в локва кръв.

А навън бе нощ. Върху небосвода трептяха звезди. От палатките долитаха сподавените вопли на болните. Непогребаните трупове продължаваха да вонят, ехтеше тътнежът на червената артилерия. Бе черна, магнетична, испанска нощ, нощ на мъртъвците, нощ на убийства, нощ на отмъщение. . .

Една сянка, безшумна като призрак, се прибра незабелязано в палатката си.

В степта жално виеха чакали.

Дон Бартоломео Хил де Сарате, мъж благороден и юначен, притежаваше голям запас от теоретични знания, но цялата му военна опитност се изчерпваше с участието в няколко наказателни експедиции всред полудиви марокански племена. Поради това набожният и героичен устрем на войските си той прахоса в крайно сложни движения, които останаха неразбрани дори в самия щаб. Червените батальони, напротив, съставени от билбаински тъкачи и металурзи, бяха командувани от неуки и набързо произведени сержанти, чийто мозък не бе замъглен от принципите на висшата стратегия. Тези плебейски командири удряха упорито, чевръсто и направо. След двудневни сражения, в които дон Бартоломео загуби цвета на елитните си наварски войски и даже една рота

от млади кастилски благородници, Пеня Ронда бе заобиколена. Това стана тъй неочаквано и тъй бързо, че дон Бартоломео не можа да се оттегли своевременно заедно с щаба си, както допускаше правилникът, до съседното летище, където чакаха два германски юнкерса. След като дадоха три часа срок на населението да се изтегли, червените атакуваха и превзеха града. Стана нужда да се употреби артилерия, защото наварците не се предаваха и барикадирани в къщите, изпитваха дива наслада да умират за господ и за краля. Металурзите, напротив, се биеха спокойно, подканяха противниците си да се предадат и където бе възможно, пазеха града, макар и с цената на кръвта си. И така, бяха разрушени много къщи и паднаха много испанци. Благородна и плебейска кръв се всмукваше еднакво жадно от сухата земя. Пролетарски дрипи и разкошни мундири се валяха еднакво трагично в праха. Падаха фанатични наварци, обrekli живота си на някоя Богородица, падаха богати арагонски селяни, любители на бой с бикове, вино и серенади, падаха аристократи, носители на славни имена и шампиони на поло и стрелба по гълъби, падаха фалангисти и легионери, дали кондотиерска клетва на Франко. Всички преди смъртта разкопчаваха ризите и целуваха по едно разпятие, което висеше на гърдите им, за да влязат душите им в рая. А падаха и билбаинските работници, които не носеха разпятия, не вярваха в светии и не мислеха за безсмъртието на душите си. Падаха почернели от фабричния дим хора на труда, които искаха повече хляб и повече въздух за децата си, падаха и честни труженици на мисълта, които не можеха да понасят егоизма и високомерието на аристократите. Но най-много кръв проливаха и в най-опасните места се хвърляха работниците. И така, червените напредваха от периферията към центъра, като се биеха за всяка улица и за всяка къща и най-сетне заобиколиха отвсякъде офицерите на дон Бартоломео. Червените предложиха да се предадат, но идалговците отказаха, защото продължаваха да бъдат високомерни и надути дори пред смъртта. И тогава кастилските благородници налагаха пистолетите си и се самоубиха с последните куршуми между кадифените завеси на щаба си, за да не позволят на простолюдието да докосне аристократи. Така падна Пеня Ронда и така наново се проля много испанска кръв за господ и за краля.

На аржентинския лекар доктор Архимедес Морено, доброволец в републиканската войска, бе възложена тежката задача да се справи с епидемията в Пеня Ронда. Архимедес Морено бе млад и сприхав човек от пампасите, когото колегията в Буенос Айрес с един измислен шантаж беше изключила от редовете си. Той издаваше списание, в което искаше всички лекари да бъдат на държавна служба, а болните да се лекуват безплатно. Архимедес Морено намери убежище в Испанската република, първата родина, откъдето преди два века бяха емигрирали прадедите му. Тук имаше приятели, макар и малко, които споделяха идеите му. Гражданската война го завари в Саламанка. Архимедес Морено се записа доброволец в един работнически батальон. Същият батальон атакува и превзе Пеня Ронда.

Когато на сержант Мартинес, командира на батальона, му доложиха, че в града върлува петнист тиф, той се обърна веднага към своя учен другар Архимедес Морено. Сержант Мартинес имаше представа за прилепчивите болести от една популярна книжка върху микробите. С подобни книжки от най-различни области, които четеше нощем, сержант Мартинес развиваше жадно своето самообразование. Той имаше голяма вяра в науката, много по-голяма от вярата, с която прелатите на Испания се молеха публично на господ да спаси страната от глад, революция и болести. Поради тая вяра в науката простият сержант Мартинес, син на работник и перачка, даде неограничена помощ в хора и власт на своя другар, за да се справи с епидемията.

Най-напред Архимедес Морено докара три машини за дезинфекция, които стояха ръждясали в помещенията на градската санитарна служба в Саламанка и чието съществуване досега никой не подозираше. След това мобилизира граждански повечето лекари на частна практика, включително и дон Еладио, и под страх на смъртно наказание ги задължи да приберат с нарочно отпуснати камииони всички болни от околността и да обезвъзшат трикратно заразените къщи. И най-сетне той се залови с лагера.

Тук Архимедес Морено показва, че не е разположен да се шегува. На монасите от ордена на свети Бруно започва да свалят мръсните си въшливи раса и да се изкъ-

пят незабавно. Двама от тях по религиозни причини отказаха да сторят това и бидоха застреляни веднага. На останалите позволи да се молят, колкото искат, само извън определеното за работа време. Брат Гонзало получи най-строго нареждане да не отделя повече от пет минути за погребалната церемония и да опява всички мъртви наведнъж. От аптеките на Саламанка бяха реквизирани всички необходими медикаменти. След това Архимедес Морено написа доклад до главния интендант на републиканските войски, в който доказа опасността от петнистия тиф за тила на армията, и поиска палатки, легла, завивки и долни дрехи. Всичко, каквото искаше, пристигна бързо. Един съвсем нов лагер бе построен до стария. После пристъпи към обезвъшаване на болните. В горещите часове на деня, когато нямаше опасност от настиване, болните биваха остригвани, събличани, изкъпвани и препращани с чисти дрехи в новия лагер. Някои от болните се противяха на тази операция, защото кюретата от детинство им бяха внушили, че е грешно човек да се съблича гол пред други хора. А старите палатки, старите сламеници, завивки и дрипи, напоени с пот и мръсотия, Архимедес Морено заповяда да се натрупат на един общ куп. Така се образува един огромен куп от дрипи и вехторни, които гъмжеха от въшки и които бяха полети с бензин и запалени. Към небето лумнаха високи пламъци от черни кълба дим. В тоя миг върху индианското, кипящо от енергия лице на Архимедес Морено се появи доволна усмивка.

Хиляди заразени въшки изгаряха в огнената стихия, а заедно с тях изгаряха дрипите, мръсотията, донкихотщината и фарисейското милосърдие на стария свят.

Само две самотни палатки оставаха да стърчат от предишния лагер. Архимедес Морено разреши в тези палатки да останат временно една англичанка, която оздравяваше от петнист тиф, заедно с прислужницата и шофьора си. Тази жена вероятно бе застреляла в параклиса един от организаторите на бунта в Пеня Ронда, монаха Рикардо Ередиа. Освен това в лагера бе станало и едно самоубийство.

Каква драма, какъв вътрешен конфликт бе разтърсил душите на тия хора? Без съмнение, Архимедес Морено можеше да научи нещо, ако отидеше да побъбре с англичанката. Но под омразата му към стария свят, под

плебейската му външност на гаучо, под измачканата униформа и червената петолъчна звезда на кепето му — знака на работническия батальон — туптеше фино човешко сърце. Той не искаше от празно любопитство да разчепква и да причинява страдания на тия болни осъдени души. Запали евтина цигара и тръгна към новия лагер. А от стария оставаха само димящи купове от черна пепел, защото тъй искаха развитието и логиката на живота.

БЕЛЕЖКИ

Настоящото издание на съчиненията на Димитър Димов има за цел да представи творчеството на големия наш писател пред една широка читателска публика във възможно най-цялостен вид. Разбира се, едно пълно, научно, с подробен библиографски и историко-литературен коментар издание едва ли е възможно днес, когато върху живота и творчеството на Димитър Димов все още няма цялостни литературоведчески изследвания. Твърде малко данни са събрани и публикувани както за живота на писателя, така и за историята на неговите произведения. Малката дистанция във времето не ни дава възможност да обхванем изцяло наследството на Димитър Димов, около което има много нерешени проблеми.

Всичко това ни кара да се задоволим с едно по-популярно издание, което, от една страна, ще представи художественото творчество на писателя, неговото идейно и художествено развитие; а от друга, ще ни подскаже какви проблеми съществуват пред едно цялостно, пълно издание на неговите съчинения.

Съчиненията на Д. Димов, подредени в 5 тома, съдържат всички художествени творби на писателя, печатани приживе, някои непечатани приживе произведения, като незавършените: «Роман без заглавие» и «Ахилесова пета», изказвания, писма и др. Непечатаните произведения, писма, документи и др. обогатяват представата ни за идейния и творчески свят на писателя, помагат ни да вникнем по-дълбоко в творческата му лаборатория, затова сметнахме, че могат да намерят място в настоящото издание.

Към всяко произведение прилагаме библиографски данни, известните засега данни относно замисъла, историята на произведението, жизнения и исторически материал, използван от писателя, и известен минимум историко-литературни сведения, които ще ни помогнат да разберем каква роля е играло произведението в нашия литературен живот.

Текстът е сверен с последното приживе на автора издание на всяко произведение.

«Поручик Бенц» е първият литературен опит на Димитър Димов, ако не смятаме статиите му в ученическото списание

«Ученически подем» — «Подсъзнателното в художественото творчество», кн. 4, 1928 г., и «Възродената метафизика», кн. 5—6, 1928 г. Романът е замислен още през 1934 г. По сведения на неговия най-близък приятел, професор Борис Койчев, Димитър Димов на два пъти преработва произведението си. Навярно първите две редакции са унищожени. Писането на романа е вървяло успоредно с усвояването на белетристичната техника — така можем да си обясним твърде дългия срок и трикратната преработка. «Осъдени души» е писан за много по-кратък срок.

Пред Тодор Нейков Димитър Димов е изповядал, че описал истински случай: «Димов ми обясни, че имал пред вид жив първообраз, принадлежащ на поколението на нашите родители. Дъщеря на български генерал, от майка-французойка, и нито дума повече. Дискретността му по отношение на първоизточниците на вдъхновение (а той в цялото си творчество е имал образци и живи модели) беше инстинктивна и подхранвана от чувство на безпределна честност.»¹

Димитър Димов чел романа си на всички близки приятели. Особено ценно за него е било положителното мнение на вуйчо му Иван Харизанов. Поощренията го подтиква да потърси издател за своя ръкопис. Приятелите му се сещат, че техният бивш съученик Добромир Чилингиров, син на известния писател Стилиан Чилингиров, се занимава с издателска дейност. Това е било към края на 1938 г. Добромир Чилингиров се съгласява да издаде «Поручик Бенц», но тъй като е край на годината и неговите кредити били изцяло заангажирани с други издания, младият неизвестен автор подписва полица на печатаря Ст. Бракалов (Д. Чилингиров му е поръчител), с която се задължава да се издължи на издателя си с парите от постъпленията при продажбата на романа. Романът се печата в печатница «Братя Миладинови», собственост на Ст. Бракалов, в 1000 екземпляра.

Продажбата на романа вървяла трудно. 220 екземпляра били изтеглени от автора и 50 — раздадени безплатно на вестници и списания. Отпечатани са били 50 «лукозони» екземпляра, т. е. на по-дебела хартия. През 1942 г. издателят изплаща всички екземпляри на автора и с това ликвидират сметките си.

Добромир Чилингиров разказва в спомените си², че през януари 1939 г. го срещнал Георги Константинов, тогава член на коми-

¹ Вж. «Срещи с Димитър Димов в Испания», в. «Народна култура», бр. 28, 1972 г.

² Вж. «Как бе посрещнат «Поручик Бенц», в. «Пулс», бр. 8 1968 г.

сията по литературните награди на Министерството на просветата, и го поздравил за «хубавата книга», която издал. Според него «Поручик Бенц» имала сериозни шансове да получи наградата на министерството за 1938 г. За съжаление наградата не била дадена по формални причини: на корицата на романа била отбелязана 1939 г. Тая малка мистификация станала по настояване на автора, тъй като книгата излиза през последните дни на 1938 г.

За втори път «Поручик Бенц» излиза през 1966 г. в т. I на «Събрани съчинения», изд. «Български писател». Отделно излиза през 1971 г., изд. «Български писател». Откъс от «Поручик Бенц» е препечатан във в. «Мир», бр. 11, 573, 25. II. 1939 г. Второто и третото издание излизат без никакви промени в текста, но във второто липсва мотото на заглавната страница, което сега възстановяваме. Това е част от втория и целия трети куплет от стихотворението «Le vempire» на Шарл Бодлер. В превод на известния наш преводач Георги Михайлов тия стихове изглеждат така:

— О ти, с която ме любов
тъй властно навсягда обвърза
като пияница към вино,
като играчът към хазарт
и черви към разтленна твар! —
— Завинаги те аз проклинам!

През 1955 г. Дим. Димов е предал на съветския литературовед-българист Виталий Злыднев екземпляр на «Поручик Бенц» заедно с една страница от ръкописа на романа, където има места, зачеркнати от цензурата. Това са само два малки пасажа, които сега възстановяваме в текста. Цитираме по писмо на Виталий Злыднев до автора на тия бележки от 13. IX. 1967 г. На стр. 192 от първото издание («Събрани съчинения», 1966 г., т. I, стр. 138) след изречението «Изобщо тая реч бе яростна и заплашителна» в авторския текст след точката е зачеркната от цензурата следната фраза: «Той говореше за теглата на войниците, за богатствата на спекулантите, за продажността на министрите и вероломството на генералите, които три години лъгали народа, че води освободителна война. Позор!... И множеството пое тия думи с грозни викове.» В цензурирания вариант последното изречение е станало: «Множеството подмаше думите му с грозни викове и размахване на пушките.»

В края на същия абзац в печатния текст има следното изречение: «... трябвало да потеглят за София и да накажат виновниците.» В ръкописа на автора това изречение има следния вид: «... трябвало да потеглят за София и да накажат всички тия бо-

гаташи, министри и генерали, които проливали кръвта им, за да пълнят джобовете си с германско злато.» В следващия абзац няма изменения.

Тия две места са били зачеркнати на машинописната страница с червен молив и поставен печат на цензора.

В печата «Поручик Бенц» намира широк отзвук. Българската критика е изненадана от тънкия психологически рисунок на неизвестния автор, от умението му да фабулира и най-вече от необикновената тема, герои и конфликти. Разглеждайки във в. «Вчера и днес», г. I, 1939, бр. 58, литературната продукция за годината, Никола Атанасов отбелязва «Поручик Бенц» като «приятна изненада». «Върху основата на войната е разработен един психологически сюжет. Това е вече нещо много. Тъкмо психологическите романи у нас са рядко събитие, а Димов се е справил със сюжета си не по-слабо от кой да е наш добър писател.»

В сп. «Българска мисъл», 1939 г., кн. 5 — 6, Петър Динеков, като подчертава, че авторът на «Поручик Бенц» «търси тъкмо, странното, загадъчното, необичайното в постъпките и преживяванията на героите си», че него го интересува «не простото и обичайното, но изключителното и трагичното», като признава дарбата на младия автор за психологически анализ и пластичен рисунок, заключава: «... искрено съжаляваме, че младият автор не е насочил вниманието си към външния, обективен свят, а към болезнените душевни състояния на няколко похабени, възбудени от войната или разглезени от охолството човешки същества.»

Всички критици отбелязват несъмнения талант на неизвестния автор, но някои се отнасят твърде рязко към идейната му насоченост и източниците на вдъхновение. Например в сп. «Изкуство и критика», 1941 г., кн. 4—5, Ал. Ликов разглежда преди всичко идейните основи на произведението. Той намира, че у Дим. Димов липсва «всяка общественост». Това според него ще убие таланта му, който е безспорен. «Ние не знаем нищо за младия автор на романа «Поручик Бенц», не знаем дали той не крие тетрадки, пълни със стихове, в които е излял своеобразната си мрачна концепция за живота и своето отвращение от него. Но поставените стихчета от Бодлер като мото на романа ни дават указание за източниците, от които г. Димов черпи своето вдъхновение.» Ал. Ликов отправя упрек срещу младия писател, че не е насочил вниманието си към българските проблеми, не е отразил войнишкия бунт в романа си, че не проявява никакво обществено чувство. Той намира твърде предвзето отношението на Д. Димов към жената, отношение, което той е заел от «учителя си Ницше». «Ние от сърце желаем на автора, завършва рецензията си Ал. Ликов, да се освободи от

своите концепции за жената, да разшири тънките си наблюдения над живота, да се вгледа дълбоко в нашата действителност и да открие други, здрави сюжети на своето вдъхновение.»

Романът е отбелязан още в сп. «Златорог», 1939 г., кн. 5, с рецензия на Емил Коралов, във в. «Литературен глас», 1939 г., бр. 421, от Мара Кинкел и др.

«О с ъ д е н и д у ш и» е плод на личните впечатления на Д. Димов от Испания. Интересът му към тая страна съществува още от юношески години. Като студент той започва да изучава испански език¹ и по сведения на Борис Койчев и други негови съученици за Испания говори с въодушевление и екзалтация. През 1943 г. като асистент във Факултета по ветеринарна медицина той успява да издействува едногодишна стипендия за специализация в Мадрид в Института по хистология «Рамон и Кахал». Рамон и Кахал е голям испански учен-хистолог, носител на Нобелова награда за 1906 г., и след неговата смърт през 1934 г. основаният от него институт получава името му.

В своя спомен — «Димитър Димов — ученият и писателят», в. «Вечерни новини», бр. 6067, 2. IV. 1971 г., проф. д-р Моско Москов, при когото Д. Димов е бил асистент, разказва, че е имал намерение да въведе в лабораторната работа импрегнационни методи за изследване на нервната тъкан, методи, разработени от Рамон и Кахал. Като е знаел, че Димов е напреднал в испанския език, проф. М. Москов решава, че той именно трябва да замине за Испания. «Затова използвах всичките си връзки, за да уредя въпроса.» По-нататък М. Москов разказва: «Оттам се получиха няколко писма, отчасти възторжени, доколкото се описваше романтиката на испанското средновековие, отчасти тревожни със своите констатации за тогавашното общо състояние на Европа и частно на Испания. Получих и един брой на испански вестник, в който Димов беше написал статия за новата българска литература. За работата си в института «Рамон и Кахал» той пишеше подробно и с такава задълбоченост, сякаш в Мадрид не правеше друго, а само усвояваше импрегнационните методи. Той наистина ги усвои и се върна с чудесни препарати и с една научна публикация.» Наистина в института Дим. Димов завършва един научен труд върху анатомията на домашните животни, който се отпечатва в сп. «Трудове на института «Рамон и Кахал» за библиотечни изследвания» (т. 36,

¹ Вж. Екатерина Иванова. «Из архива на Димитър Димов», сп. «Пламяк», 1971 г., кн. 15, и «Писма на Димитър Димов», сп. «Литературна мисъл», 1971 г., кн. 6.

1944 г.)¹. Тоя труд получава висока оценка сред научните среди в института.

В Мадрид Димитър Димов прекарва около една година — от януари 1943 г. до пролетта на 1944 г. Голяма част от времето си той посвещава на изучаване на Испания и испанския живот. Неговата изключителна наблюдателност е правила силно впечатление дори на испанците. Той е говорел вече прилично испански и е можел да води разговори с хора от различни среди. В своя спомен «Срещи с Димитър Димов в Испания» (в. «Народна култура», бр. 28, 1972 г.) Тодор Нейков разказва: «Димитър Димов живееше в евтин пансион, защото стипендията му беше скромна, но това му позволи да установи интересни контакти с дребни чиновници, с хора, дошли от провинцията, с непризнати още начеващи писатели и артисти. Ограничените му материални възможности му позволиха да види испанеца откъм по-недостъпни за чужденеца страни, в светлина, неуловима за мнозина, далеч от космополитизма на луксозните хотели и скъпите ресторанти, далеч от шумната надпревара между официалните и неофициалните представители на двата воюващи лагера. Той се доближи до пулсиращото, още кървящо сърце на испанския народ.»

Изглежда, за по-близкото опознаване на тогавашна Испания е спомогнала много връзката му с Хуан Едуардо Суньига, беден 26—27-годишен младеж, останал без образование, занимаващ се с литература. По-късно Суньига става известен писател. Тогаваш той често е ходел в българската легация (вероятно не е искал да се свързва с франкистки среди и е предпочитал чужденци) и изучавал български език. Заедно с Тодор Нейков превел на испански «Под игото» и «Жетварят». Подготвили и една антология на българския разказ. След смъртта на Дим. Димов, през 1969 г. Суньига разказва за своето приятелство с необикновения български «доктор»: «Бяхме приятели в един от най-бурните моменти от историята на Европа; може би затова нашето приятелство беше кратко, както всички приятелства, които се завързват в кризисно време.» «Краткият мадридски период на Димитър Димов беше един спокоен престой, посветен на усъвършенстване и задълбочаване в неговите проучвания и естествено той изживяваше тежко отпечатъка на Испания, който, като имаме пред вид последната му творба (вероятно Суньига има пред вид «Почивка в Арко Ирис» — Кр. К.), става ясно защо е проникнал толкова дълбоко в него.» «Често ходехме в книжарниците със стари книги близо до гара Медина, къ-

¹ Вж. Хуан Едуардо Суньига, «Димитър Димов в Мадрид», в. «Народна култура», 1969 г., бр. 22.

дето е възможно да се намерят хубави творби на ниска цена. Димитър Димов четеше нашите големи съвременни романисти Пио Бароха, Перес Галдос, Бласко Ибаньес и дори прелистваше по някое литературно списание.»¹ За литературните му интереси разказва и Тодор Нейков: «Беше си накупил пълните съчинения на Лопе де Вега, Калдерон, Тирсо де Молина, разбира се, «Дон Кихот» на Сервантес, а от по-новите най-важните произведения на Унамуно, Пио Бароха, Валие-Инклан и други.»

По всичко личи, че интересът на Дим. Димов към Испания не е бил туристически, а писателски, той е имал намерение да пише за Испания. Изключителната му наблюдателност натрупва у него богати впечатления, които ще му позволят по-късно в «Осъдени души» да създаде един верен образ на испанския живот — пейзаж, атмосфера, обстановка, човешки отношения. Вероятно той се е пазел много да не създаде една «еспаньолада» — както с презрение испанците наричат тая туристическа литература, представлява оперно Испания — ками, разбойници, цигани и т. н. Той ловко избягва да описва неща, които не е видял, например сражения, военни лагери и т. н. Навярно само испанци могат да открият някоя груба грешка в реалистичното изображение на писателя.

Описанието на йезуитите и йезуитския орден също почива на неговите лични впечатления и познания. Ето какво разказва Тодор Нейков в цитирания вече спомен:

«През есента на 1943 г. Димитър Димов замина за Толедо, за да прекара там два-три дни. Остана там цяла седмица, и то като гост на... йезуитския орден.

— Пътувах на отиване едно купе с католически монах. Не разбрах отначало, че е от йезуитския орден, и то от ръководството му. Разговорихме се и той ме изненада със своята непринуденост и голяма общителност. Често прекъсваше разговора, излизаше в коридорчето, издаваше някакво неспокойствие. Излязох и аз, за да изпуша една цигара. Тогаваш видях в съседното купе една много хубава жена с особена, неиспанска външност. Погледите им се срещаха за секунда и с мъка се откъсваха един от друг.

Продължихме разговора и той ме покани да го посетя в Толедо.

Заинтригува ме неговата мъжествена външност и съвсем светският му начин да разговаря.

Посетих го на втория ден, след като обходих старата имперска столица — катедралата, къщата на Ел Греко, развалините на Алкасар. Тогаваш чак разбрах, че той е пръв заместник за Испания на

¹ «Димитър Димов в Мадрид», в. «Народна култура», бр. 22, 1969 г.

Генерала (така се титулува върховният вожд на ордена), който има седалището си в Рим. Разговорите продължиха. Интересите му бяха най-разнообразни, учудваше с познания из всички области и знаеше доста неща за България.

Може би създадох у него илюзията, че ме привлича католицизмът. Той ме покани да се преместя да живея в тяхната обител и ме задържа там като почетен гост няколко дни. Сега притежавам доста книги за ордена, а на заминаване отец Венкус (така се казваше моят домакин) ми подари прочутата биография на Игнасио Лойола от отец Риваденеира с посвещение. Обещах да го посетя още веднъж.

Тая книга е запазена от Тодор Нейков. Неизвестно по какви причини Димитър Димов настоял да я задържи у себе си. Има следното заглавие: «Животът на Св. Игнасио де Лойола, основател на братството на Исуса» от отец Педро де Риваденеира, монах от същото братство. Изданието е от 1942 г. Посвещението на български гласи: «На многоуважаемия доктор Димитър Димов за спомен с най-сърдечно чувство на симпатия. От неговия добър приятел Падре Венкус. Мадрид, 12. 7. 1943.» (Явно Тодор Нейков греши, като посочва есента на 1943 г. за време, когато Д. Димов е ходил в Толедо. Точната дата е м. юли.)

Суньига също споменава за срещи на Д. Димов с йезуити. «Спомням си, че в тези лаборатории (на института «Рамон и Кахал» — Кр. К.) работеше някакъв литовски йезуит, с когото Димитър Димов разговаряше много често. Този йезуит имаше широки идеи и му даде много сведения за същината на своя религиозен орден; вероятно въпросите, които Димитър Димов задаваше върху строгите правила на йезуитския орден, му се струваха неочаквани. Твърде възможно е предоставените сведения, особено върху психологията на йезуитите и техния самоконтрол, да са послужили на Димитър Димов като основен материал за героя на «Осъдени души».¹

Пред Борис Делчев Д. Димов също потвърждава, че в института «Рамон и Кахал» е имало йезуити, с които той е влизал в контакт. Ето какво разказва Борис Делчев в своя спомен «Срещи и разговори с Димитър Димов», сп. «Литературна мисъл», 1971 г., кн. 4: «Монасите поддържали богословската теза за душата като духовна субстанция, дадена свине, която е безсмъртна и се намира във всякаква материална причинност. Само човекът облада душа, твърдели те, затова той единствен преживява, страда и ликува. Напротив, Димов застъпвал научното схващане за душата като материално обусловена «психика» — резултат от дългата

еволюция на животинските видове. И понеже монасите държели на своето, веднъж в лабораторията, като посочил клетката с опитни мишки, шеговито-предизвикателно попитал: «Всякаква душа ли отричат на тези същества?» «Всякаква» — бил отговорът. «И всякакво преживяване, всякакво чувство за страдание?» «Да!» И за да покаже нагледно какво е отношението им към въпроса, един от тях взел клетката и я поставил под електрическо напрежение — от слабо към силно и по-силно. Животните настръхнали, започнали да цвърчат и да се гърчат, изпаднали в предсмъртен ужас. Строгите и съдържани монаси обаче, които често говорили за състрадание, ги гледали напълно равнодушно: нали според тях животните били само биологични автомати, неспособни на преживяване и страдание!

И както разказваше тези минали истории, Димов изведнъж свърна в друга насока.

— А без душа или с накурнена душа, според веруещите, може да бъде и живият човек — произнесе делово той. И в гласа му неочаквано прозвуча съдържана ирония: — Например, ако допусне да се всели в него дяволът. В такъв случай на същото основание и човекът може да бъде подложен на всякакъв вид високо напрежение, дори да бъде физически унищожен, без да заслужава състраданието на своите подобни. Една абсурдна хипотеза (а тя може да се създаде във всеки момент, стига да е обществено потребна и да има условия за нея) и реалната грижа за човека се превръща в равнодушие и жестокост уж в името на високи принципи. . .

— . . . Все пак има и от какво да си доволен — рекох аз, като погледнах работата от друга страна. — Без тези монаси твоите «Осъдени души» едва ли щяха да се родят. А и да бяха се родили, навярно нямаше да са това, което са сега.

— Съвършено вярно. Така е.

И без да изпада в тон на откровение, мълчаливият Димов се върна с няколко изречения към миналото.

Благодарение на близостта си с католическите монаси той добил възможност да вникне отблизо в реда и духа на йезуитския орден. Това му помогнало не само да концептира своята бъдеща книга, а и да изгради сюжетната ѝ структура, да набележи някои от главните образи в нея. Нещо повече, подпомогнат от същите монаси, той направил няколко пътувания из страната. Така че покрай тях можал да се запознае не само с нравите на клерикална Испания, а и с испанската география, с пейзажа и атмосферата на испанската земя. И ако правилно съм го разбрал, имената на селищата и местностите, където се развива действието на романа, са

¹ Вж. цитирания вече спомен на Суньига.

взети не от ръководства по география, а са действителни имена, свързани с неговите тогавашни пътувания.»

«Осъдени души» излиза за пръв път през 1945 г., издателство «Хемус», след което бива отпечатан още седем пъти: 1957 г., изд. «Народна култура»; 1960 г., изд. «Български писател»; 1966 г. като т. II на Събрани съчинения, изд. «Български писател»; 1970 г., изд. «Български писател»; 1971 г., изд. «Български писател». През 1945 г. получава литературната премия «Хемус» на името на Веселина Дервентска. Откъси от «Осъдени души» са препечатвани в «Лъжа вековна. Сборник от антирелигиозни разкази и стихотворения». БП, 1959, и в «За свободна Испания. Общественолитературен сборник», С., 1949 г. При това съпоставката между изданието от 1945 и изданието от 1960 г. доказва, че Д. Димов е продължил да работи върху стила и езика на романа си и при следващите му издания.

Димитър Димов се е стремил главно към премахване на чуждите от езика си. Например: «Протестирам срещу това сугестивно разпитване на свидетелите» («Осъдени души» 1945 г., стр. 154) — в изданието от 1960 г. «сугестивно» става «преднамерено». «Той минаваше през лагера със сублимно (възвишено) мълчание» (стр. 278—227)¹ «... един безумец, един стерил (безплоден) човешки дух...» (стр. 356—288). «Луис... все още пазеше педантично (грижливо) равновесието на нервиге си...» (стр. 52—42). «Сюжетът бе съвсем банален (обикновен)...» (стр. 98—81). «Каква атракция! (Колко забавно!)» (стр. 232—190). «След коректен (учтив) поздрав...» (стр. 164—134) «... и двамата се намираха в едно и също състояние на абсолютна (пълна) невъзможност да се върнат към нормалното съществуване на другите хора» (стр. 51—41). «Фани бе напълно имунна (противоустойчива) срещу романтиката» (стр. 95—79). «Сервилността (раболепие) ме накара да споделя опасенията му» (стр. 325—264). «Този импулс (порив) сега я бе завладял напълно...» (стр. 299—242). «Това бе уморен, меланхоличен (скръбен) глас» (стр. 318—257). «И Фани пак почувствува, че в това лице имаше нещо нереално (недействително)...» (стр. 210—172). «Кръвта и духът му са еманация (излъчване) на самия Лойола» (стр. 324—263). «Двата стари куршума, изстреляни от виртуозни (изкусни) коварни стрелци, го улучиха добре» (стр. 248—203) и т. н.

Замяната на чуждици е последователна и пастойчива. Димитър Димов заменя дори думи, които са добили гражданственост и

¹ Думите в скоби са от изданието 1960 г., а цифрите означават страниците от изданието от 1945 г. и 1960 г.

широка употреба в нашия език. Например морален — нравствен, коректен — учтив, абсолютна — пълна, нереално — недействително, абсурдно — безсмислено, мистификации — тайнствености. Понякога тая замяна е механична и засяга съдържанието на думата. На стр. 32 (изданието 1960 г., стр. 26) има следното изречение: «Тя често проявяваше нахалството да се влачи след него и да го изненадва с подобни мистификации.» «Мистификации» е заменена с «тайнствености», но в случая Луис Ромеро подозира Едит именно в желание да извърши мистификация. На стр. 72(58) има следното изречение: «Да погледаме Веласкес!... Виж каква серия от микседемни идиоти... Тази грозота ме успокоява повече от сексапилните богородици на Мурильо.» В поправено издание «микседемни» е отпаднало, вероятно като твърде специален медицински термин, а «сексапилни богородици» е поправено на «чувствени богородици». Но «чувствени» не може да придаде тоя нюанс на ирония, тая неочакваност на съчетанието, тая яркост и парадоксалност на виждането, както «сексапилните богородици на Мурильо». На стр. 171(140) има следното изречение: «Тя го желаше с всички фибри на тялото си, с она пароксизъм, в който изпадат чувствата, когато човек знае, че би могъл да откъсне любимото същество като разкошен, недокоснат от други, узрял плод.» Тук «пароксизъм» е заменена с «пристъп». Но явно е, че думата «пристъп» е твърде неутрална и бледа, за да предаде състоянието на крайна душевна възбуда у Фани. Възможно е да има българска дума, която да замени медицинския термин «пароксизъм», но тук авторът е вървял по линия на едно догматично, недиференцирано отношение към собствения си стил и творческа природа.

Другият тип поправки са стилно-граматически и се отнасят до изясняване, уточняване, облекчаване на фразата. Например думата «съзна», която се повтаря толкова пъти, тук на много места е заменена с «почувствува», «стори ѝ се», «усети» и др. На стр. 89(73) е поправено следното изречение: «Тя... остана в ръцете му тъй свършено неподвижна и студена, като че тази прегръдка не я засягаше ни най-малко, като че бе някакво случайно сблъскване от негова страна, от което тя се залюля по закона за предаване на движението.» В поправеното издание «по закона за предаване на движението» е изпуснато като излишно. Стр. 67(55): «... Казаха му, че англичанката е излязла преди малко, след като от своя страна бе питала за него.» В поправеното издание «от своя страна» е отпаднало. Стр. 39(32): «... Но дори и в тоя случай нямаше да бъде алчността, която щеше да определи постъпките му...» Поправено на: «Но дори и в тоя случай не алчността щеше да определи постъпките му.» Ясно е, че първата конструкция е чужда на

българския синтаксис. Стр. 171(140): «... Би дала всичко, за да го притежава не цяла вечност, а само една нощ, един час, една минута» — «... Би дала всичко за нощ, един час, една минута.» Стр. 112(92): «Първото качество, с което поразяваше това лице...» — «Първото нещо, с което поразяваше това лице...» Стр. 204(167): «Тя продаде разкошната си кола и с получените пари купи четири камиона» — «Тя продаде разкошната си кола и купи четири камиона.» Стр. 334(271): «Той придържаше с ръцете си един велосипед...» — «Той придържаше един велосипед.» Ясно е и при двата случая, че «с получените пари» и «с ръцете си» са излишни и изхвърлянето им облекчава фразата.

Общо взето, с малки изключения, направените промени не променят смисъла на изречението, а само го уточняват или акцентуват върху него.

При второто издание са отпаднали думи, изречения и пасаж, при някои от които е трудно да се реши какви съображения са ръководили автора. На стр. 16(15): «И възмущение, подобно на срам, раздвижи гърдите на Луис, когато спусна пари в шепите на тия унизи от безработицата герои на червения Мадрид.» В поправеното издание изречението завършва със «спусна пари в шепите им». На стр. 27 (23) след изречението «Всички тия обитатели на тъжните квартали...» са изпуснати следните две изречения: «Тия инвалиди, тия вдовици, деца и девойки без поддръжка, нямаха пенсии, не заслужаваха помощ, защото мъжете от квартала бяха извършили страшното престъпление да бранят републиката, да се бият за свободата си. Нещастници с ампутирани крака, с премазани ръце, с изгорени от огнепръскачки очи, трябваше да изгният в дрипите си, да бъдат изядени от въшките си, защото бяха стреляли от барикадите срещу полудиви марокански орди, срещу платени чужди наемници.»

На стр. 28 (23): «Луис обиколи тези печални останки на гражданския подвиг» — «... тези печални улици».

На стр. 153 (125) след изречението «Потвърждавате или отричате думите на отец Рикардо?» следва: «Фани не знаеше дали според испанския закон за углавното съдопроизводство свидетелите от едната страна можеха да задават въпроси на тия от другата. Подобно съдопроизводство изобщо едва ли съществуваше някъде.»

На стр. 157 (128) след изречението «С вдигнати юмруци работниците поздравляваха Фани» (В първото издание вместо «Фани» е «в такт») следва: «Viva inglaterra!... Viva inglaterra!»

На стр. 230 (189) след «... бе потаен до непроницаемост» е изпуснат следният пасаж: «преди да каже някоя лъжа, резервираше се умствено и четеше без угризение порнографични книги, къ-

сайки страниците им (тъй като орденът забраняваше четенето на тия книги, но не и на откъснатите им страници.»

На стр. 260 (212) след пасажът, който завършва с «честен, нравешки труд» е изпуснато следното изречение: «Имаше нещо у този народ, което пречеше на Фани да се смее, което я караше дори да потреперва.»

Другаде са изпуснати отделни думи и изречения без особено значение за съдържанието на романа.

Въпреки че някои поправки, особено замаяната на чуждици засягат художествената тъкан на произведението и влизат в противоречие с особеностите на Д. Димовия стил, те са направени без външна намеса и внушение, затова сме длъжни да се съобразим с волята на автора и да възприемем последния текст на «Осъдени души».

През 1945 г. в атмосферата на остра идеологическа борба и консолидация на прогресивните сили върху основата на партийната платформа «Осъдени души» се оценява като роман с актуално политическо звучене. Във в. «Работническо дело» Иван Руж оценява романа като «нов успех на нашата прогресивна литература, която получи широки възможности за развитие след 9 септември». «Осъдени души» показва, че в българската литература навлизат млади, талантиливи прогресивни писатели, които ще я издигнат на нови, непознати досега висоти («Един премиран роман», в. «Работническо дело», 1946 г., бр. 148 от 5 юли).

Петър Динев също подчертава обществения смисъл и значение на романа: «Осъдени души» е колкото личен роман на една англичанка и един испански монах, толкова и роман на широки обществени отношения... В тая борба на двете Испании Димов е явно на страната на нова република Испания» (сп. «Изкуство», II, 1946 г., кн. 6). По-нататък в рецензията си П. Динев се спира на художествените особености на романа и особено подчертава умението на Д. Димов «да рисува човешката психика с цялата ѝ сложност».

Малчо Николов («Един роман за съвременна Испания», в. «Литературен фронт», II, 1945 г., бр. 14) и Цветан Минков («Българската литература днес», сп. «Език и литература», I, 1946 г., кн. I) намират, че Д. Димов не е представил съвременна Испания, а се е ограничил с «лични истории», които нямат нищо общо със съвременния живот. Малчо Николов смята, че «склонността на автора към подробности, че и пресилените анализи значително го е отклонила от възможността да даде едно по-широко и подробно изображение на народния испански живот в неговите колективни и индивидуални прояви». Въпреки че намира романа оригинален, Малчо Николов

открива недостатъци, които според него говорят за «изобразителна и композиционна незрялост».

В сп. «Изкуство», 1947 г., кн. 1, Стоян Каролев подлага на подробен анализ «идейността» и «образността» в «Осъдени души». Той свързва авторската присъда над неговата героиня Фани с отношението му въобще към осъдения свят. Тук той вижда «прогресивната тенденция» на романа, която Димитър Димов прокара «със средствата на добрия психолог-реалист». Според Ст. Каролев «Осъдени души» е роман «преди всичко лично-психологически, а после идейно-граждански». Но тук се разкрива и основната слабост на книгата: «Идейникът и гражданинът Димитър Димов е останал назад от художника и това е една от причините на нарушеното единство между идеяност и образност на отделни места в книгата.»

В сп. «Читалище», XXIV, 1946 г., кн. 6, Пенчо Пенев оценява «Осъдени души» като «обществено-прогресивен» роман, но в същото време го намира «идейно и обществено неясен и неубедителен» поради това, че на преден план не стоят социалните проблеми.

Интересно е мнението на един от критиците на в. «Изгрев». Във в. «Изгрев», 1946 г., бр. 406, 31. I, Иван Богданов прави опит да намери мястото на «Осъдени души» в тогавашната литература и идеологически живот. Той също открива «идейна неяснота» в романа. Според Иван Богданов още с «Поручик Бенц» Д. Димов дал хубави обещания и сега се разкрива като талантлив автор, «но още без задълбочено отношение към живота». Гадаейки върху бъдещето на «Осъдени души», авторът на рецензията достига до заключението: «Въпреки несъмнените качества, които притежава тази книга, едва ли тя ще остане в нашата литература.» Той обосновава гледището си с това, че героите на Д. Димов са «изключителни, парадоксални, и следователно — нереални». «Осъдени души» ще има успех, заключава Иван Богданов, но това ще се дължи на фабулата и на стила, и никак не на проблемите, вложени в нея, а следователно този успех ще бъде краткотраен.»

Общо взето, критиката разглежда «Осъдени души» като литературно събитие, като важно явление в идейно-естетическия живот. Почти всички отбелязват високите художествени качества на книгата, нейната «прогресивна тенденция», идейното развитие на самия автор след «Поручик Бенц» към сериозните социални и философски проблеми на времето. Многобройните отзиви и разисквания разкриват сериозната роля, която романът изиграва в идейния живот на този период.

За «Осъдени души» пишат още Георги Константинов във в. «Ра-

дикал», 1945 г., бр. 13; П. Зарев — във в. «Отечествен фронт», 1945 г., бр. 322; Максим Нанмович — във в. «Ведрина», 1946 г., бр. 1, и др.

Текстът на настоящото издание е сверен с изданието от 1960 г., но тъй като съпоставката с първото издание на романа доказва наличието на очевидни смислови грешки, в това издание сме си позволили да възстановим отделни думи и изрази според 1-то издание на «Осъдени души», които по-долу отбелязваме:

Стр. 241. Възстановяваме репликата на дон Луис: «Заминавам за Аржентина», без която остава непонятен следващият пасаж: «За дон Индалесио нещастията, които постигаха Испания, се дължаха на това, че благородниците ѝ от векове насам напускаха родината си и емигрираха в Америка.»

Стр. 171 : «Влезе в музея и заскита из залите между портретите на крале и светци...» вм. «... и заскита из аленте...»

Стр. 274 : «Тази грозота ме успокоява повече от чувствените богородици на Мурильо» вм. «... чувствените богородници...»

Стр. 296 : «Жак Мюрне се бе събудил отдавна, но седеше до прозореца в лошо настроение и гледаше разсеяно как желязносивите маслени вълни на океана...» вм. «желязносивите маслени вълни на океана...»

Стр. 301 : «Фани не можеше да си представи нищо по-страшно от този измокрен до кости човек» вм. «... нищо по-страшно...»

Стр. 361 : «След малко слънцето се скри зад хоризонта и само зъберите на Сиера Невада, покрити с вечен сняг, продължаваха да светят като фарове във вечерния здрач» вм. «... във вечния здрач».

Стр. 406: «Но и в двата случая Фани почувствува, че нещо се бе отчупило от любовта ѝ, нещо бе изчезнало от мистичния образ на Ередна...» вм. «... от мистичния образ на Ередна...»

Стр. 428 : «Ала с колко висока цена, с какви мъки, с какъв риск и излагане на смъртна опасност щеше да го купи!» вм. «... с какви мисли, с какъв риск...»

Кръстьо Куюмджиев

Редактор Светла Гюрова
Художник Елена Маринчева
Худ. редактор Евгени Клинчаров
Техн. редактор Любен Петров
Коректор Румена Михова

Формат 84/108/32; тираж 70100 екз.; печатни
коли 33; издателски коли 25,08; л. г. VI/32;
поръчка 8/1974 г.; изд. № 3600; дадена за на-
бор на 27. XI. 1973 г.; излиза от печат на
25. III. 1974 г.; цена 2,37 лв.

ДПК «Дим. Благоев» — София